

Xulio
Kortasar

MÜASİR DÜNYA ƏDƏBİYYATI

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyevin
“Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin
əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi
haqqında” 2007-ci il 24 avqust tarixli
sərəncamı ilə nəşr olunur.

“Şərq-Qərb”
Bakı – 2010

Julio Cortázar

Xulio Kortasar

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

MÜASİR DÜNYA ƏDƏBİYYATI

“Şərq-Qərb”

Bakı – 2010

ISBN 978-9952-34-259-8

Tercüme edeni, ön sözün
ve şərhlərin müəllifi: Nadir Qocabeyli
Redaktor: Mahir N.Qarayev
Korrektorlar: Elsever Muradov
İbrahim Hümbətov

Bədii tərtibat və
dizaynın müəllifi: Tərhan Qorçu
Kompüter düzümü: Hikmət Aydınov
Rizvan Ələsgər

Xullo Kortasar. Seçilmiş əsərləri.

Bakı: "Şərq-Qərb", 2010, 592 səh.

Mətn: Bakı Slavyan Universiteti, "Kitab aləmi" NPM, 2010
Bədii tərtibat, səhifələnmə: "Tutu" nəşriyyatı, 2010
© "Şərq-Qərb" ASC, 2010

ARZULAR CƏMIYYƏTİ

SORAĞINDA

Xulio Kortasar son yarım əsrdə dünyanı fəth edən Latın Amerikasız yazarları içərisində öz intellektual və individual dəst-xəti, paradoksalığı, cəmiyyətin mənəvi problemlərinə, insanın mənəvi-psixoloji mahiyyətinə özünəməxsus yanaşmasıyla seçilən sənətkardır. XX yüzil Argentina ədəbiyyatı üçün xarakterik olan yerli həyat tərzilə Avropa intellektualizmini bir araya gətirmək cəhdi Kortasarın yaradıcılığından da yan keçməmişdir. Hətta ictimai baxışları üst-üstə düşmədiyi zamanlarda da Kortasarın ustad sənətkar saydığı Xorxe Luis Borxes “Argentina yazıçısı və ənənə” məqaləsində yazırdı: “...biz bütün dünyanın varisləri olduğumuzu düşünməkdən, özümüzü spesifik argentinəli kimi məhdudlaşdırmadan istənilən mövzuya müraciət etməkdən qorxmamalıyıq...” İntellektual “yüksəklikdən” adi həyatın “sədəliyinə” asanlıqla keçmə Kortasarın “şagirdlik” illərində əxz etdiyi əsas ədəbi xüsusiyyətlərdəndir. Ancaq Kortasar bu qabiliyyətindən Borxessayağı deyil, başqa cür, eynilə öz zəngin biliyindən faydalandığı kimi istifadə etmişdir.

Xulio Kortasar (1914–1984) 1914-cü ilin avqustunda almanların işğal etdiyi Brüsseldə, Argentina ticarət nümayəndəliyi əməkdaşının ailəsində doğulmuşdur. Ailəsi yalnız onun dörd yaşı olanda vətənə qayıda bildi. Gələcək yazıçının uşaqılıq illəri Buenos-Ayres yaxınlığındakı Banfield qəsəbəsində keçmişdir. Qaraqabaq və adamayovuşmaz Xulio mütaləni çox sevirdi və tezliklə özü də yazmağa başladı. Orta məktəbdə – “təsəvvür edə biləcəyimiz ən pis məktəblərdən birində” – o, özünə musiqi, poeziya, rəssamlıqla maraqlanan yaxşı dostlar tapdı. Onlar birlikdə bayağılıqdan və şablonçuluqdan bacardıqları qədər qorunurdular.

Ədəbiyyat-fəlsəfə fakültəsinə daxil olan Kortasar bir ildən sonra onu buraxmaq zorunda qaldı: ailəsinin maddi durumunun pisləşməsi iyirmiyaşlı gənci kənd müəllimi olmağa məcbur etdi. Uzun illər o, əyalətdə yaşadı. 40-cı illərin əvvəllərində ona Mendos şəhərində universitetdə dərs demək təklif olundu. Burada Kortasar siyasi fəaliyyətə qoşularaq Peron diktaturası əleyhinə etirazlarda iştirak etdi, etiraz əlaməti olaraq tutduğu vəzifədən imtina edib paytaxta qayıtdı və çox çətinliklə Kitab palatasına işə düzəldi.

6 Ölkədəki ictimai ab-hava onu əzir, mədəni-mənəvi mühit ona iyrənc görünürdü: “O zaman hamı Londonu və ya Parisi arzulayırdı. Buenos-Ayresdə yaşamaq cəza çəkmək kimiydi, buranın həbsxanadan heç bir fərqi yox idi”¹. 1951-ci ildə o, imtahan verib tərcüməçi diplomu aldı və Avropaya getdi. Çox sonralar öz şeirlərində bunu belə xatırlayırdı: “...doğma ölkədən çıxıb gedirsən, nədən qorxduğunu bilmədən”. Kortasar ömrünün sonunadək Parisdə yaşamış, uzun illər YUNESKO nəzdində tərcüməçi kimi çalışsa da, müntəzəm olaraq Latın Amerikasına səyahət etmişdir. Repressiv hərbi diktaturanın azğınlaşdığı illərdə yazıçının vətənə yolu bağlandı, kitabları yasaqlandı və açıq söyüş obyektinə çevrildi. 1983-cü ilin noyabrında mülki hakimiyyət bərpa olunan sonra artıq ölümçül xəstə olan Kortasar anası və bacısı ilə görüşmək üçün sonuncu dəfə Buenos-Ayresə gəldi və Argentina gəncləri tərəfindən böyük coşqunluqla qarşılandı.

Çoxlu sayda hekayələr, esselər, oçerklər və bir neçə roman müəllifi olan Kortasarın “Zəbt olunmuş ev” adlı ilk hekayəsi 1946-cı ildə çap olunmuşdur. “Mən bilirdim ki, – müəllif sonralar yazırdı, – ispan dilində hələ bu cür hekayələr yazılmayıb, ən azı, mənim ölkəmdə. Başqaları olub. Bərxesin əla hekayələri var. Ancaq mən nəsə başqa bir şey etdim”².

Kortasarın hekayələri öz xüsusiyyətlərinə görə nəsrdən çox şeir kanonları üzərində qurulmuşdur. Ənənəvi, sabit təsəvvürləri dağıdan sənətkarın təxəyyülü gerçəkliyin elementləri arasında yeni münasi -

¹ Harss L. Los nuestros. Buenos Aires, 1966, p. 257

² Yenə orada, səh. 264.

bətlər qurur. Onun fantastikası absurd deyil, metaforikdir. “Menadlar” hekayəsində mötəbər konsert publikası vəhşiləşmiş sürüyə çevrilir. Dəhşətli paradoksdur: Bethovenin insan duyğularını ülviləşdirməyə qadir Beşinci simfoniyası sadist orgiyasına çevrilir. Öz sənətiylə vəhşi heyvanları ram edən Orfey “sürüləşmiş” insanın içindəki vəhşəti oyadır və özü də onun qurbanına çevrilir. “Menadlar”da Kortasarın aparıcı mövzularından biri – incəsənətin “istehlak mühitindəki” taleyi öz əksini tapmışdır. Kortasar yaradıcılığının bütün mərhələlərinə aid hekayələrdə biz müəllifin xarakter xüsusiyyətlərinin cizgilərini – gözlənilməzlik, oyun, tapmaca, paradoks görürük. “Bizi tərpədən şey” hekayəsinin qəhrəmanı gəmidə dostunun qatilini izləyərək heç bir günahı olmayan yol yoldaşını təsadüfən tanış olduğu qadına görə öldürür.

7

Kortasarın hekayələrinin heç də bütün “sirləri” açılmır, oxuculara təqdim olunan “tapmacaların” cavabı çox zaman birmənalı olmur. “Parkların aramsızlığı” hekayəsində də yazıçı mistifikasiyaya və oyuna meyillidir. Lakin bütün hallarda ən böyük sirr sənətkarın ustalığıdır. Yazıçının etirafına görə, heç vaxt dostlarının ona “bağışladığı” mövzulardan yararlanma bilməyib. Kortasar öz hekayələrini, sanki, yazmır, bəstələyirdi. O, öz qısamüddətli xalları və xırda - lıqlarıyla tamaşaçı-dinləyicinin gözünə və qulağına xitab edən, təbii ki, bu zaman melodik və ritmik əsas bir an belə unutmayan caz improvizatoruna bənzəyir.

Kortasarın ilk romanı olan “Uduşlar”da (1960) hadisələr Buenos-Ayresdə baş verir, personajlar da argentinalılardır, “Xana-xana oyunu” (1963) romanı isə yazıçının həyatının yeni mərhələsini əks etdirdiyindən hadisələr gah Parisdə, gah da Buenos-Ayresdə cərəyan edir, personajlar isə müxtəlif millətlərin nümayəndələri, Avropada uğur axtaran mühacirlər, Paris mansardalarının sakinləridir. Onun “62. Yığım üçün model” (1968) və “Manuelin kitabı” (1973) romanlarında isə məsələ hərəkət coğrafiyasında və surətlərin müxtəlif dillərdə danışmasında deyil, xüsusi görmə rakursundadır. Kortasar, sanki, həmişə gələcək zamandakı dünyanı təsvir edir, o, Avropaya da,

Argentinaya da – öz kəskin tənqidi münasibətini saxlayaraq – həm daxildən, həm də kənardan baxır. Ancaq bu, onun Buenos-Ayresin ətraf qəsəbələrinə, gənclik dostlarına, küçə dəyərlərinə, yerli tiplərin xarakterlərinə və özünəməxsus yumora nostalgisinə qətiyyənlə mane olmurdu. Ölümündən sonra işıq üzü görən “Yalnız ala-toran” lirik məcmuəsini Kortasar bu sözlərlə tamamlayırdı: “O vaxtdan Orfey kimi neçə dəfə dönüb geri baxmışam və hər dəfə də bunun cəzasını çəkməli olmuşam. Bu gün də sənə bax-baxa bunun cəzasını çəkirəm, Argentina, Evridika”.

Bu kitabda tanış olacağınız “Xana-xana oyunu” romanı Xulio Kortasarın, necə deyərlər, şah əsəridir. Roman müxtəlif zümrələri təmsil edən oxucular arasında uzunmüddətli və böyük uğur qazanmışdır. Əsərə saysız-hesabsız tənqidi məqalələr və elmi dissertasiyalar həsr olunmuşdur; hətta romanın oxunmaqdan köhnəlib-dağılmış bir cildi Nikaraqua inqilabı döyüşçülərinin səngərindən tapılmışdır. Milli azadlıq hərəkatının liderlərindən biri, Nikaraquanın Daxili İşlər naziri Tomas Borxe həbsxanada olduğu zaman ona Kortasarın kitablarının, eyni zamanda, “Xana-xana oyunu” romanının gətirildiyini xatırlayır. (Həbsxanada hökm sürən son dərəcə mürtəcə senzura cahilliyi ucbatından romanın içəri keçirilməsinə mane olmamış, kitabı, nədənsə, yunan mifologiyası haqqında dərslik hesab etmişdi.)

Əsərin baş qəhrəmanı qırxyaşlı argentinalı Horasio Oliveyradır. O, Parisdə yaşayır, konkret bir işlə məşğul deyil, özünün dediyi kimi, “bir qocanın haqq-hesabını aparsa da, xeyli vaxtdır ki, onunla görüşmür”, qardaşının göndərdiyi vəsait hesabına kecinir. O, dostlarıyla birlikdə “İlanlar Klubu” adlandırdıqları cəmiyyətin üzvüdür. Onlar axşamlar yığışır, içki içərək caz musiqisi dinləyir, fəlsəfi və estetik mövzularda mübahisələr edirlər. Əsas mövzuları da cəmiyyətin, ümumiyyətlə, bəşəriyyətin mənəvi yoxsulluğu və mənsub olduqları nəslin bu girdəbdən çıxmasının qeyri-mümkünlüyüdür. Təsadüfən Klub avtomobil qəzası nəticəsində xəstəxanaya düşmüş qoca yazıçı Morellinin arxivini əldə edir. Morellinin qeydləri və mülahizələri diskussiyaları daha da qızıqdır.

Oliveyranın iki rəfiqəsi var: fransız Pola və uruqvaylı Sibilla. Bu münasibətlər Oliveyranın azadlığı heç bir şeylə məhdudlaşmayanadək davam edir. Ancaq Pola ağır xəstəliyə düşər olur, Sibillanın isə azyaşlı oğlu Rokamadur vəfat edir. Dostluq və qohumluq münasibətlərinə, hüquqi və mənəvi öhdəliklərə ironik yanaşan Oliveyra hətta balaca Rokamadurun ölümündə də “orijinal” hərəkət edir. Sibillaya nəinki təsəlli və başsağlığı verməyə arlanır, hətta dəfndə iştirak etmir, düşünür ki, Sibillanın qulağına təsəlliverici bir neçə kəlmə pıçıldamaq o qədər də çətin deyil, ancaq o, bunu etmir. “...bunu özüm üçün etmiş olacağam, indi onun buna ehtiyacı yoxdur. Bu, mənim sonra rahat yatmağım üçündür, halbuki bütün bunların sözdən başqa bir şey olmadığını bilirəm. Əgər indi onu öpüb, təsəlli versəydim, bu adamların dediyini təkrarlasaydım, mən daha rahat yatardım”.

9

Rokamadurun ölümündən sonra yoxa çıxan Sibillanı Oliveyra hər yerdə axtarsa da, tapa bilmir. Ruh düşkünlüyünə qapılaraq Sibilla ilə gəzdirdiyi küçələri, yaşadığı bəzi anları ona xatırladan parisli avara qadına qoşulur, sərsərilik edir və nəticədə polis tərəfindən həbs olunaraq ölkədən çıxarılır.

Buenos-Ayresdə Oliveyranı gənclik illərinin dostu Treveler və onun arvadı Talita qarşılayır. Hər yerdə gözü Sibillanı axtaran Oliveyra onu tapa bilməyib, başqa qadınlarla, hətta dostunun arvadı Talita ilə səhv salır, sevdiyini sonradan anladığı qadının adıyla onu “Sibilla” çağırır. Ancaq “Sibilla” adlandıraraq aşiq olduğu qadın, dostunun arvadı Talitadır və bunu dərk edən Oliveyra dəlilik dərəcəsinə çatır.

Əsərin süjeti, əsasən, bundan ibarətdir. Yalnız “vacib olmayan fəsillər” – Klubdakı mübahisələr, Morellinin qeydləri, Oliveyranın monoloqları romandakı fantastik oyunların əsl mahiyyətini anlamağa imkan verir.

Roman başdan-başa elmi-fəlsəfi, intellektual materialla doludur (“Mənim bütün əsərlərim kimi “Xanaxana oyunu”nun xətası da onun hiperintellektuallığındadır...”¹). Saysız-hesabsız adlar, aşkar və gizli sitatlar, reminissensiyalar əsərin əsas qayəsinə təbətədirdir; hər şey dünyaya individual baxışda

¹ Harss L. Los nuestros. p. 299.

birdəşir və müstəqil bədii orqanizmə çevrilir. Adların və sitatların verilməsində ilk baxışda nəzərə çarpan xaos, əslində, ciddi şəkildə iki sirr, iki mərkəzi paradoks üzərində qurulmuşdur – romanın forması və qəhrəmanı paradoksaldır. Əsərin adı hər iki paradoksu metaforik şəkildə birləşdirir. Burada asfaltın üzərinə tabaşirlə çəkilmiş “xana-xana” uşaq oyunu nəzərdə tutulur. Tək ayaq üstə tullanaraq yastı dəyirmi daşı vura-vura bütün xanalardan keçərək sonuncuya çatmağın asan olmadığı hamımızın yadındadır. Kortasarin qəhrəmanı da onu narahat edən suallara cavab tapa-tapa son xanaya çatmaq istəyir. Uşaq kimi oyunun qaydalarına dürüst əməl edir, əyri-üyrü xətlə hərəkət edən daşın – düşüncələrin ardınca cəsarətlə gedir. Əgər əsərin qəhrəmanı və müəllifiylə birlikdə bütün yolu sonunadək getmək istəyiriksə, biz oxucular da fəsil-xanaların ardınca bu cür ziqzaqla getməliyik. Ancaq oxucunun başqa yolu da vardır: “xana-xana oynamadan” romanın ilk iki hissəsini adi qaydada oxumaq. Üçüncünü oxumamaq da olar, zətən o, “vacib olmayan fəsillər” adlanır. Bir çox tənqidçilər və yazıçı dostları “bələdçi-cədvəl”i uşaq oyunu, fırlıdaq, hiyləgər müəllifin mistifikasiyası hesab edərək belə də ediblər. Ancaq müəllifə inanıb onun arxasınca getsək, yəni girişdə verilmiş cədvələ əməl etsək, həqiqətən də, qarşımızda tamamilə başqa bir kitabın olduğunu görürük. Doğrudur, fabulanın inkişafı ləngiyir, lakin bunun əvəzində məişət epizodları gizli lirik və fəlsəfi məna kəsb edir. Başqa sözlə, biz həm müəssir qəribə adamın sərgüzəştləri haqqında oxuyur, həm də XX yüzilin 50-60-cı illər Argentina ziyalisını görürük. Bu bərədə 79-cu fəsildə müəllifin oxşarı olan Morellinin dilindən söhbət açılır.

Bəzi “vacib olmayan fəsillər” sitatlardan ibarətdir. Bu da süjetin özünəməxsus formada şərhinə xidmət edir. Personajın həqiqi mənəvi durumunu aşkara çıxaran lirik və ya poetik məna çox zaman ironik, hətta sarkastik olur.

“Xana-xana oyunu”nun başlıca stixiyalarından biri də yumordur. Əsərdə yumorun formaları rəngarəngdir: sitatlar, surətlərin oyunları (məsələn, lüğət oyunu), təşkil etdikləri mənasız hoqqabazlıqlar,

1968–1969-cu illərdə qiyamçı gənclər arasında populyar olan əvvəlcədən düşünülmüş *happening*lər. Bu, parodiya qarışdırılmış, ciddi simalı və səsinde istehza duyulan yumordur. Kortasar öz sevimli yumorunu “patafizika” adlandırır. Bu söz fransız yazıçısı Alfred Jarri (1873–1907) tərəfindən ortaya atılmışdır. Onun əsas əsərləri kral Ubyu haqqında farslar və “Doktor Faustrollun işləri və fikirləri, patafizika” (1911) romanıdır. Bu roman-parodiyada patafizika “istisnalar haqqında” elm kimi, “ənənəvi dünyanın yerində görə biləcəyimiz, daha doğrusu, görməli olduğumuz dünyanın təsviri” kimi xarakterizə edilir. Başqa sözlə, patafizika – dünyaya ardıcıl ironik münasibətdir, ənənəvi dəyərlərin parodiyalaşdırılması və absurda döndərilməsidir.

Roman qəhrəmanlarının inadla məşğul olduqları “dilin tənqidi” də bu qəbildəndir. Ancaq burada müəllifin mövqeyi bir qədər etiraz doğurur, çünki onun nəzəri mülahizələri ziddiyyətli və qeyri-ardıcıldır. Bu haqda Kortasar deyir: “Burada dilin üzərinə birbaşa hücum – buna əsərin bir çox yerlərində açıq-aşkar rast gəlinir – dilin bizi praktik olaraq hər sözdə aldatmasıyla bağlıdır... Lakin mən dilə, onun bütövlüyünə, yaxud mahiyyətinə qarşı deyiləm. Mən onun istifadəsinə qarşı üsyan edirəm, mənə saxta görünən, yaramaz, nanəcib məqsədlərə xidmət edən dilə qarşıyam”¹.

Lakin dil praktikasını tənqid etməklə kifayətlənməyən Kortasar yeni dil yaratmaq ideyasını da elan edir – ilk belə cəhd “Xana-xana oyunu”nun 68-ci fəslində edilir. Romanın qəhrəmanları Oliveyra və Sibilla ətrafdakı insanların seksual münasibətlərdə istifadə etdikləri riyakar tabuya, ədəbazlığa və şərtiliyə etiraz edərək sevgi səhnələrinin təsviri üçün yalnız özlərinin anladığı dili uydururlar.

Daha çox “dilin tənqidi” ilə bağlı ifadə olunan yumor, ironiya romanda hakim olan stixiyanın yalnız bir hissəsidir, digər ona bərabər hissəsi isə poeziya, lirizm, dünyanın poetik dərkidir. Bu bərdə müəllif özü belə deyir: “Mənim romanlarımda elə fəsillər var ki, nəzmlə yazılmasalar da, şeir rolu oynayırlar, şərə

¹ Harss L. Los nuestros. p. 285–286.

oxşayırlar: mənim öz obrazlar sistemim, məcazlarım, simvollarım var və onların strukturu, nəticə etibarilə poema strukturuna bənzəyir”¹.

Kortasarın başqa romanlarında olduğu kimi, bu romanında da poetik başlanğıc çoxşaxəlidir. Müəllifin özünün qeyd etdiyi kimi, əsərdə mənsur şeri xatırladan fəsillərdən biri 73-cü fəsildir, elə “bələdçi-cədvəl”ə əsasən romanın oxunması da həmin fəsildən başlanmalıdır. O, kamerton kimi bütün əsərin poetik səslənişinin ən yüksək tonunu müəyyənləşdirir; beləcə, bütün fəsillər məhəbbət haqqındadır.

Kortasar özünü romantizm ədəbi cərəyanına aid etsə də, öz romantizmini “nəzarət altında” saxladığını qeyd edirdi. Romantizm onun üçün, hər şeydən öncə, dünyanın poetik mənzərəsini simvol-obrazilərə çevirmək vasitəsidir. Kortasarın simvolları fəlsəfə və məişətin görüşdürülməsi nəticəsində meydana çıxır. Onun qəhrəmanları gündəlik həyatlarında və şəxsi münasibətlərində fəlsəfi fikirlərdən bolluca istifadə edirlər. Personajlar məcazlarla düşünür və fikirlərini izah edirlər, elə müəllif özü də onların sözlərini və düşüncələrini bu metaforalarla dəyərləndirir. Bəzən bu məcazların xüsusi şərhə də ehtiyacı olmur: oxucu onları şeirdəki obrazlar kimi hiss edir. Rokamadurun ölümündən sonra Horasionun yuxusuna girən qanlı çörək bu tipli məcazlardandır. Ancaq metaforalar çox zaman bədii (musiqi, rəsm), ədəbi, fəlsəfi və digər assosiasiyalardan doğduğuna görə şərhə zərurət yaranır.

Əsərin qəhrəmanlarının Oliveyra (ispanca “oliva” (zeytun) sözündəndir, İncildəki əfsanəyə görə, İsa peyğəmbər çarmıxa çəkilməzdən öncəki ağır gecəni “Zeytun bağı” deyilən yerdə keçirmişdi), Sibilla (şərhlərə bax), Bert Trepa (fransızca – “trepas” (ölüm) soyadları və adlarıyla adlandırılması heç də təsadüfi deyil.

Romanın ümumi sistemindəki bəzi metaforalar Şərq fəlsəfəsiylə bağlıdır. Satori, bardo, mandala kimi məfhumlardan Kortasar elmi pedantizmdən qaçaraq sərbəst şəkildə istifadə edir.

¹ Gonzales Bermejo E. Conversaciones con Cortazar. Barcelona, 1978, p. 17.

Romanın finalı ilə bağlı bir çox mübahisə və fərziyyələr mövcuddur. Bəlkə də, Oliveyra sonda intihar edir, Hekreptenin təsirli obıvatel qayğıkeşliyi ilə müşayiət olunan sonrakı səhnələr isə onun həyatının son zəhlətökən saniyələridir. Lakin Pikon Qarfildlə söhbətində Kortasar buna aydınlıq gətirir: onun təsəvvü - ründə Oliveyra özünü pəncərədən atmır: “O, Trevelerlə Talitanın onu çox sevdiklərini dərk edir, bu halda o, özünü öldürə bilməzdi...” Bir-birini əvəz edən səhnələr tryuku isə fabulaya natamamlıq və açıqlıq vermək üçündür: “Mənim ideyam ondan ibarətdir ki, hər bir oxucu özü qərar verməlidir. Axı oxucu mənim şərikimdir, ona görə də qoy özü həll etsin”¹.

Kortasar ömrünün son günlərində ən böyük arzusu olan yeni insan və arzular cəmiyyəti haqqında düşünmüşdür. Ancaq yeni insanın yaradacağı bu yeni cəmiyyətdə intellektual şəxsiyyətin özünü qoruya bilib-bilməyəcəyi yazıçını narahat edirdi. Oliveyra da yumor, oyun sevincini, dünyanın poetik dərkini itirməkdən çox qorxurdu, o “mərkəzə” yolu tapmaq, arzular cəmiyyətini insanın azadlığında, ləyaqətində, sevgisində görmək istəyirdi.

Nadir Qocabəyli

¹ Pikon Garfield E. Cortazar por Cortazar. Vera Cruz, 1978, p. 24–25.

Xana-xana oyunu

(roman)

XANA-XANA OYUNU

(roman)

BƏLƏDÇİ-CƏDVƏL

Bu kitab müəyyən mənada çox, əsas etibarilə isə iki kitabdır. Oxucuya iki mümkün olandan birini seçmək hüququ verilir:

Birinci kitab adi qaydada oxunur və 56-cı fəsilə başa çatır. Axırncı sətrin altındakı üç ulduz işarəsi SON mənasındadır. Ona görə də oxucu heç bir vicdan əzabı çəkmədən sonrakı fəsilləri oxumaya bilər.

16

İkinci kitabı 73-cü fəsildən başlayaraq xüsusi qaydada oxumaq lazımdır: hər bir fəslin sonunda növbəti fəslin nömrəsi mötərizə içərisində göstərilir. Əgər ardıcılığı unutsanız, ya da qarışdırsanız, aşağıdakı cədvəldən faydalana bilərsiniz:

73 – 1 – 2 – 116 – 3 – 84 – 4 – 71 – 5 – 81 – 74 –
6 – 7 – 8 – 93 – 68 – 9 – 104 – 10 – 65 – 11 – 136 –
12 – 106 – 13 – 115 – 14 – 114 – 117 – 15 – 120 –
16 – 137 – 17 – 97 – 18 – 153 – 19 – 90 – 20 – 126 –
21 – 79 – 22 – 62 – 23 – 124 – 128 – 24 – 134 – 25 –
141 – 60 – 26 – 109 – 27 – 28 – 130 – 151 – 152 –
143 – 100 – 76 – 101 – 144 – 92 – 103 – 108 – 64 –
155 – 123 – 145 – 122 – 112 – 154 – 85 – 150 – 95 –
146 – 29 – 107 – 113 – 30 – 57 – 70 – 147 – 31 – 32 –
132 – 61 – 33 – 67 – 83 – 142 – 34 – 87 – 105 – 96 –
94 – 91 – 82 – 99 – 35 – 121 – 36 – 37 – 98 – 38 – 39 –
86 – 78 – 40 – 59 – 41 – 148 – 42 – 75 – 43 – 125 –
44 – 102 – 45 – 80 – 46 – 47 – 110 – 48 – 111 – 49 –
118 – 50 – 119 – 51 – 69 – 52 – 89 – 53 – 66 – 149 –
54 – 129 – 139 – 133 – 140 – 138 – 127 – 56 – 135 –
63 – 88 – 72 – 77 – 131 – 58 – 131

Asanlıqla tapılması üçün fəsillərin nömrələri hər bir səhifənin başında göstərilmişdir.

Və coşqun bir ümidlə faydalı olmaq, xüsusən də gəncliyə, həm də dəyərlərin bütövlükdə dəyişdirilməsinə qatqıda bulunmaq üçün mən yaşından, mövqeyindən və durumundan asılı olmayaraq bütün insanların mənəvi və dünyəvi xoşbəxtliyinə yardım edəcək bu əxlaq məcmuəsini, təməl ümumbəşəri öyüd və nəsihətləri yalnız öz yaşadığımız vətəndaş və xristian respublikasının çiçəklənməsi və yaxşı idarə olunması naminə deyil, dünyanın ən müdrik filosoflarının arzuladığı digər istənilən respublikanın və ya hökumətin rifahı üçün tərtib etdim.

Əhdi-Ətiqdən və Əhdi-Cədidən götürülmüş
Bibliyanın ruhu və ümumbəşəri əxlaq
Toskana rahibi abbat Martini* tərəfindən
sitatlar gətirilməklə yazıldı.
Razılığa əsasən,
Kastiliya dilinə Konqreqasiyanın alim kleriki
müqəddəs Kayetano çevirdi.
1797-ci ildə Madriddə Asnar tərəfindən çap olundu.

* "İzahlar" bölümünə bax

Həmişə havalar azca soyuyanda, daha dəqiqi, payızın ortalarında ürəyimdən nəsə İks-sentrik və İks-zotik bir şey barədə düşünmək kimi vəhşi bir arzu keçir; məsələn, istəyirəm qaranquş olam və baş götürüb isti ölkələrə uçam, ya da qarışqa cildinə girib yuvacığında gizlənəm və orada oturub yayda topladığım azuqəni xıxır-xıxır yeyəm, ya da ki zooparkda soyuqdan donmamaq üçün şüşə qəfəsdə saxlanan ilana dönəm; bəzən çox bahalı olduğundan özlərinə pal-paltar ala bilməyən, kerosin, kömür, odun, yaxud hər cür yanacaq yoxluğu ucbatından qızına bilməyən insanlar da belə olur. Cibdə pul da yoxdur ki, zirzəmilərdən birinə düşüb içini qızıqdıran bir şey sifariş verəsən, ancaq gərək Sui-istifadə etməyəsən, çünki Sui-istifadə etsən, dərhal «Su»¹ya düşəcək, əxlaqsızlığa yuvarlanacaqsan, əxlaqsızlıqdan cismani və mənəvi düşkünlüyə isə bircə addımdır və bir halda ki maili müstəviylə bütün mənalarda yaramaz əxlaqa doğru yuvarlandın, artıq bu dünyada kimsə səni bu insan zibilliyindən xilas etməyəcək, heç kəs çapaladığın bu iyrənc bataqlıqdan çıxmağın üçün sənə əl uzatmayacaq. Kondor² da belədir: nə qədər ki cavandır, zirvələrdə süzür, elə ki qocaldı, daş kimi, mənəvi mühərriki dayanan bombardmançı təyyarə kimi şığıyaraq aşağı düşür. Yaxşı olardı ki, yazdıqlarım kiminsə işinə yarayaydı, oxuyan öz hərəkətlərinə fikir verəydi, yoxsa «artıq gecdir» və hər şey onun öz günahı ucbatından məhv olub deyə peşman olmayaydı.

Sesar Bruto. Əgər mən bu adam olmasaydım,
görəsən, kim olmaq istərdim
(«Müqəddəs Bernardonun
köpəyi» fəslindən)

¹ Su – ərəbcə pislilik, yaramazlıq deməkdir.

² Kondor – Cənubi Amerikanın dağlıq yerlərində yaşayan çox iri yırtıcı quş.

O tərəfdən

*Rien ne vous tue un homme
que d'être obligé de représenter
un pays*¹.

Jak Vaše,
Andre Bretona məktub

1

Görəsən, Sibillaya rast gələcəyəm? Hər dəfə evdən çıxıb Sen küçəsiylə gedərək Kont çayı sahilboyuna baxan alaçaqıya çatanda çayın üzərindəki zeytun və külrəngi havada konturlar seçilməyə başlayan kimi, onun da incə qaməti Dez-ar körpüsündə peyda olur; gah obaş-bubaşa hərəkət edir, gah da arada dəmir sürəhilərə söykənib sulara baxır. Beləcə, küçəyə çıxıb körpünün pillələriylə yuxarı qalxaraq onun suyun üzərində əyilmiş ensiz hissəsinə çatıb Sibillaya yaxınlaşmaq yetər ki, o da bu görüşün mənim düşündüyüm kimi gözlənilmədən – həyatda ən gözlənilən şey yalnız bir-birinə cızıqlı vərəqdə məktub yazan və diş məcununu səliqəylə tübikin dibinə kimi sıxan adamların öz görüşləriylə bağlı əvvəlcədən razılığa gəlməsidir – baş ver - məsinə zərər qədər təəccüblənmədən gülümsəsin.

İndisə o, yaqın ki, körpüdə yoxdur. Onun şəffaf dərili zərif çöhrəsi, çox güman ki, Mare məhəlləsinin köhnə giriş - lərində görünüb-yox olur, bəlkə də, kartof qızartması satan qadınla söhbətləşir, ya da Sevastopol bulvarında sosiska yeyir. Buna baxmayaraq, körpüyə qalxdım, ancaq Sibilla orada yox idi. Artıq o, mənə yolda da rast gəlmirdi, bir-birimizin harada yaşadığını bilsək də, bizim Parisin tipik və yalançı tələbə evciklərinin hər küncünü tanısaq da, Braka, Gırlandayoya, Maks Ernstə açılan kiçik pəncərəciklər olan və yöndəmsiz karnizlərə, yaxud qəribə divar kağızlarına

¹ İnsanı heç bir şey hər hansı ölkəni təmsil etmək zərurəti qədər öldürmür (fr.).

20

sancaqlanmış bütün poçt kartoçkalarını tanısaq da, bir-birimizin evinə getmirdik. Biz körpüdə, kafelərin eyvanlarında, ya da pişiklərin sevişdiyi Latın məhəllələrinin həyətlərində görüşməyə üstünlük verirdik. Biz küçələrdə veyllənərək bir-birimizi axtarmasaq da, dəqiq bilirdik ki, görüşmək üçün avaralanırıq. Ah, Sibilla, sənə oxşayan hər bir qadında, doğrudan da, qulaqbatırıcı sakitlik, şiddətli, lakin cansız sükut var və bu sükut axır bir gün bağlanmış yaş çətir kimi qəmli-qəmli büzüşəcək. Sibillanın çətiri kimi, o çiskinli mart axşamında Monsuri parkında yarğana qurban verdiyimiz köhnə çətir, yəqin, sənin yadında olar. Biz onu qolumuz yetdikcə səlbələdik; sən onu Həmrəylik meydanından tapmışdın, cırıq olsa da, ondan əl çəkmirdin, xüsusən də metroda və ya avtobusda camaatın arasına soxulub həmişəki kimi dilxor, dalğın, tavanda iki milçək şəkli cızan ala-bəzək kostyum və ya əcaib naxışlarla bağlı düşüncələrə dalırdın. O gecə isə birdən leysan tökməyə başladı, biz parka girən kimi sən lovğa-lovğa öz çətirini açmağa başlamışdın ki, birdən əllərində fəlakət baş verdi və soyuq şimşəklər, qara buludlar, quşların yuvalarından qopan zirzibil başımıza töküldü; biz güclü yağışın altında havalanmış adamlar kimi gülüşdük, sonra qərara gəldik ki, meydandan tapılmış çətir, adına layiq şəkildə parkda məhv olmalıdır və qəti surətdə hörmətsiz şəkildə zibilliyə, ya da çəpərin dalına atıla bilməz. Odur ki onu mümkün qədər səliqəylə yığdım və biz parkın ən yüksək yerinə qalxdıq, o yerə ki, orada körpü dəmiryolunun üzərindən keçir və mən çətiri var gücümlə yüksəklikdən sənin valkiriyanın nifrinlərini xatırladan bağırtının sədaları altında dibini ot basmış yarğana tolazladım. O, üzəri yaşıl sularla – azğın, yaşıl sularla örtülü gəmi kimi yarğanın dibinə düşdü, *a la mer qui est plus félonesse en été qu'en hiver*,¹ qəddar dalğalar, Sibilla, – biz, Juenvilin və parkın vurğunları, yaşıl ağaclar, ya da hansısa gülməli macar filminin aktyorları kimi bir-birimizə sarılaraq onun son sığına – caq yerinin bütün adlarını hələ çox sadalayacağıq. O isə orada qaldı, otların arasında, balaca və qara, lap ölü böcək kimi. Tərpənib-eləməirdi də, adətən olduğu kimi, heç bir yayı-filanı da açılmamışdı. Vəssalam. Onun işi bitdi. Bizim sə, Sibilla, heç nə vecimizə deyildi.

¹ Yayda qışdakından da qəddar dəniz (fr.)

Niyə mən Dez-ar körpüsünə gəldim? Axı bu dekabr həftəsinin dördüncü günü sağ sahilə gedib Lombard küçəsindəki kiçik kafedə çaxır içməyə hazırlaşmışdım. Orada madam Leoni ovcuma baxıb mənə uzun yol və gözlənilməz xoşbəxtliklər vəd edir. Mən heç vaxt səni madam Leoninin yanına aparmamışam ki, falına baxsın, bəlkə, sənin ovcuna baxıb mənim haqqımda həqiqətləri deməsindən qorxmuşam, çünki sənin gözlərin həmişə mənimçün dəhşətli bir güzgü olub, özünəməşin kimi ancaq təkrarlamayı bacarırsan, bizim bir-birimizi sevmək adlandırdığımız şey isə mənimçün, Sibilla, əllərimdə sarı çiçəklər, sənin qarşında dayanmaqdan ibarətdi, sənə iki yaşıl şam tutmusan və külək dönüklük və ayrılıq yağışını ağır-ağır üzümüzə çırpır, şiddətlənərək istifadə olunmuş metro biletlərini başımıza tökür. Beləcə, mən səni heç vaxt madam Leoninin yanına aparmamışam, Sibilla; və mən bilirəm ki, sən özün mənə Verney küçəsindəki kitab köşkünə necə girməyini görməmi istəmədiyini demisən. O köşkdə büzüşmüş bir qoca minlərlə kataloq kartoçasını dolduraraq istorioqrafiya üzrə lazım olan hər şeyi bilir. Sən ora pişik balasıyla oynamağa gəlirdin və qoca heç bir şey soruşmadan səni içəri buraxırdı, çünki sən arabir ona lazım olan kitabları yuxarı rəflərdən götürüb verirdin. Və sən böyük qara borulu sobanın istisinə qızınır, ancaq bunu mənim bilməyimi istəməirdin. Bütün bunları vaxtında demək lazım idi, ancaq bədbəxtlik baş verdi: bununçün fürsət tapmaq çətin idi, hətta indinin özündə də körpünün məhəccərinə dirsəklənib aşağıda üzən tünd şərab rəngli, səliqəli, təmizlikdən böyük qaşıqtək par-par yanan, göyərtəsində ağ önlüklü qadının paltar sərdiyi gəmiyə, onun yaşıl rəngdə rənglənmiş, Genzel və Qretel üslubunda pərdə çəkilmiş pəncərələrinə baxarkən, Sibilla, indinin özündə belə mən səndən soruşuram: məsələn fırlatmağın mənası varmı, çünki Lombard küçəsinə Sen-Mişel və O-Şanj körpülərindən keçərək getmək mənimçün daha rahat olardı. Dəfələrlə olduğu kimi, bu gün burada olsaydın, bunun bir mənası olduğundan şübhələnməzdim, ancaq sən yoxsan, odur ki mən öz məğlubiyətimi qəti surətdə kiçiltmək üçün bunu məsələn fırlatmaq kimi qəbul edirəm. İndi gödəkçəmin yaxalığını qaldıraraq sahilboyu iri mağazaların yanından keçərək Şatleyədək getməli, Sen-Jak

qülləsinin bənövşəyi kölgəsindən keçib səni görə bilmədiyimi düşünə-düşünə öz küçəmlə yuxarı qalxmalıyam, hələ madam Leonini demirəm.

Hə, günlərin bir günündə mən Parisə gəldim və bir müddət borcla yaşadım, başqalarının etdiyi kimi etdim, hər şeyə başqalarının baxdığı gözlərlə baxdım. Bir dəfə Şerş-Medi küçəsində sən kafedən çıxdın və biz danışdıq. O axşam işlər yolunda getmədi, çünki aldığım argentinalı tərbiyəsi pis işıqlandırılmış vitrinlərə düzülmiş boş-boş şeylərə baxmaqdan ötrü durmadan indi adlarını belə unuttuğum küçələrin bu tərəfindən o tərəfinə adlamağıma mane olurdu. Mən istəmədən sən arxanca sürünürdüm və o zaman sən mənə çox diribaş və tərbiyəsiz görünürdün. Sən heç cür yorulmaq bilmədiyən şeydən yorulanadək arxanca süründüm; biz Bul-Mışdəki kafeyə girdik və sən iki yağlı bulkanın arasında öz həyatının böyük bir parçasını mənə danışdın.

22

Haradan biləydim ki, mənə uydurma kimi görünən bütün bunlar əsl həqiqət olacaq: gecə barı, Fiqaridən səhnəcik, bənövşə səbəti, meyit rəngində sifətlər, aclıq və küncbucaqdakı kötəklər. Sonra inandım: bunun səbəbləri vardı və mənim ovcuma baxıb sənə köksündəki yanğını hiss edən və bütün bunları, demək olar ki, sənə söyləməklə təkrar edən madam Leoni vardı: «O, indi haradasa əzab çəkir. O, həmişə iztirab çəkib. O, çox şəndir, sarı rəngi çox sevir, sevimli quşu – qaratomyuqdur, sevdiyi vaxt – gecədir, sevdiyi körpü – Dez-ardır». (Tünd şərab rəngində gəmi, Sibilla, biz niyə nə qədər ki gec deyildi, onunla üzüb getmədik?)

Baxsana, heç düz-əməlli tanış olmağa macal tapmamış həyat bizi ayırmaq üçün fitnə-fəsadlar törətməyə başlayıb. Sən riyakarlıq etməyi bacarmırdın və mən bunu çox tez başa düşdüm: səni istədiyim kimi görmək üçün əvvəlcə gözlərimi yummalıydım və bu zaman öncə nəse sarımtıl ulduza oxşayan bir şey məxməri jele içində hoppandı, sonra bir saat boyunca qırmızı rəngli şənlik sıçratmaları və mən yavaş-yavaş Sibillanın əvvəldən-axıradək biçimsiz və çəlpə-şik olan dünyasına girdim, ancaq onda aydınlaşmağı çəkənləri, Kleye hörümçəkləri və Miro sirki, Vieyra və Silvanın kül səpilmiş aynaları vardı, elə bir dünya ki, orada sən gah top, gah da fikrini dəyişib fil kimi gedən şahmat atı tərk etməyə hərəkət edə bilərsən. Bir vaxtlar biz kinokluba ayaq açmışdıq

– səssiz filmlərə baxmağa; axı mən savadlı adamam, elə deyil? Amma sən, zavallı, sən doğulanadək baş vermiş bu saralmış titrək ehtiraslardan, ölülərin vurnuxduğu əskimiş lentlərdən qətiyyənlə heç nə anlamırdın; ancaq qəflətən onların arasında Harold Lloyd göründü və sən birdən silkindin, axıra yaxın hər şeyin əla keçdiyinə qəti əmin oldun və əlbəttə, Pabst və Fris Lanq öz qaydasındadır. Sənin kamilləşmə həvəsin, cırıq ayaqqabıların və daim mümkün olanı qəbul etməmək istəyin məni bir az əsəbiləşdirirdi. Biz Odeonun yanında küncdə durub doğranmış bifşteks yeyirdik, sonra isə velosipedlə Monparnasa, ilk qabağımıza çıxan mehmanxanaya çapırdıq ki, özümüzü tezbazar yatağa çatdıraq. Ancaq elə olurdu ki, Port-d-Orleana çatıb bəzən gecəyarısı İlanlar Klubu üzvlərinin yığışb kor ovsunçuyla söhbətləşdikləri Jurdan bulvarının arxasındakı kimsəsiz yerlərlə tanış olurduq; əcəb ehtiras oyadan paradoksdur! Velosipedi küçədə saxlayıb çöllü-biyabanla yellənəyellənə gedirdik, əlbəttə ki, arabir dayanıb göy üzünə tamaşa etməklə; çünki bura Parisdə səmanın yerdən daha qiymətli olduğu nadir yerlərdəndir. Zibil yığınının üstündə oturub siqaret çəkərdik və Sibilla nəvazişlə saçlarını oxşayar, ya da heç kəsə məlum olmayan axmaq bir mahnını zümzümə edər, arabir nəfəsini dərər və ya xatirələrə dalardı. Mənsə əhəmiyyətsiz şeylər barədə düşünərdim, bu metoddan uzun illər öncə, xəstəxanada yatarkən istifadə etməyə başlamışam və getdikcə o, mənə daha xeyirli və gərəkli görünüb. Böyük çətinliklə, ikincidərəcəli obrazları birləşdir-məklə, qoxuları və sifətləri xatırlamağa çalışaraq, nəhayət ki, mən heç nədən 1940-cı ildə Olavariyada geydiyim qəhvəyi rəngli çəkmələri əldə etdim. Onların rezin dabanları vardı, altları isə elə nazik idi ki, yağış yağanda ürəyimdə də su fırcıldayırdı. Bu çəkmələrlə bağlı xatirələri yumruğunda sıxan kimi dalı öz-özünə gəlir: məsələn, donna Manuellanın sifəti, yaxud şair Ernesto Morroni. Ancaq onları dərhal kənara atırdım, çünki oyunun şərtlərinə görə, keçmişdən yalnız əhəmiyyətsiz, dəyərsiz, itmiş şeyləri götürmək olardı. Fikirləşəndə ki, daha heç bir şeyi yadıma sala bilməyəcəyəm, məni titrətmə tutdu, hər şeyə tüpürmək və əzab çəkmək, zamanı öpüb-oxşamaq kimi sarsaq cəhddən imtina etmək arzusu içimi gəmirib-yeyirdi, ancaq hər şey

24

onunla qurtardı ki, bu çəkmələrin yanında anamın Buenos-Ayresdə mənə konserv bankasıyla içirtiyi «Günəş çayı»nı gördüm. Və çay qaşığını, bir fincan dağ suyun içərisində fişıldayan qabarcıqlar buraxaraq diri-diri yanan siçanları – çay puçallarını tutan çay qaşığını. Yaddaşımın yalnız Albertinani, yaxud ürəyimin və böyrəklərimin böyük ildönümünü deyil, hər şeyi saxladığına əmin olduğdan sonra Florestdəki iş masamın üzərində nə olduğunu, sifəti yadımdan çıxan Hekrepten adlı qızın üzünü, mənim, beşinci sinif şagirdinin qələmdanında neçə qələm olduğunu var gücümlə xatırlamağa çalışdım və axırda qızdırmalı kimi huşumu itirdim (çünkü neçə qələm olduğunu yada sala bilmədim, bilirəm ki, onlar qələmdanın içində, xüsusi bölmədəydilər, ancaq neçə dənəydilər və nə zaman iki, nə zaman altı dənə olduklarını heç cür xatırlaya bilmədim), bu zaman Sibilla öpərək, siqaret tüstüsünü və isti nəfəsini üzümə üfürərək məni özümə gətirdi və biz gülüşdük, ayağa qalxıb həmklublarımızı axtara-axtara yenidən zibil yığınlarının arasında dığırlandıq. Artıq o vaxt başa düşdüm ki, axtarmaq mənim tələyimə ulduzlar tərəfindən yazılıb, axtarmaq – gecələr evdən məqsədsiz çıxanların şüarı və bütün kompasqıranlar üçün bəhanədir. Biz Sibilla ilə başımızı itirənədək patafizikadan danışdıq, çünki onun başına (bizim görüşümüz də minlərlə digər şeylər kimi fosfor qədər qara oldu) saysız-hesabsız qeyri-adi, heç bir çərçivəyə sığmayan şeylər gəlib və qətiyən ona görə yox ki, biz başqalarına xor baxır və özümüzü Maldororların və ya hansısa qeyri-adi sərsəri Melmotların içərisindən çıxmış sayırdıq. Mən elə düşünürəm ki, işıldaquş təbiətin ən fəvqəladə möcüzələrindən biri olduğunu şəxsiz əsas gətirərək dərin məmnunluq hissi keçirir; gəlin fərz edək ki, onun şüuru var, onda aydın olacaq ki, bu həşəratın qarınıcığı hər dəfə işıldağa başlayanda qeyri-adilik duyğusu ona ləzzət edir. Bax Sibilla da həyatında bütün qanunların daima iflasa uğraması ucbatından düşmüş olduğu həmin fəvqəladə dəyişikliklərdən vəcdə gəlmişdi. O, körpüyə qədəm basar-basmaz onu uçurub-dağıdanlardan, beş dəqiqə bundan öncə beş milyon dollar udan lotereyanı öz gözləriylə görüb, lakin almadığını çığıra-ağlaya xatırlayanlardan idi. Mən sadə qeyri-adiliklərin başıma gəlməsinə öyrəşmişəm və val albomunu götürmək üçün qaran-

lıq otağa girəndə birdən məhz həmin albomu özünə yuva seçmiş diri, çevik və nəhəng qırxayağı ovcumda sıxmağım da dəhşətli heç bir şey görməmişəm. Ya da, məsələn, siqaret qutusunu açarkən içində boz-yaşıl rəngdə saman görmüşəm, yaxud parovozun fitini elə vaxtda və elə tonda eşitmişəm ki, dərhal Lüdviq vanin simfoniyasının pasajına köklənmişəm, yaxud da Mediçi küçəsindəki ayaqyoluna cumub özümü pissuara yetirmək istərkən kabinədən çıxan kişiylə toqquşar, o da sanki, qiymətli kilsə əşyasını ovcunda sıxaraq, bədəninin qeyri-adi ölçüdə və rəngdə olan ifadə olunmaz hissəsini mənə tərəf döndərər və mən başa düşərdim ki, bu kişi o birinə (bəlkə də, o, başqası deyil, elə bunun özüydü), iyirmi dörd saat əvvəl Coğrafiya seminarında totem və tabular haqqında məruzə edərək eynilə beləcə yumruqlarını sıxıb publikaya mərmər çubuqlar, liraquyruq quşu quyruğunun lələyi, ayin sikkələri, qeyri-adi vasitələrlə parçalanmış heyvan qalıqları, dəniz ulduzları, qurudulmuş balıqlar, kral kənzlərinin şəkillərini, ovçu qurbanları, mumiyalanmış nəhəng böcək-skarabeylər göstərən, xanımları cuşa gətirən və bu cür işlər üçün heç vaxt özünə korluq verməyən kişiylə bənzəyir.

Bir sözlə, indi, yaxın ki, Belvildə və ya Pantendə avaralanan və ayağının altına diqqətlə baxaraq qırmızı cır-cındır axtaran Sibilla haqqında danışmaq o qədər də asan deyil. Əgər tapa bilməsə, bütün gecəni ölgün baxışlarıyla zibixanalarda eşələnəcək: ona görə ki, qırmızı əsgini – bu günah-yuma, bağışlanma və ya möhlət nişanəsini tapmayacağı təqdirdə nəse dəhşətli bir şeyin baş verəcəyinə əmindir. Onu yaxşı başa düşürəm, çünki özüm də əlamətlərə inanıram və hərdən mənim özümə də qırmızı əsgini çox lazım olur. Uşaqlıqdan inanıram ki, əgər yerə nəse düşdüsə, gərək onu qaldıram, nə olur-olsun, yox, əgər qaldırmasam, demək, mütləq bədbəxtlik üz verəcək, vacib deyil ki, mənə, sevdiqlərimdən kiməsə və kimin ki adı yerə düşən əşyanın baş hərfiylə başlayır. Ən pisi də odur ki, məni saxlamağa qadir olan güc yoxdur, əgər nəse bir şeyim döşəməyə düşdüsə, başqa bir şeyi qaldırmağın heç bir mənası yoxdur, bu sayılmır və bədbəxtlik qaçılmazdır. Bunun üstündə dəfələrlə məni axmaq yerinə qoyublar, elə mən özüm də dəliyə dönrəm, gicbəsər kimi əlimdən düşən kağızın və ya karandaşın

dalınca uçuram. Bir dəfə Skrib küçəsindəki işgüzar adamlarla, tülkü xəzi geyinmiş fahişələrlə və mədəni ər-arvadlarla ağzınadək dolu olan dəbdəbəli restoranda bir parça qəndin dalınca sürünmüşdüm. Mən ora Ronald və Etyenlə getmişdim, bir parça qənd əlimdən çıxıb bizdən xeyli aralı olan masanın altına diyirləndi. Mən ilk növbədə onun diyirlənməsinə diqqət etdim, çünki qənd parçası, adətən, döşəməyə düşdükdən sonra düzbucaqlı olduğundan heç bir yerə diyirlənmir. Bu isə naftalin küreəcisi kimi gilləndiyindən daha çox qorxdum, hətta mənə elə gəldi ki, onu əlimdən dartıb aldılar. Mənə bələd olan Ronald qəndin diyirlənə biləcəyi ehtimal olunan yerə baxdı və qaqqıldayıb güldü. Bu, məni daha da qorxutdu və qorxuma əsəblərimin tarıma çəkilməsi də əlavə olundu. Ofisiant yerə nəse qiymətli bir şey, məsələn, parker qələmimi, ya da taxma dişlərimi saldığımı zənn edib yaxınlaşdı, ancaq o, mənə yalnız mane olurdu, odur ki heç bir söz demədən döşəmənin üzəriylə sürünərək məsələnin çox ciddi olduğunu düşünüb maraqdan çatlayan adamların (insafən, buna əsasları da vardı) ayaqlarının altında qənd parçasını axtarmağa başladım. Masanın ətrafında bir yekəpər sarı arvadla o qədər də kök olmayan cantıraq bir fahişə, idarə müdiri, ya da buna bənzər iki tip oturmuşdu. Hər şeydən öncə, başa düşdüm ki, qənd heç yerdə yoxdur, halbuki onun masanın altında toyuq kimi vurmuxan çəkmələrin altına diyirləndiyini öz gözlərimlə görmüşdüm. Bədbəxtlikdən, döşəməyə sərilmiş xalı xeyli didilib-dağıldığından qənd onun tükləri arasında elə gizlənə bilərdi ki, tapmaq mümkün olmasın. Ofisiant da masanın o biri tərəfiylə döşəməyə çökdü və hər ikimiz iməkləyə-iməkləyə çəkmə-toyuqların arasıyla sürünməyə başladıq, onların sahibləri isə masanın üstündə təzə yumurtlamış toyuq kimi qaqqıldayırdılar. Ofisiant hələ də yerə parker qələmi, ya da qiymətli zinət əşyasının düşdüyünə əmin idi və biz masanın altına, qarşılıqlı etimada tam yarıyan yarımqaranlığa daldıqda o soruşdu, mən də hər şeyi olduğu kimi dedim və o, üz-gözünə elə bir biçim verdi ki, onu yuban-madan fotolentə köçürmək lazım idi, mənse güləcək durum-da deyildim, qorxudan mədəm deşilməyə başlamışdı, axırda ümidimi tamam itirdim (ofisiant hirsle masanın altından çıxdı), başladım qadınların çəkmələrindən yapışıb qənd

parçasını dabanlarının altında axtarmağa, toyuqlarsa qaç-qıldaşır, müdir-xoruzlar belimi dimdikləyirdilər. Mən Ronaldla Etyenin qəhqəhələrini eşitdim, ancaq özümü saxlaya bilməyib İkinci imperiya üslubundakı kürsünün ayağının dalında gizlənmiş qəndi tapanadək bu masanın altından o birinə süründüm. Ətrafda hamı özündən çıxmışdı, mən özüm də cinlənmişdim, ovcumda sıxdığım qənd parçasının tərimlə necə qarışdığını və iyrenc şəkildə əriyib ovcuma yapışdığını, sanki, məndən qisas aldığını hiss edirdim. Bax belə şeylər mənim başıma çox gəlib.

(- 2)

2

Əvvəlcə burada hər şey qanvermə kimiydi, başdan-ayağa işgəncə; pencəyinin cibində daima göy üzlüklü pasportunun olmasını hiss etməli, mehmanxanadakı nömrənin açarının isə mismardan, öz yerindən asıldığını bilməliydin. Qorxu, məlumatsızlıq, korluq – bu, belə adlanır, buna belə deyilir, indi bu qadın gülümsəyəcək, bu küçənin arxasından Nəbatat bağı başlanır. Paris poçt kartoçkası kimi bir şeydir, kirli aynanın yanında Kleye reproduksiyası. Və günlərin birində Şerş-Midi küçəsində Sibilla yanıma gəldi; o, mənim Tomb-İssuar küçəsindəki otağıma qalxanda çox zaman əlində ya çiçək, ya da Kleyenin və Mironun açıqcaları olardı, pulu olmayanda parkdan çinar yarpaqları yığıb gətirirdi. O vaxtlar mən səhər obaşdan küçədə məftil və boş qutular axtarar, onlardan mobillər, boruların üzərində hərlənən fırlanğıclar və heç kəsə gerek olmayan maşınlar düzəldərdim, Sibilla da mənə onları rəngləməyə kömək edərdi. Biz bir-birimizə aşiq deyildik, biz məhəbbətə, sadəcə, uzaqdan və tənqidi həssaslıqla yanaşır, bunun ardınca da qorxunc süku - ta dalırdıq. Bir-birimizə baxdığımız müddətdə pivə qızır, köpüyü stəkanda ərp bağlayır və biz zamanın keçdiyini hiss edirdik. Nəhayət, Sibilla ayağa qalxıb otaqda var-gəl edərdi. Dəfələrlə onun güzgünün qarşısında dayanıb heyran-heyran öz bədəninə baxdığını, Suriya heykəlcikləri kimi ovuc - lara dölşlərini qaldırdığını və baxışlarını asta-asta dolandıra - raq, sanki, dərisini tumarladığını görmüşdüm. Və mən onu yanıma çağırmaq istəyim qarşısında tab gətirməyib, az önce

xeqli tək-tənha qalaraq bədəninin əbədililiyinə bu dərəcədə inanıb-vurulduqdan sonra yenidən mənimlə necə olacağını hiss etmək istəyirdim.

O vaxtlar biz, demək olar ki, Rokamadur haqqında heç danışmazdıq, həzz almaq egoistlikdir və ötəri ləzzət öz şirin iniltisiylə bizi bir-birimizə sarı itələyir, öz duzlu əlləriylə bir-birimizə bağlayırdı. Mən Sibillanın arsızlığını ayrı-ayrı mövcudluq onların təbii şərti kimi qəbul etdim və biz Rokamaduru dilucu xatırlayıb qızdırılmış vermışel boşqabına hücum çəkirdik, çaxırı pivə və ya limonadla qarışdıraraq ya aşağı qaçırdıq ki, tində alver edən qarı bizə iki düjün istirdiyə açsın, ya da madam Noqenin qopub-tökülmüş pianosunda Şubertin melodialarını və Baxın prelüdlərini çalırıd və yaxud da dəmir torda qızardılmış bifşteks və duzlu xiyar qarışdırılmış «Porgi və Bess»i ifa edirdik. Yaşadığımız nizam-sız, daha doğrusu, nizamlı həyat sayəsində bide çanağımız ən təbii yolla tədricən val anbarına və cavab gözləyən – artıq vacib saydığım – məktub arxivinə çevilirdi, ancaq mən bunu Sibillaya demək istəməirdim. Sibillaya gerçəkliyi dəqiq terminlərlə anlatmağın yersiz olduğunu başa düşmək o qədər də çətin deyil, təriflər və ya onların tam əksi onu əməlli-başlı pərt edərdi. Onunçün nizam-sızlıq deyilən şey, ümumiyyətlə, mövcud deyildi, mən bunu bir dəfə onun açıq qalmış çantasına baxarkən anladım (bu, Reomyur küçəsindəki kafədə olmuşdu, yağış yağırıd və həvəs bizə əziyyət verirdi); mən nizam-sızlığı qəbul edir və hətta ona dostcasına yanaşırdım, lakin yalnız bunun nə demək olduğunu anlayandan sonra; demək olar ki, bütün dünyayla münasibətlərim mənə sərfəli olmayan bu şərtlərlə quruldu və neçə dəfə günlərlə dəyişdirilməmiş yataqda uzanıb Sibillanın metroda bir uşağın ona Rokamaduru xatırlatmasına görə ağlamağını dinləyərək, ya da onun bir gün öncə bütün gününü Leonora Akvitanskayanın portreti qarşısında keçirib ona bənzəmək ehtirasıyla daranmasını seyr edərək neçə dəfə fikirlərimi udmuşam (lap əqli gəyirti kimi). Çünki həyatımın əlifbası – əzab-əziyyətlə dolu axmaqlıqdır, çünki mənim həyatım dialektik vurnuxmalarda taqətdən düşüb, bunların nəticəsində mən nə isə etmək əvəzinə heç bir şey etməməyi və hamının qəbul etdiyi ədəb-ərkan əvəzinə, mötədil ədəbsizliyi seçmişəm. Sibilla saçlarını yığır, açır və

yenidən yığırdı. Rokamadur haqqında düşünərək Hüqo Volfdan nəsə oxuyar (iyrəncdir), məni öpər və saç düzü - münün necə olduğunu soruşardı, ya da sarı kağız parça - sına rəsm çəkərdi, həmişə də öz kefindəydi, tamamilə və büsbütün, eyni vaxtda qeyri-təsadüfən kirli yatağa uzanıb və qeyri-təsadüfən isti pivə qurtumlayan məndə hər şey əksinəydi: mənim həyatım və mən həmişə başqalarının həyatının qabağında olub. Lakin mən bu şüurlu avaralı - ğımla fəxr etmişəm: aylar və Sibillanın, Ronaldın, Rokama - durun, Klubun, küçələrin, mənim mənəvi azarlarımın, baş - qa pioreylərin, Bert Trepanın, arabir aclığın, məni çətinlik - lərdən qurtaran qoca Truyun olduğu saysız həyat hadisələri bir-birini əvəz edirdi, ancaq mən musiqi və tənbəki, nalayiq söyüşlər və müxtəlif xırda ədəbsizliklər qusan gecələrə əsir düşərək, onların təsirinə düşüb-düşməməyimdən asılı olma - yaraq, cib xaosunu ali mənəvi qanunlarla qınayan, yaxud ona hansısa başqa, tamamilə çürümüş yarlıqlar yapışdıran bu sürtük bohema həvəskarları kimi heç vaxt riyakarlıq etmək istəmərdim; büsbütün batırılmış cəmiyyətdən yaxa qurtarmaq üçün, guya, bir az ədəb-ərkanın yetərli olma - sıyla mən heç cür razılaşmaq istəmərdim. Beləliklə, Sibillaya rast gələndə, o özü də bilmədən mənim həyatımın şahidi və casusu oldu, mənəse durmadan bu barədə düşündü - yümdən əsəbilik keçirirdim və həmişəki kimi başa düşür - düm ki, mənimçün mövcud olmaqdan və fəaliyyət göstər - məkənsə, düşünmək daha asandır, mənim durumumda *ergo*¹ məşhur frazadakı *ergo* deyil, hətta ümumiyyətlə, *ergo* deyil. Ona görə də biz daim sol sahilə avaralanırdıq, Sibilla isə mənim casusum və şahidim olduğunu bilmədən, bun - dan xəbərdar olmadan mənim biliyimə, ədəbiyyatı, hətta «*jazz cool*»² u başa düşməyimə heyran qalırdı, çünki bütün bunlar onunçün müəmmalı və anlaşılmaz şeylər idi. Ona görə də özümü Sibillaya antaqonistcəsinə yaxın hiss edir - dim, bizim sevgimiz dialektik sevgiydi, dəmir yonqarlarını və maqnitni, hücumla müdafiəni, topla divarı birləşdirən sevgi kimi. Sibillanın mənimlə bağlı müəyyən xəyallar qurmasından qorxurdum, bəlkə də, ona elə gəlirdi ki, mən

¹ Cogito ergo sum – mən düşünürəm, ona görə də yaşa - yıram (*lat.*)

² “Soyuq” caz (*ing.*)

30

mövhumatdan müalicə olunuram, ya da keçmiş xurafatı az zəhlətökən və daha poetik olan qadına dəyişirəm. Və bu müvəqqəti könül xoşluğunun, bu saxta nəfəsdərmənin qızğın çağında mən əlimi uzadıb Paris kələfinə, onun ümumi kələfə dolaşmış sərhədsiz materiyasına, onun havasının maqmasına, pəncərəsinin çölünə çəkilmiş rəsmlərinə, onun buludlarına və çardaqlı pəncərələrinə toxundum; bununla da qarmaqarışlıq başladı, dünya yenidən daşlaşdı, bərkidi, hər şey möhkəmcə öz yerinə oturdu və küçələrdən, ağaclardan, adlardan və masalardan ibarət bu kələfə möhkəm bərkidilmiş ilgəklər də çevrilməyə başladı. Qurtuluşa aparən hərc-mərclik yox idi, yalnız natəmizlik və yoxsulluq, dibi pivəli parçalar, corablı künc-bucaqlar, iki bədənin iyini verən tüklü yataqlar, incə, ağ əlləriylə ayaqlarımı sığallayan qadın vardı. Ancaq mənə bu sayıqlığımdan bircə anlıq da olsa qopara biləcək bu nəvaziş gecikmişdi. Həmişəki kimi gecikmişdi, çünki biz dəfələrlə sevgiyə könül bağlasaq da, xoşbəxtlik, deyəsən, bir az başqa cür görünmüşdü, yəqin ki, o, bu rahatlıq və ləzzət kimi deyil, kədərliydi, bəlkə də, taydişə və ya adaya, durğunluğa doğru sonsuz yıxılmaya bənzəyirdi. Sibilla bilmirdi ki, mənəim öpüşlərim də baxışlarım kimi onun içini, hətta o biri tərəfini görməyə başlayıb və mən başqa bir formada çıxaraq ağılını itirmiş losman kimi gəminin dal tərəfində durub zamanın sularını kəsər və geri püskürdərdim.

Əlli neçənci ilin o günləri mən özümü Sibilla ilə baş verməli olan başqa bir şeyin arasında sıxılmış kimi hiss etdim. Sibillanın dünyasına, Rokamadurun dünyasına qarşı çıxmaq ən böyük axmaqlıq olardı, çünki hər şey mənə müs-təqil olan kimi özümü azad hiss edəcəyimi vəd edirdi. Mən nadir ikiüzlülərdən idim, odur ki bu xırda casusluq – dərimə, ayaqlarıma, Sibilla ilə necə əylənməyimə, tutuquşu kimi qəfəsin barmaqlıqları arasından Kyerkeqoru oxuma-ğım xəlvəti baxışlar mane olurdu. Ancaq mənə elə gəlir ki, mənə hər şeydən çox mənə altdan-altdan baxdığının qətiyyəyən fərqudə olmayan, əksinə, suveren müstəqilliyimə tamamilə əmin olan Sibillanın özü narahat edirdi. Ancaq yox, əslində, mənə azadlığa bir də heç vaxt indiki kimi bu qədər yaxın olmayacağımı düşünmək əsəbiləşdirirdi, bax onda Sibillanın dünyası tərəfindən təqib olunduğumu hiss

etdim və ondan, həqiqətən, yaxamı qurtarmaq ehtirasım məğlub olduğumun etirafıydı. Nə uydurulmuş iztirabların sintetik zərbələrinin, nə də manixeyliyin, yaxud hansısa axmaq qeyri-elmi dixotomiyanın arxasında gizlənməyin Monparnas vağzalının pilləkənlərində özümü müdafiə etməyimə kömək etmədiyini etiraf etmək ağır idi, Rokamaduru yoluxmağa gedən Sibilla məni hara sürükləyirdi? Olanları niyə də qəbul etməmək, nizam və nizamsızlıq, azadlıq və Rokamadur kimi məfhumların içində qurdalanmağın səbəbini öyrənməyə niyə cəhd etməmək; nədən Koçabamba küçəsindəki həyətdə ətirşah dibçəkləri satan adamlar kimi hər şeyə təbii və qayğısız yaşamaq? Ayaqyolunda, yaxud Gefsiman bağında qapı sürgüsünü düşünmədən və səhv etmədən tapa bilməkçün, yəqin ki, axmaqlığın lap dibinə düşmək lazımdır. Məsələn, o zaman məni Sibillanın öz oğlunun adını Rokamadur qoymaq xəyalları heyretləndirmişdi. Biz Klubda bunun üzərində baş sındırmaqdan yorulduq, Sibilla isə elə hey deyirdi ki, oğlana atasının adını qoyub, atası yoxa çıxdıqdan sonra isə ən yaxşısı onu Rokamadur çağırmaq, kəndə göndərmək və *en nourrice*¹ böyütməkdir. Bəzən Sibilla həftələrlə Rokamaduru yada salmırdı və bu, həmişə onun müğənni, *Lieder*² ifaçısı olmaq ümidlərinin oyanmasıyla eyni vaxta təsadüf edirdi. Belə vaxtlarda Ronald iri və sarı kovboy başını pianonun üzərinə əyər, Sibilla isə Hüqo Volfdan elə qeyzlə bağırdı ki, hətta qonşu otaqda Sevastopol bulvarında satmaqçün təsbeh düzən madam Noqeni belə təsirləndirərdi. Onun Şumandan etdiyi ifalar daha çox ürəyimizə yatırdı, ancaq bu da bizim axşam nə etməyə hazırlaşmağımızdan, bir də Rokamadurdan asılıydı, çünki Rokamadur Sibillanın yadına düşən kimi mahnı-filan gedirdi işinin dalınca və pianonun arxasında tək qalan Ronald öz bibop ideyalarını inkişaf etdirməyə əlverişli imkan tapır və şirin bluzlarının qüdrətiylə nəfəsimizi kəsirdi.

Rokamadur haqqında yazmaq istəmirəm, hər halda, bu gün, bununçün gərək özümə daha yaxın məsafədən baxam və məni mərkəzdən ayıran hər şeylə əlaqəni kəsəm. Mən, onsuz da, mərkəzi yaddan çıxarmıram, qətiyyənlə

¹ Dayə yanında (*fr.*)

² *Lieder* – mahnı, vokal əsərlər (*alm.*)

32

danışdığımı bildiyimə əmin olduğumçün deyil, sadəcə, biz qərbi avropalılardan öz oxumuzu, mərkəzimizi, həyatın mənasını, Omfalosu, hind-Avropa nostalgiyasının əlamətlərini nizama salmaq cəhdimizdə köməyinə arxalandığımız həndəsənin geniş yayılmış tələsinə düşürəm. Hətta təsvir etməyə çalışdığım öz həyatımı da, küçələrində quru yarpaq kimi vurnuxduğum bu Parisi də görmək mümkün olmazdı, əgər bütün bunların arxasında mehvərə can atan ürək döyünməsəydi, yenidən ilk gövdəylə qarşılaşmaq arzusu olmasaydı. Bu nizamsızlığı göstərmək üçün nə qədər söz, nə qədər termin və məfhum olarmış. Bəzən özümü inandırmağa çalışıram ki, axmaqlıq üçbucaq adlanır, səkkizi səkkizə vurmaqla isə əsərdə dəlilik və ya it alınar. İnsan cildinə girmiş bu anlaşılmazlığı mən Sibillanı qucaqlayaraq təsdiqləyə bilərəm ki, roman yazmaq (mən onu heç vaxt yazmayacağam), yaxud həyat bahasına xalqlara azadlıq bəxş edən ideyaları müdafiə etmək, guya, çörəyin içindən fiqur düzəltmək qədər mənalıdır. Kəfkar günahsızcasına yellənməsini davam etdirir və mən yenidən rahatlıq gətirən məfhumlar barədə düşünürəm: mənasız fiqurcuq, transsendent roman, qəhrəmancasına ölmək. Mən onları ardıcılıqla kiçikdən-böyüyə düzürəm: fiqurcuq, roman, qəhrəmanlıq. Orteqa və Şeler tərəfindən mükəmməl şəkildə araşdırılmış dəyərlərin iyerarxiyası haqqında düşünürəm: estetik, etik, dini. Dini, estetik, etik. Etik, dini, estetik. Fiqurcuq, roman. Ölüm, fiqurcuq. Sibilla diliylə məni qıdıqlayır. Rokamadur, etika, fiqurcuq, Sibilla. Dil, qıdıq, etika.

(- 116)

3

Yuxusuz gecə ərzində üçüncü siqaret yatağın kənarında oturmuş Horasio Oliveyanın ağzını yandırdı; o, yanında yatmış Sibillanın saçlarını iki dəfə yavaşca tumarladı. Bazar ertəsi dan yeri təzəcə ağarırdı, bütün bazar günü və axşamı onlar heç bir yerə getməmişdilər, kitab oxumuş, val dinləmiş, növbəylə ayağa qalxıb qəhvə, yaxud çay dəmləmişdilər. Haydnın kvarteti bitər-bitməz Sibilla yuxuya getmişdi, daha qulaq asmaq istəməyən Oliveyra isə yatağından qalxmadan pəfonu söndürmüşdü; val bir neçə dövrə

vursa da, heç bir səs çıxarmamışdı. Allah bilir, niyə bu səfeh inersiya onu bəzən həşəratların və uşaqların etdiyi faydasız hərəkətlər barədə düşünməyə sövq etdi. O, yata bilmirdi, odur ki açıq pəncərədən bəzən skripkaçının gecəyarısına-dək öz skripkasını cüyüldətdiyi qarşı mansardaya baxaraq siqaret çəkirdi. Hava isti olmasa da, Sibillanın bədəni onun ayağının sağ böyrünü qızdırırdı, o irəlində uzun gecənin olduğunu düşünüb dala çəkildi.

O, özünü yaxşı hiss edirdi, çünki həmişəki kimi Sibilla ilə bir-birini təhqir etmədən və çıxır-bağırmadan hər şeyə nöqtə qoymaq barədə razılığa gəlmişdilər. Eniylə uzununu bir olan qırmızıyanaq vəkil qardaşından təyyarə poçtuyla gələn məktub ona təsir etməmişdi; o, Oliveyranın nahaq yerə qədrini bilmədiyi qardaşlıq və vətəndaşlıq vəzifələri haqqında dördcə səhifə yazmışdı. Məktub deyildi e, qızıl parçasıydı və Oliveyra dostlarının da həzz alması üçün onu divara yapışdırdı. Məktubdakı yeganə qiymətli məqam qardaşının ona «qara bazar»ın kursuna uyğun pul göndərməsiylə bağlı bildiriş barədə məlumat verməsiydi. Qardaşı bunu nəzakətlə «komisyon» köçürməsi adlandırır. Oliveyra düşündü ki, bu pula çoxdan oxumaq istədiyi kitabları alar və üç min frank da Sibillaya verər – qoy nə istəyir alsın, istəyir lap təbii ölçülü oyuncaq fil alsın və Rokamaduru heyrləndirsin. Səhərlər o, qoca Truyanın yanına gedib Latın Amerikasından gələn korrespondensiyanı yerbəyer etməliyi. Evdən çıxıb harasa getmək, nəyləsə məşğul olmaq, nəyisə yerbəyer etmək yatmağa kömək etməirdi. Yerbəyer etmək – bu nə sözdür? Etmək. Nə iş etmək, yaxşılıq etmək, çiş etmək, iş gözləyə-gözləyə bıkarçılıqla baş girmək, hara fırladırsan-fırlat, hər yer işdir. Lakin hər bir fəaliyyətin arxasında etiraz vardı, çünki hər cür fəaliyyət *-dan, -dən-dən* başlayıb, *-a, -ə-də* qurtarmaq, ya da nəyinsə yerini dəyişmək deməkdir, yəni o artıq orada deyil, buradadır, yaxud başqa bir evə girməməyin və ya girməyin əksinə bu evə girmək lazımdır – başqa sözlə, hər cür əməl hesab edir ki, nəşə hələ yoxdur, nəşə hələ edilməyib və bunu etmək olardı, məhz buna görə də nəyinsə daimi və aşkar qüsurunun, varlığın əskikliyinə və ya olmamasının əleyhinə səssiz etiraz. Düşünmək – guya, ağzınadək doldurmağa qadir əməldir, yaxud guya, həyat deyilməyə layiq olan nəşə elə əməllərin

34

cəmidir, moralistin arzusu kimi başqa bir aləmdir. Ən yaxşısı, ümumiyyətlə, bundan imtina etməkdir, çünki fəaliyyətdən imtina etirəzın maskası yox, xalis etirəzdir. Oliveyra bir siqaret də yandırdı və qımışdı – onun hərəkəti minimal olmasa da, o, bunu etdi. O, səthi analizlə məşğul olmaq istəmirdi – mücərrədliyi və filoloji fəndləri, demək olar ki, həmişə kənara qoyurdular. İndi yeganə düzgün olan şey mədənin girişində heç nəyin yaxşı olmadığı və demək olar ki, heç vaxt yaxşı olmadığıyla bağlı şübhəni fiziki baxımdan duyan ağırlığı hiss etməkdir. Qorxulu heç bir şey yoxdur, sadəcə, o, kollektiv hərəkətlərin fırlıdaq olduğunu qəzəbli tənhalıq kimi lap çoxdan rədd etmişdi. Bunlardan sonra adamlar radioaktiv izotopları və ya Bartolome Mitrenin prezidentlik dövrünü öyrənməyə cumurlar. Onun gənclik illərindən bəri seçdiyi bir şey vardsa, bu, hansısa «mədəniyyətin» sürətlə və acgözlüklə udulması sayəsində müdafiə olunmamaq, əsas etibarilə Argentina orta sinfinə xas olan və öz bədənini milli və digər istənilən gerçəklikdən oğurlamağı hədəf seçən tryuk və onun qidalandığı boşluqdan sənin qurtulduğunu hesab etməkdir. Bəlkə də, bu, dostu Trevelerin təbirincə, xüsusi sistemə salınmış dəliliyin təzahürüdür və onu fariseylərin cəmiyyətinə (onun bir çox dostları könüllü olaraq bu cəmiyyətin fəal üzvləriydi) üzv olmaqdan qurtardı; cəmiyyətin üzvü olmaq hər hansı fəaliyyət üzrə ixtisaslaşmaqla bütün problemlərdən uzaqlaşmağa imkan verirdi, buna görə də, sanki, ələ salınaraq ən yüksək Argentina rütbələriylə təltif olunurdular. Buna baxmayaraq, ona, məsələn, sən argentinalısan, ya eskimos kimi tarixi problemləri fəaliyyət seçimi və ya ondan imtina problemiylə qarışdırmaq qeyri-düzgün və çox asan görünürdü. O, həyatda kifayət qədər yaşamışdı və artıq anlamağa başlamışdı ki, başqalarının fikriylə oturub-durduğundan obyektivin qiymətləndirilməsində subyektivin əhəmiyyəti əvəllər daim onun gözündən yayınmışdı. Məsələn, Sibilla insanın fizionomiyasının təəssürlərə (bu təəssürləri onda tarixi-sosial ideyalar, yaxud Krit-Mikena mədəniyyəti formalaşdırırdı), əlinin formasının isə hökmən duyğulara (bu duyğuların sahibi onları Gırləndayoya və Dostoyevskiye münasibətdə sınaqdan keçirə bilər) birbaşa təsir göstərdiyini hesab edən azlığa mənsub idi. Və Oliveyra etiraf etmə -

yə hazır idi ki, onun qan qrupu möhtərəm əmiləriylə keçirdiyi uşaqlığı, yeniyetməlik dövründə cavabsız qalan sevgi duyğuları ilə birlikdə olub və onun asteniya meyilliyi ilə bərabər dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm əhəmiyyətli faktora çevrilə bilər. O, orta sinfə mənsub idi, əslən Buenos-Ayresliydi və dövlət məktəbində oxumuşdu – belə şeylər isə izsiz ötürdür. Bəla burasındaydı ki, öz görüşlərinin hədsiz milli məhdudluğundan qorxaraq, o, nəhayət, bütün «hə»ləri və «yox»ları tərəzinin gözlərində, sanki, tarazlıq mərkəzindən baxaraq, diqqətlə «çəkməyə» və olduqca böyük əhəmiyyət verməyə başladı. Parisdəki hər şeydə o, Buenos-Ayresi görürdü və əksinə; məhəbbəti nə qədər bölünsə də, əzab çəkərək bu itkiyə və unutulmuşluğa hörmətlə yanaşırdı. Bu cür davranış öldürücü dərəcədə əlverişli, hətta asan idi, çünki tədricən refleksə və texnikaya çevrilir (uzaqbaşı) və iflic olmuş adamın qorxunc-parlaq fikirlərini, yaxud gözəl-səfeh atletin cahilliyini xatırladırdı. O artıq həyatda filosofsayacağı və *clochard*¹ kimi ağır-ağır addımlamağa başladı və irəli getdikcə özünüqoruma instinktinə həyatı vacib ehtirasları məhdudlaşdırmaq üçün daha çox izin verdi; o, qəti əmin idi ki, aldanmaqdan daha həqiqəti dərk etməmək daha yaxşıdır. Fəaliyyətsizlik mötədil ruhi tarazlıq, bir yerə yığılmış dağınıqlıqdır. Oliveyra üçün ən vacibi bu mənzərədə Tupak Amaranun torpaqlarının bölüşdürülməsində olduğu kimi, ruhun varlığını itirməmək və bu zaman ətrafında hər gün bütün mümkün sifətlərdə təntənəli surətdə elan edilən miskin eqosentrizm (kreolosentrizm, subur-sentrizm, kultursentrizm, folklor-sentrizm) yuvarlanmağa oldu. Hələ on yaşında ikən günlərin bir günündə parasio ağacları əmilərini və onların tarixi-siyasi mövzuda çoxmənalı nəsihətlərini öz adda-budda kölgəsi altına alanda o, ilk dəfə «Mən sizə deyirəm!» kimi yumruğun masaya vurulmasıyla müşayiət olunan (bu, qəzəbli təsdiq xidmət edirdi) xarakterik ispan-italyan-argentinəli nidalarına qorxa-qorxa etirazını bildirdi. «*Glíeco dico io!*»², «Mən sizə deyirəm, lənət şeytana!» Bu o deməkdir ki, «mən» çox dəyərliyəm – Oliveyra düşünməyə başladı. – Bu «mən» bu böyük dünyada hansı çoxbilmişliyi təsdiq edə bilərdi?» On beş yaşında

¹ Avaralar (*fr.*)

² Mən sizə deyirəm! (*ital.*)

36

anladı ki, «mən bir şeyi bilirəm ki, heç nə bilmirəm»; və bu açıqlamanın ardınca gələn baldırğan zəhəri tamamilə labüd göründü, həqiqətən də, insanlara «mən sizə deyirəm» kimi çağırış etmək cəzasız qala bilməz axı. Sonradan o, məmnuniyyətlə əmin oldu ki, mədəniyyətin ən yüksək formalarına nüfuz, həmçinin biliyə və ağıla əsaslanan inam təsir göstərir. «Mən sizə deyirəm» də eləcə. Ancaq bunu deyənlər tərəfindən pərdələnmiş və qəbul edilməmiş olsa belə, «mən həmişə düşünmüşəm», yaxud «əgər mən nəyəsə inanırımsa da» və yaxud «aydındır ki» kimi səslənə bilərdi və demək olar ki, heç vaxt əks fikri ehtiva edən soyuq mühakimə kimi dəyərləndirilməzdi. Lap insan cinsi kimi dözümlü, ağıllı şübhələr, duyğularda tərəddüdütmə yoluyla həddindən artıq irəliləməsinə yol vermədən individuumu diqqətlə izləyirdi. Müəyyən məqamda həm qabar, həm skleroz, həm də tərifi yaranıb: qara, yoxsa ağ, radikal, yoxsa konservator, homo, yoxsa heteroseksual, bədii, yaxud mücərrəd, «San-Lorenzo», yaxud «Boka-juniors», ətli, yaxud vegetarian, kommersiya, yaxud poeziya. Tamamilə doğrudur, çünki insan cinsi Oliveyra kimi tiplərə bel bağlaya bilməz; qardaşının məktubu da məhz bu qəbul edilməzliyi ifadə edirdi.

«Bəla burasındadır ki, – o düşündü, – bütün bunlar labüddən bir şeyə gətirib çıxarır: «*animula vagula blandula*»¹. Nə etməli? – onun yuxusuzluğu da elə bu sualdan başladı. – Oblomov, *cosa facciamo?*² Tarixin böyük səsləri hərəkətə keçməyə vadar edir: «*Hamlet, revenge!*»³ İntiqam alma – lıyq, Hamlet, yoxsa çippendeyl kreslosu, şap-şaplar və köhnə buxarıyla kifayətlənəcəyik? Suriyalı hər şeydən sonra, bildiyimiz kimi, Marfanı biabırçı şəkildə təriflədi. Sən Arcunanı döyüşə çağıracaqsan, qorxaq kral? Mübarizə xətrinə mübarizə, daim təhlükədə yaşamaq, epikürçü Mariyanı, Riçard Hillarini, Kionu, T.E. Lourensi... yada sal. O kəs xoşbəxtidir ki, özü seçir, gözəl qəhrəmanların, müqəddəslərin onu seçməsinə izin verir, həqiqətdə isə onlar gerçəklikdən rahatlıqla qaçirlar».

Bəlkə də, elə belədir. Məgər yox? Ancaq onun nəzər nöqtəsi üzümə baxan tülkününküylə eynidir. Bəlkə, onun

¹ “Ürəyim, gözəl sərsəri qız” (*lat.*)

² Nə etməli? (*ital.*)

³ Hamlet, intiqam al! (*ing.*)

öz əsasları var, ancaq onlar da qarışqanın cırcıramaya söylədikləri kimi xırda və miskinidir. Şüur aydınlığının fəaliyyətsizliyə aparması şübhəli deyilmə, bunun içində xüsusi bir şeytan korluğu yoxdur ki? Barıt anbarıyla havaya uçan cəsur və səfeh döyüşçü kapral, şan-şöhrət qazanan igid əsgər – yüksək idealları, absolyuta ani yaxınlaşmanı özləri də bilmədən belələri müəyyən etmirmi (çavuşdan hansı şüurluluğu tələb etmək olar)? Bununla müqayisədə adi bəsirət, şüurun kabinet məntiqinin gecə saat üçdə yatağın kənarında ağızda siqaret oturduğu zaman yanına gəlməsi torpaq köstəbəyinin kəşfindən az əhəmiyyət kəsb edir.

O, öz fikirlərini artıq oyanmış və əlində bürmələnmiş qalac yuxulu-yuxulu xoruldayan Sibilla ilə bölüşdü. Sibilla gözlərini açıb fikrə getdi.

– Sən, sadəcə, bacarmazdın, – o dedi. – Sənin beynin səhərdən gecəyarısını adək baş sındırmağa, düşünməyə hazırdır, ancaq iş görmək sənlik deyil.

– Mən o prinsipdən çıxış edirəm ki, fikir fəaliyyətdən əvvəl gəlməlidir, ay axmaq.

– Prinsipdən, – Sibilla dedi, – çox mürəkkəbdir. Sən muzeydəki şəkillərə, sanki, nəzarətçi kimi baxırsan. Mən demək istəyirəm ki, şəkillər oradadır, sənə muzeydəsən, həm yaxınsan, həm də uzaq. Mən səninçün şəkiləm, Rokamadır – şəkildir. Etyen – şəkildir və bu otaq da şəkildir. Sənə elə gəlir ki, otaqdasan, ancaq sən burada deyilsən. Sən bu otağa baxırsan, özünsə burada deyilsən.

– Sən, qızım, hətta müqəddəs Fomanı da zirzibillə qarışığa sala bilərsən, – Oliveyra dedi.

– Niyə müqəddəs Fomanı? – Sibilla soruşdu. – İnanmaq üçün hər şeyi görmək istəyən əbləhi deyirsən?

– Özüdür ki var, əzizim, – Oliveyra dedi və düşündü ki, əslində, Sibilla haqlıdır. Bəxtəvər gözüylə görmədiklərinə də inanmağa hazırdır. O, həyatın fasiləsiz prosesilə bir vəhdət təşkil edir. Necə də xoşbəxtdir, bu otaqdadır, toxunmaq istədiyi hər şeyə tam ixtiyarı var və axınla üzən balıq, ağacdakı yarpaq, göydəki bulud, şeirdəki obraz da onunla birlikdədir. Balıq, yarpaq, bulud, obraz – elədir ki var, məgər yalnız bu...

(–84)

4

Onlar hansısa «*clochard*»ın ifadə etdiyi kimi, gecənin əlamətlərinə boyun əyərək və yolları sayaraq, qaranlıq küçənin dərinliyindəki çardağın pəncərəsinin titrək işığında əfsanəvi Parisin küçələrini dolaşmağa başladılar; xəlvəti yerlərdəki balaca meydançalarda skamyalarda oturub öpüşdülər, ya da yerə çəkilmiş xana-xana damalarına baxdılar – uşaqların bir ayaq üstündə hoppana-hoppana damadan-damaya keçməklə daşı Göyüzünədək vurub aparmaqdan ibarət sevimli oyunu. Sibilla Montevideodan olan rəfiqələri, uşaqılıq illəri, hansısa Ledesma və atası haqqında danışırdı. Oliveyra söhbətin maraqsız olduğuna bir qədər heyifsilənərək könülsüz qulaq asırdı; Montevideo, ya da Buenos-Ayres – nə təfavütü var ki, indi ona bu şəhərlərlə hələlik kövrək olan ayrılığını möhkəmlətmək lazım idi (görəsən, avaralıqdan yorulub-usanmayan Treveler indi neynir, onun gedişindən sonra hansı böyük bələlara düşər olub? Bəs zavallı Hekrepten necədir, mərkəzi küçələrdəki kafələrdə nələr baş verir?), ona görə də qaşqabağını sallayıb qulaq asır və çubuqla daş döşəmənin üzərində nəsə cızır, bu zaman Sibilla Çempenin və Qrasılanın niyə yaxşı qızlar olduğunu və Lusiananın onu paroxoda niyə yola salmağa gəlmədiyini izah edirdi. Lusiana snobdur, ona görə də ondan zəhləsi gedir.

– Necə yəni snobdur, bu nə deməkdir? – Oliveyra maraqla soruşdu.

– Necə başa salım, – Sibilla cavab verdi və başını aşağı elə əydi ki, sanki, sarsaqalayacağını qabaqcadan hiss etmişdi, – mən üçüncüdərəcəli kayutda gedəcəkdim, ikincidə gətseydim, əminəm ki, gələrdi.

– Ömrümdə bundan yaxşı qiymətləndirmə eşitməmi – şəm, – Oliveyra dedi.

– Bundan başqa, mən Rokamadurla birlikdəydim, – Sibilla dedi.

Beləliklə, Oliveyra Montevideoda Karlos Fransisko kimi tanınan Rokamadurun varlığı haqqında xəbər tutdu. Sibilla Rokamadurun mənşəyi barədə ətraflı məlumat vermək istəmirdi, ancaq onu demişdi ki, vaxtında abort etdirməkdən imtina edib, indisə peşmandır.

– Nəinki peşmanam, nə edəcəyimi belə bilmirəm. Madam İren çox bahacıdır, mənse musiqi dərsləri almıyam, bir sözlə, bütün bunlar çox baha başa gələcək.

Sibilla Parisə niyə gəldiyini o qədər də dəqiq bilmirdi, ancaq Oliveyra bilirdi ki, turizm agentliyində biletlə və ya vizayla bağlı balaca bir dolaşılıq baş versəydi, Sibilla eyni müvəffəqiyyətlə Sinqapurda və ya Keyptaunda da lövbər sala bilərdi. Əsas məsələ – Montevideodan uzaqlaşmaq və onun təvazüylə Həyat adlandırdığı şeyə baş vurmaqdı. Parisin ən böyük üstünlüyü ondaydı ki, o, fransızca (*more Pitman*¹) çox yaxşı bilirdi və burada muzeylərdəki ən yaxşı rəsmlərə, filmlərə baxmaq olardı. Bir sözlə, Kultur² ən yük - sək formadaydı. Bu cür həyat proqramı Oliveyranı yumşaldır (baxmayaraq ki Rokamadur onu yetərinə xoşagəlməz şəkildə soyudurdu) və ona dəbdəbə vurğunu, lakin planetar vüsatli metafizik səylərinə rəğmən, qətiyyətlə La-Platanın hüdudlarından kənara çıxmaq iqtidarında olmayan bəzi buenos-ayresli rəfiqələrini xatırladırdı. Bu yaramaz isə qucağında uşaq, cibində bir qəpiyi olmadan paroxodun üçüncüdərəcəli kayutuna oturub, Parisə nəğmə dərsi öyrənməyə gəlib. Bu azmış kimi, Sibilla ona baxmaq və görmək öyrətmişdi; öyrətdiyinin fərquində olmadan o, qəfildən küçənin ortasında dayanıb heç kəsin olmadığı boş qatara soxulmağı xoşlayardı, sonra isə yaşıl parıltı, işıq və qapıçı qadını hirsəndirməməkçün yavaşca sivişib bəzən balaca heykəlciklərin, yaxud sarmaşlıq dolaşmış quyunun olduğu, ya da qırmızı plitəli sürtülmüş döşəmədən başqa heç bir şeyin olmadığı, divarları kif basmış, saatsız lövhəsi asılmış, küncdəki kölgədə bir qocanın büzüşüb yatdığı və mütləq zamanın və günəşin qızdırdığı plitə döşəmələrin sahibləri olan, Sibillanın qarınlarını qıdıqladığı, səfeh və sirlilərdə danışaraq görüş təyin etdiyi, nəse tövsiyə etdiyi və nə barədə xəbərdarlıq etdiyi daimi dostlarının – *minouche*, piş-piş, myau-myau, *kitten*, *katt*, *chat*, *cat*, *gatto*³ – boz, ağ, qara pişiklərin olduğu böyük daxili həyəətə girərdi. Bəzən Sibilla ilə avaralanan Oliveyra özü özünə təəccüblənərdi – pivə dolu stəkani, demək olar ki, daim aşırarı, ofisianti hirsəndirməkçün

¹ Pitman üsulu ilə (*lat.*)

² Kultur – mədəniyyət (*alm.*)

³ Pişik balası, pişik (*isveç, fr., ing., ital.*)

ayağıyla ona badalaq gələn Sibillaya hirsələnməyin nə adı vardı? Ancaq hər şeyi baş-ayaq etməklə daim onu hirsəndirməsinə baxmayaraq, Sibilla xoşbəxt idi: o, böyük məbləğdə pulun tamamilə fərqinə varmaya bilər və əksinə, bu məbləğin sonunun «3» kimi kiçik bir rəqəmlə bitməsinə hədsiz sevinə bilər, bəzən də küçənin ortasında donub qalar («Reno» iki metrlikdə dayandı və sürücü başını pəncərədən bayıra çıxararaq pikardiya ləhcəsində onu yağladı), sadəcə olaraq, oradan, küçənin ortasından Panteonun necə göründüyünə baxmaq istəyirmiş, çünki o, buradan daha gözəl görünürdü, nəinki səkidən. Və bu qəbildən başqa şeylər.

40 O zaman Oliveyra artıq Perikonu və Ronaldı tanıyırdı. Sibilla onu Etyenlə tanış etmişdi, Etyen isə onları Qreqoroviusa calamışdı; beləliklə, Sen-Jermen-de-Predə İlanlar Klubu yaranmışdı. Hamı, kim olur-olsun, Sibillanı təbii qəbul edirdi. Buna baxmayaraq, onun hərəkətlərinə əsəbiləşirdilər də, çünki ona, demək olar ki, haqqında danışdıqları hər şeyi izah etmək lazım gəlirdi, onun boşqabındakı yeməyin də yarısı daim müxtəlif istiqamətlərə uçurdu, yalnız ona görə ki, o, çəngəl-bıçaqdan lazımı qaydada istifadə edə bilmir, nəticədə kartof qızartması qonşu masada oturanların saçlarında yerini rahatlayırdı ki, buna görə üzr istəmək, Sibillanı isə fərsizliyinə görə danlamaq lazım gəlirdi. Yoldaşlarının arasında o, özünü birtəhər aparırdı, Oliveyra onun Klub dostlarının hər biriylə ayrılıqda ünsiyyət qurmasını görürdü. O, küçədə Etyen və ya Bəpslə gəzişir, onları öz dünyasına cəlb edirdi, bunu arzulamasa da, edirdi. O, belə insan idi və istədiyi yalnız bir şeydi: adət halını almış ətalətdən çıxmaq, nə olur-olsun, avtobusdan, tarixdən çıxmaq istəyirdi, ancaq necə olsa da, hər addımda onu söyüb-yağlasalar da, Klubdakıların hamısı Sibillaya minnətdar idi. Sibilla köpək, ya da poçt qutusu kimi özündənrazı Etyenin yeni rəsmlərinə baxıb növbəti dəfə sarsaqalayanda o, kağız kimi ağarır, hətta Periko Romero təkəbbürlə etiraf edirdi ki, «Bu Sibilla – az aşın duzu deyil». Həftələrlə, bəlkə də, aylarla (günləri hesablamaq Oliveyranın işi deyildi, mən xoşbəxtəm, deməli, gələcəyim yoxdur) gəzdilər, dolaşdılar Parisin küçələrini, gözlərinə görünənə baxa-baxa, olacağına olacağına mane olmadan, gah bir-birinə sarılaraq, gah da

dalaşib bir-birini itələyərək. Ancaq bütün bunlar hadisələrin baş verdiyi, qəzetlərdə yazıldığı, ailə və qohumluq vəzifələrinə, digər formalı hüquqi və mənəvi öhdəliklərə yüksək qiymət verildiyi dünyadan kənar daydı.

Tıq-tıq.

– Gəl qalxaq, – hərdən Oliveyra deyirdi.

– Niyə, – Sibilla Nef körpüsü tərəfdən hərəkət edən *péniches*¹-ə baxıb cavab verdi. – Tıq-tıq, sizin kəllənizdə quş var. Tıq-tıq, elə hey döyəcləyir, ona yeməyə bir şey verməyinizi istəyir, Argentinadan. Tıq-tıq.

– Yaxşı, – Oliveyra donqulandı. – Mən sənə Rokamadır deyiləm. Axırda biz dükançı və qarışıqla da quş dilində danışacağıq – dava-dalaşdan qaça bilməyəcəyik. Gör bu tip zənci qızın dalınca necə sürünür.

– Onu tanıyıram, Provans küçəsindəki kafedə işləyir. Qadınlardan xoşu gəlir, ancaq boş yerə özünü yorur.

– Bəs bu zənci qadın səni öz toruna sala bilməyib ki?

– Əlbəttə. Ancaq biz, sadəcə, dost olmuşuq, mən ona öz əhliyyəmi bağışlamışam, o isə mənə hansısa Retefin kitabını verib, yox... dayan, deyəsən, Retefin...

– Aydınadır. Doğrudan, onunla aranızda heç bir şey olmayıb? Sənin kimi hər şeylə maraqlananlara, yəqin ki, bu da maraqlı olardı.

– Bəs sənin, Horasio, kişilərlə aranda bir şey olub?

– Əlbəttə. Bu da bir həyat təcrübəsidir, özün bilirsən.

Sibilla onun zarafat etdiyindən şübhələnərək çəp-çəp baxdı, kəlləsindəki quşcuğaza hirslandı – Argentinadan gəl - mənə bir şey istəyən quşcuğaza. Sonra isə onun üzərinə atıldı və Sen-Sulpis küçəsiylə addımlayan ər-arvadın çox böyük heyrətinə rəğmən, qaqqıldayaraq saçlarını elə qarışdırdı ki, Oliveyra onun əllərini tutmalı oldu və onlar gülüşdülər, ər-arvadlar da onlara baxdılar və kişi cəsarət edib azacıq gülümsədi, qadın isə özünü hədsiz dərəcədə təhqir olun -muş hiss etdi.

– Sən haqlısan, – nəhayət, Oliveyra etiraf etdi. – Mən düzələn deyiləm. Doğrudan da, oyanmağa çağırıram, yatmaq necə də gözəldir, yatmaq...

Onlar vitrinin qarşısında dayanıb kitabların adlarını oxumağa başladılar. Kitablarnın cildinin rəngi və nəşrlərin

¹ Katerlər (*fr.*)

formatıyla maraqlanan Sibilla sorğu-suala başladı. Odur ki, Floberin ədəbiyyatda hansı yeri tutduğunu, Monteskyonün kim olduğunu, Raymond Radigenin nədən yazdığını və Teofil Qotyenin nə zaman yaşadığını ona izah etməli oldu. Sibilla vitrinin şüşəsinə naxışlar çəkə-çəkə dinlədi. «Kəlləndəki quşcuğaz ona yeməyə Argentinadangəlmə bir şey verməyinizi istəyir, – Oliveyra öz-özünə qulaq asaraq düşündü. – İlahi, işə düşdük» .

– Məgər anlamırsan ki, heç bir şey öyrənə bilməyəcəksən? – nəhayət, o dilləndi. – Əgər sən küçədə təhsil almaq istəyirsənsə, əzizim, bu mümkün deyil. Yaxşısı budur, «Riders Daycest»ə yazıl.

– Yox, yox, bu iyrəncdir.

«Kəllədə quşcuğaz, – Oliveyra düşündü. Ancaq onun yox, mənim. – Bəs onun kəlləsində nə var? Külək, yoxsa şirniyyat, hər halda, çətin həzm olunan bir şeydir. Ancaq başı onun ən güclü yeri deyil».

42

«O, gözlərini qıyır və düz almacağı vurur, – Oliveyra düşündü. Eynilə dzen sistemi üzrə ox atıcılığında olduğu kimi. O, hədəfi ona görə vurur ki, heç bir sistem tanımır. Mənsə əksinə... Tıq-tıq. Belə-belə işlər».

Sibilla dzen-buddizm kimi şeylər haqqında sorğu-suala başlayanda (bu, adətən, Klubda olurdu, orada daima nostalgiya, əsas sayılması mümkün olan uzaq məfhumlar, medalların tərs üzü, Ayın o biri tərəfi haqqında danışır dılar) Qreqorovius ona metafizikanın elementar əsaslarını başa salmağa çalışırdı, bu zaman Oliveyra perno qədəhini ləzzətlə içərək onlara baxıb əylənirdi. Sibillaya nəyisə izah etməyin mənası yox idi. Fokonye haqlıdır, belələri üçün tapmaca izahatdan başlayır. Sibilla immanentlik və trans-sendentlik barədə deyilənlərə qulaq asır və gözəl gözlərini döyərək Qreqoroviusun bütün metafizikasının anasını ağla-daraq məhv edirdi. Nəhayət, o, özünü inandırdı ki, dzen-buddizmi başa düşdü və yorğun-yorğun ah çəkdi. Və təkçə Oliveyra bilirdi ki, zamanı tanımayan və onların hamısının dialektikanın köməyi ilə axtardığı bu nəhəng fəzalara Sibilla daima göz yetirib.

– Boş şeyləri yadında saxlama, – o, Sibillaya məsləhət verdi. – Ehtiyacın olmadığı halda eynək taxmağa nə lüzum var?

Sibilla bir az şübhələndi. O, üç saat sərəsər mübahisə edə bilən Oliveyra və Etyenlə fəxr edirdi. Onlar Sibillaya tabaşirlə cızılmış dairədə durmuş kimi görünürdülər və o, bu dairəyə daxil olub ədəbiyyat üçün indeterminizm prinsipinin niyə bu qədər vacib olduğunu və onların haqqında bu qədər danışdıqları və valeh olduqları Morellinin niyə öz kitablarından içərisində mikro və makroaləmin özünü məhv edən görüntü şəklində qovuşduğu şüşə şar düzəltmək istədiyini anlamaq istəyirdi.

– Bunu sənə anlatmaq mümkün deyil, – Etyen deyirdi.
– Bunlar hamısı 7-ci səviyədədir, sənə hələ 2-cidəsən.

Sibilla dərhal kədərildi, sonra isə səkinin kənarına düşən yarpağı qaldırıb onunla nəşə danışdı, onu ovcunda gəzdirdi, otərəf-butərəfə çevirib sıgalladı, axırda yumşaq yerini soyub damarlarını saxladı və yarpağın yaşıl hörümçəkvari kölgəsi onun dərisinin üzərinə düşdü. Etyen yarpağı onun əlindən alıb gözüne tutdu və işığa baxdı. Onlar məhz belə şeylərə görə Sibillaya heyran olur, onunla kobud rəftar etdiklərinə görə utanırdılar. Sibilla isə bundan istifadə edərək bir şüşə də pivə və əgər mümkünsə, bir az da kartof qızartması istəyirdi.

(– 71)

5

İlk dəfə bu, Valett küçəsindəki mehmanxanada oldu, onlar qatarlara girib çıxı-çıxa şəhərdə avaralanırdılar. Nahardan sonrakı yağış həmişə kədər gətirir, nəşə etmək – bu çiskin yağışdan, pis qoxuyan rezin plaşlardan harasa qaçıb gizlənmək lazım idi. Bu zaman Sibilla Oliveyraya sığındı, onlar çaşqın-çaşqın baxışdılar və əlbəttə ki, OTEL. Budur, qoca qarı sınıq-salxaq kontorkasından¹ dil tökərək onları salamlayır, məsələ aydındır, belə darıxdırıcı havada başqa nəylə məşğul olmaq olar? Qarının hər addımında dayanıb sağlam ayağından qat-qat yoğun olan xəstə ayağını sürüyərək yuxarı dırmaşmağına baxmaq olduqca kədərliydi. Beləcə, o, pillə-pillə dördüncü mərtəbəyə qalxdı. Qaşıqaşı şorbasının qoxusu gəlir, dəhlizdəki xalının üzərinə

¹ Kontorka – ayaq üstə və ya oturub işləmək üçün hündür masa

kiminsə tökdüyü göy ləkə qoşa qanada bənzəyirdi. Otağın qırmızı rəngli cırılıb-yamanmış pərdələrinin arxasında iki pəncərəsi vardı; tutqun işıq zolağı mələk kimi çarpayının baş tərəfində üzünə yaşıl örtük salınmış yastığa doğru ayılmışdı.

Oliveyra qapı sürgüsünü yoxlayarkən Sibilla məsumca pəncərənin qarşısında dayanıb özünü küçəyə baxırmış kimi göstərərək kiçik səhnəcik oynamağa hazırlaşdı. Yəqin ki, onun bu cür sərgüzəştlərlə bağlı hazır sxemi vardı, ancaq, bəlkə də, hər şey həmişə məhz bu cür olurdu: çanta masanın üzünə qoyulur, siqaretlər çıxarılır və qadın küçəyə baxa-baxa dərindən qullab vuraraq çəkir, divar kağızlarına bağlı fikir söyləyir və gözləyir, açıq-aşkar gözləyir, kişinin öz rolunu yüksək səviyyədə oynamasına imkan, təşəbbüs göstərməsinə vaxt verərək vacib proseduru yerinə yetirir. Birdən qəhqəhə çəkib gülürlər, bütün bunlar necə də mənasızdır. Və küncə atılmış sarı örtük formasız kukla kimi divarın dibində büzüşürdü.

İndi onlar örtüyü, divarları, lampaları, pərdələri müqayisə edərək əyləndirdilər; *cinquième arrondissement*¹dəki otel nömrələri onlara *sixième*²dəki nömrələrdən yaxşı gəldi, *septième*³dəki nömrələr isə onlara düşmürdü: gah qonşu otaqda divarı döyür, gah da su borularını danqıldadırdılar. Tropmanın əhvalatını da Oliveyra Sibillaya elə o vaxt danışdı. Sibilla ona bərk-bərk qısılarla qulaq asdı; Turgenevin hekayəsini oxumaq lazım idi, ağlasığmazdır, iki ilə (nəyə görəsə məhz iki ilə) o nə qədər oxuya bilərdi; başqa bir vaxt o, Petio haqqında danışdı, sonra Vaydmann, Con Kristi haqqında – oteldə, nədənsə, cinayətlər haqqında danışmaq istəyirdi – ancaq bəzən Sibillanı ciddilik azarı tuturdu və gözlərini tavana zilləyərək soruşurdu ki, doğrudanmı, Siyena rəssamlığı, Etyenin dediği kimi, çox möhtəşəmdir və yaxud bir az qənaət edib Hüqo Volfun vallarını və əsərlərini (bunları o, hərdən bir zümzümə edər, unutduğundan və ya hirsələndiyindən yarıda kəsərdi) almaq olmazmı? Sibilla ilə sevişmək Oliveyranın xoşuna gəlirdi, çünki Sibilla üçün dünyada bundan vacib heç nə yox idi, bir də ona

¹ Beşinci dairə (fr.)

² Altıncı (fr.)

³ Yeddinci (fr.)

görə ki, – bunu anlamaq çətindir, – o, sanki, özünü aşağıda hiss edirdi, duyduğu həzzin altında və öz anını gözləyərək uzatmaq üçün var gücüylə ondan yapışırdı, – bu, yuxudan ayılan kimi adının nə olduğunu deyə bilmək kimi bir şeydi, – sonra isə o, bir qədər düşkünləşir və bu, dünyada hər cür mükəmməllikdən qorxan Oliveyranın çox xoşuna gəlirdi. Ancaq o, öz xatirələrinə, haqqında düşünməyə dumanlı zərurət duyduğu hər şeyə qayıtdıqda, amma düşünə bilmədikdə, Sibilla ürəkdən əzab çəkir və onu uzun-uzadı öpüşlərə qərç edərək, yeni nəvazislərə həvəsləndirməli olurdu; artıq yeni, razı qalmış Sibilla, sanki, onun gözündə yenidən yüksəlib ona tam hakim olur və dəli heyvana dönərək, baxışlarını boşluğa zilləyərək, əllərini arxasına qoyaraq mistik qorxu yayır və dağdan yuvarlanan heykəl kimi sürüşən zamandan dırnaqlarıyla yapışaraq boğulur, xınıldayır, durmadan inildəyir, inildəyirdi. Bir dəfə gecə Sibilla dişləriylə onun çiyindən yapışib qanatmışdı, çünki yanında uzansa da, ondan uzaqlaşmış, düşüncələrə dalmışdı, birdən onların arasında sözsüz nəsə baş verdi, hansısa razılıq yarandı və Oliveyraya elə gəldi ki, Sibilla onun ölümünü gözləyir, ancaq gözləyən o özü deyil, onun aydın şüuru deyil, içində gizlənən və onun məhvini tələb edən hansısa qara qüvvədir, – göy üzünə yayılmış ölüm gecənin bütün ulduzlarını məhv edir və ulduzsuzlaşmış dünyaya onun bütün suallarını və qorxularını qaytarır. Lakin bir dəfə o, özünü mifoloji matador kimi hiss etdi, onun üçün öküzü öldürmək onu dənizə qaytarmaq deməkdir, dənizsə səma – ya qaytarmalıdır. Yalnız bircə dəfə o, Sibillanı təhqir etdi; bu, onların sonralar heç vaxt xatırlamadıqları uzun gecələrin birində olmuşdu: o, Sibilla ilə Pasifaya kimi rəftar etdi, sonra isə ondan elə bir şey tələb etdi ki, belə şeyi ancaq küçə fahişəsindən tələb edirlər, daha sonra isə ulduzların yanına qaldırdı, onu qan qoxuyan ağuşuna sıxaraq qarnının və belinin kölgəsini içinə çəkdi və anladı ki, kişi qadını yalnız belə hiss edə bilər, dərisi, saçları, ağızının suyu və iniltiylə onu parça-parça edərək viran qoydu, gözəllik dolu güc-qüvvətini bitirib-tükəndirdi və mələfinin, yastığın üstünə tulladı və onun siqaret közünün bu gecə bu mehmanxana nömrəsinə yenidən qaytardığı göstərici önündə xoşbəxtlikdən necə ağladığını dinlədi.

Sibilla bunu hər şeyin zirvəsi saysa da, sevgi oyunlarında yüksəklik axtarsa da və özünü qurban versə də, Oliveyra birdən narahatlıq hiss etdi. Hər şeydən çox qorxduğu minnətdarlığın ən incə tərzidi ki, sonradan it vəfasına çevrilir; o istəmirdi ki, Sibillaya yaraşan yeganə paltar olan azadlıq qadın itaətkarlığının içində əriyib itsin. Ancaq Sibillanın heç bir şey olmamış kimi əvvəlcə qara qəhvəylə məşğul olduğunu, sonra ayaqyoluna gedib oradan, deyəsən, tamamilə karxmış halda geri döndüyünü görüb tezliklə sakitləşdi. Bu gecə onunla necə lazımdır rəftar olunmuşdu, ətrafda titrəyən və döyünən dünya onun varlığının bütün məsələlərinə sızdı və Oliveyranın ilk sözləri ona qamçı kimi dəydi. O qayıdıb tam çaşqın vəziyyətdə çarpayının kənarında oturdu, onu sakitləşdirmək üçün bir mehriban təbəssüm, bir dumanlı ümid yetərliyi. Oliveyranı sakitləşdirən də elə bu oldu. Çünki əgər Sibillanı sevmirsə, istəyi də sönməliydi (o isə onu sevmirdi və deməli, istəyi də sönməliydi) və əyləncələri müqəddəsləşdirmək taundan da bətar idi. Bundan günbəgün, həftəbəhəftə, aybaay hər bir otel nömrəsində, hər bir meydanda, hər bir sevgi pozasında və hər səhər bazar meydanındakı kafedə masanın arxasında oturarkən uzaqlaşmaq lazım idi: amansız mübarizə, aydın olmayan parlaq nəticələriylə incə şəkildə düşünülmüş əməliyyat. O, qəti əmin oldu: Sibilla, doğrudan da, Horasionun onu öldürməsinə gözləyirmiş, bu ölümdən ötrü o, simurq quşu kimi yenidən doğular və nəhayət, filosofların şanlı pleyadasına qoşular, başqa sözlə, İlanlar Klubundakı əyləncə məclisinin tamhüquqlu iştirakçısı olardı; Sibilla hər şeyi bilmək, sa-vad-lı olmaq istəyirdi. Oliveyranı çağırırdılar, ilhamlandırırtdılar, islahedici kahin olmağa sövq edirdilər; onlar bir-birini heç vaxt başa düşmədikləri və ən canlı söhbətdə belə başqa-başqa adamlar olduqları üçün əks təsəvvürlərin başlanğıcından çıxış edərək (və Sibilla bunu bilirdi, çox gözəl də başa düşürdü), yaxınlaşmanın yeganə yolu oydu ki, sevimə zamanı Horasio onu öldürsün, çünki məhəbbətdə onlar qovuşa bilirdilər və o zaman göylərdə, onları qovuşduran otel nömrəsinin göylərində, nəhayət, öz üryanlıqlarıyla eyniləşəndə onun dirilməsi, onu ləzzətlə boğduqdan və çılğıncasına inildədikdən sonra simurq quşunun dirilməsi baş verəcək və Horasio ona baxaraq, sanki,

yenidən tanımağa başlayacaq, çünki onu, həqiqətən, özününkü edərək həmişəlik onunla olacaq, o da – onunla.

(– 81)

6

Danışmışdılar ki, müəyyən saatda hansısa məhəllədə avaralansınlar. Taleyı açıqlandırmaq onların xoşuna gəlirdi: ola bilərdi ki, görüşməsinlər və bütün günü kafedə və ya meydanda ayrı-ayrılıqda tək-tənha oturub bir kitab artıq oxusunlar. «Bir kitab artıq» ifadəsi Oliveyraya məxsus idi, Sibilla isə onu osmos qanununa əsasən qəbul etmişdi – qarşılıqlı sızdırma. Əslində, onunçün, demək olar ki, istənilən kitab bir kitab az idi və o, dəfələrlə savadlanmaq yanğısıyla alışıb-yanmış və xeyli müddət (təxminən üç və ya beş illə hesablanan) klub diskussiyalarında adları daim onu qəflətən yaxalayan Getenin, Homerin, Dilan Tomasın, Moriakin, Folknerin, Bodlerin, Roberto Arltın, Müqəddəs Avqustinin və digər müəlliflərin əsərlərinin tam külliyyatını oxumağa hazırlaşmışdı. Belə olduqda Oliveyra həqarətlə çiyinlərini çəkir və La-Plata sahillərində yaşanan eybəcərliklərdən, *fulltime*¹ oxucuların yeni növündən, özündənrazi və yarımağil qızlarla qaynayan kitabxanalardan, mətbəə rənginin şux sarımsaq ətrini öldürdüyü evlərdən danışır. Bu günlərdə o özü az oxuyur, vaxtını fılmotekadakı köhnə, saralmış filmlərə, ağaclara, küçədən tapdığı xırda əşyalara və Latın məhəlləsinin qadınlarına baxmağa sərf edirdi. Onun anlaşılmaz intellektual səyləri heç bir fayda verməyən düşüncələrə çevrilirdi və Sibilla ayın tarixini soruşanda, ya da hansısa sözün mənasını izah etməyi xahiş edəndə o, mənasız bir iş görmüş kimi həvəssiz cavab verirdi. «Sən hər şeyi bilirsən axı», – Sibilla məyus halda deyirdi. Belə olduqda o, özünə əziyyət verərək «bilmək»lə «təsəvvürə malik olmaq» arasındakı fərqi izah edir və bunu xüsusi testlərlə yoxlamağı təklif edirdi. Testlər isə Sibillanı tama - milə kərxıdıraraq lap ümidsizləşdirirdi.

Həç vaxt olmadıqları bir yeri seçib görüşməyi, bir-birini orada tapmağı (demək olar ki, həmişə tapırdılar) qət etdilər. Hərdən elə ağılaşıqmaz variantlar fikirləşirdilər ki, Oliveyra

¹ Tam iş günü (*ing.*)

ehtimal nəzəriyyəsini köməyə çağıraraq müvəffəqiyyətə, demək olar ki, inanmadan küçələri təkrar-təkrar dolaşırdı. Necə ola bilərdi ki, Sibilla tindən Vojirar küçəsinə dönəndə ondan cəmi beş məhəllə aralı olan Oliveyra Busi küçəsiylə yuxarı qalxmaq əvəzinə, fikrini dəyişib elə-belə, heç bir səbəb olmadan Müsyö le-Prens küçəsinə sarı döndü və vitrindəki mumiyalanmış meymunun qarşısında donub qalmış Sibillanın üstünə çıxdı. Sonra kafeyə girib bütün yolları və hər bir qəfil dönməni telepatiya ilə izah etməyə çalışaraq ətraflı şəkildə xatırladılar, hər dəfə də uğursuzluğa düçar oldular. Ancaq onlar bir-birini küçələrin labirintində tapmışdılar. Onlar, demək olar ki, həmişə görüşürdülər və özlərini hansısa fəvqəladə bir qüvvəyə malik olduqlarına inandırıcı dəli kimi gülüşürdülər. Sibillanın bu qədər ağılsız olması, ən elementar mülahizələrə etinasızlığı Oliveyranı dəhşətə gətirirdi. Onunçün ehtimalları təhlili, seçim və ya sadəcə, ayaqların öz-özünə yeridiyinə inam Sibillaya tale kimi gəlirdi. «Birdən əgər sən mənə rast gəlməsəydin?» – o soruşurdu. «Bilmirəm, ancaq sən buradasan...» Cavab anlaşılmaz şəkildə «yox»a aparır, sual onun məntiqi yaylarının yarasızlığını çıpaqlaşdırırdı. Bundan sonra Oliveyra özündə onun klassik təsəvvürləri ilə mübarizə aparmaq üçün yeni güc hiss edir, Sibilla isə nə qədər paradoksal olsa da, onun məktəbin verdiyi biliklərə nifrətini dağıtmağa çalışırdı. Beləcə, onlar yaşayırdılar, Panç və Cudi, bir-birini cəlb edərək və itələyərək, əgər sevginin rəngli açıqca və ya sözsüz mahnıyla bitməsini istəmirsənsə, belə də lazımdır. Ancaq məhəbbət nə gözəl sözdür...

(- 7)

7

Mən sənın dodaqlarına toxunuram, barmağımı ağzının kənarlarıyla gəzdirirəm və onu elə çəkirim ki, sanki, mənim əlimdən çıxıb, beləcə, sənın ağzın, sanki, ilk dəfə açılır və göz vurmağım yetər ki, dərhal yumulsun, sonra isə hər şeyi yenidən başlayırıq, mən hər dəfə sənın ağzını yenidən doğulmağa məcbur edirəm, öz arzuladığım kimi, sənın sifətində mənim əlimlə seçilmiş və çəkilmiş ağzın – sənın ağzın – uca azadlığın iradəsiylə seçilmişlərdən biri, mənim

seçimim – öz əlimlə sənin sifətində çəkmək üçün etdiyim seçim, tam təsadüfən eynilə sənin ağzın kimi (mən bunun necə baş verdiyini anlamağa çalışıram) alınan ağız öz əlimlə çəkdiyim ağzın altından mənə gülümsəyir.

Sən mənə baxırsan, yaxından baxırsan mənə, lap yaxından, biz təpəgöz oyunu oynayırıq, bir-birimizə baxırıq – üzlərimizi yaxınlaşdıraraq; gözlərimiz böyüyür, böyüyür və getdikcə yaxınlaşır, bir-birinə vintlənir: təpəgözlər bir-birinə baxırlar, nəfəsimiz təntiyir və ağızlarımız görüşür, bir-birinə girir, bir-birimizin dodaqlarımızı ehmalca dişləyərək, dilimizi yüngülcə dişlərimizə dirəyərək və qədim, tanış və sakitlik qoxuyan ağır, qırıq-qırıq nəfəsimizlə bir-birimizi qıdıqlayırıq. Mənim əllərim sənin saçlarını axtarır, onların dərinliyinə dalararaq sıgallayır və biz elə öpüşürük ki, sanki, ağızlarımız qeyri-müəyyən ətir saçan çiçəklərlə, yaxud diri, çırpınan balıqlarla dolub. Birdən hansımızsa dişləsə belə, bunun ağrısı da şirindir və eyni anda udqunaraq havanı bir-birimizdən alsaq və hansımızsa bu öpüşdən boğulsa belə, bu ani ölüm də gözəldir. Bizim ağızımızın suyu da birdir və bu, ikimizin də daddığımız yetişmiş dadlı meyvədir və mən hiss edirəm ki, sən mənim içimdə necə də titrəyirsən, gecə sularında titrəyən ay kimi.

(- 8)

8

Axşamüstü biz Mejisseriyə – sahilə balıqlara baxmağa getmişdik. Mart ayı idi, bəbir ayı, san rəngli günəşin artıq qızdırdığı və qızılı şəfəqlərini günbəgün artıraraq baxdığı etibarsız, məkrli ay. Sürəhinin qırağındakı səkiddə bizə pul - suz heç nə verməyə hazırlaşmayan bukinistlərə əhəmiyyət vermədən akvariumu (biz asta-asta gəzişir, bütün akvariumların günəşin şüaları altında parıldayacağı anı gözləyirdik) və yüzlərcə cəhrayı və qara balıqların quş kimi sıxılmış havadan asılı qaldığını görəcəyimiz anı gözləyirdik. Mənasız sevinc ruhumuza hakim kəsilmişdi və sən nəse oxuya-oxuya məni küçə boyu dartaraq buxarlanan balıqlar aləminə aparırdın.

Akvariumların nəhəng qədəhlərini küçəyə çıxarırlar, budur, turistlərin, maraqdan çatlayan uşaqların və ekzotik

mənzərələr kolleksiyası toplayan senyorların izdihamı içərisində günəş suyu və havanı əridib qarışdırır, çəhrayı və qara quşlar isə kiçik hava boşluğunda zərif rəqslər edirlər – ağır, soyuq quşlar. Biz onlara baxıb əylənirdik, gözlərimizi şüşəyə o qədər yaxınlaşdırırdıq ki, burnumuz ona dirənirdi (bu hərəkətimiz su kəpənəklərini tutan əl torları ilə silahlənmiş köhnə alverçiləri qəzəbləndirdi) və hər dəfə balığın nə demək olduğu haqda təsəvvürümüz azala-azala, bu bilgisizlik yoluyla onlara – özlərini anlamayan baliqlara daha da yaxınlaşdırdıq; biz akvariumların ətrafına dolarıq və onlara lap çox, eynilə Nef körpüsündən sonra ikinci çadırdə yaşayan alverçi rəfiqəmizə yaxınlaşdığımız qədər yaxınlaşırıq. Yadındadır, o, sənə deyirdi: «Soyuq su onları öldürür, soyuq su kədərlidir...» Yadıma mehmanxanadakı xidmətçi qadın düşdü, o, mənə aydınlaşdırma necə qulluq etməyi öyrədirdi: «Ona yuxarıdan su tökməyin, dibçəyi su doldurulmuş qaba qoyun, əgər o, su içmək istəyirsə, içəcək, istəmərsə, içməyəcək...» Bir də haradansa oxuduğum anlaşılmaz bir şey düşdü yadıma, guya, balıq akvariumda tək qalanda darıxmağa başlayır, amma akvariuma güzgü qoyan kimi sakitləşir...

50

Biz ən qərībā və şiltaq baliqların satıldığı dükanlara girdik, orada termometrli və qırmızı qurdları olan xüsusi akvariumlar satırdılar. Bir balığa 550 frank verməyəcəyimizə əmin olan alverçilərin getdikcə artan qəzəbinə ucadan təəccüblənərək özümüz üçün onların hərəkətlərinin, sevgilərinin və rəngbərəng formalarının sirrini açmağa başladığımız. Biz maye şokolad və portağal əzməsi kimi rütubətli və yumşaq günlərdə çimərək, sirrini içinə girmək arzusuyla köməyə çağıran metafora və analogiyalardan sərxoş olurduq. Baliqlardan biri eynilə Cottoya bənzəyirdi, yadımdadırsa, digər ikisi də yəşəm daşından düzəldilmiş itlər kimi oynayırdı, üçüncüsü isə, elə bil, bənövşəyi buludun kölgəsiydi... Biz formalarda yaşayan, üçüncü ölçüdə məhrum həyat kəşf etmişdik, bu formaların yox olmasını və güclə seziləcək çəhrayı zolağa çevrilərək suyun içində hərəkətsiz qalmasını müşahidə edirdik, kaş ki, bizə tərəf dönsəydilər. Üzgəcini hərəkət etdirsə, möcüzə yenidən burada olacaq; budur onlar – gözləri, bıçları, üzgəcləri, qarnından isə arabir şəffaf ifrazat lenti çıxaraq arxasınca üzür, hər şey heç cür qırılan deyil, boş şeydir, ancaq o, qəflətən bu mükəmməl məxluqu

təmiz obrazlar aləmindən qoparıb bizimlə bir sraya qoyur və onu, yeri gəlmişkən, o günlərdə dilimizdən düşməyən çox böyük sözlərdən biriylə bağlayır.

(- 93)

9

Onlar Varenn küçəsiylə gedərək Vano küçəsinə çıxdılar. Çiskin yağış yağırıdı və Sibilla Oliveyranın qolundan sallanaraq boyat şorba qoxusu verən plaşına sığınmışdı. Etyenlə Periko dünyanı rəsm və sözlə necə dərk etmək barədə mübahisə edirdilər. Oliveyra darıxırdı, o, Sibillanın belini qucaqlamışdı. Məgər belə dərk etmək olmaz – əlini isti və biçimli qadın belinə qoyub əzələlərin xəfif hərərətini hiss edərək gedirsən? Berlitsin dediyi kimi, rəvan və səbatlı olmasına söz yoxdur: səni sevirəm, sevirəm sə-ni, sə-ni se-vi-rəm. Şəxssiz formayla heç nə ifadə edə bilməzsən: sevmək, sev-mək. Dəyişmə lazımdır. «Dəyişmədən sonra isə həmişə əlaqə, birləşmə gəlir», – Oliveyra qrammatik bazanı əsaslandırdı. Əgər Sibilla arzuların hakimiyyəti altında olmanın bəzən onu necə əsəbiləşdirdiyini başa düşə bilsəydi, *təkbaşına mənasız tabelik*, şairin haçansa dediyi kimi, necə də isti bel, yanaqlara tökülmüş nəm saçlar, ah, bu Sibilla, lap Tuluz-Lotrek kətanı kimi ona yapışaraq gedir. Demək, «sə-ni se-vi-rəm, sə-ni se-vi-rəm»in çarx topu olduğu anti-eksplikativ üsulu tapmaq lazımdır. Bəs zaman? Hər şey yenidən başlanır? Qətiyyən yox! Sonra qida qəbul etmək, yaxud onu orqanizmdən xaric etmək lazımdır. Hər şey mütləq yenidən və yeni böhrandan keçir. Ancaq zaman keçdikdən sonra arzu yenidən doğru, yenə həmin arzu, buna baxmayaraq, hər dəfə bir az başqa cür: zamanın illüziyaları qidalandırmaq üçün xüsusi olaraq quraşdırdığı tələ. «Məhəbbət – alovdur, o, Bütün varlığı seyr edərək əbədi yanmalıdır. Bütün varlığı. Buyur, səndən yenə də axmaq sözlər tökülməyə başladı».

– İzah etmək, izah etmək, – Etyen donquldandı. – Əgər siz əşyanın adını çəkməsəniz, onu görə bilməzsiniz. Bunun adı itdir, bunun adı evdir, Duinodan olan hərifin dediyi kimi. Göstərmək lazımdır, Periko, izah etmək yox. Mən rəsm çəkirim, deməli, mən mövcudam.

– Nəyi göstərək? – Periko Romero soruşdu.

– Həyatımıza haqq qazandıran yeganə şeyi.

– Bu heyvan elə zənn edir ki, görmədən başqa duyğu yoxdur, bütün nəticələriylə birlikdə, – Periko dedi.

– Rəssamlıq yalnız görmənin məhsulu deyil, – Etyen dedi. – Mən bütün varlığım ilə çəkirəm və bu mənada sənin Servantesindən, Tirsonundan, yaxud nə bilim, nəyəndən o qədər də fərqlənmirəm. Sizin hər şeyi izah etmək maniyanızdan isə mənim zəhləm gedir, loqosun¹ yalnız söz kimi başa düşülməsi isə ürəyimi bulandırır.

– Və ilaxır, – Oliveyra qaşqabaqlı halda söhbətə qarışdı.

– Biz qavrayış formaları haqqında danışmağa başlayan kimi söhbət iki karın mübahisəsinə çevrilir.

Sibilla ona daha da bərk qısılmışdı. «İndi növbəti cəfəngiyatı gəzləyəcək, – Oliveyra düşündü. – Ona həmişə əvvəlcə özünü mənə sürtüb, dərisiylə danışmaq lazımdır». O, nəse acıqlı bir mehribanlıq hiss etdi, o qədər təzadlı bir şey ki, doğrudan da, həqiqiydi. «Ağcaqanad sancması kimi incə bir şapalaq haqqında düşünmək lazımdır. Ancaq bu dünyada hələ sonuncu sintezi etmək lazımdır. Periko haqlıdır, böyük loqos mürgülemir. Heyif ki, biz soyqırımın nə olduğunu bilirik, ancaq sevgi qırım haqda heç nə bilmirik, ya da, məsələn, əsl qaranlıq dünya və Qreqoroviusun üzərində baş sınıdıra biləcəyi antimateriya haqda».

– Ey, bəs Qreqorovius bizim diskobuma gələcək?

– Oliveyra soruşdu.

Periko dedi ki, gələcək, Etyen isə Mondrian haqqında fikir söylədi.

– Bax gör Mondrian nə deyir, – Etyen dedi. – Kleyenin sehrli işarələrini o, həqiqi saymır. Kleye mədəni dəyərləri nəzərə alaraq geniş oynayırdı. Mondrianı başa düşmək üçün sadə qavrayış tam yetərlidir, ancaq Kleye bir yığın başqa şey də tələb edir. Zərif adamlar üçün zərif şeylər. Doğrudan da, çinlidir. Ancaq Mondrian da absolyut çəkir. Sən onun rəsmləri qarşısında olduğun kimi, çıpaq dayanırsan və ikisindən birini edirsən: ya görürsən, ya da görmürsən. Əsəbləri qıdıqlayan həzz, illüziya, qorxu və ləzzət – bunlar hamısı tamamilə artıq şeylərdir.

¹ Loqos – qədim yunan fəlsəfəsində: ümumi qanuniyyət; idealist fəlsəfədə: ruh, allah, əzəli qüvvə

– Sən başa düşürsən o nə danışır? – Sibilla soruşdu.
– Məncə, Kleye barədə ədalətli deyil.

– Ədalətin, yaxud ədalətsizliyin buna qətiyyəni dəxli yoxdur, – Oliveyra bezmiş halda dedi. – Söhbət başqa şeydən gedir və məsələni dərhal şəxslərin üzərinə yönəltmə.

– Bəs o niyə deyir ki, bütün bu gözəl şeylər Mondriana yaramır?

– O demək istəyir ki, Kleyenin rəsmlərini yalnız *és lettres*¹, yaxud *és poésie*² diplomlarına malik olmaqla başa düşmək olar, ancaq Mondriani anlamaq üçün mondrianalaşmaq kifayət edər, vəssalam.

– Qətiyyəni belə deyil, – Etyen dedi.

– Yox, belədir, – Oliveyra dedi. – Sənin dediklərimdən belə çıxır ki, Mondrianın əsərlərini başa düşmək üçün yalnız əsərin özü lazımdır, başqa heç bir şey. Deməli, Mondriana sənin bakirəliyin lazımdır, nəinki həyat təcrübəni. Mən boş şeylərdən deyil, cənnət bakirəliyi və məsumluğu barədə danışırım. Fikir ver, hətta onun tablosundakı çılpağın metaforası ibtidai dövrləri geri qaytarır. Nə qədər paradoksal olsa da, Kleye daha sadədir, çünki ona tablolarına baxanların da iştirakı lazımdır, o yalnız özüylə kifayətlənir. Mahiyyət etibarilə Kleye – tarixdir, ancaq Mondrian – zamanın xaricindədir. Sənə isə yalnız mütəlq olan lazımdır. İzah edə bildimmi?

– Yox, – Etyen dedi. – *C'est vache comme il pleut*³.

– Sən elə hey titrəyirsən, lənət şeytana, – Periko dedi.
– Ronald isə cəhənnəmin dibində yaşayır.

– Bir addım irəli gedək, – Oliveyra onu dəstəklədi.
– Müvəqqəti bədəni tufandan qorumaq lazımdır, çə.

– Yaxşı görək. Mən artıq sənin argentinalı ləhcəni, demək olar ki, sevirəm. Buenos-Ayresdəki kimi. Bu Pedro Mendo – sa yaxşı fikirləşib – bizi işğal edərək müstəmləkəyə çevirib.

– Absolyut, – Sibilla çəkməsinin burnuyla daşları gölməçədən-gölməçəyə vuraraq dedi. – Horasio, absolyut nədir?

– Ümumiyyətlə götürdükdə, – Oliveyra dedi, – bu elə bir məqamdır ki, bu vaxt bir şey öz maksimal tamlığına, maksimal dərinliyinə, maksimal mənasına çatır və tamamilə maraqsız olur.

¹ Ədəbiyyat üzrə (fr.)

² Poeziya üzrə (fr.)

³ Lənət şeytana, nə üyüdüüb tökülür (fr.)

– Baxın, Vonq da gəlir, – Periko dedi. – Çinli lap yosun şorbasına bənzəyir.

Və demək olar ki, həmin dəqiqə Babil küçəsinin tinindən Qreqoroviusun çıxdığını gördülər, əlində həmişəki kimi kitablarla dolu böyük portfel vardı. Vonqla Qreqorovius fənərin altında dayandılar (kənardan ikisi bir düşün altında dayanmış kimi görünürdü) və təntənəli surətdə görüşdülər. Ronaldonun qapısının girişində çətirələrin bağlanması haqqında qısa uvertüra səsləndi, *comment ça va*¹, kibrit yandırın, lampa xarab olub, cinsinizə lənət, *ah oui c'est vache*², sonra dəstələmə pilləkənlə qalxmağa başladılar, ancaq ilk meydançadaca öpüşə-öpüşə bir-birindən ayrılı bilməyən bir cütlüyə rast gəlib dayandılar.

– *Allez, c'est pas une heure pour faire les cons*³, – Etyen dedi.

54

– *Ta gueule*, – xırıltılı səs cavab verdi. – *Montez, montez, ne vous gênez pas. Ta bouche, mon trésor*⁴.

– *Salaud*⁵, – Etyen dedi. – Bu, Gi-Monodur, mənim yaxın dostum.

Beşinci mərtəbədə onları Ronald və Bəps gözləyirdi, hərəsi əlində bir şam tutmuşdu, özləri də ucuz araq iyi verirdilər. Vonq işarə verdi, hamı pilləkənlərdə dayandı; kapella İlanlar Klubunun bütperəst himnini ifa etdi və qonşular özlərini çölə atmamış mənzilə doluşdular.

Ronald arxasını divara söykədi. Saçının kürəni dama-dama tonqalı köynəyi üzərində alovlanırdı.

– Ev cır-cındırla doludur, *damn it*⁶. Axşam saat doq – quzda sükut tanrısı buraya enir, ona həqarət edənə yazıqlar olsun. Dünən inzibatçı bizə öyüd-nəsihət verməyə gəlmişdi. Bəps, bu hörmətli senyor bizə nə dedi?

– Dedi ki, «bizdən hamı şikayət edir».

– Bəs biz nə etdik? – Ronald Gi-Mononu içəri buraxmaq üçün qapını aç-aça dedi.

– Biz belə etdik, – Bəps əliylə ədəbsiz jest edərək, ağızıyla yaramazcasına kərənlədi.

¹ Necəsiniz? (fr.)

² Zibilin biri (fr.)

³ Tez ol, tez ol; mazaqlaşmağa vaxt tapdılar (fr.)

⁴ Qalxın, qalxın, mane olmayın. Dodaqlarını ver, əzizim (fr.)

⁵ Yaramaz (fr.)

⁶ Lənətə gəlsin! (ing.)

– Bəs sənin qızın hanı? – Ronald soruşdu.

– Bilmirəm, yaqın, azıb, – Gi dedi. – Elə bildim, yuxarı qalxdı, bizə pilləkəndə elə yaxşıydı ki... Amma birdən rəngi ağardı. Yuxarı baxdım, orada da yox idi. Cəhənnəmə ki, isveçlidən bundan artıq nə gözləyəsən.

(– 104)

10

Gecə, Latın kvartalının üzərində tünd-qırmızı, yastı buludlar. Rütubətli havada külək yağışın gecikmiş damcılarını çirklə şüşələri olan pis işıqlanmış pəncərəyə çırpır. Pəncərənin qırılmış şüşəsinin biri çəhrayı plastırla yapışdırılıb. Yuxarıda isə qurğusun su novlarının altında, yaqın ki, başlarını nümunəvi sukeçirməz olan qanadlarının altında gizlədən göyərçinlər yatışıblar. Keramikaçı Bəpsin və musiqiçi Ronaldın paralelepiped pəncərəli, araq və şam, yaş paltar və boyat şorba iyi verən emalatxanası həm də Klub idi. Hörmə kətilər, qopuq vermiş konsollar¹, döşəmədə karandaş yonqarları və qırıq məfillər, başı azca aşağı əyilmiş bayquş müqəvvası və bütün bunların üzərində pis yazılmış və işlənib xarab olmuş köhnə fasiləsiz fişiltisi, cırıltısı və çıxqıltısı; iyirmi səkkizinci və ya iyirmi doqquzuncu illərdə məhv olmaqdan qorxduğunu bağıraraq qadın kollecinin zərb alətləri qrupunun fortepiano-nun müşayiəti ilə çıxıraraq saksafonunun həzin səsi. Sonra gitara başqa bir şeyə keçərək bərkədən çalmağa başladı və birdən (Ronald barmağını qaldıraraq onlara işarə etdi) kornet irəli çıxdı və mövzunun ilk iki notunu aşağı salaraq trampindəki kimi onlarda dayandı. Biks əlini ürəyinin başına vurdu, mövzunu sakitlikdə düşmə kimi dəqiq cızdı. Artıq çoxdan ölmüş ikisi gah qardaş kimi qucaqlaşaraq, gah da müxtəlif istiqamətlərə gedərək çarpışmışlar, artıq çoxdan ölmüş ikisi – Biks və Eddi Linq (onu Salvatore Massaro çağırırdılar), sanki, «*I'm coming, Virginia*» mövzusunda top ötürdülər. «Virciniya, yaqın ki, Biks elə orada da dəfn olunub», Oliveya düşündü, elə Eddi Lanq da, bir-birindən bir neçə mil uzaqda uyuyurlar, indi toz olublar, heç bir şey olublar, amma bir vaxtlar Paris gecələrinin birində bir-birinə qarışmışdılar – gitara kornetə qarşı, cin bədbəxtliyə qarşı – və bu, caz idi.

¹ Konsol – divar çıxıntısı

– Yaxşıdır burada, istidir, qaranlıqdır.

– Dəli olmusan, Biks. «Jazz me Blues»u qoy ora. Məna caz-bluzu qoy.

– Texnika incəsənətə bax belə təsir edir, – Ronald valları içində eşlənərək dedi. – Uzunmüddətli lentlər ortaya çıxanadək artistin cəmi üçcə dəqiqə çıxış etmək imkanı vardı. İndisə hansısa Stən Gets mikrofonun qarşısında düz iyirmi beş dəqiqə dayanaraq kefi istəyən qədər ulayıb nəyə qadir olduğunu göstərə bilər. Amma zavallı Biks üçcə dəqiqənin içində həm özünü, həm də müşayiəti və digər şeyləri qaydaya salmalıdır. Cuşa gələn kimi də vəssalam, vaxt bitdi. Yəqin ki, lentə köçürmələrdən əsəbiləşib cin atna minirdilər.

– Məncə, yox, – Periko dedi. – Bu, sonetləri yazmaq kimi bir şeydir, odaları yox, şəxsən mənim bu mənasız mahnılardan başım çıxmır. Bura evdə oturub Xulian Mariasin bitmək bilməyən traktatını oxumaqdan bezdiyimçün gəlirəm.

56

(– 65)

11

Qreqorovius ona süzülən arağı yavaş-yavaş içməyə başladı. Bəpsin kirli corablarını və boş pivə şüşələrini saxladığı buxarı taxtasının üzərində iki şam yanırdı. Qreqorovius şəffaf stəkanın dalından iki şamın necə rəvan yanmasını seyr edirdi, onlar, sanki, başqa bir dövrdən gəlmişdilər, bir neçə anlığa təşrif buyurmuş Biksın korneti kimi necə də yabançıydılar. Ona divanda gözüyumulu uzanıb nə əməlli-başlı yatan, nə də qulaq asan Gi-Mononun çəkmələri mane olurdu. Sibilla siqaretini dişləri arasında sıxaraq gəlib döşəmədə oturdu. Yaşıl şamların alovu onun gözlərində rəqs edirdi. Qreqorovius heyran-heyran baxırdı, yadına Morlodakı küçənin axşamları, hündür-hündür körpülər və buludlar düşdü.

– Bu işıq da sizin kimidir – parlayır, titrəyir, daim hərəkətdədir.

– Horasionun kölgəsi kimi, – Sibilla dedi. – Onun buru gah böyük, gah da kiçik olur, əladır.

– Bəps isə bu kölgələri otaran çobandır, – Qreqorovius dedi. – Daim palçıqla əlləşir, ona görə də kölgəsi belə şəhvanidir... burada hər şey nəfəs alır, itirilmiş əlaqə bərpa olu-

nur, musiqi də buna kömək edir, araç, dostluq... Karnizdəki kölgələri görürsünüz, elə bil, otağın açıcıları var, hətta sanki, ürəyi də döyünür. Bəli, elektrik, hər halda, eleatların uydurmasıdır və bizim kölgəmizi əlimizdən almış, öldürmüşdür. Onlar mebelin, adamların bir hissəsi olmuşlar. Ancaq burada heç də belə deyil... Tavandakı yapmalara bir baxın: görün onların kölgələri necə də nəfəs alır, burmalar qalxır, enir, qalxır, enir. Əvvəllər gecə insanı öz qaranlığına buraxırdı, onunla daim söhbət edirdi. Gecə qorxuları isə – əsl xəyal ziyafətiydi...

O, ovuclarını birləşdirərək baş barmaqlarını kənara açdı və divardakı it ağzını açaraq qulaqlarını tərpətməyə başladı. Sibilla uğunub getdi. Bu zaman Qreqorovius ondan Montevideonun necə göründüyünü soruşdu və it dərhal yoxa çıxdı – o, Sibillanın uruqvaylı olduğuna əmin deyildi. Sss... Lester Yanq və «Kanzas-Siti-Siks». Sss... (Ronald barmağını dodaqlarına yapışdırdı.)

– Uruqvay mənimçün olduqca əcaib bir şeydir. Montevideo, yəqin ki, başdan-başa qüllələrdən və döyüşlərdə qazanılan qələbələrin şərəfinə tökülmüş kilsə zənglərindən ibarətdir. Məni inandırmağa çalışmayın ki, Montevideoda çayın sahilində nəhəng kərtənkələlər yoxdur.

– Əlbəttə, var, – Sibilla dedi. – Əgər avtobusla Positosadək getsəniz, öz gözlərinizlə görə bilərsiniz.

– Bəs Montevideoda Lotreamonu tanıyırlar?

– Lotreamonu? – Sibilla soruşdu.

Qreqorovius dərindən ah çəkib arağı başına çəkdi. Lester Yanq – saks-tenordur, Dikki Uells – trombondada çalır, Co Buşkin – royaldadır, Bil Kolmen – trubadadır, Con Simmons – kontrabasdadır, Co Cons – zərb alətlərində. «*Four O'Clock Drag*». Hə, çayın sahilində nəhəng kərtənkələlər, trombonlar, sürünən *blues*, *a drag*, görünür, elə zamanın kərtənkələsidir ki, sürünür, sürünür, sabah saat dörddəki yuxusuzluq zamanı kimi özünü güclə sürüyür. Bəlkə də, tamamilə başqa bir şey. «Ah, Lotreamonu, – birdən Sibilla xatırladı. – Lotreamonu, əlbəttə, tanıyırlar, hətta yaxından tanıyırlar».

– O, uruqvaylı idi, ancaq heç oxşamırdı.

– Oxşamır, – Sibilla ona haqq qazandırdı.

– Doğrudan da, Lotreamon... Yaxşı, yoxsa Ronald hirs-lənər, ona kumirlərinə qulaq asmağa mane olurdu. Gərək

susaq, çox təəssüf. Gəl pıçıltıyla danışaq, mənə Montevideodan danışın.

– Ah, *merde alors*¹, – Etyen hiddətlə onlara baxıb dedi. Vibrafon xəyali pillələrlə dırmaşaraq havanı qıdıqlayırdı; beş pilləni birdən tullanaraq yenidən ən yuxarıda qərar tutdu; Layonel Hempton «*Save it pretty mamma*»-da yırğalanır, qalxıb-enir, şüşə üzərində sürüşür, ayağının ucunda fırlanırdı; ulduzlar parlədılar – üç, beş, on, – o isə çəkməsinin burnuyla onları söndürüb, yapon çətirini əlində dəli kimi fırladaraq yellənirdi, orkestr isə finalı çalırdı; kornetin zil səsi və kanatdan aşağı – torpağa, *finibus*, son. Qreqorovius Sibillanın pıçıldaya-pıçıldaya onu Montevideonun küçələriylə gəzdirməsinə qulaq asırdı, bəlkə də, lap axırda onun barəsində bir az çox şey öyrənəcəkdi, biləcəkdi ki, onu da Mimi kimi uşaqlıqda Lusia çağırırlarmış; içkinin təsirindən gecə onunçün daha səxavətli olmuş, ətrafdakı hər şey yaxşılıq və ümid vəd edirdi. Gi-Mono artıq dizlərini qatlamışdı və onun kobud çəkmələri daha Qreqoroviusun büzdümünə toxunmurdu, Sibilla isə ona söykənmişdi və o, qızın bədəninin yumşaqlığını, hər dəfə əyləndə, danışanda, yaxud musiqinin ritminə uyğun astaca dingildəyəndə hər bir hərəkətini yüngülcə hiss edirdi. Qreqorovius küncdə val seçib oxudan Ronaldla Vonqu, divara vurulmuş eskimos xalisına söykənmiş Oliveyra və Bəpsi, sanki, pərdənin arxasında güclə seçirdi; Horasio siqaret dumanının içində ritmə dalaraq yırğalanır, Bəps isə arağın təsirindən tam keyləşmişdi; otaqda hər şey baş-ayaq olmuşdu, bəzi rənglər birbirinə qarışmışdı, göy qəfildən narıncı romblara dönmüşdü, sadəcə, dözülməz idi. Tüstü dumanında Oliveyranın dodaqları səssiz şəkildə tərپənirdi: o, keçmiş zamanda qalmış kiməsə müraciətlə öz-özüylə danışdı. Ancaq Qreqoroviusun ovqatı yaman təlx olmuşdu, yəqin, ona görə ki, guya, Horasionun burada olmaması, doğrudan da, mırt olardı, o, sadəcə, Sibillanı bir azca şənləndirərdi, ancaq o, buradaydı, yaxındaydı və dodaqlarını sakitcə tərپədərək tüstü dumanının və cazın arasından Sibilla ilə danışır, için-için güldürdü: görəsən, o (Sibilla), Lotreamona və Montevideoya çox aludə olmayıb ki?

(–136)

¹ Ah, lənət şeytana (*fr.*)

Klubdakı yğıncaqlar Qreqoroviusun xoşuna gəlirdi, çünki burada baş verənlər hansısa başqa klubdakından tamamilə fərqlənir və məhz bununla da bu tipli toplantılar haqqında ən yüksək təsəvvürlərə uyğun gəlirdi. Ronald da onun xoşuna gəlirdi, çünki o, anarxist idi və Bəpslə birgə yaşayırdı, həm də ona görə ki, onlar hər gün, aramsız olaraq Karson Mak-Kallersi, Milleri, Raymon Kenonu oxumaqdan özlərini həlak edir və azadlığın müəyyən bir təzahürü hesab etdikləri caza fədakarcasına vurğundular (həm də ona görə ki, onlar hər ikisi incəsənətdə uğur qazana bilməmişdilər). Onun, yeri gəlmişkən, həm də münasibətlərinin yetərinə çətin olduğu Horasio Oliveyradan da xoşu gəlirdi: Oliveyranın varlığı Qreqoroviusu onu qeyri-şüuri axtarıb tapandan dərhal sonra qıçıqlandırmağa başlamışdı, buna rəğmən Qreqoroviusun öz mənşəyini və həyat tərzini ucuz kələklərlə pərdələməyə çalışması və Sibillaya açıq-aşkar vurulduğunu Oliveyranın hiss etmədiyinə hədsiz inamı Oliveyranı şənəlendirir və əyləndirirdi; beləliklə, onlar hər ikisi eyni zamanda bir-birinə doğru can atır və bir-birindən çəkiniirdi, eynilə öküzlə torero kimi. Elə Klub da bunun sayəsində mövcudluğunu qoruyurdu. Hər ikisi intelligent rolunu oynayır, eyhamlarla danışaraq Sibillanı ümitsizləşdirir, Bəpsi isə qəzəbləndirirdi; biri bir məsələyə öteri toxunan kimi dərhal bir-birini qabaqlamaq və ötmək uğrunda şiddətli mübarizə başlayırdı: biri səma köpəyini xatırlayan kimi, digəri «*I fled Him*»¹ deyir və başlanırdı... Sibilla isə tamamilə acizləşərək naümidcəsinə onların getdikcə daha da yuxarı qalxdığını (çat görünm necə çatırsan) izləyirdi və onlar, nəhayət, öz-özlərinə bərkədən gülərək oyunu dayandırındılar. Ancaq artıq gecdir, çünki assosiativ yaddaşın bu eksqibisionizmi² Oliveyranı iyrendirir, Qreqorovius isə hiss edir ki, bu nifrətə o, assosiativ məşğələlərə xüsusi həvəsi sayəsində nail olub, odur ki özlərini suç ortağı kimi hiss edərək əylənməyə son qoyur, ancaq ikicə dəqiqə keçməmiş yenidən

¹ Mən Ondan qaçıram (*ing.*)

² Eksqibisionizm – çılpaq bədən nümayişi, pornoqrafik sərgi

oyuna girişdilər ki, bu da, əslində, digər məsələlərlə birlikdə klub yığıncaqlarının mahiyyətini təşkil edirdi.

– Belə zəhrimarı içmək adama hər dəfə qismət olmur, – Qreqorovius stəkanı dolduraraq dedi. – Lusia, siz öz uşaqlığınızdan danışdınız. Bu, mənə ona görə maraqlı deyil ki, bunsuz sizi çayın sahilində qoşa hörüklü və yanaqları qıpqırmızı qızarmış təsəvvür edə bilmirəm. Mənim Transilvaniyadan olan yerlilərim də lənətə gəlmiş Lütəsiya iqlimindən saralıb-solanadək belə olurlar.

– Lütəsiyanın? – Sibilla soruşdu.

60 Qreqorovius köks ötürdü və izah etməyə başladı. Sibilla isə həmişəki kimi başqa bir yeni məşğuliyyət onu bu işgəncədən xilas edəndək var qüvvəsi ilə anlamağa çalışaraq sakitcə qulaq asırdı. Ronald, Houkinsin köhnə valını qoydu və Sibilla, deyəsən, Qreqoroviusun söhbətinin musiqiyə mane olduğuyla barışdı, çünki həmişəki kimi, bu söhbətdən də istədiyini ala bilməmişdi, odur ki canına vicvicə doldu və özünü musiqiyə kökləməmişdən qabaq dərin-dərin nəfəs almaq istədi, yaqın ki, lap elə Houkinsin özü kimi. Horasio hansısa dolaşq şeir parçasını izah etməyi ona layiq görəndə də bəzən belə dərinədən nəfəs alır və bunun nəticəsində mütləq yeni, qəribə bir anlaşılmazlıq ortaya çıxardı; məsələn, əgər Lütəsiya haqqında Qreqoroviusun yerinə Oliveyra ona izahat vermiş olsaydı, hər şey dumanlı bir xoşbəxtliyə qarışardı – Houkinsin musiqisi də, lütəsiyalılar da, yaşılların dilləri də, canına dolan vicvicə də. Və o, dərin-dərin nəfəs alardı ki, bu da onunçün tayı-bərabəri olmayan bir şeyi qəti sübut edərdi: bunlar hamısı həqiqətdir və yalnız Rokamadurla, yaxud Horasionun ağız ilə müqayisə oluna bilər, ya da bu valın ucbatından artıq dinlənilməsi mümkün olmayan Motsartın adajiosu ilə.

– İş bunda deyil, – Qreqorovius, nəhayət, təslim oldu. – Mən, sadəcə, sizin həyatınız haqqında bir azca çox bilmək, sizin kimi hərtərəfli bir varlığı anlamaq istəyirdim.

– Mənim həyatım haqda, – Sibilla dedi. – Mən heç kefli halda da onu danışa, sizsə başa düşə bilməzsiniz. Mən olmayan uşaqlığım haqda necə danışa bilərəm?

– Mənim də uşaqlığım olmayıb. Herseqovinada.

– Mənimki isə Montevideoda. Bilirsiniz, bəzən yuxuda məktəbimizi görürəm, elə qorxuram ki, öz qışqırığıma yuxudan oyanıram. Bəzən də görürəm ki, on beş yaşım var, bilmirəm sizin nə vaxtsa on beş yaşınız olubmu...

– Mənə elə gəlir ki, olub, – Qreqorovius tərəddüdlə cavab verdi.

– Mənim də olub, həyətinə dibçəklər düzülmiş bir evdə. Atam orada mate içər və iyrenc jurnallar oxuyardı. Atanız sizin yanınıza gəlir? Demək istəyirəm ki, sizinlə görüşür?

– Yox, daha çox, anam gəlir, – Qreqorovius dedi. – Əsasən Qlazqodan gəlir. Mənim ingilis anam hərdənbir zühur edir, ancaq qarabasma kimi yox, bir az islanıb ləkə düşmüş xatirə kimi, bax belə. Alka-zeltseri içən kimi çıxıb gedir, vəsalam. Bəs sizdə?

– Haradan bilim? – Sibilla səbirsizlik etməyə başladı. – Burada musiqi var, yaşıl şamlar yanır, Horasio hindu kimi küncdə oturub. Mənsə atam haqqında danışmalıyam... Bir neçə gün qabaq evdə oturub Horasionu gözləyirdim, artıq gecə düşmüşdü, yataqda oturmşdum, bayırda bir yağış yağırdı ki, tut ucundan göyə çıx, eynilə bu valdakı musiqini xatırladırdı. Oturub Horasionu gözləyə-gözləyə, necə olursa, yorğan-döşəyə baxıram və yorğan elə qərribə durub ki, birdən mənə elə gəlir, atam arxasını mənə çevirərək başını bürüyüb yatıb. O, həmişə çox içəndə belə yatardı. Hətta yorğanın altından ayaqları da görünürdü, əllərini də, elə bil, sinəsinə qoymuşdu. Tüklərim biz-biz oldu, qışqırmaq istədim, təsəvvür edirsiniz necə qorxurdum, yaqın, siz də nə vaxtsa belə qorxmusunuz... İstədim evdən bayıra qaçım, ancaq qapı elə uzaqdaydı ki, lap koridorun axırında. Hələ qapının dalında dəhliz də vardı, qapı isə elə hey aralanır, aralanırdı, cəhrayı yorğan isə xışıldayırdı, atamın xorultusu eşidilirdi. Hiss edirdim ki, bu dəqiqə əlini yorğanın altından çıxaraçaq, burnunu da – mismar kimi iti burnunu; axı bütün bunları mən sizə niyə danışırım; hə, elə qışqırdım ki, səsi -mə alt mərtəbədəki qonşu qaçıb gəldi və məni çayla doyurdu, sonra Horasio da gəldi və isterikadan çıxmaq üçün mənə nəşə verdi.

Qreqorovius onun saçlarını sığalladı, Sibilla isə başını aşağı saldı. «Hazırdır, – Dizzi Gillepsin ən yüksək trapesi -yada qoruyucu tor olmadan etdiyi məşqləri izləməkdən

62

imtina edən Oliveyra düşündü, – hazırdır, belə də gözləmək lazım idi. Ondan ötrü dəli-divanədir, baxan kimi bəlli olur. Dünya qədər köhnə bir oyun. Yenidən bu köhnəlib əsgiyə dönmüş situasiyaya giririk və əzbər bildiyimiz rol axmaq-casına yenidən öyrənirik. Əgər onun başına mən belə tumar çəksəydim, o, mənə özünün Argentina dastanını danışar və hər ikimiz dərhal yumşalardıq, hələ kefli olsaydıq, gör nələr olardı, görünür, bircə yol var – evə getmək, orada isə onu ehtiyatla və nəvazişlə yatağa uzandırıb hər bir düyməsini və hər bir «şimşəyini» tələsmədən, üsulluca açaraq sakitcə soyundurmaq, o isə istəmir, istəyir, istəmir, peşman olur, əlləriylə üzünü örtür, ağlayır, birdən qucaqlayır və sanki, nəşə çox böyük bir şey təklif etməyə hazırlaşaraq tumanını soyundurmağa kömək edir və çəkmələrini döşəməyə elə atır ki, etiraz kimi görünür, əslində, son, həlledici ehtirasa təhrik edir. Bu – şərəfsizlikdir, şərəfsizlik. Sənin ağzını əzmək lazım gələcək, Osip Qreqorovius, mənim zavallı dostum. Xüsusi istəyim olmadan, həm də peşman olmadan, Dizzinin bu dəqiqə üfürdüyü kimi, təəssüflənmədən, həm də istəmədən, qətiyyətlə arzu etmədən, Dizzi kimi».

– Bu ki zirzibildir, – Oliveyra dedi. – Bu zirzibili məndən uzaq tutun. Əgər bir də bu savadlı meymuna qulaq asmaq zorunda qalsam, mənim ayaqlarım bir də bu Kluba dəyməyəcək.

– Bop cənabın xoşuna gəlmədi, – Ronald acı-acı dedi. – Bircə dəqiqə gözləyin, biz sizə Pol Uaytməndən bir şey qoyarıq.

– Kompromis variant təklif edirəm, – Etyen dedi. – Bütün fikir ayrılıqları şəraitində belə, heç kəs Bessi Smitə etiraz etməz, Ronald, əzizim, o gözəl göyərçini bürünc qəfəsdən çıxar.

Ronaldla Bəps hırıldaşdılar, ancaq niyəsi o qədər aydın olmadı və Ronald köhnə disklərin arasında valı axtardı. İynə dəhşətlə fişlədi, sonra lap dərinə nəşə xırıldadı, elə bil, qulaqla səsin arasına bir neçə qat pambıq qoyulmuşdu, sanki, Bessi üzü hansısa səbətdən götürülən kirli ağla sarı – mış vəziyyətdə oxuyurdu, səsi, sanki, elə hey əsgiyə ilişib boğulurdu, o, qeyzsiz və kədərsiz oxuyurdu: «*I wanna be somebody's baby doll*»¹, oxuyur və dözümə çağırırdı, küçə -

¹ Heç kəsin oyuncağı olmaq istəmirəm. (ing. təhr. ol.)

nin tinində, qarırlarla dolu evin önündə oxuyan səs, «*to be somebody's baby doll*», budur, bu səsdən coşqunluq və ehtiras yağır və o boğulur: «*I wanna be somebody's baby doll...*»

Oliveyra ağızını yekə bir ara qurtumuyla yandıraraq əlini Bəpsin çiyinə qoydu və rahat şəkildə ona söykəndi. «Vasitəçilər», – o, sakitcə tüstü burumlarına dalaraq düşündü. Valın qurtarmasına yaxın Bessinin səsi tamamilə nazildi, indi Ronald, yəqin ki, bakelit diski (əgər o, doğrudan da, bakelit idisə) çevirəcək və bu pozulmuş daire «*Empty Bed Blues*»-i və Birləşmiş Ştatların hansısa uzaq guşəsində iyirminci illərin gecələrindən birini yenidən canlandıracaq. Ronald gözlərini yumaraq və əllərini dizlərinin üstünə qoyaraq musiqinin ritminə uyğun yüngülcə dingildəyirdi. Vonqla Etyen də gözlərini qapamışdılar, otaq, demək olar ki, qaranlıqlaşmışdı; yalnız köhnə valın üzərindəki iynənin xışiltısı eşidilirdi və Oliveyra bütün bunların, həqiqətən, baş verməsinə inana bilmirdi. Nə üçün o zaman, orada, nə üçün indi, Klubda, bu axmaq yığıncaqda Bessi onu oxuyanda bu bluz belə səslənir? «Onlar – vasitəçilərdir», – o, Bəpslə birlikdə yırğalanaraq yenidən düşündü. Bəps artıq əməlli-başlı keflənmiş və Bessini dinləyərək ağlayırdı, bütün bədəni gah ritmə uyğun, gah da onun əksinə titrəyərək ağlayırdı, boş yataq, sabahkı gün, gölməçələrdə şappıldaayan başmaqlar, kirayə haqqını ödəməyə pul olmayan otaq, qocalmaq qorxusu, yatağın ayaq tərəfindəki güzgüdə əks olunan kül rəngli dan yeri haqqında bluzdan (ah, bu bluzlar həyatın bitib-tükənməyən kədərindir) ayrılmamaqçün hönkürtüsünü boğaraq ağlayırdı. «Onlar vasitəçidirlər, bizə başqa bir irreallığı göstərən irreallıq, eynən rəsmdəki müqəddəslərin barmaqlarıyla bizə səmanı göstərdiyi kimi. Ola bilməz ki, bütün bunlar mövcud olsun və biz, həqiqətən, burada olaq və mən Horasio adlı biriyəm. Bu qarabasma, iyirmi il qabaq avtomobil qəzasında ölmüş zənci qadının səsi – mövcud olmayan zəncirin halqalandır; biz bura haradan gəlmişik, bu gecə bura necə yığılmışdıq, əgər illüziya ilə deyil, hansısa oyunun bəlli və ciddi qaydalarına əməl etmədən hansısa qeyri-müəyyən kart paylayanın əlindəki kart dəsti deyiliksə...»

– Ağlama, – Oliveyra Bəpsin qulağına tərəf əyildi. – Ağlama, Bəps, bütün bunlar yoxdur.

– Yox, nə danışırsan, var, – Bəps burnunu silərək dedi.
– Bunlar hamısı var.

– Bəlkə də, var, – Oliveyra onun yanağından öpərək dedi. – Ancaq bu, həqiqət deyil.

– Bu kölgələr kimi, – Bəps burnunu çəkərək və əlini oyan-buyana yellədən dedi. – Amma çox kədərli, Horasio, ona görə ki, gözəldir.

Məgər bütün bunlar – Bessinin oxuması, Koulmen Houkinsin gurultusu – məgər bunlar illüziya deyil, hətta bundan da pisi – başqa illüziyaların illüziyası deyil, keçmiş, dünyanın yarandığı ilk gün suda öz əksini görəndə meymunun yanına gedən başgicəlləndirici halqa deyil? Amma Bəps ağlayırdı və deyirdi: «Ah, yox, yox, bütün bunlar var» və azca xumarlanan Oliveyra da hiss edirdi ki, həqiqət, hər halda, ondan ibarətdir ki, Bessi və Houkins illüziyalar idi, çünki yalnız illüziyalar möminləri təhrik edə bilər, yalnız illüziyalar, həqiqət yox. Bundan başqa, bütün məsələ vasitəçilikdəydi, çünki bu illüziyalar elə sahəyə, elə zonaya girirdilər ki, onlar haqqında düşünmək mənasızdır, ona görə ki, istənilən düşüncə yaxınlaşan kimi onu darmadağın edərdi. Tüstü əl onun qolundan tutub enişin kənarına gətirdi, əgər buna eniş demək olardisa, mərkəzi göstərdi, əgər bu mərkəz idisə, mədəsinə nəşə (qabarcıqları və büllurcuqlarıyla pıçqıldayan araq), yeni son dərəcə qüvvətli və gözəl, bir vaxtlar dirilik suyu adlanan başqa bir illüziya qoydu. Nəhayət, gözlərini yumaraq öz-özünə dedi ki, əgər bu miskin mərasim onu eqosentrik vəziyyətindən çıxarıb, anlaşılmaz olsa belə, daha diqqətəlayiq başqa bir mərkəz göstərə bilirsə, demək, hələ hər şey itirilməyib və bəlkə də, haçansa, başqa bir şəraitdə və başqa sınaqlardan sonra dərk etmə mümkün olacaq. Ancaq nəyin dərk olunması və niyə? O, heç olmasa, işlək bir ehtimal, yaxud mümkün planlar cızmaq üçün həddindən artıq sərxoş idi. Ancaq bu barədə düşünə bilməyəcək dərəcədə kefli deyildi və bu miskin düşüncələr ona çox-çox uzaq, çox-çox qiymətli bir şeydən elə hey uzaqlaşdığını hiss etməyə, bu qarışıq və yuxugəitrən dumanda – araq dumanında, Sibilla dumanında, Bessi Smit dumanında özünü tapmasına bəs edirdi. Gözlərinin qabağından yaşıl dairelər keçdi, hər şey fırlanmağa baş-

ladı və o, gözlərini açdı. Bu vallardan sonra həmişə onun ürəyi bulanırdı.

(- 106)

13

Tüştü dumanında itib-batmış Ronald kimin nə xoşuna gəldiyini öyrənməyə zəhmət çəkmədən valı val dalınca qoyurdu. Bəps isə arabir döşəmədən qalxıb, 78 dəfə fırlanmış köhnə valların arasında eşələnib, beş-altısını seçərək masanın üzərinə, əyilib onu tumarlayan Ronaldın əlinin altına qoydu, sonra isə gülümsəyərək əyildi və bir dəqiqəliyə də olsa, onun dizləri üstündə oturdu, çünki Ronald sakitcə, heç bir maneə olmadan «*Don't play me cheap*»-ı dinləməliydi.

Satçmo oxuyurdu:

*Don't you play me cheap
Because I look so meek¹*

Satçmonun ifasından təsirlənən Bəps isə Ronaldın önündə əyilmişdi (mövzu kifayət qədər sadəydi və Ronaldın heç cür razılaşa bilməyəcəyi bəzi ədəbsizliklərə yol açdı, kaş ki Satçmo «*Yellow Dog Blues*»-i oxuyaydı), Ronaldın araç qoxusu gələn nəfəsi onun boynunun ardını qıdıqlayırdı. Tüştüdən, musiqidən, araçdan və Ronaldın əllərindən qurulmuş bu qəribə piramidanın zirvəsində daim hücumu hazır vəziyyətdə oturan Bəps yarıyumulu göz qapaqları arasından döşəmədə oturan Oliveyraya baxdı; o, tamamilə sərxoş halda divara, dəri eskimos xalisına söykənib sifə-tində latın amerikalılara xas dilxor və kədərli ifadə siqaret çəkirdi; qullabların arasında bəzən təbəssüm peyda olurdu, daha doğrusu, bir vaxtlar Oliveyranın (indi yox) Bəpsin çox arzuladığı dodaqları təbəssümdən büzülür, bütün sifəti isə əzilmiş kimi laqeyd qalırdı. Caz Oliveyranın nə qədər xoşuna gəlsə də, o, özünü Ronald kimi bu oyuna tamamilə qapdırmırdı, yaxşı, ya pis olsun, «isti» və ya «soyuq» olsun, zənci və ya qeyri-zənci cazı olsun, köhnə, yaxud yeni olsun, Çikaqo, yaxud Nyu-Orlean cazı olsun, fərqi yoxdur,

¹ Müləyim görünüşümə aldanıb,
Mənimlə ucuz oynama (*ing.*)

indi Satçmodan, Ronald və Bəpsdən, «*Baby don't you play me cheap because I look so meek*»dən, bunun ardınca trubaların coşmasından, demək olar ki, fiziki həzz duyğusuyla havanı yaran sarı fallosdan və sonda getdikcə azalan üç səsdən, xalis qızıl kimi hipnozedicisi səsdən və içərisində dünyanın bütün svinqlərinin ən şiddətli anlarda titrədiyi təbii paUZadan, daha sonra isə sperma püskürməsi kimi, sevgi intizarında olan gecədə buraxılan raket kimi həzzin zirvəsindən, Bəpsin boynunu sığallayan Ronaldın əllərindən, hələ də fırlanan valın üzərindəki iynənin fişiltisindən, əsl musiqidə hər zaman mövcud olan sakitliyin sonradan, sanki, yavaş-yavaş divarlardan ayrılaraq, divanın altından sürünüb çıxaraq dodaqlar və ya qönçə kimi açılmasından ibarət caza aludə ola bilməzdi.

– *Ça alors!*, – Etyen dedi.

66

– Hə, Armstronqun böyük tarixi, – Ronald, Bəpsin seçdiyi val topasına baxıb dedi. – Əgər istəyirsinizsə, bu, Pikassonun qiçantizm dövrünə bənzəyir. İndisə onlar hər ikisi qoca donuzlardır. Ümid bircə həkimlərin nə vaxtsa cavanlaşdırmanın reseptini tapmasına qalır... Ancaq onlar bundan sonra hələ iyirmi il bizi quru yerdə otaracaqlar.

– Bunu bizə edə bilməyəcəklər, – Etyen dedi. – Biz onların bütün şirəsini sorub, özlərini də başımızdan rədd etmişik, yəqin ki, vaxtı gələndə mənə də həmin yerə göndərəcəklər.

– Vaxtı gələndə – kiçik xahişdir, oğlum, – Oliveyra əsnəyərək dedi. – Ancaq biz, doğrudan da, onları rədd etməkdə rəhmli olmuşuq. Gülləylə deyil, sözlə öldürmüşük. Gör onlar indi nə edirlər; elə bil, surətçıxaran cihazdırlar, vərdiş elə-yiblər, fikir verin, bu yaxınlarda Armstronq ilk dəfə Buenos-Ayresə gəlib və sən təsəvvür edirsənmi ki, neçə min başdanxarab nəşə fəvqəladə bir şey dinlədiyinə əmin idi, köhnə boksçu kimi çoxlu fənd-fel bilən Satçmo isə əvvəlki kimi piyli ombasıyla təsir göstərməyə çalışır, halbuki özü də bütün bunlardan yorulub və hər bir nota görə yüksək məbləğ tələb etməyə öyrəşib, o ki qaldı oxumağına, heç vecinə də deyil, qurulmuş kukla kimi oxuyur, qəribədir ki, mənim bəzi hörmət etdiyim və iyirmi il bundan qabaq «*Mahogany Hall Stomp*»ı qoyanda qulaqlarını tıxayan dostlarıım bu boyat horradan ötrü Allah bilir, nə qədər ödəyirlər. Görünür, mənim

¹ *Burada: belə (fr.)*

vətənimdə boyat horrayla qidalanmağa daha çox üstünlük verirlər, onu nə qədər çox sevsəm də, bunu deməliyəm.

– Özündən başla, – Periko lüğətdən gözünü ayırıb dedi. – Bura hissələrini tərbiyə etmək üçün Parisə gəlməyi adət etmiş həmvətənlərindən nümunə götürüb gəlmisən. İspaniyada bunu fahişəxanalarda, ya da korridada öyrənirlər, lənət şeytana.

– Ya da qrafinya Pardo Basanın yanında, – Oliveyra dedi və bir də əsnədi. – Ancaq sən haqlısan, oğlum. Mən burada oturmaqdansa, gərək Trevelerlə oyun oynayırdım. Ancaq sən, əlbəttə, bunun nə olduğunu başa düşməzsən. Sizin heç nədən başınız çıxmır. O halda nədən danışmaq olar?

(– 115)

O oturduğu künçdən ayağa qalxdı və addımını atmazdan öncə döşəməyə baxdı, sanki, ayağını qoymaq üçün münasib yer axtarırdı, sonra eyni ehtiyatlılıqla bir addım da atdı və ayaqlarını cütləşdirib Ronaldla Bəpsin iki metrliyində yerə mıxlanmış kimi dayandı.

– Yağış yağır, – Vonq barmağıyla mansardanın pəncərələrini göstərərək dedi.

Oliveyra tələsmədən tüstü dumanını əliylə qovaraq mehribancasına ona baxdı.

– Yaxşı ki, hələ yüksəkdəyik, yoxsa bəziləri torpağın üzərində məskunlaşır, ayaqqabılarından və dizlərindən başqa heç nə görmürlər. Hani sizin stəkanınız?

– Budur, – Vonq dedi.

Demə, stəkan lap yanındaymış və ağzınadək doluymuş. Onlar ləzzətlə içdilər. Ronaldsa onlara Perikonun etini çimçəşdirən Con Koltreyini qoydu. Sonra isə şirin Paris merenqləri dövründən qalma Sidni Beşeni qoydu, yəqin ki, bəzilərinin ispan ehtiraslarının coşması münasi-bət ilə.

– Doğrudur ki, siz işgəncələr haqqında kitab yazırsınız?

– Yox, belə demək olmaz, – Vonq dedi.

– Bəs necədir?

– Çində incəsənətin başqa konsepsiyası mövcuddur.

– Bilirəm, biz hamımız çinli Mirbonu oxumuşuq. Doğrudan, sizdə min doqquz yüz neçənci ildəse Pekində edilmiş işgəncələrin fotosəkilləri var?

– Yox, canım, – Vonq gülümsəyərək dedi. – Onlar çox tutqundur, göstərməyə belə dəyməz.

– Doğrudurmu ki, ən qorxulunu siz həmişə öz portmanatınızda gəzdirirsiniz?

– Nə danışırsınız, – Vonq dedi.

– Və onu kafedə qadınlara göstərmisiniz?

– Onlar elə israr etdilər ki, – Vonq dedi. – Bəla burasındadır ki, onlar heç nə başa düşmədilər.

– Ver görüm, – Oliveyra əlini uzadaraq dedi.

Vonq gülə-gülə gözlərini onun əlinə zillədi. Oliveyra kefli olduğundan təkid edəcək durumda deyildi. O, arağı başına çəkib üzünü çevirdi. Bu zaman ovcuna dördqat bükülmüş kağız qoyuldu. Tüstü dumanında Vonqun yerinə yalnız təbəssüm, Çeşir pişiyinin təbəssümünə və nəse təzimə oxşayan bir şey gördü. Dirəyin hündürlüyü təxminən iki metr olardı, əgər dörd şəklın hərəsində iki dəfə olmaqla soldan-sağa və yuxarıdan-aşağı səkkiz dəfə təkrarlanan eyni şey olmasaydı, dirəklərin sayı səkkiz idi; hər yerdə eyni dirək idi, yalnız müxtəlif rakurslarda, dirəklərə bağlanmış məhkumlar da ayrı-ayrı adamlar idi. Assistentlərin üzləri (sol tərəfdə hətta bir qadın da görünürdü) və fotoqrafa iltifat göstərərək həmişə azca sola çəkilən cəlladın pozası; bu amerikalı və ya danimarkalı etnoloqun sərrast əli varmış, ancaq iyirminci illərin istehsalı olan «Kodak» və projektor kifayət qədər keyfiyyətsizmiş. Ona görə də məhkumun qulağının bıçaqla kəsildiyi ikinci şəkildə çılpaq bədən də aydın görünürdü, ancaq digərləri bədən qana bulaşdığından, lentin və ya aşkarlayıcının keyfiyyətsizliyindən yaxşı görünmürdü, xüsusən də dördüncü kadrda: burada məhkumun ağızı açıq və bir əli ağappaq, özüsə qara rəngli formasız kütlə şəklindəydi; son üç kadr, cəlladın pozası nəzərə alınmazsa, demək olar ki, eyniydi: altıncı kadrda o, bıçaq dolu çantanın üzünə əyilib ən münasibini seçirdi (ancaq yəqin ki, biclik edirdi, çünki əgər dərin kəsiklərdən başlasaydılar...), əgər yaxşı baxılsa, qurbanın hələ diri olduğunu görmək olardı, çünki ayaqları kəndirlə bağlansa da, ayağının biri bayıra çıxmışdı, başı arxaya qatlanmış, ağızı da hər

zamankı kimi açıq idi; döşəməyə, görünür, çinlilər özünə-məxsus qayğıkeşliklə qalın taxta kəpəyi tökmüşdülər, çünki dirəyin ətrafındakı gölməçənin sabit forması şəkildən-şəklə böyüməmişdi. «Yeddinci – kritikdir», – haradansa uzaqdan, araq və tüstü dumanının arxasından Vonqun səsi gəlirdi; diqqətlə baxmaq lazımdır, çünki qan dərin kəsilmiş iki döşədən axaraq sinədəki iki medalyonun üzəriylə sızırtdı (əməliyyat ikinci və üçüncü kadrılar arasında edilmişdi), yeddinci şəkildə isə bıçaq yarası açıq-aydın görünürdü: azca aralanmış ayaqların vəziyyəti yüngülvan dəyişilmişdi, lakin şəklə yaxından baxanda ayaqların deyil, qasığın vəziyyətinin dəyişdiyi bəlli olurdu: birinci kadrda görünən qeyri-müəyyən ləkənin yerinə indi qan axan çuxur görünürdü; qan isə ayaqlarla süzülərək axırdı. Vonqun səkkizinci şəklə laqeyd yanaşmasına bütün əsaslar vardı, çünki orada təsvir olunan məhkumun öldüyü açıq-aşkar idi – sağlam adamın başı bu şəkildə çiyinə düşmür. «Məndə olan məlumatlara əsasən, bütün əməliyyat cəmi saat yarım davam edib», – Vonq təntənəli surətdə dedi. Kağız yenidən dördqat büküldü və qara rəngli dəri portmanat onu tüstü burumlarıyla birgə udmaq üçün timsah ağı kimi açıldı. «Yəqin ki, indi Pekin dəyişib. Sizə belə primitiv şeylər göstərdiyim üçün təəssüf edirəm, qalan sənədləri cibdə gəzdirmək olmaz, onlar izahat tələb edir, bilməyən anlamaz...» Səs elə uzaqdan gəlirdi ki, elə bil, göstərilən şəkillərin davamıydı, sanki, ədəbaz bir elm xadimi mühazirə oxuyurdu. Və nəhayət, bəlkə də, əksi-nə, əvvələn, Biq Bill Brunzi qışqırmağa başladı: «*See, see, rider*»¹ və həmişəki kimi, ən barışmaz elementlər eyni qrotesk kollajında qarışmağa başladı, ancaq onları – reallığa həddindən artıq kobud müdaxilənin bütün hallarına qarşı olan bu *trankvilizatorları*² hələ arağın və Kant kateqoriyalarının köməyi ilə bir-birinə bitişdirmək lazım idi. Demək olar ki, həmişə belə olur: gözlerini yumub geriye qayıdırsan və bir dəstə bağlı kartın içindən seçdiyən başqa bir gecənin yuyumşaq dünyası. «*See, see, rider*», – daha bir meyit – Biq Bill oxuyurdu, – «*See what you have done*»³.

(–114)

¹ Bax, bax, atlı (*ing.*)

² Trankvilizator – qorxu əleyhinə sakitləşdirici vasitə

³ Bax, bax, gör neylədin (*ing.*)

15

Və onun yadına, tamamilə təbii olaraq, Sen-Marten kanalındakı gecə və isveçrəli bir həkimin evində filmə baxmaq təklifi (min franka) düşdü. Elə bir şey yox idi, sadəcə, mərkəzi ölkələrdən olan bir kinooperator xəlvəti şəkildə özünü asmağın bütün təfərrüatlarını çəkə bilmişdi. İki saatlıq səssiz film idi. Ancaq əla çəkilməmişdi, keyfiyyətinə söz ola bilməzdi. Haqqını baxandan sonra da ödəmək olardı.

Qərar vermək və «yox» demək, sonra isə isveçrəli həkimin rəfiqəsinin rəfiqəsi olan haitili zənci qızla birlikdə rədd olub getməkdən ötrü lazım olan dəqiqələr asılma səhnəsini təsəvvür etmək və qalxıb – başqa nə cür ola bilərdi ki? – qurbanın tərəfində olmaqçün ona bəs etdi. Asılan kim olur olsun, buna heç bir söz ola bilməz (məsələnin incəliyi də elə bunu ona başa salmaqdan ibarətdir), əgər o, kamerasının hər şeyi bütün xırda detallarınadək (gələcəkdəki diletantları razı salmaq naminə ağız-burnunun əyilməsini, bədəninin titrəməsini) qeydə alacağını bilsəydi... «Mənə hər nə olsa da, heç vaxt Etyen kimi laqeyd olmaram, – Oliveyra düşündü. – Məsələ burasındadır ki, misli görünməmiş bir fikir mənə qalib gəlir: insan tamam başqa bir şey üçün yaradılmışdır. Deməli... Onun köməyinə arxalanaraq çıxış yolu axtardığı vasitələr necə də acizdir». Ən pisi o idi ki, o, Vonqun şəkillərinə ona görə sakitcə baxa bilirdi ki, işgəncə verilən başqalarıydı, onun atası deyildi və bu Pekin əməliyyatı qırx il bundan qabaq olmuşdu.

– Bir düşünün, – Oliveyra Fats Uollerin əvəzinə Ma Reyniyə qulaq asmaq üstündə Ronaldla dalaşıb, onun yanına qayıdan Bəpsə müraciət etdi, – ağılasıgmazdır: necə olur ki, biz bu qədər yaramaz ola bilirik? Görəsən, İsa peyğəmbər yatmazdan qabaq yatağında uzanıb nə fikirləşirmiş, hə? Bir anın içində gülümsəyən insan ağız qıllı hörümçəyə dönüb dişləyə bilər.

– Oho, – Bəps dedi. – Yoxsa, *Delirium tremens*¹? Yuxuda görmək belə qorxuncdur.

– Hər şey başdansovdudur, bala, hər şey e-pi-der-mis səviyyəsində qəbul olunur. Maraqlıdır: uşaq vaxtı evdə elə

¹ Sayıqlama (*lat.*)

hey böyüklərlə – nənəmlə, bacılarımla, bütün genealoji sələflərimlə cırmaqlaşdırdım; bilirsən niyə? Boş-boş şeylər üstündə, həm də ona görə ki, qadınlar üçün onların məhəlləsində baş verən istənilən ölüm, ya da özləri dedikləri kimi, istənilən əcəl cəbhədəki istənilən hadisədən, zəlzələdən, on minlərlə adamın öldürülməsindən və sairədən daha əhəmiyyətlidir. Hərdən özünü axmaq yerinə qoyursan, elə axmaq ki, təsəvvür edə bilməzsən. Bəps, sən Platonu, kilse xadimlərini və klassiklərin hamısını başdan-ayağa oxuya bilirsən, dərk olunandan artığını bilirsən, ancaq bir də görürsən ki, ağılaşmaz dərəcədə axmaqlaşmışsan: başlamışan savadsız anana ilişməyə və əsəbiləşməyə ki, nə var-nə var, yazıq qadın qonşuluqda yaşayan hansısa bədbəxt bir rusun, ya da kiminsə bibisi qızının ölümünə görə həddindən artıq həyəcan keçirir. Sənsə Bab-əl-Məndəbdə baş verən zəlzələdən, yaxud Vardar-İnq rayonuna hücumdan bəhs edərək onun zəhləsini tökürsən, istəyirsən ki, zavallı qadın İran ordusunda üç qoşun növünün ləğv edilməsinə görə əzab çəksin, halbuki bu, onun üçün tam mücərrəd bir şeydir...

– *Take it easy*, – Bəps dedi. – *Have a drink, sonny, don't be such a murder to me*¹.

– Əslində isə məsələ aydındır: göz görmür, ürək bulanmır... Lütfən deyin, qoca qarılara bizim üfunətli puritan kretinizmi yedirməyə nə lüzum var? Bu gün mən özümü heç də yaxşı hiss etmirəm, əzizlərim. Yaxşısı budur, evə gedim.

Ancaq isti eskimos xalisından və Qreqoroviusun hələ Sibillanı sorğu-sual etməsinin seyrindən (uzaqdan, demək olar ki, laqeyd görünürdü) ayrılmaq o qədər də asan deyildi. Nəhayət, aralandıqda özünü elə hiss etdi ki, elə bil, bir vaxtlar özünü əsl kişi kimi müdafiə etmiş qoca ölümcül xoruzu yolmuşdu, sonra «*Blue Interlude*» mövzunu tanıyıb rahat nəfəs aldı. Bu val bir zamanlar Buenos-Ayresdə yaşayarkən onda da vardı. Artıq orkestrin tərkibini də xatırlamışdı, bilirdi ki, bu orkestrdə Benni Karter və deyəsən, Çyu Berri çalırdılar. Ancaq Teddi Uilsonun sadə, lakin çox çətin solosu başlayanda qərara gəldi ki,

¹ *Burada*: vecinə alma. Yaxşısı budur, iç, əzizim, incitmə məni (*ing.*)

72

tamaşanın axırnadək qalsın. Vonq deyirdi ki, bayırda bərk yağış yağır, bütün günü yağıb. Bu isə, əgər Houkinsin özü deyilsə, yəqin ki, Çyu Berridir; yox, Houkins deyil. «Qəribədir, biz hamımız necə də yoxsullaşırıq, – Oliveyra Sibillaya baxıb düşündü, bu zaman Sibilla Qreqoroviusa, o isə qeyri-müəyyən nöqtəyə baxırdı. – Yəqin ki, «*Bibliothèque Mazarine*»¹ə gedib mandraqora², bantu boyunbağları, ya da dırnaqtutan qayçılar haqqında biblioqrafiya tərtib etməklə yekunlaşdıracağıq». Təsəvvür edirsiniz, bu cür boş şeylərə seçim necə böyükdür, bunların tədqiqi və dərinəndən öyrənilməsi necə böyük perspektivlər açır?! Yalnız dırnaqtutan qayçıların tarixini öyrənmək üçün iki mindən artıq kitab oxumalısan ki, bu predmetin 1675-ci ilədək mövcud olmadığına tam əmin olasan. Sonra hansısa Maqunsiyada kimsə dırnağını kəsən qadının şəklini çap edir. Qayçıyla deyil a, nəse başqa bir şeylə. XVIII əsrdə Filipp Mak-Kinni adlı biri Baltimorda ilk yaylı qayçıları patentləşdirir: ura, problem həll olundu, istənilən qalınlıqda və tez uzanan ayaq dırnaqlarını tutmaq olar, qayçıyı axırədək sıx, sonra özü avtomatik olaraq açılacaq. Əsərlərin adı olan beş yüz kartoteka kartı və ilboyu iş var. Bəlkə, vintin kəşfi ilə məşğul olaq, ya da VIII əsr pali ədəbiyyatında «*gond*» felinin işlənməsi ilə... Nə olur-olsun, maraqlı olacaq, yalnız Sibilla ilə Qreqoroviusun orada nə barədə danışdıqlarını tapmaq olmasın. Nə istəyirsən qoy, nədən istəyirsən hasar çək, tək bu barrikadanın arxasında gizlənmək olsun, istənilən şey işə yarayar – Benni Karter də, manikür qayçıları da, «*gond*» feli də – hələ stəkan – cəlladin ən kiçik təfərrüatı belə buraxmadan olduqca mahir şəkildə həyata keçirdiyi payaya-keçirmə mərasimi, istəmirsənsə, Cek Düprenin bluzlarına dal, bax əsl barrikada budur, bundan yaxşısını tapa bilməzsən, çünki (val dəhşətlə fisıldadı):

*Say goodbye, goodbye to whisky
Lordy, so long to gin,
Say goodbye, goodbye to whisky
Lordy, so long to gin.*

¹ Mazarini kitabxanası (fr.)

² Mandraqora – badımcın fəsiləsindən zəhərli bitki

*I just want my reefers,
I just want to feel high again¹.*

Deməli, yaqın ki, Ronald indi Oliveyranın yaxşı bildiyi və hörmətlə yanaşdığı assosiasiyaların təsiri altında Biq Bill Brunzinin yanına qayıdacaq və Biq Bill ona bir barrikada haqqında da danışacaq, yenə həmin tonda, necə lazımdırsa elə, Sibilla indi Qreqoroviusa Montevideodakı uşaqılıq illəri haqqında danışır, kədərilmədən danışır, *matter of fact*².

*They said if you white, you all right,
If you brown, stick aroun,
But as you black,
Mm, mm, brother, get back, get back, get back.³*

– Bu halda heç nə edə bilməzsən, yalnız ən maraqsız xatirələri dəyişirlər.

– Hə, nə edəsən, – Sibilla dedi.

– Mən sizdən Montevideo haqqında danışmağı ona görə xahiş etdim ki, siz mənimçün kart kraliçası kimisiniz: bütövlükdə buradasınız, ancaq yastı formada, həcmsiz. Məni düzgün başa düşün.

– Bəyəm, Montevideo həcm verəcək... Bunlar hamısı boş şeydir. Məsələn, siz nəyə ötən gün, keçmiş deyirsiniz? Mənimçün, məsələn, keçmişdə baş verənlər, elə bil, dünən olub, dünən axşam.

– Artıq yaxşıdır, – Qreqorovius dedi. – Artıq siz kart kraliçası deyil, həqiqi kraliçasınız.

– Ümumiyyətlə, mənimçün bütün bunlar yaxında olub. Uzaqda, çox uzaqda, ancaq bu yaxınlarda olub. Mūs - təqillik meydanındakı ət dükənləri yadındadır, Horasio, hər tərəfdə dəmirin üzərində ət qızardırdılar, ona görə də meydan elə kədərli görünürdü ki, sanki, bir gün qabaq qəl baş

¹ Viskini bitirməyin, bitirməyin vaxtıdır, Cinin də axırına çıxmağın vaxtıdır, Viskini bitirməyin, bitirməyin vaxtıdır, Cinin də axırına çıxmağın vaxtıdır. Yelkənimiz daha yüksəyə qalxın – Küləklər qanadında uçmağın vaxtıdır.

² Burada: əlbəttə, söz yox (*ing.*)

³ Əgər ağsan, hər işdə haqlısan, Qəhvəyisənsə, gərək dözəsən, Yox, əgər qarasan, Mm, mm, qardaş, qulsan, qulsan, qulsan (*ing. təhr. ol.*)

verib və oğlan uşaqları dükanların qarşısında qışqıra-qışqıra qəzet satırlar.

– Və lotereya biletləri, – Horasio dedi.

– Saltoda vəhşi qətl, siyasət, futbol...

– Marşrut paroxodu, bir qədəh ankap romu. Bir sözlə, lənətə gəlmiş yerli kolorit.

– Yəqin ki, çox ekzotikdir, – Qreqorovius dedi və şamlara baxa-baxa ayağı ilə daxili ritmini tutan Sibilla ilə bir az ikilikdə qala bilmək üçün elə oturdu ki, Oliveyanın qabağını kəssin.

– O zaman Montevideoda vaxt çox az idi, – Sibilla dedi.

– Biz çayın sahilində həyəti olan böyük bir evdə yaşayırdıq. Yaxşı yadımdadır, o zaman mənim həmişə on üç yaşım vardı. Mavi səma, on üç yaş və çəpgöz müəllimə. Bir dəfə meydanda qəzet satan sarışın bir oğlana vurulmuşdum. Onun «qəzet, qəzet» qışqırması mənim qulağımda əks-səda verirdi... Uzağı on iki yaş olmasına baxmayaraq, uzun şalvar geyinirdi. Atam işləmirdi, bütün axşamı həyətdə kitab oxuyur, mate içirdi. Anam isə beş yaşım olanda ölmüşdü və biz atamla tək qalmışdıq. Evdə başqa adamlar da yaşayırdı; bir italyan, iki qoca qarı və bir zənci ər-arvad. Onlar hər gecə dava-dalaş salır, sonra gitara çalır, oxuyurdular. Zəncinin sulanmış ağıza bənəyən sarı gözləri vardı. Onların hamısından bir az xoşum gəlmirdi, ona görə də küçədə oynamağa çalışırdım. Ancaq atam məni küçədə görə kimi evə qovur və cəzalandırırdı. Bir dəfə atam məni çubuqla döyəndə gördüm ki, zənci qapının arasından gizlicə baxır. Mən hətta dərhal başa düşmədim, əvvəl elə bildim ki, ayağını qaşır, əliylə nəsə qurdalanırdı... Atamsa çox məşğul idi – o, toqqasıyla məni kötəkləyirdi. Qəribədir, sən demə, bakirəliyi tamamilə gözlənilmədən itirmək, hətta özün də bilmədən başqa bir həyata qədəm basmaq olarmış. O gecə zəncilər mətbəxdə gecədən xeyli keçənədək oxudular, mən sə otaqda oturmuşdum; səhəri o qədər ağladım ki, susuzluqdan yanırıdım, otaqdansa çıxmaq istəmədim. Atam qapının ağzında oturub mate içirdi. Dəhşətli istiydi, siz, soyuq ölkələrdə yaşayanlar bunun nə demək olduğunu anlamazsınız. Çay yaxın olduğundan həm də rütubət idi, bax ən dəhşətli də budur; ancaq deyilənə görə, Buenos-Ayresdə vəziyyət daha pis olur; Horasio deyir ki, qat-qat pisdir, bil-

mirəm, ola bilər. O gecəsə paltarım bədənimə yapışmışdı, hamımız çoxlu mate içmişdik, mən iki dəfə həyəətə çıxıb ətirşahlıqdakı krandan su içdim. Mənə elə gəlirdi ki, o krannın suyu sərinidir. Göydə bir dənə də ulduz yox idi, ətirşahın tünd qoxusu gəlirdi; çox gözəl və parlaq çiçəkləri var, yəqin ki, ətirşahın yarpaqlarını siz də nə vaxtsa sığallamısınız. Qonşuların işıqları artıq sönmüşdü, atamsa təkgöz Ramosun dükənina getmişdi. Mən skamyanı, mateni və boş qazançanı evə daşdım – atam həmişə onları qapının ağzında qoyurdu, buradan keçən avaralar da oğurlayırdılar. Yadımdadır, həyətdən keçəndə ayı gördüm və dayanıb baxdım – ayı görəndə həmişə bədənim titrəyir, – başımı qaldırdım ki, oradan, ulduzlardan məni görsünlər. Belə şeylərə inanırdım, axı cəmi on üç yaşım vardı. Sonra krandan bir az da su içdim və doqquz yaşımdaykən ayağımın burxulduğu dəmir pilləkənlə yuxarı, otağıma qalxdım. Masanın üzərindəki şamı yandırmaq istəyəndə, kiminsə isti əli çiyinlərimdən tutdu, qapının örtüldüyünü eşitdim, o biri əl isə ağzımı tutmuşdu, mən dəhşətli üfunət hiss etdim, zənci ora-buramı əlləyir, sıxıb əzirdi, qulağıma nəsə deyə-deyə üz-gözümü tüpürcəyilə islatmışdı. O, donumu cırdı, mən heç bir şey edə bilmədim, hətta qışqıra da bilmədim, çünki qışqırsam, məni öldürəcəyini bilirdim, mənse ölmək istəməirdim, nə olsa da, bu olmasın, öldürülmək – dünyada bundan alçaq təhqir və bundan böyük axmaqlıq yoxdur. Nə baxırsan mənə, Horasio? Mən qarışqa yuvası olan evimizdə zorlanmağım barədə danışırım, Qreqorovius Uruqvayda necə yaşadığım barədə bilmək istəyir.

– Danış, ətraflı danış, – Oliveyra dedi.

– Vacib deyil, ümumi fikir yetər, – Qreqorovius dedi.

– Ümumi fikirlər olmur, – Oliveyra dedi.

(–120)

16

– O, demək olar ki, səhərəyaxın getdi, mənse ağlaya da bilmədim.

– Əclaf, – Bəps dedi.

– Ah, Sibilla, bu tamamilə diqqətəlayiqdir, – Etyen dedi.

– Həmişəki kimi, bir şey qəribədir – forma ilə məzmun

arasındaki iblisənə ixtilaf. Sənin danışdığıın hadisə mexanizm etibarilə yüngül müqavimət və bəlkə də, müəyyən aqressivlik istisna olunmaqla, iki sevgili arasında baş verən halla tamamilə üst-üstə düşür.

– İkinci fəsil, dördüncü bölmə, paraqraf A, – Oliveyra dedi. – «*Presses Universitaires Françaises*»¹.

– *Ta gueule*, – Etyen söyüş söydü.

– Nə isə, – Ronald yekunlaşdırdı, – deyəsən, «*Hot and Bothered*»²ə oxşar bir şeyə qulaq asmağın vaxtı gəlib çatdı.

– Şanlı xatirələr üçün münasib sərlövə, – Oliveyra stəkanını qaldıraraq dedi. – Yaman qoçaq adammış bu zənci, hə?

– Zarafatı burax, – Qreqorovius dedi.

– Özünüz xahiş etdiniz, dostum.

– Siz sərxoşsunuz, Horasio.

76

– Əlbəttə, sərxoşam, bu böyük anda, işıqlı saatda.

Sənəsə, gözəlim, gerontoloji bir klinika tapmaq lazım olacaq. Bir Osipə bax, sən onu öz sevimli xatirələrinlə iyirmi yaş cavanlaşdırmısan.

– O özü xahiş etdi, – Sibilla incidi. – Əvvəl xahiş edirlər, sonra isə xoşlarına gəlmir. Mənə araç süz, Horasio.

Deyəsən, Oliveyra daha Sibilla ilə heç kəsə lazım olmayan izahatlar donquldanan Qreqoroviusun arasına girib mane olmaq istəmirdi. Vonqun qəhvə dəmləmək təklifi bundan qat-qat cəlbediciydi. «Mentona» kazinosundan əldə edilən xüsusi reseptlə hazırlanmış tünd və isti qəhvə. Təklif yekdilliklə, gurultulu alqışlarla qəbul olundu. Ronald etiketi sevgiyə öpüb valı patefonun üzərinə qoydu və iynəni təntənəli surətdə aşağı saldı. Qüdrətli Ellinqton bir anlığa onları trubada etdiyi əfsanəvi improvizasiyalarla valeh etdi, onun ardınca Bebi Koks gəldi, yumşaq və necə deyərlər, yerində. Sonra Conni Hoces çıxış etdi və kreşşendo başladı (otuz il ərzində onun ritmləri sərtləşmişdi – qoca, ancaq hələ də qüvvətli pələng idi), gərgin və eyni zamanda azad qafiyələrin kreşşendosu və gözlər önündə kiçik möcüzə baş verdi: *swing ergo*, mən varam³. Eskimos xalisına söykənilib, araç dolu stəkan arxasından yaşıl şamlara baxa-baxa (*Mejisse-*

¹ Fransız ali məktəbinin nəşriyyatı (*fr.*)

² D.Ellinqtonun ifa etdiyi bluz

³ *Burada*: mən çalırım, yəni varam (*ing.*)

riyə gedib balıqçılara baxdığımız kimi) bizim real gerçəklik adlandırdığımız şeyə Dyukun verdiyi saymazyanə təriflə razılaşmaq olduqca asandır: «*It don't mean a thing if it ain' that swing*»¹. Amma, nədənsə, Qreqorovius Sibillanın başını tumarlamağı dayandırdı, zavallı Osip kirpi kimi yığıldı, köhnə əyyamlarda baş vermiş deflorasiya hadisəsi onun kefini eməlli-başlı pozmuşdu, musiqinin istənilən müqaviməti qıraq zəiflətdiyi və yumşaltdığı, hər şeyi birnəfəsə tabe etdirdiyi şəraitdə (artıq, sanki, hamıya məxsus nəhəng bir ürək vahid, sakit bir ritmlə döyünürdü) adam onun bu gərgin halına acıyırdı. Birdən oxuyan valdan qədim, İntibah dövrünün əski anakreontik həsrətini ifadə edən, 1929-un Çıkaqo *carpe diem*²ində xırıltılı bir səs çıxdı:

*You so beautiful but you gotta die some day,
You so beautiful but you gotta die some day,
All I want's a little lovin' before you pass away*³.

77

Bəzən çoxdan vəfat etmiş insanların sözü ilə həyatda olanların fikirləri üst-üstə düşür (əgər sonuncular, doğrudan da, diri, o birilər ölüdürlərsə). «*You so beautiful. Je ne veux pas mourir sans avoir compris pourquoi j'avais vécu*»⁴. Bluz, Rene Domal, Horasio Oliveyra, «*but you gotta die some day, you so beautiful but*» – Qreqorovius ona görə Sibillanın keçmişiyə bu qədər yaxından maraqlanır ki, Sibilla hamını harasa aparən mütləq ölümdən bir azca az ölsün, o ölümdən ki, zamanın özüylə apardığı müəmmadır; o, Sibillanı özünün *you so beautiful but you gotta* zamanına yerləşdirmək, yerləşdirib sevmək istəyir, ancaq yaşıl şamların işığında saçlarını sığallamağa qoyan xəyal kimi deyil. Zavallı Osip, gecə necə də iyrənc şəkildə başa çatır, sadəcə, ağlasığmazdır, hələ Gi-Mononun çəkmələrini demirəm, *but you gotta die some day* və zənci İreneo (bir azdan o, Sibillanın tam inamını qazandıqda, Sibilla ona

¹ Bu, svinq deyil – dünyada belə şey yoxdur (ing.)

² Burada: məqamı tut (lat.)

³ Sən çox gözəl olsan da, əcəl hamı üçün var,
Sən çox gözəl olsan da, əcəl hamı üçün var,
Bir az nəvaziş göstər, sonra qaranlığa var.
(tərc. N. Qocabəylinindir)

⁴ Sən çox gözəlsən (ing.). Nə üçün yaşadığımı bilmədən ölmək istəmirəm (fr.)

78

həm Ledesmadan, həm gecə karnavalındakı tiplərdən, bir sözlə, bütün Montevideo dastanını danışacaqdı). Bu zaman Erl Hayns soyuq, ancaq mükəmməl şəkildə «*I ain't got nobody*» kompozisiyasının ilk variasiyasını elə oxudu ki, hətta başı köhnə kitablara qarışmış Periko da başını qaldırıb qulaq asdı, Sibilla isə başını Qreqoroviusun dizlərinə qoyaraq parket döşəməyə sərilmiş türk xalısının bir parçasının, otağın ortasına doğru uzanan qırmızı zolağın, kətilin ayağının yanındakı boş stəkanın üzərində donub qaldı. Siqaret çəkmək istəyirdi, ancaq Qreqoroviusdan almaq istəmirdi, bilmir niyə, ancaq istəmirdi, Horasiordan da istəməyəcək, ancaq Horasiordan istəmədiyinin səbəbini bilir: Qreqoroviusa yapışaraq bütün gecəni bir dəfə də olsun ona yaxınlaşmadığına görə Horasionun gözlərinə baxıb hələ də ironiayla güldüyünü görmək istəmir. O nə edəcəyini bilmirdi, odur ki ağılına pafoslu fikirlər, onun fikrincə, düz hədəfə dəyən şeirlərdən misralar gəldi. Məsələn, bir tərəfdən: «*I ain't nobody, and nobody cares for me*»¹ – deyə düşünsə də, qətiyyənlə belə deyildi, çünki buradakilərdən, ən azı, ikisinin onun ucbatından kefi pozulmuşdu, digər tərəfdən də Persdən: «*Tu est là, mon amour, et je n'ai lieu qu'en toi...*» («Sən buradasan, sevgilim, mən səndən başqa heç yerə gedə bilmərəm...») misrasını xatırladı və «mən heç yerə gedə bilmərəm» və «sən buradasan, sevgilim» ifadələri onu yüngülləşdirdi, məmnunluqla düşündü ki, gözlərini yumub bədənini taleyin ixtiyarına verməkdən başqa, sadəcə olaraq, başqa çıxış yolu yoxdur – qoy kim istəyir götürsün, qoy onu murdarlasınlar, ona heyran olsunlar, lap İreneo kimi, nə olur-olsun, Haynsın musiqisi isə göz qapaqlarımızın altında rəqs edən qırmızı və göy ləkələrə çevrilsin, sən demə, onların adı da varmış – Volana və Valene, solda Volana vəhşicəsinə fırlanır («*and nobody cares for me*»), yuxarıda isə Pyero della Françeskadakı kimi parlaq göyün içində boğulan ulduz misalı Valene «*et je n'ai lieu qu'en toi*», Volana və Valene. Ronald heç vaxt royalda Erl Hayns kimi çala bilməyəcək, ancaq onlara Horasio ilə birlikdə bu val lazımdır ki, gecələr oxutsunlar və bu yorucu musiqi zəngülələrinin, üzücü və əsəbi nəvazişlərə oxşayan

¹ Mənim heç kəsə yoxdur və heç kəsin mənimlə işi yoxdur (ing.)

frazaların təsiri altında bir-birini sevməyi öyrənsinlər, «*I ain't nobody*», indisə kürəyi üstə, bax belə, çiyini üstə, əllər boyun ardına, barmaqlar saçlara, bir az da, bir az da və hər şey sona, finala doğru fırlanır, qasırga, Valene Volanaya qovuşur, «*tu est lá, mon amour and nobody cares for me*»¹, Horasio oradadır və o (Sibilla) heç kəsə lazım deyil, heç kəs onun saçlarını tumarlamır, Valene və Volana harasa yoxa çıxıblar, göz qapaqları isə ağrıyır – elə bərk yığılıblar ki. Ancaq bu zaman Ronald nəşə dedi və qəhvə qoxusu gəldi, ah, nə gözəl qəhvə ətridir, Vonq, əziz Vonq, Vonq, Vonq.

Sibilla dikəldi, gözlərini tez-tez qırparaq Qreqoroviusa baxdı, əzgin və kirli Qreqoroviusa. Kimsə fincanı ona uzatdı.

(-137)

17

79

– Mən onun haqqında gedə-gedə danışmaq istəmirəm, – Sibilla dedi.

– İstəmirsənsə, lazım deyil, – Qreqorovius dedi, – mən elə-belə soruşdum.

– Əgər, sadəcə, mənim danışmağımı istəyirsənsə, mən başqa şeylər haqqında da danışa bilərəm.

– Niyə belə danışırınsınız?

– Horasio quayava ləti kimidir, – Sibilla dedi.

– Necə yəni, quayava ləti?

– Horasio – fırtınada bir udum sudur.

– Hə, – Qreqorovius dedi.

– O gərək madam Leoninin azca içəndən sonra haqqında danışdığı zamanlarda doğulaydı. O vaxt insanlar həyəcanlanmaz, əsəbiləşməzdilər, tramvayları elektrik enerjisi deyil, atlar çəkərdi, müharibələr isə savaş meydanlarında aparılardı. O zamanlar hələ yuxusuzluğa qarşı həblər də yoxmuş, madam Leoni deyir.

– Çox gözəl, qızıl cütlükdür, – Qreqorovius dedi. – O dövr haqqında mənə də Odessada danışılar. Anam danışardı ki, saçlarını yanına tökəndə çox romantik görünmüş... Balkonlarda ananas yetişdirirmişlər və gecə güvəclərindən

¹ Sən buradasan, sevgilim və heç kəsin mənimlə işi yoxdur (*fr., ing.*)

heç kəs istifadə etməmiş – çox qəribədir. Ancaq Horasionu bu gözəl tabloya daxil edə bilmirəm.

– Mən də, ancaq bəlkə də, onunçün orada pis olmazdı. Burada hər şey ona əzab verir, hətta aspirin də. Doğrudur, keçən gecə mən ona aspirin verdim, dişi ağrıyır. O isə həbi alıb baxırdı, heç cür uda bilmirdi. Elə qəribə şeylər danışdı ki, guya, mahiyyətini bilmədiyi şeylərdən, kiminsə nəyisə toxtatmaq üçün fikirləşdiyi şeylərdən istifadə etməkdən zəhləsi gedir... Siz onun hər şeyi necə alt-üst etməyi bacardığını eşitmisiniz də.

– Bax siz necə dəfə «şey» sözünü işlətdiniz, – Qreqorovius dedi. – Allah bilir, bu necə sözdür, ancaq Horasioya nə olduğunu izah etməyə yararır. Tamamilə aydındır ki, o, şeyləşdirmənin qurbanıdır.

– Şeyləşdirmə nədir? – Sibilla soruşdu.

80

– Kifayət qədər xoşagəlməz duyğudur: bir şeyi dərk etməmiş, onu dağıtmağa başlayırsan. Mücərrəd və hətta alleqorik dildən istifadə etdiyimə görə təəssüf edirəm, ancaq sizə deməliyəm ki, Oliveyra, yumşaq desək, onu əhatə edən hər şeyi – yaşadığı dünyanı, bəxtinə düşən hər nə varsa, hamısını basıb əzməyə patoloji olaraq meyillidir. Bir sözlə, mövcud vəziyyət onu çox sıxır. Daha dəqiqi: dünyadakı hər şey ona əzab verir. Siz bunu hiss etmisiniz, Lusya, ancaq sizə xas olan incə sadələşmə ilə xəyal etmisiniz ki, guya, Oliveyra hansısa madam Leoninin və mənim odessalı anamın uydurduğu Arkadiyada xoşbəxt ola bilər. Mənə elə gəlir ki, balkondakı ananaslar barədə dediklərimə inanmadınız.

– Elə gecə güvəclərinə də, – Sibilla dedi. – Bütün bunlara inanmaq çətindir.

Ronaldla Etyenin Celli Roll Mortonunu dinləməyə qərar vermələri Gi-Mononu yuxudan oyandırdı; o, bir gözünü açdı və yaşıl şamların fonunda aydın görünən küreyin Qre-qoroviusa məxsus olduğunu qət etdi; mansardanın pəncərəsinin o tayında tıqqatıq salan yağış indicə gördüyü yuxuyla qəribə şəkildə səsleşirdi; yuxusunda gün işığıyla dolu yöndəmsiz bir yer görmüşdü və orada Qabi anadangəlmə lüt gəzərək ördəyə oxşayan sarsaq göyərçinlərə çörək ovub töküdü. «Başım partlayır», – Gi düşündü. Celli Roll Morton

onu qətiyyəyən maraqlandırmırdı, ancaq pəncərənin o tayındakı yağışın fonunda bu sözlər olduqca maraqlı səslənirdi: «*Stood in a corner, with her feet soaked and wet...*»¹ Əlbəttə, indi Vonq real və poetik zaman haqqında bir nəzəriyyə qondarardı; maraqlıdır, görəsən, Vonq qəhvə bişirmək istədiyini doğru deyirdi? Qabi göyərçinlərə çörək ovxalayır və bu zaman Vonq, daha doğrusu, haradansa, Qabinin alligüllü bağçada gəzən çılpaq ayaqlarının arxasından Vonqun səsi eşidildi: «*Mentono*» kazinosunun xüsusi reseptiylə». Tamamilə mümkündür ki, hər şey başa çatdıqdan sonra Vonq dolu qəhvədanla birlikdə zühur edəcək.

Celli Roll royalaın arxasında oturub zərb aləti olmadığından ayağı ilə sakitcə ritm tuturdu. Celli Roll, yəqin ki, xəlifcə yırğalanaraq və tavadakı hansısa tökməyə zillənərək və ya ora-bura uçan milçəyə, ya da, sadəcə, uzaqdan gözüne girən ləkəyə baxaraq «*Mamie's Blues*»u oxuyurdu. «*Two-nineteen done took my baby away...*»² Yəqin ki, həyat elə bu deməkdir – qatarlar insanları aparıb-gətirirlər, bu vaxt sən islanmış ayaqlarınla küncdə dayanıb mexaniki pianoya və zaldan qopan qəhqəhələrə qulaq asırsan, qapının ağzında vurnuxursan, çünki içəri girməyə həmişə pul olmur. «*Two-nineteen done took my baby away...*» Bəps, yəqin ki, qatarda çox gedib, o, qatarla səyahət etməyi xoşlayır, ancaq yolun sonunda onu dostu gözləyirsə və Ronald da indiki kimi nəvazişlə onun budlarını tumarlayaraq dərisinin üzərinə, sanki, «*Two-seventeen'll bring her back some day*»³ yazırsa, bu heç də xoşuna gəlmir və əlbəttə, günlərin bir günü başqa bir qatar onu geri qaytardı, get öyrən gör Celli Roll orada platformadadırmı, budur o, royala, bu da Mammi Desdyum bluzu, budur o, buradadır, yağışın Parisin mansardalarını islatdığı yerdə, gecə saat birdə, ayaqları da islanıb və qəhbənin biri deyir: «*If you can't give a dollar, gimme a lousy dime*»⁴. Yəqin ki, Bəps nəsə Sinsinattiyyə oxşayan bir şeydən danışdı, bütün qadınlar nə vaxtsa və haradansa buna bənzər şeylər danışirlər, hətta kralın

¹ Ayaqları suyun içində, küncdə dayanmışdı (ing.)

² İki yüz on doqquzuncu apardı mənim balamı... (ing.)

³ İki yüz on yeddinci onu mənə qaytaracaq (ing.)

⁴ Əgər dollar verə bilmirsinizsə, heç olmasa, bitli onsentlik verin (ing.)

yatağında da Bəpsin kral yatağı haqqında öz təsəvvürü var, ancaq necə olur-olsun, hansısa qadın, yəqin ki, buna bənzər nəşə deyib: «*If you can't give a million, gimme a lousy grand*»¹. Hər şey tələbatdan asılıdır, niyə Celli Rollun royallının səsi belə qəmlidir, lap Gini yuxudan oyadan, Sibillanı isə göz yaşlarına boğan pəncərənin o tərəfindəki yağış kimi, Vonq isə qəhvəni gətirib çıxarmır ki, çıxarmır.

– Bəsdir, – Etyen ah çəkərək dedi. – Özüm də başa düşmürəm ki, bu başağrısına necə dözüürəm. Yanıqlıdır, söz yox, ancaq zəhlətökəndir.

– Əlbəttə, bu, Pizanello deyil, – Oliveyra dedi.

– Heç Şenberq də deyil, – Ronald göydə tutdu. – Niyə o zaman xahiş etdiniz? Sənin ağılla bərabər ürəyin də yox imiş. Yəqin ki, gecəni küçədə yaş ayaqlarla dolaşmamısan. Bax Celli Roll oxuyur, dostum, dərhal görünür ki, nə oxuduğunu bilir.

82

– Mən ayaqlarım qupquru olanda yaxşı rəsm çəkirəm, – Etyen dedi. – Və mənə xilaskar Ordunun arsenalından gətirdiyin dəlillərlə təsir etməyə çalışma. Elə bir şey qoy ki, bu qədər səfeh olmasın, məsələn, Sonni Rollinsin solosunu. Bunlar, «*West Coast*»²dan çıxanlar uzaqbaşı Cekson Polloku, ya da Tobini yada salır, dərhal görünür ki, ya pi-nola, ya da sulu boya nəslinin nümayəndələridir.

– O, incəsənətdə tərəqqiyə inanmağı bacarır, – Oliveyra əsnəyərək dedi. – Ona fikir vermə, Ronald, bikar əlinlə «*Stack O'Lee Blues*» valını tap, mənəcə, royalda əsl diqqət-ləyiq solo oradadır.

– İncəsənətdə tərəqqi arxipopulyar cəfəngiyatdan baş-qa bir şey deyil, – Etyen dedi. – Sənətin başqa növlərində olduğu kimi, cazda da xeyli şantajçı var. Bir var emosiya verən musiqi, bir də var musiqiyə bənzəməyə çalışan emosiya. Atanın iztirablarını *fa-diyez*də ifadə etmək – sarı-bənövşəyi-qara rənglərlə sarkazm yazmaq kimi bir şeydir. Yox, dostum, incəsənət ya bundan əvvəl, ya da sonra başlanır, ancaq bununla yox.

Deyəsən, kimsə ona etiraz etməyə hazırlaşmırdı, çünki elə bu vaxt Vonq əlində qəhvədən içəri girdi və Ronald

¹ Əgər milyon verə bilmirsinizsə, heç olmasa, bitli minlik verin (*ing.*)

² «*West Coast*» – musiqi qrupunun adı

çiyinlərini çəkərək «*Waring's Pennsylvanians*»¹ı qoydu; dəhşətli fişlıt və cırıltının içində əvvəlcə trubada, sonra isə royalda çalınan musiqi Oliveyranı valeh etdi. Lent yazısı dəhşətliydi, cazaqədərki dövrün sadə orkestrinin ifası köhnə fonografla edilmişdi, ancaq məgər insanları esperantodan, YUNESKO-dan, yaxud hava yollarından daha çox və daha yaxşı yaxınlaşdıran əsrin yeganə universal musiqisi bu cür köhnə vallardan, «*show boats*»²lardan, Storivilladakı tamaşalardan yaranmamışdı?! Bu musiqi universal olmaq üçün kifayət qədər sadədir, öz coşqunluğu, məhrumiyyətləri və bidətləri, öz çarlstonları, öz «*black bottom*»³ları, bluzları ilə özünəməxsus tarixə malik olmaq üçün yetərinə yaxşıdır. Əgər klassifikasiya və yarlıqlara, üslublara ayırmalara qədər ensək, o zaman sving də, bibop da, kul da öz romantizmi və klassisizmi olan «qaynar» və «bərk-gedən» cazdır – bir sözlə, heyvani rəqs musiqisindən, bütün bu polkalardan, valsardan və sambadan fərqli olaraq, öz tarixi olan insan musiqisidir. Bu musiqini Kopenhagendə olduğu kimi, Mendosada, yaxud Keyptaunda da qəbul edir və qiymətləndirirlər, bu musiqi qoltuqlarında disklər gəzdiren bütün gəncləri birləşdirir və bir-birinə yaxınlaşdırır, onlara adlar və melodiyalar, bir-birini tanımağa, özlərini əvvəlki kimi kontorlardakı rəislərin, qohumların, ailədəki doğmaların və bitmək bilməyən eşq acılarının qarşısında tənha deyil, cəmiyyət kimi hiss etməyə imkan verən şifrlər hədiyyə edir. Bu musiqi istənilən təsəvvürə və zövqə, Freddi Keppardla, yaxud Bank Consonla 78-ci afonik seriyaya, diksiləndin mürtəcə müstəsnalığına, Biks Beyderbekin aka-demik təlimlərinə, Telonius Monkun, Xores Silverin, yaxud Ted Consun böyük avantürasına sıçrayışa, Errol Qarnerin və ya Art Teytumun ibarəbazlığına imkan verir; hələ peşmanlıq və dönüklük, kiçik musiqi qruplarına, firmaların əlüstü möcüzələri, yaxud zəmanənin şıltaqlıqlarıyla yazı-laraq gizli ayama və ad altında çıxan qəribə lent yazılarına meyillilik bir yana, üstəlik də, şənbə axşamları tələbə otağında, yaxud hər hansı zirzəmidə toplanan frankmason yığınaqlarında «*Star Dust*», yaxud «*When your man is*

¹ Populyar ansambl

² Üzən teatrlar (ing.)

³ Qara dib (ing.)

84

going to put you down»un sədələri altında qızların şən rəqsləri, onlardan gələn zəif, lakin şirin ətir və qızmış dəri qoxusu. Artıq axşam düşdüyündən onlar özlərini öpməyə icazə verirlər və bu zaman «*The blues with a feeling*» qoyu - lur və heç kəs rəqs etmir, sadəcə, dayanıb yırğalanırlar, ancaq qəblər narahatdır, natəmiz və iyrəncdir və istisnasız olaraq hər kəs əlini cananının kürəyində nəvazişlə gəzdirərək onun zərif lifçiyini soyundurmaq arzusunu sınaqdan keçirməyə başlayır, qızlarsa ağızlarını azca aralayıb dadlı qoxuya və gecəyə təslim olurlar və birdən truba özünü araya soxur və bütün kişilərin əvəzinə bircə hərəratlı frazayla bütün qızları dəlib keçir və onlar çalınmış ot kimi tərəf-müqabillərinin qucağına düşürlər və artıq heç bir şey yoxdur, yalnız hərəkətsiz qaçış, gecənin qaranlığına hava sıçrayışı var. Sonra royal onları yavaş-yavaş özlərinə gətirir, əldən salınmış, sakitləşdirilmiş və əvvəlki ismətli – növbəti şənbəyədək; və bunlar hamısı musiqidir. Hər şeyə lojadan baxmağa öyrəşənləri, əgər sizi aldığınız biletlərə uyğun yerlərə əyləşdirən bütün qaydalara müvafiq çap olunmuş proqramlar və kapeldinlər yoxdursa, bunun həqiqi olmadığını düşünənləri qorxudan musiqi. Çünki dünya belədir, caz isə quş kimidir, uçur, uçub gəlir, uçub gedir, uçub köçür: heç bir hüdud və sərhəd tanımadan; caz heç bir gömrük nəzarətinə tabe olmadan bütün dünyanı gəzir və bu gün axşam Vyanada Ella Fitscerald oxuyur, eyni vaxtda Parisdə Kenni Klark hansısa «cave»¹ni açır, Perpinyanda isə Oskar Pitersonun barmaqları klavişlərin üzərində gəzir və hər yerdə – Birmingemdə, Varşavada, Milanda, Buenos-Ayresdə, Cenevrədə, bütün dünyada – Satçmo ona bu istedadı bəxş edən Tanrı kimi hər yerdə hazırdır və nə olur olsun, o olacaq, yağış kimi, çörək kimi, duz kimi, sarsılmaz ənənələrə və milli dayaqlara, müxtəlif dillərə və özünəməxsus folklorlara baxmayaraq, sərhəd tanımayan bulud kimi, hava və su kəşfiyyatçıları kimi, formanın proobrazı kimi, hər şeyə qədər və hər şeyin altında olan bir şey kimi, meksikalıları norveçlilərlə, rusları ispanlarla bəndirən bir nəsne kimi hər şeyi yenidən unudulmuş, bilinməyən, əxlaqsız və qəzəbli daxili bir yanğıya kökləyir, uzun müddətə olmasa da, onları xəyanət etdikləri qaynaqlara qaytarır, göstərir ki, bəlkə də,

¹ Burada: zirzəmi (fr.)

başqa yollar da varmış və onların seçdiyi yol, yeganə və yaxşı yol deyilməmiş, bəlkə, başqa imkanlar da varmış və onların seçdiyi yaxşı olsa da, hər halda, başqa yollar da varmış və bu yolları keçmək fərəhliymiş, ancaq onlar bu yolla getməyiblər, yaxud gediblərsə də, lazımı qaydada getməyiblər və insan olmaq həmişə, sadəcə, insan olmaqdan çox, insan olmaqdan azdır; çoxdur ona görə ki, canında cazın dediklərini, üstündən keçdiklərini, hətta sezdiklərini gəzdirirsən, azdır ona görə ki, insan bu azadlığı estetik və mənəvi oyuna, özünün miskin fil və ya at roluyla məhdudlaşdığı şahmat oyununa çevirib, onu məktəblərdə öyrədilən azadlığın tərifinə bağlayıb, o məktəblərdə ki, orada heç vaxt uşaqlara reqtaymın birinci taktını, bluzun birinci frazasını və sairəni və ilaxrı öyrətməyiblər və öyrətməyəcəklər də.

*I could sit right here and think a thousand miles away,
I could sit right here and think a thousand miles away,
Since I had the blues this bad, I can't remember the day..¹*

(- 97)

85

18

Bu adamlarla, dünənədək tanımadığı və sabah da tanımayacağı mehriban dostlarla, zaman və məkan daxilində sırf təsadüfən rastlaşdığı insanlarla bu saatda, burada nə etdiyini soruşmağın heç bir mənası yox idi. Bəps, Ronald, Osip, Celli Roll, Exnaton – nə fərqi var ki? Yaşıl şamların adət olunmuş işığında adət olunmuş kölgələr. İçki məclisi qızıb. Araqsə nəşə çox tündür.

Əgər bunların hamısını ekstrapolyasiya edib Klubun, «Cold Wagon Blues»in nə demək olduğunu aydınlaşdırmaq, Sibillanın sevgisini anlamaq, bütün incəliklərində başa düşmək, barmağının uclarıyla hər bir kuklaya, onun iplərindən tutub hərəkətə gətirənə toxunmaq, istənilən möcüzənin gizli mexanizmini başa düşmək və onları, bəlkə də, başqa, əlçatmaz gerçəkliklərin simvolları kimi deyil, hansı istiqamətə qaçmağı göstərən stimulverici başlanğıc

¹ Harada olsam, yenə də uzaqları düşünürəm,
Harada olsam, yenə də uzaqları düşünürəm,
Burada günlər elə pisdir, xatırlaya bilmirəm...
(tərc. N. Qocabəylinindir)

(məsələn, dil... – dəhşətdir) kimi qəbul etmək mümkün olsaydı – əgər bütün bunlar mümkün olsaydı, yəqin ki, həmin dəqiqə bu yola atılmaq lazım gələrdi, ancaq bundan ötrü eskimos dərisindən aralanmaq lazım idi, əla, isti və demək olar ki, ətirli, xalis eskimos dərisindən və pilləkən meydançasına çıxıb aşağı düşmək, tək düşmək, küçəyə çıxmaq, tək çıxmaq və getmək, tək getmək, tinədək getmək, tənha tinədək, Maksın kafesinədək, tənha Maksın, Belşaz küçəsindəki fənərədək, tənhalığa... tənha olduğun yerə. Ola bilsin ki, artıq bu dəqiqədən təksən.

Ancaq bunlar hamısı boş me-ta-fi-zi-ka-dır. Çünki Horasio və söz... Əlqərəz, Horasio üçün söz... (Bu məsələ yuxusuz gecələrdə nə qədər çeynənib.) Sibillanın əlindən yapışmış onu yağışın altına çıxaran, siqaret tüstüsü kimi arxanca aparasan, özünə aid ayrılmaz bir şey kimi yağışın altına aparasan. Və yenidən sevişəsən, ancaq elə edəsən ki, Sibillanın da xoşuna gəlsin, yalnız ona görə yox ki, birlikdə olub sonra heç bir şey olmamış kimi hərə bir tərəfə getsin, çünki münasibətlərin bu cür səthi olması, hər şeydən öncə, həqiqətən, yaxın olmağa istənilən cəhdin faydasızlığını ört-basdır edir – belə yaxınlığa yalnız alqoritmlər əsasında fəaliyyət göstərən marionetlər, kobud desək, öyrədilmiş itlər və polkovnik qızları qadirdir. Əgər bütün bunlar mansardanın pəncərəsinə suvaşan dan yeri şehi və Sibillanın Qreqoroviusa baxan, Qreqoroviusun da Sibillaya baxan qəmgin üzüdürsə və yenidən için-için ağlayan Bəpsi Ronald görmürsə, özüsə ağlamırsa, lakin sanki, siqaret və araq dumanında boğulubsa, nifrət və boşboğazlıq kətilinə dırmaşmış bu ispan həyuləsi Periko da – əgər bütün bunları ekstrapolyasiya etmək mümkün olsaydı, əgər bütün bunlar olmasaydı, həqiqətən olmasaydı, ancaq ona görə olsaydı ki, kimsə (kim olur-olsun, ancaq hal-hazırda – o, çünki bu barədə məhz o düşünürdü və onun nə düşündüyünü yalnız o, dəqiqliyi ilə bilirdi, bu da sənə əldən düşmüş qoca Kartezi!), buradakılardan kimsə necə lazımdırsa tər tökərək, dişləriylə didirdirib qopararaq – bilmirəm nəyi, ancaq kökündən qopararaq – bunların hamısının içindən bapbalaca sakitlik cırcıramasını, lap xırdaca sevinc sisəyini çəkib çıxaraydı və hansı qapıdan olur-olsun, hansı bağa olur-olsun, çıxaydı (bütün yerdə qalanlar üçün mandalanın hamı üçün

alleqorik olduğu qədər alleqorik) və bu bağçadakı yeganə gülü dəre biləydi və qoy bu gül də Sibilla olsun, yoxsa Bəps, ya da Vonq, tək onları dərk etmək, dərk edib Klubdan kənarda yenidən yaratmaq, bu divarlardan kənarda, bu kəndarı adlayandan sonra necə olduqlarını təsəvvür etmək mümkün olsun, yəqin ki, bütün bunlar nəse başqa bir şey olacaq, yerdəki cənnətdə, saflıq idealında qəm-kədər kimi; həm də bu saflıq mütləq sadələşdirmənin məhsulu olacaq; fil məğlub olur, toplar məğlub olur, piyadalar taxtanı tərk edirlər və antrasit şirlər kimi nəhəng krallar meydanın ortasında ən təmizlərin, ən safların, axıradək döyüşənlərin əhatəsində tək qalırlar; dan yeri şəfəqində həlledici döyüşdə iki mızraq çarpazlaşır. Hər kəsin aqibəti bəlli olacaq və sülh və əmin-amanlıq bərqərar olacaq. Bəli, kaymanların cütləşməsində təmizlik və saflıq ideali. Ayaqları kir içində olan müqəddəs Məryəmdə, Tanrı xatirinə, hansı təmizlikdən danışmaq olar; tərtəmiz şifer damda göyərçinlər oturub və təbii ki, ifrazatlarını yuxarıdan xanımların başına tökürlər, onlarsa qəzəbdən və axmaqlıqdan özlərindən çıxırlar, təmizlik... Sən allah bəsdir, Horasio, Tanrı xatirinə.

Təmizlik.

(Bəsdir. Yaxşı, get. Get otele, duş qəbul et, «Paris Notrdam kilsəsi»ni, ya da «Maşkul canavarları»ni oxu, ayıl, nəhayət. Bu da ekstrapolyasiyadır, bəs necə.)

Təmizlik. Dəhşətli sözdür. *Təmiz*, sonra isə – *lik*. Yaxşı fikirləş. Brisse bu sözdən hansı şirəni sıxıb çıxarardı! Sən heç cür ağlamırsan? E-ey, sən ağlayırsan?

Bu «*təmiz-lik*»i xəcin suya salınması möcüzəsi kimi başa düşməliyik. *Damn the language*¹. Ağilla dərk etmək mümkün deyil, möcüzə kimi qəbul etmək lazımdır. O zaman itirilmiş cənnəti yenidən əldə etmək haqqında niyə düşünməyə: ola bilməz ki, burada olaq, ancaq mövcud olma-yaq. Brisse? İnsan qurbağadan əmələ gəlib... *Blind as a bat, drunk as a butterfly, foutu, royalement foutu devant les portes que peut être...*² (Boynunun ardına bir parça buz qoy və yat. Ancaq problem var: kim çalır – Conni Dodds,

¹ Lənətə gəlmiş dil (*ing.*)

² Yarasa kimi kordur, pərvanə kimi sərxoşdur (*ing.*), gözdən itdi, möhtəşəm şəkildə yox oldu, ola bildiyincə... (*fr.*)

88

yoxsa Albert Nikolas? Deyəsən, Doddsdur. Ronaldan soruşmaq lazımdır.) Yaramaz misra qanadlarını mansardanın pəncərəsinə çırpır: «Susmazdan və huşunu itirməzdən qabaq...» Bu nə cəfəngiyatdır? Necə də sərxoşam. *The doors of preception, by Aldley Huxdous. Get yourself a tiny bit of mescalina, brother, the rest is bliss and diarrhoea*¹. Gəlin ciddi olaq (əlbəttə, bu, Conni Doddsdur, bəzən nəticəni dolayı yolla əldə edirsən. Zərb aləti – Zutti Sinqlton adlı biri, *ergo*² klarnet – Conni Dodds, cazologiya – deduktiv elmdir və səhər saat dördədən sonra yaxşı mənimsənilir. Məsləhət hörmətli cənablar və ruhanilər üçün faydasızdır). Gəlin, hər halda, ciddi olaq. Horasio, gəlin əvvəlcə şaquli vəziyyət alıb küçəyə çıxmağa çalışsaq və əlimizi ürəyimizin üstünə qoyub özümüza sual verək (əlimizi ürəyimizə? Yoxsa dişimizi dişimizə – bir sözlə, nəse buna bənzər bir şey. Toponimiya, toponimiya-anatomiya, iki cildde, illüstrasiyalarla), – sual verək ki, bu işin qulpundan yapışmağa dəyərmə, əgər dəyərsə, o zaman yuxarıdan, yoxsa aşağıdan (ancaq o qədər də pis deyil, fikirlər aydındır, araç onları pərvanə-kəpənəyə batırılan iynə-sancaq kimi mıxlayır, *Hə – bu, Hə-dir, a rose is a rose, is a rose, April is the cruellest month*³, hamı öz yerinə, hər kəsin öz yeri var və hər bir qızılgülü onun yerinə, qızılgülə elə qızılgüldür, elə qızılgüldür, elə qızılgüldür...). Uf! «*Beware of the Jabberwocky my son*»⁴.

Horasio azca büdrədi və görmək istədiyini aydınca gördü. O bilmirdi ki, işin qulpundan aşağıdan yapışsın, yoxsa yuxarıdan və özünü əldən salıb bu vəziyyətə – dalğın, fikri dağınıq pəncərədən bayıra, yağışa, yaşıl şamlara, Sibillanın quzu kimi külrəngi sifətinə baxan və «*Jelly Beans Blues*» oxuyan Ma Reynini dinləyən vəziyyətə düşmək ona lazımdırmı? Bəlkə də, belə yaxşıdır, dalğın və fikri dağınıq və heç bir şeyə xüsusi diqqət yetirmədən süngər kimi canına çəkməmək, çünki yaxşıca, düzgün nəzərlərlə baxdıqda hər şeyi süngər kimi özünə hopdurursan. O, elə sərxoşdu ki, evinin darmadağın olduğunu, içərisindəki ələgələn hər

¹ Oldli Haksdosun qəbul qapısı. Götür, qardaşım, bir az ot götür, sonrası isə – bluz və ishaldır (*ing.*)

² Deməli (*lat.*)

³ *Burada*: qızılgül elə qızılgüldür, elə qızılgüldür, elə qızılgüldür. Aprel – ən sərt aydır (*ing.*)

⁴ Dedi-qodudan qorx, oğlum (*ing.*)

şeyin alt-üst olduğunu belə hiss edə bilməzdi, ancaq bu, eyni zamanda, elə ecazkar ki, döşəmədə, tavanda, çarpayının altında, hətta ləyəndə ulduzlar və əbədiyyətin çəlpələri, günəşəbənzər şeirlər, hər iki cinsə xas qəzəbdən alışıb-yanan nəhəng qadın və pişik sifətləri üzür, parlayırdı; və bütün bunlar zibillə və onun dilində olan yaşma vallarla qatma-qarışıq şəkildəydi, bu vallarda söz gecə-gündüz çarpışır və qarışıqlar kimi skolopendralarla mübarizə aparırdı, kafirlik şeylərin mahiyyətinin dəqiq izahıyla, təmiz obraz isə iyrenc jarqonla cinsi əlaqəyə girirdi. Hər yanda səliqəsizlik hökm sürür, otaqlara yayılırdı, oradan-buradan kirlə saç kələri sallanırdı, gözlər şüşə kimi parlayırdı, heç bir kombinasiya olmasa da, əllər kartla doludur və hara baxsan, hər yerdə əvvəli və axırı bilinməyən imzasız məktublar, masaların üzərində soyumuş şorba dolu boşqablar, döşəməyə sə alt tumanları, çürük almalar, çirkli bintlər səpilib. Bütün bunlar artaraq, böyüyərək, çoxalaraq əcaib bir musiqiyə çevrilmişdi; bu, onun qüsursuz qohumlarının tərtəmiz mən-zillərində hökm sürən məxməri sakitlikdən də qorxuluydu, ancaq keçmişin hətta köynəyinin düymələrini tapa bilmədiyi, indinin isə ülgüc gül dibçəklərindən birinin dibində unudulduğundan şüşə qırığıyla tərəş olduğu bu qarmaqarışıqlığın ortasında, istənilən küləkdə fırlanmağa hazır yelqovan timsalı zamanın ortasında insan sinə dolusu nəfəs alır və onu əhatə edən səliqəsizliyi görərək hədsiz dərəcədə təbii yaşadığını hiss edir və özündən «bütün bunların bir mənası varmı» deyər soruşur. Əgər insan özündən uzaqlaşmaq istəyirsə, öz-özünüdə qarmaqarışıqlığın da bir mənası var; yəqin ki, ağılsızlıqdan keçərək kamala yetmək olar, əgər bu, onsuz da, ağılsızlıqdan məhv olacaq həmişəki kamal deyilsə. «Nizamsızlıqdan nizama doğru, – Oliveyra düşündü. – Hə, ancaq elə bir nizam varmı ki, istənilən nizamsızlıqdan daha iyrenc, daha qorxunc, daha islah olunmaz olsun? Tanrıların nizamı siklon və ya leykositozdur, şairlərininki – antimateriya, amansız fəlak, titrəyən gül dodaqlardır; ilahi, mən necə də sərxoşam, tez gedib yamaq lazımdır». Sibilla, nədənsə, ağlayır, Gi harasa yox olub, Etyen Perikonun ardınca getdi, Qreqorovius, Vonq və Ronald isə gözlərini valdan ayırmırlar, val isə yavaş-yavaş fırlanır, dəqiqədə otuz üç yarım dövrə vurur, nə az, nə də

çox və bu dövrlərdə «*Oscar's Blues*» səslənir, sözsüz ki, həm pələng dərisindən, həm də məxmərdən nəyisə olan pianoçu Oskar Pitersonun öz ifasında, xülasə, insan roya-
lin, yağışsa pəncərənin arxasında – bir sözlə, ədəbiyyat.

(-153)

19

– Deyəsən, səni başa düşürəm, – onun saçlarını sığal-
layan Sibilla dedi. – Sən nə axtardığını özün də bilmirsən.
Heç mən də, mən də bilmirəm bu nədir. Ancaq başqa-
başqa şeylər axtarırıq. Yadındadır, dünən nə deyirdilər...
Əgər sən hər şeydən öncə Mondriansansa, mən də – Vieyra
da Silvayam.

– Demək belə, – Oliveyra dedi. – Deməli, mən Mondri-
anam.

– Elədir, Horasio.

– Belə çıxır ki, sən məni qırmızı və qəddar adam hesab
edirsən.

– Mən yalnız sənin Mondrian olduğunu dedim.

– Bəs sənin ağılına gəlməyib ki, Mondriandan dərhal
sonra Vieyra da Silva başlaya bilər?

– Əlbəttə ki, – Sibilla dedi. – Ancaq sən hələ ki Mondri-
andan uzaqlaşmamısan. Sən daim nədənsə qorxursan və
arxayın olmaq istəyirsən. Ancaq nədən – bilmirəm... Sən
şairdən çox, həkimə bənzəyirsən.

– Şairlərlə işin olmasın. Mondrianın isə bu müqayisəylə
xətrinə dəyirsən.

– Mondrian – möcüzədir, ancaq onun havası çatmır.
Mən ona baxanda bir az boğuluram. Sən danışmağa baş-
layanda isə bütövləşmək lazım gəlir, hər şey gözəldir,
ancaq tamamilə ölüdür, solmuş çiçəklər kimi, ya da bunun
kimi bir şey.

– Gəl aydınlaşdıraq, Lusia, sən bütövlüyün nə demək
olduğunu yaxşı başa düşürsən?

– Mən, sözsüz ki, Lusiayam, ancaq sən məni belə
çağırمامalısan, – Sibilla dedi. – Bütövlük – əlbəttə, başa
düşürəm bütövlük nədir. Sən demək istəyirsən ki, sənin
həyatında hər şey bir-birinə birləşməlidir ki, sonra hər şeyi
eyni vaxtda və bir yerdə görə biləsən. Elə deyil?

– Az-çox, – Oliveyra razılaşdı. – Çox qəribədir, mücərrəd məfhumlar sənə çox çətin çətr. Bütövlük, çoxluq... Sən onları elə-belə, misal gətirmədən dərk edə bilmirsən. Əlbəttə, bilmirsən. Gəl baxaq: sən öz həyatını bütöv təsəvvür edirsən?

– Yox, mənəcə, yox. O, hissəciklərdən ibarətdir, ayrı-ayrı xırda həyatçıqlardan.

– Ancaq sən bir-bir onların içərisindən keçmişən, bu səp bu yaşıl daşların içindən keçdiyi kimi. Yeri gəlmişkən, daşlar barədə: bu boyunbağı səndə haradandır?

– Osip verib, – Sibilla dedi. – Anasının boyunbağısıdır, Odessadan gətirib.

Oliveyra sakitcə matedən hortuldatdı. Sibilla Roka - madurun yatması üçün Ronaldın ona verdiyi alçaq çarpayının yanına çəkildi. İndi bu yataqdan, Rokamadurdan və qonşulara qəzəbindən bilmirdi hara getsin, qonşuların hamısı Sibillanı inandırmışdı ki, uşağı uşaq xəstəxanasında daha tez sağaldacaqlar. Madam İrendən teleqram alan kimi şəhərə getdi – nə edə bilərdi – Rokamaduru əsgiyüsgüyə və adyala бүkdü, bu çarpayını otağa çəkib gətirdi, sobanı qaladı, ona şam qoyanda və əmzikle yedirdəndə şiltaqlıqlarına və çıxırtısına dözməli oldu; hər tərəf dərman qoxuyurdu. Oliveyra matesini yenidən hortuldatdı, Ronald - dan çoxdan aldığı, ancaq Rokamadurun əlindən uzun müddət dinləyə bilmədiyi «*Deutsche Grammaphon Gesellschaft*» zərfinə çəpəki baxdı. Sibillanın Rokamaduru necə yöndəmsiz şəkildə bələməsi və bələyini açması, onu necə əcaib mahnılarla ovundurması və vaxtaşırı uşağın beşiyindən qalxan qoxu: həm bələk, həm çıxırtı, həm də Sibillanın hər şeyi öz uşağı üçün etdiyinə, bunları etməli oldu - ğuna və Rokamadurun iki-üç günə sağalacağına səfeh əminliyi onu dəhşətə gətirirdi. Eybi yoxdur. Elədir, ancaq onun burada nə işi var? Bir ay bundan qabaq hərənin öz otağı vardı, sonra işə bir yerdə yaşamağa qərar verdilər. Sibilla dedi ki, bununla onlar qənaət edə bilərlər, məsələn, iki nəfərə bir qəzet ala bilərlər, boyat çörək qalmayacaq, o, Horasionun paltarlarını yuyacaq, hələ istiliyə və elektrik enerjisinə nə qədər qənaət edəcəklər... Oliveyra sağlam düşüncənin bu cür kobud hücumuna, demək olar ki, valeh olmuşdu. Odur ki, nəhayət, razı oldu, çünki qoca Truy

çətinliklərdən yaxa qurtara bilmirdi və ondan otuz min frankadək borc almışdı, Oliveyra üçün isə o zaman necə yaşamağın fərqi yox idi – tək, yoxsa Sibillayla; o, inadkar idi, ancaq hər bir yeni fikri uzun-uzadı götür-qoy etmək zərərli vərdişi onu xeyli düşündürdü, ancaq sonra qəti razı oldu. O, həqiqətən, inanırdı ki, Sibillanın daim yanında olması onu artıq söz çeynəməkdən xilas edəcək, amma, təbii ki, Rokamadurla bağlı ağılına heç nə gəlməmişdi. Lakin hətta bu şəraitdə belə o, bəzən bir neçə dəqiqəlik, Rokamadurun aqlama və çıxırtıları onu əvvəlki dilxor ovqatına qaytaranadək də olsa, tək qalırdı. «Görünür, mənə Uolter Paterin personajlarının taleyi gözləyir, – Oliveyra düşündü. – Bir monoloqu bitirib, o birinə başlayıram, ayıbdır vallah. Epikürçü Mari – bu, mənim alın yazımdır, yazım deyil e, ayıbımdır. Yeganə xilasedici – uşağın bələyindən gələn üfunətdir».

92

– Mən həmişə sənə nə vaxtsa Osiplə yatacağından şübhələnmişəm, – Oliveyra dedi.

– Rokamadurun qızdırması var, – Sibilla dedi.

Oliveyra yenidən materi başına çəkdi. Bu otun qədrini bilmək lazımdır, Paris apteklərində kilosu beş yüz frankdır, Sen-Lazar vağzalındakı dükanda isə iyərnc bir otu maraqlı tövsiyələ satırlar: «*Maté sauvage, cueilli par les indiens*»¹ – antibiotik xüsusiyyətlərə malik soyuqdəymə əleyhinə işlədici. Xoşbəxtlikdən, Rosariodan olan bir vəkil – yeri gəlmişkən, o, Oliveyranın qardaşıydı – ona okeanın o tayından «Malta xaçı» firmasının istehsalı olan bu otdan beş kilo gətirmişdi. «Ot qurtaran kimi axırım çatacaq, – Oliveyra düşündü. – Mənim bacardığım yeganə həqiqi dialoqdur – bu yaşıl fincanla dialoq». O, materin qeyri-adi xassələrini öyrənmişdi: üzərinə dağ su tökülmüş ot necə də ətirli nəfəs alır, şirəsi sorulub qurtardıqdan sonra isə çökür, solur və yaxalayıb tökənədək ətri qalır, nə az, nə çox, eynilə ehtiyat ağciyərdir – tənha və kədərli olanlar üçün vətənimiz Argentinanın hədiyyəsi. Artıq bir müddət idi ki, mənasız şeylər Oliveyra üçün əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdı, odur ki o, bütün diqqətini yaşıl rəngli kiçik bardağa yönəlmişdi ki, bunun da öz üstünlükləri vardı; onun hiyləgər ağılı heç vaxt bu yaşıl kiçik fincana dağların, ayın, üfünün, yetkinləşməyə

¹ Hindular tərəfindən toplanmış yabanı bitki – mate (fr.)

başlayan qızın, quşun və ya atın beynində yaratdığı iyrənc anlayışları tətbiq etməyə səy göstərməmişdi. «Bəlkə də, mate dolu bu fincan mənə mərkəzi tapmağa kömək edə bilər, – Oliveyra düşündü (və Sibillanın Osiplə bərabər olması fikri getdikcə daha da durulur, sərtliyini itirir, bu dəqiqələrdə güclənərək köpüklü krateri olan kiçik qaynar vulkan kimi otağın soyuq – sobanı nə qədər qalasan da soyuq idi, saat doqquzdan qalamaq lazım idi – havasında əriyən buxarıyla yaşıl fincanın qabağını kəsirdi). – Bu mərkəz isə, hərçənd mən bunun nə olduğunu bilmirəm, görəsən, bu mərkəz bütövlüyü topoqrafik şəkildə ifadə edə bilməz? Bax mən plitə döşəməsi olan böyük otaqda gəzirəm və döşəmənin plitələrindən biri perspektivin nizamlanması üçün üzərində durulması zəruri olan yeganə düzgün nöqtədir. Düzgün nöqtə, – Oliveyra sözün söz xətrinə deyilmədiyinə bir daha əmin olmaq üçün özünü lağa qoyaraq dedi. Anamorf təsvirdə düzgün baxış bucağı tapmaq kimi (bəla yalnız burasındadır ki, *bu bucaq çox iti olur və bu zaman mənasız yaxmanın və cizginin I Fransiskonun portretinə, yaxud Seniqalliya döyüşünə çevrilməsi üçün kətanın üzəriylə, demək olar ki, burnunla sürünmək lazım gəlir – bir sözlə, son dərəcə gözəl bir şey alınır*)». Lakin bu bütövlük həyatı müəyyən edən hərəkətlərin cəmidir, həyatın özü içilib qurtarmış mate kimi başa çatmayınca, heç cür ortalığa çıxmaq istəmir, başqa sözlə, yalnız başqa adamlar, bioqraflar onu tam bütövlüyü ilə görə bilirlər, ancaq bunun Oliveyra üçün artıq zərrə qədər mənası yoxdur. Problem hətta qəhrəman, müqəddəs, cinayətkar, boks üzrə çempion, məşhur adam və ya dini rəhbər olmadan öz bütövlüyünü anlamaqdadır. Bütövlüyü onun bütün çoxcəhətliliyi ilə, eyni zamanda çökmüş, soyumuş, içilib qurtarmış mate kimi deyil, coşub-qaynayan girdab kimi anlamaq lazımdır.

– Ona aspirinin dördəbirini verəcəyəm, – Sibilla dedi.

– Əgər onu udmağa məcbur edə bilsən, hesab et ki, Ambruaz Paredən üstünsən, – Oliveyra dedi. – Gəl mate iç, təzə dəmləmişəm.

Söhbət bütövlükdən düşəndə ona elə gəldi ki, çox asanca ən murdar tələyə düşəcək. Otuzuncu illərdə hələ tələbəkən Vyamont küçəsində o bildi ki, saysız-hesabsız adam tamamilə sərbəst şəkildə özünü bütöv şəxsiyyət sayır,

94

halbuki onların bütövlüyü ondan ibarət idi ki, bu adamlar öz ana dillərinin çərçivəsindən və erkən skleroz nəticəsində zədələnmiş xarakterlərindən kənara çıxıb bilmirlər. Bu adamlar dərinədən öyrənilməmiş böyük bir prinsip sistemi ortaya qoyurdular ki, bunun da əsasında sözlərin ifadə olunması, güclü, itələyən, əksinə, cəlb edən hər şeyin verbal ifadəsi dururdu. Həqiqətdə isə bütün bunların həyasızcasına sıxışdırılması və verbal korrelyatlarla əvəz olunmasından söhbət gedirdi. Beləliklə, borc, mənəviyyat, mənəviyyatın yoxluğu və mənəviyyatsızlıq, ədalət, mərhəmət, Avropa və Amerika, gecə və gündüz, ər-arvadlar, nişanlılar və rəfiqələr, ordu və bank, bayraq və qızıl, mücərrəd sənət və Monte-Kaseros döyüşü, bir növ, bizim dişlərimizə və saçlarımıza çevrilir, hansısa bəd bir xəbərə dönür, nə sərf, nə də dərk olunur, çünki bu belədir, çünki bunlar bizi tamamlayan və möhkəmləndirən ayrılmaz hissələrimizdir. Sözü insanı tətbiq etdiyi zorakılıq fikri, öz yaradıcısından aldığı təkəbbürlü intiqam Oliveyanın düşüncələrini acı ümitsizliklə doldurdu. O isə qəddar düşmənin yanına qaçıb ondan kömək ummaq və onun vasitəsilə azad ola biləcəyi yerə getmək istəyirdi ki, bəlkə, sonrasını tək getsin – necə və nə cür; aydın gecədə, yoxsa tutqun gündüzdə? – öz-özü və mövcud olduğu gerçəkliliklə son barışığa. Sözdən istifadə etmədən sözə gəlmək (bu necə də uzaq, necə də inanılmazdır), ağılı gücündən istifadə etmədən bütövlüyün dərinliyinə enmək – mate içmək, Rokamadurun çılpaq yanına baxmaq, Sibillanın Rokamaduru çığırdı-çığırdı pambıq tamponu sıxaraq onun arxasına soxan barmaqlarına tamaşa etmək kimi ilk baxışda sadə görünən şeylərin mahiyyətini açardı. Rokamadurun isə arxasına nəşə soxulmasından heç xoşu gəlmirdi.

(– 90)

20

– Mən elə belə də bilirdim ki, sən axır bir gün Osiple yatacaşsan, – Oliveyra dedi.

Sibilla artıq o qədər də bərk qışqırmayan oğlunu bələyib əllərini pambıqla sildi.

– Sən allah, əllərini əməlli-başlı yu, – Oliveyra dedi. – Bu zirzibili də at getsin.

– Bu dəqiqə, – Sibilla dedi. Oliveyra onun baxışlarını tutdu (buna çox vaxt çətinliklə müvəffəq olurdu). Sibilla isə bir qəzet götürüb çarpayının üzərinə sərdi, pambıq piltələri yığıb qəzetə bükdü, sonra isə onu atmaq üçün otaqdan çıxdı. Qayıdanda onun qızarmış əlləri parıldayırdı; Oliveyra mateni ona uzatdı. Sibilla alçaq kresloya çöküb səylə fincandan yapışdı. O, həmişə mateni korlayırdı, borucuğu boş yerə fırladır, hətta mateni onunla qarışdırırdı, elə bil, sıyıq qarışdırırdı.

– Yaxşı, – Oliveyra tüstünü burnundan çıxararaq dedi. – Heç olmasa, mənə xəbər verəydiniz. İndi əşyaları başqa mənzilə daşımaqçün taksiyə altı yüz frank verməli olacağıq. İlin bu vaxtında otaq tapmaq elə də asan deyil.

– Sənin getməyin vacib deyil, – Sibilla dedi. – Bunlar hamısı uydurmadır.

– Uydurmadır, – Oliveyra dedi. – Əcəb sözdür, lap ən yaxşı Argentina romanlarındakı kimi. Qalır yalnız mənim misli görünməyən gülünc durumuma ürəkdən qəhqəhə çəkmək, bununla da iş bitsin.

– Daha ağlamır, – Sibilla beşiyə baxıb dedi. – Gəl yavaş danışaq, aspirindən sonra xeyli yatmalıdır. Bir də ki mən Qreqoroviusla qətiyyənlə yatmamışam.

– Yatmısan.

– Yatmamışam, Horasio. Yoxsa gizlətməzdim. Səni tanıyandan mənimçün yeganə kişi olmusan. İstəsən, mənim sözlərimə gülə də bilərsən. Mən başqa cür danışa bilmirəm. Hisslərimi ifadə edə bilmədiyimçün günahkar deyiləm.

– Yaxşı, yaxşı, – Oliveyra danırmağa başladı və təzə mateni ona uzatdı. – Yəqin, uşaq sənə bu cür təsir edir. Artıq bir neçə gündür ki, sən ana deyilən bir şey olmusan.

– Axı Rokamadur xəstədir.

– Ola bilər, – Oliveyra dedi. – Ancaq nə etmək olar, şəxsən mən başqa dəyişikliklər görürəm. Doğrusu, biz artıq bir-birimizi çəkə bilmirik.

– Sən məni çəkə bilmərsən, Rokamaduru da gözün götürürmür.

– Doğru sözə nə deyəsən, uşaq mənim planlarıma daxil deyildi. Bir otaqda üç nəfər – bir az çoxdur. Osiplə birlikdə dörd nəfər olacağımızı düşünmək isə dəhşətdir.

– Osipin dəxli yoxdur.

– Bəlkə, yaxşı fikirləşəsən? – Oliveyra dedi.

– Heç bir dəxli yoxdur, – Sibilla təkrar etdi. – Niyə mənə əzab verirsən, ay səfeh? Mən bilirəm ki, sən yorulmuşan və daha mənə sevmirsən. Heç vaxt da sevməmişən, sadəcə, bunun sevgi olduğunu düşünmüşən. Get, Horasio, burada qalmağın elə də vacib deyil. Bu, mənimçün birinci dəfə deyil.

Sibilla beşiyə baxdı, Rokamadur yatırdı.

– Birinci dəfə deyil, – Oliveyra dəmi dəyişərək dedi.

– Şəxsi məsələlərlə bağlı şok açıqlamadır. Osip təsdiq edər. Adam səninlə tanış olmamış zəncinin əhvalatını eşidir.

– Mən bunu danışmalıydım, sən belə şeyləri başa düşməzsən.

– Başa düşə bilmərəm, ancaq ölə bilərəm.

– Mənə elə gəlir ki, bu, səni öldürsə belə, danışmalıyam. Belə olmalıdır, insan sevdiyi adama öz həyatı haqqında danışmalıdır. Mən səni deyirəm, Osipi yox. Sən də mənə öz rəfiqələrin barədə danışa bilərsən, danışmaya da bilərsən, ancaq mən hər şeyi danışmalıydım. Bu, sevdiyin insanın başqasına vurulmazdan öncə çıxıb getməsi üçün yeganə üsuldur, onun qapıdan çıxıb bizi rahat buraxması üçün yeganə üsul.

– Üsul bəraət qazana bilər, hələ baxsan, rəğbət də. Əvvəlcə zəncidən başla.

– Hə, – Sibilla düz onun gözlərinə baxaraq dedi.

– Əvvəlcə zənci, sonra isə Ledesma.

– Əlbəttə ki, sonra Ledesma.

– Bir də karnaval vaxtı gecə tindəki üç nəfər.

– Başlanğıc üçün, – Oliveyra mateni uzadaraq dedi.

– Bir də otel sahibinin qardaşı müsyö Visent.

– Axırda.

– Bir də parkda ağlayan əsgər.

– Bu da varmış.

– Bir də ki sən.

– Axırda mənim də siyahıya salınmağım qaranlıq fikirlərimi təsdiq edir. Amma siyahının tam olması üçün gərək Qreqoroviusu da ora salaydın.

Sibilla borucuqla mateni qarışdırırdı. O, başını aşağı salladı və saçları tökülərək Oliveyranın süni etinasızlıqla, lakin diqqətlə baxdığı üzünü gizlətdi.

Sonra sən aptekçiyə dostlaşmısan,
Ardınca ikisini də fırlatmısan...

Oliveyra tanqo oxuyurdu. Sibilla yalnız çiyinlərini çəkir və ona baxmadan mateni sormaqla davam edirdi. «Yazıq», – Oliveyra düşündü. Sonra qaba hərəkətlə qızın saçlarını alnından geriye atdı, elə bil, pərdə çəkildi. Borucuq dişlərinə dəyib qıçırdadı.

– Elə bil, vurdun, – Sibilla titrəyən barmaqlarıyla dodaqlarına toxunaraq dedi. – Mənimçün fərqi yoxdur, ancaq...

– Xoşbəxtlikdən, bu, belə deyil, – Oliveyra dedi. – Əgər indi sən mənə belə baxmasaydın, səndən zəhləm gedərdi. Sən, sadəcə, möcüzəsən, öz Rokamadurun və başqa şeylərinlə.

– Bunu mənə niyə deyirsən?

– Mənə belə lazımdır.

– Sənə lazımdır. Sən həmişə özünə lazım olanları axtarırsan.

– Əzizim, – Oliveyra nəzakətlə dedi, – göz yaşları matenin dadını korlayır, bunu hamı bilir.

– Mənim ağlamağım da, yaqın, sənə lazımdır.

– Hə, özümü günahkar saydığım dərəcədə.

– Çıx get, Horasio, belə daha yaxşıdır.

– Ola bilər. Diqqət et: indi getmək – demək olar ki, qəhrəmanlıqdır, çünki səni pulsuz-parasız, xəstə uşaqla tək qoyub gedirəm.

– Hə, – Sibilla göz yaşları içində ümitsizcəsinə dedi.

– Elədir, demək olar ki, qəhrəmanlıqdır.

– Ancaq mən qətiyyənlə qəhrəman deyiləm, ona görə də hesab edirəm ki, hər şey aydınlaşana qədər qalsam yaxşı olar, görək mənim bəlağətli danışmağı sevən qardaşım nə deyəcək.

– Qalırsan, qal.

– Bəs sən nəyə görə bu qəhrəmanlıqdan imtina etdi - yimi və bunun mənə nəyin bahasına başa gəldiyini başa düşürsən?

– Əlbəttə.

– Onda de görüm, niyə getmirəm.

– Ona görə getmirsən ki, yetərinlə burjuysan və düşü - nürsən ki, getsən, Ronald, Bəps və başqaları buna nə deyər.

– Tamamilə doğrudur. Yaxşı ki, başa düşürsən: bunun sənə qətiyyən dəxli yoxdur. Mən birgə məsuliyyətə görə qalmıram, sənə acıdığımçün, yaxud Rokamadura əmzik verməkçün də qalmıram. Ya da ki, guya, bizi bir-birimizə nəyə bağlayır.

– Bəzən elə gülməli olursan ki, – Sibilla dedi.

– Bəlkə də, – Oliveyra dedi. – Bob Houp mənimlə müqayisədə heç nədir.

– Deyəndə ki, bizi bir-birimizə heç nə bağlamır, dodaqlarını belə edirsən...

– Belə?

– Hə, əladır.

O, ikiəlli əsgini götürüb ağzını bağladı və onlar elə qəhqəhəylə güldülər ki, az qala, Rokamaduru oyadacaqdılar. Oliveyra əsgini dişlərində sıxaraq gözü yaşaranadək gül-gülə Sibillanı saxlasa da, qız birtəhər qabaq ayaqları arxadakılardan qısa olan kreslodan sürüşüb düşdü – istəməsən də düşəcəksən – və gülməkdən hicqırdığından, nəhayət, əsgini ağzından salan Oliveyranın ayaqlarına dolaşdı.

– Bir də göstər görüm, belə deyəndə dodaqlarımı necə edirəm, – Oliveyra yalvardı.

– Bax belə, – Sibilla dedi və onlar yenidən uğunub getdilər, Oliveyra əyilib qarnını tutdu, bu zaman Sibillayla Oliveyra üz-üzə gəldilər, Oliveyra göz yaşlarından parılayan gözləriylə ona baxırdı. Beləcə öpüşdülər: qız başıyuxarı, o isə başısağa, saçları saçaq kimi sallanırdı, öpüşərkən dişləri bir-birinin dodaqlarına toxunurdu, çünki dodaqlar bir-birini tanımırdı, öpüşənlər, sanki, başqa ağızlar idi, əlləriylə bir-birini pırtlaşmış saçların və aşmış fincandan tökülən otun içində axtara-axtara öpüşürdülər, masanın üstündəki maye isə Sibillanın yubkasına tökülürdü.

– Danış görüm, Osip yataqda necədir, – Oliveyra dodaqlarını Sibillanın dodaqlarına yapışdıraraq pıçıldadı.

– Daha belə bacarmıram, qan başıma vurur.

– Çox yaxşıdır, – Sibilla onun dodağını azca dişləyərək dedi. – Səndən qat-qat yaxşıdır.

– Qulaq as, bu mate hər tərəfi batırıb. Gedim küçədə bir az gəzişim.

– İstəmirsən sənə Osipdən danışım? – Sibilla soruşdu.

– Quqquluquda, quş dilində.

– Bu quqquluqu lap zəhləmi tökdü. Sənin xəyal gücün zəifdir, elə hey eyni sözləri təkrarlayırsan. Bundan başqa, quqquluqda «o ki qaldı» demək mümkün deyil.

– Quqquluqunu mən özüm fikirləşib tapmışam, – Sibilla incik təzədə dedi. – Sənsə bir söz uydurur və özündənmüş-təbəhlik edirsən, ancaq bu, əsl quqquluqu deyil.

– Gəl Osipə qaydaq...

– Bəsdir səfehlik elədin, Horasio, sənə deyirəm ki, onunla yatmamışam. Yoxsa mən müqəddəslərə and içməliyəm?

– Lazım deyil, deyəsən, axırda sənə elə-belə də inanmalı olacağam.

– Bir də ki, – Sibilla dedi, – mənə elə gəlir ki, Osiplə yatmalı olacağam, ona görə ki, sən bunu çox istəyirsən.

– Bu tip, doğrudan da, sənin xoşuna gələ bilər?

– Yox. Sadəcə, həyatda hər şeyin əvəzini ödəmək lazımdır. Sənin mənə bir qəpiyin də lazım deyil, ancaq Osiplə elə-belə olmaz, ondan almaq, özünü isə həyata keçməyən arzularla qoymaq lazımdır.

– Əlbəttə, – Oliveyra dedi. – Sən yumşaq qəlbli samariyalısan. Parkda ağlayan əsgərin yanından da keçə bilməmişdin.

– Keçə bilmədim, Horasio. Görürsən, biz necə fərqliyik.

– Hə, mərhəmətli olmaq mənim məziyyətlərimə daxil deyil. Mən də, haradasa, ağlaya bilərdim və o zaman sən...

– Heç vaxt səni ağlayan görməmişəm, – Sibilla dedi.

– Ağlamaq səninçün – lazımsız israfçılıqdır.

– Yox, bir dəfə ağlamışam.

– Hirsindən, başqa cür ola bilməz. Sən ağlamağı bacarmırsan, Horasio, bu, sənin bacarmadığın işlərdən biridir.

Oliveyra onu özünə tərəf çəkib dizləri üstündə oturtdu. Düşündü ki, yəqin, Sibillanın qoxusu, qızın boynunun ardından gələn qoxu onu belə kədərləndirib. Həmin qoxuydu, onu əvvəllər... «Kimisə arayıb-axtarmaq, – dumanlı şəkildə düşündü. – Əgər mənim bacarmadığım bir şey varsa, o da budur, bir də ki ağlamaq və özünə yazığı gəlmək».

– Biz heç vaxt bir-birimizi sevməmişik, – Oliveyra onun saçlarını öpə-öpə dedi.

– Mənim əvəzimdən danışma, – Sibilla gözlərini yumub dedi. – Sən mənim sevib-sevmədiyimi bilə bilməzsən. Hətta bunu da bilə bilməzsən.

– Məni bu qədər kor hesab edirsən?

– Əksinə, bir az kor olmaq sənə xeyrinə olardı.

– Hə, əlbəttə, dərk etmə əvəzinə toxunma, çünki instinkt ağıldan uzağa gedir. Qəlbin dərinliklərinə sehrli yol...

– Çox xeyri olardı, – Sibilla dikəldi, o, həmişə söhbətin nədən getdiyini anlamayanda belə edirdi, ancaq boynuna almaq istəmirdi.

– Bilirsən, mən bunsuz da hər şeyi əla başa düşürəm: biz hər birimiz öz yolumuzla getməliyik. Düşünürəm ki, mənə tək olmaq lazımdır, Lusya; doğrusu, hələ nə edəcəyimi bilmirəm. Rokamadurla sənə – deyəsən, oyanmaq istəyir – mən ədalətsiz yanaşıram və belə davam etməsini istəmirəm.

– Mənimlə Rokamadura görə narahat olmaq lazım deyil.

– Mən narahat deyiləm, ancaq biz üçümüz bu otaqda bir-birimizin ayağına dolaşırıq, bu, rahat və estetik deyil. Mən kor deyiləm, əzizim, ona görə də sənə mənə də hər şeyin öhdəsindən gələ biləcəyini görürəm. Etiraf edirəm: mənim rəfiqələrimdən heç biri hələ intihar etməyib, baxmayaraq ki bu, mənim qüruruma ölümcül zərbədir.

– Elədir, Horasio.

– Beləliklə, əgər mən bütün qəhrəmanlığımı səfərbər edib bu axşam, ya da sabah səhər onu göstərə bilsəm, burada sizə qorxulu heç bir şey olmayacaq.

– Heç bir şey, – Sibilla dedi.

– Sən uşağı yenidən madam İrenin yanına aparacaqsan, sonra isə qayıdıb rahat yaşayacaqsan.

– Düz tapmışan.

– Əvvəlki kimi tez-tez kinoya gedəcək, roman oxuyacaq, həyatını riskə ataraq ən pis vaxtlarda, ən pis, ən pozğun məhəllələrdə gəzəcəksən.

– Elədir ki var.

– Küçələrdən bir yığın əcaib şey tapıb evə gətirəcək, onlardan nəsə hazırlayacaqsan. Vonq sənə fokus öyrədəcək, Osipsə quyruğunda sürünəcək, iki metrliyində quyruq bulayacaq.

– Sən allah bəsdir, Horasio, – Sibilla dedi və onu qucaqlayıb üzünü gizlətdi.

– Təbii ki, biz ən qərribə yerlərdə sirli-müəmmal şəkildə bir-birimizə rast gələcəyik, o axşamki kimi, yadındadır, Basiliyada.

- Daval küçəsində.
- Mən ayaq üstə dura bilmirdim və birdən sən tində peyda oldun; biz dayanıb səfeh-səfeh bir-birimizə baxdıq.
- Mənə elə gəldi ki, sən o axşam konsertə gedirsən.
- Sənsə, əzizim, mənə dedin ki, axşam madam Leoni ilə görüşün var.
- Daval küçəsində görüşməyimiz necə də maraqlıydı.
- Sənin əynində yaşıl rəngdə pulover vardı, tində dayanıb bir heyvərəni sakitləşdirirdin.
- Onu boynunun ardından tutub kafedən bayıra atdılar və o ağladı.
- Bir dəfə də, yadımdadır, Jemmapda, sahilə yaxın bir yerdə görüşdük.
- Yaman istiydi, – Sibilla dedi.
- Sən mənə hələ də Jemmapda nə axtardığını deməmişən.
- Heç bir şey.
- Ovcunda dəmir pul tutmuşdun.
- Səkinin kənarından tapmışdım, elə parıldayırdı ki.
- Sonra biz Respublika meydanına getdik, orada küçə akrobatları çıxış edirdilər və biz bir qutu konfet udduq.
- Dəhşətli konfetlər idi.
- Bir dəfə də mən Muton-Düvernedə metrodan çıxdım, sənsə, əzizim, kafenin eyvanında zəncilərin və filippinlilərin əhatəsində oturmuşdun.
- Sən də Muton-Düvernedə nə itirib-axtardığını mənə demədin.
- Qabarçının yanına getmişdim, – Oliveyra dedi. – Onun qəbul otağı qırmızı-bənövşəyi divar kağızlarıyla üzlənib və bu fonda qondollar, palmalar, ay işığında cütlüklər əks olunub. Təsəvvür elə ki, bütün bunlar səkkizin on ikiyə ölçüsündə min dəfə təkrarlanır.
- Sən də qabara görə deyil, bununçün getmişdin.
- Məndə qabar yoxdur, əzizim, ayağımın altında qor - xunc şiş var. Deyəsən, avitaminozdur.
- O, səni sağaltdı? – Sibilla başını qaldırıb diqqətlə ona baxaraq soruşdu.
- İlk qəhqəhənin birdən partlaması Rokamaduru oyatdı, o ciyildəməyə başladı. Oliveyra ah çəkdi, indi hər şey yenidən başlayacaq, bir müddət o yalnız beşiyin üzərinə

əyilmiş Sibillanın kürəyinə və vurnuxan əllərinə baxmaqla kifayətlənəcək. O, mateyə girişdi, siqaret çıxartdı. Düşünmək istəmirdi. Sibilla çıxıb əllərini yudu və geri qayıtdı. Onlar, demək olar ki, bir-birinə baxmadan iki-üç fincan mate içdilər.

– Yaxşıdır ki, – Oliveyra dedi, – bütün bunların içində biz teatr da çıxarıyıq. Mənə belə baxma, bir az düşünsən, nə dediyimi başa düşəcəksən.

– Mən başa düşürəm, – Sibilla dedi. – Sənə də buna görə elə baxmıram.

– Ax, deməli, sən...

– Hə, ancaq lap az. Yaxşısı budur, bu barədə danışmayaq.

– Haqlısan. Yaxşı, gedim bir az gəzim, gəlim.

– Qayıtma, – Sibilla dedi.

102

– Gəl milçəkdən fil düzəltməyə, – Oliveyra dedi. – Sən cə, mən harada yatmalıyam? Qordı düyünü, əlbəttə, düyündür, ancaq bayırda küləkdir, temperatur da mənfi beş dərəcəni göstərir.

– Qayıtmasan yaxşıdır, Horasio, – Sibilla dedi. – İndi bunu sənə demək mənə asandır. Başa düş.

– Bir sözlə, – Oliveyra dedi, – belə çıxır ki, biz bir-biri mizi *savoir faire*¹ münasibətilə təbrik etməyə tələsirik.

– Sənə yazığım gəlir, Horasio.

– Hə, belə de. Ehtiyatlı ol.

– Sən ki bilirsən, hərdən mən görürəm. Tamamilə aydın görürəm. Təsəvvür elə ki, bir saat əvvəl mənə elə gəlirdi ki, ən yaxşısı, gedib özümü çaya atmaqdır.

– Senada naməlum qadın... Ancaq sən, əzizim, qı kimi üzürsən.

– Mənim sənə yazığım gəlir, – Sibilla təkrar etdi. – İndi mən başa düşürəm. O axşam səninlə Notr-Damın arxasında görüşəndə gördüm ki... Ancaq inanmaq istəmədim. Sənin əynində göy köynək vardı, əla köynək idi. Onda biz səninlə birinci dəfə otele getdik, elə deyil?

– Elə deyil, ancaq fərqi yoxdur. Və sən mənə öz ququqluqu dilini öyrətdin.

– Əgər bunu sənə yazığım gəlidiyi üçün etdiyimi etiraf etsəm...

¹ Burada: işin asan başa çatması (fr.)

– Hay-dı, – Oliveyra qorxa-qorxa ona baxıb dedi.

– O gecə səni təhlükə gözləyirdi. Bu aydın idi, elə bil, haradansa uzaqdan həyəcan signalı eşidilirdi... izah edə bilmirəm.

– Mənə qarşı olan bütün təhlükələr – müstəsna dərəcədə metafizikdir, – Oliveyra dedi. – İnan ki, məni qarmaqlarla sudan çıxarmayacaqlar. Məni bağırsağımın çevrilməsi, Asiya qripi, ya da «Pejo-403» öldürəcək.

– Bilmirəm, – Sibilla dedi. – Hərdən ağılıma gəlir ki, özümü öldürüm, ancaq görürəm ki, bacarmayacağam. Elə bilmə ki, Rokamadur mane olur, ona qədər də beləydim. Özümü öldürə bilmək düşüncəsi daim mənə təsəlli verir. Sən heç təsəvvür edə bilməzsən... Niyə sən metafizik təhlükələr deyirsən? Metafizik çaylar da olur, Horasio, sən özünü belə bir çaya da ata bilərsən.

– Ola bilər, – Oliveyra dedi, – bu, Dao olacaq.

– Və mənə elə gəldi ki, səni müdafiə edə bilərəm. Heç nə demə. Mən dərhal başa düşdüm ki, sən mənə ehtiyacın yoxdur. Biz bir-birimizi sevirdik, bu, sonata çalmaq üçün iki musiqçinin bir-birinə yaxınlaşmasına bənzəyirdi.

– Sənin danışdıqların çox gözəldir.

– Belə də olub: royal – özününkü, skripka da özününküdür və birlikdə sonata alınır. Ancaq, gördüyün kimi, əslində, biz bir-birimizi tapa bilməmişik. Mən bunu dərhal başa düşdüm, Horasio, ancaq sonatalar çox gözəl idi.

– Hə, əzizim.

– Və quqquluqu.

– Şübhəsiz.

– Hər şey – klub da, Bersdəki sahil gecəsində ağacların altında sübhədək ulduzları ovlamağımız da, bir-birimizə şahzadələr haqqında rəvayətlər danışmağımız da. Sənə içmək istəyirdin və biz olduqca baha qiymətə qazlı içki alıb çayın sahilindəcə içdik.

– Bizə bir kloşar¹ yaxınlaşdı, – Oliveyra dedi, – və biz şüşənin yarısını ona verdik.

– Kloşarın hər şeydən məlumatı vardı, o, latın dilini və hansısa Şərq dilini bilirdi və sən onunla nə barədəsə mübahisə etməyə başladın, mənəcə, Averroes barədə.

– Hə, Averroes haqqındaydı.

¹ Kloşar – Fransada: avara, evsiz-eşiksiz adam

– Hələ yadındadır: yarmarka gəzintisində bir əsgər arxadan məni çimdiklədi, sən də onun ağız-burnunu əzdin və bizim hamımızı şöbəyə apardılar.

– Bax ha, birdən Rokamadur eşidər, – Oliveyra gülə-gülə dedi.

– Xoşbəxtlikdən, Rokamadur səni xatırlamayacaq, o, hələ qarşındakıları görmür. Quşlar kimi: onlara nə atırsansa dənləyir, dənləyirlər, sonra sənə baxıb yenə dənləyirlər və uçub gedirlər... Və heç nə qalmır.

– Hə, – Oliveyra dedi. – Heç nə qalmır.

Pilləkəndə üçüncü mərtəbədə yaşayan qonşu qadının qışqırtısı eşidildi; bu vaxtlar həmişə sərxoş olardı. Oliveyra qapıdan boylandı, Sibilla isə, demək olar ki, onu qapıya sıxaraq titrəyir, ağlayırdı. Sonra döşəməyə çöküb Oliveyranın dizlərini qucaqladı.

104

– Niyə özünü bu qədər üzürsən? – Oliveyra dedi. – Metafizik çaylar hər yerdə var, onlarçün uzağa getməyə gərək yoxdur. O ki qaldı kimin özünü boğmasına, bu adam mənəm, ay səfeh. Ancaq söz verirəm ki, son anda səni xatırlayacağam, mənim əzizim, qoy rəngli cildi olan ucuz roman kimi bir az sentimental olsun.

– Getmə, – Sibilla onun ayaqlarını sıxaraq pıçıldadı.

– Buralarda gəzişib qayıdacağam.

– Lazım deyil, getmə.

– Burax məni. Sən çox gözəl bilirsən ki, mən qayıdacağam, hər halda, bu gün.

– Gəl birlikdə gedək, – Sibilla dedi. – Görürsən, Rokamadur yatıb və acana qədər sakit yatacaq. İki saat vaxtımız var, ərəblərin məhəlləsindəki kafeyə gedək, balaca kədərli kafe yadındadır, ora çox yaxşıdır.

Ancaq Oliveyra tək getmək istəyirdi. O, ayaqlarını yavaş-yavaş Sibillanın qucağından xilas etməyə başladı. Onun başını tumarladı, barmaqlarını boyunbağına keçirdi, boynundan, qulağının dalından öpdü və onun ağladığını eşitdi, saçları üzünə tökülmüşdü. «Şantaj etmək lazım deyil, – o düşündü. – Gəl bir-birimizə baxa-baxa ağlayaq, yoxsa kinoda öyrədilən bu cür ucuz sitqamayla deyil». O, qızın sifətini yuxarı qaldırıb özünə baxmağa məcbur etdi.

– Mən əclafam, – Oliveyra dedi. – Qoy buna görə cəzamı çəkim. Bundansa öz oğluna ağla, bəlkə də, o ölə bilər, ancaq

mənə görə hədə yerə göz yaşları tökmə. İlahi, Emil Zolyadan bəri belə səhnə olmamışdı. Xahiş edirəm, burax məni.

– Nəyə görə? – Sibilla döşəmədən qalxmadan it kimi ona baxaraq dedi.

– Nə – nəyə görə?

– Nəyə görə?

– Hə, sən soruşursan ki, bütün bunlar nəyə görədir. Get öyrən, mənə elə gəilir ki, bunda nə sənin, nə də mənim elə bir günahımız yoxdur. Sadəcə, biz hələ böyüməmişik, Lusia. Bu – yaxşı bir şeydir, ancaq onun əvəzini vermək lazımdır. Uşaqlar kimi: oynayrlar, oynayrlar, sonra bir-birinin saçından yapışırlar. Yəqin ki, bizdə də buna bənzər bir şeydir. Bu barədə düşünmək lazımdır.

(–126)

Hamının başına eyni şeylər gəlir, Yanusun heykəli – lazımsız israfçılıqdır, *əslində*, qırx yaşdan sonra bizim əsl sifətimiz boynumuzun ardındadır, baxışlarımız isə ümitsizcəsinə arxa baxır. Bu, necə deyərlər, ən *ümumi yerdir*. Nə edəsən, sadəcə, hər şeyi öz adıyla çağırmaq lazımdır, ancaq bu sınıxtıya indiki birüzlü cavanlar ağız büzürlər. Trikotaj köynək geyinmiş cavan oğlanlar və yuyunmamış şirin bədən iyi verən gənc qızlar, Sen-Jermen-de-Predə yerləşən *café crème*¹-dəki cütlüklər arasında, Darreli, Bovuarı, Düranı, Duassonu, Kenonu, Sarrotu oxuyan gənc nəsil arasında mən də varam – onların dəbinə, onların «*cool*»²-una uyğunlaşa bilməyən fransızlaşmış argentinəli (dəhşət, dəhşət), əlimdə Rene Krevelin çoxdan köhnəlmiş «*Êtes-vous fous?*»³u, yaddaşımda hələ də sürrealizm, alnımda Antonen Artonun nişanı, qulaqlarımda hələ də Edqar Varezin «*Ionisations*»⁴u, gözlərimdə isə Pikasso (özüm isə mənə deyildiyi kimi, Mondrianam).

«*Tu sèmes des syllabes pour récolter les étoiles*»⁵, – Krevel mənə ilişir.

«Hər kəs bacardığını edir», – mən cavab verirəm.

¹ Qaymaqlı qəhvə (*fr.*)

² «Soyuq» caz (*ing.*)

³ «Ağlınız başınızdadır»? (*fr.*)

⁴ «İonizasiya» (*fr.*)

⁵ Sən ulduz toplamaqçün söz səpirsən (*fr.*)

«Bu isə feminadır, *n'arrêtera-t-elle donc pas de secouer l'arbre à sanglots?*»¹

«Siz ədalətsizsiniz, – ona deyirəm. – O, demək olar ki, ağlamır, demək olar ki, şikayət etmir».

106

Bu qədər qəhvə içəndən sonra canından bezib elə indicə özünü asmaq istəyəndə, kitabın doxsan altıncı səhifəsini açıb müəlliflə söhbət etməkdən başqa çarən qalmırsa, bu duruma düşmək kədərlidir. Bu zaman qonşu masanın arxasındakılar Əlcəzair, Adenauer, Mijanu Bardo, Gi Treber, Sidni Beşe, Mişel Bütor, Nabokov, Tsao-Vuk, Luison Bobe haqqında söhbət edirlər, mənim vətənimdəki cavan uşaqlar isə... Görəsən, nədən danışırlar mənim vətənimdəki cavan uşaqlar? Bax bunu bilmirəm, bununçün çox uzaqdayam, amma, əlbəttə, Spilimberqo haqqında danışırlar, Xusto Suares haqqında da danışırlar, Tiburon de Kil haqqında da danışırlar, Bonini haqqında da danışırlar, Legisamo haqqında da danışırlar. *Bu da təbiidir*. Əngəl bundadır ki, təbii və həqiqi, nədənsə, birdən-birə düşməne çevrilir, vaxt gəlir və təbii olan da dəhşətli saxtakarlıq kimi səslənməyə başlayır, iyirmiyaşlıların həqiqətiylə qırxyaşlıların həqiqəti bir-birini dirsəkləriylə itələməyə başlayır və hər bir dirsəkdə paltarı cıran ülgüc var. Mən eyni zamanda mövcud olan və bir-birindən fərqli dünyalar açıram, hər dəfə də daha çox şübhələnirəm: ən pis illüziya uzlaşma şəraitində olmağın mümkünlüyünü düşünməkdir. Hər zaman hər yerdə olmağa, zamanla mücadilə etməyə nə lüzum var? Mən də Natali Sarrotu oxuyuram və evli Gi Treberin fotosəkillərinə baxıram, ancaq bütün bunlar, *sanki, mənim şəxsi iradəm və qərarım* əsasında baş verir, sanki, keçmişdən gəlir. Kitabxananın rəfindən öz əlimlə Kreveli götürürəm, Robert Arltı götürürəm, Jarrini götürürəm. Bugünkü gün mənə öz ağuşuna alır, ancaq mən ona dünəndən baxıram (mən «ağuşuna alır» dedim?) – belə çıxır ki, mənimçün keçmiş indiyə, indi isə trikotaj köynək geymiş gənc oğlanların və saçlarını yanlarına tökərək *cafés crème* içən gənc qızların – onların yumşaq və ahəstə nəvazişləri pişiklərin və bitkilərin hərəkətlərini xatırladır – olduğu qəribə və dolaşq gələcəyə çevrilir.

¹ O, öz hönkürtüsüylə nə vaxt ağacı silkələməyi dayanıracaq? (fr.)

Bununla mübarizə aparmaq lazımdır.

Yenidən indiki zamana köklənmək lazımdır.

Madam ki mənim Mondrian, *ergo...* olduğumu deyirlər.

Hər halda, Mondrian öz indisini qırx il əvvəl çəkib.

(Fotoşəkillərdən birində Mondrian eynən adı bir orkestrin dirijoruna bənzəyir (Xulio De Karo, *ecco!*); o, eynək taxıb, sərt yaxalılıq frak geyinib, saçlarına tumar verib, tamamilə iyrenc və ucuz səhnədir, bayağı bir qızla rəqs edir. Bu rəqs edən Mondriani hansı indiki zaman və necə hiss edə bilər? Onun kətana çəkdiyi rəsmlər də elə bu fotoşəkil kimidir... Keçilməz uçurum.)

Sən, sadəcə, qocasan, Horasio. Hə, Horasio, sən Kvint Horasi Flakk deyilsən, miskin və acızsən. Sən qoca və miskin Oliveyrasan.

«*Il verse son vitriol entre les cuisses des faubourgs*»¹,
– Krevel rixənd edir.

Nə edəsən? Bu nəhəng səliqəsizliyin ortasında mən özümü yenə də yelqovan kimi hiss edirəm, bu qədər fir - lanandan sonra, nəhayət, şimalla cənubun harada olduğunu göstərməyin vaxtıdır. Kiməsə yelqovan deməkdən ötrü o qədər də güclü fantaziya tələb olunmur: deməli, onun fırlandığını görürsən, ancaq milinin yelkən kimi hava axınına qarşıaraq havayla dolmaq istəməsini görmürsən.

Metafizik çaylar da var. Hə, əzizim, əlbəttə, var. Ancaq sən öz körpənə baxacaqsan, hərdən kövrələcəksən və birdən hər şey təzələnəcək, yeni günəş çıxacaq, işıq saçan və isidən qızılı günəş. *J'habite à Saint-Germain-des-Prés, et chaque soir j'ai rendez-vous avec Verlaine. Ce gros pierrot n'a pas changé, et pour courir le guilledou...*² Avtomata iyirmi frank sal, orada Leo Ferre sənə öz məhəbbəti haq - qında oxuyacaq, o olmasa da, Jilber Beko, ya da Gi Bear. Mənim vətənimdə isə: «*Həyatının sənə çəhrayı rəngdə görünməsini istəyirsənsə, avtomatın yanığına iyirmi sentavo sal...*» Bəlkə, radionu qoşmusan (bazar ertəsi prokatın müddəti bitir, yada salmaq lazımdır) və kamera musiqisi dinləyirsən; məsələn, Motsarti, yaxud da val qoymusan,

¹ O, sağrılarının arasındakı yerə sulfat turşusu töküür (*fr.*)

² Mən Sen-Jermendə yaşayıram və hər axşam Verlenlə qarşılaşırım. Bu böyük Pyero pritonları veyllənmək xətrinə də dəyşməyib (*fr.*)

Rokamaduru oyatmamaqçün yavaş-yavaş qulaq asırsan. Mənə elə gəlir ki, sən Rokamadurun ağır xəstə olduğunu tam anlamırsan, o, çox zəifdir, odur ki xəstəxanaya yatır-saydın, daha yaxşı olardı. Ancaq mən bu barədə daha sənə heç nə deyə bilmərəm, bir sözlə, hər şey bitib, mənsə burada boş-boş avaralanıram, fırlanır, fırlanıram, şimalın harada, cənubun harada olduğunu axtarıram, əgər ancaq bunları axtarıramsa. Əgər yalnız bunları axtarıramsa. Əgər bu deyilsə, bəs, əslində, nədir? Ah, məhəbbətim mənim, mən səninçün dənizə girirəm, sən səniz mənim dərim ağrıyır, səniz boşqazım göynəyir, mən boğuluram və sanki, köksüm boşluqla dolur, çünki artıq orada sən yoxsan.

«*Toi, – Krevel deyir, – toujours prêt à grimper les cinq étages des pythonisses faubouriennes, qui ouvrent grandes les portes du futur...*»¹

108

Nədən belə olmasın, nədən Sibillanı axtarmayım, hər dəfə evdən çıxıb Sen küçəsiylə gedərək Kont çayı sahil-boyunu baxan alaqaşıya çatanda çayın üzərindəki zeytun və külrəngi havada konturlar seçilməyə başlayan kimi onun da incə qaməti Dez-ar körpüsündə peyda olurdu və biz gəzməyə – kölgələri tutmağa, Sen-Deni yaxınlığında kartof qızartması yeməyə, Sen-Marten kanalında donub qalmış barkasların yanında öpüşməyə gedirdik. (Onunla hər şeyi başqa cür hiss etməyə, düşməkdə olan axşamın qeyri-adi əlamətlərini duymağa başladım və ətrafda hər şey yenidən canlandı, Kur-de-Roan divarlarının üzərindəki avaralar isə şahidlərin və hakimlərin qorxunc və xəyali səltənətinə qalxırdılar...) Niyə də Sibillanı sevməyim, niyə mən qiyməti cəmi altı yüz frank olan onlarca açıq səma altında, süzülmüş və yağlı örtüklü yataqlarda onun bədənində sahib olmayım, əgər uşaqların oynadığı xana-xana oyununa bən-zəyən xəyali xoşbəxtliyin arxasındakı bu başgicəlləndirici hop-hopda, çuvala bükülü ayaqlarla hoppananların arasında mən özümü də görəmsə, iştirakçılar arasında mən də varamsa, onda nədən zamanın mənğənəsindən, onun yarlıqlı meymun qəfəslərindən, onun bizi vəzifələrlə axtalayan müqəddəslərin saatını və dəqiqəsini ölçən «*Omega Elec-*

¹ Sən şəhər kənarındakı beşinci mərtəbəyə, falçının yanına dırmaşmağa həmişə hazırsan ki, o, sənin gələcəyə olan qapılarını taybatay açsın... (*fr.*)

tron Girard Perregaud Vacheron & Constantin»¹ vitrinlərindən qurtulanadək oyunu davam etdirməyim, bütün yollardan xilas olduğum, ləzzətin, yaxınlığın və anlayışın aynası, torağayların, azad quşcuğazların aynası olduğu yerə varanadək, amma, hər halda, güzgüdür də, iki məxluqun hansısa sirri, dəfinə ətrafındakı rəqs, dodaqlarımız hələ bir-birini buraxmayanda yumşalsaq da, hələ bir-birimizdən aralanmayanda, əllərimiz və ayaqlarımız liana kimi sarmaşib açılmayanda və hələ də nəvazişlə bir-birimizin budunu, boynunu tumarlayanda yuxuya və arzuya çevrilən rəqs...

«*Tu t'accroches à des histoires, – Krevel deyir, – Tu étreins des mots...*»²

«Yox, dostum, bu ən yaxşı halda okeanın o tayına çıxır, sənin tanımadığın yerlərə. Mən bəzi yerlərə sözlə fitnə-fəsad buraxmışam. Mən onlardan istifadə edirəm, sizin kimi, hamı kimi, fərqi bundadır ki, mən hər hansı sözü geyinməzdən əvvəl, şotkayla yaxşı-yaxşı təmizləyirəm».

Krevel mənə o qədər də inanmır, amma mən onu anlayıram. Mənimlə Sibilla arasında böyük bir söz koluğu uzanırdı və bizi bir-birimizdən bir neçə saat və bir neçə küçə ayıran kimi mənim bədbəxtliyim yalnızca bədbəxtlik *adlanmağa* başladı, məhəbbətim isə yalnız mənim məhəbbətim *adlanmağa* başladı... Və hər dəqiqə mən daha az hiss edir, daha çox xatırlayıram, bu xatirələr duyğuların dili deyilsə, bizə fellərlə, sifətlərlə, nitq hissələriylə qayıdan şəxslərin, günlərin, qoxuların lüğəti deyilsə, bəs nədir? Və sakitcə xalis həqiqi olana yaxınlaşdıqca tədricən özləri də əşyaləşirlər və zaman keçdikcə onlar, həmin sözlər keçmiş duyğuların əvəzinə bizə qəm-qüssə gətirir, yaxud dərs verir... Bizim mövcudluğumuzun özü keçmiş əvəz edənə qədər. Üzümüz isə bərəlməmiş gözlərini arxaya tuşlayaraq, yavaş-yavaş solur, pozulur, əsl sifətimiz köhnə fotoşekillərdəki üzler pozulan kimi və biz hamımız birdən-birə Yanusa çevrilirik. Bütün bunları mən Krevelə deyirəm, əslində isə Sibilla ilə danışmışdım, indi bir-birimizdən uzaqda olsaq da. Mən bunu ona yalnız bir-birimizi başa düşməməyimizə

¹ Saat istehsal edən firmanın adı

² Sən daim öz xatirələrinləsən, elə hey sözlərdən yapışırsan... (fr.)

yarayan sözlərlə demirəm; indi artıq gec olsa da, mən başqa sözlər – onun sözlərini seçirəm, elə cildə girmiş sözlər ki, ona aydındır, aurası və elastikliyi yoxdur, onlardan iki bədən arasında qığılcım çıxır, qızılı işartıları otağa dolur və sönür. Məgər biz həmişə belə yaşamamışıq və bir-birimizi sevərək yaralamamışıq? Yox, biz belə yaşamamışıq, o, belə yaşamaq istəyərdi, ancaq neçə dəfə mən ancaq xaosu ört-basdır edən yalançı qayda-qanun qoymuşam, görüntü yaratmışam ki, guya, həyatı dərindən dərk edirəm, əslində isə onun burulğanlarının səthinə ayağımın ucuyla güclə toxunmuşam. Bəli, metafizik çaylar var və o, bu çaylarda asanlıqla üzür, qaranquş havada süzən kimi, o, zəng qülləsinin üzərində ovsunlanmış kimi dövrə vurur, daş kimi aşağı düşür və yenidən ox kimi yuxarı süzür. Mən bu çayları təsvir, tərif edirəm, o isə onlarda üzür. Mən onları axtarıram, onları tapıram, onlara körpüdən baxıram, o isə onlarda üzür. Eynilə qaranquşa bənzədiyini heç özü də bilmir. Bunu bilmək ona mənə lazım olan kimi lazım da deyil, o, kaosda da yaşaya bilər, onu heç bir nizam-intizam zehniyyəti saxlaya bilməz. Bu nizamsızlıq elə onun gizli qayda-qanunudur, bütün həqiqi qapıları onun önündə taybatay açan bədən və ruhun həmişəki boheması. Onun həyatı yalnız mövhumatla qandallanmış mənə nizamsız görünür, halbuki bu mövhumata mən özüm də eyni zamanda nifrət və hörmət edirəm. Mən qəti surətdə Sibillanın məni bağışlamasına məhkumam, o özü də bilmədən mənə məhkəmə quracaq. Ah, məni də öz dünyana burax, heç olmasa, birçə gün hər şeyi öz gözlərimlə görməyimə izin ver.

110

Xeyri yoxdur. Mən bağışlanmağa məhkumam. Evə qayıt və Spinozanı oxu. Sibilla Spinozanı tanımır. Sibilla Peres Haldosun sicilləmə romanını oxuyur, rus və alman romanlarını oxuyub, dərhal da unudur. Onun ağına da gəlmir ki, məni Spinozaya məhkum edir. Görünməmiş mühakimə, elə bir mühakimə ki, öz əlinlə məhkəmə quracaqsan, elə bir mühakimə ki, səninçün universitet küçələr olub, elə bir mühakimə ki, mənə baxmağın kifayətdir ki, qarşında olum, özü də çılpaq, elə bir mühakimə ki, sən belə yöndəmsizsən, belə uğursuzsən və fərsizsən, tayı-bərabəri olmayan gic - bəsərsən. Bütün bunlara görə mən bütün biliyimlə, universitet təlim-tərbiyəsi görmüş bütün çürümüş və axtalanmış

içalatımla bu acı həqiqəti dərk edirəm – bütün bunlar – mühakimədir. Odur ki aşağıya doğru süz, qaranquşum, Sen-Jermen-de-Pre üzərindəki göy üzünü biçdiyən qayçı kimi iti quyruğunla baxan, ancaq görməyən gözləri ov, çünki mənə hökm çıxarılıb və şikayət də verə bilmərəm, artıq mavi eşafot gözləyir, mənə ora körpələrə laylay çalan qadın əlləri aparacaq, cəza gözləyir, saxta qayda-qanun gözləyir, orada mən təkbaşına özündənrazılıq elmimi, özünüdərk etmə elmimi, şüur elmimi dərk edəcəyəm. Bütün bu elm və bilik kütləsini anlayandan sonra nədən ötrüsə bərk darıxacağam, məsələn, yağışdan ötrü, burada, bu kiçik dünyada yağacaq yağışdan, ən nəhayət, yağacaq o yağışdan ötrü ki, torpaq qoxusu gəlsin, canlı, axır ki, nəşə canlı bir şeyin ətri duyulsun.

(– 79)

22

Fikirilər olduqca müxtəlif idi: nə bilim, qoca büdrədi, avtomobil qırmızı işıqda keçdi, görünür, qoca özünü maşının altına atmaq istəyirmiş, nədir, Parisdə vəziyyət getdikcə pisləşir, dəhşətli hərəkət var, nə bilim, qocanın günahı yoxdur, maşının əyləcləri qaydasında deyildi, qoca son dərəcə ehtiyatsız olub, ay nə bilim, həyat günü-gündən bahalaşır və Parisdə yol hərəkəti qaydalarını bilməyən və fransızların işini əlindən alan çoxlu xarici peyda olub və s.

Qoca, deyəsən, o qədər də zərər çəkməmişdi. O, elə hey nəyəsə gülümsəyir və bığlarını tumarlayırdı. «Təcili yardım» maşını gəldi, qocanı xərəyə qoydular, başbəlali maşının sürücüsü isə hələ də əl-qolunu ölçərək polislərə və avarlara hadisənin necə baş verdiyini danışdı.

– O, Madam küçəsindəki otuz ikinci evdə yaşayır, – artıq Oliveyra və başqa maraqlananlarla fikir mübadiləsi etməyə macal tapmış sarışın oğlan dedi. – O, yazıçıdır, mən onu tanıyıram, kitab yazır.

– Bamber onun ayağından vurdu, ancaq maşın qabaq-cadan tormozlamışdı.

– Onu sinəsindən vurdu, – oğlan dedi. – Amma qoca zibil topasının üstünə çıxıb sürüşmüşdü.

– Ayaqlarından vurdu, – Oliveyra dedi.

– Haradan baxmaqdan asılıdır, – olduqca alçaqboy cənab dedi.

– Sinəsindən vurdu, – oğlan dedi. – Mən öz gözlərimlə gördüm.

– Onda... Ailəsinə xəbər vermək lazımdır.

– Onun ailəsi yoxdur, o yazıçıdır.

– Həə, – Oliveyra dedi.

– Onun yalnız pişiyi, bir də çoxlu kitabı var. Bir dəfə ona bağlama aparmışdım, qapıçı qadın xahiş eləmişdi, o, məni içəri dəvət etdi. Evin hər tərəfi kitabla doluydu. Onun başına belə bir hadisə gəlməliydi, yazıçıların hamısı dalğın olur. Məni maşın vurmaları üçün isə...

112

Yağışın ilk damcıları düşdü və şahidlər dəstəsi bir göz qırpımında dağıldı. Oliveyra gödəkçəsinin yaxalığını soyuq külək ancaq burnunu tutacaq qədər qaldırıb, naməlum istiqamətdə addımladı. O əmin idi ki, qoca ciddi xəsarət almayıb, ancaq qocanın mülayim, hətta bir qədər həyəcanlı sifəti yadından çıxmırdı. Xərəyə qoyanda kürən sanitar ona, yəqin ki, hamıya dediyi sözlərlə ürək-dirək verirdi: «*Allez, pépère, c'est rien ça!*»¹ «Ünsiyyətin tam yoxluğu, – Oliveyra düşündü. – Yalnız ona görə yox ki, biz tənhayıq, bu öz yerində, heç kəs sənə doğma xala deyil. Tənha olmaq nəticə etibarilə elə bir müstəvidə tək olmaq deməkdir ki, orada başqa tənhalıqlar da bizimlə ünsiyyət saxlasın, əgər bu, ümumiyyətlə, mümkündürsə. Lakin istənilən konflikt, məsələn, küçədəki bədbəxt hadisə, yaxud müharibə elan olunması zamanı müxtəlif müstəvilərin kəsişməsi baş verir və nəticədə, ola bilsin ki, sanskrit və ya kvant fizikası sahəsində nəhəng mütəxəssis olan insan onu «təcili yardım» maşınına qoyan sanitar üçün *pépère* olur. Edqar Po – xərəkdə, Verlen – ştatdankənar həkimin əlində, Nerval və Arto psixiatriya təkəbbətək. Kitsin qanını alan və acıdan öldürən italyan təbib onu necə dərk edə bilərdi? Əgər bunlar, hər şeydən öncə, susqunluqlarını qorusalar – bu daha çox ehtimal olunur – onda onlar, başqaları, söz yox ki, heç bir bəd niyyətləri olmadan, əməliyyat olunanın, vərəm xəstəsinin, xəstəxana çarpayısına çılpaq uzadılmış əzabkeşin ikiqat tənhalığından xəbərləri olmadan kor-koranə şadlıq edərlər, çünki ətrafdakı insanlar, sanki, şüşə arxasında, sanki, başqa bir zamanda hərəkət edir...»

¹ Hə, atacan, narahat olma, boş şeydir (*fr.*)

O, bloka girib siqaret yandırdı. Axşam düşürdü, qızlar mağazalardan dəstəylə çıxırdılar, onlara, heç olmasa, on beş dəqiqə gülmək, çıxır-bağırmaq, bifşteksin və həftəliyin üstünə cummazdan qabaq sağlamlıq və güc artıqlığından itələmək lazım idi. Oliveyra yoluna davam etdi. Dramatikləşdirməyə ehtiyac yoxdur, ciddi obyektivlik Parisin adı, absurd həyatına itaətkarcasına qarışmaqdan ibarətdir. Əgər o, şairləri xatırladısa, insanın kütlə içərisindəki tənhalığını, pilləkəndə görüşərkən, yaxud metroda qadınlara yer verərkən (hələ idmandakı və siyasətdəki qaradaşlaşmanı demirəm) salamlama, üzr istəmə və təşəkkürlərdən ibarət gülünc komediyani aşkar edənlərin hamısı ilə asanlıqla razılaşaçaq. Yalnız bioloji və seksual optimizm onların – o da yalnız bəzilərinin – adanı duymasını ört-basdır edə bilər, bu xəstəlik, deyəsən, Con Dona əziyyət verirdi. İstənilən fəaliyyət zamanı insanlarla yaranan əlaqələr – işdə, yataqda, idman meydançasında – ayrı-ayrı ağacların budaqlarının və yarpaqlarının təmasına bənzəyir, elə olur ki, budaqlar bir-birinə dolaşır, yarpaqlar nəvazişlə bir-birinə toxunur, bu zaman onların gövdələri paralel və kəsişməyən yollarla lovğa-lovğa yuxarı qalxırlar. «Daxilən də üzde olduğumuz kimi ola bilədik, – Oliveyra düşündü, – ancaq bunun üçün başqa cür yaşamaq lazım gələrdi. Bəs başqa cür yaşamaq nə deməkdir? Ola bilsin ki, absurda son qoymaq naminə absurd yaşamaqla, özünə elə amansızcasına qapılırsan ki, öz içinə etdiyin bu sıçrayışla özünü başqasının ağışında tapırsan. Bəli, yəqin ki, bu sevgidir, ancaq *otherness*¹ qadına qarşı hisslərimizin davam etdiyi qədər olur və yalnız həmin qadına dəxli olanlara aid olur. Əslində, heç bir *otherness* yoxdur, yalnız xoş olan *togetherness*² var. Doğrusu, bu, o qədər də pis şey deyil...» Sevgi – ontolojiləşdirən ənənədir, onun mahiyyətində verməyi bacarmaq var. Birdən onun ağılına elə bir fikir gəldi ki, yəqin, bu lap başda gəlməliydi: özünə hakim olmağı bacarmadan fərqliliyə də sahib olmaq mümkün deyil. Bəs, həqiqətən, özünə hakim olan varmı? Mütələq tənhalıqdan öz içinə qayıtmaq indiyədək kimə nəşib olub? Elə bir tənhalıqdan ki, sən hətta özün özünə də hesabat

¹ Burada: başqa cür düşünmə, fərqlilik (ing.)

² Burada: birlikdə olma durumu (*together* – “birlikdə” sözdündən yaranan söz) (ing.)

verə bilmirsən, odur ki uzaqbaşı başqalarının arasında tənha qalmaq üçün məcburən başını ya kinoya, ya da fahişəxanaya soxursan, yaxud dostlara qonaq gedirsən, ya da hər şeyi unutduran hansısa bir peşəyə üz tutursan, ya da ki evlənirsən. Beləliklə, paradoks: tənhalığın zirvəsi adiliyin ən üst nöqtəsinə, böyük illüziyaya gətirib çıxartdı, yəni cəmiyyət, bir növ, insana yaddır və insan, ümumiyyətlə, həyatda tək addımlayır, yalnız güzgülərin və ölü əks-sədanın olduğu zalda addımladığı kimi. Lakin onun kimi insanlar və özlərini qəbul edən (ya da özlərini əməlli-başlı tanıyandan sonra qəbul etməyən) bir çox başqaları daha pis paradoksa tuş gəliblər: onlar fərqliliyin lap kənarına yaxınlaşblar, lakin onu adlayıb keçə bilməyiblər. Zərif münasibətlər, dünyayla ecazkar uzlaşma üzərində qurulan əsl fərqlilik birtərəfli istəklə məhdudlaşa bilməz, uzadılmış əl başqa bir əllə görüşəcək, başqa bir fərqli əllə.

114

(– 62)

23

O artıq aydınlığını itirmiş düşüncələrdən yorulub tində dayandı (nədənsə, maşın vurmuş qoca bir dəqiqə də olsun yadından çıxmırdı, artıq o, yəqin ki, xəstəxana çarpayısında uzanıb, onu güləruz, eyni zamanda, simasız həkimlər, praktikantlar və tibb bacıları dövrəyə alıb, çox güman ki, adını, yaşını, peşəsini soruşurlar, onu qorxulu heç bir şey olmadığına inandırır və görünür, artıq ona yardım da göstəriblər – sarğı bağlayıb, iynə vurublar). Oliveyra dayanıb ətraf – da baş verənlərə baxdı; şəhərdəki bütün yolayrıcıları kimi bu yolayrıcı da onun düşüncələrinə illüstrasiya idi, yəni, demək olar ki, özünə əziyyət verib düşünməyə ehtiyac yox idi, sadəcə, baxmaq kifayət edərdi. Kafedə soyuqdan gizlənməmiş bir neçə bənnə piştaxtanın yanında sahiblə boşboğazlıq edirdi. İçəri girib bir stəkan şərab içməkdən başqa bir işi də yox idi. İki tələbə masanın arxasında nəsə oxuyub yazırdı. Oliveyra onların göz qapaqlarını qaldıraraq bənnələrə necə baxdıqlarını, sonra yenidən dəftər-kitablarına qayıtdıqlarını və yenidən bənnələrə baxdıqlarını gördü. Sanki, hərə öz şüşə qutusundan bir-birinə baxır, öz içinə çəkilir, sonra yenidən baxır, vəssalam. İkinci mərtəbədə,

kafenin qapalı eyvanında pəncərənin qabağında oturan qadın, deyəsən, nəsə toxuyub-hörürdü. Onun viz durmuş saçları ritmik şəkildə pəncərəyə doğru hərəkət edirdi. Oliveyra indi onun nə düşündüyünü, əlində qayçı olduğunu, bir azdan uşaqlarının məktəbdən, bütün günü kontorda və ya bankda oturmuş ərinin işdən gələcəyini təsəvvür etdi. Bənnalar, tələbələr, bu qadın, bir də ki elə indicə tində peyda olan kloşar. Bir şüşə çaxır onun cibindən başını çıxarıb baxır, qarşısında içərisində köhnə qəzetlər, boş konserv bankaları, kirli cır-cındır, başı qopmuş kukla, içindən balıq quyruğu çıxmış bağlama olan uşaq arabası var. Bənnalar, tələbələr, qadın, kloşar, balaca köşkdə isə, sanki, məhkumlar üçün nəzərdə tutulmuş LOTERIE NATIONALE¹ adlı rüsvayçılıq dirəyinə bağlanmış qarı oturub; yağlı saçları boz rəngli ləçəyinin altından bayıra çıxıb, əllərində göy rəngli barmacsız əlcəklər, TIRAGE MERCREDI² – ümitsiz halda müştəri gözləyir, ayaqlarını kürədə isidərək oturub, bu şaquli tabuta bağlanaraq sakitcə oturub soyuqdan dona-dona uğur təklif edir, qoca beynində isə xırdaca fikir topaları qaynaşır: uzaq uşaqlıq illərində ona konfet bağışlayan məktəb müəlliməsi, Sommada həlak olan əri, kommivoyajör oğlu, axşamlar suyu gəlməyən mansardadakı otaq, üç gün üçün birdən bişirilən şorba, bifşteksdən ucuz olan *boeuf bourguignon*³, TIRAGE MERCREDI. Bənnalar, tələbələr, avara, lotereya bileti satan qadın – hər kəs öz qrupcuğunda, öz şüşə qutucuğundadır; budur, qoca maşının altına düşür və dərhal hamı hadisə yerinə cumur, həyəcanla öz təəssürlərini bölüşür, tənqid edir, razılaşıb və razılaşmır, beləliklə, yenidən yağış yağan kimi bənnalar bardakı sütünun yanına, tələbələr öz masalarına, ikslər ikslərin, iqreklər də iqreklərin yanına qayıdacaqlar.

«Yalnız mənasız və absurd yaşamaqla haçansa bu sonu bilinməyən absurdu dağıtmaq olar, – Oliveyra yəni – dən düşündü. – İslanmış cücəyə dönəcəyəm, gərək özümü bir yerə salam». O, *Salle de Géographie*⁴ elanını gördü və vestibülə girdi. Naməlum qitə olan Avstraliya haqqında mühazirə. «Kristo de Monfave» kolleci məzunlarının yığıncağı.

¹ Milli lotereya (fr.)

² Çarşənbə axşamı oynayacaq (fr.)

³ Burqundiya əti (fr.)

⁴ Sorbonnada coğrafiya auditoriyası (fr.)

116

Madam Bert Trepanın ifasında fortepiano musiqisi. Meteoritlər haqqında mühazirə kurslarına yazılmaq açıqdır. Beş aya cüdoçu olun. Lion şəhərinin salınması haqqında mühazirə. Forteplano musiqisi konserti başlamaq üzrəydi, biletlər də ucuz. Oliveyra göy üzünə baxdı, çiyinlərini çəkib daxil oldu. Düşündü ki, Ronaldın yanına, ya da Etyenin emalatxanasına getsin, ancaq bunu axşama saxlamağa qərar verdi. Pianoçunun adının Bert Trepa olması, nədən-sə, ona gülməli göründü. Konsertə girmək bir tərəfdən əyləncəli oldu – qısamüddətli də olsa, öz-özündən uzaqlaşmaq, küçədə gəzdiyi zaman çeynədiyi mövzuya daha bir ironik illüstrasiya. «Biz – heç nəyik», – o, yüz iyirmi frankı kassanın pəncərəsindən başını çıxarmış qarının dişlərinin qarşısına qoyaraq düşündü. Mərdimazar qarının sayəsində ona onuncu cərgə düşdü. Artıq konsert başlasa da, bir neçə saqqallı, bir neçə keçəl, iki nəfər də həm saqqallı, həm də keçəl qocanı, qonşuları və ev adamlarını, qırx-qırx beş yaşlarında köhnə-nimdaş palto geyinmiş və dəlmə-deşik çətir götürmüş iki qadını nəzərə almasaq, tamaşaçı olduqca az idi; bərkədən danışaraq mübahisə edən, ağızlarında şirni xırtıldadan və oturduqları Vyana stullarını cırlıdadan bir neçə gənc də – əsasən cütlüklər – vardı. İyirmi adam ancaq olardı. Yağışlı hava qoxusu gəlirdi, nəhəng zal rütubətli və soyuq idi, pərdənin arxasındakı dərinlikdən anlaşılmaz danışq səsləri eşidilirdi. Qocaladan biri qəlyanını yandırdı, Oliveyra da tələsik siqaret çıxartdı. O, özünü narahat hiss edirdi, ayaqqabısının biri islanmışdı, kif və yaş paltar iyi gəlirdi. Siqaretini alışdıraraq dərin qullab vurdu, sonra söndürdü. Qapının arxasında zəif zəng çalındı və cavan bir oğlan ovuclarını bərk-bərk bir-birinə vurdu. Beretini bərbad şəkildə əyri qoymuş üzü qrimli – yəqin ki, bu qrimi gecələr də yumurdu – kapeldiner qarı giriş qapısının pərdəsini çəkdi. Yalnız bu zaman Oliveyranın yadına düşdü ki, girişdə ona proqram veriblər. Pis çap olunmuş vərəqdə qızıl medallı madam Bert Trepanın, Roz Bobun «Üç qeyri-müntəzəm hərəkət»ini (ilk ifa), Aliks Aliksin «General Leklerkin şərəfinə pavana»sını (ilk dünyəvi ifa) və Delibin, Sen-Sansın və Bert Trepanın müştərək əsəri «Sintez: Delib – Sen-Sans»ı ifa edəcəyi çətinliklə oxunurdu.

«Kül başına, – Oliveyra düşündü. – Proqrama bax».

Haradansa royala arxasında iri buxaqlı və ağ gur saçlı bir cənab peyda oldu. O, qapqara geyinmişdi, çəhrayı əliylə dəbdə olan jiletini bəzəyən zənciri nəvazişlə tumarladı. Oliveyraya elə gəldi ki, jilet əməlli-başlı yağa batıb. Zəif alqış sədaları eşidildi – bənövşəyi plaş geyinmiş və qızıl sağanaqlı eynək taxmış qız buna dözmədi. Qoca qeyri-adi dərəcədə tutuquşu qığıltısını xatırladan səsiylə boğazını qaynadıb giriş sözü söyləyərək bildirdi ki, Roz Bob madam Bert Trepanın keçmiş tələbəsidir, Aliks Aliksin «Pavana»-sı isə təvazökarlıq edərək təxəllüs arxasında gizlənən görkəmli ordu zabitanın əsəridir və hər iki əsərdə müasir musiqi elementlərindən istifadə olunmuşdur. O ki qaldı «Sintez: Delib – Sen-Sans»-a (burada qoca nəşəylə bəbəklərini fırlatdı), bu əsər müasir musiqi sahəsində ən böyük yeniliklərdən biridir və onun müəllifi madam Trepa bu novasiyanı «dahiyənə sinkretizm» kimi xarakterizə etmişdir. Bu qiymətləndirmə musiqi dühaları Delib və Sen-Sansın kosmosa, interfuziyaya və interfoniyaya cəzb etmələri, madam Trepanın dahiyənə intuisiyası olmasaydı, heç vaxt ali və sintetik yaradıcılığa ziyəlonə bilməyəcək individualizmin Qərb üçün xarakterik olan sarsıdıcı üstünlüyü qədər ədalətlidir. Doğrudan da, onun qeyri-adi hissiyatı, adətən, dinləyicilərin diqqətindən yayınan incəlikləri tutur və bununla da o, Fransanın iki böyük oğlunun üzərində görüşə biləcəyi mediumik körpü olmaq kimi xoşməramlı, lakin ağır bir missiyanın altına girirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, madam Trepa musiqi sahəsi ilə yanaşı, pedaqoji fəaliyyət də göstərirdi, tezliklə o, öz yaradıcılığının gümüş toyunu qeyd edəcəkdə. Nətiq öz qısa giriş nitqində madam Trepanın bundan sonrakı musiqi yaradıcılığının dərinliklərinə nüfuz etməyə risk etmədi, çünki publika, görünür, deyilənləri təhlil edərək konsertin başlamasını səbirsizliklə gözləyirdi. Hər halda, Roz Bob və madam Trepanın əsərlərini ilk dəfə dinləyənlərin başa düşməsi üçün ipucu verərkən onların estetikasını qısa şəkildə anti-struktur konstruksiyalarla izah etmək olardı, başqa sözlərlə, söhbət əlahiddə səs xanalarından, əsərin ümumi ideyası ilə bağlı klassik, dodekafonik və atonal musiqi kanonlarından tamamilə azad olan təmiz təbdən gedir (sonuncu iki tərifi xüsusi vurğulayaraq təkrar etdi). Məsələn, madam Trepanın

118

sevimli tələbəsi Roz Bobun «Üç qeyri-müntəzəm hərəkət» əsəri olduqca bərkdən çırpılmış qapının musiqiçinin sənətkar ruhunda oyatdığı təəssüratdan yaranmışdır və hərəkətin birinci hissəsini təşkil edən otuz iki akkord həmin qapı zərbinin əks-sədasıdır; əgər auditoriya bu qədər mədəni olmasaydı, nətiq «Sintez»in əsasını təşkil edən kompozisiya texnikasının ən primitiv və ezoterik güclərə yaxın olduğu sirrini açmazdı. O heç vaxt sintezin fazalarından birinin yaradılması zamanı bəxtinə düşən böyük və şərəfli anları yaddan çıxarmaz – o zaman o, hər iki böyük sənətkarın partiturasına¹ rbdomanik kəfkiirlərin tətbiq olunmasında madam Trepaya kömək edibmiş (madam Trepanın olduqca orijinal bədii intuisiyasının kəfkiirə təsirini təsdiq edən pasajların seçilməsi üçün). Deyilənlərə çox şey əlavə etmək olardı, ancaq nətiq fransız ruhunun mayaklarından biri və geniş publikaya məlum olmayan dahilik nümunəsi madam Trepanı salamladıqdan sonra getməyi özünə borc bilir.

Buxaq titrədi və qoca həyəcanından yerə-göyə sığma-
yaraq öskürə-öskürə soffitlərin² arxasında qeyb oldu. İyirmi cüt əl seyrək şəkildə şappıldadı, bir-birinin ardınca bir neçə kibrit alışdı və Oliveyra kürsüdə mümkün olduğu qədər gərnəşərək özünü rahat hiss etdi. Maşın vuran qoca da, yəqin ki, indi xəstəxana çarpayısında özünü yaxşı hiss edirdi, güman ki, indi mürgü döyürdü, şokdan sonra həmişə belə olur, insanın özünü idarə edə bilmədiyi xoşbəxt səltənət fasiləsi və çarpayı – çarpayı deyil, Nuhun gəmisidir, özünsə, sanki, ödənişli məzuniyyətdəsən, hər necə olur-olsun, adət etdiyən gündəlik həyat qırılıb. «Deyəsən, ona baş çəkə-cəyəm, – Oliveyra düşündü. – Hə, onun kimsəsiz adasına soxulacağam, hamar qumuna öz ləpirlərimi salacağam! Eh, səndən heç vaxt adam olmayacaq».

Alqışlar onu gözünü açmağa və madam Trepanın çətinliklə əylərək tamaşaçılara təşəkkür etdiyinə şahid olmağa məcbur etdi. Onun sifətinə hələ yaxşı baxa bilməmişdi, ancaq çəkmələrini – üstünü örtməyə heç bir yubkanın qadir olmadığı kişi çəkmələrini görəndə quruyub qaldı. Kütburun, yastıdaban ayaqqabıların bağları qadın lentindən hazırlan-

¹ Partitura – çoxsəsli musiqi əsərinin bütün əsas partiya-larının məcmusu

² Soffit – teatr səhnəsinin yuxarısında və yanlarında üfüqi şəkildə düzülmüş lampalar

miş olsa da, bu, vəziyyəti zərrə qədər dəyişmirdi. Ancaq Bert Trepanı şişman adlandırmaq olmazdı, ona olsa-olsa, yekəpər demək olardı. O, yəqin ki, radikulitdən, yaxud lümbaqodan əziyyət çəkirdi, çünki yalnız bütün bədəniylə hərəkət edə bilirdi. Hazırda o, böyük çətinliklə əyilib təzim etdikdən sonra tamaşaçılarla üzbəüz dayanmışdı, sonra yanpörtü dönüb özünü kətille royalın arasına pərçim etdi və düzbucaq şəklində qatlanaraq arxasını kətilin üzərinə basdı. Oturduğu yerdən başını sərt hərəkətlə döndərərək yenidən təzim etsə də, artıq heç kəs əl çalmırdı. «Elə bil, yuxarıdan onu iplərlə hərəkət etdirirlər», – Oliveyra düşündü. Marionetlər və avtomatlar onun xoşuna gəlirdi və o, dahiyənə sinkretizmdən istənilən möcüzəni gözləyirdi. Bert Trepa bir də tamaşaçılara baxdı, onun, sanki, una bulaşmış yumru sifəti bütün günahları canına hopmuş, zəhərli quşüzümü rəngində qırmızı ağızına isə Misir qayığı uzanmışdı. Budur, o, yenə də profildən görünür; tutuquşu dimdiyinə oxşayan kiçik burunun yanlarındakı gözlər klavişlərə zilləndi, əllər klaviaturanın üzərində *do*-dan *si*-yədək gəzdi, yumşaq maral dərisindən olan iki əl çantasıyla birlikdə. Üç qeyri-müntəzəm hərəkətdən birincisinin otuz iki akkordu səsləndi. Birinciylə ikinci akkordun arası beş, ikinciylə üçüncü akkordun arası isə on beş saniyə çəkdi. On beşinci akkordda Roz Bobun iyirmi beş saniyəlik pauzası verildi. Əvvəlcə Roz Bobun Vebernsayağı pauzalardan asanlıqla istifadə etdiyini qiymətləndirən Oliveyra çox keçmədən bu zəhlətökən təkrarlamalardan bezikdi. Yeddinci və səkkizinci akkordların arasında zalda öskürmələr başladı, on ikinci və on üçüncü arasında kimsə ürəkdən bir kibrit çəkdi, on dördüncü və on beşinci akkordlar arasında artıq gənc sarışın qızın ağızından «*Ah, merde alors!*»¹ nidası aydınca eşidildi. İyirminci akkorddan sonra qaxsımış qalıq qız nümunəsi olan ən yaşlı xanımlardan biri çətirindən yapışıb nəsə deməkçün ağızını açmışdı ki, iyirmi birinci akkord nəzakətlə onun səsini batırdı. Oliveyra əylənərək Bert Trepayə baxdı və onun gözünün ucuyla zalı müşahidə etdiyindən şübhələndi. Trepanın qarmaqşəkili xırda burnunun üzərində güclə sezilən gözlərinin uclarında solğun mavi parıltı işarırdı, Oliveyraya elə gəldi ki, uğursuz pianoçu satılmış biletlərin hesabını aparır. İyirmi üçüncü akkordda

¹ Burada: lap zibildir ki! (fr.)

120

başının ortası keçəl olan cənab qəzəblənmiş halda ayağa qalxdı, fışıldadı, fıxırdı və çıxışa doğru elə möhkəm addımladı ki, dabanları bəstəkarın növbəti pauza üçün nəzərdə tutduğu bütün səkkiz saniyəni əks etdirdi. İyirmi dördüncü akkorddan sonra pauzalar qısalmağa başladı, iyirmi səkki - zincidən otuz ikinci akkorda qədər isə ümumi ideyadan yayınmamaqla matəm marşı akkordları səsləndi. Bert Trep ayaqlarını pedallardan çəkərək sol əlini dizinin üstünə qoydu və ikinci hərəkətə başladı. Bu hərəkət cəmi-cümlətəni dörd taktadan, hər takt da eyni uzunluqda üç notdan ibarət idi. Üçüncü hərəkət əsas etibarilə klaviaturanın qıraq registrlərindən ortasına doğru xromatik enmələrdən və qalxmələrdən ibarət idi və bütün bunlar trel və triollarla müşayiət olunurdu. Birdən pianoçu qadın gözlənilmədən pasajları yarıda kəsərək dimdik ayağa qalxdı və bir neçə dəfə, demək olar ki, meydan oxuyurcasına baş endirdi, lakin bu meydanoxuma Oliveyraya özünə inamsızlıq və hətta qorxu kimi göründü. Bir cütlük dəli kimi əl çalmağa başladı və Oliveyra birdən hiss etdi ki, nədənsə, o da əl çalır, odur ki özünə gəlib dayandı. Bert Trep a bir göz qırpımında yenidən profilini tamaşaçılara tərəf döndərdi, barmaqlarını etinasızcasına klavişlərin üzərində gəzdirdi, zəif sakitləşməsinə gözlədi. Sonra isə «General Leklerkin şərəfinə «Pavana»ya başladı.

Sonrakı iki-üç dəqiqəni Oliveyra özünə əziyyət verərək həm Bert Trepanın var qüvvəsiylə zəif boşaltdığı qeyri-adi həftəbecəri, həm də qocaların və cavanların açıq və ya gizli şəkildə aradan çıxmalarını izləməyə çalışdı. List və Raxmaninovun qarışığından ibarət «Pavana»da iki-üç mövzu yoğ - rulmadan, sonsuz variasiyalarda itərək, yetərincə makiyajlanmış qadın ifaçıların səs-küylü və gurultulu frazalarında təkrar olunur, təntənəli parçalar lafetdə aparılan cənazə kimi birdən-birə səs-küylü atəşfəşanlıqları xatırladan pasajlarda təzahür edir və gizli Aliks də xüsusi ləzzət alırdı. İki dəfə Oliveyraya elə gəldi ki, pianoçunun Salambosayağı vız durmuş saç bu dəqiqə dağılacaq, ancaq kim bilir, bu vürhəvura və «Pavana»nın qəzəbli titrəyişlərinə davam gətirmək üçün bu saç nə qədər sancaq və daraq taxılıb. Budur, finalın yaxınlaşdığını bildirən arpeciodan orgiya çalındı, hər üç mövzu səsləndi, onlardan biri – Ştrausun «Don Juan»ından bütöv bir parçaydı və Bert Trep sonradan birinci

mövzunun isterikasını söndürən daha gurultulu akkordlarla tufan qopardı və nəhayət, hər şey aşağı oktavada iki akkordla həll olundu, bu zaman ikinci akkordda sağ əlin səhv çaldığı bəlli oldu, ancaq belə şeylər hamıda ola bildiyi üçün Oliveyra ürəkdən əylənərək bərkədən əl çaldı.

Pianoçu həncamaya keçirilmiş kimi üzünü zala döndərüb təzim etdi. O, deyəsən, hələ də tamaşaçıları saymaqdan vaz keçməmişdi, ona görə də zalda uzaqbaşı səkkizdoqquz adam qaldığını öz gözləriylə görə bilirdi. Bert Trepa əhvalını pozmayaraq sol kulisin arxasına keçdi və kapeldiner qadın pərdəni çəkərək oturan dinləyicilərə konfet təklif etməyə başladı.

Əlbəttə, artıq getmək lazım idi, ancaq konsertin baş verdiyi şəraitin özündə Oliveyranı cəzb edən nəşə vardı. Hər halda, zavallı Trepa öz əsərlərini ilk dinləyicilərə təqdim etmək istəyirdi və bu, öz-özlüyündə bayram polonezi, ay sonatası və alov rəqsi kimi bir şey idi. Bu sifətdə, bu yumşaq tısbağada, burnuqırıq çaydanların, divar kağızlarıyla bəzənmiş və aylıq dövriyyəsi qırx min frank olan zallara toplaşan incəsənət və poeziya həvəskarları mühitində Rislerin ifasına dəfələrlə qulaq asan qoca kaftarların üfunətli aləminə düşmüş bu həcmsiz gicbəsərdə yumşaq başlı gəlincik kimi rıqqətdoğuran nəşə vardı, çünki ayın axırında dostlara və yaxınlara yalvarırdılar ki, Raymond Dulkan Akademiya üslubunda *əsl in-cə-sə-nət* naminə ayda, heç olmasa, bircə dəfə bura gəlsinlər və bu zaman Aliks Aliksin və Roz Bobun sifətindəki ifadələri təsəvvür etmək çətin deyildi, onlar konsert üçün zalın icarə olunmasının neçəyə başa gələcəyini hesablayır, şagirdlərdən birinin könüllülük əsasında çap edəcəyi proqramı, dəvət olunanların ümidləri doğrultmayan siyahısını tərtib edir, zalın boş olduğunu görəndə kulislərin arxasında hansı ümitsizliyin olacağını nəzərə alırdılar, lakin bütün bunlara baxmayaraq, o – qızıl medallı laureat səhnəyə çıxmalıydı, bütün hallarda çıxmalıydı. Eynilə Selinin əsərlərində olduğu kimi. Oliveyra hiss etdi ki, artıq hər şeyi əhatə edən iflasdan və bu iflasa uğrayan azsaylı təbəqəyə hesablanmış çürüməkdə olan və heç kəsə lazım olmayan artistlik fəaliyyətinin gərəksizliyindən başqa heç bir şey haqqında düşünə bilmir. «Əlbəttə, bu toza batmış yelpik məhz mənim burnuma tıxanmalıydı,

– Oliveyra əsəbiləşdi. – Əvvəlcə maşının altına düşən qoca, indi də bu Trepa. Bayırdakı axmaq havadan və içimdə baş verənlərdən danışmağa belə dəyməz. Xüsusən də mənim içimdəkilərdən».

Zalda cəmisi dörd nəfər qalmışdı və o, ifaçının özünü tənha hiss etməməsi üçün qərara gəldi ki, keçib birinci cərgədə otursun. Həmrəyliyin bu şəkildə nümayişi, nədənsə, ona gülməli gəldi, ancaq, buna baxmayaraq, qabağa keçdi və növbəti ifanın başlamasını gözləyə-gözləyə siqaret yandırdı. Zalda qalan xanımlardan biri, nədənsə, tam Bert Trepa yenidən səhnəyə çıxdığı anda getmək qərarı verdi, odur ki pianoçu, demək olar ki, boş qalmış parterin qarşısında ağır-ağır ikiqat olmamışdan öncə pisniyyət qadını əyri-əyri süzdü. Oliveyra gedən qadının arxadan vurulan yaxşı bir təpiyə layiq olduğunu düşündü. Birdən başa düşdü ki, bütün reaksiyaları, hətta Roz Bobun «Pavana»-sına baxmayaraq, Bert Trepayə qarşı açıq-aşkar rəğbətindən irəli gəlir. «Çoxdandır ki, belə şeylər hiss etmədim, – o düşündü, – yəni illər məni yumşaltmağa başlayıb?» Bu qədər metafizik çayları seyr etdikdən sonra birdən-birə qərribə şəkildə hiss edirsən ki, xəstə qocanı yoluxmaq, yaxud korsetə sarınmış bu gicbəsər qarıya alqışlarla ürək-dirək vermək istəyirsən. Qərribədir. Yəqin, soyuqdandır, ayaqlarım islanıb – ondandır.

Deliblə Sen-Sansın sintezi artıq üç dəqiqəydi ki, davam edirdi, bu zaman yerdə qalan tamaşaçının aparıcı qüvvəsini təşkil edən cütlük ayağa qalxdı və saymazyana çıxdı. Oliveyraya yenə də elə gəldi ki, Bert Trepanın zala zillənən baxışlarını tutdu; o, tamamilə royalın üzərinə əyilərək getdikcə elə gərginliklə çalır ki, elə bil, əllərini çəkib bağlayırdılar, arada pauzalardan istifadə edib Oliveyra və müləyim bir cənabın öz görünüşləriylə intizam və diqqət nümayiş etdirərək oturub qulaq asdıqları parterə çəpəki nəzər yetirirdi; «*Le Rouet d'Omphale*»¹dən dörd taktın ardınca «*Les Filles de Cadix*»²in dörd taktı gəldi, sonra isə sol əl «*Mon coeur s'ouvre a ta voix*»³in leytmotivini çaldı, sağ əl də mövzuya «Lakme»dən zıncırovla cavab verdi, daha

¹ «Omfalanın cəhrəsi» (fr.)

² «Kadisli qız» (fr.)

³ Ürəyim sənə qarşında açıldı (fr.)

sonra isə hər iki əl «*Danse Macabre*»¹ və «Koppeliya» çaldı. Əgər proqrama inansaq, «*Hymne à Victor Hugo*»², «*Jean de Nivel*»³ və «*Sur les bords du Nil*»⁴dən götürülmüş digər mövzular daha məşhur əsərlərlə bədii şəkildə sintez edildiyindən bu sinkretik həftəbecər, guya, daha asan anlaşılırdı, ona görə də mülayim cənab yavaş-yavaş qımışmağa başlamışdı, ancaq tərbiyəli şəxslərə xas şəkildə əlcəklərini ağızına tutaraq bunu gizlətməyə çalışırdı. Oliveyra onun buna tam haqqı olmasıyla razılaşdı – ondan susmasını tələb etmək olmazdı, çox güman ki, Bert Trepa da bundan şübhələnmişdi, çünki tez-tez saxta notları götürür və guya, qolları yorulduğundan yumurta üstündə yatmış toyuq kimi dirsəklərini yuxarı qaldıraraq onları çırpırdı. «*Mon coeur s'ouvre à ta voix*», yenə «*Où va la jeune hindoue?*»⁵, sonra iki sinkretik akkord, yarımqıç arpecio, «*Les Filles de Cadix*», hiçqırığa bənzəyən tra-lya-lya-lya, Pyer Bulez üslubunda (əcəb sürprizdir!) bir neçə interval və mülayim cənab inildəyərək və əlcəklərini ağızına tutaraq zaldan bayıra qaçdı. Elə bu vaxt Bert Trepa klaviaturanın üzərinə əyilib əllərini aşağı saldı və uzun bir saniyə keçdi, bitməz və tükənməz bir saniyə, zalda təkbətək qalan hər ikisi üçün – həm Bert Trepa, həm də Oliveyra üçün son dərəcə uzun bir saniyə.

– Əhsən, – alqışların yersiz olduğunu başa düşən Oliveyra dedi. – Afərin, madam.

Bert Trepa yerindən qalxmadan kətlin üzərində fırlandı və birinci oktavanın lya dilinə dirsəkləndi. Onlar bir-birinə baxdılar. Oliveyra qalxıb səhnəyə yaxınlaşdı.

– Çox maraqlı idi, – o dedi. – İnanın, madam, mən sizin ifanızı böyük maraqla dinlədim.

A köpəkoğlu!

Bert Trepa boş zala baxdı. Göz qapaqlarının biri səyri yirdi. Deyəsən, nəşə soruşmaq istəyirdi, nəyisə gözləyirdi. Oliveyra hiss etdi ki, nəşə deməlidir.

– Heç kəs bilməsə də, sizə yaxşı məlumdur ki, snobizm tamaşaçılara əsl artisti başa düşməyə mane olur. Mən bilərəm ki, əslində, siz özünüzcün çalırıdınız.

¹ «Ölüm rəqsləri» (fr.)

² «Viktor Hüqonun himni» (fr.)

³ «Janna de Nivel» (fr.)

⁴ «Nil sahillərində» (fr.)

⁵ Gənc hindu qız hara gedir? (fr.)

– Özüm üçün, – Bert Trepa qeyri-adi dərəcədə konserti açan cənabın səsinə oxşayan tutuquşu səsiylə təkrar etdi.

– Başqa kiminçün ola bilər ki? – Oliveyra davam etdi və sanki, yuxudaymış kimi cəld səhnəyə dırmaşdı. – Nitsşe demişkən, əsl sənətkar yalnız ulduzlarla danışar.

– Bağışlayın, siz kimsiniz? – Bert Trepa birdən onu gördü.

– Bilirsinizmi, mənə çox maraqlıdır... – O istənilən qədər naqqallıq edə bilirdi, bu, onunçün asan bir şey idi. Sadəcə, qadının yanında bir az da olmaq lazım idi, bunu izah edə bilməzdi, ancaq hiss edirdi ki, lazımdır.

Bert Trepa hələ də fikri ala dağda, qulaq asırdı. Sonra güc-bəlayla ayağa qalxdı, zala, soffitlərə baxdı.

– Hə, – o dedi. – Gecdir, evə getmək lazımdır. – O, bu sözləri özünə dedi və elə dedi ki, sanki, söhbət cəzadan, ya da buna bənzər bir şeydən gedirdi.

124

– Mənə sizinlə bircə dəqiqə də birlikdə olmağa icazə verərsiniz? – Oliveyra təzim edərək dedi. – Əlbəttə, əgər sizi qarderobda, ya da qapıda gözləyən yoxdursa.

– Yəqin ki, heç kəs gözləmir. Valentin giriş nitqindən dərhal sonra getdi. Giriş nitqi sizin xoşunuza gəldi?

– Maraqlıydı, – Oliveyra, həqiqətən, yuxuda olduğuna və yuxusunun davam etməsini istədiyinə daha çox inana-raq dedi.

– Valentin bundan da yaxşı bacarır, – Bert Trepa dedi. – Ancaq, mənə, iyrenc hərəkət etdi... hə, iyrenc... mənə lazımsız əsgə kimi atıb getdi.

– O, siz və yaradıcılığınız haqqında elə fərəhlə danışdı ki...

– Beş yüz franka o, iylenmiş balıq haqqında da fəxrlə danışa bilər. Beş yüz frank! – Bert Trepa fikrə dalaraq təkrar etdi.

«Mən axmaq kimi görünürəm», – Oliveyra düşündü. Elə indicə sağollaşıb parterə düşsə, pianoçu qadın, yəqin ki, onun təklifini unudacaq. Ancaq qadın yenə ona baxdı və Oliveyra Bert Trepanın ağıladığını gördü.

– Valentin yaramazın biridir. Onlar hamısı... iki yüzdən çox adam vardı, siz də gördünüz, iki yüzdən çox. Birinci dəfə üçün bu, qeyri-adi bir şeydir, elə deyil? Bütün biletlər də ödənişliydi, elə fikirləşməyin ki, biz havayı biletlər gön-

dərmişik. İki yüzdən çox adam vardı, bircə siz qalmısınız, Valentin də gedib, mən...

– Bəzən boş zal əsl triumf sayılır, – nə qədər təəccüblü olsa da, Oliveyra belə dedi.

– Axı onlar niyə getdilər? Siz gördünüz, onlar gülürdülər! İki yüzdən çox adam vardı, sizə deyirəm, onların arasında məşhur adamlar da vardı, mən buna əminəm, mən zalda madam de Roşu, doktor Lakurani, skripkaçı Monteleni, bu yaxınlarda «Qran-pri» alan professoru gördüm... Mənə elə gəlir ki, «Pavana» onların xoşuna gəlmədi, ona görə də getdilər, siz necə düşünürsünüz? Axı onlar mənim «Sintez»imə qədər getmişdilər, elədir ki var, mən özüm gördüm.

– Əlbəttə, – Oliveyra dedi. – Qeyd etməliyəm ki, «Pavana»...

– Heç bir pavana-filan deyil, – Bert Trepa dedi. – Sadəcə, zibildir. Günahın hamısı Valentindədir, mənə demişdilər ki, Valentin Aliks Alikslə yatır. Siz deyin, cavan oğlan, nəyə görə mən uşağbağın birinə görə cavab verməliyəm? Mən qızıl medal laureatıyam, onu sizə göstərəm, mənim haqqımda qəzetlərdə tənqidçilər çıxış ediblər, böyük qələbələrim olub, Qrenoblda, Pu...

Göz yaşları boynuna axdı, krujevalarının arasına doldu, külrəngi dərisinin qatlarında yox oldu. O, Oliveyranın əlindən yapışdı, onu əsməcə tutmuşdu, az qala, ürəkkeçməsi tutacaqdı.

– Bəlkə, paltonuzu götürüb küçəyə çıxmaq? – Oliveyra onun paltosunu verməyə tələsdi. – Havada sizə yaxşı olar, bir yerə girib boğazımızı yaşlarıq; bu, mənimçün əsl...

– Boğazımızı yaşlarıq, – Bert Trepa təkrarladı. – Qızıl medal laureatı.

– Necə istəyirsiniz, – Oliveyra ehtiyatsız dedi və ondan xilas olmaq üçün kənara çəkilmək istədi, ancaq pianoçu onun qolunu sıxaraq daha da yaxınlaşdı. Oliveyra konsertdəki zəhmət tərinin naftalin və buxurqarışıq qoxusunu, bir də sidik və ucuz losyon iyi hiss etdi. «Əvvəl Rokamadur, indi də Bert Trepa, ağlasığmazdır». Pianoçu qadın «qızıl medal» deyə-deyə göz yaşlarını udurdu. Birdən elə hicqırdı ki, elə bil, havada güclü bir akkord tutdu. «Həmişə belə olur...» – nəhayət, Oliveyra başa düşdü və əbəs yerə şəxsi

duygulardan qoparaq, söz yox ki, hansısa metafizik çaya baş vurmaq istədi. Bert Trepa müqavimət göstərmədən Oliveyranın onu soffitlərin yanına aparmasına icazə verdi, orada onu əlində fənər və lələkli şlyapa tutmuş kapeldiner qadın gözləyirdi.

– Madam özünü pis hiss edir?

– Həyəcəndandır, – Oliveyra dedi. – Artıq yaxşıdır, paltosu hanı?

Onun yaşıl plaşı asılqanın önündəki arfanın yanında sınıq stolların və taxta-tuxtanın arasındakı stulun üstünə atılmışdı. Oliveyra ona plaşını geyməyə kömək etdi, o daha ağlamırdı, ancaq başı köksünə düşmüşdü. Ensiz qapıdan qaranlıq dəhlizə çıxdılar, oradan da gecə bulvarına. Çiskin yağış yağdı.

126

– Taksi tapmaq problemdir, – cibində cəmi üç yüz frankı olan Oliveyra dedi. – Siz uzaqda yaşayırsınız?

– Yox, Panteonun yanında, piyada getsəm yaxşıdır.

– Hə, yəqin ki, belə yaxşıdır.

Bert Trepa asta-asta gedirdi, hər addımını atanda da başı otərəf-butərəfə yırğalanırdı. Kapüşonlu plaşda o gah partizana, gah da kral Ubyuya bənzəyirdi. Oliveyra gödək-çəsinin yaxalığını qaldırıb başını gizlətdi. Hava soyuq idi, o, acdığını hiss etdi.

– Siz çox yaxşı oğlansınız, – artist qadın dedi. – Gərək narahat olmaydınız. Siz mənim «Sintez»im barədə nə deyə bilərsiniz?

– Madam, mən həvəskaram, vəssalam, mənimçün musiqi, necə deyim...

– Xoşunuza gəlməyib, – Bert Trepa dedi.

– Bir dəfə qulaq asmaqla çətindir...

– Biz Valentinlə onun üzərində bir neçə ay işləmişik. İki dahini birləşdirmək üçün gecə-gündüz axtarışlar aparmışıq.

– Ancaq siz də etiraz eləməzsiniz ki, Delib...

– Dahidir, – Bert Trepa təkrar etdi. – Bir dəfə Erik Sati özü mənim yanımda onu belə adlandırdı. Doktor Lakur nə qədər desə də ki Sati, sadəcə, istəyirdi ki, mənə... nə isə gəlişigözəl söz xətrinə. Siz ki bilirsiniz o necə olub, bu qoca... Ancaq mən kişilərin nə demək istədiyini başa düşə bilərəm, cavan oğlan, mən bilərəm ki, Sati buna əmin idi, əmin. Siz hansı ölkədəsiniz, cavan oğlan?

– Argentinadan, madam, yeri gəlmişkən, deyim ki, mən artıq çoxdan cavan oğlan deyiləm.

– Ah, siz Argentinadansınız. Pampa... Necə düşünürsünüz, orada mənim əsərlərimlə maraqlana bilərlər?

– Mən buna əminəm, madam.

– Bəs siz öz səfirinizin məni qəbul etməsini təşkil edə bilərsiniz? Əgər Tibo Argentinaya, hətta Montevideoya gedib-sə, niyə öz əsərlərini ifa edən sənətkar – mən də getməyim? Siz, yəqin, diqqət etdiniz, bu mühümdür: mən öz bəstələdi - yim musiqiləri ifa edirəm. Demək olar ki, həmişə ilk olaraq.

– Siz çox bəstələyirsiniz? – Oliveyra soruşdu və ona elə gəldi ki, bu dəqiqə ürəyi bulanacaq.

– Bu, mənim səksən üçüncü əsərimdi... yox... hə də... elə o qədər... Yaxşı yadıma düşdü, gərək çıxmazdan qabaq madam Nole ilə danışaydım... Maliyyə məsələlərini qaydasına salaydım. İki yüz nəfər, bu, demək... – O dodağının altında nəse mızıldandı və Oliveyra düşündü ki, ona əsl həqiqəti, hər şeyi olduğu kimi demək daha doğru olardı, ancaq o özü də bunu, bu həqiqəti bilirdi, təbii ki, bilirdi. – Bu biabırılıqdır, – Bert Trepa dedi. – Mən burada iki il bundan qabaq da çalmışam, Pulenk də gəlməyə söz vermişdi... Təsəvvür edirsiniz? Pulenk özü. O gecə mən elə ilhama gəlmişdim ki, ancaq təəssüf ki, son anda hansısa işlər ona mane oldu... siz ki onların necə olduğunu bilirsiniz, bu dəbdə olan musiqiçilərin... Bu günə Nole iki dəfə az tamaşaçı yığmışdı, – o, qəzəblə əlavə etdi. – Düz iki dəfə. Mən iki yüz adam saydım, deməli, iki dəfə...

– Madam, – Oliveyra Sen küçəsinə çıxmaq üçün ehmal - ca onun dirsəyindən tutdu. – Zal qaranlıq idi, ola bilər ki, səhv saymısınız.

– Ola bilməz, – Bert Trepa dedi. – Əminəm ki, səhv etməmişəm, ancaq siz məni çaşdırdınız. Bir dəqiqə, nə qədər oldu... – Və o, yenə cidd-cəhdlə dodaqlarını tərpedərək və barmaqlarını qatlama-qatlama nəse pıçıldadı – Oliveyranın onu hara apardığını, bəlkə də, onun özünü belə tamamilə unutmuşdu. Hərdən o bərkədən nəse desə də, öz-özünə danışdığı bəlliydi, Parisdə öz-özünə bərkədən danışan nə qədər desən adam var, Oliveyranın özünün də belə etdiyi olmuşdu, yəni bu, onunçün qəribə bir şey deyildi, qəribə olan o idi ki, o, axmaq kimi bu qoca qarının, bu

yoluq kuklanın, içərisində gicbəsərliklə ağılsızlığın əsl gecə pavanasının rəqs etdiyi bu bədbəxt üfürülmüş şarın yanına düşüb küçəylə gedir. «Elə iyərəndir ki, adam onu pilləkəndən itələyib yıxmaq, sonra isə ayağının altıyla murdar sifətini əzişdirmək istəyir, qoy onuncu mərtəbədən düşən royal kimi partlayıb-dağılsın. Əsl mərhəmət onu bu miskin vəziyyətdən xilas etməkdir, qoy öz-özünü dolaşdırdığı və inanmadığı illüziyalardan it kimi əzab çəkməsin. Bunlar ona ayaq-qabısının içindəki suyu, boş evini və çalsaq əxlaqsız qocanı görüb-hiss etməmək üçün lazımdır. Ondən iyərənəm, tənə çatan kimi aradan çıxacağam, heç bir şey də hiss etməyəcək. Belə də gün olar, ilahi, əcəb gündür».

128

Bəlkə, köpək sürüsündən qaçırmış kimi özünü Lobino küçəsinə atsın, qan evin yolunu özü də tapar. Oliveyra boylanı və qolunu azca tərptədi, deyəsən, qolu yorulmuşdu, yavaş-yavaş ona yapışan və ondan asılan şey onu narahat edirdi. Bu şey Bert Trepanın qoluydu və o dərhal bütün gövdəsini Lobina küçəsinə sarı çəpəki baxa-baxa yolayrıcını keçməsinə və Turnon küçəsiylə addımlamasına kömək edən Oliveyranın qolu üstünə yıxaraq özünü qətiyyətlə yada saldı.

– Əminəm ki, o, sobanı qalayıb, – Bert Trepa dedi. – Bu gün hava o qədər də soyuq deyil, ancaq isti artistin dostudur, razısınız? Ümid edirəm ki, bizə gedib Valentinlə və mənimlə bir qədəh içməkdən imtina etməsiniz?

– Üzr istəyirəm, madam, – Oliveyra dedi. – Gərək bağış-layasınız, mənimçün sizi evinizə ötürməyin özü böyük şərəfdir. Bundan başqa...

– Siz çox təvazökarsınız, cavan oğlan. Bu, cavanlığınızdan irəli gəlir, deyilmi? Gənc olduğunuz hər halınızdan bəlidir, hətta əliniz də... – Barmaqlarıyla gödəkçədən yapışdı. – Mənsə yaşlı görünürəm, bilirsiniz də, artistin həyatı...

– Elə deyil, – Oliveyra dedi. – Mənim yaşım qırxı keçib, mənə təsəlli verməyin.

Sözlər ağızından öz-özünə çıxırdı, nə edə bilərdi ki, geri yə yol yox idi. Bert Trepa onun qolundan asılaraq, köhnə əyyamları eşib-tökür, arabir dayanaraq, deyəsən, haqq-hesab aparırdı. Hər dənbir Oliveyraya çəpəki baxaraq bar-mağıyla burnunu qurdalayır, ancaq əvvəlcə özünü elə göstərirdi ki, guya, ovcu qaşınır. Öncə əlcəyini çıxarıp, əlini Oliveyranın əlindən nəzakətlə çəkərək ovcunu qaşıyır, sonra

peşəkar pianoçu hərəkətiylə əlini üzünə qaldırır və barmağını bir saniyəlik burnuna soxurdu. Oliveyra özünü ele göstərirdi ki, guya, başqa səmtə baxır, başını döndərəndə isə artıq Bert Trepa yenidən əlcəklərini geyərək onun qolundan asılmış olurdu. Və onlar yağışın altında ağıllarına gələni danışa-danışa gedirdilər. Lüksemburq bağının yanından keçəndə onlar Parisdə həyatın günü-gündən çətinləşməsi, rəqabətin amansızlığı məsələsinə toxundular, xüsusən də gənclərin lovğa və qabiliyyətsiz, tamaşaçıların sağalmaz snobizm xəstəliyinə tutulmasından danışdılar. Bu zaman bifşteksin Sen-Jermendə, yaxud onun keyfiyyətli və münasib qiymətə satıldığı yeganə yer olan Büsi küçəsində neçəyə olduğunu da müzakirə etdilər. Bert Trepa nəzakətlə iki-üç dəfə Oliveyranın nə işlə məşğul olduğu, gələcəyə olan ümidləri, ən başlıcası isə hansı uğursuzluqlara düçar olduğu barədə soruşsa da, o cavab verməyə macal tapmamış düşüncələri yenidən Valentinin anlaşılmaz şəkildə yoxa çıxmasına, Aliks Aliksin «Pavana»sını ifa etməyin səhv olduğuna, bunu Valentinin xətrinə etdiyinə və bu səhvin bir daha təkrarlanmayacağına qayıtdı. «Uşaqbaz, – Bert Trepa donquldandı və Oliveyra onun barmaqlarının gödəkçəsinin qoluna yapışdığını hiss etdi. – Bu donuzun ucbatından mən – mənim nəyimə lazımdır – zirzibil çalmalı oldum, halbuki öz əsərlərim ifa olunmaqdan ötrü ölür...» O, əynində plaş olduğundan yağışı vecinə almayaraq dayandı (amma su Oliveyranın yaxalığının arasına dolurdu, dovşan və ya siçovul dərisindən olduğu bilinməyən yaxalığı isə azca yağış yağan kimi heyvanxana qəfəsi kimi üfunət qoxuyurdu) və cavab gözlədi. Oliveyra nəzakətlə gülümsədi və onu sakitcə Mediçi küçəsinə sarı dartdı.

– Siz çox təvazökar və olduqca təmkinlisiniz, – Bert Trepa dedi. – Tez olun, özünüz barədə danışın. Siz, yəqin ki, şairsiniz, eləmi? Bax Valentinlə biz cavan olanda... «Qürub odaları» «Merkür de Frans»da çox böyük uğur qazanmışdı... İndiki kimi yadımdadır, Tibode açıqca göndərmişdi. Valentin çarpayuya uzanıb ağlayırdı; o, həmişə ağlayanda üzüqoylu çarpayuya uzanır... Çox təsirlidir.

Oliveyra çox istədi ki, üzüqoylu çarpayuya yıxılıb ağlayan Valentinə təsəvvür etsin, ancaq nə qədər çalışsa da, gözünün qabağına Valentin yox, balaca, qırmızı yengəcə oxşayan

130

Rokamadır gəldi: o, beşikdə üzüqoylu uzanıb ağlayır, Sibilla isə onun arxasına şam qoymaq istəyirdi; o təslim olmurdu, qıvrılır, fırlanırdı və yancaqları daim Sibillanın bacarıqsız əllərindən sürüşüb çıxırdı. Maşın vuran qocaya da, yəqin ki, xəstəxanada şam-zad qoymuşdular. İnanılmazdır, şamlar necə də dəbə miniblər, bu ilin qəribə fenomenini fəlsəfi nöqtəyi-nəzərdən dəyərləndirmək lazımdır: nəcis ifraz etməklə kifayətlənməyən ikinci dəliyəmizin gözlənilməz tələbatı haradan yarandı ki, artıq aromatik, aerodinamik çəhrayı-yaşıl-ağ mərmiləri udmağı sınaqdan çıxarır. Ancaq Bert Trepa fikrini cəmləməyə macal vermirdi, o, yenidən Oliveyranın əlindən gah bir, gah da ikiəlli tutaraq üzünü ona tərəf elə çevirdi ki, sanki, gənc qızıdır. Oliveyranın bu gözlənilməzlikdən əti ürəşdi. Demək, o, argentinalıdır, Parisdə yaşayır və istəyir ki, burada... Yaxşı, o, burada nə istəyir? Bunu birdən-birə izah etmək çətinidir. Ümumiyyətlə, o, bura gəlib ki...

– Güzəllik, coşqunluq, ilham dalınca, qızıl budaq dalınca, – Bert Trepa dedi. – Deməyə də bilərsiniz, mən çox gözəl başa düşürəm. Vaxtilə mən də Podan Parisə qızıl budaq dalınca gəlmişdim. Ancaq mən zəif idim, gənc idim, mən... Bəs sizin adınız nədir?

– Oliveyra, – Oliveyra dedi.

– Oliveyra... *Des olives*¹, Aralıq dənizi... Mən də cənub-luyam, cavan oğlan, biz sizinlə hər ikimiz Panın davamçılıyıq. Yoxsa Valentin kimi! O Lilləndir. Bu şimalılarda balıq kimi soyuqqanlıdırlar, onların himayədarı – Merkuridir. Siz «Böyük Yaradılışa» inanırsınız? Mən Fulkanellini nəzərdə tuturam, siz məni başa düşürsünüz də... Ancaq etiraz etməyin, mən özüm də gözəl başa düşürəm ki, bu, ithaf olunmuş əsərdir. Ola bilsin ki, o, hələ əsl zirvəyə yüksələ bilməyib, mən sə... Məsələn, elə «Sintez»i götürün. Valentin əsl həqiqəti dedi: radioesteziya mənə bu iki sənətkarda bir-birinə yaxın olan üslubları aşkar etməyə imkan verdi və düşündürəm ki, bu, «Sintez»də öz əksini tapıb. Belə deyil?

– Əlbəttə, belədir.

– Sizin güclü *karma*²nız var, bu dərhal bəlli olur... – Əliylə var gücüylə Oliveyradan yapışdı. Artist qadın fikrə

¹ Zeytun (*fr.*)

² İnduizm və buddizmə görə, insanın əvvəlki mövcudluğu zamanı etdikləri onun sonrakı taleyinə təsir edir.

getmişdi, bununçün artıq, demək olar ki, müqavimət göstərməyən və yalnız bir şeyi – onu meydandan keçirib Sufflo küçəsiylə getməyə məcbur etmək istəyən Oliveyraya söykənməsi lazımdı. «Etyenlə Vonq görsələr, biabırçılıq olacaq...» – Oliveyra düşündü. Etyenlə Vonqun nə düşünməsi onu niyə narahat etməlidir ki, məgər metafizik çaylarla çirkli bələk əsgiləri qarışandan sonra gələcək onunçün bir mənə kəsb edirdi? «Elə bilirəm ki, heç Parisdə deyiləm, başıma gələnlər sinirlərimə toxunur, qəm dəryasına batmış bu sarsaq qarı da mənə əsəbiləşdirir, yağış altındakı bu gəzinti, hələ konserti demirəm. Mən cındır əsgidən də, ən çirkli bələkdən də pisəm və mahiyyətə, öz-özümə heç bir əlaqəm yoxdur». Başqa nə düşünə bilirdi, Bert Trepayə ilişərək gecəni yağışın altında veyllənə-veyllənə nə düşünə bilirdi ki: bütün pəncərələrin işıqlarının söndüyü böyük evdəki sonuncu işıq kimi söndü və ona elə gəldi ki, qətiyyəni özü deyil, əsl o, isteriyalı qocanı, bəlkə də, nimfomanı ardınca sürüyərək onun özünü haradasa gözləyir, Latin məhəlləsində sülənən isə olsa-olsa, onun *Doppelgänger*¹dir, o birisi isə tamam başqadır... «Alqamaro məhəlləsində qalıb? Yoxsa səyahət zamanı boğulub, fahişələrin yatağında, Böyük Yaradılış burulğanında, şanlı zəruri nizamsızlıqda itib-batıb? Necə də təskinedici səslənir, hər şeyin düzələcəyinə inanmaq necə də asandır, baxmayaraq ki çətinliklə inanırsan, ancaq asılan adamlar, yəqin ki, inamlarını bir dəqiqədə itirmirlər, inanırlar ki, son anda nəsə olacaq – zəlzələ, ya da kəndir iki dəfə dalbadal qırılacaq və onu əfv etməyə məcbur olacaqlar, yaxud da ki qubernator telefonla zəng edəcək, ya da qiyam baş verəcək və o xilas olacaq».

Bert Trepa xatirələrə dalararaq Lion vağzalında Jermen Tayferə rast gəlməsi, onun «Narıncı romblara prelüdiya»nı bəyənməsi və onu öz konsertinə daxil etməsi barədə Marqerit Lonqla söhbət edəcəyi haqqında fərəhlə danışmağa başladı.

– Bax buna deyərəm uğur, əsl ithaf, senyor Oliveyra. Ancaq bilirsinizmi, nə qədər ən yaxşı ifaçılar impressarioların, vicdansız tiranların qurbanına çevrilir? Valentin hesab edir ki, onların hakimiyyəti altına düşməyən hər hansı gənc pianoçu... Nə isə, cavan, ya qoca – hamısı quldurur.

¹ Oxşar (*alm.*)

– Bəlkə, siz özünüz başqa bir konsert...

– Daha çıxış etmək istəmirəm, – Bert Trepa üzünü döndərərək dedi, halbuki Oliveyra özü də ona baxmamağa çalışırdı. – Biabırçılıqdır, mən hələ də səhnəyə çıxmaq və dinləyicilərə öz bəstələrimi təqdim etmək zorundayam, halbuki muza olmalıyam, başa düşürsünüz, ifaçıları ilhama gətirən muza, onlar mənim yanıma gəlib əsərlərimi ifa etmək üçün icazə almalıdırlar, yalvarmalıdırlar, məhz yalvarmalıdırlar. Mən də razı olardım, çünki hesab edirəm ki, mənim əsərlərim tamaşaçıların hissələrini alovlandıran qığılcımdır, burada da, Birləşmiş Ştatlarda da, Macarıstanda da... Bəli, mən razı olardım, ancaq əvvəlcə onlar bu şərəfə layiq olmalıdırlar – mənim musiqimi ifa etmək şərəfinə.

132

Artıq pianoçu qadın onu, nədənsə, Sen-Jak küçəsiylə sürüməyə qərar vermiş Oliveyranın əlini var qüvvəsiylə sıxdı. Soyuq külək adamın sifətinə vurur, yağış ağız-burnuna dolurdu, ancaq istənilən hava şəraiti, deyəsən, Bert Trepanın vecinə deyildi. O, Oliveyranın qolundan asılaraq çərənləməyinə davam edir, hərdənbir hıçqırır, nifrət və ya istehza dolu qəhqəhələrlə gülürdü. Yox əşi, o heç də Sen-Jak küçəsində yaşamır. Əşi, nə fərqi var ki, harada yaşayır. O, bütün gecəni bax beləcə gəzməyə hazırdır, zarafat deyil, «Sintez»in təqdimatına iki yüzdən çox tamaşaçı yığılmışdı.

– Valentin gec gəlməyinizə görə narahat olacaq, – Oliveyra korset geyinmiş bu şarı, yağışa və küləyə qarşı asanca dığırılan bu kirpini doğru yola döndərməyin yollarını tapmaqda zorlanaraq dedi. Uzun və qırıq-qırıq monoloqun sonunda bəlli oldu ki, guya, Bert Trepa Estrapad küçəsində yaşayır. Artıq tamamilə kərxmiş Oliveyra üz-gözünün suyunu silib, gəminin burnunda donub qalmış Konrad qəhrəmanlarından biri kimi istiqaməti müəyyənləşdirməyə çalışdı. Birdən dəhşətli dərəcədə gülməyi gəldi, boş mədəsi deşilirdi, əzələləri titrəyirdi, Vonqa danışsa, ömründə inanmaz. Monpelyədə və Poda aldığı qonorarı hesablayan və arabir qızıl medalını xatırlayan Bert Trepayla heç də gülməyi gəlmirdi, heç onu evinə ötürməyi təklif etdiyinə görə öz səfehliyinə də gülmürdü. O hətta nəyə güldüyünü özü də yaxşı başa düşmürdü, bəlkə də, bütün bunlardan çox-çox əvvəllər baş verən nəyəsə gülmürdü. Hətta bu konsertə də gülmürdü, halbuki, yəqin ki, dünyada bu konsertdən gülcünc

heç bir şey ola bilməzdi. Lakin onun gülüşü sevinc gülüşüydü, şadlığın təzahürünün fiziki formasıydı. Buna, bu sevincə inanmaq necə də asandır. Fərqi yoxdur, o şadlığından, adi, əyləncəli və izah olunmaz məmnuniyyətdən gülmüş olsa belə. «Mən dəli oluram, – o düşündü. – Dəliyə qoşulanın axırı elə belə də olmalıydı». Sevinməyə ən kiçik səbəb belə yoxdur: su çəkmələrinin içində fırıldayır, yaxalığının içinə dolurdu. Bert Trepa ağır gödəniylə hələ də ondan asılmışdı, birdən hönkürmüş kimi bütün bədənini titrətdi; hər dəfə Valentini xatırlayanda onu titrətmə və hiçqınq tuturdu, deyəsən, bu, onda şərti refleksə çevrilmişdi. Bütün bunlar heç kəsi, hətta dəlini belə sevindirə bilməzdi. Oliveyra isə qəhqəhə çəkib ucadan gülmək istəyirdi, buna baxmayaraq, o gedir, Bert Trepanı ehtiyatla Estrapad küçəsinə, dörd sayılı evə doğru aparırdı; bunu təsəvvür etmək, hələ başa düşmək olduqca çətindi, ancaq hər şey məhz beləydi; əsas məsələ – Bert Trepanı imkan daxilində gölməçələrdən qoruyaraq və Klotild küçəsinin tinindəki evlərin damından tökülən şlalələrin altından qupquru keçirərək Estrapad küçəsindəki dörd nömrəli evə çatdırmaq idi. Onun evində Valentinlə birlikdə bir qədər vurmaq təklifi artıq Oliveyranın ağına batmışdı, onsuz da artist qarını beşinci, ya da altıncı mərtəbəyə itələyib çıxartmalı və içəri girməli olacaqdı. Tamamilə mümkündür ki, Valentin sobanı yandırmayıb (ancaq orada onları, yəqin ki, möcüzəvi salamandır, bir şüşə konyak gözleyirdi və çəkmələrini çıxarıb ayağını odda qızdırı-qızdırı incəsənətdən, qızıl medaldan danışa bilərdilər). Ola bilər ki, axşamların birində bir şüşə çaxır götürüb yenidən Bert Trepa qonaq gəder və qocaları sevindirər. Bu, elə xəstəxanadakı qocanı sevincirmək kimi bir şeydir. Belə yerlərə – xəstəxanaya, ya da Estrapad küçəsi kimi yerlərə getmək əvvəllər ağına belə gəlməzdi. Bu sevincli duyğu əmələ gəlməmişdən öncə mədəsi dəhşətlə oyulmağa başlamış, dərisinin altındakı gizli əl bu şirin işgəncəni buna qədər başlamışdı (dərinin altındakı əl barədə Vonqdan soruşmaq lazımdır).

– Ev dörd, düzdür?

– Hə, bax odur, balkonlu ev, – Bert Trepa dedi. – On səkkizinci əsrin tikilisidir. Valentin deyir ki, Ninon de Lanklo dördüncü mərtəbədə yaşayıb. O qədər yalan danışır ki.

Ninon de Lanklo. Hə, Valentinin nəfəsi də yalandan gedib-gəlir. Yağış, demək olar ki, kəsib, görürsünüz?

– Bir az azalıb, – Oliveyra razılaşdı. – Gəlin o tərəfə keçək, əgər etiraz etmirsinizsə.

– Qonşular, – Bert Trepa küçənin tinindəki kafeyə tərəf baxıb dedi. – Hə, odur, səkkizinci mərtəbədə yaşayan qarı... Bilirsiniz o nə qədər içir. Görürsünüz, qıraqdakı masanın arxasında əyləşib. Bizə baxır, sabah dedi-qodular başlayacaq, görərsiniz, başlayacaq...

– Allah xatirinə, madam, – Oliveyra dedi. – Ehtiyatlı olun – gölməçə!

– Hə, mən onu tanıyıram, sahibi də tanıyıram, beş barmağım kimi. Onlar Valentinə görə mənə nifrət edirlər. Valentin onların başına oyun açıb... Səkkizdə olan qarından lap zəhləsi gedir, bir dəfə gecə sərxoş olanda onun qapısına pişik poxu yaxıb, başdan-ayağa bəzəyib... Bir mərəkə qopdu ki, ömrüm boyu unutmaram... Valentin vanna otağında oturub üst-başındakı pişik poxunu təmizləyirdi, axı o özü də gözünəcən batmışdı, bir qəzəblənmişdi ki... Mənsə polislərə, qarıya və bütün məhəlləyə cavab verməli oldum... Nələr keçirdiyimi təsəvvür edə bilməzsiniz, mənim kimi adlı-sanlı... Valentin, sadəcə, dəhşətdir, böyük uşaqdır.

Oliveyra buxaqlı, qızıl zəncirli, çalbaş cənabı yenə gördü. Birdən divarda, sanki, yanq açıldı: çiyinlərini azca irəli verərək dayanırsan, içəri girib daşların, qalın divarın arasından keçirsən və tamamilə başqa bir aləmə düşürsən. Görünməz əl mədəsini öyümə dərəcəsinə gətirmişdi. Hiss etdi ki, son dərəcə xoşbəxtidir.

– Bəlkə, yuxarı qalxmazdan əvvəl bir qədəh *fine à l'eau* içim, – Bert Trepa qapının kandarında dayanaraq Oliveyraya baxıb dedi. – Əla gəzintiydi, mən zərrə qədər də üşü - mədim, hələ yağış...

– Böyük məmnuniyyətlə, – Oliveyra məyus-məyus dedi. – Bəlkə, qalxsanız yaxşı olar, çəkmələrinizi çıxararsınız, ayaqlarınız da topuğadək islanıb.

– Kafədə istidir, ora qızdırılır, – Bert Trepa dedi. – Allah bilir, Valentin gəlib, ya gəlməyib, bəlkə də, haradasa veyllənir, özünə dost axtarır. Belə gecələrdə o, yaman şorgöz - ləşir, küçə ititək qabağına biri çıxan kimi ağılını itirir, öz canımçün.

– Bəlkə, artıq gəlib, sobanı da qalayıb, – Oliveyra bicliyə keçdi. – İsti şal, yun corablar... Siz özünüzü qorumalısınız, madam.

– Ah, mən ot kimi qayğısızam. Mənim heç kafeyə girməyə pulum da yoxdur. Gərək sabah *cachet*¹ dalınca konsert zalına gedim... Bu tərəflərdə gecələr cibdə o qədər pulla gəzmək təhlükəlidir, təəssüf...

– Sizi zövqünüzə uyğun istənilən şeyə qonaq etmək mənimçün böyük səadətdir, – Oliveyra dedi. O artıq Bert Trepanı qapıdan içəri soxa bilməmişdi; girişdən isti rütubət vurur, kif iyi, bəlkə də, göbək sousu qoxusu gəlirdi. Sevinc hissi yavaş-yavaş uçub gedirdi, sanki, yalnız küçələri onunla birlikdə dolaşa bilər, evə girə bilməzdi. Bu sevinci tutub saxlamaq lazımdı, o, cəmi bir neçə dəqiqə davam etmişdi və elə bir yeni duyğuydu ki, heç bir şeyə oxşamırdı: o, vanna otağında oturub üzərindəki pişik nəcisini təmizləyən Valentin haqqında eşidəndə birdən hiss etdi ki, irəliyə doğru addımlaya bilər, doğrudan, addımlaya bilər, ayaqlarının burada heç bir rolu yoxdur, o, sadəcə, qalın daş divarın içinə girib bütün bunlardan xilas ola bilər: sifətini yuyan yağışdan, çəkmələrinin içində şappıldayan sudan. Anlamaq, həmişə olduğu kimi, bu qədər gərəkli olanda anlamaq mümkün deyil. Bu sevincin, dərinin altında mədəni oyan bu əlin nə demək olduğunu, ümidin haradan doğduğunu (əlbəttə, əgər bu söz yerinə düşürsə, əlbəttə, əgər ona mücərrəd ümid anlayışını tətbiq etsək) anlamaq – bütün bunlar olduqca axmaq və qeyri-adi dərəcədə gözəldir, amma indi bunlar hamısı uçub gedirdi, yağışın altında ondan uzaqlaşdı, çünki Bert Trepa onu evə dəvət etməkdənsə, kafeyə göndərdi, Gündəlik Məsələlərə, gün ərzində baş verənlərə qayıtdı: Krevelə, Sena sahillərinə – başı hara, ayağı da ora getmək niyyətinə, xərəkdəki qocaya, pis çap olunmuş konsert proqramına, Roz Boba və çəkməsinin içində lıqqıldağan suya. Oliveyra çiynlərindən dağ endirmiş kimi ağır əl hərəkətiylə küçənin tinində gecənin qaranlığını dağıdan iki kafeni göstərdi. Ancaq Bert Trepa, sanki, daha heç nə istəməmiş kimi Oliveyranın əlini buraxmadan və gizlicə dəhlizin qaranlığına baxa-baxa dodağının altında nəse mızıldandı.

¹ Qonorar (fr.)

– Qayıdıb, – o dedi və ağlamaqdan pırıldayan gözləriylə Oliveyraya baxdı. – O, orada, yuxarıdadır, mən hiss edirəm. Özü də tək deyil, əminəm: hər dəfə mən konsertdə çıxış edəndə o, öz dostlarıyla tapışır.

Barmaqlar Oliveyranın əlinə yapışmışdı; o, ağır nəfəs alır və hey dönüb qaranlığa baxırdı. Yuxarıdan boğuş miyovuldama səsi gəldi, yumşaq pəncələr dik pilləkənlə cəld yuxarı dırmaşdı. Oliveyra nə deyəcəyini bilmədi və siqaret çıxarıb yandırdı.

– Məndə açar yoxdur, – Bert Trepa güclə eşidiləcək tərz – də pıçılıtyla dedi. – O, belə işləri olanda mənə açar vermir.

– Sizə dincəlmək lazımdır, madam.

– Onun nə vecinədir ki, mən dincəlirəm, ya yox. Yəqin, sobanı kömürlə qalayıblar, mənim kiçicik ehtiyatımla; onu mənə doktor Lemuan vermişdi. Onlar orada lütdürlər, lüt. Mənim yatağımda, belə də iyirənlik olar?! Sabahsa mən yığışdırmalıyam; Valentin, yəqin ki, bütün döşəyi qusub-batırıb, o, həmişə... Sabahsa həmişəki kimi mən, mən yığış – dırmalı olacağam.

136

– Dostlarınızdan yaxınlıqda yaşayan var, gecəni orada qalasınız? – Oliveyra soruşdu.

– Yox, – Bert Trepa dedi və çəpəki ona baxdı. – İnanın, cavan oğlan, mənim dostlarımla çoxu Neyidə yaşayır. Burada isə səkkizdəkilər kimi qoca tör-töküntülər, aşağı səviyyəli adamlar yaşayır.

– İstəyirsinizsə, mən yuxarı qalxıb Valentindən qapını açmağı xahiş edərdim, – Oliveyra dedi. – Sizsə kafedə gözləyirsiniz, hər şey yoluna düşəcək.

– Necə yoluna düşəcək, – Bert Trepa, sanki, sərxoş – luqdan dili dolaşa-dolaşa dedi. – O açmayacaq, mən onu tanıyıram. Qaranlıqda oturub heç hay da verməyəcəklər. İşıq nəylərinə lazımdır? İşığı sonra yandıracaqlar, Valentin mənim gecələməkçün mehmanxanaya və ya kafeyə get – diyimə əmin olduğdan sonra.

– Mən qapını bərkədən döyərəm, onlar qorxurlar. Mən cə, Valentin qalmaqal düşməsinə istəməz.

– Onunçün fərqi yoxdur, özünü müdafiə edəndə onun – çün qətiyyəni fərqi yoxdur. Bununçün o, mənim donumu geyib «Marselyeza» oxuya-oxuya polis şöbəsinə də gedə bilər. Bir dəfə, az qala, belə bir şey olacaqdı, qonşu dükançı

Roberi sağ olsun, vaxtında onu tutub evə gətirdi. Rober yaxşı adamdır, yəqin, vaxtilə onun da atkeçməz yolları olub, ona görə də başqalarını başa düşür.

– İcazə verin, yuxarı qalxım, – Oliveyra təkid etdi. – Siz tindəki kafedə gözləyin. Mən hər şeyi yoluna qoyacağam, bütün gecəni burada qala bilməzsiniz ki.

Bert Trepa kəskin etirazını bildirməyə çalışırdı ki, dəhlizin işığı yandı. Bert Trepa Oliveyranı buraxıb kənara sıçradı və tələsik küçəyə çıxdı, Oliveyra isə nə edəcəyini bilməyib orada qaldı. Pilləkənlə iki nəfər qaçaraq ona baxmadan yanından ötdü və Tuen küçəsinə yönəldi. Bert Trepa əsəbi halda ətrafa baxaraq yenidən blokda gizləndi. Küçədə yağış, elə bil, vedrədən tökülürdü.

Bunu etməyə zərrə qədər həvəsi olmasa da, başqa çıxış yolunun olmadığını görən Oliveyra dəhlizin başındakı pilləkənə doğru getdi. Üç addım atmamışdı ki, Bert Trepa qolundan yapışıb giriş qapısına doğru dartdı. Yalvarışlar, qadağalar, əmrilər, sözlər və nidalar bir-birinə qarışıb anlaşılmaz toyuq qaçqılısına çevrildi. Oliveyra pilləkəndən geri çəkildi, təslim olub etiraz etmədi. Sönmüş işıq yenidən yandı və ikinci, ya da üçüncü mərtəbədə səslər eşidildi – kimlərsə sağollaşırdı. Bert Trepa Oliveyranı bayıra çıxardı, özüsə qapının çərçivəsinə qısıldı, özünü elə göstərdi ki, guya, plaşının düyməsini bağlayıb küçəyə çıxmağa hazırlaşır. Pilləkənlə aşağı düşən iki kişi onun yanından keçənədək tərپənmedi. Onlar laqeydcəsinə Oliveyraya baxıb hər tinbaşı *pardon*¹ deyə-deyə uzaqlaşdılar. Oliveyra heç bir şeyə baxmadan pilləkənlə üzüyuxarı cummağı düşündü, ancaq Bert Trepanın neçənci mərtəbədə yaşadığını bilmirdi. Yenidən qaranlıqda nəşə baş verəcəyini, yaxud da heç nə baş verməyəcəyini gözləyə-gözləyə əsəbi halda siqaretini sümürdü. Pianoçu qadının hıçqınqlarının açıq-aşkar eşidilməsinə leysan yağışın səsi də mane ola bilmirdi. O yaxınlaşıb əlini qadının çiyninə qoydu.

– Tanrı xatirinə, madam Trepa, qanınız qaralmasın. Deyin mənə görüm, nə edə bilərəm, axı bir çıxış yolu olmalıdır.

– Siz gedin, gedin, – o pıçıldadı.

– Siz tamam yorulub əldən düşmüşünüz, sizə yatmaq lazımdır. Gəlin mehmanxanaya gedək, mənim də pulum

¹ Bağışlayın (fr.)

yoxdur, ancaq mən danışaram, sabah verərəm. Mən bu yaxınlıqda, Valett küçəsində bir mehmanxana tanıyıram.

– Mehmanxanaya, – Bert Trepa dönüb Oliveyraya baxdı.

– Əlbəttə, bu, yaxşı deyil, ancaq gecələmək də lazımdır.

– Siz məni mehmanxanaya dartıb aparmaq istəyirsiniz.

– Mən sizi yalnız mehmanxanayadək aparacağam və sahibdən xahiş edəcəyəm ki, sizə otaq versinlər.

– Mehmanxanaya, siz məni mehmanxanaya aparmaq istəyirsiniz.

– Mən heç nə istəmirəm, – Oliveyranın səbri tükəndi.

– Mən sizə öz evimi təklif edə bilmərəm, ona görə ki, sadəcə olaraq, evim yoxdur. Siz mənim yuxarı qalxıb Valentine qapını açmasını deməyimi də istəmirsiniz. Siz mənim getməyimi istəyirsiniz? Elə isə – gecəniz xeyrə qalsın.

138

Haradan bilək ki, o, bu sözləri dedi, yoxsa yalnız düşündü. O, bu cür sözləri deməkdən heç vaxt indiki kimi uzaq olmamışdı, başqa yerdə o, bu sözləri çoxdan demişdi. O, belə etməməliydi. O nə edəcəyini bilmirdi, ancaq belə də olmazdı. Bert Trepa isə qapıya sıxılaraq ona baxırdı. Yox, o heç bir söz demədi, o, qadının yanında hərəkətsiz dayanaraq hələ də ona kömək etmək istəyir, nə qədər təəcüblü olsa da, ona acıqlı baxan və nə üçünsə əlini yuxarı qaldıran Bert Trepa üçün nəsə etmək istəyirdi. Birdən yuxarı qalxmış əl Oliveyranın sifətinə endi; o kanxmış halda kənara çəkildi və demək olar ki, şillədən yayına bildi, yalnız nazik barmaqların dırnaqları sifətini çubuq ucu kimi cızdı.

– Mehmanxanaya, – Bert Trepa təkrar etdi. – Eşitdiniz, o, mənə nə təklif etdi?

O, gözlərini dolandıraraq üzünü qaranlıq dəhlizə tərəf döndərdi, onun qıpqırmızı boyanmış ağzı, sanki, öz-özünə hərəkət edir, öz həyatını yaşayırdı və özünü itirmiş Oliveyraya elə gəldi ki, Sibillanın Rokamadura şam qoymaq istəyən əllərini görür, o isə dəhşətli bağırtılarla qıvrılır və yumşaq yerini büzürdü; Bert Trepa ağzını tərpedir, dəhlizin zülmətini, görünməz auditoriyanı gözləriylə dəlirdi və başını elə əsdirirdi ki, vız durmuş saçı havada rəqs eləyirdi.

– Allah bəlanızı versin, – Oliveyra əlini azca qanamış üzündə gəzdirərək dedi. – Belə bir şey haradan ağılınıza gəldi?

Amma onun belə bir şey ağılına gələ bilirdi, çünki (o, bunları qışqıra-qışqıra dedi və koridorun işığı yenidən yandı),

çünkü yaxşı bilirdi ki, belə əxlaqsızlar küçədə ona və bütün əxlaqlı qadınlara sataşılar, lakin o, buna yol verməz (bu zaman dalandarın qapısı açıldı və Oliveyra qapının yarısından bir qarının nəhəng siçovul kimi vəhşi gözlərini ona zillədiyini gördü), yol verməz ki, sapığın biri, ağızıtüpürcəkli satir evinin qapısı ağızında ona sataşsın, bəs polis, məhkəmə nə üçündür (kimsə sürətlə yuxarıdan aşağı endi və qaraçı balasına oxşayan qıvrımsaç oğlan uşağı məhəccərdən sallanıb sevinə-sevinə baxmağa başladı), əgər qonşular kömək etməsələr, o zaman o özü öz şərəfini qoruyar, əxlaqsızın, pozğun eksqibisionistin dərslərini verər, birinci dəfə deyil ki...

Turnefor küçəsinin tinində Oliveyra hiss etdi ki, yağışın altında çoxdan islanıb-sönərək yarısı oxxalanıb tökülən siqareti hələ də barmaqlarının arasında sıxır. Küçə fənərinə söykəndi, üzünü yağışın suyunda yumaq üçün başını yuxarı qaldırdı. Belə vəziyyətdə, yəni yağış üzünü yuyanda fikrini cəmləyə bilmirdi. O, başını aşağı salıb, gödəkçəsini xirtdeyinədək düymələyib küçəylə yavaş-yavaş addımlayırdı; yaxalığı həmişəki kimi çürüntü və dabbaqxana iyi verirdi. Oliveyra heç bir şey haqqında düşünmürdü, o gedir və sanki, kənardan özünə baxırdı: yekə bir it yağışın altında ağır-ağır yeriyir, yöndəmsiz ayaqlar üzərində gəzən qara məxluq, keçəli çəkmələrin içində yağışın altında ayaqlarını sürüyür. Arabir əlini qaldırıb üzünə çəkirdi, sonra bunu da dayandırdı, yağış gözlərinə dolur, o isə hərdənbir alt dodağını irəli uzadaraq üzüylə axan duzlu suyu içirdi. Bir xeyli sonra, Nəbatat bağının yanından keçəndə bütün yaddaşı özünə qayıtdı, gün ərzində baş verənləri söylə və bütün təfərrüatı ilə xatırladı. Düşündü ki, qarını evinə ötürərkən sevinməsi elə də böyük axmaqlıq deyilmiş. O, öz mənasız sevincinin əvəzini necə lazımdırsa, ödəyib. İndi o, əlbəttə, etdiklərinə görə öz-özünü danlayacaq və baş verənləri yerdə qalan həmişəki şey – küləyin daimi və qeyri-müəyyən, dəqiq sərhədləri olmayan zamanı sovurduğu dəlik qalanadək hissələrə ayıracaq. «Bu qədər ədəbiyyat yetər, – o düşündü və əllərini şalvarının ciblərində bir az qurudaraq siqaret çıxarmağa başladı. – Oynamaq, hoqqabazlıq etmək kifayətdir, bu gözqamaşdırıcı vasitələrsiz keçinməyə çalışmaq. Oldu-keçdi. Bert Trepə... Əlbəttə, bu, mənasız bir

şeydir, ancaq yuxarı qalxıb onunla və Valentinlə bir qədər içmək, sobaya yaxın oturub çəkmələri çıxarmaq nə yaxşı olardı. Əslində, elə sevinc hissi də buna görədi – çəkmələrimi soyunacağam və corablarımı quruyacaq. Və tam iflas, oğlum, heç nə edə bilməzsən. Nə etmək olar, bir halda ki belə oldu, yatmağa getmək lazımdır. Başqa çıxış yolu yox idi və ola da bilməzdi. Bir halda ki səninlə bu cür rəftar olunmasına yol verdin, demək, evə dönə və dayə kimi bütün gecəni uşağa baxa bilərsən. Buradan, indi olduğu yerdən Sommerar küçəsinədək yağışın altında, ən azı, iyirmi dəqiqə getmək lazımdır, yaxşısı budur, qabağına çıxan ilk mehmanxanada gecələsin. Kibritlər də artıq almırsınız, bircə dənəsi də. Gülməlidir, vallah».

(– 124)

140

24

– Mən bunu sözlərlə ifadə edə bilmirəm, – Sibilla qaşığı o qədər də təmiz olmayan əsgiyə silərək dedi. – Bəlkə də, başqaları daha yaxşı izah edə bilirlər, mənimçünsə sevin – dirici şeylərdənsə, kədərli şeylər haqqında danışmaq daha asandır.

– Bu qanundur, – Qreqorovius dedi. – Gözəl deyilmiş ağıllı fikirdir. Əgər onu ədəbiyyatın dilinə çevirsək, deyə bilərik ki, gözəl duyğulardan axmaq ədəbiyyat meydana çıxır və sairə. Xoşbəxtliyin tərfi yoxdur, Lusia, bəlkə də, ona görə ki, o, Mayya örtüyünün ən mükəmməl anıdır.

Sibilla çaşqın halda ona baxdı. Qreqorovius köks ötürdü.

– Mayya örtüyü, – o təkrar etdi. – Ancaq biz hər şeyi bir yerə toplamayacağıq. Siz, yəqin ki, diqqət etməsiniz, bədbəxtlik, belə deyək, daha tez nəzərə çarpır, çünki onda, sanki, obyektə subyekt arasındakı hüddud bəlli olur. Ona görə də yaddaşa həkk olunur və haqqında danışmaq da asan olur.

– Məsələ burasındadır ki, – Sibilla qazançada qızdırdığı südü qarşıdıraraq dedi, – xoşbəxtlik bir adam üçündür, bədbəxtlik isə əksinə, sanki, hamı üçündür.

– Çox ədalətli nəticədir, – Qreqorovius dedi. – Yəqin, fikir vermisiniz, mən sual verməyi o qədər də xoşlamıram. Amma o dəfə Klubda... Doğrudan da, Ronaldın arağı

adamın dilini yaman açır. Məni axsaq şeytan hesab etməyin, mən, sadəcə, dostlarıma yaxşı tanımaq istəyirdim. Sizinlə Horasio... Əlbəttə, izah olunmaz şeylər, hansısa böyük sirlər – sirlərin sirri var. Ronaldla Bəps deyirlər ki, siz mükəmməl cütlüksünüz, bir-birinizi tamamlayırsınız. Ancaq mənə elə gəlmir ki, siz bir-birinizi tamamlayırsınız.

– Bu, sizi niyə narahat edir?

– Narahat etmir, ancaq siz dediniz ki, Horasio getdi.

– Bunun dəxli yoxdur, – Sibilla dedi, – mənim xoşbəxtlik haqqında danışa bilməməyim o demək deyil ki, heç vaxt xoşbəxt olmamışam. İstəyirsiniz, Horasionun niyə getdiyini sizə danışa bilərəm və əgər Rokamadur olmasaydı, mən özüm də gedə bilərdim. – O, şübhəli baxışlarla otağa səpələnmiş əşyalara, kağız qalaqlarına və val zərflərinə baxdı. – Bunları harasa yığmaq lazımdır, hələ getməyə yer də tapmaq lazımdır... Burada qalmaq istəmirəm, çox kədərliyəm.

– Etyen sizə yaxşı, işıqlı otaq tapa bilər. Rokamaduru kəndə qaytarıb apararı kimi. Ayı yeddi minə. Etiraz etməsəniz, mən də bura köçərəm. Bu otaq mənim xoşuma gəlir, onda nəşə var. Adam burada yaxşı düşünə bilər, bir sözlə, çox gözəldir.

– Deməyin, – Sibilla etiraz etdi. – Saat yeddi olmamış aşağı mərtəbədəki qız «*Les Amants du Havre*»¹ni oxumağa başlayır. Mahnı yaxşı mahnıdır, amma hər gün çevir tət, vur tət...

*Puisque la terre est ronde,
Mon amour t'en fais pas,
Mon amour t'en fais pas*².

– Çox gözəldir, – Qreçorovius laqeydcəsinə dedi.

– Mənası da dərinidir, Ledesma belə deyərdi. Siz onu tanıyırsınız. O, Horasioya qədər olub, Uruqvayda.

– Zəncini deyirsən?

– Yox, zəncinin adı İreneo idi.

– Demək, zənci əhvalatı doğrudur?

Sibilla təəccüblə ona baxdı. Qreçorovius, doğrudan da, küt idi. Horasionu saymasaq (o da hərdən bir...), onu arzulayan bütün kişilər özlərini tam başdanxarab kimi

¹ “Havrlı sevgililər” (fr.)

² Bilirsən yumrudur yer,
Qalanları boş şeydir,
Əzizim, bil, boş şeydir (fr.)

aparırdılar. O, südü qarışdırıb çarpayya yaxınlaşdı və Rokamaduru qaşığıla içməyə məcbur etmək istədi. Rokamadur ağlayır və yemək istəmirdi, süd yanaqlarından aşağı axırdı. «Topi-topi-topi, – deyə Sibilla onu vədedici tonla hipnoz edirdi, bu tonda, adətən, udmuş biletlərin nömrələrini elan edirlər. – Topi-topi-topi». O, qaşığı Rokamadurun ağızına soxmağa çalışır, qıpqırmızı qızarmış uşaq isə süd içmək istəmirdi, ancaq birdən, nədənsə, təslim oldu və çarpayının küncünə çəkilərək qaşığı qaşığı dalınca ötürməyə başladı. Oturub qəlyanını dolduran Qreqorovius bundan xeyli məmnun oldu və özünü bir az ata kimi hiss etdi.

– Çok-çok, – Sibilla qazançanı çarpayının yanına qoyub yuxulayan Rokamaduru bələyə-bələyə dedi. – Hərərətə də otuz doqquz yarımından aşağı düşmür.

– Siz ona termometr qoymursunuz?

142

– Bu çox çətinidir, termometri qoyandan sonra, ən azı, iyirmi dəqiqə ağlayır, Horasio onun ağlamağına dözmür. Mən onun alınına toxunmaqla nə qədər olduğunu bilərəm. Otuz doqquzdan aşağı deyil, niyə düşmür, bilmirəm.

– Qorxuram ki, siz öz hissiyyatınıza həddən artıq güvənirsiniz, – Qreqorovius dedi. – Qızdırması olduğu halda süd ziyan deyil?

– Bu hərərət uşaq üçün o qədər də yüksək sayılmır, – Sibilla siqaretini alışdıraraq dedi. – İşığı söndürsək, yaxşı olar, tez yuxuya gedər. Orada, qapının yanındadır.

Sobadan isti vururdu, onlar üzbəüz oturub sakitcə siqaret çəkdikləri vaxt daha da isti oldu. Qreqorovius Sibillanın siqaretinin gah aşağı, gah da yuxarı, üzünə qalxdığına, bu zaman olduqca solğun üzünün sobadakı kömür kimi alışıb-yandığına, ona baxan gözlərinin parlamasına, sonra isə yenidən sönməsinə baxırdı. Otaqda yalnız Rokamadurun beşikdə qurdalanmasının və hıçqırtısının getdikcə azalan səsi eşidilirdi, budur, o astadan hıçqırdı və sakitləşdi, yenə hıçqırdı, bir də və yenə. Saat on biri vurdu.

– Gəlməyəcək, – Sibilla dedi. – Şeylərinin dalınca olsa da, gələcək, ancaq bunun məsələyə dəxli yoxdur. Hər şey bitdi, *Kaputt*¹.

– Bax mən öz-özümdən soruşuram, – Qreqorovius ehtiyatla sözbə başladı. – Horasio çox həssas adamdır, odur

¹ Qurtardı (*alm.*)

ki Parisdə onunçün çox çətindir. Ona elə gəlir ki, nə istəyirsə onu da edir, guya, burada azaddır, əslində, daim başı divara dəyir. Onun küçəylə necə yeridiyinə baxmaq kifayətdir, bir dəfə onu uzaqdan bir müddət izlədim.

– Gündürdün, – Sibilla, demək olar ki, nəzakətlə dedi.

– Yaxşısı budur, «müşahidə edirdim» deyək.

– Əslində, siz məni izləyirsiniz, hətta mən onun yanında olmasam da.

– Ola bilər, ancaq o anda bu, mənim ağılıma belə gəl - mirdi. Mənimçün tanışlarımın küçəylə necə getməsi həmişə olduqca maraqlıdır, əyləncəli məşğuliyyətdir, şahmatla heç cür müqayisə etmək olmaz. Bu yolla mən Vonqun onanizmlə məşğul olduğunu kəşf etmişəm, Bəps isə yansenist üslubunda xeyriyyəçiliklə məşğuldur: ovcunda bir parça çörək üzünü divara çevirir, çörəyin içində də nəşə olur. Bir vaxtlar hətta doğma anamı da tədqiq etmişəm. Lap çoxdan, Herseqovinada. Mən Adgüldən ötrü dəli-divanəydim, o, sarı - şın parik qoyurdu, ancaq mən onun saçlarının qara olduğunu bilirdim. Qəsrdə heç kəs bunu bilmirdi, biz ora qraf Rosslerin ölümündən sonra yerləşmişdik. Mən soruşanda (mənim cəmişi on yaşım vardı, xoşbəxt vaxtlar) anam güldü və məni həqiqəti söyləməyəcəyimə and içməyə məcbur etdi. Ancaq açmalı olduğum və sarışın parikdən daha sadə və gözəl olan bu həqiqət mənə rahatlıq vermirdi. Parik əsl sənət əsəriydi, anam qulluqçunun yanında çəkinmədən saçlarını daraya bilər, o isə heç bir şey hiss etməzdi. Anam otaqda tək qalanda, heç özüm də bilmirəm niyə, çox istəyir - dim ki, divanın altında, ya da bənövşəyi pərdələrin arxasında olum. Qərara gəldim ki, kitabxana ilə anamın tualet otağını ayıran divarda deşik açım, bunu gecələr hamı yatdığını zənn edəndən sonra edirdim. Və bir dəfə dəlikdən gördüm ki, Adgül sarışın parikini çıxarıb qara saçlarını yanına tökdü və tamamilə başqa cür, son dərəcə gözəl oldu, sonra bu pariki də çıxardı və başı bilyard şarı kimi ham-hamar oldu, ele iyrencdi ki, iyrendiyimdən o gecə yastığın üstünə qusdum.

– Sizin uşaqlığınız bir az Zenda məhbusunu xatırladır, – Sibilla dalğın halda dedi.

– Bu, pariklər aləmi idi, – Qreqorovius dedi. – Maraqlıdır, görəsən, Horasio mənim yerimdə olsaydı, neylərdi. Biz Hora - sio haqqında danışırıd və siz mənə nəşə demək istəyirsiniz.

– O necə də qəribə hiçqırır, – Sibilla Rokamadurun beşiyinə baxıb dedi. – İlk dəfədir ki, belə edir.

– Yəqin, mədəsinə nəşə olub.

– Niyə onlar onu xəstəxanaya qoymağımı bu qədər istəyirlər? Bu gün yenə o qarışqasifət həkim... Mən istəmirəm, xəstəxana onun xoşuna gəlmir. Mən evdə də nə lazımdırsa, edirəm. Səhər Bəps gəlmişdi, dedi ki, qorxulu heç nə yoxdur. Horasio da ciddi bir şey olmadığını deyirdi.

– Horasio gəlməyəcək?

– Yox, o, şeylərinin ardınca gələcək.

– Ağlamayın, Lusia.

– Mən burnumu silirəm. Hiçqırmağı kəsdi.

– Bir şey danışın, Lusia, əgər istəyirsinizsə.

– Mən artıq heç nə xatırlamıram, eybi yoxdur. Yox, yadımdadır. Niyə ki? Nə qəribə addır – Adgül.

– Hə, ancaq bilmirəm, əsl adıdır, yoxsa yox. Mənə deyiblər...

– Sarşın və qara parik kimi, – Sibilla dedi.

– Hamı kimi, – Qreqorovius dedi. – Doğrudan da, hiçqırmağı kəsdi. İndi sabaha kimi yatacaq. Siz Horasio ilə nə vaxt tanış olmusunuz?

(–134)

25

Yaxşı olardı ki, Qreqorovius susaydı, ya da Adgül haq - qında danışaydı, onda o, qaranlıqda sakitcə siqaretini tütülədər, otaqdakı səliqəsizliyi, Horasionun otaq tapan kimi aparması üçün qablaşdırılacaq valları və kitabları bir an unudardı. Amma yox, o, Sibillanın nə deyəcəyini gözləyərək bir dəqiqə susdu və yeni sual verdi, elə hey nəşə soruşur, elə bil, qızın «*Mon p'tit voyou*»¹ oxumaq, yaxud yanmış kibritlərlə nəşə çəkmək, ya da Sommerar küçəsindəki ən yoluq pişikləri tumarlamaq və ya Rokamaduru yedizdirmək istəməsi ona mane olur.

– «*Alors, mon p'tit voyou*, – Sibilla oxuyurdu, – *la vie, qu'est-ce qu'on s'en fout...*»²

¹ “Mənim balaca dəcəlim” (fr.)

² “Mənim balaca dəcəlim, həyat elə bir şeydir ki, gərək hər şeyə tūpürəsən...” (fr.)

– Mən də akvariumları çox sevirdim, – Qreqorovius xatirələrə dalaraq dedi. – Ancaq mən öz cinsimə xas işlərlə məşğul olmağa başlayanda bu məhəbbət tükəndi. Bu, Dubrovnikdə oldu, fahişəxanada; mənə ora danimarkalı bir matros aparmışdı, anamın Odessadan olan ozamankı sevgilisi. Yatağın ayaq tərəfində gözəl bir akvarium vardı, yataq özü də göy üzü kimi mavi örtüklə örtülmüşdü, sarışın gombul fahişə dovşan kimi qulağımdan tutmamışdan öncə örtüyü səliqəylə qaldırdı. Təsəvvür edirsiniz, Lusia, necə qorxuluydu, bunlar hamısı necə dəhşətliydi. Biz arxası üstə uzanmışdıq, o tamamilə avtomatik şəkildə mənə sığallayırdı, mənə əsməcə tutmuşdu, o isə nədən gəldi danışırdı: elə indicə barda düşən davadan, martda olan tufanlardan... Balıqlar isə ora-bura vurnuxurdular, aralarında yekə bir qara balıq vardı, ən böyüyü o idi. Ora-bura, ora-bura, gombulun əli qıçlarımla aşağı-yuxarı... Bax məhəbbət bu imiş, qara balıq inadla ora-bura vurnuxur. Obraz obraza bənzəyir, yeri gəlmişkən, yetərinəcə dəqiq. Sonsuzluqadək təkrarlanan qəribə qaçış, şüşədən keçib başqa bir mahiyyətə daxil olmaq istəyi.

– Kim bilir, – Sibilla dedi. – Mənə elə gəlir ki, artıq balıqlar akvariumdan çıxmaq istəmir, onlar, demək olar ki, heç vaxt burunlarını şüşəyə toxundurmurlar.

Qreqorovius xatırladı ki, çıxarılan arakəsməsi olan akvariumlar haqqında haradasa Şestovdan oxuyub; bu arakəsməni bir müddətdən sonra çıxarsalar da, öz bölməsində üzən balıq o biri tərəfə üzməyə heç səy də göstərmir. Bəlli yerədək üzdükdən sonra maneənin götürüldüyünü və bir az da irəli üzməyin mümkün olduğunu bilmədən dönüb yenidən geri üzür...

– Bəlkə, məhəbbət də elədir, – Qreqorovius dedi. – Necə də qəribədir, sən akvariumdakı balıqlara heyran olduğun halda, onlar birdən-birə havaya qalxır və göyərçinlər kimi uçurlar. Axmaq arzudur, təbii ki. Biz burnumuzun nəse xoşagəlməz bir şeyə toxunacağından qorxaraq elə hey geri çəkilirik. Burnumuz, elə bil, dünyanın o başıdır – dissertasiya mövzusu. Yəqin ki, pişiyə otağı bulamamağın necə öyrədildiyini bilirsən. Burnuna vururlar. Bəs donuza yerdombalanı yeməməsini necə öyrədirlər? Ağaclarla burnuna ilişdirirlər: dəhşət. Mənə elə gəlir ki, Paskal burun problemi

üzrə nəhəng alim olub, onun Misirlə bağlı məşhur fikrini yada salmaq kifayətdir.

– Paskal? – Sibilla dedi. – Nə deyib ki Misirlə bağlı?

Qreqorovius köks ötürdü. O, bir şey soruşan kimi hamı köksünü ötürürdü. Horasio da həmçinin, xüsusilə də Etyen, o, sadəcə, ah çəkməklə kifayətlənmir, fısıldayır, fınxırır, hətta gicbəsər də deyirdi. «Mən necə də avamam – lap bənövşəyiyədək», – Sibilla təəssüflə düşünürdü. Hər dəfə öz suallarıyla birini şoka salanda ona elə gəlirdi ki, bir anlığa bənövşəyi buludun içinə girib. Dərindən nəfəs almalı olurdu ki, bənövşəyi buludun içindən çıxsın, bulud isə bənövşəyi balıqların ətrafına yayılır, saysız-hesabsız bənövşəyi romblara parçalanır, Positos çölündə uçan ilanlara, yayda dəniz sahilində günəşə baxanda gözlərimiz önündə əmələ gələn bənövşəyi ləkələrə çevrilir, günəşin adı isə «Ra»dır və Paskal kimi o da misirlidir. Qreqoroviusun ahları ona, demək olar ki, təsir etmədi, Horasiiodan sonra onun suallarına cavab olaraq kim nə qədər ah çəksə də, onu həyəcanlandıra bilərdimi?! Ancaq buna baxmayaraq, bənövşəyi ləkələr bir anlıq da olsa göründü, ağlamaq istədi, ancaq bu bir an siqaretinin külünü çırpnadək çəkdi. Bu döşəmədə xalça olsaydı, onları yandırıb zay edərdi.

146

(–141)

26

– Əslində, – Qreqorovius dedi, – Paris nəhəng bir metaforadır.

O, barmağıyla qəlyanını tiqqıldadıb tütünü əzdi. Sibilla artıq ikinci siqaretini yandırıb yenidən oxumağa başlamışdı. Elə yorulmuşdu ki, hətta cümlələri başa düşməyəndə də əsəbiləşirdi. Ancaq Qreqoroviusun gözlədiyinin əksinə, sual verməyə tələsmədiyindən özü izahat verməyə məcbur olurdu. Sibilla uzaqdan qulaq asırdı, otağı çənginə alan tüstü və qaranlıq ona yardım edirdi. O, ayrı-ayrı rabitəsiz frazalar eşitdi, bir neçə dəfə Horasio, onun qəlbinə hakim olan ixtilaf, Klubun bütün üzvlərinin Paris küçələrində məq - sədsiz gəzintiləri, nəşə bir məna kəsb edə biləcək bütün bunlara inam üçün səbəb və dəlillər xatırlandı. Bəzən Qre - qoroviusun dediyi fraza qaranlıqda birdən-birə yaşıl və ya

ağ fiqurlar çəkirdi: bu gah Atlan, gah da Estev olur, sonra hansısa səs fırlanmağa başlayır, daha sonra yumulur və böyüyərək ya Manessye, ya da Vifredo Lam, yaxud Pyober, yaxud da Etyen və ya Maks Ernst olurdu. Gülməliydi, Qre - qorovius deyirdi: «...budur, elə hey bu Babil yolları görünür, necə deyim, deməli...» – Sibilla isə sözlərdən Deyrol, Bisyer doğduğunu görürdü, ancaq Qreqorovius artıq *empirik ontologiyanın* lazımsızlığı haqqında danışmışdı, ancaq bu birdən-birə Fridlender, yaxud zərif Viyon olub qaranlığı dəlir və onu titrəməyə məcbur edirdi, empirik ontologiya, mavi-təhər, sanki, tüstüdən və çəhrayı, *empirik*, açıq-sarı, ağ qığılcımların parlادığı dərinlik.

– Rokamadur yatdı, – Sibilla külü çırparaq dedi. – Mən də bir az yatsam, pis olmaz.

– Bu gün, mənəcə, Horasio gəlməyəcək.

– Haradan biləsən. Horasio pişik kimidir, bəlkə də, haradasa döşəmənin üzərində, qapının altında oturub, bəlkə də, qatarla Marselə gedir.

– Mən qala bilərəm, – Qreqorovius dedi. – Siz yatın, mən Rokamadura baxaram.

– Mənim heç yuxum gəlmir. Siz danışsınız, mənimsə gözümə havada elə hey cürbəcür şeylər görünür. Siz dediniz ki: «Paris – nəhəng bir metaforadır», mənimsə gözlərimin önündə Suqay nişanı kimi bir şey peyda oldu, qırmızı və qara.

– Mən Horasio barədə düşünürdüm, – Qreqorovius dedi. – Qəribədir, son zamanlar elə dəyişib ki, onu tanımaq olmur. Yəqin, hiss etmirsiniz, çünki ona çox yaxınsınız və bu dəyişikliyə görə ciddi şəkildə günahkarsınız.

– Nəhəng metafora nə deməkdir?

– İndi onun olduğu vəziyyətdə olanlar qaçmağa yol axtarırlar – bu, *vodu* ayini də ola bilər, marixuana da, Pyer Bulez və ya Tingelinin rəssam maşınları da. O başa düşür ki, Parisin harasında – onun günlərindən və ya əcəl günlərindən birində – görüşlərin birində onun axtardığı, dəli kimi axtardığı açar gizlənidir. Əslində, o, hansı açarı axtardığını bilmir, hətta bu açarın mövcudluğundan da xəbəri yoxdur. O yalnız onun konturlarını və sifətini görür; mən bu mənada metaforadan danışiram.

– Bəs siz niyə Horasionun dəyişdiyini düşünürsünüz?

– Qanunauyğun sualdır, Lusia. Mən Horasio ilə tanış olanda onu intellektual-diletant kimi qiymətləndirirdim, başqa sözlə, peşəkar kimi deyil, həvəskar intellektual kimi. Siz orada beləsiniz, deyilmi? Öz vətəniniz Matu-Qrosda.

– Matu-Qros Braziliyadır.

– Bir sözlə, Parana sahillərində. Çox ağıllı, maraqlı, hər şeydən xəbərdar. Bizdən qat-qat çox. İtalyan və ingilis ədəbiyyatından da başınız çıxır. İspanların «qızıl əsri», yaxud fransız ədəbiyyatı isə dilinizdən düşür. Horasio da belədir, ilk baxışdan belli olur. Qəribədir, bu qədər qısa zamanda o necə də dəyişilib. Kobudlaşıb, ona baxmaq kifayətdir. Hələ tam qabalaşmayıb, ancaq ona doğru gedir.

– Boş-boş danışmaq nəyə lazımdır, – Sibilla deyindi.

148

– Məni düzgün başa düşün, mən demək istəyirəm ki, o, qara rəng, açar axtarır və anlamağa başlayır ki, bunları kitabxanada axtarmaq lazım deyil. Əslinə baxsan, bunu ona siz öyrətmisiniz, o, elə buna görə gedir, çünki bunu heç vaxt sizə bağışlaya bilməyəcək.

– Horasio buna görə getmir.

– Ola bilsin ki, başqa nəşə və kimsə var. Niyə getdiyini o özü də bilmir, siz də onun gedişinin səbəbini bilə bilməzsiniz, buna cürətiniz çatmaz, inanın mənə.

– İnanmaram, – Sibilla stuldan sürüşüb döşəmədə yerini rahatlayaraq dedi. – Mən, ümumiyyətlə, heç nə anlamıram. Pola barədə isə lazım deyil. Mən onun haqqında danışmaq istəmirəm.

– Onda qaranlıqda gözlərinizə nə görüldüyünə baxın, – Qreqorovius mülayim tərzdə dedi. – Təbii ki, biz başqa şeylər haqqında da danışa bilərik. Siz bilirsiniz ki, Çeroki hindu tayfasından olanlar missionerlərdən daim bıçaq istəyirmişlər, ona görə də o qədər bıçaq toplayıblar ki, indi dünyada adambaşına düşən bıçaq sayına görə birinci yerdedirlər! Bu barədə Alfred Metronun məqaləsindən oxumuşam. Dünyada qəribə şeylər çoxdur.

– Hər halda, niyə Paris nəhəng metaforadır?

– Mən uşaqları, – Qreqorovius dedi, – dayələrimiz Bostok rayonunda kirayə qalan ulanlarla eşqbazlıq edirdilər. Onlara mane olmamağım üçün məni Malte Laurdis Briqqeni belə heyərətə gətirəcək xalılar və qobelenlərlə başdan-başa bəzədilmiş böyük salona oynamağa buraxır-

dılar. Xalçaların birində Ofir şəhərinin nağıllardakı kimi Qərbə qədər uzanan planı əks olunmuşdu. Mən iməkləyə-
iməkləyə sarı şarımı burnumla və əllərimlə Şan-Ten çayı
axarı boyunca itələyir, nizələrlə silahlanmış qaradərili əsgər-
lərin qoruduğu şəhər divarlarından keçirir, başımı xalının
mərkəzindəki qırmızı ağacdən düzəldilmiş masanın ayağına
vurmadan bütün təhlükələri adlayaraq çarıca Savskinin iç-
mətgahına gəlib çıxır və kəpənək qurdu kimi düz yemək-
xana təsvirinin üzərində yuxuya gedirdim. Hə, Paris – meta-
foradır. Mənə elə gəlir ki, indi də siz xalçanın üzərinə atıl-
mısınız. Bu xalının üzərindəki nə şəkildir? Ah, oğurlanmış
uşaqlıq illəri; bəs daha nə var, daha nə var? Mən bu otaqda
azı iyirmi dəfə olmuşam, ancaq bu xalçanın üzərindəki şəkli
qətiyyənlə yadımda saxlaya bilmirəm...

– O elə kirlə və köhnədir ki, şəkil, demək olar ki, görün-
mür, – Sibilla dedi. – Onun üzərində, deyəsən, iki tovuz-
quşu dimdikləriylə öpüşür və bu, kifayət qədər ədəbsiz
görünür.

Onlar pilləkəndə addım səsləri eşidib susdular: kimsə
yuxarı qalxırdı.

(–109)

27

– Ah, Pola, – Sibilla dedi. – Mən onun haqqında Hora-
siodan çox bilirəm.

– Ancaq onu heç vaxt görməmişiniz?

– Görmüşəm, özü də necə görmüşəm, – Sibilla tələsik
dedi. – Horasio onu bura saçlarında, paltosunun üstündə
gətirmişdi, onun ucbatından titrəyir, onu üstündən yuyub
təmizləyirdi.

– Etyenlə Vonq mənə bu qadın haqqında danışılar,
– Qreqorovius dedi. – Onları Sen-Kludakı kafenin eyva-
nında bir yerdə görüblər. Onların hamısına Sen-Kluda nə
lazım olduğu tək-cə ulduzlara bəlli olsa da, bu, belə olub.
Deyirlər ki, Horasio ona qarışqa yuvasına baxan kimi tilsim-
lənmişcəsinə baxmış. Vonq sonradan bundan istifadə
edərək özünün seksual təminat haqqında növbəti mürək-
kəb nəzəriyyəsini yaratdı; onun fikrincə, əgər ayrı-ayrı anlar
da sevginin bu tipli əmsalını qorumaq mümkün olsa (bunlar

onun sözləridir, çinlinin savadına görə məni bağışlayın), idrakda çox irəli getmək olar, bu zaman ruhumuz kristallaşdır başqa şəkə düşər, sürrealığa çevrilər. Siz buna inanırsınız, Lusial?

– Mənə elə gəlir ki, biz hamımız buna bənzer bir şey axtarıq, ancaq demək olar ki, həmişə aldanırıq, yaxud bizi aldadırlar. Paris – nəhəng, kor-koranə bir sevgidir, biz hamımız bu sevgi uğrunda ölməyə hazırıq, ancaq biz nəse yaşıl, nəse mamırabənzer bir şeyin içində batırıq. Montevideo da belədir, orada da gerçək sevgi yoxdur, vurulmağa macal tapmamış, nəse qəribə bir şey başlanır, mələfələrlə, saçlarla bağlı əhvalatlar, qadınlarda isə daha çox şeylər olur, Osip, abortlar, məsələn. Vəssalam.

– Məhəbbət, seksual həyat deməkdir. Biz hamımız eyni şey haqqında danışıq.

150

– Əlbəttə, – Sibilla dedi. – Əgər sevgi haqqında danışırsansa, demək, seksual həyat haqqında danışıq. Əksini düşünəndə isə vacib deyil. Ancaq mənə elə gəlir ki, seksual həyat və seks – eyni şey deyil.

– Bu qədər nəzəriyyə yetər, – Osip birdən dedi. – Bunlar hamısı dixotomiya, sinkretizmdir... Görünür, Horasio Polada bizim ona vermədiklərimizi axtarırmış. Belə deyək, praktik relslər üzərinə çıxaraq.

– Horasio həmişə nəse axtarı, – Sibilla dedi. – O, mənədən yorulur, çünki mən düşünə bilmirəm, vəssalam. Pola isə yəqin ki, daim düşünür, dayanmadan.

– Fikirlə qidalanan sevgi yoxsuldur, – Osip sitat gətirdi.

– Gəl ədalətli olaq, – Sibilla dedi. – Pola çox gözəldir, mən bunu Horasionun gözlərindən, onun yanından gələnədən sonra mənə baxmağından anlamışam; o, kibritə bən-zəyir, onu çəkən kimi parlaq alovla alışı, bunun bircə an davam etməsi önəmli deyil, bu çox gözəldir; çirk! Kükürd qoxusu gəlir və parlaq alov, sonra isə sönür. O bax belə gəlirdi, çünki Pola onu gözəlliklə doldururdu. Mən bunu da ona demişəm, Osip və düz də eləmişəm. Son zamanlar biz bir az uzaqlaşmışıq, ancaq yenə də bir-birimizi sevirik. Belə şey bir dəfəyə bitmir, Pola bizə pəncərədən düşən gün işığı kimi gəldi – mən həmişə belə düşünməliyəm, düz danışırdım bilməyim üçün. O, kölgəni tədricən mənədən uzaqlaşdırırdı- uzaqlaşdırırdı düşdü və Horasio onun şüaları altında

gəminin göyertəsindəkitək yandı, hətta qaraldı və çox bəxtiyar oldu.

– Heç vaxt ağlıma gəlməzdi. Mənə elə gəldi ki, siz özünüz... Pola əyləncəsi axır bir gün bitəcək, bir çox başqaları kimi. Heç olmasa, Fransuazi yadımıza salaq.

– Bu sayılmır, – Sibilla siqaretin külünü döşəməyə çırparaq dedi. – Bu, mənim Ledesmanı yada salmağım kimi bir şeydir. Amma siz bu barədə heç nə bilmirsiniz. Heç Polanın da axırının necə olduğunu bilmirsiniz.

– Bilmirəm.

– Pola ölür, – Sibilla dedi. – Sancağa görə yox, bunlar hamısı zarafatdır, halbuki mən bunu ciddi şəkildə eləmişdim, tamamilə ciddi. O, tezliklə döş xərcəngindən öləcək.

– Horasio da...

– Lazım deyil, Osip, yaxşı deyil. Horasio Polanı atanda onun xəstəliyi haqqında heç nə bilmirdi.

– Tanrı xatirinə, Lusia, mən...

– Siz bu gün nə danışdığınızı və nə istədiyinizi çox gözəl bilirsiniz, Osip. Alçaqlıq etməyin, heç eyham da vurmayın.

– Nəyə eyham vururam?

– Ona eyham vurursunuz ki, guya, Horasio Polanın xəstəliyini bilə-bilə onu atıb.

– Tanrı xatirinə, – Qreqorovius dedi. – Mən belə bir şey demədim.

– Bu, yaxşı deyil, – Sibilla sakitcə dedi. – Onu ləkələmək sizə nə verəcək? Məgər siz Horasio ilə ayrıldığınızı, onun yağışlı havada çıxıb getdiyini bilmirsiniz?

– Mənə heç nə lazım deyil, – Osip tamamilə kreslonun içinə bataraq dedi. – Mən elə adam deyiləm, Lusia, siz həmi -şə məni yanlış anlırsınız. Yəqin ki, mən «Qreffin»in kapitanı kimi diz çöküb mənə inanmağınız üçün yalvarmalıyam və...

– Məni rahat buraxın, – Sibilla dedi. – Əvvəl Pola, sonra da siz. Hələ divardakı bu ləkələri demirəm, gecə də ki qurtarmaq bilmir. Siz, yəqin ki, Polanı mənim öldürdüyümü də düşünməyə qadirsiniz...

– Mən heç vaxt belə şey düşünməmə.

– Yaxşı, bəsdir. Horasio heç vaxt bunu mənə bağışlamaz, hətta Polaya vurulmuş olmasa belə. Bu, sadəcə, gülməlidir, olsa-olsa, yaşıl mumdan Milad şam-gəlinciyi idi, indiyədək yadımdadır, çox gözəl idi.

– Lusia, mən sizin belə bir şey etməyinizə inana...

– O heç vaxt bunu mənə bağışlamaz, mən bunu hiss edirəm, halbuki bu barədə heç danışmamışıq. O, hər şeyi bilir, çünki gəlinciyi və sancağı görmüşdü. O, gəlinciyi yerə çırpıb, ayağı ilə tapdaladı. Başa düşmürdü ki, bu daha pisdirdi və bununla təhlükəni daha da artırır. Pola Dofin küçəsində yaşayır və o, demək olar ki, hər gün onun yanına gedirdi. O, yəqin ki, sizə yaşıl gəlincik barədə danışsın, Osip?

– Ola bilər, – Osip əsəbiləşərək dedi. – Siz hamınız anormalsınız.

– Horasio səliqə-sahman haqqında, həyatımızı dəyişməyin mümkünlüyü haqqında danışdı. O, həyat haqqında danışanda ölümü də mütləq nəzərdən qaçırmırdı və biz qəhqəhəylə gülürdük. O, mənə Pola ilə yatdığını söyləyirdi və mən başa düşürdüm ki, bununla o, mənim əsəbiləşəcəyimi və artistlik edəcəyimi düşünür. Osip, mən, doğrudan da, çox əsəbiləşməmişdim, mən özüm də əgər istəsəm, məsələn, sizinlə yata bilərəm. İzah etmək çox çətindir, ancaq iş tamamilə xəyanət etməkdə, yaxud buna bənzər digər şeylərdə deyil, Horasio xəyanət və ya aldatma sözlərini eşidəndə qəzəbindən dəli olurdu. Etiraf etməliyəm ki, biz tanış olanda o dərhal dedi ki, heç bir öhdəlik götürmür. Gəlinciyi isə ona görə elə etdim ki, Pola mənim evimə girmişdi, bu, artıq ağ idi, mən bildirdim ki, o hətta mənim alt paltarlarımı oğurlaya, corablarımı geyə, nəşə qırmızı bir şeyimi götürə, yaxud Rokamaduru yedirdə bilər.

– Ancaq onunla tanış olmadığınızı deyirdiniz.

– O, Horasionun içindəydi, siz kütsünüz, küt. Siz, sadəcə, kütbeyinsiniz, Osip. Adam bu qədər də küt olmaz axı. Onun gödəkçəsində, yaxalığında, siz Horasionun gödəkçəsinin xəz yaxalığını görmüsünüz də. O, evə qayıdanda Pola hələ də onunla olurdu, mən bunu onun baxışlarından anlayırdım. Horasio, bax, o küncdə soyunmağa və bu tasda yuyunmağa başlayanda isə, – odur, görürsünüz, Osip? – o zaman Pola onun dərisindən axıb tökülürdü, xəyalat kimi, mən onu görürdüm, Osip və ağlamaqdan özümü güclə saxlayırdım, çünki mən Polanın evində olmurdu, Pola heç vaxt məni Horasionun gözlərində, saçlarında hiss etmirdi. Bunu necə izah edəcəyimi bilmirəm, ancaq biz bir-

birimizi çox sevirdik. Nəyə görə – bilmirəm. Bilmirəm. Ona görə bilmirəm ki, mən düşünə bilmirəm və o, mənə məhz buna görə nifrət edir.

(-28)

28

Pilləkənlə kimsə qalxırdı.

– Bəlkə, Horasiudur, – Qreqorovius dedi.

– Bəlkə də, – Sibilla cavab verdi. – Ancaq altıncı mərtəbədə yaşayan saatsaza daha çox oxşayır, o, həmişə gec gəlir. Musiqi dinləmək istəmirsiniz?

– Bu vaxt? Uşağı oyadırdıq axı.

– Qorxma, səsini lap az verərik, kvartet olsa, daha yaxşı olar. Səsini elə verəcəyik ki, yalnız ikimiz eşidək, bax görürsünüz.

– Yox, bu, Horasio deyil, – Qreqorovius dedi.

– Bilmirəm, – Sibilla dedi və kibrit çəkib küncdəki val yığına baxmağa başladı. – Bəlkə də, qapının dalında oturub, onda belə şeylər olur. Bəzən qapıya qədər gəlir, sonra fikrini dəyişir. Patefonu yandırın, bax, o ağ düymədir, sobanın yanındakı.

Yeşik ayaqqabı qutusuna bənzəyirdi, Sibilla dizi üstə çöküb qaranlıqda əlini gəzdirərək valı qoydu. Yeşik sakitcə uğuldadı və uzaqdan gələn akkord yanlarında havadan asıldı, sanki, əl uzatsan, çatardı. Qreqorovius hələ də bir qədər çaşqın vəziyyətdə qəlyanını doldurmağa başladı. Şen - berq onun xoşuna gəlmirdi, ancaq iş bunda deyildi, vaxtın ötməsi, xəstə uşaq bütün qadağaları pozurdu. Lap səfeh idi. Ancaq bəzən onda belə şeylər olurdu, çəkindişi hansısa qayda buna görə ondan qisas alırdı. Sibilla, sanki, başını döşəmənin üstündəki yeşiyin içərisinə soxaraq yatmışdı.

Arabir Rokamadurun fısıltısı eşidilirdi, ancaq Qreqorovius getdikcə daha çox musiqiyə dalırdı və birdən kəşf etdi ki, musiqinin onu çoxdan dünyasını dəyişmiş və dəfn olunmuş Vyana sakininin yanına aparmasına dinməz-söyləməz itaət edir. Sibilla döşəməyə uzanıb siqaret çəkir, arabir qaranlıq sifəti işıqlanırdı: gözləri yumuluydu, saçları alnına tökül-müşdü, yanaqları, sanki, göz yaşlarından parıldayırdı, amma o ağlamırdı, onun ağladığını düşünmək axmaqlıq olardı.

O, tavanda dalbadal taqqılı eşidib hirsindən dodaqlarını bir-birinə sıxdı. Qreqorovius diksindi, topuğunu sıxan əli hiss edəndə, az qala, qışqıracaqdı.

– Fikir verməyin, yuxarıdakı qocadır.

– Axı biz özümüz güclə eşidirik.

– Bütün bunları borular eləyir, – Sibilla müəmmalı tərz-də dedi. – Səs boruların içiylə gedir, belə şey əvvəl də olub.

– Akustika qəribə elmdir, – Qreqorovius dedi.

– Bir azdan yorulacaq, – Sibilla dedi. – Əclaf.

Yuxarıdan elə hey taqqıldadırdılar. Sibilla hirsle dikəldi və səsi bir az da azaldı. Səkkiz-doqquz akkord səsləndi, sonra pissikato başladı və tavan yenidən döyüldü.

– Ola bilməz, – Qreqorovius dedi. – Bu tipin nəşə eşidə bilməsi çox təəccüblüdür.

– Bəla burasındadır ki, onda bizdən daha yaxşı eşidilir.

– Bu ev, elə bil, Dionisin qulağıdır.

– Kimin? Adamın gərək bəxti olsun, adajio yenicə başlamışdı. O isə taqqıldadır, Rokamaduru oyadacaq.

– Bəlkə, bəsdir.

– Yox, mən qulaq asmaq istəyirəm. Qoy tavanı uçursun. Ona Mario Del Monakonun valını qoyardım, onda bilərdi; heyif ki, məndə yoxdur. Əclafın biri, zəhləm gəlir o alçaqdan.

– Lazım deyil, – Qreqorovius nəzakətlə qafiyə tutdu.

– Artıq gecə yarından keçib, Lusia.

– Musiqi həmişə zamana uyğun olur, – Sibilla donqul dandı. – Bu mənzildən gedəcəyəm. Səsini almaq mümkün deyil, belə də heç nə eşidilmir. Dayanın, gəlin axırıncı parçanı bir də dinləyək. Fikir verməyin.

Taqqılı kəsildi və kvartet maneəsiz davam etdi, bir müddət hətta Rokamadurun fısıltısı belə eşidilmədi. Sibilla qulağını dinamikə yapışdıraraq ah çəkdi. Taqqılı yenidən eşidildi.

– Axmağın biri, – Sibilla dedi. – Həmişə belə edir.

– Tərslik etməyin, Lusia.

– Dayanın görüm. Onlar məni boğza yığıblar, hamı sını boynunun ardından tutub bayıra atardım. Həyatında ilk dəfə Şenberqi dinləmək istəyirsən, ilk dəfə istəyirsən ki...

O ağıladı, kəskin hərəkətlə adapteri valın üzərindən son akkordlarla birlikdə götürdü və patefonu söndürmək üçün onun üzərinə əyildi; o, çox yaxında idi və Qreqoroviusa onun

belindən yapışıb qucaqlamaq və dizi üzərində oturtmaq elə də çətin deyildi. O, Sibillanın saçlarını tumarlayıb üzünü sildi. Sibilla isə ağlayır, tütün qoxusuyla hıçqırır və öskürürdü.

– Zavallı qızcığaz, zavallı qızcığaz – Qreqorovius onu sığallayaraq təkrarlayırdı. – Heç kəs onu sevmir, heç kəs. Hamı zavallı Lusiaya murdarcasına yanaşır.

– Sarsaq, – Sibilla burnunu çəkərək və göz yaşlarını udaraq dedi. – Mən ona görə ağlayıram ki, bunu istəyirəm, ona görə ağlamıram ki, mənə təskinlik versinlər. İlahi, belə də iti diz olar, elə bil, qayçıdır.

– Bir az da oturun, nə olar, – Qreqorovius yalvardı.

– İstəmirəm, – Sibilla dedi. – Bu sarsaq da döyməkdən yorulmadı.

– Fikir verməyin, Lusia. Yazıq...

– Elə hey döyür, döyür, başa düşə bilmirəm, bu nə deməkdir.

– Qoy döysün, fikir verməyin, – Qreqorovius yersiz məsləhət verdi.

– Bir az öncə siz özünüz də narahat olurdunuz, – Sibilla dedi və düz onun sifətinə hırıldadı.

– Tanrı xatirinə, əgər siz bilsəniz...

– Lazım deyil, lazım deyil, mən hər şeyi bilirəm, bir dəqiqə, Osip, – Sibilla dedi və birdən başa düşdü ki, o, musiqiyə görə taqqıldadır. – İstəyirsinizsə, biz dinləməyə davam edə bilərik.

– Tanrı xatirinə, yox, yox.

– Məgər eşitmirsiniz, o, elə hey döyür?

– Mən indi onun yanına qalxıb ağız-burnunu əzəcəyəm, – Qreqorovius dedi.

– Yaxşı, – Sibilla onu dəstəklədi və yerindən sıçrayaraq ona yol verdi. – Deyin ki, onun gecə saat birdə insanları oyatmağa haqqı yoxdur. Gedək, qalxın, onun qapısı soldadır, üzərinə çəkmə vurulub.

– Qapının üzərində çəkmə?

– Hə, başdanxarab qocanın biridir. Çəkmə və yaşıl akkordeon qırığı. Nə oldu, niyə getmirsiniz?

– Məncə, lazım deyil, – Qreqorovius yorğun halda dedi.

– Hər şey biz düşündüyümüz kimi deyil, heç bir mənası yoxdur. Lusia, siz başa düşmədiniz ki... Axı bu nə deməkdir, o taqqıldatmağı kəsməlidir axı.

Sibilla küncə çəkildi, qaranlıqda şotkaya oxşayan nəyisə mismardan götürdü və Qreqorovius onu tavana necə döyəclədiyini eşitdi. Yuxarıda susdular.

– İndi kefirmiz nəyə istəyirsə, ona da qulaq asarıq, – Sibilla dedi.

«Maraqlıdır», – Qreqorovius düşündü.

– Heç olmasa, – Sibilla dedi, – Bramsın sonatasına. Nə yaxşı oldu, o taqqıldatmaqdan yoruldu. Dayanın, indi mən valı tapacağam, o, buralarda olmalıdır. Heç nə görünmür.

«Horasio orada, qapının dalındadır, – Qreqorovius düşündü. – Pilləkənin üstündə oturub, arxasını da qapıya söykəyib, hər şeyi eşidir. Taro kartlarındakı fiqur kimi, indicə doğacaq bir şey kimi, hər tərəfinin və hər üzünün bila-vasitə öz mənası olan çoxüzlü kimi, hər şey vasitəli bir məna ilə uyğun gələne və kəşf olunana qədər yalan. Beləliklə, Brams, mən, tavanın taqqıldaması, Horasio – bütün bunlar birlikdə yavaş-yavaş hansısa izahata doğru hərəkət edir. Buna baxmayaraq, heç bir şeyin əhəmiyyəti yoxdur». O, özündən soruşdu: görəsən, qaranlıqda Sibillanı yenidən qucaqlamaq istəsəm, nə olar? «Axı, o, buradadır və qulaq asır. Yəqin ki, o, bizi eşitməyindən ləzzət almağa da qadirdir, bəzən o, sadəcə, iyrenc olur». O nəinki Horasiiodan qorxur, hətta bunu özlüyündə çətinliklə boynuna alırdı.

– Yəqin, budur, – Sibilla dedi. – Hə, gümüşü etiketi var, üstündə də iki quş. Kimdir o, qapının dalında danışan?

«Hə, şüşə çoxüzlü və qaranlıqda o, yavaş-yavaş kristallardan yığılır, – Qreqorovius düşündü. – İndi Sibilla *bunu* deyəcək, orada isə, qapının arxasında *o* baş verəcək və mən... Ancaq mən *bunun* və *onun* nə olduğunu bilmirəm».

– Bu, Horasiiodur, – Sibilla dedi.

– Horasio bir qadınladır.

– Yox, bu, yəqin ki, yuxarıdakı qocadır.

– Qapısına çəkmə mıxlanan?

– Hə, onun səsi qarı səsinə, sağsağan səsinə oxşayır, həmşə də qoyun dərisindən papaq qoyur.

– Yaxşısı budur, val qoymayaq, – Qreqorovius məslə-hət verdi. – Baxaq görək nə olur.

– Sonra isə Bramsın sonatasına qulaq asa bilirik, – Sibilla əsəbi tərzdə dedi.

«Qədim dəyər şkalası, – Qreqorovius düşündü. – Onlar orada, pilləkən meydançasındadırlar, zülmət qaranlıqda indi bir-birinə girəcəklər, bu isə sonata dinləməyi ağılından çıxara bilmir». Ancaq Sibilla həmişəki kimi haqlı çıxdı, təkcə o haqlı çıxdı. «Deyəsən, mən xurafata düşündüyümdən daha çox inanırammış, – Qreqorovius qət etdi. – Düşünmək olar ki, əgər *affranchi*¹ həyat təzi keçirirsənsə, Lütesiyanın maddi və mənəvi parazitizmini qəbul edirsən, ya da Adəməqədərki insan kimi xurafatdan azadsan. Axmağın biri».

– «*The rest is silence*»², – Qreqorovius ah çəkərək dedi.

– *Silence my foot*³, – ingiliscə kifayət qədər çox söz bilən Sibilla dedi. – İndi görəcəksiniz, onlar yeni üsulla başlayacaqlar. Birinci də qoca ağızını açacaq. Budur, buyur. «*Mais qu'est-ce que vous foutez?*»⁴ – Sibilla ağızını əyərək burnunda danışdı. – Görək, Horasio necə cavab verəcək. Mənə elə gəlir ki, o, xısın-xısın gülmür, o gülməyə başlayanda söz tapa bilmir, inanılmazdır. Gedim görüm, orada nə baş verir.

– Necə də yaxşıydı, – Qreqorovius elə pıçıldadı ki, sanki, onun yanına qovucu mələk gəlmişdi. Herard David, Van der Veyden, Flemal ustası – bu saatda bütün mələklər dəhşətli dərəcədə flanmandlı mələklərə oxşayırdılar, eynilə onlar kimi gonbulsifət və kütbeyin, ancaq hamar-tumar, parıltılı və islaholunmaz dərəcədə burjua. (*Daddy-ordered-it, so-you-better-beat-it-you-lousy-sinners.*⁵) Bütün otaq mələklərlə doluydu, «*I looked up to heaven and what did I see//A band of angels comin' after me*»⁶ – həmişə belə qurtarır: polis-mələklər, vergiyiğan mələklər və sadəcə, mələklər. Bu nə qarmaqarışıqlıqdır; soyuq hava cərəyanı ayaqlarımda gəzdi, ağır pilləkən söyüşü qulaqlarıma doldu, gözlərimi isə Sibillanın çapı oyuğunda əriyən silueti tutdu.

¹ Burada: kiminsə hesabına yaşamaq (fr.)

² Sonra isə sakitlik (ing.)

³ Sakitlik mənim zəif yerimdir (ing.)

⁴ Siz nə edirsiniz, lənət şeytana? (fr.)

⁵ Deddi belə buyurub ki, onları, o mənfur kafirləri yaxşı-yaxşı kötəklə (ing.)

⁶ Mən baxışlarımı göy üzünə zilləmişəm, ilahi, orada saysız-hesabsız mələklər var, onlar mənim ardımca gəliblər (ing.)

– *C'est pas des façons ça, – qoca deyirdi. – Empêcher les gens de dormir à cette heure c'est trop con. J'me plaindrai à la Police, moi, et puis qu'est-ce que vous foutez là, vous planque par terre contre la porte? J'aurais pu me casser la gueule, merde alors!*

– Gedin yatın, babacan, – Horasio döşəmədə yerini rahatlayaraq deyirdi.

– *Dormir, moi, aves le bordel que fait votre bonne femme? Ça alors comme culot, mais je vous préviens, ça ne passera pas comme ça, vous aurez de mes nouvelles?*

– *«Mais de mon frère le Poète on a eu des nouvelles»³*

– Horasio əsnəyərk dedi. – Necə tip olduğunu təsəvvür edirsən?

– Zırrama, – Sibilla dedi. – Patefona lap az səs vermişəm, o isə taqqıldadır. Valı götürdüm – o, yenə də döyür. Nə istədiyini özü də bilmir.

158

– Bəs necə, bu barədə lətifə də var, birisi ayağından başmağını salıb itirir.

– Belə lətifə eşitməmişəm, – Sibilla dedi.

– Belə də bilirdim, – Oliveyra dedi. – Buna baxmayaraq, qocalar məndə hörmət və başqa hansısa hisslər doğurur, ancaq buna bir banka formalin alıb, özünü də salardım həmin bankanın içinə ki, bir də qəmiş xəstəliyinə tutulmasın.

– *Et en plus ça m'insulte dans son charabia de sales metèques?* – qoca dedi. – *On est France, ici. Des salauds, quoi. On devrait vous mettre à la porte, c'est une honte. Q'est-ce que fait le Gouvernement, il me demande. Des Arabes, tous des fripouilles, bande de tueurs⁴.*

¹ Belə gedə bilməz. Bu nə biabırçılıqdır – insanları gecələr yatmağa qoymursunuz. Mən polisə şikayət edəcəyəm, hə, şikayət edəcəyəm, mən sizin qapınızı döymək istədim, ancaq siz məni, az qala, qapıyla vurub yıxmışdınız. Mənim başım yarıla bilərdi, lənət şeytana (*fr.*)

² Sizin arvadınız kef məclisi qurduğu halda necə yatmaq olar? Allah bilir, nə işlə məşğulsunuz, ancaq sizi xəbərdar edirəm: mən bunu belə qoymaram. Siz məni hələ yaxşı tanıyırsınız, mən sizə göstərəm (*fr.*)

³ Öz qardaşımı da, şairi də eşidəcəyəm (*fr.*)

⁴ Bu kirli metis yuvasında hələ məni təhqir də edirlər. Ancaq bura Fransadır, unutmayın. Zibillər. Sizin hamınızı buradan qovub çıxarmaq lazımdır, ölkəni biabır etməkdən başqa işiniz yoxdur. Bu hökumət hara baxır, görəsən? Hər tərəf ərəblərlə, oğru-quldurlarla, qatillərlə doludur (*fr.*)

– Murdar metislər haqqında bəsdir, siz Argentinanın şirəsini soran fransızları kaş görəydiniz, – Oliveyra dedi. – Nə oldu, qulaq asa bildiniz? Mən elə indicə gəlmişəm, tamam islanmışam.

– Şenberqin kvartetini, sonra da sakitcə Bramsin sonatasını dinləmək istəyirdim.

– Yaxşısı budur, gəl onu sabaha saxlayaq, – Oliveyra mülayim tonda dedi və «Qoluaz»ı alıxdırmaq üçün dirsəkləndi. – *Rentrez chez vous, monsieur, on vous emmerdera plus pour ce soir*¹.

– *Des fainéants*, – qoca dedi. – *Des tueurs, tous*².

Kibritin alovunda qoyun papaq, yağlı xalat və qəzəbdən yanan gözlər göründü. Pilləkən meydançasına papağın nəhəng kölgəsi düşmüşdü, Sibillanın kefi yüzbiri vururdu. Oliveyra ayağa qalxıb kibriti söndürdü və qapını arxasınca sakitcə örtərək otağa daxil oldu.

– Salam, – Oliveyra dedi. – Göz-gözü görmür, çə.

– Salam, – Qreçorovius dedi. – Yaxşı ki, canını ondan qurtardın.

– *Per modo di dire*³. Əslində, qoca haqlıdır, üstəlik, o həm də qocadır.

– Onun qoca olması hələ səbəb deyil, – Sibilla dedi.

– Bəlkə də, səbəb deyil, amma üzrdür.

– Sən ki özün deyirdin: Argentinanın faciəsi ondadır ki, onu qocalar idarə edir.

– Bu faciənin üzərindəki pərdə artıq götürülüb, – Oliveyra dedi. – Perondan sonra hər şey tərsinə döndü, indi cavanlar bərk gedirlər, bu isə, deyəsən, daha da pisdir, ancaq nə etmək olar. Yaşla, nəsillə, rütbəylə, vəzifəylə və müxtəlif təbəqələrlə bağlı bütün söz-söhbətlər boş şeydir. Mənə elə gəlir ki, biz ona görə özümü zəziyyət verib pıçıl - dayırıq ki, Rokamadurun yuxusu şirin olsun.

– Hə, o, biz musiqi dinləməyə başlamazdan qabaq yatıb. Sən tamamilə islanmısan, Horasio.

– Fortepiano konsertinə getmişdim, – Oliveyra izahat verdi.

– Hə, – Sibilla dedi. – Yaxşı, gödəkçəni soyun, indi sənə isti mate dəmləyəm.

¹ Gedin evinizə, müsyö, daha sizə mane olmayacağıq (fr.)

² Siz hamınız oğrular, cinayətkarlarsınız (fr.)

³ Əgər belə demək mümkündürsə (ital.)

– Bir stəkan da kanya ver, mənəcə, orada yarım şüşə qalmalıdır.

– Kanya nədir? – Qreqorovius soruşdu. – Qrapa kimi bir şeydir?

– Yox, daha çox macar baraskına oxşayır. Konsertdən sonra yaxşı gedir, xüsusilə də əgər təsvirolunmaz nəticələri olan ilk təqdimatdırsa. Bəlkə, Rokamaduru oyatmamaq üçün zəif işıq yandıraq?

Sibilla lampa yandırdı və döşəməyə qoydu, Rembrandt üslubunda Oliveyraya uyğun işıqlandırma təşkil etdi. Fərsiz oğul yenə evdədir, hər şey öz yerinə qayıtdı, bir anlıq olsa da, möhkəm olmasa da, niyə geri qayıtdığını, pilləkənlə addım-addım niyə qalxdığını özü bilməsə də. Sonra qapının ağzına çökdü və otaqdan gələn kvartetin finalını, Sibillayla Osipin pıçılısını dinlədi. «Yəqin, pişiklər kimi sevişiblər», – onlara baxaraq düşündü. Yox, ola bilməz, onlar onun qayıtmasını gözləmişdilər, həm də geyimlidirlər, Rokamadur da yerində yatıb. Əgər Rokamadur stulların üstündə yatsaydı və Qre-qorovius ayaqqabısız və pencəksiz olsaydı... Lənət şeytana, onun nəyinə lazım, burada artıq olan biri varsa, o da onun özüdür, öz üfunət qoxuyan yaş gödəkçəsiylə.

160

– Akustika, – Qreqorovius dedi. – Əla şeydir – səs materiyaya daxil olur və mərtəbələri sürünür, divardan yatağın başına gedir... Ağlaşmazdır. Siz nə vaxtsa başınızı ağzınadək dolu vannaya soxmusunuz?

– Olub, – Oliveyra gödəkçəsini küncə tullayıb kətillə oturaraq dedi.

– Başını suya soxub aşağıdakı qonşuların bütün danışdıqlarını eşitmək mümkündür, mənəcə, səslər borularla gəlir. Bir dəfə Qlazqoda qonşularımın trotskiçi olduqlarını öyrəndim.

– Qlazqodan danışanda adamın yadına pis hava və limanda gəzişən kədərli insanlar düşür, – Sibilla dedi.

– Kinoya daha çox oxşayır, – Oliveyra dedi. – Mate isə, elə bil, bütün günahların yuyulmasıdır, bilirsən, yaman sakitləşdirir. İlahi, çəkmələrimə nə qədər su dolmuşdu. Mate isə abzas kimidir. İçdinsə, qırmızı sətirdən başlaya bilərsən.

– Argentinasayağı şeylər mənlilik deyil, – Qreqorovius dedi. – Siz, deyəsən, başqa bir içki haqqında da danışırıdınız.

– Kanyanı gətir, – Oliveyra əmr verdi. – Orada yarım şüşə, bəlkə də, daha çox qalib.

– Siz onu buradan alırsınız? – Qreqorovius soruşdu.

«O niyə həmişə cəm halda danışır? – Oliveyra düşündü. – Yəqin, bütün gecəni kef ediblər burada, bu dəqiqdir. Belə dee».

– Yox, mənə qardaşım göndərir. Mənim qardaşım var, o, Rosarioda yaşayır, əla oğlandır. Kanyanı və danlaqları mənə artıqlamasıyla göndərir.

O, boş qabı Sibillaya uzatdı; qız Oliveyranın ayaqlarının uc tərəfində çömbəlib oturmuşdu, əlində qaynar su dolu bardaq vardı. Sibillanın barmaqlarını öncə topuqlarında, sonra isə ayaqqabıların bağından yapışdığını hiss edəndə xeyli rahatlandı və dərinə köks ötürərək çəkmələrini çıxarmağa izin verdi. Sibilla onun yaş corablarını çıxardı və ayaqlarını «*Figaro Littéraire*»¹nin ikiqat səhifəsinə bükdü. Mate çox tünd və acı idi.

Kanya Qreqoroviusun xoşuna gəldi, bu, baraskın eynisi deyildi, amma oxşayırdı. Onda macar və çex içkilərinin böyük bir kataloqu vardı – özünəməxsus nostalji kolleksiyası. Bayırda aramla yağış yağdı, hamı, xüsusən də bir saatdan bəri ağlamayan Rokamadur özünü yaxşı hiss edirdi. Qreqorovius Transilvaniya haqqında və Salonikidə başına gələn əhvalatları danışdı. Oliveyranın yadına düşdü ki, tumbanın üzərində bir qutu «Qoluaz», içində isə şapşaplar var. Əli ilə yoxlaya-yoxlaya yatağa yaxınlaşdı. «Vyadan uzaqda olan hər yer Parisdən mücərrəd görünür», – Qreqorovius elə danışdı ki, sanki, üzr istəyirdi. Horasio tumbanın üzərindəki siqareti tapıb, şapşapları axtarmağa başladı. Qaranlıqda o, üzüyuxarı yatan Rokamadurun başını güclə sezirdi. Özü də anlamadan barmağıyla onun alınına toxundu. «Anam Transilvaniya haqqında danışmaqdan qorxurdu, qorxurdu ki, onu xortdanlar və başqa buna bənzər məxluqlarla bağlı hadisələrlə əlaqələndirsinlər... Tokayın nə olduğunu bilirsiniz?» Horasio çarpayının yanında dizi üstündə dayanaraq diqqətlə ətrafa baxdı. «Təsəvvür edin ki, siz Montevideodasınız, – Sibilla deyirdi. – Bəziləri elə bilir ki, bəşəriyyət – bütöv bir şeydir, ancaq Təpənin yanında yaşayanda... Bəs tokay quşdur?» – «Bəlkə də,

¹ «Figaro» qəzetinin ədəbiyyat əlavəsi

162

müəyyən mənada». (Necə yeni müəyyən mənada? Quşdur, yoxsa quş deyil?) Barmaqları dodağa toxundurmaq yetərdi ki, bütün suallar təxirə salınsın. «Mən özümə, Lusia, çox da orijinal olmayan obrazlara müraciət etməyi rəva görürəm. Hər cür yaxşı şərabda quş mürgüləyir». Süni tənəffüs? Səfehlikdir. Onun əllərinin belə titrəməsi daha böyük axmaqlıqdır və o, təpədən-dırnağadək islanmış paltarda həm də corabsızdır (spirtlə ovmaq lazımdır, yaxşı-yaxşı). «*Un soir, l'âme du vin chantait dans les bouteilles*»¹ – Osip deklamasiya etdi. – Məncə, artıq Anakreont...» Ona elə gəldi ki, Sibillanın incik susqunluğunu və fikirlərini, demək olar ki, hiss edə bilir: Anakreont yunan yazıçısıdır, oxumamışam. Hamı onu tanıyır, mənə sə yox. Bəs bu misra kimindir: «*Un soir, l'âme du vin*»? Horasionun əli mələfənin altıyla sürüşdü; o, böyük çətinliklə Rokamadurun balaca qarnına, soyuq ayaqlarına toxundu – yuxarıları, yəqin, hələ soyumayıb, yox, tamam soyuyub. «Necə lazımdırsa, elə hərəkət eləmək lazımdır, – Oliveyra düşündü. – Qışqırmaq, işığı yandırmaq, necə lazımdırsa və təbii olaraq oxşayıb-ağlamaq. Niyə? Bəlkə, hələlik... Onda belə çıxır ki, bu instinkt mənimçün mənasızdır, mənim qanımda olan bir şey mənimçün mənasızdır. Əgər indi qışqırsam, Bert Trepə ilə başıma gələn təkrar olunacaq, yenə də səfeh cəhd, yenə təəssüf. Necə lazımdırsa, elə də etmək, belə hallarda nə etmək lazımdırsa, onu etmək. Yox, bəsdir. Əgər bütün bunların boş bir şey olduğunu bilərəmsə, işığı yandırmağın, qışqırmağın nə mənası var? Riyakar, yaramaz, insafsız riyakar. Ən yaxşı halda onu etmək olar ki...» Qreqoroviusun stəkanı kanya şüşəsinə dəyib cingildədi. «Hə, baraska çox oxşayır». Siqareti dodaqları arasında sıxaraq kibriti çəkdi və ətrafa baxdı. «Bax ha, oyadarsan», – Sibilla təzə mate dəmləyə-dəmləyə dedi. Horasio cəld kibriti üfürdü. Məlumdur ki, əgər bəbəklərə gün işığı düşərsə, onda... *Quod erat demonstrandum*². «Barask kimidir, ancaq ətirli deyil», – Osip deyirdi.

– Qoca yenə döyür, – Sibilla dedi.

– Yəqin, dəhlizin qapısı çırpıldı, – Qreqorovius dedi.

– Bu evlərdə dəhliz yoxdur. O, sadəcə, aqlını itirib, vəssalam.

¹ Gecədən keçmiş butulkada şərabın ruhu oxudu (*fr.*)

² Elə bunu isbat etmək lazım idi (*lat.*)

Oliveyra şap-şapları geyinib kresloya qayıtdı. Mate əlaydı, qaynar və acı. Yuxarıdan iki dəfə də taqqıldatdılar, ancaq yavaşdan.

– O, taxtabitiləri öldürür, – Qreqorovius təxmin etdi.

– Yox, o, qəzəbini uddu, ona görə də bizi yatmağa qoymayacaq. Horasio, get ona bir-iki kəlmə de.

– Özün get, – Oliveyra dedi. – Bilmirəm niyə, amma səndən daha çox qorxur, nəinki məndən. Hər halda, səni ksenofobiya ilə qorxutmur, aparteidi və başqa diskriminasiyaları xatırlatmır.

– Mən getsəm, ona elə sözlər deyəcəyəm ki, polis dalınca qaçmalı olacaq.

– Bu yağışda? İstəyirsən, onunla bir az yumşaq danış, qapısındakı bər-bəzəyi təriflə. De ki, sən özün anasan, nə bilim, buna bənzər şeylər. Qulaq as, get.

– Həvəsim yoxdur, – Sibilla dedi.

– Getsənə, – Oliveyra astadan dedi.

– Niyə mənim getməyimi bu qədər istəyirsən?

– Sözümlü yerə salma, görərsən, o sakitləşəcək.

Daha iki dəfə döydülər, sonra yenə bir dəfə. Sibilla qalxıb otaqdan çıxdı. Horasio qapıya qədər onunla getdi, onun pilləkənlə yuxarı qalxdığına əmin olduğdan sonra işığı yandıraraq Qreqoroviusa baxdı. Barmağıyla çarpayını göstərdi. Bir dəqiqədən sonra Qreqorovius yenidən kresloya oturanda işığı söndürdü.

– İnanılmazdır, – Osip qaranlıqda kanya şüşəsindən yapışaraq dedi.

– Şübhəsiz. İnanılmazdır, həm də danılmazdır. Ancaq matəm nitqi söyləməyə gərək yoxdur, dostum. Bircə gün gəlməməyimlə gör nə baş verdi. Ancaq hər şeydə bir xeyir var.

– Başa düşürəm, – Qreqorovius dedi.

– Sən məni çox gözəl başa düşürsən. *Ça va, ça va*¹. Hətta təsəvvür də edə bilməzsən ki, bu, məni çox az məyus edir.

Qreqorovius diqqət etdi ki, Oliveyra ona «sən» deyə müraciət edir, bu da məsələnin mahiyyətini dəyişir, yəni hələ də mümkündür ki... O, Qırmızı Xaç, növbətçi aptek haqqında nəşə dedi.

¹ Hər şey qaydasındadır (*fr.*)

– Nə istəyirsən elə, mənə dəxli yoxdur, – Oliveyra dedi.
– Bu gün məndə bir-birinin dalınca... Əcəb gündür.

Kaş ki yatağa girib iki il yata biləydi. «Miskin qorxaq», – o düşündü. Onun hərəkətsizliyini görən Qreqorovius da qəlyanını yandırdı. Uzaqdan danışıq səsləri eşidilirdi, Sibillanın səsi yağışın şınlıtısına qarışmışdı, qoca isə cır-cır səsiylə çığırırdı. Başqa bir mərtəbədə qapı çırpıldı, səs-küydən rahatsız olan qonşular çıxdılar.

– Əslində, sən haqlısan, – Qreqorovius etiraf etdi.
– Ancaq mənə elə gəlir ki, belə hallarda qanun qarşısında hesabat vermək lazımdır.

– Demək, indi biz əməlli-başlı cəncələ düşmüşük, – Oliveyra dedi. – Əsasən də siz ikiniz, mən hər şey bitdikdən sonra gəldiyimi hər zaman sübut elə bilərəm. Ana öz körpəsinin ölməsinə göz yumur, görürsünüz, o məşğuldur, xalçanın üzərində sevgilisini qəbul edir.

164

– Əgər sən demək istəyirsənsə...

– Bilirsən, bunun heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

– Bu yalandır, Horasio.

– Şəxsən mənimçün bunun olub-olmamasının fərqi yoxdur, bu, ikinci dərəcəli məsələdir. Bunun mənə qətiyyənlə dəxli yoxdur, mən evə ona görə qalxdım ki, islanmışdım və mate içmək istəyirdim. Yaxşı, gələn var.

– Yəqin ki, şahidləri çağırmaq lazımdır, – Qreqorovius dedi.

– Hə, çağır. Sənə elə gəlmir ki, bu, Ronaldın səsidir?

– Mən burada qala bilmərəm, – Qreqorovius ayağa qalxaraq dedi. – Nəsə etmək lazımdır, sənə deyirəm ki, nəsə etmək lazımdır.

– Mən səninlə razıyam, dostum, tamamilə və büsbütün. Hərəkət, hərəkət etmək lazımdır. *Die Tätigkeit*¹, dostum. Əcəb iş düşdük, bircə bu çatmırdı. Sakit danışın, çə, uşağı oyadarsınız.

– Salam, – Ronald dedi.

– Salam, – Bəps açıq çətirlə içəri dürtülərək dedi.

– Yavaş danışın, – onların arxasınca daxil olan Sibilla dedi. – Bəlkə, çətirini bağlayasan?

– Haqlısan, – Bəps dedi. – Həmişə belə olur, hər dəfə onu yığmaq yadımdan çıxır. Səs salma, Ronald. Biz bircə

¹ Fəaliyyət (*alm.*)

dəqiqəliyə, Gi haqqında danışmağa gəlmişik, inana bilmərsiniz. Sizde nə olub, problemlər var mıdır?

– Yox, Rokamadura gərəkdir.

– Yavaş danış, – Ronald dedi. – Bu cındır çətirini də bir yerə sox.

– Zəhrimar elə çətin bağlanır ki, – Bəps dedi. – Asan açılır, amma çətin bağlanır.

– Qoca polislə hədələdi, – Sibilla qapını örtərək dedi. – Az qala məni döymüşdü, dəli kimi bağırırdı. Osip, kaş onun otağında nə baş verdiyini görəydiniz, hətta pilləkəndən də görünür. Masanın üstü boş şüşələrlə doludur, ortada isə yel dəyirmanı var, elə yekədir ki, sanki, həqiqidir, belələrinə Üruqvayda çöllərdə quraşdırırlar. Dəyirman yelçəkəndə fırfır fırlanır, özümü saxlaya bilməyib qapının arasından baxdım, qoca hirsindən az qalır partlasın.

– Bağlaya bilmirəm, – Bəps dedi. – Elə belə də küncə qoyacağam.

– Lap yarasaya oxşayır, – Sibilla dedi. – Ver mən bağlayım. Gördün, necə asandır?

– O, iki milini sındırdı, – Bəps Ronald dedi.

– Bəsdir deyindin, – Ronald dedi. – Biz onsuz da gedirik, bir dəqiqəliyə gəldik deyək ki, Gi bir tükik qardenal atıb.

– Bədbəxt mələk, – Giyə heç bir rəğbəti olmayan Oliveyra dedi.

– Etyen onu, demək olar ki, ölümcül vəziyyətdə tapıb, Bəpslə mən vernisaja getmişdik (sonra danışaram, əla idi), Gi gəlib, yatağa uzanıb və özünü zəhərləyib, təsəvvür edirsiniz?

– *He has no manners at all*, – Oliveyra dedi. – *C'est regrettable*¹.

– Etyen bizdən sonra gəlib; xoşbəxtlikdən, hamıda bizim mənzilin açarı var, – Bəps dedi. – Eşidib ki, kimsə öyüyür, içəri girib, görüb ki, Gidir. Əməlli-başlı ölmüş. Etyen qaçıb kömək çağırır. Onu ağır vəziyyətdə xəstəxanaya aparıblar. Bir yandan da bu yağış, – Bəps sonsuz kədərləndə əlavə etdi.

– Oturun, – Sibilla dedi. – Yox, stulda oturma, Ronald, onun ayağı yoxdur. İlahi, lap zülmətdir, Rokamadura görədir. Sakit danışın.

¹ Özünü qətiyyətlə apara bilmir (*ing.*). Çox kədərlidir (*fr.*)

– Bizə qəhvə dəmlə, – Oliveyra dedi. – Belə də hava olar?!

– Mən getməliyəm, – Qreqorovius dedi. – Plaşımı bil-mirəm hara qoymuşam. Yox, orada yoxdur. Lusia...

– Qəlin qəhvə için, – Sibilla dedi. – Onsuz da metro bağlanıb, bizsə bir yerdəyik, necə də yaxşıdır. Horasio, sən qəhvə üyüdürsən?

– Hava ağırdır, – Bəps dedi.

– Küçədə də ozona təcüblənir, – Ronald hirs-lənərək dedi. – At kimidir, hər şeyin sadəsini xoşlayır, qatışıqsız. Əsas rəngləri, yeddi səsdən ibarət qammanı. Adam deyil ki, inanın.

– İnsanlıq – idealdır, – Oliveyra qaranlıqda qəhvəüyü-dəni axtararaq dedi. – Bilirsinizmi, ruhun da öz tarixçəsi var. Ozonun bol olduğu küçədən yaş vəziyyətdə gəlib əlli əsr ərzində hərərətini saxlanması baxımından təkmilləşən mühitə düşürsən... Bəps bizdə duyğu və hissiyyat məsələlərinə baxan Rip Van Vinkl-dir.

166

– Oho, Rip Van Vinkl, – Bəps lovğalandı. – Nənəm mənə danışmışdı.

– Aydahoda, bilirik, – Ronald dedi. – Hə, Etyen düz yarım saatdır bizə, bara zəng vurur, desin ki, axşam evə gəlməsək yaxşı olar, hər ehtimala qarşı, Ginin ölməyini, ya da qardenalın hamısını qaytarmağını öyrənənə qədər. Fliklər birdən tökülüşüb gəlsələr və bizi orada tapsalar, əllərinə yaxşı bəhanə düşəcək, onsuz da, son zamanlar Klubu görməyə gözləri yoxdur.

– Klubun nəyi pisdır ki? – Sibilla fincanları dəsmalla silərək dedi.

– Heç nəyi, elə ona görə də adam özünü müdafiəsiz hiss edir. Qonşular durmadan səs-küydən, gecələr musiqi səsinə, kefimiz istəyəndə gəlib-getməyimizdən şikayət edir... Hələ üstəlik, Bəps də qapıçı qadınla, ümumiyyətlə, binanın bütün qadınlarıyla dalaşır, onlarınsa hamısı əlli-yetmiş yaşlarındadır.

– *They are awful*¹, – Bəps çantasından çıxardığı konfeti ağzında çeynəyərək dedi. – Daim elə bilirlər ki, marixuana iyi gəlir, lap qovurma bişirsən də.

Oliveyra qəhvə üyütməkdən tən-gə gəlib dəyirmanı Ronaldla verdi. Bəpslə Sibilla lap astaca Ginin intihar etmə-

¹ Onlar – dəhşətlidir (*ing.*)

sinin səbəbini müzakirə edirdilər. Plaşını tapa bilməyən Qreçorovius kresloya qayıdıb sönmüş qəlyanını dişləriylə sıxaraq sakitləşdi. Yağış pəncərənin şüşəsini döyəcləyirdi. «Şenberq və Brams, – Oliveyra siqaret çıxararaq düşündü. – O qədər də pis deyil, belə hallarda, bir qayda olaraq, köməyə Şopen, ya da Ziqfridin «*Todesmusik*»¹i gəlir. Dünən Yaponiyada tornado iki-üç min insanın həyatına son qoyub. Statistika dilinə keçsək...» Lakin statistika siqaretin yağlı dadını azaltmadı. Kibriti çəkib siqaretin hər tərəfinə baxdı. «Qoluz» əladır, qar kimi ağappaq, incə həflər və nəmlənmiş uc tərəfdə bir-birinə yapışmış pırtlaşq kağız tellər. «Əsəbiləşəndə həmişə siqareti yaşlayıram, – o düşündü. – Məsələn, Roz Bob haqqında düşünəndə... Hə, əcəb gündür, hələ zırlıtı qabaqdadır». Yaxşısı budur, Ronald deyim, Ronaldsa öz üsuluyla, demək olar ki, Periko Romeonu valeh edən telepatik yolla Bəpsə desin. Kommunikasiya nəzəriyyəsi – ədəbiyyatın hələlik öz qarmağına keçirə bilmədiyi ən maraqlı mövzulardan biri, yeni Haxslilər və Borxeslər ortaya çıxmayanadək heç keçirə bilməyəcək də. Ancaq Ronald Bəps və Sibillayla pıçıldeşməyə elə aludə olmuşdu ki, dəyirmanı güclə fırladırdı, görünən o idi ki, belə getsə, qəhvəni heç qiyamət gününədək də üyüdə bilməyəcək. Oliveyra son dərəcə müasir olan stuldan sürüşüb döşəməyə düşdü və başını qəzet qalağına söykəyərək yerini rahatladı. Tavan qeribə şəkildə işıqlanmışdı, ancaq, deyəsən, ona elə gəlirdi. O, gözlərini yumdu və işıqlanma bir an da uzandı, sonra isə nəhəng bənövşəyi şarlar bir-birinin ardınca partlamağa başladı, puf, puf, puf; görünür, şarlar sistola, yaxud diastola üzrə sıxılırdı, kim bilir. Haradasa binanın üçüncü mərtəbəsində telefon zəng çaldı. Parisdə gecəyarısı telefon zəngi – görünməmiş işdir. «Başqa ölən də var, – Oliveyra düşündü. – Yuxuya bu qədər hörmət bəslənilən bu şəhərdə başqa cür ola bilməzdi». Bir dəfə argentinalı dostlarından birinin okeanın o tayından qonaq gəlməsi yadına düşdü: çatan kimi ona zəng vurmuşdu, təxminən gecə saat on birin yarısı olardı. «Bottin» telefon məlumat bürosundan Oliveyranın yaşadığı binadan birinin ev telefonunu necə öyrəndiyini demək çətindir, amma, hər halda, zəng vurmuşdu. Beşinci mərtəbədə yaşayan,

¹ Matəm marşı, ölüm musiqisi (*alm.*)

168

*robe de chambre*¹ geyinmiş tərbiyəli adam onun qapısını döyür, sifəti bumbuzdur, *quelqu'un vous demande au téléphone*² və Oliveyra çaşqın halda trikotaj pijamasını əyninə çəkib, qaça-qaça beşinci mərtəbəyə qalxır, oradakı senyora açıq-aşkar qəzəblənib, zəng vuransa dostu Ermidadır, o, Parisdədir: nə vaxt görüşə bilərik, çə, məndə çoxlu xəbər var, Treveler də salam göndərib, Bidu qardaşları da və sair və ilaxır, sinyora isə Oliveyranın yaxın adamının öldüyünü eşidib nə zaman ağlayacağını gözləyə-gözləyə qəzəbini boğmağa çalışır, Oliveyra nə edəcəyini bilmir, *vraiment je suis tellement confus, madame, monsieur, c'était un ami qui vient d'arriver, vous comprenez, il n'est pas du tout au courant des habitudes...*³ Ah, Argentina, evlərin qapıları taybatay açıqdır, nə vaxt istəyirsən gəl, lap gecə, gecəyarısı, vaxt nə qədər istəyirsən. Hər şey irəlidedir, qarşıda hələ puf, puf, puf, səndən üç metr aralı olanın gözlərində isə yəqin ki – heç bir şey, heç bir şey, puf, puf; onunçün bütün kommunikasiya nəzəriyyəsi bitmişdir, başlamadan, pa-pa-pa demədən, ma-ma-ma, pi-pi, ka-ka demədən – heç bir şey, yalnız meyit soyuqluğu, ətrafda da yad adamlar, hətta musiqini necə dinləməyi və günahsız körpənin qayğısını çəkməyi bacaran uruqvaylılar və meksikalılar da deyil, göydən düşmüş kimi birdən-birə ortaya çıxan adamlardır, ona xatirə yumağının bircə ipini uzatmaq yetər, o qədər də primitiv adamlar deyillər ki, bütün ədəb qaydalarını pozan bu qalmaqalı özlərininki hesab etsinlər və bu cür qalmaqallı durumları inkar edərək onu *little casualty*⁴ elan edəcək qədər (məsələn, «Veronika» qasır-ğası üç min insanı yer üzündən silib) mötəbər də deyillər. «Ancaq bunlar hamısı ucuz antropologiyadır, – Oliveyra soyuq titrətmənin mədəsini qıc etdiyini hiss edərək düşündü. Həmişə sinir spazmasıyla qurtarır. – Budur onlar, əsl kommunikasiyalar, informasiyanın dərialtı dillə ötürülməsi, heç lüğət də lazım deyil, çə». Rembrandtın lampasını kim söndürdü? O görmədi; elə indicə döşəmənin üzərində köhnə qızıl tozcuqlar göründü, Ronaldla Bəps gələndən

¹ Ev paltarı (*fr.*)

² Sizi kimsə telefona çağırır (*fr.*)

³ Düzü, heç bilmirəm nə edim, madam, müsyö, dostum elə indi - cə gəlib, başa düşürsünüz də, o, buradakı qaydaları bilmir... (*fr.*)

⁴ Xırda təsadüflər (*ing.*)

sonra nə baş verdiyini yadına salmağa nə qədər çalışsa da, bir şey alınmadı, işin nəhs gətirməyi bax budur, bəlkə, Sibilla (yaqın ki, Sibilla), bəlkə də, Qreqorovius... Axı kim söndürdü lampanı?

– Qəhvəni qaranlıqda necə hazırlayacaqsan?

– Bilmirəm, – Sibilla fincanları itələyərək dedi. – Əvvəl yenə bir az işıq vardı.

– Yandır, Ronald, – Oliveyra dedi. – Sənin stulunun altındadır. Sadə sistemdir, sadəcə, bur.

– Bunların hamısı ən səfeh şeylərdir, – Ronald dedi və heç kəs onun lampanın yandırılmasını, yoxsa başqa bir şeyi nəzərdə tutduğunu anlamadı. Işıq bənövşəyi halqaları apardı və Oliveyra siqaretinin dadını daha kəskin hiss etdi. İndi o, özünü, doğrudan da, yaxşı hiss edirdi: otaq istiydi və indi onlar qəhvə içəcəkdilər.

– Bura gəl, – Oliveyra Ronald dedi. – Bura sənin stulundan yaxşıdır, onun üstündə iti nəşə var, adamın yanına batır. Əminəm ki, Vonq onu özünün Pekin kolleksiyasına daxil edəcək.

– Burada mən çox rahatam, – Ronald dedi, – sən nəyi-sə səhv salırsan.

– Sənin yerin rahat deyil, gəl bura. Bilmək istəyirəm, bu gün qəhvə olacaq, yoxsa yox.

– Əmr verməyinə bir bax, – Bəps dedi. – O, sənə qarşı həmişə belədir?

– Demək olar ki, həmişə, – Sibilla ona baxmadan cavab verdi. – Mənə kömək elə, sinini sil.

Oliveyra Bəpsin qəhvə hazırlama üsulunu müzakirə edəcəyini gözləyirdi, bu zaman Ronald stuldan qalxaraq onun yanında çömbəldi və Oliveyra onun qulağına bir neçə söz dedi. Onları eşidən Qreqorovius qadınlarla söhbətə qoşuldu və mokko tərifləri, onun hazırlanma sirlərinin itiril-məsiylə bağlı gileylər Ronaldın replikasını boğdu. Ronaldsa yenidən öz stuluna qayıtdı və qəhvə fincanını Sibilladan aldı. Tavanı yenidən o qədər bərk olmayan zərbələrlə döydülər, bir dəfə, iki, üç. Qreqorovius diksindi və qəhvəni bir-nəfəsə uddu. Oliveyra qaqqıldayıb gülməkdən özünü güclə saxladı, yeri gəlmişkən, gülsəydi, mədəsindəki qıcolma keçib-gedərdi. Sibilla, sanki, təəccüblənərək növbəylə hamını nəzərdən keçirdi və masanın üzərindəki siqaretləri

elə eşələdi ki, sanki, anlamadığı bir şeydən çıxış yolu axtarırdı – məsələn, qəribə yuxudan.

– Addım səsləri gəlir, – Bəps Blavatskayanın intonasiasını yamsılayaraq dedi. – Qocanın, yəqin, başı çatmır, onunla ehtiyatlı olmaq lazımdır. Bir dəfə Kanzas-Sitidə... Yox, deyəsən, kimsə pilləkənlə qalxır.

– Bu pilləkən, elə bil, mənim qulağımın içindədir, – Sibilla dedi. – Karlara lap yazığım gəlir. İndi, məsələn, mənə elə gəlir ki, əlim pilləkənin üstündədir və mən pillələri tumarlayıram. Məktəbdə oxuyanda bir dəfə inşadan on almışdım, kiçik bir səsi təsvir etdiyimə görə. Çox gözəl səs idi, gedib-gəlirdi, başına cürbəcür işlər gəlirdi...

– Mənsə, əksinə... – Bəps başladı. O'key, bəsdir mənə çimdiklədin.

170

– Əzizim, – Ronald dedi, – bir az sussana, qoy görək nə səsdir. Hə, bu, gopçular padşahı, böyük apokalipsis möcüzəsi Etyendir.

«Sakit qəbul etdi, – Oliveyra düşündü. – Dərmanı ona saat ikidə verib. İki saat vaxtımız qalıb». Bu möhlətin nəyinə lazım olduğunu anlamır, anlamaq istəmədi, artıq məlum olan bir şeyi inkar etməyə nə lüzum vardı? İnkər, mənfi, neqativ... «Hə, bu, gerçəkliyin neqativiydi, necə olmalıydısa, elə, başqa sözlə... Qulaq as, Horasio, bu qədər metafizika yetər. *Alas, poor Yorick, ça suffit*¹. Mən bundan qaça bilmərəm, bir halda ki, belədir – ən yaxşısı, işığı yandırıb bu həqiqəti göyərçin kimi azadlığa buraxmaqdır. Neqativ. Tam inversiya, hər şey tərsinə... Əgər belədirsə, onun sağ olması tamamilə mümkündür, bizsə hamımız ölüyük. Ən sadə ehtimal: o, bizi öz ölümündə günahkar bildiyinə görə öldürüb. Başqa sözlə, ən adi şeylərdə günahkar olduğumuza görə. Hə, əzizim, gözünün qabağına yerkökü asılmış uzun – qulaq kimi hara gəlib çıxdın? Hə, bu, Etyendir, şəkildəki əcinnənin özüdür ki var» .

– Kəfəni yırtdı, – Etyen dedi. – Bu köpəyoğlunun ömrü Sezar Borciadan da uzundur. Qusmağı bacarmaq bax bu imiş...

– Hə, danış, danış, – Bəps xahiş etdi.

– Mədəsini yudular, xüsusi imalələr, hər yerini iynə – lədilər, yaylı yataqda ayaqları başından yuxarı uzandırdılar.

¹ Əfsus, zavallı Yorik (*ing.*), yetər (*fr.*)

«Orest» restoranının bütün menyusunu qoydu yerə, görünür, orada nahar edibmiş. Dəhşət, nə qədər qusdu, hətta içi doldurulmuş üzüm yarpağından belə. Təsəvvür edirsiniz, necə islanmışam?

– İsti qəhvə var, – Ronald dedi, – və kanya adlı içki, iyrencdir.

Etyen fınxırdı, plaşını soyunub sobaya söykəndi.

– Balaca necədir, Lusia?

– Yatıb, – Sibilla dedi. – Xoşbəxtlikdən, çox yatır.

– Gəlin yavaş danışmaq, – Bəps dedi.

– Axşam saat on birdə özüne gəldi, – Etyen, az qala, kövrələrək danışdı. – Doğrudan da, onu yaman günə qoymuşdular. Həkim ona yaxınlaşmağa icazə verdi və Gi məni tanıdı. «Gicbəsərin biri», – ona dedim. «Cəhənnəm ol», – o cavab verdi. Həkim qulağıma pıçıldadı ki, bu, yaxşı əlamətdir. Palatada başqaları da vardı, mən özümü tox tutdum, bununla belə, xəstəxanalar mənimçün...

– Sən evdə olmusan? – Bəps soruşdu. – Axı sən polis şöbəsinə getməliydin?

– Yox, hər şey qaydasındadır. Hər halda, burada qalsaq yaxşıdır. Kaş ki Gini xərəkdə aparanda qapıçı qadının sirsifatini görəydiniz...

– *The lousy bastard*¹, – Bəps dedi.

– Mən üzümə xoş ifadə verərək onun yanından keçərkən əlinə toxunub dedim: «Madam, ölüm ölümdür, ona hörmətlə yanaşmaq lazımdır. Bu cavan oğlan məhəb - bət üzündən özüne qəsd edib, Kreyslerin musiqisi ona təsir edib». O yerində dondu, gözlərini bərəldib mənə baxdı, gözləri isə, inanın ki, eynilə soyutma yumurtaya bənzəyirdi. Bu zaman xərək qapıya çatdı, birdən Gi dikəldi, rəngi qaçmış əliylə yanağına dayaq verdi, eynilə etrusk sarkofaqlarında olduğu kimi və qapıçı qadını başdan-ayağadək yaşıl şirnaqla islatdı. Sanitarlar qanların cırılanadək güldülər, canım üçün.

– Yenə qəhvə istəyirsən? – Ronald soruşdu. – Döşəməyə otur, bura istidir. Yazıq Etyenə daha tünd qəhvə verin.

– Heç nə görmürəm, – Etyen dedi. – Niyə döşəmədə oturmalyam ki?

¹ Alçaq yaramaz (ing.)

– Horasio və mənimlə birlikdə olmaq üçün, biz burada keşik çəkirik, – Ronald dedi.

– Bəsdir axmaqlıq etdin, – Oliveyra dedi.

– Mənə qulaq as, burada otur və elə bir şey görəcəksən ki, Vonqun özü də belə şey görməyib. Bu gün səhər «Bar-do»nu oxuyaraq xeyli əyləndim. Tibetlilər fəvqəladə məxluqlardır.

– Səni kim ağıllandırıb? – Etyen özünü Oliveyra ilə Ronaldın arasına soxaraq və qəhvəsini qurtumlayaraq soruşdu. – İçki verin, – Etyen dedi və əlini ərklə Sibillaya uzatdı. Sibilla butulkanı ona verdi. – İyrəncdir, – Etyen şüşəni başına çəkib dedi. – Yəqin, Argentinadan gəlib. İlahi, belə də ölkə olar?

– Mənim vətənimlə işin olmasın, – Oliveyra dedi. – Sən lap yuxarıdakı qoca kimi danışdın.

172

– Vonq məni bəzi testlərdən keçirib, – Ronald izahat verdi. – O deyir ki, mənim kifayət qədər ağılım var, artıq ondan səmərəli istifadə etməyin vaxtıdır. Biz danışmışıq ki, mən «Bar-do»nu diqqətlə oxuyacağam, sonra isə biz budizmin əsaslarını öyrənəcəyik. Bəlkə, doğrudan da, mistik bədən mövcuddur, Horasio? Bəlkə də, insan öləndə... Nəsə maddiləşmiş fikir kimi bir şey, başa düşürsən.

Lakin Horasio Etyenin qulağına nəsə deyirdi, o isə cavabında nəsə donquldandı və küçədən gətirdiyi çamur, xəstəxana və pörtlənmiş kələm qoxusunu ətrafa yayaraq yerində qurcuxdu. Bəps Qreqoroviusa keyliyə tutulmuş qapıçı qadının saysız qüsurlarından danışdı. Ronald bu yaxında üzərinə düşmüş erudisiyanın təsiri altında «Bar-do»nun nə demək olduğunu kiməsə izah etmək istəyi ilə alışıb-yanırdı. Nəhayət, onun toruna qaranlıqda aşağıdan-yuxarı baxanda Henri Murun heykəli kimi gözünün önündə qaralan Sibilla düşdü: əvvəlcə qara yubkanın altındakı dizləri, sonra tavana doğru yüksələn bədəni, onun üzərində isə qaranlıqdan da qara saç kütləsi. Kölgələr arasındakı bu kölgənin gözləri lampanın işığında parıldıyırdı, özüsə qabaq ayaqları arxadakılardan qısa olan kreslonun içinə pərçimlənərək sürüşüb yerə düşməməkçün durmadan mübarizə aparırdı.

– Rəzalətdir, – Etyen şüşəni yenidən başına çəkərək dedi.

– İstəmirsən, gedə bilərsən, – Oliveyra dedi, – ancaq, mənəcə, qorxulu heç nə olmayacaq, bu məhəllədə belə şeylər olur.

– Mən qalırım, – Etyen dedi. – Bu içkinin adı nədir? O qədər də pis deyil. Meyvə dadı verir.

– Vonq deyir ki, «Bardo» Yunqun çox xoşuna gəlib, – Ronald dedi. – Tamamilə aydındır, mənə elə gəlir ki, bunu ekzistensialistlər də əsaslı şəkildə öyrənməlidirlər. Bilirsən, Qiyamət gününü Kral əlində güzgü qarşılıyır, bu güzgü isə karmadır. Hər bir ölən adamın əməllərinin cəmi, təsəvvür edirsən? Ölən adam öz əməllərinin əksini görür, yaxşı və ya pis, ancaq bu əksətmə reallığa uyğun deyil, sadəcə, fikri obrazların proyeksiyasıdır... Qoca Yunqun başına hava gəlməsin, neyləsin? Ölülər Kralı güzgüyə baxır, əslində isə sənin yaddaşına baxır. Psixoanalizin bundan yaxşı təsvirini təsəvvür etmək mümkündürmü? Ancaq bundan da təəccüblüsü var, əzizim: Kralın qərar verdiyi məhkəmə onun məhkəməsi deyil, səninkidir. Sən özün də bil-mədən özünü mühakimə edirsən. Sənə elə gəlmir ki, Sartre yaşamaq üçün Lxasaya getməlidir?

– İnanılmazdır, – Sibilla dedi. – Bəs bu kitab fəlsəfidir?

– Bu kitab ölülər üçündür, – Oliveyra dedi.

Hamı bayırdakı yağışın səsini dinləyərək susdu. Qreqoroviusun Sibillaya yazığı gəldi: o, deyəsən, izahat gözləyirdi, ancaq soruşmağa ürək eləməirdi.

– Lamalar ölülərin verdiyi xəbərlərə inanırdılar, – o, Sibillaya dedi. – Onları varlığın xaricinə aparmaq üçün, onları xilas etmək üçün. Bax, məsələn...

Etyen Oliveyranın çiyinə söykəndi. Ronald sallağı oturaraq «*Big Lip Blues*» oxumağa və ölülər içində ən çox sevdiyi Celli Roll haqqında düşünməyə başladı. Oliveyra siqaret yandırdı və alov dostların üzünü Jorj de Laturun tablosundakı kimi bir-iki saniyəlik işıqlandırdı; Qreqoroviusu qaranlıqdan çıxarıb, pıçılısıyla dodaqlarının hərəkətini uyğunlaşdırdı, kreslodakı Sibillanı dikəldib kobudluq görməyə və izahat tələb etməyə həmişə hazır sifətini işıqlandırdı, mülayim Bəpsi və Ronaldı, miskin improvizasiyalar içində özünü unutmuş musiqiçini nəvazişlə yaladı. Kibritin sönməsi ilə eyni vaxtda qəflətən tavan da döyüldü.

«*Il faut tenter de vivre*», – Oliveyra xatırladı. – *Pourquoi?*¹

Sətir yaddaşında bir an əvvəl, sifətlər kibrit alovunda görünən kimi işıqlandı: tamamilə gözlənilmədən və birdən-birə. Etyenin çiyindən isti vurur, onun burada olmasını (necə də aldadıcıydı), yaxınlığını (onu da sönən kibrit kimi ölüm məhv edəcəkdə, necə ki indicə bütün sifətlər və formalar yox oldular və tavana dəyən zərbələrdən araya sükut çökdü) xatırladırdı.

– Beləliklə, – Qreçorovius ibrətamiz tərzdə yekun vurdu, – «Bardo» bizi təmiz həyata, həyatın gərəkliliyinə o vaxt qaytar ki, artıq heç bir şey edə bilmərik, artıq yatağa zəncirlənmişik və yastığımızın yerində xərçəng var.

174

– Ah, – Sibilla ah çəkdi. O, çox şey başa düşdü və tapmacanın bəzi hissələri öz yerini tutdu, lakin yəqin ki, bu dəqiqlik heç vaxt olmayacaq, kaleydoskopdakı kimi hər bir şüşəcik, hər bir çubuq, hər bir qum dənəsi mükəmməl, simmetrik, olduqca darıxdırıcı, buna rəğmənlə problemsiz-filansız.

– Qərb üsulunda dixotomiya, – Oliveyra dedi. – Həyat və ölüm, bu tərəf və o tərəfə. Ancaq sənin «Bardo»n qətiyyəni bunu öyrətmir, əmin ol, halbuki şəxsən mənim onun haqqındakı təsəvvürlərim olduqca dumanlıdır. Ancaq o, yəqin ki, daha elastikdir və o qədər də qəti deyil.

– Bilirsən, – Oliveyranın verdiyi xəbər içində yengəc kimi sürünərək bağırsaqlarını cızsa da, buna məhəl qoymadan özünü əla hiss edən Etyen dedi. – Bilirsən, əziz argentinalı dostum, Şərq heç də oriyentalistlərin iddia etdiyi kimi xüsusi bir şey deyil. Şərq mətnlərinin dərinliyinə azca baş vurmaq yetərlidir ki, hər zaman hiss etdiyini (ağlın anlaşılmaz şəkildə yolunu azaraq elə həmin ağlın köməyi ilə intihara qərar verməsi) yenidən hiss etməyə başlayasan. Əqrəb nəstərinə sancır, halbuki o, öz əqrəbliyindən artıq bezib, ancaq özünü öldürməklə öz əqrəb mahiyyətini göstərmək zərurəti hiss edir. Mədrəsdə, yoxsa Heydelberqdə, fərqi yoxdur: haradasa lap əvvəldə sözlə ifadə olunmayan bir səhv gizlənilib və sizin haqqında danışdığınız, digərlərinin isə qulaq asdığı bu fenomen də oradan axıb gəlir. Onu izah etməyə istənilən cəhd isə hər kəsə məlum olan iflasa məh-

¹ «Çalışıb yaşamaq lazımdır». Niyə? (fr.)

kumdur, çünki təyin və dərk etmək üçün, təyin və dərk olunanın xaricində olmaq lazımdır. *Ergo*, Mədrəslə Heydelberq onunla təsəlli tapırlar ki, mövqelər müəyyənləşdirirlər, bəziləri diskursiv, digərləri isə intuitiv əsaslarda, halbuki istənilən orta məktəb məzununa bəlli olduğu kimi, dərk olunanla intuitiv olan arasındakı fərq qətiyyənlə aydın deyil. Beləliklə, belə çıxır ki, insana elə gəlir ki, guya, o, dərinliyinə gedə bilmədiyi sahələrdə istiqaməti inamla müəyyən edə bilər: oynayanda, işğal edəndə, bu və ya digər etnik əsas üzərində özünə bu və ya digər karkas düzəldəndə, əsas sirr hansısa kəşfə aid olunanda. Hara fırlatsan da, belə çıxır ki, bizim başlıca alətimiz, loqosumuz bizi heyvanlar aləmindən ayırandır, yüzfaizli tələ də elə odur. Labüd nəticə də bizə, guya, kənardan təlqin olunan nəyinsə – kəkələmənin, qəlbimizdəki qaranlığın, estetik və metafizik gümanların içində gizlənməkdir. Mədrəs və Heydelberq – olsa-olsa, eyni vəsi-tənin müxtəlif dozalarıdır, gah İn dominantlıq edir, gah da Yan, lakin hər iki ucda – həm yuxarı qalxan, həm də aşağı düşən – bu yelləncəyin hər iki başında iki eyni izah olunmaz insan məxluqu var, *homo sapiens*, onlar hər ikisi eyni şəkildə hərəkət edərək bir-birinin hesabına yüksəlmək istəyir.

– Qəribədir, – Ronald dedi. – Ancaq hər hansı reallığı inkar etmək axmaqlıq olardı, hətta biz onu dərinləndirib bil-məsək də... Götürək elə yelləncəyin oxunu, bir tərəf yuxarı qalxanda, o biri tərəf aşağı enir. Məgər bu ox yelləncəyin əks uclarında nə baş verdiyini bizə izah etmirmiş? Neandertal adamı dövründə...

– Sözü bihədə yerə danışırısan, – Oliveyra Etyenə daha rahat söykənərək dedi. – Onlarınsa sandıqdan çıxarılib ota-ğa səpələnmək xoşlarına gəlir. Reallıq, neandertal adamı... Bax gör onlar necə də oynayırlar, qulaqlarımıza girib aşağı, buz dağından sürüşən kimi aşağı yuvarlanırlar.

– Doğrudan da, – Etyen qəmli-qəmli dedi. – Ona görə də mən mübaliğələri sevirməm, onlarla özümü daha inamlı hiss edirəm.

– Nədə inamlı?

– Onların təsirində.

– Onların sənə təsirində, ancaq Ronaldın qapıçısına yox. Sənin mübaliğələrin mənim sözlərimdən zərrə qədər etibarlı deyil, oğlum.

– Hər halda, mənim mübaliğələrım izahata iddialı deyil.
 – Sən də heç bir izahatın olmamasıyla barışırsan?
 – Yox, barışmıram, – Etyen dedi, – ancaq mənim etdiklərim faniliyin iyrenc dadını bir qədər dəf edir. Əgər araşdırsaq, *homo sapiens*-in mahiyyətini müəyyən edən də elə budur.

– Onun mahiyyətini müəyyən etmir, ona təsəlli verir, – Qreqorovius köks ötürərək dedi. – Əslində, bizim hər birimiz ikinci pərdədən baxmağa başlanılan teatr pyesiyik. Hər şey gözəldir, ancaq heç nə aydın deyil. Aktyorların nə danışdıqları, nə etdikləri, səhnədə nə baş verdiyi məlum deyil. Biz onların davranışlarına öz kobudluğumuzu proyeksiya edirik və onlar ciddi şəkildə girib-çıxmaları ilə bizə axmaq təsiri bağışlayırlar. Yeri gəlmişkən, bunu artıq Şeks-pir deyib; əgər deməyibsə, onda mən deməliydim.

176

– Məncə, deyib, – Sibilla dedi.

– Əlbəttə, deyib, – Bəps də ona qoşuldu.

– Bax görürsən, – Sibilla dedi.

– O, sözlər haqqında da deyib, – Qreqorovius davam etdi. – Horasio bu məsələni, mən deyərdim ki, dialektik müstəvidə qoydu. Mənim heyranı olduğum Vitgenşteyn ruhunda.

– Mən onun haqqında eşitməmişəm, – Ronald dedi, – lakin, düşünürəm ki, gerçəklik problemini yalnız köks ötürməklə həll etməyin mümkün olmaması ilə siz də razılaşarsınız.

– Kim bilir, – Qreqorovius dedi. – Kim bilir, Ronald?

– Yaxşı, poeziyanı gələn dəfəyə saxlayaq. Mən də razıyam ki, sözlərə o qədər də etibar etmək olmaz, hər halda, sözlər real olaraq nəşə başqa bir şeydən sonradır, bu başqa şey isə, məsələn, o deməkdir ki, biz bu gün bura toplaşib zəif lampaya işığında oturmuşuq.

– Sakit danışın, – Sibilla xahiş etdi.

– Mənə burada oturduğımı hiss etmək və bilmək üçün sözlər lazım deyil, – Ronald tərslik etdi. – Mən bunu real fəaliyyət adlandırmıram. Hətta o yalnız bundan ibarət olsa da.

– Çox gözəl, – Oliveyra dedi. – Bircə düzəlişlə: əgər gerçəkliyin təməl konsepsiyasını dəyişib onu əlverişli sxemə salmasan, bu gerçəklik nə səninçün, nə də başqa birisi üçün heç bir şeyə təminat vermir... Bu bir faktdır ki, sən

mənim solumda oturmusan, mən sənin sağında, bu, bir gerçəklikdə, ən azı, iki gerçəkliyin olması deməkdir, hələ diqqət et ki, mən bizim ikimizin fikir və sözlərin köməyi olmadan ünsiyyət qura bilməyən iki məxluq olduğumuzun dərinliyinə varmıram, halbuki ciddi adam nə buna, nə də ona tam etibar edə bilməz.

– Ancaq biz ikimiz də buradayıq, – Ronald təkid etdi. Sağda, yaxud solda – fərqi yoxdur. Biz hər ikimiz Bəpsi görürük və hamı mənim nə danışdığımı eşidir.

– Sənin misalların uşaqlar üçündür, oğlum, – Qreqorovius dedi. – Horasio haqlıdır: sən gerçəklik hesab etdiyini qəbul edə bilərsən, vəssalam. Mənə yalnız bir şey deyə bilərsən: sən – sən sən, bunu inkar etmək olmaz. Ancaq ergo və ondan sonra gələn hər şey baxımından bu, açıq-aşkar uçurumdur.

– Məsələni nəzəri müstəviyə keçirmək lazım deyil, – Oli -veyra dedi. – Söhbəti həvəskar səviyyədə aparaq, çünki biz həvəskarlardan heç də üstün deyilik. Ondan danışmaq ki, Ronald real gerçəkliyə həssas yanaşaraq onu vahid sayır. Ronald, sən yenə də gerçəkliyi tək hesab edirsən?

– Hə. Mən səninlə razıyam ki, gerçəkliyi Bəpsə nisbətən ayrı cür hiss edirəm, Bəpsin gerçəkliyi isə Osipinkindən fərqlidir və əksinə. Cokonda və ya kasnı salatı haqqındakı fikirlər də belə müxtəlifdir. Gerçəklik – budur, biz də onun içindəyik və hər kəs onu öz dilində başa düşür, ancaq biz hamımız onun içərisindəyik.

– Yalnız biri yararır: hər kəs onu öz dilində başa düşür, – Oliveyra dedi. – Sən hesab edirsən ki, hansısa ehkəm -laşmış reallığa əsasən biz səninlə bu gecə bu otaqda söhbət edirik və hər ikimiz bilir ki, bir saatdan, yaxud saat yarımından sonra burada müəyyən bir şey baş verəcək. Mənə elə gəlir ki, sənə ontoloji əminliyi verən də məhz budur; sən özünə tam əminsən, özünü inamlı hiss edirsən, səni əhatə edənlərdən də arxayınsan. Lakin sən bu gerçəkliyə eyni vaxtda məndən, yaxud Bəpsdən baxa bilsən, əgər sənə bu imkan verilsə – məni başa düşürsən? – əgər sən bu otaqda indi mənim (keçmişim və bu günümü) yerimə ola bilsən, eyni zamanda, Bəpsin (keçmiş və bu günümü) yerinə ola bilsən, onda, bəlkə də, başa düşürsən ki, sənin vecsiz eqosentrizmin real gerçəklik haqqında sənə

heç bir təsəvvür vermir. Bu eqosentrizm yalnız qorxuya əsaslanan inam verir, yalnız səni əhatə edənləri təsdiqləmək zərurəti verir ki, səni hara aparacağı bəlli olmayan nizamsızlıq burulğanına düşməyəsən.

– Biz hamımız olduqca fərqliyik, – Ronald dedi, – mən bunu çox gözəl anlayıram. Ancaq biz hamımız özümüzdən kənar nöqtələrdə yerləşirik. Sən də, mən də bu lampaya baxırıq və yəqin ki, eyni şeyi görürük, ancaq biz eyni şeyi gördüyümüzə əmin ola bilmərik. Lənət şeytana, əvvəl-axır buradakı lampadır da, başqa şey deyil ki.

– Qışqırma, – Sibilla dedi. – Mən yenə qəhvə dəmləyəcəyəm.

– Elə təəssürat yaranır ki, – Oliveyra dedi, – biz köhnə izlərlə gedirik. Binəva məktəb uşaqları kimi, ağarıb-toz basmış arqumentləri çırpırıq və bütün bunlar ona görədir ki, əzizim Ronald, dialektik mühakimə yürüdüürük. Lütfən, geriyyə addım atma. Hə, hə, bu, o qədər də çətin deyil. Sözlər yoxa çıxır və lampa yalnız hissedici, oyandırıcı olur. İndisə bir addım da geriyyə – sənin görünmə adlandırdığının yanına qayıdaq, onda görəcəyik ki, bu hissedici-oyandırıcıya hansısa anlaşılmaz əlaqələr qayıdıb gəlir, çünki onların anlaşılması yenidən irəli bir addım atılmasını zəruri edər və hər şey məhv olardı.

– Ancaq geriyyə atılan addımlar böyük məqsədlə gedilmiş yolları, sanki, pozur, – Qreqorovius dedi.

– Hə, – Oliveyra dedi. – Böyük sual da elə bundan ibarətdir: sənin məqsəd adlandırdığın şəxslərin cəmidir ki, həmişə irəli gedib, ancaq, məncə, Klages hesab edir ki, müəyyən məqamlarda o, yanlış yol tutub.

– Dilsiz insan ola bilməz. Tarixsiz insan ola bilməz

– Cinayət yoxdursa, canı də yoxdur. İnsanın başqa cür ola bilməməsinin sübutu varmı?

– Hər halda, bizdə çox şey pis alınmadı, – Ronald dedi.

– Pis alınmadı deyəndə nəylə müqayisə edirsən? Onda niyə biz bəzən Adəm haqqında düşünür, itirilmiş cənnət üçün darıxırıq, utopiyalar uydurur, gələcəyə can atırıq? Əgər yağış soxulcanı düşünə bilsəydi, o da hesab edərdi ki, onda çox şey pis alınmır. İnsan son ümid yeri kimi elmdən yapışır, halbuki necə yapışmaq lazım olduğunu, bunun nə olduğunu heç vaxt bilməyib. Ağıl dil vasitəsilə bütün möv-

cud olanlardan bizim təsəvvürlərimizi qane edən kompozisiyanı (İntibah dövrünün parlaq, ritmik kompozisiyaları, seçilən tabloları kimi) seçib ayırır və bizi mərkəzdə yerləşdirir. Bütün marağına və qeyri-məmnunluğuna baxmayaraq, elm, başqa sözlə, idrak bizi sakitləşdirən şeylərdən başlayır. «Sən burada, bu otaqda dostlarınla lampanın ətrafındasan. Qorxma, hər şey yaxşı gedir. İndisə gəl baxaq görək bu işıqsaçan fenomenin təbiəti necədir? Sən bunun zənginləşdirilmiş uran olduğunu bilirsən? İzotoplar sənin xoşuna gəlirmi, artıq bizim qurğuşunu qızıla çevirdiyimiz sənə məlumdurmu?» Bu, ağılı necə də yerindən oynadır, başı gicəlləndirir, fəqət kresloya rahatca yayxandığımız şəraitdə.

– Şəxsən mən döşəmənin üstündəyəm, – Ronald dedi, – və doğrusu, qətiyyənlə rahat deyil. Qulaq as, Horasio: bu gerçəkliyi inkar etmənin heç bir anlamı yoxdur. Budur o, biz hamımız onun hissələriyik. Vaxt hər ikimiz üçün keçir, bayırdakı yağış da hər ikimiz üçün yağır. Mən gecənin, vaxtın və yağışın nə olduğunu haradan bilirəm, ancaq onlar buradadırlar, mənim xaricimdədirlər, eyni zamanda, mənimlədirlər və buna heç nə edə bilməzsən.

– Əlbəttə, – Oliveyra dedi. – Bunu heç kəs inkar etmir, çə. Sadəcə, biz bunun niyə belə olduğunu, niyə burada olduğumuzu və bayırda niyə yağış yağdığını anlaya bilmirik. Absurd olsa da, bunlar öz-özünə baş verir, yoxsa ki, o, buradadır və biz onu absurd kimi hiss edirik. Mənimlə, hal-hazırda mənimlə baş verənlər arasındakı əlaqə məndən qaçır. Mən başıma gələnləri inkar etmirəm. Baş verəni necə inkar etmək olar?! Absurd da elə bundadır.

– Tam aydın olmadı, – Etyen dedi.

– Aydın ola da bilməz, aydın olsaydı, yalan olardı, elmi mənada ola bilər ki, həqiqi olsun, ancaq absolyut nöqtəyinizərdən – yalandır. Aydınlıq – olsa-olsa, intellektual tələbatdır, vəssalam. Əlbəttə, elmdən və idrakdan asılı olmaya –raq hər şeyi aydın bilmək, aydın başa düşmək yaxşı olardı. Mən «yaxşı olardı» deyirəm, ancaq kim bilir, bəlkə, mənim dediyim tam cəfəngiyatdır. Ola bilsin ki, yeganə çıxış yolu elm, uran – 235 və buna bənzər şeylərdir. Ancaq nə olur-olsun, yaşamaq lazımdır.

– Hə, – Sibilla fincanlara qəhvə tökərək dedi. – Nə olur-olsun, yaşamaq lazımdır.

180

– Başa düş, Ronald, – Oliveyra onun dizindən basaraq dedi. – Axı sən öz ağılından qat-qat böyüksən. Məsələn, bu gecə, burada baş verənlər, burada, Rembrandtın tablosundakı kimi, haradasa küncdə işıq xəfif-xəfif közərir və bu, fiziki işıq deyil, qətiyyənin sənin bütün gücü və şamllarıyla lampa adlandırdığın və lampa kimi tərif etdiyin bir şey deyil. Bizim bütün olanları, yaxud istənilən digər məqamı, guya, bütövlükdə qavraya biləcəyimizə, yaxud da hətta ona bağlılığımızı və onu dərk edəcəyimizi intuitiv olaraq hiss edəcəyimizə inanmaq axmaqlıqdır. Biz hər dəfə böhranlı duruma düşəndə tam absurd başlanır, başa düşürsən, dialektika yalnız tam sakitlik olanda dolablarda səliqə-sahman yaratmağa qadirdir. Sən çox gözəl bilirsən ki, böhranın kulminasiya məqamında biz həmişə impulsiv hərəkət edirik, bütün gözləntilərin ziddinə gedir və ən inanılmaz şeylər edirik. Məsələn, indi sənə elə gəlmirmi ki, demək olar ki, hal-hazırda reallıq təmin olunur? Reallıq tələsir, özünü hər yerdə göstərir və bu məqamda əgər biz dialektikanı kənara qoysaq, ona qarşı çıxa bilərik. Bax burada biz kiməsə atəş açırıq, gəmidən suya tullanıq, Gİ kimi bir qutu qardenalı içirik, ipimizi qırıq – bir sözlə, pis işlər görürük. Ağımız bizə yalnız sükunət halında olan gerçəklikdən preparat hazırlayanda, yaxud onun gələcək fəlakətlərini təhlil edəndə xidmət edir, ancaq heç vaxt bizi qəfildən yaxalayan böhrandan çıxmağımıza kömək etmir. Lakin bu böhranlar metafizik dövrlərdən fərqlənir, çə, bu durum, ola bilər ki, – biz ağılın yoluyla getməsək – olsa-olsa, cinsi ehtirasları oyanmış pitekantropun tam təbii və adi vəziyyəti ola bilərdi.

– Ehtiyatlı ol, qaynardır, – Sibilla dedi.

– İnsanların çoxu bu böhranları qalmaqallı və absurd sayır, ancaq şəxsən mənə elə gəlir ki, onlar əsl absurdu, nizamlı dünyanın, dinc dünyanın absurdunu aşkara çıxarmağa xidmət edir. Elə bir dünyanın ki, ola bilsin, orada belə bir otaq var, bu otaqda tamamilə fərqli insanlar gecə saat ikidə toplaşmış qəhvə içirlər, həm də bunun xalis gedonizmdən, bu balaca sobanın ətrafında rahatca oturmaqdan başqa heç bir mənası yoxdur. Möcüzələr heç vaxt mənə absurd görünməyib; absurd olan onları qabaqcadan xəbər vermək və arxasınca düşməkdir.

– Amma yenə də, – Qreçorovius üst-başını çıxparaq dedi, – «*il faut tenter de vivre*»¹.

«Voilà², – Oliveyra düşündü. – Yaxşı ki, susdum. Milyon dənə şeir sətrindən o, on dəqiqə bundan əvvəl mənim ağılıma gələnı seçir. Əsl təsadüf buna deyərəm».

– Yox, əşi, – Etyen yuxulu səsle dedi. – Yaşamaq uğrunda çalışmağa ehtiyac yoxdur, həyatı bizə tale bəxş edir. Xeyli çoxdan belə bir şübhə var ki, həyat və canlı varlıq – tamamilə fərqli şeylərdir. Bizim xoşumuza gəlib-gəlməməsindən asılı olmayaraq, həyat öz axarıyla davam edir. Gi bu gün bu nəzəriyyəni təkzib etməyə cəhd etdi, ancaq statistikaya nəzər salsaq, bu nəzəriyyə təkzibedilməzdir. Buna ən yaxşı sübut – həbs düşərgələri və həbsxana işgəncələridir. Ehtimal ki, bizim duyğularımız içərisində yeganə bizim olmayan – ümid hissidir. Ümid həyata məxsusdur, o, həyatın özüdür və qorunur və s. və i.a. Bundan sonra mən yatmağa gedərdim, çünki Gi öz zarafatlarıyla məni limon kimi sıxıb. Ronald, sabah səhər emalatxanaya gəl, bir natürmort çəkmişəm, gəl görəsən.

– Horasio məni inandıra bilmədi, – Ronald dedi. – Mən ətrafımdakı çox şeyin absurd olmasıyla razıyam, ancaq ola bilər ki, biz anlaya bilmədiklərimizi absurd adlandıraraq. Bunlar nə vaxtsa aydınlaşacaq.

– Əla optimizmdir, – Oliveyra dedi. – Bəlkə də, bu optimizmi təmiz həyata aid etmək olar. Sənin gücün ondadır ki, səninçün gələcək yoxdur – aqnostiklərin çoxu üçün yeganə duyğudur. Sən hər zaman sağsan, həmişə buradasan, səndə hər şey Van Eykin lövhələrindəki kimi çox gözəl alınır. Lakin əgər sənin başına dəhşətli bir şey gəlsə – əgər sənin inancın olmasa və eyni zamanda hiss etsən ki, ölümə, ən böyük cəncələ doğru yuvarlanırsan – sən güzgünün üzərinə necə lazımdır pərdə çəkirsən.

– Gedək, Ronald, – Bəps dedi. – Çox gecdir, yatmaq istəyirəm.

– Dayan, dayan. Mən atamın necə öldüyünü xatırlayıram, deyəsən, sən nəyisə doğru deyirsən. Onun ölümü, nə qədər düşünürəmsə, beynimə girmir. Alabamada yaşayan gənc, xoşbəxt bir insan. Küçədə getdiyi yerdə ağac üstünə

¹ Çalışıb yaşamaq lazımdır (*fr.*)

² Bax belə (*fr.*)

aşmışdı. Mənim on beş yaşım vardı, kollecə dalımca gəlmişdilər. Dünyada nə qədər absurd şeylər var, Horasio, nə qədər ölümlər, səhvlər... Mənə elə gəlir ki, məsələ yalnız kəmiyyətdə deyil. Bu, sənin düşündüyün kimi total absurd deyil.

– Absurd – absurd kimi görünən deyil, – Oliveyra müəmmalı tərzdə dedi. – Absurd ondadır ki, sən səhər-səhər qapıdan çıxıb kandarda bir şüşə süd tapırsan və sən tamamilə sakitсэн, çünki dünən də belə olmuşdu və sabah da belə olacaq. Absurd – bu durğunluqdadır, bu «belə də olacaq»dadır, müstəsna qaydaların şübhəli əskikliyindədir. Bilmirəm, ancaq, bəlkə də, başqa yolla getməyə cəhd etmək lazımdır.

– Ağıl da inkar etmək? – Qreqorovius şübhəylə dedi.

182

– Bilmirəm, ola bilər. Ya da ondan başqa cür istifadə etmək lazımdır. Məgər məntiqi prinsiplərin yüzdəyüz bizim ağılımızın məhsulu olduğu isbat olunub? Əgər sehrbazlıq, ovsunçuluq dünyagörüşünə əsaslanaraq yaşamağa qadir xalqlar varsa... Bədbəxtlər bəzən soxulcanları çiy-çiy yeyirlər, hər kəsin öz dəyər şkalası var.

– Soxulcanları... nə iyrencdir, – Bəps dedi. – Ronald, əzizim, artıq gecdir.

– Əslində, – Ronald dedi, – qanunauyğunluğun istənilən təzahürü sənə iyrenc görünür. Elə ki nəsə normal təsir etməyə başlayır, sən əzab çəkirsən, elə bil, qazamata düşmüşsən. Ancaq biz hamımız bir azca eləyik, necə deyərlər, uğursuzlar dəstəsi: heç birimiz karyera qazanmamışıq, rütbə və sair əldə etməmişik. Ona görə də Parisdəyik, qardaşım, sənin məşhur absurdun isə, nəticə etibarilə, nəsə başqadır, ağıllı-başlı izah edilməsi mümkün olmayan dumanlı anarxist idealdır.

– Nə qədər haqlı olduğunu təsəvvür belə edə bilməzsən, – Oliveyra dedi. – Sənə qulaq assam, mən gərək küçələrə çıxıb Əlcəzairin azadlığına çağıran plakatlar yapışdıram, ictimai mübarizəyə əlimdən gələni əsirgəməyəm.

– Fəaliyyət sənin həyatına bir anlam verə bilər, – Ronald dedi. – Mən bunu, deyəsən, Malrodan oxumuşam.

– Sən bunu «NRF»¹dən oxumusan, – Oliveyra dedi.

– Sənsə bunun əvəzində meymun kimi onanizmlə məşğul olursan, yalançı problemlər içində eşələnib nə

¹ “Nouvelle revue française” – jurnal və nəşriyyat (*fr.*)

axtardığını heç özün də bilmirsən. Əgər bütün bunlar absurddursa, nəse etmək, dövrənin gərdisini dəyişmək lazımdır.

– Bunları çox eşitmişəm, – Oliveyra dedi. – Sən indi güclə anlamağa başlayırsan ki, mübahisə nəyə, sənə fikrincə, konkret olaraq, məsələn, məşhur bir fəaliyyətə çevrilir, o da ki natiqliyin tutanda. Sən başa düşmək istəmirsən ki, fəaliyyət və ya fəaliyyətsizlik haqqını da qazanmaq lazımdır. Nəyin yaxşı və nəyin həqiqi olmasıyla bağlı əvvəlcədən təməl prinsiplər işləyib hazırlamadan necə fəaliyyət göstərmək olar? Sənin yaxşılıq və həqiqət haqqındakı təsəvvürlərin – tarixi təsəvvürlərdir və irsi etikaya əsaslanır. Mənsə tarixə də, etikaya da yüksək dərəcədə şübhəylə yanaşıram.

– Hər necə olsa da, – Etyen dikələrək dedi, – mən təməl prinsiplər deyəndə sənə nəyi nəzərdə tutduğun haqda geniş və ətraflı mülahizələrini dinləmək istədim. Ola bilsin ki, təməl prinsiplərin əsasında dəlik kimi bir şey durur.

– Narahat olma, mən bu barədə də düşünmüşəm, – Oliveyra dedi. – Ancaq sənə dəyərləndirməyə tamamilə qadir olduğun sırf estetik mülahizələrdən dolayı razılaşmısan ki, nəyinsə mərkəzində olmaqla ətrafında fırlanmaq arasında böyük fərq var, razılaş və fikirləş.

– Horasio, – Qreqorovius dedi, – var gücüylə sözlərlə oynayır, halbuki beş dəqiqə əvvəl bizə onlardan istifadə etməməyi məsləhət görürdü. O, sözlərlə necə lazımdırsa oynamağın böyük ustasıdır, yaxşısı budur, qoy bizə dumanlı və anlaşılmaz şeyləri, məsələn, yuxuları, müəmmalı təsədüfləri, kəşfləri və ya qara yumoru izah etsin.

– Yuxarıdakı tip yenə də döyür, – Bəps dedi.

– Yox, yağışdır, – Sibilla dedi. – Rokamadura dərman vermək vaxtıdır.

– Hələ tezdir, – Bəps dedi və tələm-tələsik əyilərək qolundakı saati lampaya yaxınlaşdırdı. – Üçə on dəqiqə qalıb. Gedək, Ronald, çox gecdir.

– Biz dördə beş dəqiqə işləmiş gedəcəyik, – Ronald dedi.

– Niyə dördə beş dəqiqə işləmiş? – Sibilla soruşdu.

– Çünki saatin birinci on beş dəqiqəsi düşərli olur, – Qreqorovius dedi.

– Mənə bir az da kanya ver, – Etyen xahiş etdi. – *Mer-de*¹, heç qalmayıb.

Oliveyra siqaretini söndürdü. «Keşikdə, – o, məmnuniyyətlə düşündü. – Əsl dostlar, hətta bu bədbəxt Osip də. İndi isə on beş dəqiqəlik zəncirvari reaksiya dövrüdür, bundan heç kəs qaça bilməz, hətta bir il bundan sonra eynilə bu vaxt bir il öncə burada nə baş verdiyini xatırlayıb anlayanlar belə adrenalin və tüpürcək ifraz olunmasına çarə tapa bilməyəcək, yaxud ovucları tərləməyə məcbur edə bilməyəcəklər... Budur Ronaldın heç cür başa düşmək istəmədiyi dəlillər. Bu gün mən nə etmişəm? *Priori*² olduqca dəhşətli bir şey, bəlkə, oksigen balışı, ya da buna bənzər bir şey kömək edərdi. Boş şeydir, sadəcə, müsyö Valdemar kimi ömrünü bir az artırardılar, vəssalam».

– Onu hazırlamaq lazımdır, – Ronald onun qulağına pıçıldadı.

– Tanrı xatirinə, boş-boş danışma. Görmürsən, o artıq hazırdır, bu, havaya da qarışıb?

– İndisə lap yavaş danışsınız, – Sibilla dedi. – Artıq lazım olmayanda.

«*Tu parles*»³, – Oliveyra düşündü.

– Havaya? – Ronald pıçıldadı. – Mən heç nə hiss etmirəm.

– İndi üç olacaq, – Etyen dedi və titrəməyə başladı. – Bir az gərənş, Ronald, bəlkə də, Horasio dahi deyil, ancaq onun nə demək istədiyini anlamaq qətiyyəyən çətin deyil. Edə biləcəyimiz yeganə şey burada bir az da qalmaq və baş verəcək hər şeyi bayıra çıxarmaqdır. Amma sən, Horasio, indi yadıma düşdü, Rembrandtın tablosu haqda əla dedin. Eynilə metafizika kimi metarəssamlıq da mövcuddur, o, tablounun xaricində olanı əks etdirir və qoca Rembrandt da bunu etməyi bacarmışdır. Yalnız ənənəvi təsəvvürlərə və məntiqə alışmış insanlar Rembrandtın önündə dayanıb onun rəsmlərindən başqa bir dünyaya açılan pəncərələri, hansısa əlamətləri hiss edə bilməzlər. Rəssamlıq üçün bu, olduqca təhlükəlidir, lakin...

– Rəssamlıq yalnız incəsənətin bir növüdür, – Oliveyra dedi. – Onu həddən artıq müdafiə etməyə lüzum da yox-

¹ Zibil (*fr.*)

² *Burada*: bilərəkdən (*lat.*)

³ Budur (*fr.*)

dur. Bundan başqa, hər bir Rembrandta, ən azı, yüzlərcə adi rəssam düşür, ona görə də rəssamlıq yaşayacaq.

– Yaxşı ki, – Etyen dedi.

– Yaxşı ki, – Oliveyra razılaşdı. – Yaxşı ki, bu mümkün ələmlərin ən yaxşısında hər şey yaxşılığı doğrudur. Yuxarıdakı işığı yandır, Bəps, düymə sənin stulunun altındadır.

– Haradasa təmiz qaşığı vardı, – Sibilla ayağa qalxıb dedi.

Oliveyra bunun iyrenc olduğunu anlasa da, var gücüylə otağın içərilərinə baxmamağa çalışdı. Sibilla qamaşmış gözlərini ovxaladı, Bəps, Osip və digərləri gizlicə baxıb, üzlərini çevirdilər, sonra yenidən baxdılar. Bəps Sibillanın qolundan yapışmaq istədi, ancaq Ronaldın üzündəki hansısa ifadə onu saxladı. Etyen hələ də qurumamış şalvarını əlləriylə ütüləyərək ləng hərəkətlə dikəldi. Osip plaşını axtarmaq bəhanəsi ilə kreslodan qalxdı. «İndi tavanı döyməyin əsl vaxtıdır, – Oliveyra gözlərini yumub düşündü. – Dalbadal bir neçə zərbə, sonra da üç dəfə təntənəli surətdə. Lakin hər şey tərsinədir: işığı söndürmək əvəzinə, yandırırıq, biz səhnənin lap ortasındayıq, nə etmək olar». O da qalxdı, bütün sümükləri şaqıldayaraq, gün ərzində baş verənləri xatırlayaraq. Sibilla artıq qaşığı sobanın arxasından, val və kitab qalağının arasından tapmışdı. Onu ətəyi ilə sildi, lampanın işığında baxdı. «İndi dərmanı qaşığa tökəcək, çarpayına çatınca yarısını yerə dağdacaq», – Oliveyra divara söykənərək düşündü. Hamı elə qəribə şəkildə susmuşdu ki, Sibilla təəccüblə onlara baxdı; dərman şüşəsi açılmaq bilmirdi, odur ki Bəps qaşığı tutmaqda ona kömək etmək istədi, bu zaman sir-sifətini elə turşutdu ki, sanki, Sibilla nəsə dəhşətli bir iş görürdü. Nəhayət, Sibilla dərmanı qaşığa tökdü, şüşəni masanın kənarındakı dəftərlərlə kağızların arasına soxdu, sirk akrobatı uzun ağacdan, mələk uçuruma düşən müqəddəsdən yapışan kimi qaşıqdan yapışib şap-şaplarını şappıldada-şappıldada yavaş-yavaş çarpayına yaxınlaşdı, Bəps isə sifətini haldan-hala salıb onun böyrü ilə gedərək gah baxmağa, gah da baxmamağa çalışırdı. Nəhayət, o, arxasınca gələn Ronaldla, digərlərinə və ağızında sönmüş siqaret ən axırda gələn Oliveyraya baxdı.

– Mən də həmişə yerə tök... – Sibilla çarpayının yanından da dayanıb dedi.

– Lusia, – Bəps dedi və əlini onun çiyinə qoymaq istədi, ancaq ürək eləmədi.

Dərman adyalın üzərinə töküldü, qaşığı yerə düşdü. Sibilla qışqırdı və arxası üstə çarpayının üzərinə yığılıb böyrü üstə çevrildi, əlləri və üzü bomboz olmuş cansız kukladan yapışdı, onu dartışdırdı, sıxdı, ancaq artıq ehtiyatsız hərəkətləriylə ona heç bir xətər toxundura bilməz, nəvazişləriylə onu sevindirə bilməzdi.

– Ah, lənət şeytana, onu hazırlamaq lazım idi, – Ronald dedi. – Axı bu necə oldu, belə də rəzalet olar?! Bayaقدan burada boş-boş danışıraq, bu isə, bu isə...

– Vay-şüvən salma, – Etyen qaşqabaqlı dedi. – Başını itirməməyi Osipdən öyrən. Yaxşısı budur, odekolondan-zad-dan bir şey tap. Eşidirsiniz, yuxarıdakı qoca yenə də başladı.

186

– Neyləsin bəs, – Oliveyra var gücüylə Sibillanı çarpayından ayırmağa çalışan Bəpsə baxıb dedi. – Bütün gecəsini zəhrimara döndərdik.

– Qoy rədd olsun cəhənnəmə, – Ronald dedi. – İndi gedib o qoca heyvənin əngini əzəcəyəm. Başqasının müsibətinə hörmət etməyi də bacarmır...

– *Take it easy*¹, – Oliveyra dedi. – Odekolonu götür, mənim dəsmalımı islat; düzdür, o qədər də təmiz deyil. Yaxşı, mən polis şöbəsinə gedim.

– Mən də gedə bilərəm, – plaşını əlində tutmuş Qreqorius dedi.

– Əlbəttə ki, sən axı ailənin üzvüsən, – Oliveyra dedi.

– Ağlasan yaxşıdır, – Bəps deyir və Sibillanın başını tumarlayırdı, o isə yastığı bərk-bərk sıxaraq gözlərini Rokamadurdan ayırmırdı. – Tanrı xatirinə, dəsmalı spirtlə isladın, onu özünə gətirmək lazımdır.

Etyenlə Ronald çarpayının yanında qaralanırdılar. Tavan-dan müntəzəm taqqılı gəlir və hər dəfə Ronaldı yuxarı baxmağa məcbur edirdi, bir dəfə o hətta yumruğunu da silkələdi. Oliveyra sobaya tərəf çəkilərək oradan sakitcə baxırdı. Yorğunluq ayaqlarına enib onu aşağı dartırdı, nəfəs almaq və hərəkət etmək onunçün çətin idi. O, qutudakı sonuncu siqaretini də yandırdı. Bu ara balaca bir tərpnəş oldu – Bəps küncü yığışdırıb ora iki stul qoydu və üstünə adyal sərdi; Ronaldla onun soyuq tər içində qatmaqarışığı,

¹ *Burada: Fikir vermə. (ing.)*

ancaq, demək olar ki, ehtirassız tərzdə sayıqlayan Sibilladan ötrü necə əldən-ayaqdan getdiklərini görmək təəccüblüydü; nəhayət, onun gözlərini dəsmalla bağladılar («Əgər bu odekolonda isladılmış həmin dəsmaldırsa, onun gözlərini kor edəcək», – Oliveyra düşündü), sonra görünməmiş cəldliklə Rokamaduru əldəqayırma beşiyə qoymaqla Etyenə kömək etdilər və üstünü Sibillanın altından çıxardıqları örtüklə örtülər, bu zaman Sibilla ilə danışmaqdan, onu sığallamaqdan və odekolonda isladılmış dəsmalı burnuna yaxınlaşdırmaqdan da qalmadılar. Qreqorovius qapıyadək gedib, çıxmağa qərar verə bilməyərək dayandı; o, gizlicə çarpayya və Oliveyraya baxırdı: Oliveyra arxası ona tərəf dayansa da, onun baxışlarını hiss edirdi. Nəhayət, Osip çıxmağa qərar verdi, ancaq qapının kənarında dəyənəklə silahlanmış qocayla toqquşub geri çəkildi. Dəyənək örtülmüş qapıya dəydi. «Bax beləcə, aləm bir-birinə qarşıcaq», – Oliveyra qapıya doğru bir addım ataraq düşündü. Onun məqsədini başa düşən Ronald da qapıya doğru cumdu, Bəps isə qışqıraraq ingiliscə nəsə dedi. Qreqorovius onları saxlamaq istəsə də gecikdi. Ronald, Osip və Bəps bayıra cumdular, Etyen isə baxışlarını hələ ağılını itirməmiş yeganə adam olan Oliveyraya tuşladı.

– Get bax, axmaqlıq etməsinlər, – Oliveyra ona dedi.
– Qocanın yüzə yaxın yaşı var, o, ağılını tamam itirib.

– *Tous des cons!* – qoca pilləkəndə qışqırırdı. – *Bande de tueurs, si vous croyez que ça va passer comme ça! Des fripouilles, des faineants. Tas d'encufes!*¹

Qəribəydi, o qışqırsa da, səsi o qədər bərk çıxmırdı. Etyenin səsi aralı qapıdan karambol kimi içəri gəldi: «*ta gueule, pepere*»². Qreqorovius Ronaldın qolundan tutdu, ancaq otaqdan düşən işıqda Ronald qocanın, həqiqətən, çox qoca olduğunu görmüşdü, odur ki yumruğunu onun burnunun ucunda silkələməklə kifayətləndi, ancaq bunu da o qədər cəsarətlə etmədi. Oliveyra bir-iki dəfə Sibillanın sakitcə və hərəkətsiz uzandığı çarpayya baxdı. O, üzünü Rokamadurun yastığına dirəyib bütün bədənini titrəyərək ağlayırdı. «*Faundrait Qu'est-ce que ça me fait, moi, un*

¹ Siz hamınız zibilsiniz! Elə bilməyin ki, mən bu işi belə qoyacam. Avaralar, havayıyeyənlər, dələduzlar! (fr.)

² Səsini kəs, a kişi. (fr.)

gosse qu'a slaque? C'est pas une façon d'agir, quand meme, on est a Paris, pas en Amazonie»¹.

Etyenin qocanın sözünü kəsən səsi eşidildi. Oliveyra düşündü ki, yatağa yaxınlaşıb əyilmək və Sibillanın qulağına bir neçə kəlmə pıçıldamaq o qədər də çətin deyil. «Ancaq bunu özümçün etmiş olacağam, – o düşündü. – İndi onun buna ehtiyacı yoxdur. Bu, mənim sonra rahat yatmağım üçündür, halbuki bütün bunların sözdən başqa bir şey olmadığını bilirəm. Əgər indi onu öpüb, təsəlli versəydim, bu adamların dediyini təkrarlasaydım, mən, mən daha rahat yatardım» .

– *Eh bien, moi, messieurs, je respecte la douleur d'une mere*, – qocanın səsi eşidildi. – *Allez, bonsoir messieurs, dames*².

188

Yağış pəncərələri döyürdü, Paris, yəqin ki, içində dan yeri yavaş-yavaş ağarmağa başlayan bomboz və nəhəng su qabarcığına çevrilmişdi. Oliveyra, islandığından çarmıxa çəkilmiş bədənə bənzəyən gödəkçəsinin olduğu küncə doğru addımladı. Nəsə gözləyirmiş kimi gözünü yataqdan ayırmadan yavaşca onu geydi. Yadına Bert Trepanın qoluna girmiş əli, yağışın altında uzun müddət qalması düşdü. «Don vurmuş bülbülə yayın nə xeyri?» – ibarətlə dedi. İndi Beberin kafesinə sürünmək lazımdır, ancaq nə fərqi, bu murdar səhər hər yerdə mənimlə olacaq.

– Qoca zırrama, – Ronald qapını bağlayıb dedi.

– Getdi evinə, – Etyen xəbər verdi. – Qreqorovius da, deyəsən, polisə xəbər verməyə getdi. Sən burada qalırsan?

– Yox. Niyə? Bu vaxt burada bu qədər adamın olması onların xoşuna gəlməyəcək. Qoy Bəps qalsın, belə hallarda iki qadının bir yerdə olması daha yaxşıdır. Belə şeyləri qadınlar daha yaxşı həll edirlər, başa düşürsən də?

Etyen ona baxdı.

– Qəribədir, sənin ağzın niyə belə titrəyir? – o soruşdu.

– Əsəbdəndir.

– Bu əsəb sənin abırsız görkəminə o qədər də uyğun gəlmir. Gedək, mən də səninlə gedirəm.

¹ İnsanların yatmağına mane olmaq olmaz. Bu nə deməkdir, siz nə edirsiniz, cavan oğlan? Belə olmaz axı, bura Parisdir, hansısa Amazonka deyil. (fr.)

² Yaxşı, cənablar, mən ananın kədərinə hörmət edirəm. Yaxşı, gecəniz xeyrə qalsın, cənablar, xanımlar. (fr.)

– Gedək.

O bilirdi ki, Sibilla yataqda dikəlib ona baxır. O, əllərini gödəkçəsinin cibinə soxaraq qapıya doğru getdi. Etyen onu saxlamaq üçün qımıldandı, ancaq saxlaya bilməyib ardınca getdi. Ronald onların arxasınca baxaraq, hirsle çiyinlərini çəkdi. «Bütün bunlar necə də mənasızdır», – o düşündü. Bütün bunların mənasız və absurd olması düşüncəsindən özünü pis hiss etdi, ancaq niyə belə olduğunu anlamadı. Odur ki faydalı olmaq üçün Bəpse kompress hazırlamaqda kömək etməyə başladı. Tavan yenidən döyülməyə başladı.

(–130)

29

– *Tiens*¹, – Oliveyra dedi.

Qreqorovius qara rəngli ev xalatında ayaq üstə sobaya söykənib nəse oxuyurdu. Divara mismarla lampa vurulmuşdu, qəzətdən düzəldilmiş qalpaq işə işığın səmtini müəyyənləşdirirdi.

– Səndə açar olduğunu bilmirdim.

– Keçmişin qalıqlarıdır, – Oliveyra gödəkçəsinə həmişəki kimi küncə tullayaraq dedi. – İndi onu sənə verəcəyəm, axı evin sahibi sən sən.

– Müvəqqəti. Bura soyuq olur, yuxandakı qoca da bir yandan. Bu gün səhər beş dəqiqə taqıldadıb, nəyə görə, bilmirəm.

– Vərdisə ələyib. Dünyada hər şey lazım olduğundan bir az çox davam edir. Biri elə, məsələn, mən, nəyə görə pilləkənlə bura qalxıb, açarı çıxarıram və qapını açıram... Burada hava ağırdır.

– Dəhşətli soyuqdur, – Qreqorovius dedi. – Tüstü qoxusu getsin deyə iki gündür ki, pəncərəni açıq qoyuram.

– Özün də daim burada olmusan? *Caritas*². Sən də tipsən ha.

– Ona görə yox, sadəcə, qorxuram ki, sakinlərdən kimsə fürsətdən istifadə edərək bura sığınmasın. Lusya mənə deyib ki, ev sahibəsi qoca, ağıldankəm qadındır,

¹ Yaxşı-yaxşı (*fr.*)

² Mərhəmət (*lat.*)

odur ki bir çox kirayənişinlər uzun illərdir ki, ona pul ödəmirlər. Budapeştdə mən mülki məcəllə ilə məşğul olmuşam, ona görə də ağılıma elə şeylər gəlir.

– Bir sözlə, pis deyil burada səninçün. *Chapeau, mon vieux*¹. Ümid edirəm ki, mənim otumu zibil yeşiyinə atma-mısan.

– Yox, yox, corablarınla bir yerdə tumbadadır. İndi burada boş yer çoxdur.

– Görünür, – Oliveyra dedi, – Sibillanın təmizkarlığı tutub – nə vallar, nə də kitablar gözə dəymir. Axı indi, yəqin ki...

– Hamısını apardı, – Qreçorovius dedi.

Oliveyra tumbanı açdı, otu və mate hazırlamaq üçün lazım olan qab-qacağı çıxardı. O, tələsmədən və ətrafa baxa-baxa qurtum-qurtum içirdi. Başında «Mənim gecəm qüs-səlidir» tanqosu fırlanırdı. O, barmaqlarını saydı. Cümə axşamı, cümə, şənbə. Yox. Bazar ertəsi, çərşənbə axşamı, çərşənbə. Yox, çərşənbə axşamı, Bert Trepə, «*Sən məni sevirdin, // Necə heç vaxt sevməmişən*», çərşənbə axşamı – görünməmiş sərxoşluq, NB: heç vaxt arağı qırmızı çaxıra qarışdırma, «*Və qəlbimi yaralayaraq məni unutdun, // Sən köksümə basaraq nəşə batırırdın*»; cümə axşamı, cümə – Ronald kimdənsə götürdüyü maşınla gəlmişdi, Gi-Mononun yanına getdik, atılmış əlcəyin geri qayıtması kimi, litr-litr yaşıl qusuntu və təhlükə sovuşdu, «*Səni necə sevdiyimi bilirdinmi, // Məni necə də bəxtəvər edirdin, // Həyatımın ümidi, xəyallarım mənim*», şənbə günü – şənbə günü harada, harada? Haradasa Merli-le-Rua yaxınlığında, nə isə, beş gün, yox, altı, bir sözlə, təxminən, bir həftə, otaqda bir soyuq vardı ki, soba olsa da. Hə, bu da Osip, adam deyil e, qurbağadır, sadəcə, rahatlıq aşığıdır.

– Deməli, o getdi, – Oliveyra dedi və kreslodə elə oturdu ki, matesi əlinin altında olsun.

Qreçorovius başını tərpətdi. Onun dizlərinin üstündə açıq kitab vardı, görünür, mütaliəni davam etdirmək niyyə-tindəydi (ədəblə – o, tərbiyəli adamdır).

– Otağı da sənə bağışladı.

– O, mənim çətin vəziyyətdə olduğumu bildirdi, – Qreçorovius dedi. – Böyük nənəm artıq mənə pul göndərmir, görünür, dünyasını dəyişib. Miss Babinqton hələ də susur,

¹ Qarşında təzim edirəm, dostum. (fr.)

ancaq Kiprdəki vəziyyəti nəzərə alsaq... Maltada da həmişə senzura və buna bənzər şeylərin olduğu deyilir. Sən getmək istəyini bildirəndən sonra Lusia mənə bura gəlməyi təklif etdi. Mən qəti qərara gələ bilmirdim, amma o təkid etdi.

– Özü də dərhal çıxıb getdi.
 – Bu barədə əvvəlcədən danışmışdıq.
 – Tüstüyə qədər?
 – Tamamilə doğrudur.
 – Hə, Osip, sənin bəxtin gətirdi.
 – Bu çox kədərlidir, – Qreqorovius dedi. – Hər şey başqa cür ola bilərdi.

– Şikayətlənmə, oğlum. Dördün üç yanına otaq beş min franka, hələ su xətti də var...

– Mən istərdim ki, – Qreqorovius dedi, – aramızda hər şey aydın olsun. Bu otaq...

– Mənim deyil, rahat yata bilərsən. Sibilla isə getdi.

– Hər halda...

– Hara?

– Montevideoya gedəcəyini deyirdi.

– Bununçün pulu yox idi.

– Bir də Perucaya.

– Sən Lukkaya demək istəyirsən. «Sparkenbroku» oxuyandan sonra bütün bunlardan ötrü dəli olurdu. Mənə açıq de, o, haradadır?

– Bilmirəm, Horasio. Cümə günü çamadanını kitablar və pal-paltarla doldurdu, bir yığın da bağlama düzəltti, sonra iki zənci gəlib hamısını apardı. Dedi ki, mən burada qala bilərəm, elə hey ağlayırdı, güclə danışdı.

– Mən sənin əngini əzmək istəyirəm, – Oliveyra mateni soraraq dedi.

– Mənim nə günahım var?

– İş sənin günahkar olmağında deyil, çə. Sən Dostoyevskinin qəhrəmanları kimisən – eyni zamanda həm iyrencən, həm də sevimli, sən metafizik jopolizsən. Sən bax belə güləndə mən başa düşürəm ki, bu, düzələn şey deyil.

– Mən bunların hamısını yaxşı bilirəm, – Qreqorovius dedi. – *Challenge and response*¹ mexanizmi – bu, burjuaziya üçündür. Sən də eynilə mənim kimisən, ona görə də mən

¹ Çağırış və hayvermə (ing.)

vurmayacaqsan. Mənə elə baxma, mən Lusia haqqında heç nə bilmirəm. Zəncilərdən biri daim Bonapart küçəsindəki kafeyə gəlir, onu orada görmüşəm. Bəlkə də, o, bir şey deyə bilər. Bəs niyə onu indi axtarırsan?

– «İndi» sözünü mənə izah elə görüm.

Qreqorovius çiyinlərini çəkdi.

– Mərasim yaxşı keçdi, – o dedi. – Xüsusən də bizi polis şöbəsinə aparmağı dayandırandan sonra. Sənin burada olmamağın adamlara qərribə görünür və ziddiyyətli fikirlər formalaşdırırdı. Klub səni müdafiə edirdi, ancaq qonşular və yuxarıdakı qoca isə...

– Ancaq qocanın mərasimdə iştirak etdiyini mənə demə.

– Buna heç mərasim də demək olmaz; bizə cənazənin yanında günortayadək olmağa icazə verdilər, sonra dövlət dəfnetmə bürosundan gəldilər; deməliyəm ki, onlar çox çəvik və dəqiq işləyirlər.

– Təsəvvür edirəm, – Oliveyra dedi. – Ancaq Sibillanın heç bir söz demədən buradan çıxıb getməsinin səbəbi bu ola bilməz.

– O elə hey sənin Pola ilə olduğunu düşünürdü.

– *Ça alors*¹, – Oliveyra dedi.

– Nə etmək olar, insanlar nəse düşünməlidirlər. Sənin sayəndə biz səninlə «sən»ə keçdik, odur ki indi bəzi şeyləri sənə deməkdə çətinlik çəkirəm. Çox qərribə olsa da. Bəlkə də, ona görə ki, bizim «sən»imiz saxtadır. Ancaq o gecə sən özün başladın.

– Sənin qadınla yatan adama niyə «sən» deməyə - sən ki?

– Mən bunun belə olmadığını təkrarlamaqdan yorul - muşam, deməli, bizim səninlə «sən»ə keçməyimizin heç bir əsası yoxdur. Bax əgər, məsələn, Sibilla suda boğul - saydı, mən başa düşərdim ki, kədər içindəsən, ona görə də səni qucaqlayıb təsəlli verərdik. Ancaq bu, qətiyyənlə belə deyil, hər halda, heç buna oxşamır da.

– Sən qəzetdə nəse oxuyurdun, – Oliveyra dedi.

– Bu qardaşlığın heç bir mənası yoxdur. Ona görə də, yaxşısı budur, əvvəlki kimi «siz»lə davam edək. Qəzətsə sobanın üstündədir.

¹ Deməli, belə. (fr.)

Doğrudan da, mənası yoxdur. Oliveyra qəzeti kənara tullayıb, yenə matedən yapışdı. Lukka, Montevideo, «*Gitara da şkafda təkdir, // sakitliyi pozmayacaq*». Əgər hər şey çamadana yığılırsa, bağlamalara doldurulursa, nəticə çıxarmaq olar (ehtiyatlı olun: nəticə hələ sübut deyil): «*Heç kəs onu çalmayacaq, // simlərinə toxunmayacaq*». Simlərinə toxunmayacaq.

– Yaxşı, mən onun hara getdiyini öyrənərem. Uzağa getməz.

– Bu ev həmişə sənin olaraq qalacaq, – Qreqorovius dedi, – ancaq ola bilər ki, Adgül gəlsin və bütün yazı burada qalsın.

– Sənin anan?

– Hə. Mən tetraqaramatonla damğalanmış təsirli bir teleqram almışam. Onu alarkən «Səfər Yetsir»i oxuyur, onda neoplaton təsirləri tapmağa çalışırdım. Adgül kabalistikada olduqca güclüdür, bizim dəhşətli mübahisələrimiz olacaq.

– Bəs Sibilla özünü öldürəcəyini-filan söyləməirdi ki?

– Sən ki bilirsən, qadınlar hamısı...

– Konkret olaraq?

– Yox, deyəsən, – Qreqorovius dedi. – Daha çox Montevideo haqqında danışırı.

– Nə səfeh qadıdır, onun ki bir sentavosu belə yox idi.

– Montevideo və mum gəlincik haqqında.

– Ah, gəlincik haqqında. Və o hesab edir ki...

– O, qəti əmindir. Adgül bu hadisəylə maraqlanır.

Sənin təsadüf adlandırdığın... Lusia bunun təsadüf oldu - ğuna inanmır. Hə, qəlbinin dərinliyində sən də. Lusia mənə danışırı ki, sən yaşıl gəlinciyi görəndə onu yerə çırpısan və ayağınla tapdalamısan.

– Səfehlikdən zəhləm gedir, – Oliveyra vəziyyətdən çıxdı.

– Bütün sancaqlar köksünə sancılıbmış, yalnız birisi qarnından aşağı. Sən gəlinciyi tapdalayanda Polanın xəstə olduğunu bilirdin?

– Hə.

– Adgül dəhşətli dərəcədə maraqlanır. Sən zəhərlənmiş portret haqqında eşitmisən? Zəhəri rəngə qarışdırır, sonra isə ayın əlverişli mərhələsini gözləyir və portreti çəkirlər.

Adgül bunu öz atasına tətbiq etmək istəyib, ancaq kimsə təsadüfən mane olub... Hər halda, qoca üç ildən sonra difteriyadan ölüb. O, qəsrdə tək imiş – o vaxt bizim qəsrimiz vardı – boğulmağa başlayanda güzgünün qarşısında öz-özünə traxeotomiya etməyə cəhd edib, hülqumuna qaz lələyi, ya da buna bənzər bir şey soxub. Onu pilləkəndən tapıblar, bunları sənə niyə danışdığımı heç özüm də bilmirəm.

– Yəqin, ona görə ki, bunların məni qətiyyənlə maraqlandırmadığını bilirsen.

– Ola bilər, – Qreqorovius dedi. – Gəl qəhvə bişirək, gecə görünürsə də, artıq özünü tanıdır.

Oliveyra qəzetə girişdi. Osip qazançıyı pilətinin üzərinə qoyanacan o, xəbəri bir də oxudu. Qırx iki yaşında sarışın qadın. Belə düşünmək səfehlik olardı. Ancaq, əlbəttə. «*Les travaux du grand barrage d'Assouan ont commence. Avant cign ans, la valee moyenne du Nil sera transformee en un immense las. Des edifices prodigieux, qui comptent parmi plus admirables de la Planete...*»¹.

(–107)

30

– Ortada müəyyən anlaşılmazlıq var, çə, həmişəki kimi. Ancaq qəhvə şəraitə tamamilə uyğundur. Kanyanın hamısını içmişən?

– Sən ki bilirsen, yas...

– Cənazə başında, aydındır.

– Ronald öküz kimi içirdi. O, doğrudan da, yasa batmışdı, səbəbini heç kəs anlaya bilmirdi. Bəps isə qısqaırdı. Lusia yalnız təəccüblənirdi. Altıncı mərtəbədəki saatsaz bir şüşə araq gətirdi və hamıya bəs etdi.

– Çox adam gəlmişdi?

– Bir dəqiqə, demək, biz hamımız, Klubun üzvləri, sən yox idin («Yox, mən yox idim»), altıncı mərtəbədən saatsaz, qapıçı qadın qızıyla, fahişəyə oxşayan bir qadın, teleqram paylayan da bir az oldu, bir də polislər, onlar bunun uşaq qətli olub-olmadığını öyrənmək istəyirdilər, bax belə.

¹ Nəhəng Asuan bəndinin tikintisi başlanmışdır. Beş il keçmədən Nil vadisi öz orta axarında ucsuz-bucaqsız gölə çevriləcək. Planetin ən məşhur abidələri sırasına aid edilən... (fr.)

– Qəribədir, meyitin yarılmasıyla bağlı söhbət olmayıb.
 – Oldu. Bəps bir haray-həşir qopardı ki, hələ Lusia...
 Nə isə, bir qadın gəldi, baxdı, əllədi... Pillekəndə dayanan
 adamlar qarışmadılar, həyəət çıxdılar, dəhşətli soyuq vardı.
 Bir sözlə, nəse edəndən sonra bizi rahat buraxdılar. Bilmi-
 rəm, necə oldusa, bir də gördüm, ölüm haqqında şəhadət-
 namə mənim portmanatımdadır, istəyirsən, bax.

– Yox, dalını danış. Mən çox diqqətlə qulaq asıram, elə
 görünməsə də. Hə, çə, davam et. Mən mütəəssir olmu-
 şam. Hiss olunmur, amma inan. Hə, danış, dostum, danış.
 Hər şeyin necə olduğunu əla təsəvvür edirəm. Demə ki,
 Ronald onu pilləkənə aparmağa kömək etmədi.

– Etdi: o, Periko və saatsaz apardılar. Mən də Lusia ilə
 gedirdim.

– Qabaqda.

– Bəpslə Etyen isə təntənəli yürüşü tamamlayırdılar.

– Axırda.

– Dördüncüylə üçüncü mərtəbə arasında dəhşətli
 taqquilt eşitdik. Ronald dedi ki, beşdəki qocadır, bizdən qısa
 alır. Anam gələndə ondan xahiş edəcəyəm ki, qocayla əla-
 qə yaratsın.

– Sənin anan? Adgül?

– Əlbəttə, mənim hersoqovinalı anam. Bu ev onun
 xoşuna gələcək, o çox həssas qadındır, burada isə elə
 şeylər olub ki... Mən təkçə yaşıl gəlinciyi demirəm.

– Mənə izah elə görüm, sənin anan nə cür həssasdır və
 bu ev necə evdir? Danışaq, çə, hər şeyi necə lazımdır, qur -
 dalayaq. Dilimizi dinc qoymayaq.

(-57)

Qreqorovius illüziyalardan çoxdan imtina etmişdi, ancaq
 buna rəğmən istəyirdi ki, hətta tam başa düşülməyən şey -
 lər də müəyyən qaydaya, məntiqə söykənsin. Onun taro
 kartları nə qədər bir-birinə qarışsa da, onları hara gəldi
 – dördbucaqlı masanın, yaxud yataq örtüyünün üstünə
 atırdı. Nəyin bahasına olur-olsun, bu argentinalı zəhər
 tuluğunun çapalamalarının motivini, xotik həmlələrinin ən
 qarışıq məqamlarını açmağa məcbur etməliydi. Həm də

elə etməliydi ki, sonra özü öz hördüyü tora ilişməsin. – Oliveyra materi əlindən yerə qoymadan razılaşıb, keçmiş həyatından nəyisə yada salır, ya da suallara cavab verirdi. Özü də istehzayla nəsə soruşur, dəfn mərasimi və insanların davranışlarıyla maraqlanırdı. Yalnız hərdənbir Sibillanı açıq şəkildə soruşur, lakin doğru cavab almayacağından şübhələndiyi görünürdü. Montevideoda, Lukkada, haradasa Parisdə. Qreqorovius düşündü ki, Oliveyra Sibillanın harada ola biləcəyini təxmin edən kimi otaqdan bayıra camaq. Görünür, onun sənəti – itiriləni tapmaqdır. Əvvəlcə gözdən itməyə imkan verir, bilə-bilə itirir, sonra isə dəli kimi düşüb axtarır.

– Adgül hər gün Parisdən zövq alacaq, – Oliveyra materialını dəyişərək dedi. – Əgər o, cəhənnəmi axtarırsa, buradakı şeylərin bəzisini ona göstərmək yetər. Sadə bir şey, fikir versənə, cəhənnəm də ucuzlaşıb. Bugünkü nekias: yeddinin yarisində metroda getmək, ya da «carte de sejour»u uzatmaq üçün polis şöbəsinə getmək.

– Amma sən hər şeyi yüksək səviyyədə və ön qapıdan istəyirsən, hə? Ayaksla, Jak Klemanla, Keytelle, Tropmanla söhbət etmək istəyirsən.

– Əlbəttə, əgər bu gün bizim əsas girişimiz unitazın deşiyidirsə, nə etmək olar? Bundan heç Treveler də baş açmaz, halbuki onun müəyyən şeylərdən başı çıxır. Treveler mənim dostumdur, sən onu tanımırsan.

– Sən, – Qreqorovius döşəməyə baxıb dedi, – oyunu pozursan.

– Necə?

– Bilmirəm, amma hiss edirəm. Mən səni tanıyandan elə hey nəsə axtarırsan, ancaq adama elə gəlir ki, axtardığın şey sənə cibindədir.

– Bu barədə mistiklər də deyiblər, ancaq cib barədə danışmayıblar.

– Eyni zamanda, bir çox insanın həyatını korlayırsan.

– Onlar özləri buna gedirlər, özləri. Onlara balaca bir təkan lazımdır, mən yalnız yanlarından keçirəm və onlar hazırdır. Mənim heç bir pis niyyətim olmayıb. Heç bir pis şey olmasını istəməmişəm.

– Ancaq sən, hər halda, axtarırsan, nə istəyirsən, Horasio?

– Yaşamaq hüququ.

– Burada?

– Bu, metaforadır. Ancaq Parisin metafora olduğunu düşünsək (sənin belə dediyini özüm eşitmişəm), mənim arzum tamamilə təbiidir.

– Lusianın buna nə dəxli var? Və Polanın?

– Müxtəlif simalar, – Oliveyra dedi. – Sənə elə gəlir ki, qadın olduqları üçün onların ikisinə də eyni yaşamaq lazımdır? Məgər onlar həyatdan zövq almaq istəmirlər? Bəs sən özün? Puritan olub mənə! Sən özün bura uşaqlıqda tapılan meningitin, ya da nə bilim, nəyin sayəsində soxulmısan? Yaxşı ki, biz səninlə o qədər də vasvası deyilik, yoxsa birimizi buradan ayaqlarından sürüyə-sürüyə, o birimizi isə qandallayıb aparardılar. Fəciəvi süjetdir, Şoloxovun işinə əla yarayar, əmin ola bilərsən. Bizsə özümüzü o yere qoymadıq, bura çox rahatdır.

– Sən, – Qreqorovius yenidən döşəməyə baxaraq dedi, – oyunu pozursan.

– Danış, qardaşım, ürəyini boşalt, lütfən.

– Sənin beynində, – Qreqorovius davam etdi, – imperiya nəhəngliyi ideyası gizlənib. Sən yaşamaq hüququ, şəhərdə yaşamaq haqqı istəyirsən? Yox canım, sən şəhərə hakim olmaq istəyirsən. Dilkorluğun isə sağalmaz xudbinliyindən qaynaqlanır. Bura gələndə düşünürdün ki, Dofin meydanında sənə heykəl qoyacaqlar. Yeganə başa düşmədiyim şey sənin texnikandır. Şöhrətpərəstliyin isə tam qanunauyğundur. Sən bir çox mənalarda kifayət qədər qeyridisən. Lakin görürəm ki, indiyədək etdiklərin, sənin yerində ola biləcək başqa şöhrətpərəstlərin edəcəklərinin tam əksidir. Məsələn, Etyen, hələ Perikonu demirəm.

– Hə, – Oliveyra dedi, – görürəm, gözlər sənə boş yerə verilməyib.

– Tamamilə əksinə, – Osip təkrar etdi, – bununla belə, şöhrətpərəstlikdən imtina etməmişəm. Bax bunu, mən izah edə bilmirəm.

– Ox, nə izahatlardır... Hər şey elə qarışıb ki, qardaşım. Təsəvvür elə ki, sənin şöhrətpərəstliyin öz bəhrəsini verəcək, ancaq əgər ondan imtina etsən. Bu formula xoşuna gəlirmi? Bu qətiyyəni mənim sənə demək istədiyim deyil, mənim istədiyimi sözlə ifadə etmək mümkün deyil. Ona

görə də it kimi quyruğunun dalınca fırlanmalısən. Səninlə bəsdir, qaradağlı şeytan, mən hər şeyi dedim, şəhərlə bağlı haqqımı da.

– Dumanlı şəkildə anlayıram. Demək, sən... İnanıram ki, hər halda, sən total imtina yoluyla, yaxud buna bənzər bir yolla getməyəcəksən.

– Yox, yox.

– Onda, demək, sülhpərvər imtina – qoy adı belə olsun, hə?

– Bu da belə deyil. Mən heç bir şeydən imtina etmirəm, sadəcə, elə edirəm ki, mövcud olan hər şey məndən imtina edir. Məgər bilmirsən: lağım qazanda torpağı qazıb, qazıb daha uzağa atırlar.

– Hə, demək, şəhər hüququ...

198

– Elədir ki var, indi sən həqiqətə daha yaxınsan. «*Nous ne sommes pas au monde*»¹ sözlərini xatırlayaq. İndisə bu fikri yavaş-yavaş itilə.

– Deməli, bütün şöhrətpərəstliklər yalnız onunçündür ki, hər dəfə sıfırdan başlayasan?

– Yavaş-yavaş, demək olar ki, heç nədən; belə ki, çox kiçik, vecsiz bir şeydən – qəddar transilvaniyalıdan, çətin vəziyyətə düşmüş qadınları oğurlayandan, ruhlarla danışmağı bacaran üç ananın oğlundan.

– Sən də, başqaları da... – Qreqorovius qəlyanını axtara-axtara donquldandı. – Belə də bayağılıq olar? Siz, əbədiliyə əl uzadan quldurlar, səmanı əmən qıflar, cənab tanrının keşikçi köpəkləri, nefelibatlar. Yaxşı ki, savadlı bir adam tapılıb və sizin hamınızı öz adınızla çağıra bilər. Kosmik əclafılar.

– Sən bu cür təriflərlə məni şərəfləndirirsən, – Oliveyra dedi. – Bu, o deməkdir ki, sən anlamağa başlayırsan, pis deyil.

– Mən tanrının bizə bəxş etdiyi oksigen və hidrogenlə nəfəs alsam, daha yaxşı olar. Mənim əlkimyam sizinki kimi o qədər də bic və müdrik deyil, məni yalnız fəlsəfə daşı maraqlandırır. Sənin qıfların, unitazların və ontoloji istisna-larının yanında balaca bir səngərcik yetər.

– Çoxdan bizim belə ağıllı metafizik söhbətimiz olma-mışdı, düzdür? Bu, dostların söhbəti deyil, snobların çəkiş -

¹ Biz bu dünyada yoxuq. (fr.)

məsədir. Ronald, məsələn, belə şeylərdən qorxur. Etyen də Günəş spektrindən kənara çıxmır. Səninləsə hər şey qaydasındadır.

– Biz, həqiqətən də, dostlaşa bilərdik, – Qreqorovius dedi, – əgər səndə kiçik bir insani keyfiyyət olsaydı. Mən Lusianın da sənə eyni şeyi deməsindən şübhələnirəm.

– Tamamilə doğrudur, hər beş dəqiqədən bir. Maraqlıdır, adamlar bu sözlə oynamağı nə qədər yaxşı öyrəniblər – insani. Bəs niyə o halda Sibilla səninlə qalmadı, sənin ki bütün məsələlərdən insanlıq fısqırır.

– O, mənə sevmir. İnsanlar arasında nələr olmur?

– İndisə, o geriye, Montevideoya hazırlaşır, yenə həmin həyata düşməyə...

– Bəlkə də, Lukkaya gedib. Ona istənilən yer səninlə olmaqdan yaxşıdır. Eynilə Polaya da, mənə də, qalanlarına da. Açıq dediyimə görə bağışla.

– Üzr istəməyə ehtiyac yoxdur, Osip Osipoviç. Niyə bir-birimizə yalan deyək? Kölgələrlə manipulyasiya edən, bədnam qadınları əhliləşdirən insanla birlikdə yaşamaq olmaz. Bütün gününü Senanın rəngbərəng neftli sularında şəkil çəkə-çəkə öldürən bir adama dözmək olmaz. Hə, mənim qəslərim və açarlarım havadandır, hə, mən havada tüstüylə yazıram. Və sənin ağzından çıxan sözləri qabaqlayıram: bundan müvəqqəti və öldürücü heç nə ola bilməz, sözlər hər yere sızır və biz özümüz də bilmədən onlarla birlikdə nəfəs alırıq, gah məhəbbətlə, gah da dostluqla. Mənim tək qalacağım, tamamilə tək qalacağım gün yaxındadır. Etiraf et ki, mən özümü heç kimə sınırmıram. Gəl mənə utanmadan kötəklə, Bosniya oğlu. Gələn dəfə mənə küçədə görəndə tanımayacaqsan.

– Sən dəlisən, Horasio. Həm də səfeh dəlisən, ona görə ki, bu, sənin xoşuna gəlir.

Oliveyra cibindən, allah bilir, nə zamandan saxladığı bir qəzet parçası çıxartdı: əhaliyə bazar ertəsi saat səkkizdən çərşənbə axşamı saat səkkizədək xidmət göstərən növbətçi apteklərin siyahısı idi.

– Birinci sütun, – o oxudu. – Rekonkista, 466 (31-5488), Kordova, 386 (32-8845), Esmeralda, 599 (31-1700), Sarmento, 581 (32-2021).

– Bu nədir?

– Reallıq dərəcəsidir. İzah edirəm: Rekonkista – ingilislərə elədiklərimiz. Kordova – çox müdrik. Esmeralda – bir keşişin ona olan məhəbbəti ucbatından asılmış. Sarmento – müştəri əlindən macal yoxdur. İkinci bənd: Rekonkista – Livan restoranları küçəsi. Kordova – əla qozlu pryaniklər. Esmeralda – Kolumbiyada çay. Sarmento¹ – məktəbdə həmişə çatışmayan şey. Üçüncü bənd: Rekonkista – aptek, Esmeralda – bir dənə də aptek, Sarmento – o da aptek. Dördüncü bənd...

– Sən, doğrudan da, dəlisən, ona görə ki, sən öz məşhur inkarına necə gəlib çıxacağını görmürəm.

– Florida, 620 (31-2200)

– Sən dəfn mərasiminə ona görə qatılmadın, ancaq bir çox şeyləri inkar etsən də, artıq dostların gözüne baxa bilməyəcəksən.

200

– İpolito İriqoyen, 749 (34-0936).

– Lusía üçün çayın dibində uzanmaq sənə yatağında yatmaqdan yaxşıdır.

– Bolivar, 800. Telefon, demək olar ki, pozulub. Əgər məhəllədə kiminsə uşağı xəstələnsə, onlar terramitsin tapa bilməyəcək.

– Hə, çayın dibində.

– Korrentes, 1117 (35-1468).

– Ya Lukkadadır, ya da Montevideoda.

– Ya da Rivadaviyada, 1301 (38-7841).

– Bu siyahını Pola üçün gizlət, – Qreqorovius dikələrək dedi. – Mən gedirəm, sənə nə istəyirsən, et. Sən öz evində deyilsən, ancaq bir halda ki, heç nə real deyil və «nihil»²dən başlamaq lazımdır: və sair və ilaxır... Bu illüziyalarınla da özün bildiyin kimi davran. Mən də gedim bir şüşə araç alım.

Oliveyra onu qapının ağzında yaxalayaraq əlini çiyinə qoydu.

– Lavalye, 2099, – onun üzünə baxıb gülümsəyərək dedi. – Kanqalyo, 1501. Pueyrredon, 53.

– Telefon çatışmır, – Qreqorovius dedi.

– Başa düşməyə başlayırsan, – Oliveyra əlini götürərək dedi. – Ürəyinin dərinliyində başa düşürsən ki, mənim nə sənə, nə də bir başqasına deyiləcək sözlüm yoxdur.

¹ Sarmento – söyüd çubuğu; çubuq (*isp.*)

² Heç nə (*lat.*)

İkinci mərtəbədə addım səsləri kəsildi. «İndi qayıdacaq, – Oliveyra düşündü. – Qorxur ki, birdən çarpayını yandırar, ya da mələfələri doğrayaram. Zavallı Osip». Ancaq bir dəqiqə keçməmiş addımlar aşağı doğru tappıldadılar.

Yatağa oturub tumbanın siyirməsində qalan kağızlara baxdı. Peres Haldosun romanı, aptekdən gələn hesab. Sadəcə, gecə apteki. Karandaşla cızıqlanmış kağızlar. Sibilla hər şeyi aparmışdı, yalnız əvvəlki qoxu, divar kağızları, çarpayıda ki zolaqlı döşək qalmışdı. Haldosun romanı: belə bir şey necə ağılına gəlib? Adətən, Viki Baumun, ya da Roje Marten dü Qarın kitabçaları olardı, bəzən onlardan anlaşılmaz sıçrayışla Tristan L'Ermitə keçər və saatlarla heç bir səbəb olmadan «les rêves de l'eau qui songe» təkrarlardı, – yoxsa Şvittersin hekayələrindəki kimi, özünəməxsus girovdan azad etmə, gözəl və sirli şeylərə dini cəza, – sonra isə qəfildən Dos Passosdan yapışar və beş gün dalbadal bu çap məhsulunu səhifəbə səhifə acgözlüklə gözüne təpərdi.

Karandaşla cızıqlanmış kağızlar, sən demə, xüsusi məktublarmış.

(–32)

32

Canım Rokamadurum, əziz oğlum, oğlum mənəm. Rokamadur!

Rokamadur, indi mən bilərəm ki, bu, güzgüdəki kimidir. Sən yatırsan, ya da ayaqlarına baxırsan. Mənsə, sanki, güzgünü tutmuşam, özümşə düşünürəm və inanıram ki, bu, sənsən. Yox, hər halda, inanmıram və sənə ona görə yazıram ki, oxuya bilmirsən. Əgər oxuya bilsəydin, mən bunu sənə yazmazdım, ya da vacib bir şey yazardım. Yəqin ki, sənə nəşə yazmalı olardım, yazardım ki, özünü yaxşı aparasan, gecələr üstünü açmayasan. Sadəcə, inana bilmirəm ki, nə vaxtsa, Rokamadur... Bax indi mən sənə yalnız güzgüdə yazıram, elə hey barmaqlarımı silirəm, onlar göz yaşlarımdan islanır. Niyə, Rokamadur? Mən kədərli deyiləm, sadəcə, sənın ananam, Rokamadur, səhlənkar anan. Horasio üçün bişirdiyim borşu daşdırıram; sən Horasionun kim olduğunu bilirsen. O, bazar günü sənə məxməri dovşan gətirən və

bizim səninlə çox danışmağımızdan danıxan senyordur, bax o, bizim əlimizdən şəhərə çıxıb getmək istəyəndə sən ağlamağa başladın və o, sənə dovşanın qulaqlarını necə tərپət-məsini göstərdi; bu zaman o elə qəşəng idi ki, Horasio çox qəşəng idi, sən bunu nə vaxtsa anlayacaqsan, Rokamadur.

Rokamadur, borşun daşmasına görə bağırmaq axmaqlıqdır. Bütün otaq çuğundura bulaşib, Rokamadur, kaş ki görəydin, elə gülməliydi ki, hər tərəf çuğundur və xama idi, bütün döşəmə qıpqırmızıydı. Eybi yox, Horasio gələndəki yığışdıraram, ancaq əvvəl sənə məktub yazım, ağlamaq da səfehlikdir, qazançalar soyuyur, pəncərənin qabağına düzü - lüblər, müqəddəslərin halələri kimi; yuxarı mərtəbədəki qızın da səsi eşidilmir, o, bütün günü «Les amants du Havre» oxuyardı. Gəl ikilikdə olaq, mən sənə mahnı oxuyaram, dinləyərsən. «Puisque la terre est ronde, mon amour t'en fais pas, mon amour t'en fais pas...» Horasio bu mahnını axşamlar yazı yazanda və ya rəsm çəkəndə fitlə çalır. Bu, sən də xoşuna gələrdi, Rokamadur. Sən də xoşuna gələrdi. Mən Argentina barədə, Periko barədə danışmağa başlayanda, «deyilənə görə, Uruqvay Argentina kimi deyil» deyəndə Horasio hirsələnir. Periko isə keçən dəfə sənə heç bir şey gətirməyən, buna baxmayaraq, elə hey uşaqları necə yedirtmək barədə danışıq senyordur. Onun hər şeydən xəbəri var və sən haçansa ona hörmətlə yanaşacaqsan və əgər belə edəcəksənsə, demək, səfehlik etmiş olacaqsan. Əgər belə edəcəksənsə, ona hörmət edəcəksənsə, Rokamadur.

Rokamadur, madam İren sən də belə yaxşı, belə şən, belə ağlağan, belə qışqıran və belə yerini isladan olmağın - dan məmnun deyil. O deyir ki, hər şey yaxşıdır, sən çox gözəl uşaqsan... Deməyinə deyir, ancaq bəzi hiyləgər heyvanlar kimi əllərini döşlüyünün ciblərində gizlədir, Rokamadur və mən bundan qorxuram. Mən bu barədə Horasioya dedim, amma o qəh-qəhə çəkib güldü, ancaq o, mənə nə hiss etdiyimi, sadəcə, başa düşmür, qoy əllərini gizlədən hiyləgər heyvanlar olmasın, ancaq fərqi yoxdur, mən hiss edirəm, mən bilmirəm nə hiss edirəm, izah edə bilmirəm. Rokamadur, kaş ki sən də bapbalaca gözlərindən son iki həftədə sənə dəqiqə-bə-dəqiqə nə olduğunu oxuya biləydin. Deyəsən, sənə başqa *nourrice*¹ axtarmalı olacağam, ancaq

202

¹ Dayə (fr.)

Horasio hirslenir, deyir... Ancaq onun mənim haqqımda nə dediği sənə maraqlı olmaz. Başqa bir nourrice, bir qədər azdanışan olsun, qoy lap sənə pis uşaq olduğunu, yaxud gecələr yatmadığını, ağladığını və ya yaxşı yemədiyini desin, qoy olsun, mənə belə şeylər deyəndə hiss edirəm ki, o, məkrli deyil və onun sözlərinin sənə heç bir ziyanı yoxdur. Hər şey elə qərībədir ki, Rokamadur, bax, məsələn, sənə adını tələffüz etmək və yazmaq mənim xoşuma gəlir, hər dəfə mənə elə gəlir ki, sanki, sənə balaca burnuna toxunuram, sənə gülürsən, ancaq madam İren heç vaxt sənə adını çəkmir, o, *l'enfant*¹ deyir, bax ha, heç *le gosse*² də demir, sanki, danışmaq üçün bilərəkdən rezin əlcəklər geyir, bəlkə o, doğrudan da, rezin əlcəklərdə olur, çünki əllərini ciblərinə soxub deyir ki, sən belə yaxşısan və ağıllısan.

Belə bir şey var, adına vaxt deyirlər. Rokamadur, bu vaxt həşərat kimi bir şeydir, elə hey qaçır, qaçır. Mən sənə izah edə bilmirəm, sən hələ çox balacasan, sadəcə, demək istəyirəm ki, Horasio tezliklə gələcək. Bu məktubu ona qoyum ki, oxuyub o da sənə nəse desin? Yox, yox, mən də bu məktubu kimsənin oxumasını istəməzdim, o, sənə yazılıb. Bu, bizim sənənlə böyük sirrimiz olacaq, Rokamadur. Mən artıq ağlamıram, mən şadam, ancaq çox şeyi başa düşmək elə çətindir ki, Horasio və başqalarının dərhal anladıklarını bir azca başa düşmək üçün mənə xeyli vaxt lazımdır, ancaq onlar – hər şeyi tez anlayanlar sənəni və mənəni başa düşə bilmirlər, başa düşməzlər ki, mən sənəni burada yaşamağını təmin edə bilmərəm, sənəni yedirdə bilmərəm, bələyə bilmərəm, yatırda bilmərəm, sənənlə oynaya bilmərəm, onlar bunu dərk edə bilmirlər. Hə, bu, onlara təsir etmir, mənə isə təsir edir, hətta çox təsir edir, ancaq mən bir şeyi bilirəm: mən sənəni burada mənimlə yaşamağına razı ola bilmərəm, bu, bizim hər ikimiz üçün yaxşı deyil, mən Horasio ilə tək olmalıyam və kim bilir, onun axtardığını tapması üçün ona hələ nə qədər kömək etməliyəm, sənəni də gələcəkdə axtaracaq - larını tapmaq üçün, Rokamadur, ona görə ki, sən kişi olacaqsan və sən də axtaracaq, axtaracaq və axtaracaq - san, böyük adam və dəli kimi.

¹ Uşaq (*fr.*)

² Balaca (*fr.*)

204

Bax belə, Rokamadur. Biz Parisdə göbələklər kimiyik, biz pilləkən sürahilərində, xörək qoxuyan və insanların yalnız və yalnız sevişməklə məşğul olub, sonra qayğanaq bişirdikləri və Vivaldinin valını qoyub siqaret çəkdikləri, Horasio kimi, Qreqorovius kimi, Vonq kimi, mənim kimi, Rokamadur, Periko kimi, Ronald kimi, Bəps kimi danışdıqları qaranlıq otaqlarda yetişirik; bizim işimiz-gücümüz sevişməkdir, sonra qayğanaq bişirir və siqaret çəkirik, biz nə qədər və necə sevişirik, ağlaya-ağlaya, oxuya-oxuya; pəncərənin o tayında isə nələr baş vermir, pəncərə yerdən çox hündürdür və hər şey saralmış sərcədən, ya da pəncərəyə dəyən yağış damcılarında başlanır, burada o qədər çox yağış yağır ki, Rokamadur, çöllərdəkindən qat-qat çox və hər şey pas atır, hər şey – damdakı navalçalar da, göyərçinlərin izləri də, Horasionun öz heykəllərini düzəltdiyi məftillər də. Bizim, demək olar ki, paltarımız yoxdur, biz lap az geyimlə keçinirik – bir dənə isti palto, bir cüt islanmayan çəkmə; özümüzə kirlilik, Parisdə hər şey belə kirliləndir, Rokamadur, gecələr yatağımız ağır yuxu qoxuyur, çarpayımızın altı isə balıq tükü və kitablarla doludur, Horasio kitabları ora-bura səpələyir, kitablar çarpayının altına düşür və orada da qalır, sonra dəhşətli dava-dalaş düşür, çünki kitablar yoxa çıxır, kitablar tapılanadək Horasio onları Osipin oğurladığını düşünür, tapılana isə biz gülürük, bizdə, demək olar ki, heç nəyin yeri yoxdur, hətta təzə çəkmələrin də, Rokamadur, odur ki döşəməyə ləyən qoymaq üçün gərək patefonun yerini dəyişək, bəs onu hara qoyaq, axı masanın üstü kitabla doludur. Mən səni bunsuz da burada saxlaya bilməzdim, sən çox balaca olsan da, səni burada, bu dörd divarın arasındakı dar yerdə saxlamaq mümkün deyil. Mən bu barədə düşünəndə ağlamağa başlayıram, Horasio başa düşmür, elə bilir ki, mən pisəm və səni bura gətirməməklə pis iş görərem, halbuki mən bilirəm, o özü sənin burada olmağına çox tab gətirə bilməz. Heç kəs burada çox tab gətirə bilməz, elə sən özün də, mən də, burada yaşaya-yaşaya gərək daim mübarizə aparasan, qayda belədir, yeganə mümkün üsul budur, ancaq bu əzablıdır, Rokamadur, bu, iyrenc və acıdır, sənin xoşuna gəlməzdi, axı sən bəzən çöldə otlayan quzuları da görürsən, yelqovanın başına qonan qaraca quşların civiltisini də

dinləyirsən. Horasio məni sentimental, olduqca bacarıqlı hesab edir, o, məni nə hesab etmir ki? Ona görə ki, mən səni bura gətirmirəm, ya da ona görə ki, gətirmək istəyirəm, ona görə ki, bu fikrimdən vaz keçirəm, ona görə ki, səni görməyə getmək istəyirəm, ona görə ki, birdən başa düşürəm ki, gedə bilmərəm, ona görə ki, əgər hansısa tanımadığım kinoteatrda «Potyomkin gəmisi» filmi göstərilərsə, yağışın altıyla bir saat gedə bilərəm, ona görə ki, dünya dağılsa da, ona baxmaq lazımdır, Rokamadur, ona görə ki, dünya sənənin vecinə deyil, əgər həqiqi olanı hər zaman seçmək imkanı yoxdursa və əgər səndə hər şey kamodun yeşiyindəki kimi qayda və normalar üzrə yerbəyer olursa və səni bir tərəfə, bazar gününü başqa tərəfə, ana məhəbbətini üçüncü bir tərəfə, yeni oyuncağı bura, Monparnas vağzalını, qatarı və ediləsi səyahəti isə ora qoyurlarsa, mən getmək istəmirəm, Rokamadur, ancaq bilirəm ki, hər şey yaxşıdır və sən kədərlənmirsən. Horasio haqlıdır, hərdən mən səni düşünürəm və mənə elə gəlir ki, buna görə sən nə vaxtsa mənə sağ ol deyəcəksən, hər şeyi başa düşəndə, görəndə ki, mənim elə belə olmağım lazım olmuş, necəyəmsə, elə. Ancaq mən, onsuz da, elə hey ağlayıram, Rokamadur və bu məktubu sənə yazıram, ona görə ki, bilmirəm, ona görə ki, bəlkə də, mən yanılıram, ona görə ki, bəlkə də, mən pisəm, yaxud xəstəyəm, ya da bir az səfehəm, o qədər də yox, lap az, ancaq bu, belə də dəhşətlidir, hər hansı fikirdən qarnım ağrımağa başlayır və ayaq barmaqlarım, sanki, içəri girir, indisə, sadəcə, çəkmələrimi cıracağam, mən səni elə çox sevirəm ki, Rokamadur, quzum mənim, Rokamadur, mənim sarımsaq dilimim, səni çox sevirəm, şəkər burunlum, fidanim mənim, oyuncaq dayıçam mənim...

(-132)

«Axı o, məni düşüncələrimlə tək buraxdı, – Oliveyra tumbanı açıb-bağlayaraq düşündü. – Başa düşürəm – ədəbini göstərdi, yoxsa əksinə, tələ qurdu. Bəlkə, o, hələ də pilləkəndə sadist kimi qulaq asır. Karamazov böhranını, ya da Selinov tutmasını gözləyir. Yaxud özünün Hersoqovina

kruevasını toxuyur və ikinci kirşə qədərindən sonra beynində taro kartları düzür, Adgülün təntənəli gəliş mərasimini götür-qoy edir. Ümid verən əzab: Montevideo, Sena, Lukka. Variantlar: Marna, Peruca. Amma belə olduğu halda, sən, doğrudan da...»

Çəkib qurtarmaqda olduğu siqaretinin oduna yeni bir «Qoluaz» yandıraraq yeşiyə bir də baxdı, mərhəmətin nə olduğunu düşünərək romanı çıxardı. Mərhəmət – lap dissertasiya mövzudur. Öz-özünə mərhəmət: bu artıq yaxşıdır. «Mən heç vaxt özümə xoşbəxtlik vəd etməmişəm, – romanı vərəqləyərək düşündü. – Bu, üzr deyil, etiraf da deyil. *Nous ne sommes pas au monde. Donc, ergo, dunque...*¹ Mən nə üçün mərhəmət hiss etməliyəm? Ona görə ki, onun oğluna (əslində mənə yazılmış) məktubunu tapmışam? Mən Rokamadura yazılmış bir yığın məktubun müəllifiyəm. Mərhəmət üçün heç bir əsas yoxdur. Məni oradan, indi olduğu yerdən qüllə kimi şölələnən saçlarıyla yandırıb-yaxan, öz yoxluğuyla parça-parça edən odur. Və sairə və ilaxır. O, mənsiz və Rokamadursuz da çox əla keçinə bilər. Gözəl mavi mığmığa, günəşin şüaları altında fırlanır, fırlanır və tarak! – şüşəyə çırpılır, burnundan qan açılır, vəssalam. İki dəqiqədən sonra isə o, məmnun və şaddır, yazı kağızı mağazasından hansısa şəkilləri alıb zərfə qoyur və dünyanın ən inanılmaz ölkələrinə səpələnmiş rəfiqələrindən birinə – skandinav adlı birisinə göndərməyə yollanır. Dişi pişiyə və ya şirə necə rəhm etmək olar? Canlı sadələvh mexanizmlərdir, yanıb-sönürlər. Mənim sə tək günahım odur ki, onun əllərini və ayaqlarını qızdırmaq üçün daxilimdəki yanacağım çatmadı. O, məni yanmayan qübbə kimi seçdi, mən sə onun – işə bax ha! – boynunun ardında soyuq su oldum. Yazıq qız, lənət olsun mənə».

(– 67)

80-ci illərin sentyabrında, atamın ölümündən bir neçə ay sonra Görürsən, nə iyrenc yazılmış romandır, hələ üstəlik fərli-başlı mən işlərdən ayrılıb onları xeres istehsal edən və mənim kimi çap da olunmayıb, odur ki öz-özündən soruşursan: axı belə bir

¹ Biz bu dünyada yoxuq. Beləliklə (*fr.*), deməli, hələlik... (*lat.*)

*yaxşı ad çıxarmış başqa bir firmaya verməyi qərara aldım; mən şeyi necə oxumaq olar? Bir özün fikirləş, bu dadsız boyat kreditlər verdim, daşınmaz əmlakı, bütün yeməkkəxanaları ərzaq kotleti, Bəpsin bizi təmin etdiyi həzin «Elle»¹ və «Frans Suar» ehtiyatı ilə birlikdə icarəyə verib Madridə köçdüm. Əmim, jurnalları tipində olan bu dəhşətli şit qaşığısağı saatlarla atamın doğma qardaşı don Rafael Bueno de Qusman-i-Aqaide çeynəyir, çeynəyirsən. «Köçüb gəldim Madridə» – təsəvvür onun evində qalmağımı istədi; ancaq mən buna qarşı qəti edirəm, beləcə beş-altı səhifəni udacaqsan və özün də bilmədən müqavimət göstərərək, azadlığımı itirmək istəmədim. Nəhayət, aludə olacaq və artıq buraxa bilməyəcəksən, məsələn, yatmağı, hər şeyi sülhlə yoluna qoya bildim və azad həyatımı qohu-ışləməyi ata bilmədiyim kimi, yaltaqlığı, şallağı, yaxud ağzının mumun isti qonaqpərvərliyi ilə birləşdirməyin üsulunu tapdım; suyu axa-axa rıqqətə gəlməyi tərgidə bilmədiyim kimi. «Axır ki, mən onun evinin qonşuluğunda ev kirayələyərək istədiyim vaxt hər şeyi sülhlə yoluna qoya bildim» – Nuh əyyamından qalma tək qala, lazım olanda isə isti ailə ocağında dincəlməkdən həzz dil, köhnə-çürük fikirləri ifadə etməyə xüsusi, pul kimi ala bilərdim. Mənim sevimli qohumum, daha doğrusu, biz əvvəl-əldən-ələ, nəsil-dən-nəslə keçən basmaqalib cümlələr, *te voila lər Posito yerləşən yerdə salınmış məhəllədə yaşayırdıq. Əmi-ən pleine echolalie*². «İsti ailə ocağında dincəlməkdən həzz min prinsipalda yerləşən və on səkkiz min real dəyərinə olan almaq» – belə də cümlə olar, anasıgöyçək, bu nə cümlədir?! Oh, mənzili gözəl və işıqlı olsa da, onun ailəsi üçün o qədər də geniş Sibilla, sən bu çürümüş saqqızı necə çeynəyirdin və lənət sayılmazdı. Mən aşağı mərtəbədə, daha darısqal, ancaq bir şeytana, hələ bu Pasito nə deyilən şeydir! Bu söz horrasına sən adama kifayət edəcək otaqda yerləşmiş, onu alışdığım bütün nə qədər vaxt itirmisən, görünür, həyatın elə bundan ibarət rahatlıq və təchizatla təmin etmişdim. Maddi durumum, şükür ki, olduğuna əmin olmusan. Əgər sən haqlısansa və doğrudan da, buna imkan verirdi.*

həyat budursa, gərək yerdə qalan hər şeyə çoxdan son qoyay-
Qonsales Bravo dövründən bəri olmadığım Madridin xarici
dın. (Prinsipal – bu nə deməkdir?) Elə olurdu ki, mən Luvrun

¹ «Elle» – fransız qadın jurnalı

² Buyur, yenə boş-boş çərənləmə. (fr.)

208

görünüşi ilə bağlı ilkin təəssürat məni yaxşı mənada təəccüb-Misir şöbəsinə vitrin-vitrin dolaşandan sonra bir tikə qənd-çörək ləndirdi. Gözəl və geniş yeni kvartallar, təcili məlumat vasitələri və mate arzusuyla evə qayıdanda səni pəncərənin qarşısında və binaların, küçələrin, hətta insanların ümumi görünüşünün əlində əcaib kərpic-roman, bəzən göz yaşları içində görərdim. açıq-aşkar yaxşılaşması mənim üçün sürpriz oldu: əvvəlki tozlu-İnkar eləmə, sən kiminsə boynunun vurulmasına ağlayır, məni torpaqlı meydançaların yerində salınmış yaşıl bağlar, varlıların qucaqlayıb harada olduğumu soruşurdun, ancaq mən demirdim, əzəmətli evləri, Paris və Londondakılardan zərrə qədər geri çünki Luvrdə sən mənə ağırlıq edərdin və mən orada səninlə qalmayan cürbəcür və zəngin ticarət mərkəzləri və nəhayət, gəzə bilməzdim, sənin cahilliyin, biçarə yavrum, mənim bütün cəmiyyətin bütün zümrələri üçün, bütün zövqlərə və imkanlara kefimi pozardı, deməli, sənin bu dəhşətli romanları oxumağının uyğun çox sayda gözəl teatrlar. Bunlar və sonradan gördüyüm günahkar mənəm, mənim eqoizmindir; «tozlu meydançalar» – digər şeylər məndə bizim paytaxtın 68-ci ildən bəri nail olduğu bunun eybi yoxdur, dərhal əyalet şəhərlərinin tozlu kəskin irəliləyiş barədə təsəvvür oyatdı, bu irəliləyiş hara meydançaları, ya da Rionun küçələri yada düşür, qırx ikinci getdiyini bilən adamın mətin və rahat yerisindən çox, şiltaq ildəki bənövşəyi ala-toran dağlar və xoşbəxtlik duyğusu və sən tullanişə bənzəsə də, realıqda heç də ondan geri qalmırdı. dünyanın o başında təksən; «çox sayda gözəl teatrlar» – bu tip Bir sözlə, burnuma Avropa mədəniyyətinin, firavanlığın, nəyi deyir? Hələ Parislə Londonu, kimlərsə zövqlərini və hətta zənginliyin, eyni zamanda, zəhmətin qoxusu dəyirdi. imkanlarını da xatırlayır, görürsən, Sibilla, o, səni qəlbən Əmim Madriddə yaxşı tanınan ticarət agentiydi. Bir vaxtlar mütəəssir edən şeyləri ironik baxışlarla nəzərdən keçirir, dövlət vəzifəsində işləmiş, əvvəl birinci konsul, sonra isə səfirlik-hesab edir ki, guya, sən üz qabığında şəkli olan ispan yazıçısının də məsləhətçi olmuşdu; sonradan ailə qurması onu evə bağla-əsərini oxuyub mədəniləşirsən, görürsən, o, Avropa mədəniy-mişdi; bir müddət Bravo Murilyonun himayə və dəstəyindən yətinin ruhu haqda da nəşə vird eləyir, sənşə qəti əminsən ki, istifadə edərək maliyyə nazirliyində işləmişdi. Ancaq ailə bu kərpici bitirəndən sonra, axır ki, mikrokosm və makrokosmu

öhdəlikləri həyatını, bütün macəralarını, ümid və dərk edəcəksən; bəzən mən otağa girəndə sən öz masanın azadlıqlarını yaxşı maaşı olan danxıdırıcı işlə dəyişməyə yeşiyindən – çünki sən öz iş masan vardı, nəyin olmasa da məcbur etmişdi. O, mötədil və şöhrətpərəst, inadkar, çevik masan həmişə vardı, ancaq mən hələ də anlaya bilmirəm ki, və ağıllıydı, çoxlu əlaqələri vardı; o, cürbəcür işlərə sənə hansı iş üçün lazım idi – hə, yeşikdən Tristan L'Ermitin vasitəçilik edirdi, ancaq çox keçmədən uzun müddətdən bir dəstə şerini, ya da, məsələn, Boris de Şletserin əsərlərini bəri məşğul olmadığı incəsənətdə müvəffəqiyyət qazandı. çıxarıb tərəddüdlə, eyni zamanda təkəbbürlü görkəm alaraq Bununla o, həyatını təmin etdi, arxivlərdə mürgüləyənləri mənə göstərirdin. Adətən, adam möhtəşəm bir şey əldə edib oyatdı, masalarda yatanları hərəkətə gətirdi və yolunu dərhal oxumağa girişmək istəyəndə belə olur. Və səni başa azanları imkan daxilində düzgün yola yönəltdi. Ona bu və digər salmaq mümkün deyildi ki, bu şəkildə sən heç vaxt heç nəyə partiyadan olan insanlarla dostluğu kömək etdiyi kimi, müxtəlif nail ola bilməyəcəksən – birincisi, sənincün artıq çox gecdir, dövlət orqanlarıyla olan əlaqələri də şərait yaratdı. Onuncün digər tərəfdən isə çox tezdir – və sən yerin həmişə heç bir bağlı qapı yox idi. Belə düşünmək olardı ki, nazir ümidsizliyin kənarında, sevinc və səmimiyyətin tən qapıçıları ona həyatlarını borcludurlar, çünki hər dəfə onu ortasında, qəlbin isə əbədi iztiraba və məşəqqətə səmimi oğul məhəbbətilə qarşılıyır, qapıları önündə taybatay məhkumdur. «Masalarda yatanları hərəkətə gətirdi» – yox, sən açıldılar. Eşitdiyimə görə, o, keçmişdə böyük pullar qazanmış, bununla mənə güvənə bilməzdin, sən məsən elə sən sən saxtalar və dəmir yollar işləri üzrə məşhur proseslərdə masandır: səni onun arxasında mən oturtmamışam, səni oradan yaxından iştirak etmişdi; ancaq başqa işlərdə qorxaq təmizliyi çıxarmaq da mənim işim deyil, mən, sadəcə, sən bu romanları ona ziyan gətirmişdi. Mən Madridə gələndə onun kifayət qədər necə oxumağına, onların üz qabığına, illüstrasiyalarna necə təminatlı həyat keçirməsi hər şeydən bəlliyidi, ancaq israfçılıq baxmağına baxırdım, sənə yanında oturub izah edəcəyimi və etmirdi. Onun heç bir şeyə ehtiyacı yox idi, ancaq pul da yığa ruhlandıracağımi – bir sözlə, hər bir qadının kişidən

bilməmişdi, doğrusu, bu, ömür boyu çalışıb həyatının sonuna gözlədiklərini gözləyirdin; yəni o, belindəki kəməri astaca yaxınlaşan və itirdiklərinin yerini doldurmağa güclə vaxt tapan boşaldır, onu basıb əzərək hərəkətə gətirir, ona stimül verir və insan üçün o qədər də tərifəlayiq bir şey deyil.

nəhayət, səni bitmək bilməyən fufayka toxumaq əzabından *O illərdə o, çox da qoca deyildi, həmişəcəvan adamlar kimi qurtarır, ya da danışır, danışır, susmaq bilmədən boş-boş danışır. qəşəng, mükəmməl geyinərdi. O, mənsub olduğu nəslə sədəqət*

210

Qulaq as, hətta mən dəhşətli adamamsa, məndə tərifəlayiq heç öməyi olaraq üzünü daim tərtəmiz qırıxardı. Onun gülərlülüyü nə yoxdursa, hətta mənimçün sən də yoxsansa, madam ki, və şadyanalığı heç vaxt arxasında zəhlətökənlik, yaxud həyasız-mənim səni itirməyim artıq həll olunub (hətta itirmək də yox, lıq dayanan həddi keçməzdi. Onun başlıca məziyyəti və qüsuru çünki itirmək üçün əvvəlcə tapmaq lazımdır), «yəni, doğrusu söhbət aparmaq bacarığında idi, çünki bu qabiliyyətinin dəyəri...insan üçün o qədər də tərifəlayiq bir şey deyil». O qədər də

ni bilərək, təfərrüatlara girmək ehtirasına sərbəstlik verir, onla-tərifəlayiq bir şey deyil – gör bu ifadəni mən nə vaxtdır nı amansızcasına öz hekayəsinə qanşdırırdı. Bəzən o lap əvvəl-əşitmirəm, gör dilimiz bizi, biz itoynadanları nə qədər dən təfsilatları girərək öz hekayəsini uşaq səylə elə bəzəyirdi məzmunuzlaşdırır, mənim dilimdə, uşaqlar, indikindən qat-qat ki, tannı xatirinə qısa etməsi üçün ona yalvarmalı olurdular.

çox söz vardı, mən də bu romanları oxumuşam, mənim nəhəng *O, ovda (bu məşğuliyətə onun böyük həvəsi vardı) baş verən lüğət ehtiyatım vardı, doğrudur, bu tamamilə faydasız bir şey bir hadisəni təsvir edəndə başlanğıcdan güllə açılan məqamədək idi, ancaq çox gözəl və yüksək dərəcədə diqqətəlayiq idi.*

*o qədər uzun zaman keçirdi ki, dinləyici söhbətin nədən Məraqlidir, yəni sən bu romanın bütün peripetiyalarına diqqət getdiyini tamam unuduğundan güllənin səsi onu əməlli-başlı yetirmisən, yoxsa o, sənə, sadəcə, əsrarəngiz ölkələrə səyahət qorxudurdu. Bilmirəm, onun göz yaşı vəzlərinin tez qıçıqlan-
etmək üçün yolasalma xidməti göstərüb, o səyahətlər ki, onlara masını fiziki qüsür hesab etmək olar, ya yox, amma hərdən, nahaq yerə qıbtə etmişəm, halbuki sən də mənim şübhəylə xüsusən də qış vaxtları onun gözləri nəm və soyuqlamış olurdu, yanaşdığıın, ancaq heç nə demədiyən Luvr gəzintilərimə qıbtə*

sanki, o ağlayır, ağız-burnunun suyu axırdı. Mən bu qədər edirdin. Beləcə, biz səninlə günlərin bir günü baş verəcək zəngin və çeşidli batist burun dəsmalları dəstləri olan ikinci hadisəyə daha da yaxınlaşırdıq, o zaman sən dəqiq başa düşdün bir kişi tanımıram. Həm buna görə, həm də sanki, göstərmək ki, mən sənə öz vaxtımın və həyatımın bir hissəsindən başqa üçün sağ əlində və bəzən də hər iki əlində daim ağappaq dəsmal nəse verməyə hazırlaşmıram və «amansızcasına öz hekayəsinə tutmaq vərdişi olduğuna görə, haqqında sonra danışacağım qarışdırmaq», məhz belə, bunu xatırlayacaqsan və ürəyin zarafatlı və olduqca xoşxasiyyət əndəlüslü dostlarımdan biri sızılacaq. Ancaq sən pəncərənin qarşısında çox gözəl idin, boz əmimi Veronika adlandırırdı.

səmanın işığı yanaqlarında, əlində kitab, ağızın isə həmişəki O, mənə qarşı münasibətində olduqca səmimi dostluq kimi yanaq və gözlərində də tələş. Səndə nə qədər itirilmiş nümayiş etdirir, Madridə gəldiyim ilk günlərdə məndən ayrılırmı, vaxt vardı və sən necə də qərib idin, sanki, biçimsiz idin, sanki, yerləşməyimə və digər çoxsaylı problemlərimə hər cür yardım başqa ulduzlar altında tamamilə başqa cür ola bilərdin və o göstərirdi. Biz ailə məsələlərindən danışarkən mən uşaqlıq zaman mən səni ağıuşuma alar, sənə sahib olardım, ancaq bu, xatirələrimə dalanda, atamın başına gələn hadisələri yada sadəcə, sevgi aktu olmaz, cinsi sevimə olardı, olduqca zərif, salanda mehriban əmim əsəbiləşərək narahat olur, demək olar ki, savab bir iş və mən yolumu azardım, özünü özünü Bueno de Qusman adıyla şərəfləndirən böyük adamlar-kifayət qədər bilikli sayan intellektualın şeytani xudpəşəndliyiylə dan söz düşəndə coşub-həyəcanlanır və burun dəsmalını yolumu azardım ki, başa düşüm («o ağlayır, ağız-burnunun suyu çıxararaq sonu bilinməyən hekayəsinə başlayırdı. O, məni axırdı?» – bu cümlə, sadəcə, biabırçılıqdır). Bilikli, başa düşmək comərd xarakterli nəslimizin sonuncu nümayəndəsi sayır, üçün – gülüncüdür, sadəcə, gülüncüdür, Sibilla. Bunu mən yalnız otuz altı yaşım olmasına baxmayaraq, uşaq kimi əzizləyir, sənə deyirəm, lütfən, heç kəsə demə. Hə, Sibilla, mən formaca erköyünləşdirirdi. Yazıq əmim! Hər dəfə sel kimi axan göz da sənincün idim, sənə titrəyirdin, təmiz və azad, alov kimi, yaşları ilə müşayiət olunan bu mehribanlıqların arxasında, civə çayı kimi, səhərin ala-toranında oxuyan quşun ilk nəğməsi

mənə elə gəlir ki, bu gözəl insanın ürəyini didib parçalayan kimi və səninlə sənin çox xoşladığın bu sözlərlə danışmaq necə nəşə gizli və acı bir şey vardı. Bu qənaətə necə gəldiyimi heç şirindir, sən qəti inanırsan ki, bu sözlər yalnız şeirlərdə özüm də bilmirəm, ancaq qəti əmin idim ki, sanki, gözlərimlə mövcuddur və biz onlardan elə-belə istifadə edə bilmərik. Bəs görüb, əllərimlə toxunduğum bu gizli yara mövcuddur. Onun sən indi harada olacaqsan, biz hər ikimiz harada olacağıq, bu çarəsiz və dərin kədərinin səbəbi məni üç qızından heç biri anlaşılmaz dünyanın iki kiçik nöqtəsi kimi bir-birimizə yaxın, ilə evləndirə bilməməsiydi, bu mümkün deyildi, çünki yoxsa uzaq olacağıq, xətti birləşdirən iki nöqtə kimi, özbaşına qızların hər üçü – fəlakət! – artıq ərə getmişdi.

212

ayrılan və yaxınlaşan iki nöqtə kimi, «özünü filan adla şərəfləndirən böyük adamlar» – necə də təmtəraqlıdır. Sibilla, sən bu bayağı cümlələri beşinci səhifədən o yana necə oxumusan... Mən artıq sənə Broun hərəkətinin nə olduğunu izah etmirəm, təbii ki, izah etmirəm, ancaq, hər halda, Sibilla, nə olursa olsun, biz səninlə bir fiquru təşkil edirik, sən haradasa yerləşən bir nöqtəsən, mən başqa bir yerdə olan nöqtə, sən, tutaq ki, Yuşet küçəsindəsən, mən isə sənin otağında, bu romanın yanında, sabah sən Lion vağzalında olacaqsan (əgər Lukkaya hazırlayırsansa, əzizim), mənse əla çaxır gizlətdiyim Şmen-Ver küçəsində, beləcə, yavaş-yavaş, Sibilla, biz səninlə öz yerdəyişmələrimizlə otaqda uçan milçəklərin cızdığı fiqur kimi absurd bir fiqur çəkəcəyik: ora-bura, yarı yoldan geri, buradan-oraya – bax Broun hərəkəti budur, indi başa düşdün? – düz bucaqdan burularaq yuxarı, buradan-oraya, sıçrayışla irəli, sonra dərhal yuxarı, daş kimi aşağı, şiddətli ehtiraslar, qəfil dayanmalar, gözlənilməz kənara tullanmalar, nəticədə isə yavaş-yavaş rəsm, fiqur əmələ gəlir, nəşə bizim kimi mövcud olmayan bir şey, Parisdə azaraq otərəf-butərəfə, oyan-buyana vurnuxaraq, rəsm çəkərək, öz rəqslərini oynaya-oynaya, heç kəsə, hətta özlərinə də gerek olmayan rəqs, sadəcə, heç bir mənası olmayan sonsuz bir fiqur.

(– 87)

Hə, Bəps, hə. Hə, Bəps, hə. Hə, Bəps, hə. Hə, Bəps, gəl işığı söndürək, *darling*¹, gecən xeyrə qalsın, *sleep well*², quzuları say, hər şey keçdi, əzizim, hər şey keçdi. Siz hamınız zavallı Bəpslə kobud rəftar edirsiniz, gəl onları cəzalandıraq, Klubdan qovaq. Onlar hamısı binəva Bəpslə pis davranırlar, Etyen də pisdir, Periko da pisdir, Oliveyra da pisdir; Oliveyra hamısından betərdir, əməlli-başlı inkvizitordur, mənim gözəl Bəpsim ona yaxşı ad qoyub, mənim gözəlim. Hə, Bəps, hə. *Rock-a-bye baby*³. Tam-pam-param. Hə, Bəps, hə. İstəsən də, istəməsən də, nəse olmalıydı, ola bilməz ki, bu adamların arasında yaşayasan və heç bir şey olmasın. Tşş, baby, tşş. Axır ki, yatdı. Klub, əlbəttə, Bəps, bu dəqiqədir. Daha heç vaxt Horasionu görməyəcəyik, pozğun Horasionu. Bu gün Klub qazançadakı xəmir kimidir: tullanıb yapışmış tavana, orada da qalıb. Sacı yığışdır bilərsən, Bəps, çünki o aşağı düşməyəcək, gözləyib özünü yorma. Tşş, darling, ağlamaq lazım deyil, bu qadın əməlli-başlı sərxoşdur, onun qəlbi də, başqa yeri də konyak qoxuyur.

Ronald aşağı sürüşüb Bəpsə daha rahat söykəndi və mürgüləməyə başladı. Klub, Osip, Periko, hə, gəl xatırlayaq: hər şey ona görə başladı ki, hər şey qurtarmalıydı, tanrılar qısqancdırlar, bu qayğanaq və üstəgəl Oliveyra... Konkret səbəb lənətə gəlmiş qayğanaq oldu, Etyenin fikrincə, onu zibil vedrəsinə atmağa heç də gərək yox idi, dəmirdən yaşıl rəngli əla məmulat, Bəps isə Hokusay kimi əməlli-başlı qızıışmışdı: qayğanaq leş iyi verirdi, bu üfunətdə axı Klub yığınaq keçirə bilməzdi, bu zaman Bəps hönkürüb ağlamağa başladı, onun qulaqlarından da konyak tökülürdü və Ronald başa düşdü ki, onlar əbədi mövzuda mübahisə etdikləri müddətdə Bəps təkbaşına yarım butulka konyakı aşırıb, qayğanaqsa konyakı orqanizmdən çıxarmaq üçün, sadəcə, bəhanəydi və Bəpsin qayğanaqdan dəfn mərasiminə keçməsi heç kəsi, o cümlədən Oliveyranı qətiyyətlə təəccübləndirmədi, o, hıçqıra-hıçqıra və bütün bədənini

¹ Əzizim (*ing.*)

² Rahat yat. (*ing.*)

³ Rok-bay-bay bebi (*ing.*)

214

əsdirərək mövzunu çeynəyib-çürütdü və uşaqlar haqqında hər şeydən danışib içalatını ortaya tökərək hücumu hazırlaşdı. Ancaq Vonq nahaq yerə gülüş pərdəsini çevirdi, əbəs yerə Bəpslə dalgın görünüşünü qoruyan Oliveyranın arasına girdi və «*La rencontre de la langue d'oïl de la langue d'oc et du franco – provençal entre Loire et Allier – limites phonétiques et morphologiques*»¹ nəşrinin tərifini göylərə qaldırdı, S.Eskofyenin buraxdığı kitabın yüksək dərəcədə maraqlı olduğunu qeyd etdi, Bəpsi isə incə tərzdə koridora itələsə də, Oliveyranın inkvizitor haqqında deyilənləri eşitməsinə əngəl ola bilmədi və o, təəccüblə qaşlarını qaldırıb, sanki, heyrət və sual dolu baxışlarla Qreqorovişa baxdı, guya, Osip bu epitetin mənasını ona izah edəcəkdə. Bütün Klub bilirdi ki, əgər Bəps özündən çıxsa, gözü heç nəyi görməyəcək – belə bir şey artıq olmuşdu; yeganə çıxış yolu bufetə cavabdeh olan bütün yığıncaqların təşkilatçısını dövrəyə alıb gözləməkdə ki, zaman hər şeyi yoluna qoysun: heç kəs əbədi ağlaya bilməz, hətta dullar da əre gedirlər. Ancaq sərxoş Bəps üst-üstə qalaqlanmış plaşların və şərflərin içində çaşbaş qalıb dəhlizdən otağa qayıtdı ki, hər halda, Oliveyra ilə haqq-hesabı çürütsün, bu, ona inkvizitor haqqında dişinin dibindən çıxanı demək və bu murdar həyatda ondan da yaramaz alçaqlar, köpəkoğullar, sadistlər, əclaf, cəlladlar, utanmaz və vicdansız rasistlər, çirkin oğraşlar, üfunətli, murdar dəyyəuslar, sifilislilər gördüyünü göz yaşları içində təsdiqləməkcün ideal məqam idi. Bu məlumat Etyenə və Perikoya hədsiz ləzzət eləsə də, qalanlarında, həmçinin ünvan sahibində təzadlı duyğular yaratdı.

Bu, Bəps deyil, Parisin altıncı dairəsində bütün evləri yerlə-yeksan edən tornado qasırgasıydı. Klubun başı keyləşdi, plaşlara büründü, siqaret tüstüsünə qərq oldu. Nəhayət, Oliveyra ağızını açmağa macal tapanda ətrafa teatral sükut çökdü. Oliveyra dedi ki, Nikolya de Stalin kiçik tablosu ona, sadəcə, çox gözəl görünüb və öz Eskofyesi ilə onun daz yerini gəmirən Vonq isə bu kitabı oxuyub, yığıncaqların birində onun mahiyyətini şərh etməlidir. Bəps onu yenə inkvizitor adlandırdı, Oliveyranın isə həmin məqamda,

¹ “Luara və Alye arasındakı ərazidə oyl, ok və frank-pronvasal dillərinin qovuşması – fonetik və morfoloji sərhədlər” (fr.)

deyəsən, ağlına gülməli bir şey gəldi, çünki gülümsədi. Bəpsin əli onun sifətində şappıldadı. Klub təcili tədbirlər gördü, Bəps isə bərkdən hönkürməyə başladı, Vonq isə onunla Ronaldın arasına dürtülərək ehmalca əlindən tutdu. Klub Oliveyranın ətrafına yığıldı və Bəps kənarında qaldı, bununla barışmalı olub, əvvəlcə kresloya oturdu, sonra isə Perikonun dəsmalından istifadə etdi. Güman ki, bunun ardınca Monj küçəsinə dair dəqiqləşdirmə, ondan sonra isə samariyalı-Sibilla gəldi və Ronaldla elə gəldi ki, – gecə toplantısının bütün təfərrüatları yaşıl dumanlı kölgə kimi gözünün önündən keçdi – ona elə gəldi ki, guya, Oliveyra Vonqdan, doğrudan da, Sibillanın Monj küçəsində mebelli otaqlarda yaşadığını soruşdu və yəqin ki, Vonq da cavab verdi ki, bilmir, ya da hə, ancaq kimsə – deyəsən, Bəps kresloda içini çəkə-çəkə xəstə Polanın yatağı başında keşik çəkən samariyalı-Sibillanın fədakarlığını Oliveyranın üzünə vuraraq yenidən onu təhqir etməyə başladı, bu zaman, deyəsən, Oliveyra, nədənsə, Qreqoroviusa baxaraq qaqqıldayıb güldü və xahiş etdi ki, qulluqçu-Sibillanın fədakarlığının təfsilatını ona danışsınlar və əgər o, doğrudan da, Monj küçəsində yaşayarsa, evin nömrəsini desinlər, bir sözlə, hər şeyi ətraflı təsvir etsinlər. Ronald əlini uzadıb, sanki, uzaqdan nəse donquldanan Bəpsin qıçları arasına qoydu; Ronald barmaqlarını onun yumşaq istiliyində gizlədərək yatmağı xoşlayırdı, ah bu Bəps, katalizatorluq elədi – Klub vaxtından əvvəl dağıldı, sabah səhər onu danlamaq lazım olacaq: belə olmaz. Klub isə hələ də Oliveyranın ətrafındaydı, elə bil, ədalət məhkəməsi qurmuşdu, Oliveyra bunu Klubdan əvvəl anlamışdı və bu rüsvayçı dairənin mərkəzində dayanaraq siqareti ağzından buraxmadan, əllərini gödək-çəsinin cibindən çıxarmadan şaqqanaq çəkib güldürdü, sonra isə soruşdu (konkret kiməsə deyil, onu araya alan başlardan yuxarı baxaraq): Klub ondan *amende honorable*¹, ya da buna bənzər bir şey gözləmir ki? Ancaq Klub onu dərhal başa düşmədi, ya da başa düşməməyə üstünlük verdi, yalnız Bəps Ronaldın tutduğu kreslosundan inkvizitor barədə nəse bağırırdı ki, bu da gecənin bu aləmində qəbirdən çıxan səsə bənzədi. Onda artıq gülməyini dayandıran Oliveyra, sanki, birdən-birə məhkəməylə razılaşdı

¹ Rəsmi tövbə (fr.)

(halbuki heç kəs mühakimə etmirdi və Klub da bundan ötrü deyildi), siqareti yerə çırpıb ayağıyla basdaladı, bir an susdu, sonra isə mütərəddid surətdə çiyindən tutan Etyendən aralanaraq sakit, ancaq qəti surətdə bəyan etdi ki, Klubdan çıxır və onun özü də daxil olmaqla bu Klubu lap belə-belə olsun.

*Don't act*¹.

(-121)

36

216

Dofin küçəsi uzaqda deyildi, bəlkə də, gedib Bəpsin doğru deyib-demədiyini yoxlamaq olardı. Əlbəttə, Qreqorovius Sibillanın – o, həmişə səfehlin biri olub – Polaya baş çəkməyə gedəcəyini lap əvvəldən bilirdi. *Cartias*². Samariyalı-Sibilla. «El Krusado»nu oxuyun. Gününü savab iş görmədən yelə verdin? Gülməlidir, vallah. Hamısı başdan-ayağa gülüncdür. Bəlkə də, başdan-ayağa gülünc olan ele Tarixin özüdür. Dofin küçəsinə gedib sonuncu mərtəbədəki qapını döymək kifayətdir ki, Sibilla, *nurse*³ Lusianın mübarək personası açsın – yox, bu ağ olar. Əlində tüpürçəkqabı, ya da imalə, yazıq xəstəni heç cür görmək mümkün deyil, çox gecdir, o yatıb. *Vade retro, Asmodeo*⁴. Ya da içəri dəvət edib qəhvə verərlər, yox, daha da pis: onlardan biri ağılamağa başlayar, göz yaşları yoluxucudur, artıq üçü də bir-birini bağışlayana qədər zırlıdayıb ağlayır, sonra isə nə desən ola bilər – suyu çəkilmiş qadınlar dəhşətlidir. Yaxud da başlayacaqlar saymağa, iyirmi damcı belladon, damcıdamcı.

– Doğrusu, getmək pis olmazdı, – Oliveyra Danton küçəsindəki pişiyə dedi. – Əskik ştrixləri tamamlamaq üçün sırf estetik öhdəliklər. Üç – bu Saydır. Bundan başqa, Orfey nümunəsini unutmaq olmaz. Bəlkə, küllənmiş qırıxq başla əlimdə kasa, sədəqə istəməyə gedim? Oh, qadınlar, mən artıq sizin tanıdığınızı deyiləm. Hoqqabaz. Təsəlliverən. Empuslu, lamiyalı gecə, uğursuz gecə, böyük oyunun sonu.

¹ *Burada*: beləliklə, xitam veririk. (ing.)

² Mərhəmət (lat.)

³ *Burada*: qulluqçu (fr.)

⁴ Get, Asmodey. (lat.)

Həmişə eyni şeyi təkrarlamak necə də yorucudur. Bu, bağlılanmazdır. Mən bir daha heç vaxt onları görməyəcəyəm, tale beləymiş. «*O toi que voila, qu'as tu fait de ta jeunnesse?*¹» İnkvizitor, doğrudanmı, bu qız nə danışdığını bilir... Hər halda, öz-özümə inkvizitoram, *et encore*²... Ən ədalətli epitafiya: «Xasiyyəti çox həlimdir». Ancaq yumşaq inkvizisiya dəhşətdir: düyü dənəsi ilə işgəncə, tapioka tonqalları, tərpanən qumlar, ağırlı yaraları soran meduza. Xəstə, meduzalı yara sorması. Bütün məsələ isə bundadır ki, olduqca çox əzab var, hamısı da məndə, özünü əzab çəkməyi bacaran biri hesab etməyəndə. Mənim sevdiyimi sevmək olmaz, həm də mənim kimi sevmək, hələ üstəlik də insanlar arasında yaşamaq olmaz. Təkbaşına yaşamağı öyrənmək lazımdır ki, sevgi öz işini görsün, məni ya xilas, ya da məhv edərdi, amma bircə bu Dofin küçəsi, ölü uşaq, Klub və başqa şeylər olmayaydı. Nədir, razı deyilsən, çə?

Pişik cavab vermədi.

Senanın sahili evlərin arasındakı küçə qədər soyuq deyildi, Oliveyra gödəkçəsinin yaxalığını qaldırıb sahile yanaşdı və suya baxmağa başladı. O, batmağa tələsənlərdən olmadığından, altından tutub çıxmaq mümkün olan körpünü axtarmağa və insan cəmiyyətindəki birlik və təklik barədə, arzular cəmiyyəti barədə düşünməyə (artıq bir müddətdir ki, bu fikir ona rahatlıq vermirdi) başladı. «Maraqlıdır, bəzən adamın ağızından mənasız bir ifadə çıxır, bunun kimi – arzular cəmiyyəti, ancaq üçüncü dəfədən aydınlaşmağa başlayır və birdən hiss edirsən ki, qətiyyətlə mənasız deyil; məsələn, «Ümid – yoğun Palmiradır» ifadəsi tamamilə absurddur, ancaq arzular cəmiyyəti qətiyyətlə absurd deyil, bu, sanki, yekundur, hə, yetərinə məhdud, geriye tullanaraq ancaq dairədə azmağın yekunudur. Cəmiyyət; müstəmləkə, *settlement*³, sonuncu alaçığını da, nəhayət, uçura biləcəyin bir məkan və gecələr çıxıb zamanın yuduğu üzünü küləyə verəcəksən və dünyayla, Böyük Çilgünlüqlə, Möhtəşəm Cəfəngiyatla qovuşacaqsan, arzuların kristallaşmasına doğru gedəcəksən. «Dayan, Horasio», – Oliveyra körpünün altındakı məhəccərdə oturub qəzet və əsgü-üşgü

¹ Ah, mənə de görüm, gəncliyimin başına nə oyun açdın? (fr.)

² Budur – buyur. (fr.)

³ Məskən (ing.)

qalağının altında gizlənmiş avaraların xırıltılı nəfəsini dinləyərək öz-özünə dedi.

İlk dəfə ağır hisslər keçirmədən kədərə təslim oldu. Yenidən alışdırdığı siqaretin oduna qızınaraq, sanki, yerin altından gələn xırıltı və fısıltılar altında dərin hüznə etiraf etməyə məcbur oldu ki, onu özünün arzular cəmiyyətindən ayıran məsafə keçilməzdir. Bir halda ki ümid yalnız yoğun Palmiraya qalıb, onda daha xəyallar qurmağa heç bir əsas yoxdur. Əksinə, gecənin sərinliyindən ləzzət almaq lazımdır ki, ayıq başla elə indicə anlayasan və hiss edəsən ki, ulduzların geniş səpələndiyi göy üzünün altında onun axtarışları iflasa uğrayıb, amma ola bilər ki, qələbə elə bunun özündədir. Əvvəla, ona görə ki, iflas ona layiqdir (çünki Oliveyra insan cinsinin nümayəndəsi olaraq özü haqqında yetərinə yüksək fikirdəydi); olduqca uzaqda olan arzular cəmiyyəti axtarışlarına yalnız nağılvarı silahın gücü yetər, Qərb insanının ürəyində isə – hətta ruhunda da yox – bu potensiallar da yalan və burulğanlar içində yox olub gedib, bu barədə Klubda ona tamamilə haqlı olaraq dedilər, yalan və burulğanlar içində, dal-dalı gediləsi mümkün olmayan yola çıxmış insan adlı heyvanın əl atdığı kələklər. Arzular cəmiyyəti isə nə ürəyə, nə ruha tabedir. Baxmayaraq ki arzu da yetərinə qeyri-müəyyən güclərin dumanlı tərəfidir, o hiss etdi ki, bunlar onda var və canlıdırlar, o hər bir səhvində və irəliyə doğru hər bir həmləsində onları hiss etdi, bu, sadəcə, bədən və ürək deyil, elə insan olmaq deməkdir, amma bütöv şəkildə, daim eyiblərlə, şairdən oğurlananlarla toqquşaraq və başqa qütblərə, başqa anlayışlara yönələrək həyatın qimildandığı başqa yerlərdə tutqun sıxıntı hiss etməkdir. Hətta ölüm əlində süpürgə tində hazır vəziyyətdə gözləsə də və ümid yalnız yoğun Palmiradan ibarətdirsə. Əsgü qalağının altında isə kimsə xoruldayaraq arabir qaz buraxır.

Deməli, əgər axtarışlar Coğrafiya cəmiyyəti xəritələrinin, şimalın, həqiqətən Şimal olduğunu, qərbin həqiqətən Qərb olduğunu göstərən əsl inanılmış kompasların köməyi ilə bütün qaydalara uyğun aparılmışsa, səhv etmək elə də qorxulu deyil; burada anlamaq və başa düşmək kifayətdir ki, onun cəmiyyəti bu soyuq havada, son günlər olub-bitənlərdən sonra öz tayfasının qaydalarına uyğun onun ardınca

mümkün olandan da az şərəflə qaçsaydı və onun burnuna durmadan medalın tərs üzünü soxub ətrafında ağlaşmasaydılar, şanlı «inkvizitor» epitetinə də layiq görülməz, vıdan əzabı çəkməz, hər şeyə tüpürməz və öz əvvəlki roluna qayıdıb, öz ruhi və həyati müddətini anlayaraq yuvaya girərdi. O, öz cəmiyyətinə yetişmədən beləcə ölüb gedə də bilirdi, ancaq o vardı, uzaqdaydı, ancaq vardı və o bilirdi ki, o var, çünki öz arzularının oğluydu və onun arzuları da özü kimiydi və bütün dünya, yaxud dünya haqqında təsəvvürləri arzu idi, ancaq indi bunların mənası yoxdur. Deməli, üzünü əllərinlə qapayaraq yalnız siqaret üçün balaca bir dəlik qoyub, çayın kənarında bax beləcə, arzular cəmiyyəti haqqında düşünərək avaralarla birlikdə oturmaq olarmış.

Avara qadın yuxudan oyandı, çünki yuxusunda kimsə elə hey «*Ça suffit, conasse*¹» – deyərək təkrarlayırdı, ancaq o bilirdi ki, Selesten gecəyarısı gedib və bir gün öncə Mare məhəlləsində onlara verilmiş balıq konservi bankalarıyla (əzək) dolu uşaq arabasını da aparıb. Toto və Lafler əsgəri qalağının altında köstəbək kimi yatmışdılar, təzəgələn isə skamyada oturub siqaret çəkirdi. Hava işıqlaşdı.

Avara qadın üstünə sərdiyi «Frans Suar»ın səhifələrini sakitcə yığırdı və başını qaşdı. Saat altıda Jur küçəsində isti şorba verirdilər. Selesten, yəqin ki, şorba dalınca gedəcək, əgər konservləri artıq Pinona, yaxud «La-Vaz»da satmayıbsa, ondan almaq olardı.

– *Merde*, – avara qadın o qədər də asan olmayan dikəlmə və qalxma prosesinə başlayaraq dedi. – *Ya la bise, c'est cul*².

O, topuqlarına çatan qara paltosunu geyinərək yenigələyə yaxınlaşdı. Yenigələyə soyuğun polisdən də betər olmasıyla razılaşdı. Ondən siqaret alıb yandırandən sonra qadın düşündü ki, onu haradansa tanıyır. Təzəgələyə onu haradansa tanıdığını dedi və onların hər ikisinə bu alatoran saatında bir-birini tanımaq çox xoş oldu. Skamyada onun yanında oturan avara qadın dedi ki, şorba dalınca getmək hələ tezdir. Onlar bir az şorba haqqında söhbət

¹ *Burada: yaxşı, bəsdır daha. (fr.)*

² *Zibil. Bu külək də bu yandıran... (fr.)*

etdilər, halbuki yenigələnin bu işdən heç də başı çıxmırdı, odur ki ona harada daha yaxşı şorba verildiyini izah etmək lazım gəldi. O, doğrudan da, təzəydi və həqiqətən də, hər şeylə maraqlanırdı, ola bilsin ki, hətta Selestəndən balıq konservlərini almaq barədə də düşünürdü. Onlar konservlər haqqında da danışdılar və yenigələn söz verdi ki, Selestənə rast gəlsə, konservləri ondan istəyəcək.

– O, çox qoçaqdır, – avara qadın xəbərdarlıq etdi. – Tez hərəkət etmək və necə lazımdırsa, təpəsinə vurub işi bitirmək lazımdır. Tonio beş dəfə vurdu, o elə bağırdı ki, Pontuazda eşidildi. *C'est cul, Pontoise*¹, – avara qadın danıxaraq dedi.

220

Təzəgələn Ver-Qalan üzərindəki dan yerinə, budaqlarından hörülmüş toru sübh dumanından çıxaran söyüdə baxdı. Avara qadın soruşanda ki, belə gödəkçədə niyə tirtir əsir, o, çiyinlərini çəkib bir siqaret də təklif etdi. Beləcə, onlar siqaret çəkə-çəkə danışib rəğbətlə bir-birinə baxdılar. Avara qadın Selestənin xasiyyətləri barədə ona danışdı, təzəgələn isə axşamlar bütün skamyalarda və bütün sürəhələrin üstündə, Dez-ar körpüsünün yanında, Luvrun tinində, pələng kimi zolaqlı çinarların önündə, Sen-Jermen-L'Okseruanın qübbələri altında onun Selestəni necə qucaqladığını gördüklərini xatırladı, bir dəfə Ji-le-Kör küçəsində onlar gah öpüşür, gah ayaq üstə dura bilməyən keffilər kimi bir-birini itələyirmişlər, Selestən rəssamların geydiyi enli bluzdaymış, qadın isə həmişəki kimi üst-üstə beş-altı paltar geyinibmiş, plaş, ya da palto, əlində də içindən cır-cındır, paltar qolu, hətta sınıq kornet sallanan qırmızı bağlama varmış; o, Selestənə elə vurulubmuş ki, adam heyrət edirdi; o, bütün sifətini dodaq boyası və nəşə yağlı bir şeylə şirələmişdi, adama elə gəlirdi ki, onlar bir-birinə dəlicəsinə vurulduqlarını hamının gözü önündə sərgiləyirlər, ancaq Never küçəsinə dönəndə Sibilla demişdi: «Qadın vurulub, onunsa vecinə deyil» və bir müddət onların arxasınca baxmışdı, sonra isə əyilib balaca bir yaşıl yarpaq götürmüş və barmağında fırlatmışdı.

– Bu vaxtlar soyuq olmur, – avara qadın onu ruhlandıraraq dedi. – Gedim baxım, görüm Laflərdə çaxır qal-mayıb ki. Çaxır olanda gecə də qısalır. Selestən iki dolu

¹ Bu Pontuaz da püsürdür. (fr.)

şüşə aparıb, mənim şüşələrimi, hələ balıq konservlərini də. Yox, Laflerdə bir şey qalmayıb. Sizin geyiminiz yaxşıdır, siz gedib Həbibdən bir litr çaxır ala bilərsiniz. Mümkün olsa, bulka da alarsınız. – Təzəgələn onun çox xoşuna gəlmişdi, halbuki ürəyinin dərinliyində onun təzəgələn-filan olmadığını bilirdi – çox yaxşı geyinib, odur ki tam sərbəst şəkildə gedib Həbibin piştaxtasına dirsəklənə, perno, ya da başqa bir şey sifariş edə bilər, heç kəs də etiraz-filan edə bilməz ki, guya, ondan pis iy-filan gəlir. Təzəgələn siqaret çəkəçəkə və dalğın halda başını tərpedə-tərpedə təsdiqləyirdi. Selesten o dəqiqə bilirdi, onun gözü almaz kimidir... – Saat doqquzda, doğrudan da, soyuq olacaq. Soyuq aşağıdan gələcək, gilli sahildən. Biz həmin vaxt şorba içməyə gedə bilərik, çox dadlı olur.

Və demək olar ki, artıq Never küçəsinin dərinliklərində gizlənilib, yəqin ki, haçansa avtomobillərin Pyer Küridən keçən yerinə çatanda («Pyer Küri?» – Sibilla təəccüblə və dinləməyə hazır vəziyyətdə soruşmuşdu) onlar tələsmədən çayın yüksək sahilinə tərəf döndülər və bukinistin yeşiyinə söykəndilər; bukinistlərin tənəkə yeşikləri Oliveyraya həmişə, sanki, daş sürəhi üzərinə düzülmüş hüznü tabut qatırını xatırladırdı və bir dəfə gecə qar yağanda onlar məzələnmək üçün bütün yeşiklərin üzərinə çubuqla RİP¹ yazdılar, ancaq polis bunu ağıllı hərəkət saymadı, onları ölümə və turizm maraqlarına hörmətlə yanaşmağa çağıraraq utandırdı, ancaq sonuncu aydın olmadı. O günlər hər şey hələ ki, arzuolunan cəmiyyətə uyğun idi, hər halda, birlik hələ mümkün idi – küçələri dolaşmaq, bukinistlərin yeşiyinə RİP yazmaq və avaraların sevgisi ilə nəşələnmək, hələ ki hər şeyin əksinə getmək, nə etmək, nəyi sınamaq, nəyi geridə buraxmaq zərurətinin qeyri-müəyyən siyahısına daxil idi. İndisə soyuqdur, cəmiyyətdən heç nə qalmayıb. Bəlkə, aldanmaq və gedib Həbibdən qırmızı çaxır almaq, öz-özündən «Kubla Xan» ruhunda bir cəmiyyət uydurmaq və araqla Həbibin qırmızı şərəbı arasındakı fərqli göz yummaq lazımdır.

*In Xanadu did Kubla Khan
A stately pleasure-dome decree².*

¹ Rahat yat. (*lat.*)

² Kubla Xan Sanaduda qəsrələr,
Yer cazibəsi məbədi tikdi. (*ing.*)

– Sən əcnəbisən, – avara qadın rəğbətini azaldaraq dedi. – İspan? Ya da italyan.

– Qarışığam, – Oliveyra dedi və iyə dözmək üçün bütün qeyrətini səfərbər etdi.

– Ancaq siz işləyirsiniz, dərhal bilinir, – avara qadın onu sancdı.

– Yox, əşi. Bir qocanın haqq-hesabını aparırdım, ancaq xeysi vaxtdır ki, görüşürük.

– İşləmək eyib deyil, amma gərək əziyyətli olmasın. Mən gənc olanda...

– Emmanuel, – Oliveyra əlini onun çiyininin yerləşdiyi güman olunan yerə qoyub dedi. Adını eşidən avara qadın diksindi və ona çəpəki baxıb paltosunun cibindən balaca güzgü çıxardı və ağzına baxdı. Oliveyra düşündü: görəsən, hansı ağlasığmaz şərait zənciri onun saçlarını peroksidlə məhv etməsinə səbəb olub? Dodaqların dodaq boyası qırığıyla rənglənməsi onu tamamilə və bütövlüklə məşğul etmişdi. Özünü bir daha tam axmaq hesab etmək üçün kifayət qədər vaxt vardı. Bert Trepadan sonra yenə əlini dostcasına birinin çiyinə qoymaq. Nəticə həmişə eynidir və əvvəlcədən bəllidir. Bu, öz-özünü təpikləmək və ağız-burnunu əzmək kimi bir şeydir. Gicbəsər, murdar erkək, RİP, RİP. *Malgre le tourisme*¹.

– Adımın Emmanuel olduğunu haradan bilirsiniz?

– Yadımda deyil. Kimsə deyib.

Emmanuel içində çəhrayı pudra saxladığı tənəkə karamel qutusunu çıxarıb yanağını kirşənləməyə başladı. Selesten burada olsaydı, nələr edərdi. Yəqin ki, Selesten yorulmaq nə olduğunu bilmir. Onlarla balıq konservi qutusu, *le salaud*. – Birdən qadın xatırladı.

– Hə, – o dedi.

– Ola bilər, – Oliveyra tüstü dumanı içində razılaşdı.

– Mən sizi bir yerdə çox görmüşəm, – Emmanuel dedi.

– Biz buralarda dolaşırdıq.

– O, mənimlə danışdı, ancaq tək olanda. Çox yaxşı qızdır, bir az başdanxarabdır.

«Tam razıyam», – Oliveyra düşündü. O qulaq asır, Emmanuel isə Sibillanın onu dondurmaya qonaq etməsini, ona təptəzə ağ pulover bağışlamasını xatırlayırdı, əla qız idi,

¹ Turizmə baxmayaraq (*fr.*)

nə işləyir, nə də hansısa diplomdan ötrü vaxt sərf edirdi, hərdən, doğrudur, özünü gic kimi aparır, boş yerə pul səpələyir, Sen-Lui adasındakı göyərçinləri yemləyirdi, gah dəhşətli dərəcədə qəmli olur, gah da gülməkdən uğunub gedirdi. Bəzən pis də olurdu.

– Bir dəfə biz dalaşdıq, – Emmanuel dedi. – O, mənə dedi ki, Selestəndən əl çəkim. Və bir daha gəlmədi, ancaq mən onu çox sevdim.

– O, sizinlə söhbət etməyə tez-tez gəlirdi?

– Bu, sizin xoşunuza gəlmir?

– Nə danışırsınız, – Oliveyra o biri sahilə baxaraq dedi. Onun, doğrudan da, xoşuna gəlmirdi, çünki Sibilla ona avara qadınla olan münasibətinin bir hissəsini danışmış və elementar nəticə çıxarmasını istəmişdi və s. və i.a. Olub-keçənlərlə bağlı qısqanclıq yaddan çıxmışdır, Prustu oxuyun, sakit əzab-əziyyət *and so on*¹. Deyəsən, yağış yağacaqdı, söyüd ağacı, sanki, nəm havadan asılı qalmışdı. Və isti oldu, hə, istiləşdi. Deyəsən, ağzından «sizin haqqınızda o qədər də çox danışmırdı» kimi nəsə qaçırdı, çünki Emmanuel özündən razı halda istehzayla güldü, bu zaman o, demək olar ki, qara barmağıyla yanağındakı çəhrayı kirşanı silməyindən də qalmadı; o, arabir əlini yuxarı qaldırıb zibillikdən tapdığı şərfə oxşayan yaşıl-qırmızı-alabula nə iləsə bağladığı pırtlaşq saçlarına döyöcləyirdi. Nə isə, artıq getmək, şəhərə qayıtmaq vaxtıydı, şəhərsə lap yaxındaydı, altıca metr yuxarı qalxsa, bax orada, sürəhəlin arxasında, Senanın o biri sahilində, tənəkə RİP yeşiklərinin o tərəfində, göyərçinlərin tükələrini qabardaraq günəşin ilk zəif və ilıq şüalarını və doqquzun yarısında alçaq səmadan – bu səma ona görə başımıza uçmur ki, yəqin, həmişəki kimi yenə yağış yağacaq – başlarına tökülən solğun manna yarmalarını gözlədikləri yerdə.

O, avara qadından uzaqlaşdı, ancaq bu zaman Emma - nuel nəsə qışqırdı. O dayanıb gözlədi və onlar pillələrlə yuxarı qalxdılar. Həbibin mağazasından iki litr qırmızı şərbət aldılar və L'İrondel küçəsindən keçərək özlərini qalereyanın qübbələri altına verdilər. Emmanuel məmnun halda üst-üstə geydiyi iki paltonun altından bir neçə qəzet çıxarıb küncdə onlardan əməlli-başlı xalı düzəltdi. Oliveyra kibrit

¹ Və sairə (ing.)

224

çəkib şübhəli-şübhəli ətrafa baxdı. Qalereyanın o başından sarımsaq, gül kələm və ucuz içki qoxusu yayan xorultu gəlirdi; Oliveyra dodağını dişləyərək aşağı sürüşdü, arxası divara rahatlanaraq çiyini artıq butulkanı başına çəkərək ləzzətlə tövsüyəm Emmanuele söykədi. Əgər hissiyyat orqanları bu qədər dözümlü olmasaydı, ağız-burnunu bərk-bərk tutub qoxuların ən dəhşətisini – insan bədəninin üfunətini ciyərlərinə çəkməzdi. Bir dəqiqə, iki, üç, istənilən təlimdə olduğu kimi getdikcə asanlaşdı. Öyüməsinin qarşısını almaq üçün Oliveyra butulkadan yapışdı, görə bilməsə də, butulkanın boğazının büsbütün dodaq boyası və tüpürcüyə bulaşdığıni bilirdi, ancaq iyilmə duyğusu qaranlıqda daha da güclənmişdi. Nədənsə, ehtiyat edirmiş kimi gözlərini yumaraq dörddebir litri birnəfəsə içdi. Sonra çiyin-çiyinə verib məmnun halda siqaret yandırdılar. Ürəkbulanması döyüşdə məğlub olaraq deyil, alçaldılaraq geri çəkildi və başını aşağı salıb gözlədi, deməli, sakitcə düşünmək olardı. Emmanuel dil-boğaza qoymadan üyüdüb-tökür, təntənəli nitqlər irad edirdi, arabir hıçqıraraq dayanır, Selestenin qarşısına ürəyini boşaldır, sardina bankalarını sayırdı və hər dəfə Oliveyra siqaretini sümürəndə onun sifəti işıqlanaraq alınırdakı kir təbəqəsi, şəraba bulaşmış şişkin dodaqları, başındakı Suriya ilahəsinin düşmən ordusu tərəfindən tapdalanmış çalmasına bənzəyən miskin sarğısı görünürdü. Tozun içinə düşərək qan və çirkə bulaşmış xaçlı fil başı, lakin o, əbədi yaşıl-qırmızı-zolaqlı diademasını itirməyib, toz-torpaq içinə atılaraq sərxoş əsgərlər tərəfindən tapdaq edilən Böyük Ana, onlar əylənmək üçün onun parçalanmış sinəsinə işəməyə hazırdırlar, başqaları tərəfindən qızıdırılan ən qəddar təlxək isə onun yanında diz çökərək gözəl və pak mərmərini isladır, artıq zabitlərin qiymətli incilərini çıxardıqları göz oyuqlarını doldurur və huşunu itirməzdən əvvəl həqarəti sonuncu hədiyyə kimi qəbul edən yarıaçıq ağız. Qaranlıqda Emmanuelin əli olduqca təbii şəkildə Oliveyranın çiyinə toxunurdu və sadələvhəcəsinə orada qalırdı, o biri əli isə butulka axtarıqlarına çıxırdı, sonra qur-qur eşidilirdi, sonra isə fisilti, hamısı da elə təbii idi ki, elə bil, hər şey həm avers, həm də revers olmuşdu, hər şey eyni anda özü-nün əksi mənasına da gəlirdi və bu, salamat qalmağın yeganə mümkün forması olmuşdu. Oliveyra hətta Böyük Yalanın

bu kələkbaz şərikinə inanmasa da, bu, ona nəşə deyirdi: arzu olunan cəmiyyət var, o, oradadır, çünki bütün bunların arxasında həmişə cəmiyyətə olan inam gizlənir. O, məntiqə əsaslanmayan əminlikdir; yox, əzizim, elə şey yoxdur, o nə sürtülmüş *in vino veritas*¹, nə də Fixte və ya başqa spinozaçılının ruhunda dialektikaya əsaslanmır, lakin o vardı, bu əminlik vardı, o, ürəkbulanmanın arasından özünə yol açaraq gəlib, hər halda, Heraklit o zaman vodyanka xəstəliyini sağaltmaq üçün peyin topasının içində basdırılmaq istəmişdi. Kimsə bu barədə elə bu gecə danışmışdı, kimsə onun o biri, başqa həyatından danışmışdı, Pola və Vonq kimi, bu adamları o, dəfələrlə alçaltmışdı, ancaq hər şeyin yaxşı olmasını istəmişdi və yenidən fikirləşib tapmaq istəmişdi ki, məhəbbət təkəcə ondan ötrüdür ki, nəhayət, nə vaxtsa ittifaq əldə olunsun. Boğazadək peyinin içində oturmuşdun, mənim Qara Heraklitim, eynilə bizim hamımız kimi, ancaq günahsız, təkəcə vodyanka ilə. Bəlkə, elə belə də lazımdır – boğazadək püsürün içində oturub gözləyirsən, axı Heraklit, yaqın ki, bütün günü peyinin içində oturmalı olmuşdu. Və Oliveyra xatırladı: Heraklit məhz belə demişdi ki, əgər gözləməsən, heç vaxt gözlənilməzlə görüşməzsən; «qu quşunun boynunu qırın», – Heraklit demişdi; yox, əlbəttə, Heraklit belə bir şey deməyib; və o, növbəti qurtumu başına çəkəndə Emmanuel qaranlıqda oturub qurt-qurta qulaq asa-asa gülmür, onun əlini tumarlayırdı, sanki, onunla birlikdə olmanın və Selestəndən konservləri almaq vədinin ona necə əziz olduğunu göstərmək istəyirdi. Birdən çaxır geyirtisilə qu quşunun boğulmasına aid ikili ad Oliveyranın başına vurdu və çox gülməli oldu, hər şeyi Emmanuelə danışmaq istədi, ancaq o, demək olar ki, boş butulkarı ona indicə qaytarmışdı, Emmanuel isə qəlbini parçalayaraq «Les Amants du Havre» oxuyurdu, bu, Sibillanın qəmgin vaxtlarında oxuduğu mahnıydı, amma Emmanuel onu xüsusi coşqunluqla, olduqca süni və sözlərini unudaraq oxuyurdu, çünki yalnız bir şey haqqında düşünən Oliveyranı sığallayırdı: yalnız gözləyənlər gözlənilməzlə qarşılaşacaqlar; o, qalereyaya yayılmış tutqun işığı görməməkçün gözlərini yummuşdu, oturub özünü lap uzaqlarda təsəvvür edirdi (okeanın o tayında – ya da bu, sadəcə, patriotizm tutmasıydı?) və

¹ Həqiqət şərabdadır. (Lat.)

226

onun sığındığı yerdə, onun cəmiyyətində arzulanmayan o təmiz, gözəl mənzərə. Görünür, Heraklit belə bir göstəriş verməsə də, qu quşunun boynunu qırmaq lazımmiş. Deyəsən, o, son dərəcə mütəəssir oldu, *puisque la terre est ronde, mon amour t'en fais pas, mon amour t'en fais pas*, çaxırdan və bu yağlı səsdən son dərəcə mütəəssir oldu, bir də görəcəksən ki, hönkürür, ya da Bəps kimi özünə yazığı gələcək: zavallı Horasio, ilişib-qaldın Parisdə, indi, yəqin ki, sənin doğma küçən Korrentes, Suipaça, Esmeralda və köhnə yerlər dəyişilib. O bütün gücünü yeni siqaret yandırmağa sərf etsə də, haradasa dərinliklərdə, gözlərinin dibində hələ də arzuladığı sığınacağı obrazı yanıb-sönürdü, okeanın o tayında deyil, bəlkə də, burada, lap yaxında, Qaland, ya da Pyuto küçəsində, yaxud da Tomb-İssuar küçəsində – nə deyirlərsə-desinlər, onun sığınacağı haradasa buralardadır, o, ilğim deyil, o, həqiqətən mövcuddur.

– Yox, ilğim deyil, Emmanuel.

– *Ta gueule, mon pote*, – Emmanuel öz saysız yubkaları arasında yeni butulkanı axtara-axtara söydü.

Sonra onlar tamam başqa şeylər haqqında söhbət etdilər və Emmanuel ona Selestenin Qrenel küçəsi yaxınlığında gördüyü batan qız barədə danışdı və Oliveyra onun saçlarının hansı rəngdə olduğunu bilmək istədi, ancaq Selesten onun ayaqlarından başqa heç nə görməmişdi, ayaqları sudan çıxıbmiş və polis öz lənətə gəlmiş vərdişinə uyğun hamını sorğu-suala tutmağa başlamamış Selesten aradan çıxıb. İkinci butulkanın sonuna yaxın onların kefi əməllicə kökəldi və Emmanuel «*La mort du loup*»¹dan parça söyləməyə başladı, Oliveyra isə «Martin Fyerro»nun altılıqlarından dedi. Artıq meydandan yük maşınları keçir, səs-küy eşidilirdi. Bir dəfə Delius... Yox, hissiyyatlı qadın olsa da, yalnız poeziya ilə kifayətlənməyib öz duyğularını əllərinin köməyi ilə izhar etsə də, qızınmaq üçün Oliveyraya sürtüşsə də, onun əllərini sıgallasa da və arada Selesteni söyərək ariyalar mızıldasa da, Emmanuele Delius haqqında danışmağa dəyməzdi. Oliveyra siqareti dodaqları arasında sıxaraq onu ağızının bir hissəsinə çevirib qulaq asdı və qadının ona sığınmasına imkan verdi, özünü ondan heç nəylə yaxşı olmamasına və uzaq başı Heraklit kimi müalicə

¹ Canavarın ölümləri (fr.)

olunmağın hər zaman mümkünlüyünə inandırıldı; bəlkə də, filosofun şagirdlərinin ağızdan-ağıza ötürərək bizədək gətirib çatdırdıqları ən mühüm vəsiyyəti elə bu olub ki, nə vaxtsa kiminsə həssas qulağı tutsun. Emmanuelin əlinin mehribancasına və *matter of fact*¹ düymələrini açması ona gülməli göründü və bu fikir də maraqlı oldu ki, filosof boğa-zadək peyinin içinə xəstə olduğu və hansısa vodyankadan əziyyət çəkdiyi üçün deyil, hansısa düsturu açmaq üçün giribmiş, o, bunu hikmət və ya öyüd-nəsihət şəklində izah etsəydi, dünya onu bağışlamazdı, belə isə o, bütün müvəqqəti sərhədləri qaçaqmal kimi keçərək və nəzəriyyə ilə bir-birinə sarmaşaraq bizə gəlib çatdı – ilk baxışdan onun parlaq *panta rhei*² ilə müqayisədə iyrenc detaldır, vəhşi terapiyadır, Hippokrat bunu elementar gigiyena baxımından damğalayar, eləcə də avara pişiklərin və qundaq körpələrinin dilində nəsə zümzümə edən Emmanuelin getdikcə keflənmiş dostunun üzərinə daha çox yıxılmasını da qınaydı; deyilən mülahizələrə tam laqeydlik göstərərək və təzəgələne doğru dumanlı canıyananlıqla hərəkət edərkən o istəyirdi ki, Oliveyra ilk avara gecəsindən məmnun qalsın, hətta azca olsa da, ona vurulsun, onda o, Selestəndən heyifini çıxardı. Divarın döşündə yerini rahatlayıb, köksünü ötürərək, ona nə istəyirsə etməsinə izin verəndə, özü isə barmaqlarını Emmanuelin saçları arasına salanda ona vurular və öz vəhşi Cənubi Amerika dilində ona nə demək istədiyini unudardı və bir saniyəlik təsəvvür edərdi ki, bu, Polanın saçlarıdır və Pola yenidən onun üzərinə atılıb Meksika pançosunu³, Kleyenin reproduksiyaları əks olunmuş açıqçalarını və Darrelin «Kvartet»ini əzərək, öz payını tələb etməzdən və onun yanında uzanıb titrəyə-titrəyə sevgi və şəfqət diləməzdən əvvəl diqqətlə, aralanaraq və öyrənə-öyrənə onu əzizləyər, əzizləyərdi, ancaq onun ağızı Suriya ilahəsi, Emmanuel kimi bulaşıqı və o, qəfildən dikələrək, saçlarından tutub darta polisə müqavimət göstərərək darta oturdu və dedi: «*On faisait rien quoi*»⁴. Bu zaman

¹ Burada: şübhəsiz (ing.)

² Hər şey axır. (yun.)

³ Panço – Mərkəzi və Cənubi Amerikada yapıncıya bənzər geyim.

⁴ Biz heç nə etmədik. (fr.)

Oliveyra gözlərini açdı və polisın ayaqlarını öz ayaqlarının yanında gördü, yaxası gülməli şəkildə açılmış, əlində də boş butulka; bir təpik və butulka dıgırlandı, bir təpik də arxasına və Emmanuelin sifətinə dəhşətli bir şapalaq, o qırıldı, inildədi və bununçün yeganə mümkün pozanı alıb, diz çökərək onu qaydaya salmağa, düymələrini bağlamağa tələsdi, axı heç bir şey olmamışdı; indi gəl, onları meydanadakı qəfəslə maşına qovan bu polisi başa sal, inkvizisiyanın tamam başqa şey olduğunu Bəpsə, Osipə izah et, əsasən də Osipə; ona necə izah edəsən ki, bütün bunlar olmalıydı və yeganə ləyaqətli yol geri çəkilmək, güc toplamaq və elə yxılmaq ki, nə vaxtsa ayağa qalxa biləsən. Emmanuel nə vaxtsa, mümkün...

– Onu buraxın, – Oliveyra polisdən xahiş etdi. – Zavallı məndən də keflidir.

228

Və zərbədən qorunmaq üçün başını vaxtında aşağı əydi. Digər polis onun kəməmindən tutub qəfəslə maşına soxdu. Onu düz «*Le temps des cerises*»¹ oxuyan Emmanuelin üstünə atdılar. Onları tək buraxdılar və Oliveyra zərbədən bərk ağrıyan ayağını ovuşdurmağa başladı, sonra isə «*Le temps des cerises*» oxumağa başladı, əgər bu o idisə. Yük maşını tərpendi, onu, elə bil, mancanaqdan tulladılar.

– «*Et tous nos amours*»², – Emmanuel bağırdı.

– «*Et tous nos amours*», – Oliveyra skamyada gərnəşərək və cibində siqaret axtararaq dedi. – Belə bir şey, qızım, Heraklitin yuxusuna da girməzdi.

– *Tu me fais chier*³, – Emmanuel dedi və hönkürüb ağladı. – «*Et tous nos amours*», – o, xırıltıyla oxudu.

Oliveyra polislərin barmaqlıqdan onlara baxaraq güldüklərini eşitdi. «Buyur, rahatlıq istəyirdin, bu da sənə rahatlıq, nə qədər istəyirsən. Aldın payını, di istifadə et, yoxsa nə düşünürdün – lazım deyil». Əlbəttə, telefonla zəng vurub yuxumun necə əyləncəli olduğunu danışmaq yaxşı olardı, ancaq qoymazlar, təkid etmək də yaramaz. Hərənin öz marağı var. Vodyankanı səbirlə, nəcislə və tənhalıqla müalicə edirlər. Üstəlik, Klubla da qurtarmışam, xoşbəxtlik-

¹ «Albalı zamanı» (fr.)

² *Burada*: amma mən əvvəlkiyə sevirəm... (fr.)

³ Gülməkdən üstünü batıracağam. (fr.)

dən, hər şey bitib, əgər nəşə qalıbsa – o da qurtaracaq, vaxt lazımdır. Yük maşını tində saxladı və Emmanuel «*Quand il reviendra, le temps des cerises*¹» qışqırdıqda polis pəncərəni açıb xəbərdarlıq etdi ki, əgər səslerini kəsməsələr, yaxşıca kötəklənəcəklər. Emmanuel üzüqoylu döşəməyə yığılıb bərkədən ağlamağa başladı, Oliveyra isə ayaqlarını borta dirəyib skamyada yerini rahatladı. Xana-xananı belə oynayırlar: daşı çəkmənin burnuyla vururlar. Bununçün nə lazımdır: daşın səthinin hamar olması, çəkmə və bir də qəşəng çəkilmiş xanalar; tabaşirlə, yaxşı olar ki, rəngbərəng olsun. Yuxarı damada – Göyüzü, aşağıda isə – Torpaq. Daşla Göyüzünə gedib çatmaq çox çətindir, adətən, hardasa səhvə yol verirsən və daş damadan kənara çıxır. Lakin tədricən zəruri vərdişlər yaranır, damadan-damaya tullanmağı öyrənirsən (balıqqulağı, düzbucaqlı, qarışıq xanalar da var, ancaq bunlar az oynanır) və sən demə, günlərin bir günündə sən Torpaqdan qoparaq öz daşınla birlikdə Göyüzünün özünə tullana və Səmayə daxil ola bilərsənmiş («*Et tous nos amours*», – üzüqoylu düşmüş Emmanuel zar-zar ağladı), pis olan yalnız odur ki, bu zaman ətrafda, demək olar ki, heç kəs Göyüzünə çata bilmir, sənə öyrənmisən və elə bu vaxt uşaqlıq sona yetir və sən kitabların arasına girirsən; Allah bilir, nəyə görə qəm dəryasına qərq olursan, başqa bir Göyüzünün seyrinə dalırsan, halbuki ona gedib çatmağı hələ öyrənmək lazımdır. Artıq uşaqlıqla vidalaşdığından («*Je n'oublierai pas le temps des cerises*²», – Emmanuel ayaqlarını döşəməyə vurdu) yaddan çıxarırsan ki, Göyüzünə çatmaq üçün daşlar və çəkmənin burnu lazımdır. Bunu nəcisin içində oturan Heraklit də bilirdi, yəqin ki, Emmanuel də hələ burnufırtılı uşaq olanda, albalılar onunçün çiçək açanda, ya da, Allah bilir, hansı yolla bu qəfəsli maşına düşmüş bu iki «mavi» (qapılar açılıb-örtüldü, ciyilti, hırıltı və fıstırq səsi eşidildi), bu iki nəfər döşəməyə uzanan Emmanuele, məmnuniyyətlə siqaret yandırmaq istəyən Oliveyraya baxıb dəli kimi hırıldayanda. Ancaq onun nə kibriti, nə də siqareti vardı, çünki polislərin ciblərini eşləməsini xatırlamırdı, *et tous nos amours, et tous nos amours*. Daşlar və çəkmə burnu, Sibilla bunu əla

¹ Bağçalarda albalı yetişəndə... (fr.)

² Yox, mən albalı vaxtını unuda bilmərəm. (fr.)

bilirdi, o isə – o qədər də yaxşı bilmirdi. Klub da az-çox bilirdi; daşlar və çəkmənin burnu – uşaqlıq illərindən, Bursakoda, ya da Montevideo yaxınlığında onlar düz Göyüzünə gedən yolu göstərdilər, nə vedaçı, nə dzen-buddizm, nə də hər cür esxatoloji təsəvvürlər lazım idi, hə, birbaşa Göyüzünə, yalnız çəkmə və xırdaca daşla silahlanaraq (bəlkə, xaçla yoxlayaçaq? Yox, bu predmeti idarə etmək çətindir). Axırıncı dəfə *l'azuru, l'azuru, l'azuru, l'azuru*¹ nişan alaraq necə lazımdırsa vurmaq və tarap, şüşə xıncım-xıncım oldu, indi şirniyyatsız yuxal-yat, yaramaz uşaq, kimin nə vecinədir, həmin qırılmış şüşənin arxasında sənin arzular cəmiyyətin yerləşirdi və Göyüzü elə arzulanan o cəmiyyətin və sığınacağı özüdür ki var, ancaq uşaqlıqda biz onu Göy adlandırırıq.

230

– Ona görə də, – Horasio dedi, – gəl oxuyaq və siqaret çəkək. Emmanuel, ayağa qalx, qoca zırzırı.

– «*Et tous nos amours*», – Emmanuel donqulandı.

– *Il est beau*, – maviyədən biri nazla Horasioya baxaraq dedi. – *Il a l'air farouche*².

O biri cibindən bürünc borucuq tapıb gülə-gülə və meymunluq edə-edə deşikdən baxmağa başladı. Daha gənc olan mavi, borucuğu ondan alıb özü baxmağa başladı. «Heç nə görünür, Jo». – o dedi. «Yox, görünür, əzizim», – Jo dedi. «Yox, yox, yox və yox». – «Hə, indi görünür, indi görünür. LOOK THROUGH THE – PEEPHOLE AND YOU'LL SEE PATTERNS PRETTY AS CAN BE»³. – «Lap qaranlıqdır, Jo». Jo kibrit qutusu çıxarıb birini kaleydoskopun önündə yandırdı. Şən ciyilti eşidildi, «*patterns pretty as can be. Et tous nos amors*», – Emmanuel döşəmədə oturaraq intonasiya ilə dedi. Hər şey yaxşıdır və hər şey vaxtındadır: xana-xana oyunu da, kaleydoskop da, elə hey baxaraq gözünü çəkə bilməyən balaca mavi də, ah, Jo, mən heç nə görmürəm, yandır, bir də, bir də, Jo. Skam-yada dikələn Horasio filosofa salam göndərdi, filosofun başı nəcis qalağının içindən bayıra çıxmışdı, iki gözü dəmir ulduzlara bənzəyirdi, «*patterns pretty as can be*», filosof haqlıymış: cəmiyyətə gedən yol, ola bilsin ki, cəmiyyətə

¹ Mavini, mavini, mavini (fr.)

² O qəşəngdir. Ancaq çox qəzəbli görünür. (fr.)

³ Bu deşikdən baxın və siz çox gözəl naxışlar görə bilərsiniz. (ing.)

yeganə mümkün yol belə bu aləm kimi ola bilməzdi, insanlar kaleydoskopun o tərəfindən tutmazdılar, deməli, onu düzgün çevirmək lazımdır, Emmanuelin köməyiylə, Polanın köməyiylə, Parisin, Sibillanın, Rokamadurun köməyiylə, Emmanuel kimi torpağın üzərinə atılıb dünyaya oradan, nəcis topasının içindən arxandakı dəlik vasitəsilə baxmaq lazımdır, *and you'll see patterns pretty as can be*; çəkmənin vurduğu daş bu dəlik-gözdən keçməlidir, onda Torpaqdan Göyədək bütün damalar açılacaq və labirint dağılacaq, saatın qırq zənciri dağılan kimi, belə ki, qulluqçuların nizamlanmış vaxtı darmadağın olacaq və Emmanuelin seliyi və tüpürcəyi, üfunətli qoxusu, filosofun nəcisi sayəsində arzular cəmiyyətinə aparan yola çıxmaq mümkün olacaq, bundan ötrü Göyə qalxmaq da lazım deyil (Göy, nə riyakar sözdür, *flatus vocis*¹), uzaqdakı cəmiyyətə torpağın üzəriylə adi insan addımlarıyla da getmək olar, ancaq o kirli körpüdə olan uşaq oyunundakı kimi Torpaqla Göyün bərabər olduğu müstəvidə; onda ola bilər ki, haçansa elə bir dünyaya daxil olarsan ki, orada Göy deyəndə yağlı mətbəx desməli yada düşmür və bəlkə də, günlərin birində sən, ya da başqa birisi dünyanın əsl üzünü görə bilər, *patterns pretty as can be* və beləcə, daşın arxasınca, nəhayət, arzulanan cəmiyyətə ayaq basar.

(-37)

Bu tərəfdən

Il faut voyager loin en aimant sa maison.

Giyom Apolliner,
Les mamelles de Tirésias².

37

Treveler³ adlandırılması onu – Argentinadan çıxmayan, yalnız bircə kərə Montevideoya gedən, bir dəfə də Asunson

¹ Səs titrəməsi (*lat.*)

² Öz evini sevirənsə, uzağa getmək lazımdır. Giyom Apolliner, "Tiresiyanın məməcikləri" (*fr.*)

³ Traveller – səyahətçi (*ing.*)

232

və Paraqvyada olan və hər iki paytaxtı böyük laqeydliklə xatırlayan bir adamı əməlli-başlı özündən çıxarırdı. Qırx yaşı olsa da Kaçimayo küçəsindən uzağa gedə bilməmişdi, sirkdəki inzibatçı işi və digər xırda-para işləri isə dünyanı *more Barnum*¹ dolaşmağa zərrə qədər də ümid vermirdi; sirkin fəaliyyət zonası paytaxtın La-Plata və Rosario dairələrindən uzun-uzadı dolanıb keçməklə Santa-Fedən Kar-men-de-Pataqonesə qədər uzanırdı. Ensiklopediyaların qızğın həvəskarı Talita ondan köçəri xalqlar və heyvandarlıqla məşğul olan tayfalar haqqında soruşanda Treveler donquldandır, ətirşahlı həyəti, qatlama kreslonu, dünyaya göz açdığı güşəni tərk etməmək prinsipini yalandan tərifləyirdi. Hərdən *mate* içə-içə arvadını heyrətə salan müdriklik nümayiş etdirir və ona elə gəlirdi ki, kifayət qədər təsiretmə qabiliyyətinə malikdir. Yuxuda bəzən onun ağızından xarici ölkələr, uzaq dəniz səyahətləri, gömrükdəki mürəkkəbliklər və qeyri-dəqiq bucaqölçənlər haqqında əcnəbi sözlər çıxırdı. Ancaq oyananda Talita bununla bağlı zarafat etmək istəyərkən Treveler ona bir şapalaq ilişdirir və hər ikisi dəli kimi gülüşürdülər; görünür, Treveler özünü ələ verməklə hər ikisinə yaxşılıq etmiş olurdu. Bir şeyi etiraf etmək lazımdır ki, bütün dostlarından fərqli olaraq, Treveler doyunca səyahət edə bilməməsinin günahını həyatın, yaxud taleyin üzərinə yıxmırdı. O, sadəcə, bir stəkan ardic arağını birməfəsə vurub, özünü nadir axmaqlardan sayırdı.

– Əlbəttə, mən onun ən yaxşı səyahətlərindən biriyəm, – Talita fürsət düşən kimi deyirdi. – Ancaq o axmaq bunu başa düşmür. Mən, senyora, onu xəyalımın qanadlarında üföqlərə aparmışam.

Bu sözlərin ünvanlandığı senyora, Talitanın tamamilə ciddi olduğuna inanır və təxminən belə cavab verirdi:

– Ah, senyora, kişilər elə anlaşılmazdırlar ki (hesab et ki, anlaşıldırlar).

Ya da:

– İnanın, bizim Xuan Antonio da belədir. Nə deyərsən də, heç vecinə də deyil.

Ya da:

– Heç vecinizə də almayın, senyora. Əsas can sağlığıdır, qalanı düzələcək.

¹ Barnum üsulu ilə (*lat.*)

Sonra Talita bunları Trevelerə danışdı və onlar mətbəxdə qarınları cırılanadək o qədər gülürdülər ki, az qalırdı paltarları sökülsün. Treveler üçün tualetdə gizlənilib dəsmalını və ya köynəyinin ucunu dişlərinin arasında sıxıb Talitanın «Sobrales» pansionundakı, ya da qarşı oteldəki senyoraları söhbətə tutmasını dinləməkdən maraqlı iş yox idi. Çox da uzun çəkməyən nəşəli dəqiqələrdə o, radioteatr üçün çoxseriyalı pyes yazmağı və bütün bu gonbulları özləri də bilmədən ora dartıb gətirməyi düşünürdü. Onlar göz yaş tökəcək və hər gün öz radioqəbuledicilərini buna kökləyəcəklər. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, o, səyahət edə bilmədi və bu, qara bir daş kimi onun ürəyindən asılıb qaldı.

– Elə bil, kərpicdir, – Treveler mədəsini göstərərək dedi.

– Heç vaxt qara kərpic görməmişəm, – dəhşətli sığın-tıya təsadüfən şahid olan sirk direktoru dedi.

– Bir yerdə oturub-qalmağım ürəyimi sıxır. İşə bir bax, Ferraquto! Elə şairlər olub ki, *heimatlos*¹ olmalarından şikayətləniblər!

– İspanca de, çe, – direktor dedi və ona adıyla elə dramatik şəkildə müraciət etdi ki, canına vicvicə düşdü.

– Deyə bilmərəm, Dir, – Treveler ona adıyla müraciət etdiyinə görə üzr istəyərək mızıldandı. – Yoldakı dayanacaq-larda oazis kimi gözəl əcnəbi sözlər var. Demək, biz heç vaxt Kosta-Rikaya getməyəcəyik? Ya da Panamaya, orada qədim zamanlarda imperatorların yelkənli gəmiləri... Qardel Kolumbiyada ölüb, hə, Dir, Kolumbiyada!

– Yaxşı, getdim saymağa, çe, – direktor saatını çıxarıb dedi. – Evə gedirəm. Mənim Kukam, yəqin ki, indi özündən çıxıb.

Treveler kontorda tək qaldı və Konnektikutdakı axşam-ların necə olması barədə düşündü. Təsəlli üçünsə həyatında baş verən yaxşı şeyləri yadına saldı. Məsələn, onun həyatının ən yaxşı xatirələrindən biri 1940-cı ildə olmuşdu; o, səhər-səhər əlində stəkan öz şefinin kabinetinə daxil olub oradan işdən azad olunmuş vəziyyətdə çıxanda, rəis otaqda islanmış üzünü qurulayırdı. Bu, onun həyatında baş verən yaxşı şeylərdəndi, çünki məhz həmin ay onun vəzifəsini

¹ Burada: soysuz qarıblər (alm.)

böyütmüşdülər, ancaq yaxşı olan bir şey də onun Talitayla evlənməsiydi (hətta onlar hər ikisi bunun əksini söyləsələr də); Talita öz əczaçı diplomu ilə həmişəlik Trevelerin bronxit əleyhinə şamlar aldığı mikstura qoxuyan aptekdə qocalmağa məhkum idi. Talitanın onun xahişi ilə verdiyi izahatlar axırda məhəbbətə çevrildi. Treveler hətta deyirdi ki, Talitaya məhz qız başını aşağı dikib şamların niyə mədə dolu olanda deyil, məhz boşaldandan sonra daha yaxşı təsir etdiyini izah edən anda vurulub.

– Nankor, – Talita xatirə dəqiqələrində deyirdi. – Sən hər şeyi əla başa düşürdün, sadəcə, məni çoxlu danışdırmaq üçün özünü axmaqlığa vururdun.

– Əczaçı məsələnin intimliyindən asılı olmayaraq həmişə həqiqəti deməlidir. O axşam səndən ayrıldıktan sonra ilk şamı necə həyəcanla qoyduğumu kaş ki biləydin. Yaşıl rəngli iri şamı.

234

– Evkalipt şamını, – Talita deyirdi. – «Çox sağ ol» de ki, sənə iyirmi metrədən sarımsaq iyi vuranlardan vermirdim.

Ancaq bəzən kədərli anları da olurdu və qeyri-müəyyən bir duyğu yaranırdı ki, bax yenə də şənlənməkdən başqa çarələri yoxdur, tək bu Buenos-Ayresin «fövqəladə» ... («fövqəladə» sözünə nə əlavə etmək olar? Axırda həmişəki kimi qaşıqdan içməyə məcbur olur və qara kərpicdə mədəsinə enir) olmayan həyatından, onun dərd-qəmindən uzaq olsunlar.

Talita Trevelerin kədərini senyora Qutuzzoya belə danışırdı:

– Siesta¹ saatlarında nəse tutması tutur və bu, ağciyər iltihabına gətirib çıxarır.

– Yəqin, daxili soyuqdəymədir, – senyor Qutuzzo deyirdi. – «Qara bağır» deyirlər.

– Yox, senyora, onun qəlbi ağrıyır. Mənim ərim şairdir axı, inanın.

Treveler tualetə girib dəsmalı ağzına tutur və gözləri yaşaranadək gülürdü.

– Bəlkə, allergiyası-zadı var? Bax mənim balaca Vitiorum, odur, görürsünüz, əməkəməci pöhrəliyində oynayır, özü də təmiz uşaqdır, ancaq kərəvizdən allergiyası tutanda

¹ Siesta – isti ölkələrdə, əsasən də Latın Amerikasını ölkələrində günorta istirahəti

Kvazimodaya dönür. Gözlərinin qarası axıb gedir, qurbağa gözü kimi şişir, üstəlik, ayaq barmaqları da hərəkət etmir.

– Ayaq barmaqlarını tərپətmək o qədər də vacib deyil, – Talita deyir.

Ayaqyolundan Trevelerin məhrəbayla boğulmuş nəritisi eşidilir və Talita söhbətin mövzusunı dəyişərək senyora Qutuzzonun fikrini yayındırır. Treveler, adətən, gizləndiyi yerdən məyus ovqatda çıxır və Talita onu başa düşür. Talitanın anlayışı haqqında xüsusi olaraq danışmaq lazımdır. Bu, ironik-incə və sanki, kənar bir anlayışdır. Onun Trevelərə olan məhəbbəti bulaşq qazanların yuyulmasından, uzun və yuxusuz gecələrdən, ərinin bütün nostalji fantaziyalarının qəbulundan, tanqoya və trukoya olan həvəsindən hörülür. Treveler səyahət etmədiyini yada salıb kədər-lənəndə (Talita bilir ki, səbəb bu deyil və onun dərdi daha böyükdür), sadəcə, onun yanında olub çoxlu danışmaq, ona mate dəmləmək, tütününün əlinin altında olmasını təmin etmək – bir sözlə, qadının kişi qarşısında olan bütün öhdəliklərini yerinə yetirmək və asan olmasa da, kölgədə qalmaq lazımdır. Talita Trevelerlə birgə sirkdə olmağından məmnundur, o, sayan pişiyi səhnəyə çıxılmazdan qabaq darayır və direktorun bütün mühasibat işlərini aparır. Hərdən Talitaya elə gəlir ki, Treveleri qayğılandıran bütün bu bəsit dərinliklərə ondan qat-qat yaxındır, ancaq metafizikayla bağlı hər cür eyham onu qorxudur və axırda o, özünü inandırır ki, dərinliyə girib oradan qara yağlı fəvvarəni çıxara biləcək yeganə adam yenə əridir. Bunlar hamısı havada uçur, sözlərdən və ya hərəkətlərdən paltar geyinir və başqa cür – təbəssüm, ya da məhəbbət adlanırlar, sirk adlanırlar, həyat adlanırlar və sən bu həyatda əşyalara ən dəhşətli və qorxulu adlar verir, özünsə heç kəsi saymırsan.

Başqa imkanları olmadığına görə Treveler hərəkət adamıdır. Özü dedi ki, məhdud fəaliyyət adamı, çünki onun fəaliyyəti ora-bura qaçıb sağ-solundakıları öldürməkdən ibarət deyil. Dörd onillik ərzində o, bir neçə müxtəlif mərhələdən keçmişdir: futbol (kollecdə mərkəz hücumçusu, heç də pis deyildi); küçələrdə ora-bura qaçma, siyasət (1934-də Devotoda bir ay həbsxana); dovşan və arı çoxaltmaq, kərvəz yetişdirmək (Mansanaresdəki fermada, üçüncü ayda dovşanlar taundan öldülər, arılar vəhşiləşdilər);

236

avtomobilizm (Marimonun yanında ikinci sürücü, Resisten-siyada çevrildilər, üç qabırğası qırıldı); dülgərlik (küçəyə atılmış köhnə mebellərin təmiri, tam iflas) və nəhayət, evlilik, şənbə günləri kirayə motosikletlə General Pas prospekti ilə gəzinti. Güzəranla bağlı bu işlərdən o, az şey əxz etmədi: iki dil öyrəndi, yazı işində ustalaşdı, soteriologiya və şüşə kürəciklərə ironik maraq göstərməyə başladı və necə oldu-sa, mandraqora kökü yetişdirmək fikrinə düşdü, bununçün kartof dənələrini torpaq və sperma doldurulmuş ləyənə əkd; kartof dənələri gözləndiyi kimi sürətlə yetişib bütün pansionu basdı, zoğlar pəncərələrə sarmaşdı və Talita qayçıyla silahlanıb gizlicə tədbir görməyə başladı; Treveler bu xoşagəlməzlikdən şübhələnərək bitkinin budaqlarını tədqiq etdi və dinməz-söyləməz bu qollu-budaqlı mandraqoradan imtina etdi. *Alraune*, bir sözlə, bütün «uşaq xəstəliklərinə» tutuldu. Hərdən Treveler oxşarına eyham vuraraq onun bəxtinin daha çox gətirdiyini deyir, ancaq, nədənsə, bu, Talitanın xoşuna gəlmir, o təşvişə düşərək ərini qucaqlayıb öpür və hər şey edir ki, onu bu fikirdən uzaqlaşdırsın. Məsələn, Treveleri xüsusi hisslər bəslədiyi Merlin Monroya baxmağa aparır, özüysə «Prezident Roka» kinoteatrının qaranlığında əsl sənətin doğurduğu hisslərə qarşı qısqanclığını boğmağa çalışır.

(–98)

38

Talita əmindir ki, Treveler gənclik dostunun uzaq ellər - dən geri qayıtmasına sevinir, çünki «Andrea S» gəmisində Horasio adlı birinin zorla Argentinaya köçürülməsi barədə xəbəri eşidəndə Treveler ilk olaraq sirkdəki sayan pişiyə bir təpik vurub, sonra da elan etdi ki, həyat çox alçaq bir şeydir. Buna baxmayaraq, Talita ilə birlikdə sayan pişiyi də səbətə qoyub onu qarşılamaq üçün limana getdilər. Oli - veyra əlində kiçik çamadan gömrüyün yerləşdiyi çardağın altından çıxdı və Treveleri görəndə kimi tanıyıb qaşlarını ya təəccüb, ya da təəssüflə qaldırdı.

– Nə xoş təsadüf, çə?

– Salam, – Treveler onun əlini Oliveyranın gözləmədiyi mehribanlıqla sıxaraq dedi.

– Yaxşı, – Oliveyra dedi, – gedək limandakı aşxanada qızarmış kolbasa yeyək.

– Tanış ol, arvadımdır, – Treveler dedi.

Oliveyra «çox şadam» dedi və demək olar ki, Talitaya baxmadan əlini uzatdı və dərhal soruşdu ki, pişik onun nəyidir və niyə onu səbətdə limana gətiriblər. Bu münasibətdən inciyən Talitanın ondan tamamilə zəhləsi getdi və dedi ki, pişiyi də götürüb evə, sirkə qayıdır.

– Yaxşı, – Treveler dedi. – Onu otaqda pəncərənin qabağına qoy, özü bilirsən də, koridor onun xoşuna gəlmir.

Oliveyra yeməkxanada qırmızı şərabı girişib, üstündən qızardılmış kolbasa və sosiska yedi. O, demək olar ki, ağzını açmadığından, Treveler ona sirkədən, Talita ilə evlənməsindən danışdı. Ölkədəki siyasi durumu və idmanla bağlı vəziyyəti qısaca şərh etdi, Paskualito Peresin yüksəlişi və məğlubiyyəti barədə danışdı. Oliveyra dedi ki, Parisdə Fanxionu görüb və o «əyriyaq», deyəsən, ayaq üstə yuxulayırmış. Treveler acdı və içalat sifariş verdi. Oliveyranın təklif olunan yerli siqareti gülümsəyərək yandırması və tərifləməsi onun xoşuna gəldi. Odur ki şərabın ikinci litrinə birlikdə başladılar və Treveler öz işi və daha yaxşı iş tapmaq ümidini itirdiyi barədə danışdı; başqa sözlə, harada ki iş azdır, orada sifət çoxdur. Elə hey gözləyirdi ki, bəlkə, Oliveyra da nəse deyə, heç olmasa, bu qədər uzun ayrılıqdan sonra təsəlliverici bir söz deyə.

– Sən də bir şey danışsana, – o dedi.

– Hava yaman dəyişkən idi, – Oliveyra dedi, – ancaq bəzən yaxşı günlər də olurdu. Bir də: Sesar Bruto nə yaxşı deyib: oktyabrda Parisə gəlsən, mütləq Luvra get. Başqa nə ola bilər ki? Hə, bir dəfə Vyanaya qədər gedib çıxmışdım. Orada əla kafelər var, gonbul qadınlar öz itlərini və ərlerini oraya strudel yeməyə gətirirlər.

– Yaxşı, yaxşı, – Treveler dedi. – Əgər istəmirsənsə, danışmağa məcbur deyilsən.

– Bir dəfə kafedə qənd əlimdən masanın altına düşdü. Parisdə... yox, Vyanada.

– Kafedən danışmağa görə o boyda gölməçəni üzüb gəlmənə ehtiyac yox idi.

– Ağıllı adama çox söz lazım deyil, – Oliveyra kolbasanın quyruğunu olduqca ehtiyatla kəsərək dedi. – Bu cür

Belələrini mədəni paytaxtda tapa bilməzsən, çə. Bu, sırf Argentinayla bağlıdır, belə də deyirlər. Argentinalılar orada buranın ətindən ötrü, sadəcə, ağlayırlar, mən Argentina şərabından ötrü ağlayan bir senyora tanıyırdım. O deyirdi ki, fransız şərabını soda ilə içmək olmur.

– Cəfəngiyatdır, – Treveler dedi.

– Əlbəttə ki, bizdə olan dadlı pomidorlar və kartoflar dünyanın heç bir yerində yoxdur.

– Görünür, – Treveler dedi, – sən orada qaymaqlarla oturub-durmusan.

– Olurdu. Ancaq nədənsə, mənim oturuşum-duruşum, əgər sənin incə təbirincə desək, onların döşünə yatmadı. Buralar yaman nəmişlikdir, dostum.

– Hə, – Treveler dedi. – sənə iqlimə uyğunlaşmaq lazımdır.

238

Beləcə, iyirmi dəqiqə də keçdi.

(– 39)

39

Təbii ki, Oliveyra Trevelerə Montevideoda dayandıqları zaman bütün kasıb məhəllələri eninə-uzununa gəzərək soraqlayıb-baxdığı, hətta qarabuğdayı bir oğlanın etibarını qazanmaq üçün bir-iki qədəh gillətdiyi barədə danışmağa hazırlaşmırdı. Hətta saysız-hesabsız yeni binalardan başqa heç bir şey görmədiyi, «Andrea S» lövbərlərini qaldırandan sonra limanda keçirdiyi bir saat ərzində suda qarniyuxarı üzən xeyli ölü balıq, balıqların arasında orada-burada yağlı suda sakitcə yırğalanan prezervativlər haqqında da. Gəmiyə qayıdıb, bəlkə də, Lukkadır, bəlkə, doğrudan da, Lukka - da, ya da Perucadır düşünməkdən başqa çarə yoxdur. Bir sözlə, bıqara şeylərdir.

Doğma torpağa yola düşməzdən öncə Oliveyra bu qənaətə gəldi ki, keçmişdə olan hər şey keçmişdə olmayıb və əqli ekvilibristikanın və bir çox başqa şeylərin köməyi ilə öz gələcəyini təsəvvür etmək heç də çətin deyil. O gələcəkdə artıq oynanılmış oyunları da oynamaq mümkün olacaq. O anladı ki (yalnız dan yeri ağarmamışdan qabaq gəminin burnunda, reydin sarımtıl dumanında), əgər o, öz dediyindən əl çəkməsə və asan qərarlardan imtina etsə,

heç bir şey dəyişməyəcək. Kamillik – əgər belə bir şeyin mövcudluğunu fərz etsək, o, ikiüzlülükdən başqa bir şey deyil. Hansı kamillikdən danışmaq olar ki, səbətində pişik, Manpolo Trevelerlə birlikdə onu gözləyən bu qadını nəyilə-sə başqa bir qadına bənzətdi (elə bil, heç Montevideonun kasıb məhəllələrini ələk-vələk etməmiş, taksilə Təpəyə dırmaşmamış və sözə baxmayan yaddaşında köhnə ünvanları qurdalamamışdı). Ya davam etmək, ya hər şeyi yenidən başlamaq, ya da birdəfəlik qurtarmaq lazımdır: körpü hələ ki yoxdur. Əlində çamadan limandakı aşxanaya yollandı; bir dəfə burada lül-atəş olduqları vaxt bir nəfər ona qauço Betinotinin vals oxuması haqqında danışmışdı: «Mənim diaqnozum çox sadədir, mənə heç nə kömək etmər». Valsda «diaqnoz» sözünün işlədilməsi Oliveyraya dözülməz göründü, amma onu nəsihət kimi dönə-dönə təkrarladı, bu zaman Treveler ona sirk haqqında, K.-O. Lausse, hətta Xuan Peron haqqında danışdı.

(-86)

40

Anladı ki, onun geri qayıtması heç də sadə məsələ deyil. O, Trevelerlərin kök atdığı «Sobrales» pansionunun qarşısındakı mehmanxana otağında bədbəxt və fədakar Hekreptenlə maraqsız bir həyat keçirirdi. O, qızın xoşuna gəlmişdi, Hekrepten göyün yeddinci qatındaydı; o, məhəbbətdən və yağlı kökə hazırlamaqdan heç nə anlamasa da, əla mate dəmləyir və başqa evdarlıq məziyyətlərinə malik idi; eyni zamanda, Oliveyranın getmək və qayıtmaq barədə istədiyi qədər düşünməsinə mane olmurdu. Bu problem onun qabardin parçalara həsr etmədiyi vaxtının çoxunu alırdı. Treveler onun Buenos-Ayresdə yalnız axmaq şeyləri görmək maniyasını və şəhəri korsetə bürünmüş fahişəyə bənzətməsini tənqid etməkdən başladı, ancaq Oliveyra ona və Talitaya izah etdi ki, şəhəri söyməsi onu sevməməsi anlamına gəlmir və yalnız ağıldankəm adamlar bunu yanlış dəyərləndirə bilər. Onlar, nəhayət, anladılar ki, Oliveyranın öz həqiqəti var və o, Buenos-Ayreslə dərhal və riyakarcasına barışa bilməz, o, indi bu məmləkətə Avropada olduğu vaxtlara nisbətən daha uzaqdır. Onu yalnız köhnə əyyamlardan

240

qalma mate, De-Karonun valları və bəzən axşamüstülər liman gəzintiləri gülümsəməyə məcbur edə bilirdi. Onlar Hekreptenin mağazada olmasından istifadə edərək üçlükdə şəhəri dolaşır və Treveler Oliveyrada şəhərlə barışma əlamətləri görmək ümidilə altdan-altdan baxır və az qala, pivənin çəlləyinə girirdi. Ancaq Talita daha çox inadkarlıq və etinasızlıq göstərərək onun hər şeyi qəbul etməsini tələb edirdi: məsələn, Klorinda Testanın rəsmlərini, ya da Torre Nilsonun filmlərini. Onlar özlərindən gedənə qədər Bioy Kasares, David Vinyas, Kastellani ata, Manauta və siyasət haqqında mübahisə edirdilər. Axırda Talita başa düşdü ki, Oliveyra üçün harada – Buenos-Ayresdə, yaxud Buxarestdə olmasının fərqi yoxdur və əslində, o qayıtmayıb, onu gətiriblər. Bütün bu mübahisələrin üzərində həmişə hansısa patafizik bir ruh dolaşırdı və histriyon axtarışları baxımından hər üçünün fikri üst-üstə düşürdü ki, bu zaman baxan və baxılan mərkəzdən kənar qalırdı. Talita ilə Oliveyra o həddə qədər vuruşurdular ki, axırda bir-birinə sayğı göstərməli olurdular. Treveler Oliveyranın iyirmi yaşında necə olduğunu xatırlayır və bu zaman ürəyi sancırdı, bəlkə də, pivə başına vururdu.

– Məsələ burasındadır ki, sən şair deyilsən, – Treveler deyirdi. – Və bu şəhəri bizim kimi göy üzünün altında bərq vuran yekəqanlı, ayaqlarını San-Visentə, Bursakoya, Sarandiyə, Palomerə qoyan nəhəng hörümçək kimi təsəvvür edə bilmirsən, bir neçə ayağını suya salan yazıq həşərat isə bilmir ki, burada çay necə çirklidir.

– Horasio maksimalistdir, – yenicə etibarını qazandığı Talita ona canıyananlıq etdi. – Nəcib atın yarmasında böyənək. Artıq başa düşmək lazımdır ki, biz ciddi buenos-ayreslilik və Pyer Mandyarqın kim olduğunu bilirik.

– Ancaq burada küçələrdə, – Treveler gözlərini dolandıraraq dedi, – süzgün baxışlı qızlar görürsən, sifətləri də, elə bil, südlü sıyıqdan və «El-Mundo» radiostansiyasının proqramlarından ibarət qəşəng və səfeh trafaretə salınıb.

– Sirkdə işləyən azadfikirli və intellektual qadınlar istisna olunmaqla, – Talita ciddi tərzdə dedi.

– Və kanyen folkloru mütəxəssisləri kimi müəyyən tərbiyəli insanlar. Evdə yadıma sal, mən sənə İvonn Gitrinin etiraflarını oxuyum, əla şeylərdir.

– Yeri gəlmişkən, senyora Qutuzzo dedi ki, əgər Qar-delin antologiyasını geri qaytarmasan, gül dibçəyini sənin başında sındıracaq, – Talita xəbərdarlıq etdi.

– Əvvəlcə mən etirafları Horasioya oxuyacağam, qoca toyuq gözləyə də bilər.

– Senyora Qutuzzo Hekreptenlə mirt vurmağa gələn o yeryapalağıdır?

– Özüdür ki, var; onlar bu həftə dostlaşdılar. Bir neçə gündən sonra nə baş verəcəyinə baxarsan, bizim dəyərlər belədir.

– «Gümüşü ayın altında», – Oliveyra dedi.

– Bütün hallarda sənin Sen-Jermen-de-Prendən yaxşıdır, – Talita dedi.

– Ola bilər, – Oliveyra ona baxaraq dedi. Əgər gözlərini bir az da qıysa... Bu Talitanın adətidir, fransız sözləri deyən-də belə edir, onun adətidir, amma o da gözünü qıydı. (Əzcaçıqaz, təəssüf.)

Hər üçü söz oyununa girişdilər və «söz qəbiristanlığında oyunlar» uydurub, Xulio Kasares lüğətinin 558-ci səhifəsindən sözlər seçdilər; məsələn: *la hallulla, el hamago, el haliato, el haloque, el hamez, el harambel, el harbullista, el harca y la harija*¹. Qəlblərinin dərinliyində onlar az-maz da olsa, argentinalı xarakterinin imkan verdiyi qədər, zamanın labüd gedişini nəzərə alaraq kədərləndilər. O ki qaldı əzcaçılara, Treveler dedi ki, guya, onlar Merovinqlərin soyundandırlar, ona görə də Oliveyra ilə birlikdə Talitaya əzcaçı ordalarının Kataloniyaya qara dəhşət, qırmızı istiot və asırqal səpmələrindən bəhs edən epik poema həsr etdilər. Nəhəng atların üstündə minlərlə əzcaçı qövmləri. Ucsuz-bucaqsız əzcaçı çöllərində düşüncələr. Ah, əzcaçılar imperatriçası, bizə rəhm et, sizə məğrucasına səslənənlərə, vəhşi atları ram edənlərə, dünyanı dolaşanlara, qorxubilməzlərə, aradan çıxanda dabanına tüpürənlərə.

Bu aralar Treveler direktoru yavaş-yavaş bişirirdi ki, Oliveyranı sirkə işə götürsün, onun qayğılarının obyektinə isə otaqda oturub mate içə-içə doğma ədəbiyyata girişməkdə.

¹ Qızdırılmış kərpiclərin və ya daşların üzərində bişirilmiş kökə; arı yapışqanı; balıqla qidalanan qartal növü; qədim kiçik gəmi (faluka); yırtıcı quş lələklərinin xüsusi şəkildə kəsilməsi; xalça növü; pəltək; mərakeşlilərin özünəməxsus hərbi birləşmələri, un tozu (*isp.*)

O, problemə elə aludə olmuş və elə coşmuşdu ki, qabardin parça ticarəti əməlli-başlı geriləmişdi. Məclislər Trevelerin dostu, senyora Qutuzzoya və başqa mərifətli qadınlara və kişilərə otaqlar kirayə verən don Kresponun həyatində təşkil olunurdu. Hekreptenin mehriban qayğıları ilə əhatə olunmuş Oliveyra onun nəvazişlərindən tamamilə ərköyünləşərək günortayacan yatır, maariflənmə dəqiqələrində çamadanın dibindən çıxardığı Krevelin kitabçasına baxır və getdikcə daha çox rus romanlarının qəhrəmanlarına bən-zəyirdi. Bu nizamlı başağrısından yaxşı heç bir şey çıxa bil-məzdi, ürəyində ümid edirdi ki, gözlərini yumanda nəse daha yaxşı bir şey görəcək və yuxuya gedəndə beyni açılacaq. Sirklə bağlı irəliləyiş yox idi, direktor daha bir işçi götürməyi eşitmək belə istəmirdi. Axşamüstü Treveler öz xidməti vəzifələrinin icrasına başlamazdan öncə don Krespo ilə mate içməkçün həyatə düşdü, Oliveyra da çıxdı və onlar birlikdə güc-bələyla fırlanan patefonda köhnə vallara qulaq asdılar; ancaq köhnə valları elə belə də dinləmək lazımdır. Hərdən Talita «söz qəbiristanlığı», yaxud Trevelerlə uydurduqları və dəlicəsinə qapıldıqları «tərəzi-sual» adlı başqa bir oyunu oynamaq üçün Oliveyranın qarşısında oturardı. Don Krespo onları dəli, senyora Qutuzzo isə axmaq hesab edirdi.

242

– Sən heç vaxt onun haqqında danışmırsan, – bəzən Treveler Oliveyraya baxmadan deyirdi. Bu, ondan güclüydü; ancaq soruşmağa qərar verəndə də, nədənsə, baxışlarını yayındırırdı, eynilə naməlum səbəbdən Fransa paytaxtının adını çəkməyib gah «o», gah da «onun haqqında» dediği kimi. Elə bil, ana öz uşağının tanrının yaratdığı ayıb yerinin daha ədəbli adını tapıb deməkçün baş sındırır.

– Maraqlı heç nə yoxdur, – Oliveyra cavab verirdi. – İnanmırsan, get bax.

Bu, uğursuz mühacir Treveleri qəzəbləndirməkçün ən yaxşı üsul idi. Bundan sonra o daha inadkarlıq etmir, «Kasa Amerika» mağazasından aldığı qorxunc gitarasını kökləyib tanqo çalmağa başlayırdı. Talita bir qədər pərt halda tərs-tərs Oliveyraya baxardı. Treveler konkret heç nə söyləmədən onun beyninə yeritmişdi ki, Oliveyra qəribə tiptir və bu, ilk baxışda bəlli olsa da, hər halda, onun qəribəliyi yalnız bundan ibarət deyil, tamamilə başqaydı, heç bir şeyə bən-

zəmiri. Elə axşamlar olurdu ki, elə bil, hamı nəse gözləyirdi. Birlikdə onlarçün yaxşıydı, ancaq hiss olunurdu ki, bu, tufanqabağı sakitlikdir. Və əgər belə axşamlarda onlar «söz qəbiristanlığını» açanda *sistit*, *sitol*, *sitoplazma*, *sianoz*, *sianoz-kalium*, *serebral iflic* kimi sözlər çıxsaydı, onlar gizli saxladıkları xarab ovqatlarıyla yatmağa gedir və bütün gecəni xoş və əyləncəli yuxular görürdülər; bəlkə də, ziddiyyət üzündən.

(-59)

41

Gündüz saat ikidən sonra gün düz Oliveyranın üzünə düşdü. Bu istidə mismarları düzəltmək çox çətin idi; onları plitə döşəmənin üzünə qoyub çəkiclə döyəcləyirdi (çəkiclə mismar düzəltməyin necə təhlükəli iş olduğu hamıya bəlidir: mismar, demək olar ki, düzəlib, amma sən hələ də döyəcləyirsən, birdən o çevrilir və sən onu tutan barmağını əzirsən (sanki, acığa), amma sən inadından dönməyərk çəkici döşəməyə döyürsən (hamı bilir necə), inadla döyürsən, döyürsən).

Hər dəfə o, mismarların yarısını düzəldib qurtardıqdan sonra başını qaldıraraq açıq pəncərəyə baxaraq fit çalır ki, Treveler baxsın. Onun pəncərəsindən otağın bir hissəsi əla görünür və ona xəlvətcə nəse deyirdi, yəni Treveler oradadır və ola bilsin ki, Talitayla yatıblar. Trevelerlər gündüzlər çox yatırdılar, bu, sirkədə çox yorulduqlarından deyil, prinsip məsələsiydi, odur ki Oliveyra buna hörmətlə yanaşırdı. Gündüz saat üçün yarısında Treveleri oyatmaq riskli iş idi, ancaq Oliveyranın bütün barmaqları göyərək-qanadığından çiy kolbasaya oxşayır, baxanda adamın ürəyi ağrıyırdı. Barmaqlarına baxdıqca hiss edirdi ki, Treveleri durğuzmaq lazımdır. Həm də mate içməkdən ötrü ürəyi yanırdı, dəmtotu isə qurtarmışdı, daha dəqiqi, yarım dəmlək ancaq qalmışdı, Trevelerlə Talita ona ballast üçün kağıza bükülü mismarlarla birlikdə, heç olmasa, yarım dəmlək ot atsaydı - lar, pəncərəni mıxlayıb qurtarardı. Düz mismarlar və mate olduqdan sonra siestaya da dözmək olar.

«İnanılmazdır, mən çox bərk fitləyirəm», – gözünə gün düşən Oliveyra düşündü. Üç qadın və bir xidmətçi qızın

244

yaşadığı aşağı mərtəbədəki gizli müəssisədə kimsə onu yamsılayaraq yazıq-yazıq fit verdi – bəlkə də, çaydan qaynadı, ya da kimsə dişsiz damaqlarıyla fisıldadı. Çaldığı fitin yaratdığı şən ovqat və yarış ruhu Oliveyranın xoşuna gəldi, ona görə də öz bacarığından sui-istifadə etməyib onu daha mühüm anlara saxladı. Çox zaman – ancaq hər gün yox – gecə saat birdən səhər saat beşədək kitab oxuyanda fitin ədəbiyyatın əhəmiyyətli mövzularından biri olmamasına mat qalmışdı. Çox az sayda müəlliflər öz personajlarını fit çalmağa məcbur etmişdilər. Demək olar ki, heç kəs. Onlar öz obrazlarını yetərinə yeknəsəq repertuarlara məhkum etmişdilər (onlar danışır, cavab verir, mahnı oxuyur, qışqırır, donquldandır, dişlərinin arasında yavaş-yavaş danışır, xəbər verir, pıçıldayır, bərkədən danışır və nitq söyləyirdilər), ancaq elə bir qəhrəman yox idi ki, öz hərəkətlərinin böyük anını elə bir fitlə qeyd etsin ki, şüşələr çiləklənib tökülsün. İngilis skvayrları öz itlərini fitlə çağırır və Dikkensin bəzi personajları kebləri saxlamaq üçün fit verirdilər. Argentina ədəbiyyatında isə lap az fit çalırıldı, bu biabırçılıqdır. Ona görə də Oliveyra, Kambaseresi oxumasa da, əsərlərinin adına görə onu ustad saymağa meyilliydi; bəzən o, elə bir günü xəyalına gətirirdi ki, fit görünən və görünməyən yollarla Argentinaya girir, onu öz fırlıtlı parlıtısına qərq edir və heyretə gəlmiş dünyaya bu ət dövlətinin, səfirliyin bu ölkə haqqında verdiyi rəsmi məlumatlara daxil olmayan yeni simasını göstərir (Hayns Mitre Pasanın kulinariyaya aid bazar bura-xılışları və əlbəttə, «Boka-yuniors» ziqzaqları, baqualanın, ya da Boedo məhəlləsinin nekrofil kultu). «Sənin ananı (mismara müraciətlə), sakit düşünmək olmur, lənət şey-tana». Ancaq bu düşüncələr onu çiyəndirdi, çünki çox bəsitdilər, halbuki o əmindir ki, Argentinanı utandırmaq, onun bir əsrlik qanunsuz istilalar altında gizlənmiş vicdanını axtarıb tapmaq, Argentina esseistlərinin gözəl yazılarını çalışıb göstərmək lazımdır, axı o, bunu istəmirdi. Ancaq onun misli görünməmiş lovğalığını ifşa etmək üçün tələk rolunu oynamağa kim cəsarət edəcək?

Kim ona baxıb gülməyə cəsarət edəcək ki, o utanıb-qızarsın, hələ görəcəksən ki, anlayış və razılıqla gülümsədi. Hə, cavan oğlan, niyə həyatını korlayırsan? Budur, bu mis-mar, görünür, o birilər kimi tərs deyil, deyəsən, sözbəxandır.

«Dəhşətli soyuqdur», – özünütəlqinin gücünə inanan Oliveyra öz-özünə dedi. Tər alından axıb gözlərinə dolur və mismarın əyilən yerini heç cür üzüyuxarı saxlamaq olmur – du, ona görə də hətta ən yavaş zərbədən belə tərlə barmaqların arasından sürüşüb çıxır, əzilmiş barmaqlar göyərirdi (soyuqdan). Bədbəxtlikdən, günəş düz pəncərəyə düşürdü (bu, qarlı çöllər üzərində parlayan aydır, o isə tarantasını qarlı çöllərlə aparən atları fitləyib-tələsdirirdi), saat üçə qalmış otaqda qar basmamış künc-bucaq qalmadı. Oliveyra qarın üstündə yavaş-yavaş donurdu, tezliklə, slavyan yazarlarının hekayələrində çox gözəl, hətta cəlbədicə təsvir olunan yuxu onu tamam əldən salacaq və bədəni hüdudsuz çöllərin meyit kimi ağappaq rəngləri və ölüm gətirən ağılığı altında qalacaq. Bax bu yaxşıdır: hüdudsuz çöllərin meyit kimi ağappaq rəngləri. Və o, var gücüylə çəkici baş barmağına vurdu. Elə üşüdü ki, tamam donmaq üçün döşəmənin üstündə yumalanmağa başladı. Nəhayət, əlləri titrəyə-titrəyə oturanda tər sel kimi axdı, ancaq bu, bəlkə də, ərmiş qar, ya da çiskin yağış idi ki, hərdən hüdudsuz çöllərin meyit kimi ağappaq rənglərini əvəz edərək canavarların dərilərini təzələyir.

Treveler pijamasının ipini bağlaya-bağlaya Oliveyranın qarlı çöllə necə mübarizə apardığını çox yaxşı görürdü. O, üzünü döndərüb Talitaya Oliveyranın əlləri əsə-əsə döşəmədə yumbalandığını demək istədi, ancaq vəziyyətin ciddi olduğunu başa düşüb, soyuqqanlı və etinasız şahid olmağa üstünlük verdi.

– Axır ki, baxdın, lənətə gəlmiş, – Oliveyra dedi. – Yarım saatdır fit çalırım. Bax, əllərimi əzik-üzük etmişəm.

– Bu, sənə parça satmaq deyil, – Treveler dedi.

– Bəs mismarları düzəltmək, çə? Mənə bir-iki dənə düz mismar, bir az da ot lazımdır.

– Bundan asan nə var ki, – Treveler dedi. – Bir az gözlə.

– Kağıza bük, tulla.

– Yaxşı, – Treveler dedi. – Ancaq, mənə, indi mətbəxə keçə bilməyəcəyəm.

– Niyə? – Oliveyra dedi. – O ki uzaqda deyil.

– Uzaqda deyil, amma oradan ip çəkib, paltar asıblar.

– Paltarların altından keç, – Oliveyra məsləhət verdi.

– Ya da ipi kəs. Bilirsən, yaş köynək plitə döşəməyə necə

yapışır, fısıqırıq. İstəyirsən, qatlama bıçağımı sənə atım? Mərc eləyək, atım və haşiyəyə sancılısın. Balaca olanda mən bıçağı on metrədən nəyə gəldi batırırdım.

– Səndə bilirsən, çatışmayan nədir? – Treveler dedi, – sən hər şeyi öz uşaqlığıyla bağlayırsan. Sənə deməkdən yoruldu: Yunqu oxu, çe. Nə yapışmısan bu bıçaqdan, o ki planetlərarası silahdır. Sənə bir söz deyən kimi bıçaqdan yapışırısan. Onun mismarlara və mateyə nə aidiyyatı var?

– Sən mənə fikirlərimi anlaya bilmirsən, – Oliveyra incik tərzdə dedi. – Əvvəla, mən dedim ki, barmaqlarımı əzmışəm, sonra mismarları dedim. Sən etiraz etdin ki, guya, ip mətbəxə keçməyə mane olur və kəndirin sənə mane olması, təbii ki, qatlama bıçağı yada saldı. Sən, yaqın ki, Edqar Ponu oxumusan. Səndə kəndir olsa da, fikirləri bir-birinə bağlaya bilmirsən.

246

Treveler pəncərəyə dirsəklənib küçəyə baxdı. Qısıq kölgə körpünün altına girmişdi və birinci mərtəbədə artıq günəş yandırıb-yaxır, sarı şüalarını hər tərəfə yayır və Oliveyranın sir-sifətini tam mənada yastılamışdı.

– Hə, gündüzlər günəş sənə kifayət edir, – Treveler dedi.

– Bu, günəş deyil, – Oliveyra dedi. – Təsəvvür edə bilərsən ki, bu ay və dəhşətli şaxtadır. Barmağımşa ona görə göyərək ki, şaxta vurub. İndi qanqren başlayacaq və iki həftədən sonra mənə, Fındıqburun yurduna qladioluslar gətirəcəksən.

– Ay? – Treveler gözlərini yuxarı qaldıraraq dedi. – Necə olub ki, səni «Vieytes» dəlixanasına yoluxmağa gəlməmişəm?

– Orada o qədər də naxoş olmayan pullu xəstələri xoşlayırlar, – Oliveyra dedi. – Sən nə sarsaqılayırsan, Manu?

– Yüz dəfə demişəm ki, mənə Manu demə.

– Talita sənə Manu deyir, – Oliveyra dedi və qolunu elə silkələdi ki, sanki, qopmasını istəyirdi.

– Talitayla sənə arandakı fərq, – Treveler dedi, – əllə toxunanda da bilinir. Başa düşmürəm, onun sözlərindən istifadə etmək sənə nəyinə lazımdır? Mənəim tərki-dünya xərçənglərdən də, simbiozun bütün formalarından da zəhləm gedir, mən dəmrovlara və başqa parazitlərə də nifrət edirəm.

– Sənin həssaslığın qəlbimi parça-parça edir, – Oliveyra dedi.

– Sağ ol. Yaxşısı budur, gəl mismarlara və ota qayıdaq. Mismarlar nəyinə lazımdır?

– Hələlik bilmirəm, – Oliveyra tutuldu. – Mən, sadəcə, içində mismar olan tənəkə qutu tapdım, açıb gördüm ki, hamısı əyridir. Onları düzəltməyə başladım, burada da bir soyuq var ki... Mənə elə gəlir ki, düz mismarları olan kimi onların nəyə lazım olduğunu biləcəyəm.

– Maraqlıdır, – Treveler zənlə ona baxaraq dedi. – Bəzən sənə qəribə şeylər olur. Əvvəl mismarları tapmaq, sonra onların nəyə lazım olduğunu bilmək.

– Sən məni həmişə başa düşməsən, – Oliveyra dedi. – Ot isə, sən, əlbəttə, bilirsen, mənə daha tünd mate dəmləmək üçün lazımdır.

– Yaxşı, – Treveler dedi. – Bir az gözlə. Geciksəm, fit çala bilərsən, sənin fıstırığın Talitanın çox xoşuna gəlir.

Oliveyra əlləri əsə-əsə tualetə getdi, üzünü və saçlarını suyla islatdı. Elə yuyundu ki, maykası da islandı və günəş şüalarının yaş parça üzərinə düşərkən soyuqluq effekti yaratması haqda nəzəriyyəni yoxlamaq üçün pəncərənin yanına qayıtdı. «İşə bir bax, – Oliveyra öz-özünə dedi, – qəzetin birinci səhifəsində xəbərlər xəbərini oxumadan ölmək: «PİZAN QALASI YIXILDI! PİZAN QALASI!» Kədərli dir.

O, başlıqlar uydurmağa başladı, bu, həmişə onun köməyinə gəlirdi. «YÜN SAP» ONA DOLANIR VƏ «QƏRB YÜNÜ İLƏ» BOĞULARAQ ÖLÜR». O, iki yüzədək saydı, ancaq daha ağılına başlıqlar gəlmədi.

– Buradan getməli olacağam, – Oliveyra mızıldandı. – Otaq çox balacadır. Sirkə düzəlmək lazımdır, Manunun yanına, onunla birlikdə yaşamaq lazımdır. Ot!

Cavab verən olmadı.

– Ot, – Oliveyra sakitcə dedi. – Ot ver də, çe. Belə olmaz axı, Manu. Axı biz Talitayla pəncərənin qarşısında laqçırtı vura bilərdik, bir də görərdin ki, senyora Qutuzzo, ya da aşağıdan qulluqçu da gəldi və biz «söz qəbiristanlığı», yaxud başqa bir şey oynadıq.

«Lənət şeytana, – Oliveyra düşündü, – «söz qəbiristanlığı» mən öz-özümə də oynaya bilərəm».

O, İspaniya Kral (kitabın üz qabığındakı «Kral» sözü ülgüclə vəhşicəsinə kəsilib-doğranmışdı) akademiyasının buraxdığı lüğətin ardınca getdi, qarasına onu açdı və «söz qəbiristanlığında» Manu üçün tapşırıq hazırladı: «O, kleptomaniyalı, klaustrofobiyalı və klimaxslı müştərilərdən bezərək onları anbara aparır, anal dəlik borusunu açıdırır və qırxılığa oxşayan nəhəng imaləni ora salırdı».

– Belə də bardaq olar, – Oliveyra heyranlıqla dedi. Və düşündü ki, «bardaq» sözü də oyun üçün başlanğıc ola bilər, ancaq təəssüf ki, lüğətdə bu söz yox idi; ancaq «bordel», «bordur» sözləri vardı, pis olan o idi ki, baydandan bakan kimi bayruda axıb tökülürdü, yəni heç bir bəxtiyarlıqdan söhbət gedə bilməzdi, yalnız bir şey qalırdı – banlamaq.

248

«Doğrudan da, nekropoldur, – o düşündü. – Başa düşmürəm, bu alçaqlığa üz qabığı necə dözür».

O, yeni tapşırığa başladı, ancaq alınmadı. Onda tipik dialoqlar tərtib etməyə və zirzəmilərdə, kafələrdə və meyxanalarda ilhama gələndən sonra onları yazdığı dəftəri axtarmağa başladı. Orada, demək olar ki, artıq başa çatmış tipik ispan dialoqu vardı və maykasına bir bardaq da su tökməzdən qabaq dialoqun ora-burasını bir qədər düzəltdi.

Tipik ispan dialoqu

L o p e s. Mən Madriddə düz bir il yaşamışam. Bilirsiniz, bu 1925-ci ildə olub və...

P e r e s. Madriddə? Mən elə dünən doktor Qarsiaya deyirdim ki...

L o p e s. 1925-dən 1926-dək mən universitetdə ədəbiyyat üzrə professor olmuşam.

P e r e s. Deyirdim axı: «Bilirsən, dostum, Madriddə yaşayan hər kəs bunun nə olduğunu bilir».

L o p e s. Mənimçün xüsusi kafedra açdılar ki, ədəbiyyatdan mühazirə oxuyum.

P e r e s. Əlbəttə, əlbəttə. Elə dünən doktor Qarsiaya deyirdim ki, mənim yaxın dostum...

L o p e s. Əlbəttə ki, orada bir ildən çox yaşadığda anlamağa başlayırsan ki, tədrisin vəziyyəti o qədər də ürəkaçan deyil.

P e r e s. O, Pako Qarsianın oğludur, vaxtilə ticarət naziri olub və soylu öküzlər yetiştirib.

L o p e s. Bu, sadəcə, biabırçılıqdır, inanın, sadəcə, biabırçılıq.

P e r e s. Əlbəttə ki, dostum, nə danışırısan. Hə, doktor Qarsia...

Oliveyra dialoqdan yorulub dəftəri bağladı. «Şiva, – birdən düşündü. – Ah, kosmik rəqqas, sən bu günəşin altında tunc kimi par-par yanardın. Görəsən, niyə Şiva haqqında düşündüm? Buenos-Ayres. Və sən burada yaşayırsan. Qəri - bədir. Axırda ensiklopediya tərtib edəcəyəm. Ey bülbül, yayın sənə nə xeyri var? Sözsüz ki, oxumaq daha pisdir, beş il yaşıl cırcıramanın davranışlarını öyrənirsən. Yaxşı, bu nə siyahıdır belə, uzun, baxaq görək...»

Saralmış vərəq, deyəsən, beynəlxalq nəşrdən qoparılmışdı. YUNESKO-nun, ya da buna bənzər bir təşkilatın nəş - riydi, üzərində hansısa Birma şurası üzvlərinin adları vardı. Oliveyra siyahıdan tam həzz almaq istədi, odur ki, karandaş tapıb aşağıdakı xitanafora-abrakadabranı köçürdü:

U Nu,
U Tin,
Mya Bu,
Thado Thiri Thudama U E Maung,
Sithu U Cho,
Wunna Kyaw Htin U Khin Zaw,
Wunna Kyaw Htin U Thein Han,
Wunna Kyaw Htin U Myo Min,
Thihri Pyanchi U Thant,
Thado Maba Thray Sithu U Chan Htoon.

«Üç Vunna Kiau Xtin dalbadal gəlir – olduqca yeknə - səqdir, – o, şerə baxaraq düşündü. – Yəqin, nəşə zati-aliləri əlahəzrət-filan deməkdir. Çe, bax, bu əladır – Thiri Piançi U Thant, bu, yaxşı səslənir. Bəs Htoon necə deyilməlidir?»

– Salam, – Treveler dedi.

– Salam, – Oliveyra dedi. – Mismar elə mismardır, xüsusən də düz ola. Kağıza qoydun?

– Yox, – Treveler sinəsini qaşıyaraq dedi. – Belə də gün olar, adamı lap bışirir.

– Görürsən, – Oliveyra tamamilə qurumuş köynəyini ona göstərərək dedi. – Burada səməndər quşu kimi əbədi odda yanırsan. Ot gətirdin?

– Yox, – Treveler dedi. – Tamam yadımdan çıxıb, ancaq mismar gətirmişəm.

– Eybi yoxdur, get ot da gətir, kağıza qoyub atarsan.

Treveler öz pəncərəsinə, küçəyə və nəhayət, Oliveyranın pəncərəsinə baxdı.

– Bütün əngəl də elə bundadır, – o dedi. – Bilirsən də, mənim sərrastlığım yoxdur, ikicə metrə düz düşə bilmirəm. Sirkdə buna görə elə hey problemlə üzləşirəm.

– Sən əlini uzatsan mənə çatar, – Oliveyra dedi.

– Hə, mismarlar birinin başına düşsün, ondan sonra gəl də...

– Sən kağıza bük tulla, sonra da gələrsən, «söz qəbiristanlığı» oynanq, – Oliveyra dedi.

– Yaxşısı budur, özün gəl, apar.

– Dəli olmusan? Üçüncü mərtəbədən aşağı düşmək, sonra bu soyuqda küçəni keçmək və yenidən üçüncü mərtəbəyə qalxmaq – bu həvəs heç «Tom dayının koma-sında» da olmur.

– Sən istəyirsən ki, mən alpinist kimi pilləkənlə orabura dırmaşım?

– Mən belə demədim, – Oliveyra nəzakətlə etiraz etdi.

– Ya da istəyirsən ki, mən anbardan taxta tapıb körpü salım?

– Pis fikir deyil, ancaq mismaralamaq lazım gələcək, sən öz tərəfindən, mən də öz.

– Gözlə görüm, – Treveler dedi və yox oldu.

Oliveyra isə imkan düşən kimi onu necə ilişdirmək barədə düşünməyə başladı. «Söz qəbiristanlığını» vərəqləyə-vərəqləyə özünə bir stəkan su tökdü və pəncərənin qabağında, düz günəşin yandırılıb-yaxdığı yerdə oturdu. Treveler əlində yekə bir taxtanı sürüyə-sürüyə gətirdi və pəncərədən içəri soxmağa başladı. Bu zaman Oliveyra taxtanı Talitanın tutduğunu görüb onu fitlə salamladı. Talitanın əynində yaşıl rəngdə çimərlik xalata vardı, dərhal hiss olunurdu ki, altından heç nə geyməyib.

– Nə tez qurudun, – Treveler tövşüyə-tövşüyə dedi.

– İş açdın da başımıza.

– Kəs səsini, on-on iki santimetrlik, bədənin bölündüyü iyirmi bir halqanın hər birində iki ayağı olan, dörd gözlü və dişləyəndə öldürücü zəhər buraxan buynuzlaşmış iti çənəli *miripado*¹, – o, birməfəsə dedi.

– Buynuzlaşmış çənələr, – Treveler təkrar etdi. – Söze bir bax, çe. Qulaq as, mən onu bir az da itələsəm, ağırlığı məni də, Talitanı da yıxacaq.

– Sözüüm yoxdur, – Oliveyra dedi, – ancaq o, məndən hələ çox uzaqdır, ona əlim çatmır.

– Buynuzlaşmış çənəni bir az irəli uzat, – Treveler dedi.

– Ağızım balacadır, çe. Həm də sən mənim *horror vacui*²-dən əziyyət çəkdiyimi bilirsən. Mən – yüz faizli düşü-nən qarğıyam.

– Əgər qarğısansa, onda daban döyənlərdənsən, – Treveler əsəbiləşdi. – Mən, doğrudan da, nə edəcəyimi bilmirəm, taxta getdikcə ağırlaşır, sən ki bütün məfhum-ların nisbi olduğunu bilirsən. Biz onu gətirəndə yüngül idi, doğrudur, orada gün yandırmırdı.

– Qaytar apar otağa, – Oliveyra ah çəkərək dedi. – Yax-sısı budur, gəl belə edək: məndə başqa taxta var, elə də uzun deyil, ancaq enlidir. Mən onun bir ucuna kəndirdən ilgək düzəldim, taxtaları birləşdirək. Bir ucunu da çarpayıya bağlayım, siz də özünüzkünü bir yerə bağlayın.

– Gəl bizimkini komodun yeşiyinə soxaq, – Talita dedi. – Sən hələlik özünüzkünü gətir, biz də özümüzkünü bərkidək.

«Hər şeyi necə də qəlizləşdirirlər», – Oliveyra koridorda onun qapısıyla türk həkimin qapısı arasında olan taxtanın ardınca yollanaraq düşündü. Yaxşı yolulmuş sidr ağacıydı, iki-üç yerində düyünü, hətta dəliyi də vardı. Oliveyra bar-mağını dəliyə soxub oradan kəndir keçirməyin mümkün olub-olmadığını yoxladı. Dəhliz yarımqaranlıq idi (bəlkə də, günəşin parlaq işığından sonra belə görünürdü), qapqara geyinmiş bir senyora özünü türkün qapısının yanındakı kres-loya pərçimləmişdi. Oliveyra qarşısında nəhəng və lazımsız lövhə kimi dayanan taxtanın arxasından onunla salamlaşdı.

– Gün aydın, don, – qara paltarlı senyora dedi. – Yaman istidir.

¹ Qırxayaq (*lat.*)

² Aqorafobiya (böyük, açıq sahədən qorxma xəstəliyi)

– Əksinə, senyora, – Oliveyra dedi. – Mən deyərdim ki, şaxtadır.

– Məzələnməyin, senyor, – senyora dedi. – Xahiş edirəm, xəstələrə hörmətlə yanaşın.

– Ancaq siz qətiyyən xəstə deyilsiniz.

– Xəstə deyiləm? Nə danışırsınız?

«Budur, real gerçəklik, – Oliveyra taxtanı götürərək və qara geyimli senyoraya baxaraq düşündü. – Mənim hər dəqiqə reallıq kimi qəbul etdiyim şeyi, o qəbul edə bilməz, o qəbul etməyə bilər».

– Ola bilməz, – Oliveyra dedi.

– Gedin buradan, ədəbsizin biri, – senyora dedi.

– Günün günorta vaxtı evdən maykayla çıxmaq ayıbdır.

– «Maslyorens» firmasıdır, senyora, – Oliveyra dedi.

– Murdar, – senyora dedi.

252

«Və mən bunu real gerçəklik sayıram, – Oliveyra taxtaya söykənib onu tumarlayaraq düşündü. – Əlli-altmış əsr ərzində saysız-hesabsız əllər, xəyallar, kompromislər, paktlar, gizli azadlıqlar tərəfindən yığışdırılan və işıqlandırılan bu vitrini».

– Çalbaş olsanız da, nə vaxtsa saçınızı daradığınıza inanmaq çətindir, – qara geyimli senyora dedi.

«Elə bilirsen ki, dünyanın mərkəzisen, – Oliveyra taxtaya daha da rahat söykənərək düşündü. – Ancaq zırramanın birisen. Özünü mərkəz saymaq da elə hər yerdə hazır olmaq kimi boş illüziyadır. Mərkəz yoxdur, hansısa daimi qovuşma, materiyanın dalğavarı hərəkəti var. Mən bütün gecəni tərənəmər bədən oluram, ancaq şəhərin o başında kağız rulonu səhər qəzetinə çevrilir və səkkiz qırxdə mən evdən çıxıram, səkkiz iyirmidə isə qəzet tindəki köşkdə olmalıdır, səkkiz qırx beşdə mənim əllərimlə qəzet bir-birinə qovuşaraq yerdən bir metr hündürlükdə birlikdə tramvay dayanacağına doğru hərəkət etməyə başlayır...»

– Nəsə don Bunço xəstəsiylə qurtara bilmir, – qara paltarlı senyora dedi.

Oliveyra taxtanı qaldırdı və otağa gətirdi. Treveler işarə verərək onu tələsdirirdi, Oliveyra isə onu sakitləşdirmək üçün iki dəfə bərkədən fit çaldı. Kəndir şkafin üstündəydi, stulu çəkib üzərinə çıxmaq lazım idi.

– Tələs, – Treveler dedi.

– Bu dəqiqə, – Oliveyra pəncərədən baxaraq dedi.
– Siz öz taxtanızı yaxşıca bərkətdiniz?

– Ücunu komodun içinə soxmuşuq, yuxarıdan da Talita onu «Kilyet» ensiklopediyası ilə bərkətdib.

– Pis deyil, – Oliveyra dedi. – Mən də özümünkünə «*Statens Psykologisk-Pedagogiska Institut*»¹ jurnalının illik komplektini qoyacağam, onları Hekreptənə kimsə göndərir.

– Heç cür başa düşə bilmirəm, onları necə birləşdirəcəyik, – Treveler dedi və taxtanın yavaş-yavaş pəncərəyə yaxınlaşması üçün komodu itələməyə başladı.

– Bu, iki assuriyalı başçının qala divarlarını qoç başıyla dağıtmasına bənzəyir, – ensiklopediyanı boş yerə saxlamadığı dərhal bəlli olan Talita dedi. – Sənin bu jurnalların alman jurnallarıdır?

– İsvəçindir, bikara şeydir, – Oliveyra dedi. – Onlar *Mentalhygieniska synrunter i forskoleuundervisning* kimi şeylərdən yazır. Əla sözlərdir. Argentina ədəbiyyatında tez-tez xatırlanan bu oğlana – Snorri Sturlusona layiqdir. Elə bil, üzərində müqəddəs şahin təsviri olan tunc heykəlin özüdür.

– Norveçin coşqun burulğanları, – Treveler dedi.

– Sən doğrudan savadlı adamsan, yoxsa özünü belə aparırsan? – Oliveyra bir qədər təəccüblə soruşdu.

– İnanırmağa çalışmayacağam ki, guya, sirk mənim vaxtımı alır, – Treveler dedi, – lakin ulduzu alınma yapışdırmağa lap az qalıb. Sirkdən söhbət düşəndə ulduzlu obrazı hər dəfə xatırlayıram. Haradan götürmüşəm onu? Bilmir sən, Talita?

– Bilmirəm, – Talita taxtanın möhkəmliyini yoxlayaraq dedi. – Yəqin ki, hansısa Puerto-Riko romanından.

– Ən pisi də odur ki, hiss edirəm ki, bunu haradan oxuduğumu bilirəm.

– Hansısa klassikdən? – Oliveyra köməkçi sual verdi.

– Nə haqda olduğu yadımda deyil, – Treveler dedi, – ancaq unudulmaz kitabdır.

– Görünür, – Oliveyra dedi.

– Bizim taxtamız tam qaydasındadır, – Talita dedi.
– Ancaq bilmirəm, sən onu özününkünə necə bağlayacaqsan.

¹ “Dövlət Psixoloji-Pedaqoji İnstitutu” (İsvəç)

Oliveyra kəndirin düyününü açıb qurtardı, onu ikiyə bölüb yarısıyla taxtanı çarpayuya bağladı. Taxtanı pəncərəyə qoyub çarpayını itələməyə başladı, pəncərənin qabağından atılan taxta Trevelerin taxtasına çatanadək aşağı düşdü, çarpayının ayaqları döşəmədən əlli santimetr yuxarı qalxdı. «Bəla burasındadır ki, bu körpüdən keçənin ayaqları daha yuxarı qalxacaq», – Oliveyra narahatlıqla düşündü. O, şkafa tərəf gedib onu çarpayuya doğru çəkməyə cəhd etdi.

– Bağlamağa bir şey yoxdur? – öz pəncərəsinin qabağında oturub Oliveyranın otağında nə baş verdiyini izləyən Talita soruşdu.

– Arzuolunmaz hadisələrdən qaçmaq üçün, – Oliveyra dedi, – tədbir görəcəyik.

O, şkafı ehtiyatla çarpayuya tərəf çəkib onun üstünə mindirməyə başladı. Talita, təxminən, Trevelerin dərrakəsinə və ixtiraçılığına valeh olduğu kimi, Oliveyranın da gücünə heyran oldu. «İkisi də əməlli-başlı qliptodontdur», – rəğbət hissiylə düşündü. Qədim era ona həmişə qeyri-adi dərəcədə müdrik görünürdü.

254

Şkaf sürətlə çarpayının üzərinə yıxıldı və bütün mərtəbə titrədi. Aşağıda kimsə qışqırdı və Oliveyraya elə gəldi ki, türk qonşusudur, şaman gücünün yeni yüksəlişini hiss edir. O, şkafı qaydaya salıb taxtanın üzərində oturdu, təbii ki, onun otaqda qalan hissəsinin.

– İndi o istənilən ağırlığa tab gətirər. Aşağı mərtəbədəki, bizi çox sevən qızlar məyus olacaqlar, çünki faciəli heç nə baş verməyəcək. Onların yanında olmaq çox dadlıdır, hər şeyə sevinirlər, illah da küçədə kimsə yığılanda.

– Taxtaları kəndirlə bağlayacaqsan? – Treveler soruşdu.

– Görürsənmi, – Oliveyra başladı. – Sən çox gözəl bilirsən ki, yüksəklikdə mənim başım hərələnir. Bir dəfə «Everest» deyən kimi artıq mən yoxam. Mənim çox şeydən zəhləm gedir, ancaq ən çox – şerp Tensinqdən, inan.

– Belə çıxır ki, taxtaları biz bağlayacağıq, – Treveler dedi.

– Belə çıxır ki, hə, – Oliveyra «43» siqaretini yandıraraq dedi.

– Təsəvvür edirsən, – Treveler Talitaya dedi. – O istəyir ki, sən ortaya qədər sürünüb taxtaları bir-birinə bağlayasan.

– Mən? – Talita dedi.

– Hə də, sən ki eşitdin.

– Oliveyra məni demədi.
– Demədi, ancaq belə çıxır. Ümumiyyətlə, otu ona sən versən, daha qəşəng alınar.

– Mən kəndir bağlamağı bacarmıram, – Talita dedi.
– Oliveyrayla sən düyünləməyi yaxşı bacarırsınız, mənimkilər isə dərhal açılır. Düyünləməmiş açılır.

– Biz sənə öyrədərik, – Treveler iltifat göstərdi.

Talita çimərlik xalatını düzəltdi və barmağına yapışmış sapları çırpdı. Çox istəyirdi ki, köksünü ötürsün, ancaq Trevelerin bundan acığı gəldiyini bilirdi.

– Sən, doğrudan da, Oliveyraya otu mənim aparmağımı istəyirsən? – o, yavaşdan soruşdu.

– Siz orada nə danışırsınız, çə? – Oliveyra taxtaya söykənərək qurşağadək pəncərədən çıxmış vəziyyətdə dedi. Qulluqçu qız səkiyə stul qoyub onlara baxırdı. Oliveyra onu əliylə salamladı. «Zaman və məkanın ikiqat uyğunsuzluğu, – o düşündü. – Yazıq bizi dəli zənn edir və bizim normal vəziyyətə başgicəlləndirici qaydışımıza hazırlaşır. Əgər kimse yıxılsa, onu al qana bulayacaq. Ancaq o, qana bulaşacağını bilmir, bilmir ki, elə stulu da bundan ötrü qoyub və onu da bilmir ki, on dəqiqə bundan əvvəl mətbəxin yanında onun *tedium vitae*¹ tutub ki, onda stulu səkiyə qoymaq fikri oyandırır. Və üçe iyirmi beş dəqiqə işləmiş stəkandan içmiş olduğu su isti və ürəkbulanıran olub ki, mədəsi və bizim axşam ovqatımızın mərkəzi və əsas mərkəzi onun üçün üç «Philips» maqnezium həbinin (ingilis duzu) dərhal kəsəcəyi «*tedium vitae*»ni təşkil etsin; ancaq o, bunu bilməməlidir, çünki bəzi şeylər kəşifə bilsələr də, əgər bu mənasız terminologiyaya inansaq, yalnız ulduzlara bəllidir.

– Biz danışmırıq, – Treveler dedi. – Kəndiri hazırla.

– Budur o, əla kəndirdir. Tut, Talita, indi onu sənə verəcəyəm.

Talita taxtanın üzərinə oturdu, ikiəlli ondan yapışaraq bütün bədənini azca irəli uzatdı və taxtanın üzəriylə bir neçə santimetr irəlilədi.

– Xalat əl-ayağıma dolaşır, – o dedi. – Sənin şalvarın, ya da başqa bir şey olsaydı, daha yaxşı olardı.

– Boş şeydir, – Treveler dedi. – Təsəvvür elə ki, yıxılırsan və şalvar cırıq-cırıq olur.

¹ Burada: ürəkbulanması (lat.)

– Tələsmə, – Oliveyra dedi. – Bir az da gəl və mən kəndiri sənə atacağam.

– Nə geniş küçədir, – Talita aşağı baxıb dedi. – Pəncərədən görüldüyündən qat-qat genişdir.

– Pəncərə şəhərin gözüdür, – Treveler dedi, – və təbii ki, baxdığın hər şeyi təhrif edir. İndisə sən ən mükəmməl nöqtədəsən və hər şeyi necə var, elə görürsən, məsələn, gözlərinin olduğunu bilməyən göyərçini, ya da atı.

– Fikirilərini «NRF» jurnalına saxla və taxtanı yaxşı-yaxşı bağla, – Oliveyra məsləhət verdi.

– Başqalarının səni qabaqlamasına və sənin demək istədiyini demələrinə qətiyyəni dözümlün yoxdur. Taxtanı isə mən düşünərək və danışaraq da bağlaya bilərəm.

– Mən, yəqin ki, indi ortadayam, – Talita dedi.

– Ortada? Sən pəncərədən bir balaca aralanmısan.

256

Ortaya hələ, ən azı, iki metr var.

– Bir qədər az olar, – Oliveyra onu ruhlandıraraq dedi.

– İndi kəndiri sənə atacağam.

– Məncə, taxta əyilir, – Talita dedi.

– Elə şey yoxdur, – otaqda taxtanın o biri ucunda oturan Treveler dedi. – Sadəcə, bir az titrəyir.

– Bundan başqa, onun ucu mənim taxtamın üzərindədir, – Oliveyra dedi. – İki taxta birdən düşə bilməz.

– Elədir, ancaq unutma ki, mən əlli altı kiloyam, – Talita dedi. – Ortada isə mən, ən azı, iki yüz kilo olacağam. Hiss edirəm ki, taxta daha çox aşağı düşür.

– Əgər o, aşağı düşsəydi, gərək mənim ayaqlarım döşəmədən aralanaydı, ancaq onlar döşəmədədir və hətta dizlərim də qatlanmış vəziyyətdədir. Doğrudur, taxtalar sına da bilər, ancaq bu çox az hallarda olur.

– Oduncaq liflərinin uzununa qırılma müqaviməti yetərinə yüksəkdir, – Oliveyra çıxış etdi. – Qamışda və digər buna bənzər şeylərdə də belədir. Yəqin ki, otu və mismarları götürmüşən.

– Hə, cibimdədir, – Talita dedi. – Kəndiri at görüm, yoxsa əsəbiləşməyə başlayıram.

– Soyuqdandır, – Oliveyra kəndiri qauçolar kimi əlinə yığaraq dedi. – Ehtiyatlı ol, müvazinətini itirmə. Etibarlı olsun deyə sənə kəmənd atıram ki, ondan yapışsan.

«Maraqlıdır, – o, Talitanın başı üzərində uçan kəndirə baxıb düşündü. – Əgər, doğrudan da, istəyirsənsə, hər şey alınır. Yeganə saxta olan şey – analizdir».

– Budur, sən, demək olar ki, hədəfə çatmışsan, – Treveler elan etdi. – Elə bərkit ki, aralanan ucları bağlamaq olsun.

– Fikir ver, gör kəməndi ona necə atdım, – Oliveyra dedi. – Bundan sonra, Manu, mənim sirkdə işləyə bilməyəcəyimi deyə bilməzsən.

– Sən mənim sifətimi cızdın, – Talita şikayətləndi. – Kəndir yaman tikanlıdır.

– Mən Texas şlyapasında səhnəyə çıxıram, fit çalırım ki, qüvvətliyəm və bütün dünyanı kəməndə salıram, – Oliveyra qəzəbləndi. – Tribunalar alqış sədalarından dağılır, sirk salnaməçiləri belə uğuru xatırlamır.

– Səni gün vurub, – Treveler siqaretini yandıraraq dedi. – Sənə neçə dəfə demişəm, mənə Manu demə.

– Gücüm çatmır, – Talita dedi. – Kəndir çox sərtidir, heç cür bağlanmır.

– Bu, kəndirin ambivalentliyi ilə bağlıdır, – Oliveyra dedi. – Onun təbii funksiyası neytrallığa doğru gizli tendensiya ilə pozulur. Deyəsən, buna entropiya deyirlər.

– Məncə, yaxşı bərkitdim, – Talita dedi. – Bəlkə, bir də bağlayım, bir tərəfi bir az uzun oldu.

– Hə, onu taxtaya dola, – Treveler dedi. – Bir şeyin artıq qalib sallanmasından zəhləm gedir, pis görsənir.

– Hər şeydə mükəmməlliyi sevir, – Oliveyra dedi. – İndi isə mənim taxtama keç: körpünü yoxlamaq lazımdır.

– Mən qorxuram, – Talita dedi. – Sənin taxtan bizimki qədər möhkəm görünmür.

– Nə? – Oliveyra incidi. – Məgər görmürsən, bu, xalis sidr ağacıdır. Onu sizin vecsiz şamağacınızla müqayisə etmək olmaz. Arxayın şəkildə mən tərəfə keçə bilərsən, qorxma.

– Bəs sən nə deyirsən, Manu? – Talita başını döndərərək ondan soruşdu.

Cavab verməyə hazırlaşan Treveler taxtaların kəndirle birtəhər bağlanan birləşmə yerinə baxdı. Taxtanın üzərində oturduğundan Talitanın titrədiyini hiss etdi, bunun yaxşı və ya pis əlamət olduğunu anlaya bilmədi. Talita əlləriylə yapışıb

bir az da irəli sürünseydi, Oliveyranın taxtasının üzərində olacaqdı. Əlbəttə, körpü onu saxlayacaqdı, etibarlıydı.

– Bir dəqiqə dayan, – Treveler şübhəylə dedi. – Oradan əlin çatmaz bəyəm?

– Əlbəttə, çatmaz, – Oliveyra təəccüblə dedi. – Bu, nəyə lazımdır? Sən hər şeyi zay eləmək istəyirsən.

– Əlim ona çatmaz, – Talita dəqiqləşdirdi. – Ancaq kağızı ona ata bilərəm, buradan çox asandır.

– Atsın? – Oliveyranın kefi pozuldu. – Bu qədər əziyyət-dən sonra, sadəcə, atmaq istəyirsiniz.

– Sən əlini uzatsan, kağıza cəmisi qırx santimetr qalır, – Treveler dedi, – ona görə də Talitanın sənin yanına gəlməyinə lüzum yoxdur. Kağızı sənə atacaq, qurtardı getdi.

– O, bütün qadınlar kimi əyri atacaq, – Oliveyra dedi.

258 – Ot töküləcək körpünün üstünə; hələ mismarları demirəm.

– Narahat olma, – Talita dedi və cibindən kağızı çıxarmağa tələsdı. – Düz əlinə ata bilməsəm də, pəncərədən içəri atacağam.

– Ot döşəməyə dağılacaq, döşəmə isə yaman gündədir, sonra da mən zirzibilli, tüklü mate içəcəyəm, – Oliveyra dedi.

– Ona qulaq asma, – Treveler dedi. – Tulla və geri dön.

Talita onun ciddi olub-olmadığını anlamaq üçün başını döndərüb baxdı. Treveler ona baxırdı: Talita bu baxışları yaxşı tanıyırdı, odur ki kürəyində xoş bir gizilti duydu. O, kağızı əlində sıxıb nişan aldı.

Oliveyra əlləri yanında dayanmışdı; sanki, Talitanın nə edəcəyi onun vəcinə deyildi. O, Talitanın başı üzərindən düz Trevelerin üzünə baxdı, Treveler də eyni diqqətlə ona baxdı. «Bunlar öz aralarına daha bir körpü atdılar, – Talita düşündü. – Bu dəqiqə yxılısam da, hiss etməyəcəklər». O, aşağıdakı dördtın daşa baxdı: qulluqçu qız ağzını ayırıb ona baxırdı; uzaqda, ikinci döngənin o tərəfində Hekrep-tənə oxşayan bir qadın göründü. Talita kağızı tutduğu əliylə taxtadan yapışaraq donub-qaldı.

– Gördün? – Oliveyra dedi. – Belə də olmalıydı, indi heç kəs səni əvəz etməyəcək. Sən bir şeyə lap yaxınlaşırsan, adama elə gəlir ki, bunun nə olduğunu başa düşəcəksən, ancaq belə olmur, sən onu əlində otərəf-butərəfə

çevirərək yarlığını oxuyursan. Beləcə, sən heç vaxt şeylər haqqında reklamda deyilənlərdən çox bilməyəcəksən.

– Nə olsun? – Treveler dedi. – Qardaşım, niyə mən sənənin çaldığına oynamalıyam?

– Oyun öz-özünə gedir, amma sən təkərə şiş soxursan.

– Bir halda ki belə oldu, təkəri fırladan da sənsən axı.

– Elə deyil, – Oliveyra dedi. – Mən, sadəcə, savadlı adamlar demişkən, şərait yaradıram. Oyunu isə təmiz oynamaq lazımdır.

– Hə, dostum, uduzanlar həmişə belə danışırlar.

– Sənə badalaq qurduqları halda necə uduzmayasan?

– Özündən çox razısan, – Treveler dedi. – Tipik qauçosan.

Talita hər necə olursa olsun, söhbətin ondan getdiyini bilirdi, ona görə də gözünü stulda ağziaçıq donub-qalmış qulluqçudan ayırmırdı. «Onların dalaşmaması üçün hər şeyimdən keçərəm, – Talita düşündü. – Nədən danışırlarsa danışsınlar, mahiyyətə həmişə məndən danışırlar, belə deyil, demək olar ki, belədir». Ağılına gəldi ki, kağızı əlindən buraxsa, düz gedib qulluqçunun açıq ağızına düşəcək, yəqin, çox gülməli olardı. Ancaq qətiyyənlə güləcək halda deyildi, o tamam başqa şey – başının üstüylə uzanan körpüylə gah ora-bura qaçısan sözləri, gah qısa gülüşləri, gah da əsəbi sükutu hiss edirdi.

«Elə bil, məhkəmədir, – Talita düşündü. – Məhkəmə prosesidir ki, var».

O, yaxındakı tindən yuxarı baxan Hekrepteni tanıdı. «Səni kim mühakimə eləyir?» – bu zaman Oliveyra dedi. Ancaq Treveleri deyil, Talitanı mühakimə edirdilər. O, nəse yapışqan bir şey hiss etdi, elə bil, günəş ayaqlarına və peysərinə yapışmışdı. İndi onu gün vuracaq və elə bu da hökm olacaq. «Sən kimsən ki, məni mühakimə edirsən», – Manu etiraz etdi. Ancaq Manunu yox, onu mühakimə edirdilər. Bəs onun vasitəsilə nəyi mühakimə edir, nəyi araşdırırlar; eyni zamanda, bu gicbəsər Hekrepten də sol əlini yelləyərk onlara işarə edir, sanki, indi onu gün vuracaq və o, həmi - şəlik və qəti şəkildə məhkum edilərək aşağı, səkinin üstünə düşəcək.

– Niyə belə yellənirsən? – Treveler taxtanı hər iki əliylə sıxaraq dedi. – Sən onu laxladırısan. Ehtiyatlı ol, yoxsa hamımız cəhənnəmə uçacağıq.

– Mən tərpənmirəm, – Talita şikayətləndi. – Mən, sadəcə, kağızı atıb otağa qayıtmaq istəyirəm.

– Sənin başına gün vurdu, əzizim, – Treveler dedi. – Bu, sadəcə, qəddarlıqdır, çe.

– Günah səndədir, – Oliveyra qəzəbləndi. – Bütün Argentinada sənin kimi cəncəl iş həvəskarı tapılmaz.

– Bu cəncəli sən yaratdın, – Treveler obyektiv olaraq dedi.

– Tez elə, Talita. Kağızı onun başına vur, qoy açılib dağılsın.

– Artıq bir az gecdir, – Talita dedi. – İndi pəncərəyə ata biləcəyimdən əmin deyiləm.

– Mən sənə demişdim, – Oliveyra pıçıldadı. O çox nadir hallarda və nəsə qorxunc bir iş görməyə hazırlaşarkən pıçıltıyla danışardı. – Budur, Hekrepten də əlidlolu gəlir. Bircə bu çatmırdı.

– Necə gəldi at, – Treveler tələsmədən dedi. – Olmaz-olmaz da, canın sağ olsun.

Talita başını aşağı əydi və saçları alınına tökülərək üzünü tamamilə örtüdü. O, elə hey gözünü qırırdı, çünki tər gözünə dolurdu. Ağzı şor dadırdı, tikanlı qığılcımlar, balaca ulduzcuqlar bir-biriylə toqquşa-toqquşa diş əti və damaqlarıyla qaçırdılar.

– Dayan, – Treveler dedi.

– Mənimləsən? – Oliveyra soruşdu.

– Yox. Dayan, Talita. Möhkəm dayan, indi şlyapamı sənə uzadacağam.

– Taxtanın üstündən düşmə, – Talita xahiş etdi. – Yoxsa yuxlaram.

– Komodla ensiklopediya möhkəm saxlayırlar. Tərpən-mə, bircə saniyə.

Taxtalar bir az aşağı əyildi və Talita var gücüylə onlardan yapışdı. Oliveyra Treveleri saxlamaq üçün bərkədən fit çaldı. Ancaq pəncərədə artıq heç kəs yox idi.

– Heyvanın biri, – Oliveyra dedi. – Tərpənmə, nəfəs də alma. Bu, ölüm-qalım məsələsidir, inan.

– Başa düşürəm, – Talita sap kimi incə səsle dedi. – Həmişə belə olur.

– Artıq Hekrepten də pilləkənləri qalxır. O da başımıza iş açacaq, ilahi. Tərpənmə.

– Mən tərpənmirəm, – Talita dedi. – Ancaq mənə elə gəlir ki...

– Hə, ancaq lap az, – Oliveyra dedi. – Ancaq sən tər-pənmə – bu, yeganə çıxış yoludur.

«Bəli, onlar məni məhkum etdilər, – Talita düşündü. – Məne ancaq yığılmaq qaldı, onlarsa yaşayacaq, sirkdə işləyəcəklər».

– Niyə ağlayırsan? – Oliveyra maraqlandı.

– Mən ağlamıram, – Talita dedi. – Tərləyirəm.

– Bilirsən, – Oliveyra onun zəif damarını tutaraq dedi, – bəlkə də, mən qaba öküzəm, ancaq heç vaxt göz yaşlarını tərlə qarışdırmıram. Bunlar fərqli şeylərdir.

– Mən ağlamıram, – Talita dedi. – Mən, demək olar ki, heç vaxt ağlamıram, and içirəm. Ağlayanlar Hekrepten kimi pilləkənlə əlidolu qalxanlardır. Mənsə qu quşu kimi nəğmə oxuya-oxuya ölürəm, – Talita dedi. – Karlos Qardel valda belə oxuyur.

Oliveyra siqaret yandırdı. Taxtalar tarazlaşdı. O, üstünü ləzzətlə içinə çəkdi.

– Bilirsən, nə qədər ki bu sarsaq Manu şlyapa dalınca gedib, biz səninlə «tərəzi-sual» oynaya bilirik.

– Gəl oynayaq, – Talita dedi. – Mən elə dünən bir neçəsini hazırlamışam.

– Əla. Mən başlayıram və hərə bir sual verir. Sərt cismin üzərinə elektrik cərəyanının təsiri ilə məhlulda həll olunan metal səthin çəkilməsindən ibarət əməliyyat; bu, su tutumu yüz ton olan latın yelkənli qədim gəminin adına oxşar kimi səslənmirmi?

– Əlbəttə, – Talita saçlarını arxaya ataraq dedi. – Pal-tarını soyunmaq, əyləndirmək, məftun etmək, kənara çəkmək, arxanca aparmaq – bunlar qida üçün nəzərdə tutulmuş bitki şirələri mənasını verən, məsələn, şərab, zeytun yağı və s. kimi sözlərlə eyni kökdən deyilmi?

– Çox gözəl, – Oliveyra iltifat göstərdi. – Məsələn, şərab, zeytun yağı kimi bitki şirələri... Şərabı bitki şirəsi saymaq heç vaxt ağılıma gəlməyib. Əladır. İndisə qulaq as: dini sekta, xəstəlik, böyük şələlə, göz büllurunun zəifləməsi, dəniz heyvanının qabaq pəncəsi, Amerika çalağanı – bu, fəlakətə uyğunlaşmada yunanca «saflaşdırma» mənasını verən terminə bənzəmirmi?

– Necə də gözəldir, – Talita qızgın surətdə dedi. – Əladır, Horasio. Sən «qəbiristanlığın» ən yaxşı şirəsini necə də çəkib çıxarırsan.

– Bitki şirəsi, – Oliveyra dedi.

Qapı açıldı və Hekrepten tənənfəs halda içəri girdi. Ənlik-kırşanlı sarışın Hekrepten sözləri ağızından dəyirman kimi üyüdüb-tökdü; nə şkaflın çarpayının üzərinə aşırılması, nə də adamın çıxıb taxtanın üzərində oturması onu zərrə qədər təəccübləndirmədi.

– Belə də isti olar? – O dedi və əlindəki paketləri stulun üstünə tökdü. – İnan ki, mağazaları gəzməkçün bundan pis vaxt ola bilməz. Sən burada neynirsən, Talita? Nədən-sə, mən həmişə bayıra siyesta vaxtı çıxıram.

– Yaxşı, yaxşı, – Oliveyra ona baxmadan dedi. – İndisə, Talita, sənin növbəndir.

– Daha yadıma düşmür.

– Yaxşı fikirləş, ola bilməz ki, yadına düşməsin.

262

– Hamısını bu diş həkimi edir, – Hekrepten dedi. – Elə ki plomb qoymağın vaxtı çatır, mənə ən naqolay vaxt təyin edir. Sənə diş həkiminə gedəcəyimi demişdim axı.

– Biri yadıma düşdü, – Talita dedi.

– Belə də iş olar, – Hekrepten dedi. – Getmişəm diş həkiminin yanına – Uornes küçəsindədir. Qapının zəngini çaldım, qulluqçu çıxdı. Ona deyirəm ki, «Gün aydın». O da mənə: «Gün aydın. Buyurun, keçin». Mən içəri keçdim, o, mənə qəbul otağına ötürdü.

– Budur, – Talita dedi. – Boynuyoğun, qarnıyoğun qol-çomaq yoğun-yoğun ilanların yaşadığı çayda yoğun şalbanlardan düzəldilmiş salın üzərində üzür, lilin daha qalın olduğu yerdə isə yoğun gönlü böcəklər. Görürsən, bütün sözləri uydurmuşam, yalnız sualları tərəziyə qoymaq qalıb.

– Çox gözəldir, – Oliveyra heyran oldu. – Valehedicidir.

– O, mənə: «Zəhmət olmasa, bir dəqiqə əyləşin». Mən oturub gözləyirəm.

– Məndə biri də qalıb, – Oliveyra dedi. – Dayan, bir az yadımdan çıxıb.

– Orada iki senyora və yanında uşaq olan bir senyor da vardı. Vaxt da, sanki, keçmirdi. Təsəvvür elə ki, mən «İdilios»-un üç nömrəsini başdan-ayağa oxudum. Yazıq uşaq ağlayır, atası isə əsəbiləşirdi... Nə başını ağrıdım, iki saatdan çox gözlədim, axı mən üçün yarımda gəlmişdim. Nəhayət, mənim növbəm çatdı və diş həkimi dedi: «Keçin, senyora»; içəri keçdim və o, mənə dedi: «Keçən dəfə dişinizə qoy-

duğum dərman narahat eləmədi?» Mən ona: «Yox, doktor, çünki mən o biri tərəfdə çeynəyirdim». O, mənə: «Çox gözəl, belə də lazımdır. Əyləşin, senyora». Mən oturdum və o, mənə: «Zəhmət olmasa, ağızınızı açın». Çox mədəni həkimdir.

– Hə, – Oliveyra dedi. – Yaxşı qulaq as, Talita. Nə boylanırsan?

– Baxıram görüm, Manu qayıtmayıb ki.

– Bir az da gözlə, qayıdacaq. Yaxşısı budur, dinlə: turnir və yarışlarda süvarinin öz atını rəqibin atıyla döş-döşə gəlməyə məcbur etməsi zamanı hərəkət və nəticə – baş verə biləcək hadisə ağır xəstəlik zamanı yaranan böhran vəziyyətinə oxşamırmı?

– Qəribədir, – Talita fikrə getdi. – İspan dilində belə bir söz var?

– Nəyi nəzərdə tutursan?

– Süvarinin öz atını rəqibin atıyla döş-döşə gəlməyə məcbur etməsini.

– Hə, turnir və yarışlar zamanı, – Oliveyra dedi. – Lüğət - də var, çe.

– Böhran da yaxşı sözdür, – Talita dedi. – Təəssüf ki, mənə yükü kədərlidir.

– Yaxşı, bəs birlik mənası verən «nikah» sözü necə olsun, belə sözlər doludur, – Oliveyra dedi. – Bununla abbat Bremon məşğul olub, ancaq indi heç nə edə bilməzsən. Sözlər də bizim kimi öz sifətləriylə doğulurlar, bax belə. Lütfən, Kantın sifətini yadına sal. Ya da uzağa getmədən Bernardino Rivadavini.

– Mənə plastik plomb qoydular, – Hekrepten dedi.

– Dəhşətli istidir, – Talita dedi. – Manu dedi ki, şlyapa dalınca gedir.

– Gətirəcək, darıxma, – Oliveyra dedi.

– Etiraz etmirsənsə, kağızı atım və geri qayıdım, – Talita dedi.

Oliveyra körpüyə baxdı, əllərini yana açıb, guya, pən - cərənin enini ölçdü və başını buladı.

– Çətin ki, düşə biləsən, – o dedi. – Digər tərəfdən də, sən orada, o cəhənnəm şaxtasında qalmağın da yaxşı deyil. Hiss edirsən, saçlarından və burnunun altından buz sallanır?

– Hiss etmirəm, – Talita dedi. – Buz sallanması da, yəqin ki, böhran vəziyyətidir.

– Müəyyən mənada, əlbəttə, – Oliveyra dedi. – Bunlar bütün fərqliliklərinə rəğmən oxşardılar, Manu ilə mənim kimi. Razılaş ki, biz Manu ilə çox oxşadığımızı görə dalaşırıq.

– Elədir, – Talita dedi. – Bəzən çox ağır olur.

– Yağ əridi, – Hekrepten qara çörək diliminə yağ yaxaraq dedi. – İsti havada yağ saxlamaq çətinidir.

– Ən dəhşətli fərq də bundadır, – Oliveyra dedi. – Ən dəhşətli. Qara saçlı iki tip, eyni şeylərə nifrət edən tipik sifətli Buenos-Ayres avaraları və sən...

– Hə, mən... – Talita dedi.

– Bundan qaça bilməzsən, – Oliveyra dedi. – Bu faktıdır: sən müəyyən mənada bizim hər ikimizə bağlısan və bununla bizim oxşarlığımızı və fərqimizi artırsan.

– Mənə elə gəlmiş ki, sizin hər ikinizə bağlıyam, – Talita dedi.

– Haradan bilirsən? Necə bilə bilərsən axı? Sən öz otağında oturub bişirib-düşürür, ensiklopediya oxuyursan, axşamlar sirkə gedirsən və sənə həmişə elə gəlir ki, indi olduğun yerdəsən. Bəs sən nə vaxtsa qapı dəstəklərinə, metal düymələrə, şüşə qırıntılarına fikir vermişən?

– Bəzən vermişəm, – Talita dedi.

– Əgər versəydin, onda görərdin ki, sənin ən az gözlədiyən hər yerdə çoxlu təsvirlər sənin hər bir hərəkətini təkrar edir. Bilirsən, mən bu səfeh şeylərə qarşı çox həssasam.

– Gəl, süd iç, artıq qaysaq bağlayıb, – Hekrepten dedi.

– Niyə siz elə hey qəribə şeylərdən danışırsınız?

– Sən mənə olduqca ciddi yanaşırsan, – Talita dedi.

– Oho, belə şeylər bizlik deyil, – Oliveyra dedi. – Hər şeyin öz qanunları var, biz onlara hökm edə bilmirik, bizi təngə gətirən qətiyyəti ciddi məsələlər deyil. Mən bunu sənə təsəlli üçün deyirəm. Məsələn: mən mate içmək istəyirdim. Ancaq bu gəlib başlayır südlü qəhvə dəmləməyə, halbuki ondan kimsə xahiş etməmişdi. Nəticədə: əgər mən onu içməsəm, qaysaq əmələ gələcək. Bir sözlə, ciddi bir şey yoxdur, ancaq qıcıqlandırır. Sən məni başa düşürsən?

– Əlbəttə, – Talita düz onun gözlərinə baxaraq dedi.

– Sən, doğrudan da, Manuya çox oxşayırsan. Siz hər ikiniz

südlü qəhvə haqqında elə danışırsınız, düşünürsən ki, südlü qəhvə və mate, əslində...

– Elədir ki var, – Oliveyra dedi. – Əslində. Beləliklə, biz mənim əvvəl danışdıqlarına qayıda bilərik. Manu ilə mənim fərqi hər ikimizin, demək olar ki, eyni olmağımızdır. Bu halda xırdaca bir fərq nəhəng kataklizmə bərabərdir. Biz dostuq? Hə, əlbəttə, ancaq mən zərrə qədər də təəccüblənməzdim, əgər... Diqqət et: biz tanış olandan bəri, mən bunu sənə deyə bilərəm, çünki sən özün də bilirən ki, biz tanış olandan bəri yalnız bir-birimizə ilişməklə məşğuluq. O, mənim necəyəmsə elə olmağımı istəmir, mən mismarları düzəltməyə başlayan kimi o bundan böyük bir həngamə düzəltdi və səni də buna qarışdırdı. Mənim, necəyəmsə elə olmağım onun xoşuna gəlmiş, ona görə ki, həqiqətdə mənim ağılıma gələnələr, mənim etdiklərim, sanki, onun burnunun altından çıxır. O, bu barədə düşünməyə belə macal tapmamış, tarap! – artıq hər şey hazırdır. Bam-bam-bam... O, pəncərədən baxır, artıq mən mismarları düzəl-dirəm.

Talita ətrafa boylandı və komodla pəncərənin arasında gizlənib qulaq asan Trevelerin kölgəsini gördü.

– Şişirtmək lazım deyil, – Talita dedi. – Ancaq Manunun düşündüyü bəzi şeylər var ki, onlar sənin ağılına gələ bilməz.

– Məsələn?

– Süd soyuyur, – Hekrepten narazı halda dedi. – İstə-yirsən, qızdırım, əzizim?

– Yaxşısı budur, sabaha plan hazırla, – Oliveyra məsləhət verdi. – Davam et, Talita.

– Yox, – Talita ah çəkərək dedi. – Həvəs yoxdur. Elə istidir ki, bu dəqiqə huşumu itirəcəyəm.

O, altındakı körpücüyün silkələndiyini hiss etdi – bu, pəncərənin o tərəfində taxtanın üzərinə oturan Treveler idi. Treveler sinəsiylə pəncərənin altına yığılaraq, ancaq ondan asılmadan lələkli həsir şlyapanı yavaş-yavaş Talitaya doğru itələməyə başladı.

– Bir az kənara çıxsa, – Treveler dedi, – aşağı düşəcək, ondan sonra gəl axtar.

– Otağa qayıtsam, daha yaxşı olar, – Talita məyus-məyus Trevelərə baxıb dedi.

– Ancaq əvvəlcə otu Oliveyraya verməlisən, – Treveler dedi.

– Artıq vacib deyil, – Oliveyra dedi. – Əgər o, kağızı pəncərəyə atmaq istəyirsə, bunu etməyə də bilər.

Talita əvvəl birinə, sonra isə o birinə baxdı və yerində donub-qaldı.

– Səni başa düşmək çətindir, – Treveler dedi. – Bu qədər əmək sərf olunub, ancaq belə çıxır ki, səninçün mate atıb-atmayacağıının fərqi yoxdur.

– Dəqiqə əqrəbi yerində durmur, dostum, – Oliveyra dedi. – Sən fasiləsiz zaman fəzasında tırtıl sürətilə hərəkət edirsən. Bir özün fikirləş, sən o çürük şlyapanın dalınca gedib-gəlməyin nə qədər çəkdi. Mate dövrü nəticəsiz başa çatdı, bu arada sədaqətli Hekrepten səs-küylə gəlib çıxdı, həm də dişinədək yemək-içməklə silahlanmış vəziyyətdə. İndi biz südlü qəhvə bölməsindəyik, nə etmək olar.

266

– Əcəb bəhanədir, – Treveler dedi.

– Bu, bəhanə deyil, tamamilə obyektiv dəlillərdir. Sən, fiziklərin dediyi kimi, fasiləsizliyə meyilləndirsən, eyni zamanda, mənim kimi varlığın başgicəlləndirici qırıqlığına qarşı fəvqəladə dərəcədə həssassan. Bu dəqiqənin özündə südlü qəhvə soxulur, kök salır, hakim olur, yayılır və yüz minlərlə ocaqda yurd salır. Mate isə atılıb, gizlədilib, ləğv olunub. Südlü qəhvənin müvəqqəti hakimiyyəti Amerika qitəsinin bu hissəsini öz təsiri altına salıb. Bir düşün, bu nə deməkdir və özüylə nə gətirir? Qayğıkeş analar mətbəxin yanındakı masanın ətrafında oturub öz uşaqlarını südlü pəhrizə yönəldirlər, masanın üstündə yalnız təbəssüm, altında isə göyərənədək dümsük və çimdiklər. Günün bu vaxtında südlü qəhvə fasilə deməkdir, o deməkdir ki, iş vaxtı, nəhayət, sona yaxınlaşır və bütün xeyirxah işlərə yekun vurmağın və onlara görə alacaqların alınması vaxtıdır – bu, saat altıda, açarların kilidlərin içində gurultu qopardığı və hamının dördayaqla avtobuslara cumduğu o dəhşətli zamanda baş verən ötəri söhbətlər, düşüncələr və fərziyələr vaxtıdır. Bu, reallıqdır. Bu saatda heç kəs sevişmir, bununla ya əvvəl, ya da sonra məşğul olurlar. Bu saatda hamı necə düş qəbul etmək haqqında düşünür (ancaq biz onu saat beşdə qəbul edirik) və insanlar axşama və gecəyə planlar qurmağa başlayır, başqa sözlə, Paulina Singer -

mana, ya da Toko Tarantolaya baxmağa hazırlaşrlar (ancaq hələ də dəqiq deyil, düşünməyə hələ vaxt var). Məgər bunları mate içməklə müqayisə etmək olarmı? Mən tez-tələsik və ya südlü qəhvəylə birlikdə ayaqüstü içilən matedən danışmıram, mən əsl, sevdiyim və vaxtında, bərk soyuqda içilən materi nəzərdə tuturam. Mənə elə gəlir ki, sən bunun nə olduğunu tam başa düşürsən.

– Dərzi isə yalançının biriymiş, – Hekrepten dedi. – Sən dərzi yanına gedirsən, Talita?

– Yox, – Talita dedi. – Mən özüm bir az biçib-tikməyi bacarıram.

– Düz eləyirsən, əzizim. Mənsə diş həkiminin yanından çıxıb dərzinin yanına çapdım, o isə qonşu məhəllədə yaşayır, yubkamı ondan götürməliydim axı, vaxtı keçən həftəydi. O isə mənə deyir: «Oy, senyora, anam xəstə olduğu üçün əlimi də vurmamışam». Mənsə ona: «Axı senyora, yubka mənə lazımdır». O isə mənə: «İnanın, mən çox təəssüf edirəm. Siz çox yaxşı müştərisiniz. Mən dönə-dönə üzr istəyirəm». Mənsə ona: «Üzrxahlığı yubka əvəzinə geymək olmur, senyora. Sifarişi vaxtında yerinə yetirsəydiniz, ikimiz də razı qalardıq». O isə mənə: «Elədirsə, niyə başqasının yanına getmirsiniz?» Mənsə ona: «Gedərdim, ancaq sizinlə danışdığımız üçün getmədim; yaxşısı budur gözləyim, sizsə, mənəcə, ədəbsizsiniz».

– Elə belə də oldu? – Oliveyra dedi.

– Əlbəttə, – Hekrepten dedi. – Məgər mənim Talitaya danışdıqlarımı eşitmədin?

– Bunlar tamam başqa şeylərdir.

– Yenə öz bildiyini deyirsən.

– Buyur, – Oliveyra qaşlarını çatıb ona baxan Trevelərə dedi. – Görürsən də. Hamıya elə gəlir ki, əgər o danışsın, demək, başqaları onun hissələrini bölüşməlidir.

– Bu heç də belə deyil, – Treveler dedi. – Heç xəbəri -miz yoxmuş.

– Təkrar biliyin anasıdır.

– Sən başqalarının əleyhinə olan hər şeyi təkrarlamağa hazırsan.

– Tanrı məni sizin şəhərə hədiyyə göndərüb, – Oliveyra dedi.

– Məni suçlamayanda Hekreptənə ilişirsən.

– Sizi iynələyirəm ki, yuxulamayasınız, – Oliveyra dedi.

– Sən də Musa peyğəmbər kimi qanun əsirisən. Sina dağından düşəndə keçib-gedəcək.

– Mən xoşlayıram ki, – Oliveyra dedi, – hər şey mümkün qədər aydın olsun. Məsələn, səninçün bizim danışdıqlarımızın əhəmiyyəti yoxdur, Hekrepten isə öz diş həkimi, ya da nə bilim, hansısa tumanla bağlı cəfəngiyatıyla qəmiş olub. Görünür, sən başa düşürsən ki, biri gözəl, ya da heç olmasa, həyəcanlandırıcı bir şey danışmaq üçün sənin sözünü kəsirsə, onu bağışlamaq olar, ancaq səni qırmaq, pərt etmək üçün sözünü kəsirlərsə, bu tamamilə iyrənc bir şeydir. Nə təhər dedim?

– Kim nə deyir-desin, Horasio öz bildiyini deyəcək, – Hekrepten dedi. – Ona qulaq asma, Treveler.

268

– Biz səninlə, sadəcə, üzüyümşaq adamlarıq, Manu. Gerçəkliyin daim su kimi barmaqlarımızın arasından sürüşüb keçməsiylə razılaşınc. Bax, elə bil, o, bizim əlimizdədir, demək olar ki, çeçələ barmağımızdan qalxan göy qurşağı kimi. Ancaq onu əldə etmək üçün nələr çəkdik, nə qədər vaxt keçdi, nə qədər zəhmət... Amma birdən, tarap! – radio-da deyirlər ki, general Pisotelli bəyanatla çıxış edib. Və kaput. Hər şey bitdi. «Nəhayət, nəse ciddi bir şey olacaq», – qulluqçu, ya da məsələn, elə sən özün düşünürsən. Elə mən də, elə düşünmə ki, mən özümü aydan arı sanıram. Haradan bilim ki, həqiqət nə deməkdir? Ancaq nə etmək olar, bu göy qurşağı mənim xoşuma gəlir, ovcumda quru qurbağasını tutduğum qədər. Bu günsə... Mənə bax, soyuğa baxmayaraq, mənə elə gəlir ki, biz, nəhayət, ciddi bir işlə məşğul ola bildik. Elə Talitanı götürək: o, tayı-bərabəri olmayan rəşadət göstərdi, körpüdən aşağı yıxılmadı, elə sən də, mən özüm də... Bilirsən, bəzi şeylər adama çox qəribə təsir edir, dəhşətli dərəcədə.

– Səni doğru anladığımı deyə bilmərəm, – Treveler dedi. – Göy qurşağı haqqında dediklərin heç də pis deyildi. Ancaq sən niyə bu qədər dözülməzsən? Özün də yaşa, dostum, başqalarına da yaşamağa imkan ver.

– Yaxşı, bəsdir oynadın, şkafi yataqdan qaldır, – Hekrepten dedi.

– Görürsən? – Oliveyra dedi.

– Görürəm, – Treveler razılaşdı.

– *Quod erat demonstrandum*¹, dostum.
 – *Quod erat*, – Treveler dedi.
 – Ən pisi isə odur ki, əslində, biz hələ başlamamışıq.
 – Necə yəni? – Talita saçlarını arxasına ataraq və Trevelerin şlyapanı ona tərəf yetəncə uzadıb-uzatmamasına baxaraq dedi.

– Əsəbiləşmə, – Treveler məsləhət verdi. – Sakitcə dön və əlini uzat, bax belə. Dayan, bir azca da uzadım... Sənə dedim axı! Hazırdır.

Talita şlyapanı tutub tez gözünün üstünə basdı. Aşağıdakı qulluqçuya bir senyora və iki balaca oğlan da qoşulmuşdu, onlar körpücüyə baxa-baxa qulluqçuyla danışırıldı.

– Hə, kağız Oliveyraya atıram, vəssalam, – başında şlyapa özünü daha inamlı hiss edən Talita dedi. – Taxtadan möhkəm tut, bu, çətin deyil.

– Tullayacaqsan? – Oliveyra dedi. – Düz ata bilməyəcəksən, əminəm.

– Qoy sınısın, – Treveler dedi. – Əgər kağız otağa düşməyib, körpücüyün üzərində qalsa, necə edə bilərik ki, o, bu gicbəsər, iyrenc bayquş Qutuzzonun başına düşsün?

– Ah, ondan sənə də zəhlən gedir, – Oliveyra dedi. – Çox şadam, çünki mənim də onu görənlər gözüm yoxdur. Bəs sən, Talita?

– Mən, hər halda, kağız atmaq istəyirəm, – Talita dedi.

– Bu dəqiqə, bu dəqiqə, mənə, sən çox tələsirsən.

– Oliveyra haqlıdır, – Treveler dedi. – Axıra yaxın hər şeyi zay etməyə, o qədər əmək sərf etmişik.

– Ancaq mən istidən yanırım, – Talita dedi. – Həm də geri qayıtmaq istəyirəm, Manu.

– Sən elə də uzaqda deyilsən ki, şikayət edirsən. Elə bil, Matu-Qrosdan mənə məktub göndəirsən.

– O, ota görə belə danışır, – Oliveyra, dayanıb çevrilmiş skafa baxan Hekreptə izahat verdi.

– Hələ çox oynayacaqsınız? – Hekrepten soruşdu.

– Yox, – Oliveyra dedi.

– A, – Hekrepten dedi. – Onda eybi yoxdur.

Artıq Talita kağız torbanı xalatının cibindən çıxarmış və əlini yelləderək nişan alırdı. Altındakı taxtalar titrəyir, Oliveyrayla Treveler isə var gücləriylə yapışmışdılar. Talita bir əliylə

¹ Bax bunu isbat etmək lazım idi. (*lat.*)

taxtadan yapışaraq taqətdən düşmüş digər qolunu silkələyirdi.

– Bax, axmaqlıq etmə, – Oliveyra dedi. – Sakit ol. Eşidirsən məni? Sakit.

– Tut! – Talita qışqırdı.

– Yavaş ol, yıxılırsan!

– Cəhənnəmə ki! – Talita qışqırdı və kağız paketi atdı. Paket pəncərədən içəri uçub, şappılıyla şkafa dəydi və içindəkilər otaqla bir oldu.

– Əla, – Treveler dedi və Talitaya elə baxdı ki, elə bil, onu baxışlarının gücüylə körpücüyün üstündə saxlamaq istəyirdi. – Çox gözəl, əzizim. Daha doğrusu – inanılmaz idi. Əsl demonstrandum idi.

Körpücük yavaş-yavaş sakitləşirdi. Talita hər iki əliylə taxtalardan yapışmış və başını əymişdi. İndi Oliveyra yalnız şlyapanı və onun çiyinlərinə dağılmış saçlarını görürdü. O, gözlərini qaldırıb Trevelərə baxdı.

– Sən belə hesab edirsən, – o dedi. – Mən də hesab edirəm ki, açığı, inanılmaz idi.

«Nəhayət ki, – Talita aşağıdakı daş döşəmənin plitələrinə, səkiyə baxıb düşündü. – Nə olur-olsun, bircə iki pəncərə arasında sallanıb qalmayım».

– Sən ikisindən birini edə bilərsən, – Treveler dedi. – Ya irəli sürünməkdə davam edib Oliveyranın yanına girməli-sən – bu asandır, ya da geri çəkilməli-sən – bu isə çətinidir, ancaq yenidən bura qayıtmaq üçün pilləkənlərdən istifadə etməli və küçədən keçməli olmayacaqsan.

– Bura gəlsə yaxşıdır, – Hekrepten dedi. – Yazığın sifəti tamam tər içindədir.

– Nə təmiz uşaqlardır, ya da psixdirlər, – Oliveyra dedi.

– Dayanın, bir nəfəsimi dərim, – Talita dedi. – Deyəsən, başım gicəllənir.

Oliveyra sinəsini pəncərənin qabağına dirəyib əlini ona uzatdı. Əlinin Talitaya çatmasına cəmisi yarımca metr qalırdı.

– Əsl kabalyerosan, – Treveler dedi. – Dərhal görünür ki, professor Maydananın cəmiyyətdə davranış qaydalarını oxumusan. Bir sözlə, qrafsan. Ehtiyatlı ol, Talita.

– O, soyuqdan belə eləyir, – Oliveyra dedi. – Bir az dincini al, Talita və son həmləni et. Ona isə fikir vermə,

məlum məsələdir ki, şaxtadır, həm də dərin yuxuya getməzdən əvvəl adam həmişə sayıqlayır.

Talita yavaş-yavaş düzəldi və ikiəlli taxtadan tutaraq iyirmi santimetr geri çəkildi. Əllərini yenə dayaq verərək iyirmi santimetr də çəkildi. Oliveyra isə əlini uzatmaqda davam edirdi, elə bil, limandan aralanan gəminin göyertə-sindəki sərnəşin idi.

Treveler əlini uzatdı və Talitanın qoltuğunun altından yapışdı. Talita yerində dondu və birdən başını arxaya qovzadı, bunu elə sürətlə etdi ki, şlyapa planer kimi səkiyə uçdu.

– Lap korridada olduğu kimi, – Oliveyra dedi. – Bir də görəcəksən, Qutuzzo gətirdi.

Talita gözlərini açmadan Trevelerin onu taxtanın üstündən götürüb otağa gətirməsinə izin verdi. O, boynunun ardında Trevelerin ağzını, onun isti və sürəkli nəfəsinin hiss etdi.

– Qayıtdın, – Treveler pıçıldadı. – Qayıtdın, qayıtdın.

– Hə, – Talita çarpayuya yaxınlaşaraq dedi. – Bəs necə? Kağızı ona atıb qayıtdım, kağızı ona atıb qayıtdım, kağızı...

Treveler çarpayının kənarında oturdu. O, barmaqlarının arasındakı göy qurşağı, daim Oliveyranın ağına gələn şeylər barədə düşünürdü. Talita onun yanında oturub astadan ağıladı. «Əsəbləridir, – Treveler düşündü. – Çox həyəcanlanıb. Gedim, ona böyük stəkanda su gətirim, aspirin verim, jurnalla onu yelləyim, sonra da yatmağa məcbur edərəm. Ancaq əvvəlcə bu ensiklopediyayı yığışdırıb, komodu yerinə çəkmək və taxtanı otağa salmaq lazımdır. Hər tərəf yaman gündədir, – o düşündü və Talitanı öpdü. – Ovunan kimi otaqda səliqə-sahman yaratmağa kömək etməsini xahiş edəcəyəm». Onu sığallayıb xoş sözlər söylədi.

– Axır ki, axır ki, – Oliveyra dedi.

O, pəncərədən çəkilib çarpayının şəkfdən azad yerində oturdu. Hekrepten qaşıqla döşəməyə dağılmış otu yığıb qurtardı.

– İçi mismarla doludur, – Hekrepten dedi. – Qəribədir.

– Çox, – Oliveyra dedi.

– Yəqin ki, aşağı düşüb şlyapanı gətirmək lazımdır.

Uşaqları özün bilirsən də.

Hekrepten küçəyə düşdü. Uşaqlar artıq şlyapanı götürmüşdülər, baş verənləri qulluqçu və senyora Qutuzzo ilə müzakirə edirdilər.

– Verin bura, – Hekrepten təkəbbürlə gülümsəyərək dedi. – Bu şlyapa qarşı binada yaşayan tanış senyoranıdır.

– Onu hamı tanıyır, əzizim, – senyora Qutuzzo dedi. – Günün günorta çağы hoqqabazlıq edirlər, həm də uşaqların gözü qarşısında.

– Burada pis nə var ki? – Hekrepten çox da əmin olmandan dedi.

– Çılpaq ayaqlarıyla bütün küçəni işıqlandırır, gənc nəslə belə nümunə göstərilər? Siz bilmirsiniz, ancaq buradan hər şey açıq-aydın görünürdü, nöqtəsindən, and olsun.

– Çoxlu tük vardı, – ən balaca dedi.

272

– Görürsünüz, – senyora Qutuzzo dedi. – Günahsız məxluqlar ancaq gördüklərini deyirlər, onlar uşaqdır axı. Axı taxtanın üstündə onun nə işi vardı, deyin, zəhmət olmasa? Günün günorta vaxtı tərbiyəli insanların dincəldiyi, ya da iş gördüyü bir vaxtda. Siz o taxtanın üstünə çıxardınız, senyora, sualıma görə üzr istəyirəm?

– Mən – yox, – Hekrepten dedi. – Ancaq Talita sirkdə işləyir, onlar artistdirlər.

– Məşq edirdilər? – balaca oğlan soruşdu. – Bunu hansı sirkdə göstərilər?

– Yox, onlar məşq etmirdilər, – Hekrepten dedi. – Sadəcə, mənim ərimə mate dəmləmək üçün ot vermək istəyirdilər və...

Senyora Qutuzzo qulluqçu qıza baxdı. Qulluqçu qız barmağını gicgahına qoyub fırlatdı. Hekrepten ikiəlli şlyapadan yapışib evə girdi. Uşaqlarsa sıraya düzülüb «Yüngül süvari qoşun» nəğmələri oxumağa başladılar:

Onlar ona çatdılar, onlar ona çatdılar,

Daldan ağac taxdılar.

Yazıq senyor! Fağır senyor!

Çıxara bilməyəcək. (İki dəfə)

(–148)

*Il mio supplizio
e quando
non mi credo
in armonia.*

Unqaretti, l Fiumi¹

İş uşaqların şapitoya gizli keçməsinə yol verməmək, heyvanlara bir şey olduqda tez köməyə gəlmək, bıçaqatana assistentlik etmək, çağırış afişaları tərtib edərək onların çapını təşkil etmək, polislə normal əlaqələr saxlamaq, diqqət çəkən istənilən pozuntuya direktorun diqqətini cəlb etmək, inzibati işlərdə senyor Manuel Trevelerə kömək etmək, senyora Atalii Donosi de Trevelerə kassada (zəruri hallarda) kömək etmək və s. və i.a.- dan ibarət idi.

*Ah, mənim ürəyim, mənim əleyhimə
şahidlik etməkdən ötrü üsyan etmə!*

«Ölülər kitabı», yaxud
skarabey zirehi üzərində yazı

Bu ara Avropada Dinu Lipatti otuz üç yaşında öldü. Onlar yol boyu evə çatanadək iş və Dinu Lipatti haqqında söhbət etdilər, ona görə də Talita düşündü ki, tanrının yoxluğunu, ya da sağalmaz sadələvhlüyünü isbat edən bütün dişədəyən dəlilləri toplamaq yaxşı olardı. O elə buradaca Lipattinin valını alıb don Krespogildə qulaq asmağı təklif etdi, ancaq Trevelerlə Oliveyra tindəki kafedə pivə iç-icə sirk haqqında danışmaq istəyirdilər, çünki artıq onlar həmkardır və buna çox şaddırlar. Trevelerin aldığı «hə» cavabı Oliveyradan yan keçmədi, bəli! – direktoru yola gətirmək üçün qəhrəmancasına mübarizə aparmaq lazım gəldi və o, tam təsadüfən razı oldu. Onlar qərara aldılar ki, Oliveyra üç satılmayan kəşmiri parçadan ikisini Hekreptenə hədiyyə etsin, üçüncüsündən isə Talita özünə paltar tiksin.

¹ Harmoniyaya inam olmayanda mənim iztirab çəkirəm. Unqaretti, “Çaylar” (ital.)

İşə qəbulu bayram etmək lazımdır, ya yox? Ona görə də Treveler pivə sifariş verdi, Talita isə yemək hazırlamağa getdi. Həftənin bazar ertəsi – istirahət günüydü. İkinci gün iki tamaşa olacaqdı, saat yeddidə və doqquzda, səhnədə dörd ayı, Kolombodan yenidən üzüb gəlmiş fokusçu və əlbəttə ki, sayan pişik çıxış edəcəkdi. İlk vaxtlar, əli işə yatana qədər Oliveyranın işi çox bəsit görünürdü. O həm də heç də fəna olmayan tamaşalara baxırdı. Hər şey yaxşıydı.

Hər şey o dərəcədə yaxşıydı ki, Treveler başını aşağı dikib, barmaqlarıyla masanı tiqqıldatdı. Onların yaxşı tanıdığı ofisiyant Qərb dəmiryol komandasının işlərini müzakirə etməkçün yaxınlaşdı və Oliveyra «Çakarita-juniors»a on peso qoydu. Treveler baquala ritmi tutaraq özünü hər şeyin yaxşı olduğuna və başqa çıxış yolu olmadığına inandırdı, Oliveyra isə bu zaman pivə içə-içə parlamentin ratifikasiyası problemini və pul qoyduğu komandaların şanslarını təhlil edirdi. Nədənə, bu gün səhər o, Misir frazaları və Tot haqqında düşünmüşdü və məhz Totun sehr tanrısı və dilin ixtiracı olması diqqətəlayiq idi. Onlar bir az mübahisə etdilər; bu cür mübahisə öz-özünü aldatmaq deyilmi? Çünki dil, hansı oğru jarqonunda danışılmasından asılı olmayaraq, ola bilsin ki, rəsmi strukturun rahatlıq vəd etməyən bir hissəsidir. Və bu nəticəyə gəldilər ki, tanrı Totun ikili missiyası nəticə etibarilə reallıqla irrealıq arasında əyani təminatdır; obyektiv korrelyata daim zərər vuran bu problemi həll etmələrinə sevindilər. Magiya, yoxsa gerçək dünya?... Ancaq bir Misir tanrısı vardı ki, o, sözlərin köməyi ilə subyektlə obyektiv harmoniyasını qura bilirdi. Doğrudan da, hər şey yaxşıydı.

(-75)

Sirk çox gözəl idi: güləbətinin aldadıcı parlıtısı, gurultulu musiqi və yavaşca ətrafa çilənən valeryankaya qüsursuz reaksiya verən sayan pişik, mütəəssir olmuş senyorlar isə öz uşaqlarına Darvinin təkamül nəzəriyyəsinə dair bu qədər parlaq nümunələr göstərirdilər. Oliveyra ilk dəfə boş arenaya çıxıb yuxarı, qırmızı parusin günbəzin dərinliyindəki dəliyə, bəlkə də, əlaqə yaratmaq üçün nəzərdə tutulmuş bu çıxışa, bu mərkəzə, yerlə kainatın genişliyi arasında kör-

püyə bənzəyən bu mehvərə baxanda qəhqəhəsi boğazına ilişib qaldı, düşündü ki, onun yerində başqası olsaydı, yəqin ki, yaxınlıqdakı şüvüllərdən birini götürüb bu dəliyə dırmaşardı (gözləri yuxarıda; ancaq bu o deyil, başqası idi), o isə aşağıda çığır-bağır salan sirkin ortasında durub siqaret çəkə-çəkə günbəzin dəliyinə baxırdı.

İlk axşamların birində Trevelerin ona sirkdə nə üçün iş tapmasının səbəbini anladı. Sirkin kontoru və bankı sayılan balaca kərpic otaqda pul sayarkən Talita hər şeyi açıq-aşkar ona danışdı. Oliveyra bunu bilirdi, ancaq bir az başqa cür; mühüm olan o idi ki, Talita bütün bunları öz nöqtəyindən nəzərdən danışmışdı və beləliklə, iki nöqtəyindən nəzərdən, sanki, yeni bir həqiqi zaman yaranmışdı ki, o, özünü bu zamandan doğan bütün vəzifələrlə birlikdə onun içində hiss edirdi. O etiraz etmək, Trevelerin hər şeyi uydurduğunu demək və yenidən başqalarının yaşadığı zamandan kənar qalmağa istədi (ancaq o özü hər şeydə iştirak etməkdən ötrü sinov gedirdi, hətta çağırılmayan yerdə də olmaq istəyirdi), ancaq o anlayırdı ki, bu həqiqətdir, elə, ya da belə – o, Talita ilə Trevelerin rahatlığını pozmuşdu, ancaq bunun üçün heç bir şey etməmiş, belə bir fikri də olmamışdı, sadəcə, itirdiklərindən ötrü darıxmışdı. O, Talitanı dinləyərkən gözünün qabağına Təpənin əryi-üyrü cıgırları gəlir, qulağında qeyri-ixtiyari gələcəyi başdan-ayağa soyuducular və tünd içkilərdən ibarət təqdim edən gülməli portuqal ləhcəsi səslənirdi. O, dünən dişini fırçalayarkən güzgüdə özünə baxıb hırıldadığı kimi, Talitanın üzünə hırıldadı.

Talita on pesoluq biletləri bir yerə yığıb bağladı və onlar mexaniki olaraq başqalarını saymağa başladılar.

– Bəs nə, – Talita dedi, – mənə, Manu haqlıdır.

– Əlbəttə, haqlıdır, – Oliveyra dedi. – Buna baxmaya – raq, o axmaqdır, sən bunu çox gözəl bilirən.

– Çox gözəl bilmirəm, amma bilərəm. Daha doğrusu, taxtanın üzərində oturanda bildim. Amma siz ki bilirsiniz, mən sizin aranızda tərəzinin ortasında adını heç kəsin xatırlamadığı şey kimiyəm.

– Sən bizim Egeriya ilahəmizsən, bizim medium körpümüsən. Sən bizimlə olanda Manuyla mən özünəməxsus trans vəziyyətinə düşürük. Bunu hətta Hekreptən də başa düşüb və məhz bu parlaq ifadəni işlədib.

– Ola bilər, – Talita yerlərin nömrələrini biletlərə yazaraq dedi. – Bilmək istəyirsənsə, Manu hətta səninlə nə edəcəyini ağına belə yerləşdirə bilmir. O, səni qardaş kimi sevir, bunu sən də bilirsən, ancaq eyni zamanda, sənin gəlişinə peşmandır.

– Məni limanda qarşılamaydı. Mən ona xahiş məktubu göndərməmişdim, çə.

– Hekreptəndən öyrənmişdi, o, bütün balkonu gül-çiçəyə qərq etmişdi. Hekreptən də nazirlikdən eşidibmiş.

– Nə baş verdiyini Allah bilir, – Oliveyra dedi. – Mənə deyəndə ki, qayıtmağım barədə Hekreptənə diplomatik yolla məlumat veriblər, başa düşdüm ki, yalnız bir çıxış yolum qalır: bu vəhşi dünyanın üzərimə tullanmasına izin vermək. Bir fədakarlıq göstərir ki, təsəvvür edə bilməzsən, əməlli-başlı Penelopadır.

276

– Əgər bu haqda danışmaq istəmirsənsə, – Talita döşəməyə baxaraq dedi, – kassanı bağlayıb Manunun ardınca gedə bilərik.

– Çox istəyirəm, ancaq sənin ərinlə elə çətin ki, ürəyimdən qara qanlar axır. Bu, mənim... Bir sözlə, bilmirəm, niyə bu problemi sən özün həll etmərsən?

– Mənə elə gəlir ki, – Talita yorğun halda dedi, – o dəfə yalnız sarsaqlar işin nə yerdə olduğunu başa düşməzdilər.

– Ancaq Manu – Manudur, odur ki ertəsi gün direktorun yanına gedib mənimçün iş xahiş edir. Həmin vaxt mən satmağa hazırlaşdığım parçalarla xəsisliklə axıtdığım göz yaşlarımı silirdim.

– Manu yaxşı adamdır, – Talita dedi. – Sən bunu başa düşməzsən.

– Nadir xeyirxah adam, – Oliveyra dedi. – Ancaq icazə ver, heç vaxt başa düşməyəcəyim və yəqin ki, sənə belə görünən bir şeyi kənara qoyub güman edim: bəlkə, Manunun odla oynamaq xoşuna gəlir? Bu da bir sirk məşğuliyyəti deyilmi? Bəs sən, – Oliveyra barmağını ona tuşladı, – sən gizli dostların var.

– Gizli dostlar?

– Hə, gizli dostlar. Birincisi, mən, ikincisi isə burada olmayan başqa birisi. Sən özünü tərəzi mili ilə müqayisə etdin və əgər bu gözəl obrazdan istifadə etsək, indi sən

ortadasan, ancaq bir tərəfə əyilməyə başlayırsan. Sən bunu başa düşməliydin.

– Niyə çıxıb getmirsən, Horasio? – Talita dedi. – Niyə Manunu rahat buraxmırsan?

– Mən artıq izah etdim ki, parça satmağa hazırlaşdım, bu qanmaz işə mənə sirkdə iş tapdı. Başa düş, mən onun üçün problem yaratmıram, ancaq çox pis şeylər ola bilər. Çox şey ola bilər.

– Buna baxmayaraq, sən qalırsan, Manu işə pis yatır.

– Əgər belədirsə, ona ekvanil həbi ver.

Talita beş pesoluq biletləri də bağladı. Sayan pişik nömrəsinə onlar həmişə özləri də baxırdılar: bu heyvan özünü olduqca qəribə aparırdı: artıq o, iki dəfə valeriyanka tryukunu etməmişdən əvvəl vurma əməliyyatını yerinə yetirmişdi. Treveler, sadəcə, mat qalmış və bütün yaxınlarından pişiyi dördgözlə izləməyi xahiş etmişdi. Ancaq bu gün pişik xeyli sarsaq lamışdı, o, iyirmi beşədək güclə hesablayırdı – fəlakət! Səhnəyə aparən keçiddə siqaret çəkən Trevelerlə Oliveyra qərara gəldilər ki, pişiyə daha çox fosforlu qida versinlər; bu barədə direktora demək lazımdır. Pişikdən nə səbəbə zəhlələri getdiyi belli olmayan iki kloun hansısa rus mahnısını oxuya-oxuya pişik soyu nümayəndəsinin civəli lampa işığında bıqlarını sığalladığı taxta səhnənin ətrafında rəqs etməyə başladılar. Onlar üçüncü dövrəni vuranda birdən pişik böyük klounun sifətinə cırmaq atdı. Tamaşaçılar gözlənilmədiyi kimi nömrəni gurultulu alqışlarla qarşıladılar. Klounlar «Benetti, ata və oğul» arabasında arenanı tərk etdilər, direktor pişiyi götürdü və klounlara təxribata görə ikiqat cəza tətbiq etdi. Bu, qəribə bir axşam idi və Oliveyra yuxarı baxıb (o, həmişə bu vaxtlar yuxarı baxardı) qara dəliyin tən ortasında Siriusu gördü və dünyanın açıq olduğu üç gün haqqında düşündü: bu zaman manalar ilhama gəlir və insandan yüksəklikdəki dəliyə, insandan insana körpü atılır (çünki məgər dəliyə ondan ötrü dırmaşmırlarmı ki, oradan dəyişmiş halda geri dönsünlər və yenidən, ancaq başqa şəkildə öz qövmləriylə görüşsünlər?). Avqustun iyirmi üçü dünyanın açıldığı həmin üç gündən biriydi; əlbəttə, əgər bayırda fevraldırsa, bu barədə düşünməyə belə dəyməz. Digər iki günü Oliveyra xatırlamırdı, maraqlıdır, yalnız «üç» rəqəmi olan bir günü xatırlayırdı. Niyə məhz onu? Bəlkə, ona görə ki, avqustun iyirmi üçü

səkkizhecalıdır və yaddaş belə oyunları sevir. Əgər belədirsə, onda həqiqət isgəndəriyyə şeirlərində, ya da onbirliklərdə ifadə olunur; ola bilər ki, ritmlər daha bir yanaşmanı bildirir və yolun mərhələlərini qeyd edir. Buyurun, piylənənlər üçün bir neçə dissertasiya mövzusu. Jonqlıyurun hərəkətlərini, onun cəldliyini izləmək bir başqa aləmdir, səhnənin arxasından isə süd kimi yayılan siqaret tüstüsü, xoşbəxtlikdən, tərzinin tarazlığını hələ də saxlayan (əgər həmin obraza – hakimlərin ədalət alətinə və eyni zamanda, Zodiak nişanına bir də müraciət etməli olsa) evkaliptlərin qorunduğu Vilya-del-Parke məhəlləsindən gəlmiş yüzlərlə uşağın başına qonur.

(-125)

44

278

Treveler, doğrudan da, pis yatırdı, gecənin bir aləmində sinəsinə daş çökmüş kimi nəfəsini içinə çəkib Talitanı qucaqlayırdı, Talita da heç bir söz demədən ona qısılırdı ki, əri onu daha çox yaxın hiss etsin. Qaranlıqda onlar birbirinin burnunu, dodaqlarını, gözlərini öpürdülər, Treveler əlini mələfənin altından çıxararaq Talitanın yanaqlarını sığalayırdı, sonra yenidən gizlədirdi, elə bil, soyuqdan donacağından qorxurdu, halbuki hər ikisi tər-yaş içindəydilər; sonra Treveler bir neçə rəqəmi təkrarlayırdı – yuxuya getmək üçün qədim üsul – və Talita onun qollarının gücdən düşdüyünü, dərinədən nəfəs alaraq sakitləşdiyini hiss edirdi. Gündüzlər o tamamilə gümrəh görünür, mate içə-içə fitlə tanqo çalır, ya da nəşə oxuyurdu, ancaq Talita mətbəxə keçib nəşə hazırlamağa başlayanda o, müxtəlif bəhanələrlə dörd-beş dəfə mətbəxə keçərək dil-boğaza qoymadan və əsasən də dəlixanadan danışdı; deyəsən, əməlli-başlı danışmalar gedirdi və direktor dəlixana almağa getdikcə daha çox meyllənirdi. Dəlixana məsələsi Talitanın qətiyyəti xoşuna gəlmirdi və Treveler bunu bilirdi. Hər ikisi Semuel Bekketə layiq səhnələrin ləzzətini qabaqcadan duyaraq və Vilya-del-Parkedəki çıxışlarını başa vurub San-İsidoroya hazırlaşan sirkə bağlı sərt tənqidlər edərək bu perspektivə yumor hissilə yanaşırdılar. Hərdən bir Oliveyra mate içməyə gəlirdi, ancaq o daha çox öz otağında oturur və Hekreptenin işə getməsindən istifadə edərək ləzzətlə mütaliə edə-edə siqa -

ret çəkirdi. Treveler ördəyi yolmaqda – onlar iki həftədə bir dəfə israfçılıq edərək ördəyi bütün kulinariya variantlarında xoşlayan Talitanı həyəcanlandırdılar – Talitaya kömək edərək onun bənövşəyiyə çalan gözlərinə baxaraq öz-özünə deyirdi ki, vəziyyət heç də pis deyil və o hətta Oliveyranın mate içməkçün onlara gəlməsinə şad olardı, çünki o halda onlar özlərinin də güclə başa düşdüyü, amma hər halda, vaxt öldürmək və hər üçünün özlərini bir-birinə layiq hesab etmələri üçün oynadıqları qəliz bir oyunu oynayırdılar. Onlar həm də mütaliə edirdilər, çünki hələ yeniyetməlik çağlarında iş elə gətirmişdi ki, sosialist ideyalarına inanmışdılar, Treveler isə bir qədər həm də sufiliyə meyillənmişdi, odur ki hər üçü, hərə öz zövqünə uyğun oxumağı sevirdi, fikirlərini bölüşür və ispan-argentina üslubunda mübahisə edərək öz fikirlərinin doğru, başqalarının isə yanlış olduğunu sübut etməyə çalışır, yeri gəldikcə, dəli kimi qəh-qəhəylə gülür və özlərini bəşəriyyətin keşikçisi hesab edirdilər, guya ki, onu düşdüyü bu sarsaq vəziyyətdən ancaq onlar çıxara bilirdilər.

Ancaq Treveler, doğrudan da, pis yatırdı və Talita hər səhər günəş işığında üzünü qırxdığını görüb ona ritorik sual verirdi. Bir! Ülgüclə bir kərə! Pijama və maykada uzada-uzada «Qəfəsə» fişunqlayırdı, sonra var gücüylə bağırırdı: «Musiqi bizimçün, sevgiyə yaşayanlar üçün kədərli qidadır!» – və üzünü çevirərək ördək yolan Talitaya aqressivcəsinə baxırdı, Talita isə xoşbəxtdir, çünki ördəyin pəncələri çox gözəldir, özü isə olduqca mehriban görünür, qəzəbləndirilmiş ördək cəmədəkləri nadir hallarda belə olur: gözləri qapalı, göz qapaqları arasındakı yarıq, sanki, işıq saçırdı, zavallı quşcuğaz.

– Sən niyə pis yatırsan, Manu?

– «Ah, musiqi!..» Mən pis? Açığını deyim ki, qətiyyənlə yatmamışam, bütün gecəni «*Liber penitentialis*»¹ barədə düşünmüşəm, Makrobi Baskın nəşridir, keçən dəfə tibb bacısının əsnəməyindən istifadə edib doktor Fetdən çırpışdırmışam. Yəqin ki, kitabı sonra ona qaytaracağam, yəqin, xeyli qiyməti var. Zarafat deyil, elə-belə kitab deyil, «*Liber penitentialis*»dir, təsəvvür edirsən də!

– Bu nə deməkdir ki? – Talita onun yeşikdə nəşə gizlədərək açan iki dəfə burduğunu xatırlayıb dedi. – Evləndiyimizdən bu yana ilk dəfədir ki, nə oxuduğunu məndən gizlədirsən.

¹ Tövbə kitabı (*lat.*)

– Budur o, istədiyın qədər baxa bilərsən, ancaq əvvəlcə əllərini yu. Ona görə gizlədirəm ki, qiymətli kitabdır, sənın əllərin isə daim ya yerkökölü, ya da nə bilim, nəli olur və istənilən çap məhsulunu, mənim zəhmətkeş arvadım, bir dəfəyə yaman günə qoyursan.

– Sənın kitabın mənə gerek deyil, – Talita dedi. – Yaxşısı budur, gəl ördəyin başını kəs, belə xoşuma gəlmir, hət-ta ölü olsa da.

– Navaxa² ilə kəsəcəyəm, – Treveler təklif etdi. – Navaxa ilə daha qəddarcasına olur, həm də məşq edirəm, birdən lazım olar.

– Yox. O bıçaqla kəs, itilənib.

– Navaxa ilə.

– Yox, bıçaqla.

Treveler navaxanı yaxınlaşdırıb ördəyin başını bir dəfəyə üzdü.

280

– Öyrən, – o dedi. – Əgər dəlixanada işləməli olsan, gerek Morq küçəsində öldürmək təcrübəsi toplayasan.

– Bəyəm dəlilər bir-birini öldürürlər?

– Yox, amma hərdənbir hücum edirlər. Əgər müqayisə yerinə düşərsə, normal adamlar kimi.

– Kobuddur, – Talita ördəyə paralelepiped forması verərək və onu ağ sapla sarıyaraq dedi.

– O ki qaldı mənim pis yatmağıma, – Treveler navaxanı kağız salfetlə silərək dedi, – Özün hər şeyi çox gözəl bilirən.

– Tutaq ki, bilirəm. Ancaq sən bilirən ki, bunda heç bir problem yoxdur.

– Problemlər, – Treveler dedi, – qızdırıcı primus cihazı kimidir, partlayana kimi onlarda hər şey qaydasında olur. Mənə elə gəlir ki, dünyada telemexanika üsuluyla idarə olunan problemlər var. İndiki kimi, adama elə gəlir ki, heç bir problem yoxdur, ancaq saat mexanizmi sabah saat on ikiyə qurulub. Tik-tak, tik-tak, hər şey qaydasındadır. Tik-tak.

– Bəla burasındadır ki, – Talita dedi, – bu mexanizmi sən öz əllərinlə qurursan.

– Mənim əlim də, əzizim, sabah saat on ikiyə qurulub. Ancaq hələ ki, biz salamatlıq və yaşayacağıq.

Talita ördəyi yağladı və bu çox alçaldıcı göründü.

¹ Navaxa – ispanlarda qatlama, uzun bıçaq

– Sənin məni günahlandırmağa nəyə əsasın var? – Elə dedi ki, elə bil, ördəyə müraciət edir.

– Hal-hazırda heç bir əsasım yoxdur, – Treveler dedi. – Ancaq sabah saat on ikidə günəş zenitdə olanda baxarıq, əgər seçilmiş obrazın arxasınca gedəsi olsaq.

– Necə də Horasioya oxşayırsan, – Talita dedi. – İnanılmaz dərəcədə oxşayırsan.

– Tik-tak, – Treveler siqaret axtara-axtara dedi. – Tik-tak, tik-tak.

– Hə, oxşayırsan, – Talita ördəyi əlindən buraxaraq dediyindən dönmədi, o isə iradəsiz halda şappılıyla döşəməyə düşdü. – O da eynilə beləcə «tik-tak» deyər və elə hey obrazlarla danışırdı. Maraqlıdır, siz haçansa məni rahat buraxacaqsınız? Mən sənə qəsdən ona oxşadığını deyirəm ki, biz bu səfehliyə birdəfəlik son qoyaq. Ola bilməz ki, Horasionun qayıdışı hər şeyi birdən-birə dəyişsin. Mən artıq dünən dedim: daha dözə bilmirəm, siz mənimlə tennis topuyla oynayan kimi oynayırınsız, biriniz bu tərəfdən vurursunuz, o biriniz digər tərəfdən, belə olmaz Manu, olmaz.

Treveler onu qucağına götürdü, Talita müqavimət göstərdi, o, ayağını ördəyin pəncəsi üzərinə qoyub büdrədi və az qaldı ki, döşəməyə sərilsin, ancaq Talitanı saxladı, sakitləşdirdi və burnunun ucundan öpdü.

– Bəlkə, həyatım, sənə heç mina qoyulmayıb, – o dedi və elə gülümsədi ki, Talita dərhal yumşaldı və Trevelerin qolları üstə yerini rahatladı. – Bilirsən, mən qəsdən şişirtmirəm və başımı da şimşəyin altına qoymuram, ancaq hiss edirəm ki, ildırımötürən də qorumur, ona görə də mən günlərin bir günündə saat on ikini vuranadək həmişəki kimi başıaçıq gəzirəm. Yalnız ondan sonra, həmin gündən etibarən mən özümü əvvəlki kimi hiss edəcəyəm. Və bu Horasioya görə deyil, həyatım, təkcə Horasioya görə deyil, baxmayaraq ki, müjdəçi rolunu o oynadı. O gəlməseydi, mənim başıma buna bənzər başqa bir iş gələcəkdi. Bəlkə də, mən hansısa kitabı oxuyacaq və azad olacaqdım, bəlkə də, başqa bir qadına vurulacaqdım... Bilirsən, həyatda gizli şeylər var, gözlənilmədən ortaya elə bir şey çıxır ki, heç ağılınıza da gəlməz və hər şey alt-üst olur. Sən bunu bilməlisən.

– Deməli, sən, doğrudan da, hesab edirsən ki, o, məni əldə etməyə çalışır və...

– O, səni əldə etməyə-filana çalışmır, – Treveler onu döşəməyə buraxaraq dedi. – Oliveyra sənə tüpürmək istədi. İncimə, mən sənə necə gözəl olduğunu bilirəm axı və sənə baxanları, sənənlə danışanları həmişə qışqanacağam. Ola bilsin ki, Horasio da sənə göz yetirib, ancaq istəyirsən, məni dəli hesab et, ancaq yenə dediyimi-deyəcəyəm: onun sənənlə işi yoxdur, ona görə mən narahat deyiləm. Burada başqa iş var. – Treveler bərkənd dedi: – Lənət şeytana, tamam başqa bir şey.

– Belə de, – Talita ördəyi yerdən qaldıraraq döşəməni silərək dedi. – Sən onun döşünü əzmisən. Demək, tamam başqa bir şey. Mən heç nə anlamıram, bəlkə də, sən haqlısan.

282

– Əgər indi burada olsaydı, – Treveler əlindəki siqaretdə baxaraq çox astadan dedi, – o özü də bir şey başa düşməzdi. Ancaq tamamilə başqa bir şey olduğunu çox gözəl başa düşərdi. Qəribədir, ancaq o, bizimlə birgə olanda sanki, bütün sədlər dağılır, minlərlə müxtəlif şeylər havaya uçuşur, göy üzünü isə heyrətamiz dərəcədə gözəlləşir, elə bil, çörəkqabı da ulduzlarla dolur; istəsən, qabıqlarını soyub hər iki yanına yapışdırıb bilərsən, hələ ördək – artıq ördək deyil, Loenqrin Qusunun özüdür, o olmayanda isə...

– Mane olmuram ki? – senyora Qutuzzo koridordan baxaraq soruşdu. – Bəlkə də, öz aranızda nəse danışırınsız, mən çağırılmadığım yere burnumu soxmağı xoşlamıram.

– Cürətli olun, – Talita dedi. – Gəlin, senyora, baxın görün nə gözəl quşdur.

– Nə qəşəngdir, – senyora Qutuzzo dedi. – Mən həmişə deyirəm ki, ördək bir az bərk olur, ancaq xüsusi dadı var.

– Manu onun üstünə çıxdı, – Talita dedi. – Odur ki yupyumşaq olacaq, yağ kimi, and içirəm.

– Andının altından qol da çək, – Treveler dedi.

(-102)

Onun pəncərədən kiminsə baxacağını gözlədiyini düşünmək təbii idi. Bununçün, sadəcə, gecə saat ikinin bürküllü istisində oyanıb ağzında mığmığa əleyhinə spiralın büzüşdürücü tüstüsünün dadı, pəncərədə iki nəhəng ulduzu və əks

tərəfdəki pəncərənin də, yəqin ki, açıq olduğunu görmək yetərli idi.

Bu cür düşünmək tamamilə təbii idi, ona görə ki, taxta hələ də otaqda divara söykənmişdi və qızmar günəşin altında səslənən rədd cavabı, gecənin sakitliyində tamam başqa cür səslənə və birdən-birə razılığa çevrilə bilərdi, o halda o, pəncərənin qarşısında durub mığmıgaları qova-qova siqaret tüstüləyib gözləməli idi ki, Talita yuxulu halda Trevelerin bədənindən qopub qaranlıqdan qaranlığa, ona baxmaq üçün pəncərəyə yaxınlaşacaq. Bəlkə də o, mışıl-mışıl közərən siqaretiylə havada işarələr cızacaq. Üçbucaqlar, qəfildən gerbə, ovsunlu zəhər reseptinə, yaxud definilpropilamin formuluna, şərti aptek ixtisarlanna dönən çevrələri, yəqin ki, o başa düşəcək. Bəlkə, sadəcə, ağızdan kürsünün qoltuğunacan, kürsünün qoltuğundan da ağızınacan, yenə ağızdan kürsünün qoltuğunacan işıldayan düz xətt və beləcə – bütün gecəni.

Pəncərədə kimsə yox idi. Treveler bayıra, küçənin qaynar dərinliyinə baxdı: aşağıda, səkidə müdafiəsiz – açıq bir qəzet vardı, özünü, sanki, əllə toxunulması mümkün olan ulduzlarla dolu göyün ixtiyarına vermişdi, istədiyi qədər oxuya bilərdi. Gecəylə üzbəüz mehmanxana pəncərəsi bir az da yaxınlaşdı, gimnast, yəqin ki, ora tullana bilərdi. Yox əşi, tullana bilməz. Əgər əcəli yetişibse – hə, ancaq belə – yox. Taxtalardan söhbət gedə bilməz, yol da yox idi.

Treveler köksünü ötürüb yatağına qayıtdı. Talita yuxu - da nəşə soruşdu, o, arvadının başını tumarlayıb nəşə pıçıldadı. Talita havanı öpüb gərnəşdi və sakitləşdi.

Əgər Oliveyra haradasa oralarda, otağın qara quyusu - nun dərinliyindəydise, orada qaranlıq küncün birində gizlənib pəncərəyə baxırdısa, Treveleri, onun kabusa bənzəyən ağ maykasını görməli idi. Əgər o, haradasa – oralarda, qara quyuda oturub Talitanın çıxmağını gözləyirdise, ağ maykanın laqeydcəsinə görünüb-yox olması onu məyus etmişdi. İndi o, sakitcə əlini qaşımalı – bu, onda narahatlıq və dilxorluq hissələrini bildirən əlamət idi – siqareti ağızda islatmalı, ya da pıçılıyla söyüş söyərək özünü şappılıyla yatağa, daş kimi yatan Hekreptenin yanına elə atməliydi ki, sanki, yataqda kimsə yox idi.

Yox, əgər o, orada, qara quyuda yoxdursa, onda gecənin bir aləmində bax beləcə ayağa durub pəncərəyə yaxınlaşmaq qorxuya düşmək və demək olar ki, barışmaq deməkdir. Onların hər ikisinin – həm Horasionun, həm də onun taxtaları yığıdırmamalarının praktiki olaraq heç bir fərqi yox idi. Sanki, yol ona görə qalmışdı ki, sərbəst gedib-gələ bilsinlər. Deməli, üçündən biri kəşif havada yarıyuxulu halda aşağı yıxılmaqdan qorxmada pəncərədən-pəncərəyə keçə bilər. Körpücük yalnız günəşin doğmasıyla, südlü qəhvə yenidən zühur edib bizi yenidən möhkəm və təmkinli ovqatımıza qaytaranda və qulaqbatırıcı radio xəbərlərinin, soyuq düşün köməyiylə gecə saatlarında hörülmüş tor parça-parça olanda yoxa çıxır.

284

Talitanın yuxuları: Onu xarabalıqda yerləşən nəhəng bir sarayda təşkil olunmuş rəsm sərgisinə gətiriblər, rəsmlər başgicəlləndirici hündürlükdən asılıblar, sanki, kimcə Piranezi həbsxanasını muzeyə çevirib. Rəsmlərə çatmaq üçün gərək ayaq barmaqlarınla naxışlardan yapışıb qübbələrə dırmaşasan, sonra qalereyalarla irəliləyərək qurğuşun dalğalarıyla coşan dənizə çıxırsan, daha sonra dolama nərdvanlarla qalırırsan və nəhayət – ancaq daim pis, daim aşağıdan, ya da böyükdən – şəkilləri görürsən, ancaq hamısında ağımtıl un və ya süd ləkəsi var və beləcə sonsuzadək davam edir.

Talitanın oyanması: saat doqquzda yerindən sıçrayıb üzüstə yatan Treveleri dartışdırır, yumşaq yerinə şappıldadır ki, oyansın. Treveler əlini uzadıb onun dabanını qıdıqlayır, Talita onun üstünə yıxılıb saçlarını yoluşdurur. Treveler güclü olmasından istifadə edib imdad diləyəndək onun qolunu sıxır. Və çılgın, qaynar öpüşlər...

– Yuxuda qəribə bir muzey gördüm. Sən məni ora aparmışdın.

– Oneyromatiyadan zəhləm gedir. Mate dəmləsənə, canım.

– Gecə niyə qalxmışdın? Ayaqyoluna getmədin, çünki ora gedəndə əvvəlcə mənə axmaq kimi izahat verirsen: «Gedim ayaqyoluna, artıq dözə bilmirəm» və mənim sənə yazığım gəlir, çünki mən bütün gecəni dözürəm, hətta dözməyə də lüzum olmur, sadəcə, bizim metabolizmlərimiz fərqlidir.

– Nə?
– De görüm, niyə qalxmışdın? Pəncərəyə yaxınlaşıb ah çəkdin.

– Ancaq özümü atmadım.

– Axmaq.

– İstiydi.

– De görüm, niyə durmuşdun?

– Elə-belə, baxırdım ki, bəlkə, Horasio da yatmayıb, dedim, bir az söhbət edərik.

– Gecəyarısı? Siz heç gündüzlər əməlli-başlı danışırmırsınız.

– Bu tamam başqa məsələdir. Necə deyim...

– Mənsə yuxuda dəhşətli bir muzey gördüm, – Talita tumanını geyərək dedi.

– Onu demisən, – Treveler tavana baxaraq dedi.

– İndi biz də səninlə çox az danışıraq, – Talita dedi.

– Hə. Nəmişlikdəndir.

– Mənə elə gəlir ki, səninlə danışanda söhbətimizə üçüncü adam da müdaxilə edir. Sən belə bir şey hiss etmirsən? Sanki, kimsə içimizə girib. Demək istəyirəm ki... Yox, bu, doğrudan da, çox çətin məsələdir.

– Daha doğrusu, içimizə köçüb. Ancaq bu, əbədi olaraq davam edə bilməz. «*Qəm çəkmə, Katalina, – Treveler oxudu, – gözəl günlər gələcək, sənə bufet alacağam*».

– Gicbəsər, – Talita onun qulağından öpüb dedi.
– Əbədi olacaq, əbədi olacaq. Bu heç bir dəqiqə də davam etməməlidir.

– Zoraki amputasiyalarla heç nəyə nail olmaq olmaz, güdüllər ömür boyu sızıldayacaq.

– İstəyirsən, doğrusunu deyim, – Talita dedi, – mənə elə gəlir ki, sanki, biz, hörümçəklər və qırxayaqlar yetişdiririk. Onları yedirir, içirdirik, onlarsa böyüyür, əvvəlcə balaca böcəklər olurlar, çoxlu tərپənən ayaqları olur, ancaq birdən böyüürlər və elə ki böyüdülər, tarap! – yapışırlar sifətinə. Deyəsən, yuxumda hörümçəklər də görmüşdüm, nəsə dumanlı şəkildə xatırlayıram.

– Sən bu Horasioya qulaq as, – Treveler şalvarını əyninə çəkərək dedi. – Səhər tezdən dəli kimi fıstırıqlayır, bununla Hekreptenin getməsinə bayram edir. Əcəb tipdir.

(–80)

46

– «Musiqi bizim kimi sevgiyə yaşayanlar üçün kədərli qidadır», – Treveler gitaranı kökləyərək və «Falabaxan tutuquşu» tanqosunu çalmağa hazırlaşaraq dördüncü dəfə sitat gətirdi.

Don Krespo bu sitatın haradan olduğuyla maraqlandı, Talita Astrana Marinin tərcüməsində beşpərdəli pyesin ardınca otağa qalxdı. Axsama doğru Kaçımayo küçəsində səs-küy qalxdı, ancaq don Kresponun həyətindən yüz pesoluq erkək sarıbülbdən başqa yalnız Trevelerin səsi gəlirdi. O artıq: «*Bikarçılıq bilməyən fabrikdə işləyən qız, // Ona sevinc bəxş edər, şadlıq da gətirərdi*» yerini oxuyurdu. Eskoba oynamaq üçün danışmağa heç də lüzum yoxdur; Hekrepten Oliveyranı dalbadal bir neçə kərə uddu, Oliveyra ilə senyora Qutuzzo növbəylə hərəsi iyirmipesoluq sikkələr atdılar. «*Falabaxan-tutuquşu hər şeydən verər xəbər, // Həyatı və ölümü qabaqcadan söyləyər*» isə çəhrayı kağız çıxarmağa macal tapmışdı. «*Bəyoğlana uzun ömür*». Lakin bu, Trevelerin: «*Zavallı anasının əllərində sönərək, // Cən verərək soruşdu: «Gəlmədi?»*» – deyən gəlinin qəfil xəstəliyini kədərli notlarla söyləməsinə mane olmadı. Da-ram-bam-bam.

286

– Necə də həyəcanlandırıcıdır, – senyora Qutuzzo dedi. – Bəzilərinin tanqo xoşuna gəlmir, mən onu heç bir kalipsoya, nə də radioda verilən digər zirzibilə dəyişmərəm. Don Horasio, mənə bir az lobyaya verin.

Treveler gitaranı dibçəyə söykəyib matesindən bir qurtum aldı və hiss etdi ki, qarşıda ağır bir gecə var. Uzaqlaşmaq üçün ya işləmək, ya da xəstələnmək lazımdır. O, özünə bir qədəh kanya süzüb eynəyini burnunun ucuna endirib və faciəyə son ümidlə ön sözdən girişmiş don Krespoya baxaraq başına çəkdi. Oliveyra səksən sentavo uduzub Trevelerin yanına oturdu və o da özünə bir qədəh süzdü.

– Dünya möcüzələrlə doludur, – Treveler yavaşca dedi. – Bir dəqiqədən sonra burada Aksium döyüşü olacaq, əlbəttə, əgər qocanın səbri bu yerədək çatsa. Bu iki anormal isə lobyaya uğrunda ölüm-dirim savaşına giriblər.

– Pis məşğuliyyət deyil, – Oliveyra dedi. – Sən haçansa bu söz barədə düşünmüşən? Məşğul olmaq, məşğuliyyəti olmaq. Sadəcə, şaxta dərimi yandırır, çə. Ancaq metafizikaya girmədən bir söz deyəcəyəm: mənim sirkdəki məşğuliyyətim – tərtəmiz fırıldaqçılıqdır. Mən öz pesolarımı orada heç bir şey etmədən qazanıram.

– Dayan bir, qoy San-İsidoro çıxışları başlasın, onda görürsən. Vil-de-Parkedə bizim bütün problemlərimiz həll olunub, hər halda, bütün müqavilələr bağlanıb. Bu da direktoru narahat edən məsələdir. Orada isə yeni adamlarla işləmək lazım gəldiyindən sənənin yetərinə məşğuliyyətin olacaq və bu söz də tezliklə xoşuna gələcək.

– Ola bilməz. Çox gözəl, yoxsa mən tamamilə zəifləmişdim. Demək, orada işləmək lazım gələcək?

– İlk günlər, sonra hər şey öz yoluna düşəcək. De görüm, sən Avropa səyahətin zamanı heç işləmişən?

– Ehtiyacım olduğundan çox qısa bir müddət, – Oliveyra dedi. – Qoca Truyanın gizli hesabdarı olmuşam. Selin üçün əla personajdır. Lazım olsaydı, sənə danışardım, ancaq elə də vacib deyil.

– Mən məmnuniyyətlə dinlərdim, – Treveler dedi.

– Bilirsən, sanki, hər şey havadan asılı vəziyyətdəydi. Sənə nə danışsam da, xalçanın bir naxışından o yana getməyəcək. Bitişdirici başlanğıc çatışmır, gəl onu belə adlandırmaq: op-pa! – və hər şey dəqiqliklə öz yerinə oturacaq, sənənin gözlərində isə bütün ölçüləri bəlli olan ecazkar bir kristal əmələ gəlir. Bəla burasındadır ki, – Oliveyra dırnaqlarına baxaraq dedi, – bəlkə də, hər şey çoxdan bitişib, ancaq mən bunu hələ də anlaya bilməmişəm, çox geri qalmışam; bilirsən, adətən, qocalar belə olurlar: onlara kibernetikadan danışırısan, başlarını tərpədirilər, özləri isə vermişel şorbası yemək vaxtı barədə düşünürlər.

Yüz pesoluq erkək sanbülbul, təəccüblü olsa da, skripka səsi çıxardı.

– Budur, – Treveler dedi. – Hərdən bir fikir mənə rahatlıq vermir, düşünürəm ki, bəlkə də, sən qayıtmamalıydın.

– Bu, səni fikirdə narahat eləyir, – Oliveyra dedi. – Məni isə əməldə. Bəlkə də, bu, eyni şeydir, ancaq qorxmamalıyıq. Səni də, məni də abır-həya məhv edir, çə. Biz bəzi senyorların böyük heyrətinə rəğmənlər evdə çıpaq gəzirik, ancaq

danışmaq lazım olanda... Bilirsən, hərdən mənə elə gəlir ki, mən sənə deyə bilərdim... Baxırsan ki, sözlər də nəyəsə yaraya, bizə faydalı ola bilər. Ancaq bu sözlər adi olmadığı, həyətdə mate içiləndə, yaxud hamar söhbətlərdə söylənmədiyi üçün özünü itirirsən və bunları ən yaxın dostuna söyləmək daha çətin olur. Bəzən sənə ürəyini ilk qabağına çıxana açmaq istəyi yaranmır ki?

– Bəlkə də, – Treveler gitaranı kökləyərək dedi. – Bəla burasındadır ki, əgər belədirsə, onda dostlar nəyə gərəkdi?

– Yanında olmaq üçün və onlardan biri indi sənə danışıdır.

– Sən deyən olsun. Ancaq bizə bir-birimizi yenidən əvvəlkitək anlamaq çətin olacaq.

– Əvvəlki dövrlər naminə indi böyük axmaqlıqlar edilir, – Oliveyra dedi. – Görürsən, Manolo, qarşılıqlı anlaşma haqqında danışsən, ancaq qəlbinin dərinliyində bilirsən ki, mən də bir-birimizi başa düşməyimizi istəyirəm və mənəm sənə danışmağım yalnız sənə danışmağımdan qat-qat çox anlam daşıyır. Bəla burasındadır ki, hazırkı qarşılıqlı anlaşma tamam başqa bir şeydir. Biz çox az bir şeylə kifayətlənirik. Əgər dostlar bir-birini başa düşürsə, sevgililər arasında qarşılıqlı anlaşma hökm sürürsə, əgər ailə tam anlaşma şəraitində yaşayırsa, biz harmoniyaya inanırıq. Təmiz su yalan, güzgü torağaylar üçündür. Hərdən mənə elə gəlir ki, bir-birinin ağız-burnunu qanatmış iki insan arasında daha çox qarşılıqlı anlaşma var, nəinki bir-birinə bax beləcə, sanki, kənardan durub baxanların. Ona görə ki... çə, mən, doğrudan da, bazar günləri «La Nasyon»la əməkdaşlıq edə bilərdim.

– Yaxşı danışdın, – Treveler birinci simi kökləyərək dedi, – ancaq sonra birdən-birə utancaqlığın tutdu, elə indicə dediyin kimi. Sən mənə senyora Qutuzzonu xatırlatdın, o da öz ərinin babasilindən danışanda belə edir.

– Hə, Oktavio Sezar, nə deyir o, – don Krespo eynənin üstündən baxaraq donquldandı. – Məsələn, elə bil, Mark Antoni Alp dağlarında nəsə qəribə ət yeyib. O, nəyi nəzərdə tutur? Keçi ətini, yəqin ki.

– Yəqin, ikiyaqlı lələksizi.

– Bu kitabda kim dəli deyilsə, – don Krespo dedi, – Kleopatranın işləklərindən xəbəri var...

– Çariçalar çox dolaşiq insanlar olurlar, – senyora Qutuzzo dedi. – Kleopatra isə elə qorxunc işlər çevirib ki... Kinoda görmüşəm. Əlbəttə, dövr başqaydı, hələ din yox idi.

– Eskoba, – Talita birdəfəyə altısını götürdü.

– Bəxtiniz gətirir...

– Onsuz da, axırda uduzuram. Manu, mənim xırda pulum qurtarıb.

– Don Krespoda xırdala, o, yəqin ki, fironların zamanına gedib çıxıb, səninçün təmiz qızıl pulla xırdalayır. Hə, Horasio, sən harmoniyadan danışdın...

– Axır ki, – Oliveyra dedi, – əgər sən mənim ciblərimi içindəki bütün zirzibillə çevirməmi istəyirsənsə...

– Ciblərini çevirməyə ehtiyac yoxdur. Ancaq mənə elə gəlir ki, sən bizim öz iradəmiz əleyhinə necə qıvrılmağımıza halını pozmadan tamaşa edirsən. Sən harmoniya adlandırdığın bir şeyi axtarırsan, ancaq onu, indicə özün dediyin kimi, məhz olmadığı yerdə – dostlar arasında, ailədə, şəhərdə axtarırsan. Niyə sən onu sosial oyuqların içində axtarırsan?

– Bilmirəm, çə. Mən onu heç axtarmıram da. Bütün bunlar mənimlə, sanki, öz-özünə baş verir.

– Niyə səninlə elə bir şey baş verməlidir ki, sənin ucbatından başqaları yata bilməsin?

– Mən özüm də pis yatıram.

– Zəhmət olmasa, de görək, niyə Hekreptenlə yaşayırsan? Mənim yanıma niyə gəlirsən? Məgər sənin harmoniyanı pozanlar Hekrepten deyil, biz deyilik?

– O, mandraqora içmək istəyir! – don Krespo heyrətlə bağırdı.

– Nə içmək istəyir? – senyora Qutuzzo dedi.

– Mandraqora! Köləyə əmr edir ki, ona mandraqora versin. Yuxulamaq istədiyini deyir. Lap dəli olub.

– Bromural içsəydi, yaxşı olardı, – senyora Qutuzzo dedi. – Ancaq o zamanlar, əlbəttə...

– Sən olduqca haqlısan, dostum, – Oliveyra stəkanına kanya tökərək dedi. – Ancaq bircə düzəlişlə: Hekreptene qədərindən çox əhəmiyyət verirsən.

– Bəs biz?

– Ola bilər ki, indi haqqında danışdığımız o bitişdrici başlanğıc mövcuddur. Mənə daim elə gəlir ki, bizim

münasibətlərimiz kimyəvi reaksiyaya bənzəyir: onlar bizdən kənardadır və bizdən asılı deyillər. Öz-özünə çəkilən rəsm kimi. Sən məni qarşılamağa gəlmişdin, unutma.

– Niyə qarşılamayıdım ki? Mən sənənin bu qədər dəyişəcəyini gözləməyirdim, sən elə dəyişilmisən ki, hətta mən də dönüb başqa adam olmaq istəyirəm... Yox, iş bunda deyil. Kəsəsi, sən özün də yaşamırsan, başqalarını da yaşamağa qoymursan.

Bu ara gitara syelito çalmağa başladı.

– Sənənin barmağınla bircə kərə, bax, belə çırtma çalmağın yetər ki, – Oliveyra lap sakitcə dedi, – mən yoxa çıxım. Əgər mənim günahım ucbatından siz Talita ilə...

– Talitanı mötərizədən kənara çıxar.

– Yox, – Oliveyra dedi. – Bu barədə düşünmək belə istəmirəm. Biz – Talita, sən və mən, üçümüz birlikdə tris-megist üçbucağıq. Təkrar edirəm: bir balaca göz elə və mən aradan çıxım. Elə bilmə ki, sənənin narahat olduğunu bilmirəm.

– Sənənin dərhal getməni istəyəcək qədər deyil, sənənin hələ burada çox işin var.

– Dərhal da gedə bilərəm. Mən ki sizə çox lazım deyiləm.

Treveler «Fitnə-fəsad»ın girişini çalıb dayandı. Artıq gecə düşmüşdü, don Krespo həyətin işıqlarını yandırdı ki, oxumaq mümkün olsun.

– Bilirsən, – Treveler yavaşca dedi. – Haçansa sən özün gedəcəksən, ona görə də sənə göz vurmağa ehtiyac yoxdur. Düzdür, gecələr yatmıram, yəqin, Talita sənə danışıb, ancaq ümumən sənənin gəlişindən narazı deyiləm. Ola bilsin ki, mənə elə sən lazım mışsan.

– Necə istəyirsən, dostum. Bir halda ki belədir, yəqin, tələsməyə ehtiyac yoxdur. Mənə belə də pis deyil.

– İki axmağın söhbəti, – Treveler dedi.

– İki monqoloidin, – Oliveyra dedi.

– Nəse izah etmək istəyirsən, əvəzində hər şey qarışıq.

– İzahat bərbəzəkli yalanın mahiyyətidir, – Oliveyra dedi. – Yaz.

– Onda gəl başqa şeydən danışaq: məsələn, Radikal partiyanın işlərindən. Məgər yalnız sən... Bilirsən, hər şey karusel kimi sonsuzadək təkrarlanır: ağ at, qırmızı, sonra yenə ağ. Biz sənəninlə şairlik, qardaş.

– Şairlər, peyğəmbərlər, – Oliveyra stəkanları dolduraraq dedi, – qorxulu adamlardır, pis yatırlar, gecələr ayağa qalxıb pəncərənin önündə nəfəs alırlar və başqa şeylər.

– Demək, dünən məni gördün.

– Bəs necə. Əvvəlcə Hekrepten mane olurdu, təslim olmaq zorunda qaldım. Yavaş-yavaş, lap yavaş-yavaş, axırda... Sonra əldən düşüb yatdım, sonuncu dəfə nə vaxt belə yatdığımı unutmuşam. Niyə soruşursan ki?

– Elə-belə, – Treveler dedi və əliylə simləri sıxdı. Senyora Qutuzzo udduğu xırda pulları ovcunda cingildəderək stulunu yaxınlaşdırıb Trevelerdən oxumasını xahiş etdi.

– Burada Enobarb adında biri deyir ki, gecənin şəhi zəhərlidir, – don Krespo xəbər verdi. – Bu kitabdakıların heç birinin başı çatmır: döyüşün ortasında qəfildən elə şeylərdən danışirlər ki... Bunun döyüşə nə dəxli var?

– Yaxşı, – Treveler dedi, – əgər don Krespo etiraz etmirsə, senyoranın kefini açaq. «Fitnə-fəsad» – Xuan de Dyos Filibertonun ürəkəçən tanqosu. Yaxşı yadıma düşdü, yadıma sal, İvonn Citrinin etirafını sənə oxuyum, əla şeydir. Talita, get Qardelin antologiyasını gətir. Gecə stolunun üstündədir, belə şeyi elə orada da saxlamaq lazımdır.

– Həm də özümə qaytararsınız, – senyora Qutuzzo dedi. – Eybi yoxdur, mən kitablarımın əlimin altında olmasını xoşlayıram. Mənim ərim də belədir, and içirəm.

(–47)

47

Bu – mənəm, mən isə – oyam. Biz onunlayıq, ancaq mən – mənəm, hər şeydən əvvəl – mənəm və öz «mən»imi axıracan müdafiə edəcəyəm. Ataliya – bu mənəm. *Ego*¹. Mən. Mən, Argentinalı qız, diplomlu, hərdən gözəl bir qız oluram, böyük qara gözlərim var, mən. Ataliya Donosi, mən, Do-no-si. Do, no, si. Bir tərəfdən – «do», ancaq digər tərəfdən sən demə – «si». Gülməlidir.

Manunun başı çatmır, «Kasa Amerika»ya gedib və əyləncə xətrinə bunu alıb gətirib. *Rewind*². Səsə bir bax, heç də mənimki deyil. Saxta və gərgin: «Bu – mənəm, mən

¹ Mən (*lat.*)

² *Burada*: geri dolama (*ing.*)

292

isə – oyam. Biz onunlayıq, ancaq mən – mənəm, hər şeydən əvvəl – mənəm və öz «mən»imi axıracan müdafiə edəcəyəm...» STOP. Aparat gözəldir, ancaq ucadan qulaq asmağa yaramır, bəlkə də, vərdiş eləmək lazımdır. Manu ona bu senyorlar haqqında olan radiopyesini yazmaq istəyir, ancaq heç nə yazmayacaq. Sehrkar gözlər, doğrudan da, sehrkardır, yaşıl cızıqlar parıldayır, qısalırlar, təkgöz pişik üzümə maritlayır. Yaxşısı budur, kartonla onun üstünü örtüm. REWIND. Lent elə hamardır ki, düppədüz gedir. VOLUME¹. 5-ə, ya da 5 1/2-ə qoyuram: «Sehrkar gözlər, doğrudan da, sehrkardır, qırmızı cızıqlar...» Çox uğultuludur, mikrofonu yaxına qoymaq, səsini azaltmaq lazımdır. «Bu – mənəm, mən isə – oyam». Doğrusunu desəm, onda mən – Folkner personajlarına axmaq parodiyayam. Asan idarə. Maraqlıdır, o, maqnitofona diktə edir, yoxsa lent əvəzinə gicgahlarından istifadə edir? Bəs necə doğrudur: diktofon, yoxsa maqnitofon? Horasio «maqnitofon» deyir, o, aparatı görəndə dəhşətə gəldi və dedi: «Əla maqnitofondur, çe». Təlimatda isə «diktofon» yazılıb. Bunu «Kasa Amerika»da işləyənlər bilməlidirlər axı. Lap müəmmadır: niyə Manu hər şeyi, hətta çəkmələrini belə «Kasa Amerika»dan alır? Çox zəhlətökən fikirdir, axmaqlıqdır. REWIND. Hə, bu maraqlıdır: «...Folkner personajı. Asan idarə olunur». STOP. Öz-özünə təkrar-təkrar qulaq asmaq o qədər də maraqlı deyil. Bütün bunlar, yəqin ki, vaxtı öldürür, vaxtı, vaxtı. REWIND. Hə, bəlkə, səs təbiiləşdi: «...xt, vaxt, vaxt. Bütün bunlar, yəqin ki...» Soyuqlamış cırdan qadındakındandır. Ancaq onu yaxşı idarə edirəm. Manu heyrətlənəcək, o, mənim cihazları idarə etməyimə inanmır. Mənə, əczaçıya heç Horasio da belə baxmazdı, o isə insana ələkdən keçirilən püre kimi baxır: duru məhlul, tarap! – artıq qazandadır, ye – istəmirəm. Rewind? Yox, davam edək, ancaq işığı söndürək. Üçüncü şəxsin adından danışacağıq, bəlkə... Beləliklə, Talita Donosi işığı söndürür və ətrafda heç nə yoxdur, yalnız qırmızı xətlı sehrkar göz (birdən yazıda yaşıl, ya da bənövşəyi alınar) və siqaret közərtisi. İstidir, Manu hələ də San-İsidorodan qayıtmayıb, saat on ikinin yarısıdır. Odur, Hekrepten pəncərənin qarşısındadır, mən onu görmürəm, ancaq fərqi yoxdur, o, gecə köynəyində pəncərənin qarşı-

¹ Burada: səs (ing.)

sında durub, Horasio da masacığın arxasında oturub, şam işığında siqaret çəkə-çəkə oxuyur. Horasio ilə Hekreptenin otağı, nədənsə, mehmanxana otağına bizimkindən az oxşayır. Gicbəsərəm mən, gicbəsər, o, mehmanxana otağına elə oxşayır ki, hətta oradakı tarakanların da hər birinin belinə nömrə yapışdırılıb, hələ qonşudakı don Bunçeni, onun iyirmi pesoluq vərəm, axsaq və epilepsiyalı xəstələrini demirəm. Aşağıda isə gizli görüş evi; qulluqçu riyakarcasına tanqo zümrümə edir. REWIND. Çox danışdım, geri dola - maq yarım dəqiqədən az çəkməz. Lent vaxtla geri dolanır, Manu bu mövzuda məmnuniyyətlə nitq söyləyərdi. Səs tonu 5: «...arxasına nömrə yapışdırılıb...» Bir az da. REWIND. Budur: «...Horasio yaşıl şam işığında masacığın ətrafında...» STOP. Masacıq, masacıq. Əgər sən əczaçısansa, «masacıq» demək nəyə lazım? Bu nə hoqqabazlıqdır. Masacıq! Öz zərifliyini tətbiq etməyə yer tapıb. Yaxşı görək, Talita. Bəsdir sarsaqladın. REWIND. Qurtardı, indi lent çıxacaq, bu maşının qüsuru ondadır ki, vaxtında saxlamasan, lent çıxır, onu yerinə salmaq üçün isə, ən azı, yarım dəqiqə lazımdır. STOP. Bu dəfə iki santimetr qaldı. Başlanğıcda nə demişdim mən? Artıq yadımda deyil, ancaq səsım ürkdülmüş siçanın ciyiltisinə oxşayırdı, təbii ki, mikrofon qarşısındakı həyəcan. Gəlin səsini 5 1/2-ə qoyaq ki, yaxşı eşidilsin. «Bu – mənəm, mən isə – oyam. Biz onunlayıq, ancaq mən – mənəm, hər şeydən əvvəl...» Nəyə görə, bunu demək nəyə lazımdır? Bu – mənəm, mən isə – oyam. Birdən masacıq barədə, əlbəttə, acığı tutur. «Bu – mənəm, mən isə – oyam. Mən – mənəm, mən isə – o».

Talita maqnitofonu söndürüb, qapağını bağladı. Dərin nifətlə ona baxdı və özünə bir stəkan limonad tökdü. Klinika barədə düşünmək istəmirdi (direktor deyirdi ki, «psixi xəstəxana» cəfəngiyat yuvasıdır), ancaq xəstəxana haqqında düşünməyi dayandıran kimi (hələ onu demirik ki, o, həqiqətən deyil, xəyalən düşünməkdən imtina etmişdi) bundan heç də az qorxulu olmayan başqa bir şey haqqında düşünməyə başladı. O, eyni anda Manu ilə Horasio haqqında, sirkın kassasında Horasio ilə şirin-şirin müzakirə etdikləri tərəzi əqrəbi haqqında düşüncəyə düşürdü. Onda hissiyyatı daha da güclənirdi, sanki, içində başqa birisi peyda olmuşdu, klinika haqqında düşüncə qorxu yaradırdı, naməlum

294

bir qorxu; gözüne qorxunc təsvirlər görünürdü: azğın məxluqlar dəli köynəyində navaxa ilə bir-birini qovur, kətilləri və çarpayı ayaqlarını havada silkələyir, temperatur vərəqələrinin üzünə qusur və camaat baxa-baxa onanizmlə məşğul olurdu. Ağ xalat geymiş Manu ilə Horasioya baxmaq maraqlıdır, onlar xəstələrə necə qulluq edəcəklər? «Mənə də layiqli bir yer tapılar, – Talita təvazüylə düşündü. – Yəqin, direktor xəstəxana aptekini mənə həvalə edər, əgər belə xəstəxanalarda aptek varsa. Hər şeydən əvvəl tibb məntəqəsi zəruridir. Manu, təbii ki, həmişəki kimi mənə ciddi qəbul etməyəcək». Yəqin ki, bəzi şeyləri xatırlatmaq lazım gələcək (hər şey elə tez unudulur ki, zaman asta-asta yaddaşı pozur); bütün yay uzununu tərifəgəlməz gündəlik çarpışma, liman, isti və üzündən yekəxanəliq yağın Horasionun körpüyə enişi, onu pişiklə birlikdə necə ədəbsizcəsinə başından elədi: tramvaya min, evə get, bizə danışmaq lazımdır. Sonra isə əyilmiş konserv bankalarıyla, ayağını yaralaya biləcəyin paslı mismarlarla dolu, ora-burası gölməçəli, cır-cındır ilişmiş aypəncəsi kolları basmış məndləcərlə müqayisə oluna biləcək vaxt başladı və Horasio ilə Manunun ona və bir-birinə baxdığı gecə sirki; getdikcə pişik də kütləşir, yaxud əksinə – müdrikləşir: vəhşiləşmiş publi-kanın bağırıqları altında hesab məsələləri həll edir, sonra isə piyada evə qayıdırlar, yolda pivəxanaya girirlər ki, Manu ilə Horasio elə hey boş-boş danışa-danışa adama bir bakal pivə içsinlər, o isə isti, tüstü və yorğunluq içində onlara qulaq asır. Mən – mənəm, mən isə – o. O, bu sözləri düşünmədən dedi, ona görə də düşünülüşdən qat-qat çox anlam daşıyırdı, çünki onlar elə yerdən gəlmişdilər ki, orada sözlər, xəstəxanadakı dəlillər kimi heybətli və qəribə məxluqlardır, onlar öz şəxsi, əlahiddə həyatlarını yaşayırlar və birdən heç kəsə xəbərdarlıq etmədən uçub gedirlər: mən – mənəm, mən isə – o, o isə Manu deyil, o – Horasiodur, onun içində yerləşən, gizli hücum edən kölgə, gecələr otağın qaranlığında gizlənərək astaca yuxusuzluğun rəsmini çəkən siqaret közü.

Talita qorxmağa başlayanda yerindən qalxıb özünə cökə və nanə çayı dəmləyirdi. *Fifty fifty*¹. O, çay hazırlayır və Manunun açarının kilidin içində burulmasını gözləyirdi.

¹ Yarı-yarıya (*ing.*)

Manu onda: «Horasio sənə tüpürmək belə istəmir» – deməklə ona ürək-dirək verirdi. Bu onu incitsə də, sakitləşdirirdi. Manu onu da deyirdi ki, ola bilər, Horasionun sənə gözü düşüb (ola bilməz, belə bir şey yoxdur, o, heç vaxt buna eyham da vurmayıb).

bir qaşiq cökə

bir qaşiq nanə

Su qaynar olmalıdır, qaynayan kimi tökmək lazımdır, dayan, – hətta belə olsa da, o, onunçün heç nədir. Belə olduğu halda... Əgər o, onunçün heç nədirsə, niyə onda elə hey orada, otağın küncündə oturub siqaret çəkir, ya da, guya, kitab oxuyur: mən – mənəm, mən isə – o, sanki, o, ona nəyə görə lazımdır, məhz belə, sanki, nəyə görə lazımdır və beləcə, uzaqdan ona sarılır, beləcə onun ruhunu çəkib sorur, ümitsizcəsinə nəyəsə nail olmağa çalışır, guya, yaxşı nəsə görəcəksən, guya, özün də yaxşı olacaqsan. Deməli, onda bu mən – mən deyiləm, mən isə – oyam. Demək, onda əksinədir: mən – oyam, çünki mən – mənəm. Talita bu əqli nəticədən bir qədər rahatlanaraq ah çəkdi, odur ki, çay da dadlı alındı.

Ancaq məsələ yalnız bunda olsaydı, hər şey çox bəsit görünərdi. Ola bilməzdi ki (nədənsə, məntiq mövcuddur), Horasionun onunla eyni zamanda həm işi olsun, həm də olmasın. Bu iki şeyin birləşməsindən üçüncü, elə bir şey əmələ gəlməliydi ki, sevgiyə heç bir əlaqəsi olmasın, məsələn (sevgi haqqında düşünmək səfehlik olardı, sevgi yalnız Manuyaydı və əsrin sonunadək ona olacaqdı), nəsə ova, axtarısa oxşar, yaxud da pişiyin əli çatmayan bülbülü pusmasına bənzər qorxunc bir şey idi ki, bu zaman, sanki, vaxt durmuş, gün dayanmışdı, nəsə siçan-pişik oyunu kimi bir şey. Yarımcı parça qənd, ətri lap çöl qoxuyur. İzahatsız-filansız izləmə-gözləmə. Hətta günlərin bir günü Horasio bu mövzuda danışmaq səviyyəsinə ensə, ya tamamilə uzaqlaşacaq, ya da başına bir güllə vurmali olacaq ki, hər halda, bu da bir izahat olardı, yaxud da bütün hallarda izahat üçün zəmin olardı. Hər halda, indiki kimi olmazdı; mate içə-içə onlara baxsın, Manunu da mate içməyə məcbur edərək üçlükdə bitmək bilməyən ahəstə rəqs etmələrinə tamaşa etsin. «Bir halda ki ağılıma belə parlaq fikirlər gəlir, – Talita düşündü, – gərək roman yazaydım». Ürəyi elə sıxılırdı ki,

yenidən maqnitofonu yandırıb Treveler gələndək mahnı oxudu. Hər ikisi lent yazısında Talitanın səsinin pis çıxması qənaətinə gəldilər və Treveler ona baqauları necə oxumağı öyrətdi. Maqnitofonu pəncərənin qabağına qoydular ki, Hekrepten də qulaq asıb qiymət versin, elə Horasio da; əgər evdədirsə, ancaq o, evdə yox idi. Hekrepten dedi ki, hər şey əladır və onlar naharı Trevelergildə, bir yerdə etməyə qərar verdilər, Talitada soyudulmuş asado vardı, Hekrepten isə salat düzəldib gətirəcəkdi. Bu fikir Talitanın çox xoşuna gəldi, bu fikirdə örtükdən, ya da çaydan üçün qızdıncı qapaqdan nəşə vardı – bir sözlə, o, nəyisə altında gizlədirdi, eynilə maqnitofon kimi, yaxud da Trevelerin özündənrazi əhvalı kimi, nəşə həll olunmuş və hazır bir şey yuxarıdan örtürdü; budur, örtüdü də – ancaq məsələ burasındaydı ki, elə bu səbəbdən də, mahiyyət etibarilə hər şey əvvəlki kimi qalırdı, cökə və nanə çayına qədər olduğu kimi, *fifty fifty*.

(-110)

296

48

Təpənin yamacında – halbuki bu təpənin yamacı-filanı yox idi, dərhal başlayırdı, odur ki bilmək olmurdu – Təpədir, yoxsa yox, ona görə də ən yaxşısı elə Təpənin yanında deməkdir – balaca evlərdən və dalaşqan uşaqlardan ibarət məhəllədə bütün sorğu-suallar nəticəsiz qaldı, onlara kömək etmək istəyən, ancaq əllərindən bir şey gəlməyən qadınlardan təbəssümlərinə dəyib ümitsizləşdilər: insanlar mənzildən mənzilə köçürlər, senyor, hər şey elə dəyişib ki, bəlkə, polisə gedəsiniz, orada, bəlkə, kimsə nəşə bilir. Ancaq onun buna vaxtı yox idi, gəmi tezliklə yola düşəcəkdi, qoy o, işin axırına çıxmasın, onsuz da, onu bilə-bilə itirmişdi, indi də elə-bele soruşurdu, ümidi də lotereya bileti alan, ya da ulduz falına qulaq asan adamın ümidindən çox deyildi. Limandan qayıdıb naharadək çarpayıda uzandı.

O gecə saat ikidə onu yenidən ilk dəfə gördü. İstiydi və yüzdən çox immiqrantın xoruldayıb-tərlədiyi qapalı məkan səmanın və çayın qatı, yapışqan-nəm havasını üstünə sərən kanat buxtalarının arasından daha pis idi. Oliveyra arakəsməyə söykənib buludların arasından baxan nadir

tikanlı ulduzlara baxa-baxa siqaret çəkirdi. Sibilla ventilyatorun arxasından çıxdı, döşəməylə sürüyə-sürüyə əlində nəsə aparırdı və demək olar ki, birdən arxasını Oliveyraya tərəf çevirərək lyuka sarı getdi. Oliveyra yerindən tərpənmədi, o, gözəl başa düşürdü ki, gördüyü şəxsin dalınca getməməlidir. Onun birinci dərəcədə məskunlaşan, ancaq, necə deyirlər, həyat təcrübəsi, ya da buna bənzər bir şey üçün çirkli və üfunətli göyertəyə düşən quşlardan olduğunu düşündü. O, Sibillaya oxşayırdı, tamamilə doğrudur, ancaq bu oxşarlığı o özü daha da artırdı, çünki quduz it kimi ürəyi birdən-birə dayandı və özünü başdanxarab adlandırıb yeni siqaret yandırdı.

Hətta guya, Sibillanı gördüyünü düşünməsi buna inandığı qədər acı deyildi: idarəolunmaz arzusu birdən onu təhlətəşüurunun dərinliyindən qoparıb onunla bir gəmidə gedən və ilk rastına çıxan qadın fiqurunu Oliveyraya göstərdi. Hələ də hesab edirdi ki, lazımı məqamda və zəruri şəraitdə yaddaşını qurdalayaraq müəyyən şeyləri melanxolik tərzdə istədiyi qədər xatırlaya və onlara siqaret kötüyünü külqabıya basdığı kimi halını pozmadan nöqtə qoya bilər. Treveler limanda onu Talitayla tanış edəndə – səbətindəki pişiklə necə də gülməli görünürdü, ancaq üzü mehriban idi, lap Alida Valli kimi – o, yenidən hiss etdi ki, öteri oxşarlıq, sanki, birdən-birə hər şeyin rəflərə səliqəylə yığıldığı hafizəsindəki yalançı bənzəyişdə qatılaşdı, o, yaddaşından başqa bədənə və ona artıq həmişəlik xatirə sandığı baxışlarla baxan başqa sifətə keçməyə qadir olan xəyalı çıxartdı.

Hekreptenin dözülməz fədakarlığı və qapı-qapı gəzib kəşmiri parça təklif etmək kimi çətin sənəti öyrənməklə ağzınadək dolu sonrakı həftələr, çoxlu pivə içməklə, küçə skamyalarında oturub hər bir epizodu detallarına qədər analiz etməklə keçdi. Təpədəki araşdırmalar davam edirdi, bununla o, öz aləmində vicdanını təmizləmiş olurdu: onu tapıb söhbət etməyə çalışmaq və həmişəlik vidalaşmaq. İş təmiz başa vurmağa, bütün ucları düyünləməyə xarakterik kişi cəhdi. İndi anlayırdı ki (ventilyatorun arxasından çıxan qadının pişiyi də vardı), Təpəyə bunun üçün getməyib. İçində, sanki, birdən dibsiz uçurum əmələ gəldi. Konqres meydanının ortasında dayanıb özündən soruşdu: «Sən buna axtarış deyirsən? Və özünü azad hesab edirsən? Heraklit

298

kimi? Təkrarla görüm, azadlığın hansı dərəcələri var, mən də gülüm. Hə, qardaş, sən qıfdasan və səni sorurlar». O, bəlkə də, bu kəşflə özünü çarəsizcəsinə alçalmış hiss edərək sevinərdi, ancaq onu haradasa, mədəsində hiss etdiyi dumanlı məmnunluq rahatsız edirdi, bədənin verdiyi məmnuniyyətdən doğan bu pişik reaksiyası o, ruhun tələbatını ələ salıb güləndə baş verir və məhz bu zaman bu razılıq hissi yaranır və qabırğalarının arasında, qarnında və ayaq pəncələrində yumaq kimi rahatca yığılır. Ancaq belə burasındaydı ki, qəlbinin dərinliyində o, bu hissədən, qayıtmasından, daim yolda olmasından məmnun idi, halbuki bu yolun hara apardığı haqda təsəvvürü belə yoxdu. Ancaq bu məmnunluqdan savayı – aydın başa düşməyə ümid etməmək kimi – ifadə olunmaq istəyən nəşə onu yandırır, ondan üzülmək istəyirdi, getdikcə artan bu məmnunluq isə həmin «nəşəni» tənbelcəsinə itələyir və uzaqlaşdırırdı. Arasıra Oliveyra özünü bu çəkişmənin tamaşaçısı kimi hiss edir, hiyləgərcəsinə bitərəflik göstərərək nə bu, nə də o biri tərəfi qəbul etmirdi. Elə bu minvalla da sirk yarandı, don Kresponun həyatindəki mətə məclisləri, Trevelerin tanqosu meydana çıxdı ki, bütün bu aynalarda Oliveyra gözünün ucuyla özünə baxırdı. Hətta dəftərində Hekreptenin oxumağa cürət etməyib komodun siyirməsində saxladığı bəzi qeydlər də aparmışdı. Tədricən anlamağa başladı ki, Təpəyə səfər ona görə alındı ki, məhz bunun nəticəsində o, əvvəlcədən güman etdiyi fərziyyələrində yanlışdı. Onun Sibilları sevməsi anlayışı nə iflas, nə də əski qaydalarn təsdiqi demək idi; öz obyekt olmadan keçinə bilən, heç bir şeylə qidalanmayan sevgi, bəlkə də, ani şiddətlə əridib qovuşduran başqa gücə malikdir, bir də görərsən ki, haçansa bədənin pivədən və kartof qızartmasından şişib dağılan bu daxili məmnunluğu puç edər. Yumruğunu masaya çırparaq, havanı isə şiddətli fitiylə deşərək istifadə etdiyi sözləri dəf-tərə yazanda sancılanana qədər gülürdü. Axırda Treveler pəncərədən başını içəri soxub bir az sakit olmağını xahiş edirdi. Bəzən də, fiziki iş görməklə ruhunu sakitləşdirirdi, məsələn, mismarları düzəldir, yaxud aqava sisal liflərini açaraq onlardan zərif labirint hörür, sonra onları lampanın abajuruna yapışdırırdı. Hekrepten onları çox bəyəniirdi. Yoxsa, məhəbbət yüksək zənginlik və varlığın hədiyyəsi demək-

dir; yalnız əlindən buraxdıqdan sonra onun bumeranq effektindən xilas ola bilərsən, ona həmişəlik yox olmaq imkanı verib, özünə bu kələ-kötür gerçəkliyin bütün rüzgarlarına açıq olan bu yeni pillədə yenidən tənha qalmağa tab gətirərsən. Sevginin obyektini məhv etmək, kişini yoldan çıxaran qədim ehtiras, dayanacaqda yubanmamaq üçün verilən haqq; deməli, Faustun uzaqlaşan ana yalvarmasının heç bir anlamı yoxmuş, əgər həmin an masanın üzərində uzun müddət hərəkətsiz qalan boş stəkan kimi özü yubanmasa. Və bunun kimi şeylər, bir də acı mate.

Düşüncələrdə və həyatda nizam yaratmaq, harmoniyanı təşkil etmək kimi münasib sxemi tərtib etmək necə də asandır. Adi riyakarlıq, keçmişi həyat təcrübəsi səviyyəsinə çatdırmaq, sifətdəki qırıqların və əski görkəmin içindəki mənəni çıxarmaq yetər. Qırx ili adlayan həyatı boyu o, gülməyi və susmağı belə öyrənmişdi. Budur, artıq göy kostyumunu geyinib gümüşü gicgahlarını yaxşı-yaxşı darayırısan və rəsm sərgisində peyda olur, ya da dünyayla barışaraq «Sade»yə, yaxud «Riçmond»a girirsən. Təmkinli skeptisizm, uzaqlardan gəlmiş insan görünüşü, kamilliyə, nikaha və nahardakı, ya da qeyri-kəfi qiymət yazılmış gündəlik üzərindəki atalıq qayğılarına ədəbli giriş. Sənə ona görə deyirəm ki, mən bu həyatı yaşamışam. Axı mən bütün dünyanı gəzmişəm. Mən balaca oğlan olanda. Onlar hamısı birdir, mən sənə deyirəm. Mən sənə təcrübəmə əsasən deyirəm, oğlum. Sən hələ həyatı bilmirsən.

Bax bu gülməliydi və keçib-getdi, ancaq bundan da pis ola bilərdi: bütün düşüncələrə *idola fori*¹ təhlükəsi var, sözlər məqsədi təhrif edə bilər, daşlaşmış həqiqətlər sadəliyə təhlükədir və yorğunluqdan jiletinin cibindən ağ kapitulyasiya bayrağını qaldırırsan. Ola bilərdi ki, satqınlıq mütləq tənhalıqla nəticələnsin, şahidsiz və yoldaşsız tənhalıqla, öz-özünə baş-başa qalasan, özünü hər necə olur-olsun, şəxsi öhdəliklərin və dramatik təəssüratların bəri tərəfinə də güman edəsən, etik işgəncənin bəri tərəfində özünü hansısa irqə, uzaqbaşı hansısa xalqa və ya millətə bağlı biləsən. Və belə olduqda – zahirən tam azad və heç kəsə hesabat verməyən – oyundan çıxıb, yolaırcından dolanbac yollardan birini zəruri və tək doğru yol elan edərək onunla

¹ Meydan bütələri (*ital.*) *Burada*: təhrifetmə

gedəsən. Sibilla bu yollardan biri, ədəbiyyat digəriydi (dəf-
təri dərhal yandırmaq lazımdır, hətta Hekrepten buna çox
üzülsə də), biri də pozğun həyat tərzidir və əla kəsiyi olan
dövrə üzərində düşüncələr də həmçinin. Korrentes küçə-
sindəki qəlyanaltıxananın qarşısındakı min üç sayılı evin
yanında dayanan Oliveyra böyük suallar verməyə başladı:
«Nə oldu – yolayrıcındakı təkər topu kimi elə belə də qalaq?
Əgər bu yolla vahid məqsəd – yolda olmaq naminə gedir-
sənsə, onda, guya, bütün yolların yalan olduğunu bildiyini
bilmək və düşünmək nəyə lazımdır? Biz Buddalar deyilik,
çə, bizim burada altında şanagüllə pozasında otura biləcə-
yimiz ağaclar da yoxdur. Bismillah eləməmiş, polis başının
üstünü kəsdirib cərimə edəcək».

300

Vahid məqsəd – yolda olmaq naminə getmək. Bu boy-
da da söz uçurumu olar (hələ bu «u» hərfi: uçqun, uçuq,
uzunqulaq), nəticəsi də dumanlı təsəvvürdən başqa bir şey
deyil. Bəli, bu fikri yaxşıca götür-qoy etmək lazımdır. Belə-
liklə, Təpəyə səfərin, hər halda, bir anlamı vardı, çünki bun-
dan sonra Sibilla artıq itirilmiş obyekt statusundan qurtulub
yenidən mümkün qovuşma obrazına çevrildi, lakin artıq
bundan sonra bu, ya o tərəfə onunla yox, ondan hərəkət
etmək lazım gələcək; onun uğrunda, ancaq onsuz. Manu
da, sirk də, son günlər durmadan müzakirə etdikləri dəli-
xana haqqında bu qəribə fikir də – bütün bunların öz mənası
vardı. Çünki bütün bunlar ekstrapolyasiya olunmuşdu,
metafizik zamanda qaçılmaz ekstrapolyasiya. Doğrusu, bu
şirin sözü deməyə adamın dili də dönmür. Oliveyra ağızını
yandıra-yandıra pizza yeməyə başladı, o, həmişə ac olanda
belə edir və dərhal da özünü yaxşı hiss edirdi. Dövrə neçə
dəfə, neçə tində, neçə kafedə, neçə şəhərdə belə başa çat-
mışdı, neçə dəfə o, bu nəticəyə gəlmişdi və özünü yaxşı
hiss etmişdi və inanmışdı ki, yeni həyata başlaya bilər, məsə-
lən, o sarsaq konsertə getməyə vadar olduğu axşamkı
kimi, sonra da... Sonra bir leysan tökdü ki, gəl görəsən,
vəssalam, boş yerə qurdalamağın nə mənası var? Talitayla
olduğu kimi – qurdaladıqca qurd çıxır. Bu qadın artıq onun
ucbatından əzab çəkməyə başlamışdı, qorxulu bir şey yox
idi, sadəcə, o peyda olandan sonra Talitayla Treveler ara-
sında, görünür, çox şey dəyişdi, uydurma və hesaba alın-
mayan bir yığın xırda-xuruş birdən-birə tündləşdi və ispan

qovurması kimi başlanan yemək, a-lya Kyerkeqor sousunda siyənək balığına döndü, hələ bu yaxşıdır. Küçəyə taxta atılan gün nizam-intizama qayıdış oldu, ancaq Treveler Oliveyraya onların məhəlləsindən, onların həyatından yox olmasını demək fürsətini əldən buraxdı, o nəinki heç bir söz demədi, hətta ona sirkdə iş də tapdı, bu isə o deməkdir ki... belə olduğu halda odəfəki kimi əzab çəkmək səfehlik olardı: bir leysan töküdü ki, gəl görəsən. Maraqlıdır, görəsən, Bert Trepə hələ də royalda çalışır?

(-111)

49

Talita ilə Treveler elə hey məşhur olan və kölgədə qalan dəlilər haqqında danışdılar; indi də deyirdilər ki, Ferraquto klinikanı alan kimi sirki öz pişiyi və yerdə qalan bütün əmlakıyla birlikdə Suares Melian adlı birinə verəcək. Onların, xüsusən də Talitanın fikrincə, sirkə klinikaya dəyişdirilməsi özünəməxsus bir irəliləyişdir, ancaq bu optimizmin səbəbləri Trevelərə o qədər də aydın deyildi. Məsələnin aydınlaşmasını gözləyə-gözləyə onlar həyəcanla pəncərəyə və ya küçə qapısına yaxınlaşaraq senyora Qutuzzo, don Bunçe, don Krespo ilə, hətta yaxınlıqda olsa, Hekreptenlə öz təsüratlarını bölüşürdülər. Bəla burasındaydı ki, məhz bu günlər hamı inqilabdan, Kampo-de-Mayonun üsyan edəcəyindən danışdı və bu, insanlara Trelyes küçəsindəki klinikanın alınmasından daha mühüm görünürdü. Axırda Talitayla Treveler rahat olmaq üçün psixiatriya dərslərini oxumağa girişdilər. Həmişəki kimi, xırda bir şey onların mübahisə etməsinə səbəb olurdu, ördək günü isə mübahisə elə qızıxdı ki, Yüz Peso qəfəsdə hiddətləndi, don Krespo isə sol əlinin şəhadət barmağını sol gicgahına qoyub mənəli tərzdə burmaq üçün tanışlardan birinin gəlməsini gözlədi. Belə hallarda mətbəxin pəncərəsindən ördək lələklərinin kəşif qoxusu yayılır, qapılar çırpılır, yalnız nahara doğru səngiyən kəskin mübahisələr düşürdü və bu şəraitdə ördək tamamilə, son xırtıldayan dərisinədək yeyilirdi.

«Mariposa» kanyası ilə qəhvə saati gəlib çatanda sakitlik və əmin-amanlıq onları sanballı kitablara, bir göz qırpımında alınmış ezoterik jurnallara, indi onların yeni

302

həyata prelyüd hesab etdikləri üçün əldə etməyi zəruri saydıqları bu kosmoloji incilərə meyilləndirdi. Həm də ara vermədən dəlillərdən danışdılar, Trevelerlə Oliveyra hətta o qədər xırdalığa getdilər ki, köhnə kağızlar tapıb çoxdan unudulmuş fakültəni qaçaraq ziyarət etdikləri zamanlar birlikdə toplamağa başladılar, sonra isə ayrı-ayrılıqda davam etdirdikləri nadir kolleksiyalarının bir hissəsini nümayiş etdirdilər. Nahardan sonrakı vaxtı onlar bu sənədləri oxumaqla keçirirdilər və Talita «Renoviço»nun (Meksikada «Lümen» nəşriyyatının buraxdığı *ispan-amerikan dilində ikidilli qəzet*, bu qəzetdə xeyli dəli çox uğurlu fəaliyyət göstərirdi) bir neçə sayı sayəsində bu məclisdə iştirak hüququ qazanırdı. Sirk praktik olaraq Suares Melianın əlinə keçdiyi üçün Ferraquodan arabir xəbər çıxırdı və deyilənə görə, klinikanı onlara martın ortasında təhvil verəcəkdilər. Ferraquito sayan pişiyi görmək üçün iki dəfə sirkdə peyda olmuşdu, görünür, onunla ayrılığa tab gətirə bilmirdi və hər dəfə satın aldığı böyük əmlakdan, *hər-kəsin-üzərinə-düşəcək-böyük-məsuliyyətdən* danışdı (ah!). Talitaya, demək olar ki, apteki həvalə edəcəkdilər, odur ki zavallı qız toz dərman düzəltmə sənətini öyrəndiyi vaxtlar etdiyi köhnə qeydləri vərəqləyərək əsəbiləşirdi. Oliveyra ilə Treveler onu əllərindən gəlidiyi qədər ələ salırdılar, ancaq sirkə gələndə özləri də qəflətən məyus olur, adamlara və sayan pişiyə elə baxırdılar ki, guya, sirk dünyanın ən maraqlı müəssisələrindən biriymiş, fəqət onlar bunu vaxtında anlaya bilməyiblər.

– Burada hamı bir nəfər kimi dəlidir və onlar hamıdan qat-qat təmizdirlər, – Treveler deyirdi. – Müqayisə belə yersizdir, çə.

Oliveyra qəlbinin dərinliyində eyni şeyi düşündüyünü deməyə ürək etməyib çiyinlərini çəkir və baxışlarını yuxarı, günbəzin altına yönəldərək tənbel-tənbel dumanlı düşüncələrə dalırdı.

– Sən, əlbəttə, görməzsən, bütün dünyanı gəzmisən, – Treveler mızıldandı. – Mən də gəzmisəm, ancaq əsasən buralarda.

Və o, əllərini qabağa uzadırdı, sanki, Buenos-Ayresin konturlarını cızdırdı.

– Mənim necə gəzdiyimi bilirsən... – Oliveyra cavab verdi.

Belə danışmağa başlayan kimi onları gülmək tuturdu və mane olduqları tamaşaçılar onlara baxmağa başlayırdılar.

Səmimi olanda hər üçü yeni vəzifələrinə hazır olduqlarını etiraf edirdilər. Ancaq, məsələn, «La Nasyon»un bazar günü sayı onları kədərləndirirdi, bu kədəri yalnız kino-teatrların qarşısında, yaxud köşklərdə «Rider Daycest»ə növbə olanda yaşadıkları məyusluqla müqayisə etmək olardı.

– Getdikcə əlaqələr daha çox qırılacaq, – Treveler peyğəmbərlik etdi. – İstəyirsən, lap bar-bar bağır.

– Polkovnik Flappa dünən axşam bağırdı, – Talita cavab verdi. – Nəticədə – mühasirəyə düşdü.

– Bu, bağırtı deyildi, həyatım, ölümqabağı xınlıydı. Mən İriqoyenin xəyal etdiyi şeylərdən danışırım, tarixi əhəmiyyət kəsb edən şeylərdən, o şeylərdən ki, qabaqcadan xəbər verilmişdi, insan övladının ümidlərindən, o şeylər ki, onları burada gözləməyinə dəyməz.

– Sən eynilə onun kimi danışmağa başlamısan, – Talita təşvişlə ona baxaraq və sınaqçı baxışlarını gizlətməyə çalışaraq dedi.

O isə sirkə getməkdə davam edir, axır vaxtlar imkanı daxilində Suares Meliana kömək edir və hər şeyin onunçün bu qədər mənasız olduğuna yalnız təəccüblənirdi. Hiss olunurdu ki, öz manasının qalan hissəsini o elə hey klinika haqqında düşünərək həyəcanlanan Talita ilə Trevelərə verirdi; bu günlər o yalnız sayan pişiklə oynamaqdan əsl həzz ala bilirdi, pişik də ona xüsusi incə münasibət göstərir, onu nəşələndirmək üçün sayırdı. Ferraquto pişiyin küçəyə yalnız səbətdə və eynilə Okinava savaşında istifadə olunmuş fərqləndirici boyunduruqla çıxarılmasını ciddi şəkildə əmr etsə də, Oliveyra pişiyin duyğularını çox gözəl anladığından sirkədən azca aralanan kimi səbəti etibar etdiyi dükanlardan birinə verir və zavallı heyvanın boynundan boyunduruğu açıb boş konserv bankalarına tamaşa etmək üçün körpüyə yollanır, ya da peçenyə çeynəməyə (ən sevimli məşğuliyət) gedirdilər. Bu gümrahlaşdırıcı gəzintilərdən sonra Oliveyra don Kresponun həyatində təşkil olunmuş əyləncə məclislərini və qış üçün ona daha çox isti paltar toxumağı arzulayan Hekreptenin nəvazişlərini ağrısız

yola verə bilirdi. Alqı-satqının şanlı tarixini Trevelərə xəbər vermək üçün Ferraqutonun pansiona zəng etdiyi o axşam onlar üçlükdə oturub «Renoviqo» jurnalının nüsxəsi vasitəsilə şad-xürrəm *ispan-amerikan* dili sahəsində öz biliklərini təkmilləşdirirdilər. Klinikada onları ciddi məsələlərin, elmin, fədakarlığın və buna bənzər şeylərin gözləməsindən, demək olar ki, məyus oldular.

– Faciəsiz həyat nə həyatdır? – Talita şanlı *ispan-amerikan* dilində oxudu.

Senyora Qutuzzo polkovnik Flappa və onun tankları haqqında son xəbərlərlə gəlib çıxanadək hər şey beləcə davam etdi və nəhayət, real və konkret bir şey vətənpərvərlik duyğularının təsirindən keflənmiş xəbərçinin hey-rətinə rəğmən, bütün troitsanı süpürüb apardı.

(-118)

304

50

Avtobus dayanacağından Trelyes küçəsinə iki addım oldadı, daha doğrusu, üç məhəllə keçib, bir az da getmək lazım idi. Talita ilə Treveler peyda olanda artıq Ferraquto öz inzibatçısıyla oradaydı. Böyük alqı-satqı iki pəncərəsi ətrafında xəstələrin gəzişdikləri kiçik fəvvarənin suyunun gah qalxdığı, gah da endiyi həyət-bağçaya açılan birinci mərtəbədəki zalda həyata keçirilirdi. Talitayla Treveler zala düşməmişdən qabaq aşağı mərtəbənin koridorundan və otaqlarından keçməli oldular ki, yolda bir neçə xanım və cənab düzgün kastil ləhcəsində onları sorğu-suala tutaraq bir qutu fərqli siqaret istədilər. Onları müşayiət edən sanitar, görünür, bu intermediyanı tamamilə normal qarşıladı, ancaq şərait ilk tanışlığa heç də yaramırdı. Böyük alqı-satqının baş tutacağı zala onlar, demək olar ki, siqaretsiz təşrif buyurmuşdular və Ferraquto heç bir təmtəraqlı söz demədən onları inzibatçıya təqdim etdi. Oliveyra başa düşülməsi mümkün olmayan sənədin oxunuşu yarıya çatanda peyda oldu, odur ki hər şeyin qaydasında olduğunu və heç kəsin heç bir şey anlamadığını ona yarıpıçılı və əl-qol hərəkətləriylə anlatmaq lazım gəldi. Talita ona qısa şəkildə zala necə gəlib çıxmalarını danışdı, tşş-tşşş, Oliveyra ona təəccüblə baxdı, çünki o, çox asanlıqla vestibülə, vestibüldəki yeganə

qapıdan isə zala daxil olmuşdu. O ki qaldı direktora, o, ciddi qara kostyum geyinmişdi.

Hava çox istiydi, hər saatbaşı hava haqqında məlumatı, onun ardınca isə Kampo-de-Mayo üsyanı və polkovnik Flappanın sərt tədbirləri haqqında rəsmi təkzibləri oxuyan diktorların səsi olduqca boğuş çıxırdı. Altıya beş dəqiqə qalmış inzibatçı sənədin oxunuşunu dayandıraraq, özünün əvvəlcədən üzr istəyərək dediyi kimi, hadisələrlə kontaktda olmaq üçün yapon tranzistorunu işə saldı. Oliveyra bu frazaya dərhal vestibüldə nəyisə unuduğunu bildiren klassik jestlə reaksiya verdi (düşündü ki, inzibatçı onun bu hərəkətini də hadisələrlə kontaktda olmanın formalarından biri kimi qəbul edə bilər) və Trevelerlə Talitanın ona sarı yönəlmə baxışlarına əhəmiyyət vermədən yaxındakı qapı (bu, onun girdiyi qapı deyildi) vasitəsilə zaldan çıxdı.

Sənəddən tutduğu bir neçə cümlədən o başa düşmüşdü ki, klinika onlardan aşağıda olan dörd mərtəbədə və həyət-bağçanın içərilərindəki fligeldə yerləşir. Ən yaxşısı həyət-bağçada gəzişməkdir, əgər oranın yolunu tapsa, ancaq belə bir fürsət olmadı, çünki heç beşcə metr getməmişdi ki, yüngül köynək geymiş gülümsər bir oğlan ona yaxınlaşıb əlindən tutdu və əlini uşaq kimi yelləyə-yelləyə çoxlu qapının, eyni zamanda yük lifti qapısının olduğu koridorla apardı. Dəli ilə əl-ələ tutub klinikanı dolaşmaq fikri Oliveyranın çox xoşuna gəldi; əvvəlcə o, bir siqaret çıxarıb yol yoldaşı olan ziyalı görkəmli cavan oğlana uzatdı; o, siqareti alıb məmnun halda fit çalmağa başladı. Tezliklə məlum oldu ki, cavan oğlan sanitarıdır, Oliveyra da dəli deyil, ancaq bu şəraitdə belə anlaşılmazlıqların olması adı şeydir. Ən adi hadisədir və heç bir şey vəd etmir; mərtəbələrə gözə-gözə Oliveyra ilə Remorino dostlaşdılar və məlum oldu ki, klinikanın daxili topoqrafiyası yerdə qalan personalın ünvanına məzəli əhvalatlar, zəhərli hücumlarla zəngindir, halbuki onlar özləri də bir-birindən ehtiyat edirdilər. Onlar doktor Ovexeronun öz ağ siçanlarını və Monika Vittinin şəklini saxladığı otağında idilər ki, çəpgöz bir oğlan qaçaraq gəlib Remorinoya dedi ki, əgər onun yanındakı senyorun adı senyor Horasio Oliveyradırsa, onda və s. və i.a. Oliveyra köks ötürüb iki mərtəbə aşağı düşdü və yenidən böyük alqı-satqının gerçəkləşdiyi zala daxil oldu; bu zaman sənəd

Kuka Ferraqutonun klimakterik qaydaları və Trevelerin saymazyana əsnəmələrinin müşayiətilə finişə doğru sürünməkdəydi. Oliveyra üçüncü mərtəbənin koridoruna dönən yerdə gördüyü çəhrayı pijamanı xatırladı – bir qoca, sanki, ovcunda yatmış göyərçini tumarlaya-tumarlaya divara qısı-laraq gedirdi. Bu zaman Kuka Ferraquto movultuya bənzər bir səs çıxardı.

– Necə yəni, imzalamalıyıq, o'key?

– Sussana, əzizim, – direktor dedi. – Senyor demək istəyir ki...

– Əlbəttə, – Kuka ilə hər zaman ümumi dil tapan və ona kömək etmək istəyən Talita dedi. – Klinika təhvil veriləndə xəstələrin də razılığı nəzərə alınmalıdır.

– Bu lap ağılsızlıqdır, – Kuka lap *ad hoc*¹ dedi.

306

– Bilirsinizmi, senyora, – inzibatçı bıkar əliylə jiletini düzəldərək dedi. – Bizim xəstələr xüsusi xəstələrdir və hazırkı şəraitdə Mendes Delfino qanunu daha çox yerinə düşür. Ailələri artıq razılıq vermiş səkkiz-on xəstə istisna olmaqla, digərləri ömür boyu dəlixanadan-dəlixanaya qaçanlardır, əgər təbir caizsə, heç kəs onlara görə cavabdehlik daşımır. Mendes Delfino qanunu inzibatçıya bu şəxslərin şüurunun aydınlaşma dövründə onlardan klinikanın yeni sahibkara verilməsiylə razı olub-olmadıqlarını soruşmaq səlahiyyəti verir. Bax, burada bu maddələr qeyd olunub, o, Beşinci fəslindən nişanlar sallanan qırmızı cildli kitabı gös-tərərək əlavə etdi. – Oxuyun, vəssalam.

– Mən də belə bilirdim, – Ferraquto dedi, – bu prose -duru dərhal yerinə yetirmək lazımdır.

– Bəs mən sizi niyə çağırıram? Siz sahibkarsınız, bu senyorlarsa şahiddir, indi xəstələri çağıracağıq və bu gün hər şeyi bitirəcəyik.

– Ancaq burası da var ki, – Treveler dedi, – qanun bunu ancaq şüurun aydınlaşdığı dövrdə etməyə icazə verir.

İnzibatçı təəssüflə ona baxıb zınqırovu cingildətdi. Remorino içəri girib Oliveyraya göz vurdu və uzun siyahını masa -nın üzərinə qoydu. Stulu masanın yaxınına çəkib fars cəl -ladı kimi əllərini sinəsində çarpazladı. Ferraquto ağıllı gör -kəm alaraq siyahıya daldı və inzibatçıdan lap aşağıda razılıq imzası lazım olub-olmadığını soruşdu, inzibatçı cavab verdi

¹ Burada: yerində (lat.)

ki, indi onlar xəstələri əlifba sırasıyla çağıracaq və göy rəngli diyircəkli «Birome» qələmiylə imza atmalarını xahiş edəcəklər. Hazırlıqlar yüksək səviyyədə getsə də, Treveler əndişələndiyini ifadə etdi: birdən xəstələrdən kimsə imza atmaz, ya da nəsə gözlənilməz bir hərəkət edər. Kuka ilə Ferraquto onu açıq-aşkar dəstəkləməsələr də, sözlərinə olduqca diqqətlə yanaşdılar.

(-119)

51

Budur, Remorino qırımından yetərinə qorxduğu bəlli olan qocayla peyda oldu, qoca, inzibatçını görəni kimi qəribə tərzdə təzim etdi.

– Pijamada! – Kuka heyrətləndi.

– Sən ki gələrkən onları gördün, – Ferraquto dedi.

– Onlar pijamada deyildilər. Başqa şey geyinmişdilər, daha çox...

– Sakit, – inzibatçı dedi. – Bura gəlin, Antunyes, Remorinonun göstərdiyi yerdən qol çəkin.

Qoca diqqətlə siyahıya baxdı, Remorino isə «Birome»ni ona uzatdı. Ferraquto cib dəsmalını çıxarıb yüngülcə toxunmaqla alınının tərini quruladı.

– Bu, səkkizinci səhifədir, – Antunyes dedi, – mənə, mənə elə gəlir ki, birinci səhifəyə qol çəkməliyəm.

– Bax buradan, – Remorino ona hara imza atmağın lazım olduğunu göstərdi. – Çək gedək, yoxsa qəhvəli süd soyuyar.

Antunyes qəşəng bir imza atdı, sonra toplaşanları salamlayıb, Talitanı heyran qoyan nazlı addımlarla uzaq - laşdı. İkinci pijama qat-qat yoğun idi, o, masanın ətrafında dövrə vuraraq əlini inzibatçıya uzatdı, ikinci onun əlini könülsüzəcə sıxaraq soyuqqanlıqla siyahıdakı yerini göstərdi.

– Siz işin nə yerdə olduğunu bilirsiniz, odur ki imzalayın və palatanıza gedin.

– Mənim palatam süpürülməyib, – gonbul Pijama dedi.

Kuka sanitariya və gigiyena nöqsanlarını öz-özlüyündə qeyd etdi. Remorino «Birome»ni gonbul Pijamaya vermək istədi, ancaq o almadı.

– Sizin palatanı elə bu dəqiqə süpürəcəklər, – Remorino dedi. – Qol çəkin, don Nikanor.

– Heç vaxt, – gonbul Pijama dedi. – Bu, tələdir.

– Nə danışırsınız, nə tələ, – inzibatçı dedi. – Doktor Ove-xero sizə işin nə yerdə olduğunu izah edib. Siz imza atırsınız və səhərdən etibarən iki porsiya südlü sıyıq alacaqsınız.

– Bir halda ki, don Antunyes razı deyil, mən qol çəkmə-yəcəyəm, – gonbul Pijama dedi.

– O elə indicə qol çəkdi, sizin qabağınızca. Baxın.

– İmza aydın deyil. Bu, onun imzası deyil. Siz onu elek-troşokla imza atmağa məcbur etmişiniz. Don Antunyesi öldürmüşünüz.

– Onu bir də gətirin, – inzibatçı Remorinoya əmr etdi, ikinci çaparaq otaqdan çıxdı və Antunyeslə geri qayıtdı. Gonbul Pijama sevincək qışqırdı və Antunyesə yaxınlaşdı əlini sıxdı.

308

– Razı olduğunuzu təsdiq edin ki, o da qorxmada imza atsın, – inzibatçı dedi. – Tez olun, yoxsa artıq gecdir.

– Qorxma, oğlum, qol çək, – Antunyes gonbul Pijama-yə dedi. – Nə edirsən-et, onsuz da, başından basacaqlar.

Gonbul Pijama qələmi əlindən saldı. Remorino deyinə-rək onu qaldırdı, inzibatçı isə qəzəblə yerindən qalxdı. Gon-bul, Antunyesin arxasında gizlənərək titrəyir və pijamasının qollarını yellədir. Qapı döyüldü və Remorino onu açmağa macal tapmamış zala çəhrayı kimono geyinmiş bir senyora daxil oldu, heç bir söz demədən birbaşa siyahıya yaxınlaşdı ona bütün bucaqlar altında elə baxdı ki, sanki, siyahıya deyil, qızardılmış donuza baxırdı. Özündənrazi halda dikəlib ovcunu siyahının üzərinə qoydu.

– And içirəm ki, – senyora dedi, – həqiqəti və yalnız həqiqəti söyləyəcəyəm. Sizsə, don Nikanor, mənə yalan danışmağa imkan verməyin.

Gonbul Pijama ehtirasla başını tərpedib dərhal «Biro -me»ni Remorinonun əlindən aldı, hara gəldi elə qol çəkdi ki, heç kəs gözünü qırpmaya belə macal tapmadı.

– Ay səni öküz, – inzibatçının pıçıltısı eşidildi. – Remo-rino, bax gör, o, necə qol çəkdi. İndisə sizsiniz, senyora Şvitt, bir halda ki, buradasınız. Remorino, ona göstər.

– Əgər sosial şərtlər yaxşılaşdırılmasa, mən heç bir yerə imza atmayacağam, – senyora Şvitt dedi. – Qapıları və pəncərələri mənəvi ehtiyaclara açmaq lazımdır.

– Mən otağında iki pəncərə olmasını istəyirəm, – gonbul Pijama dedi. – Don Antunyes isə pambıq və başqa şeylər almaq üçün frank-İngilis mağazasına getmək istəyir. Buralar çox qaranlıqdır.

Oliveyra başını azca döndərdikdə Talitanın ona baxıb güldüyünü gördü. Hər ikisi bilirdi ki, ikisi də bütün bunların axmaq bir komediya olduğunu düşünür; bu gonbul Pijama da, qalanları da onların özləri kimi başdanxarablardır. İyrənc aktyorlardır, onlar heç dəliyə oxşamağa cəhd də etmirdilər, hətta ümumi psixiatriya kitabını oxumağa macal da tapmamışdılar. Məsələn, çantasını ikiəlli bağına basıb kresloda oturan Kuka öz-özünün ağasıdır, kağıza qol çəkəndən sonra nəse tələb etməyə – deyəsən, senyora Şvittin əl-qolunu ölçərək uzun-uzadı izahat verdiyi hansısa köpəyin öldürülməsiylə bağlı – başlayan üç nəfər həmən bu Kukadan qat-qat normal insanlardır. Gözlənilməz heç bir şey yox idi, hər şey adi qaydada, dayanıqsız və uzunçuluqla müşayiət olunan münasibətlər əsasında baş verirdi, heç inzibatçının qəzəbli replikaları da frank-İngilis mağazasıyla bağlı təkrarlanan şikayətlərə, tələblərə və ərizələrə aydınlıq gətirmirdi. Beləcə, Remorino bir-birinin ardınca Antunyesi, gonbul Pijamanı gətirdi, sonra senyora Şvitt nifrətlə öz imzasını qoydu, sonra zəif alovu xatırladan çəhrayı flanel geymiş nəhəng daxil oldu, o, bir dəri, bir sümük idi, onun ardınca da acıqlı-qəşəng yaşıl gözləri olan qar kimi ağappaq oğlan uşağı. Sonuncular o qədər də müqavimət göstərmədən imza atdılar, ancaq görünür, tədbirin sonunadək zalda qalmaqı qət etmişdilər. Mübahisə yaratmaq istəməyən inzibatçı onlara küncdə oturmalarını əmr etdi, Remorino isə növbəti iki nəfəri – qəşəng budları olan bir qızı və gözlərini döşəmədən ayırmayan qarabuğdayı kişini gətirdi. Xəstələrin yenidən itin öldürülməsini tələb etmələri toplaşanları bir daha təəccübləndirdi. İmza atdıqdan sonra qız qapıdan çıxanda balerina kimi təzim etdi. Kuka Ferraqutonun başının incə hərəkətiylə ona cavab verməsinə Talitayla Treveler özlərini saxlaya bilməyib pıqqıldadılar. Artıq siyahıda on nəfərin imzası vardı, Remorino isə yenilərini gətirməkdə davam edir və hər dəfə salamlamalara diqqət yetirirdi, bəzən mübahisə düşür, sonra kəsilirdi, personajlar bir-birini əvəz edirdilər, siyahıya isə yeni imza düşürdü. Artıq səkkizin

310

yarısıydı, Kuka pudraqabını çıxarıb klinikanın yeni direktoru kimi özünə əl gəzdirməyə başladı; madam Küri ilə Edvic Feyerin ortasında bir şey. Talitayla Treveler yenidən qıvrılmağa başlamışdılar, Ferraquto isə narahatlıqla gah siyahı - ya, işlərin necə getməsinə, gah da inzibatçıya baxırdı. Səkkizə iyirmi dəqiqə qalmış növbəti pasiyent qadın bəyan etdi ki, iti öldürməyincə heç yerə qol çəkən deyil. Remorino ona söz verdi, özü isə Oliveyraya göz vurdu, Oliveyra da onun etimadını qiymətləndirdi. İyirmi xəstə artıq gəlib-keçmiş, qırx beşi qalmışdı. İnzibatçı elan etdi ki, daha dolaşq olanlar artıq imza atıblar (elə belə də dedi), ona görə də başqa otağa keçib pivə içə və son xəbərlərlə tanış ola bilərsiniz. Qəlyanaltı edərkən onlar psixiatriyadan və siyasətdən danışdılar. İnqilab hökumət qüvvələri tərəfindən boğuldu, başçılar Luxnaya təslim oldular. Doktor Nerio Roxas indi Amsterdamda konqresdədir. Pivəyə isə söz ola bilməz.

Doqquzun yarısında qırx səkkiz imza atılmışdı. Hava qaralırdı, zəlin havası siqaret tüstüsündən, küncələrə toplaşmış adamların nəfəsindən və öskürəyindən qatılmış və ağırlaşmışdı. Oliveyra küçəyə çıxmaq istədi, ancaq inzibatçı çox sərt və amansız idi. Sonuncu üç nəfər qida rejimində dəyişiklik (Ferraquto, Kukaya qeyd etməsini işarə etdi, bircə bu çatmırdı, klinikada yemək qüsursuz olmalıdır) və itin öldürülməsini tələb etdilər (Kuka barmaqlarını italyansayağı qatlayıb əlini qaldırdı və Ferraqutoya göstərdi, Ferraquto karıxmış halda başını silkələyib inzibatçıya baxdı, o isə çox yorulduğundan şirniyyat jurnalı vasitəsilə ondan gizləndi). Əlində daim göyərçin gəzdiren qoca (o, quşu durmadan tumarlayır, sanki, yatdıрмаq istəyirdi) içəri girəndə araya uzun sükut çökdü, hamı onun əlində hərəkətsiz dayanan göyərçinə baxıb acıyırdı ki, qoca imza atmaq üçün Remorinonun əlindən «Birome»ni alanda göyərçini sıgallamağına ara verməli olacaq. Qocanın ardınca əl-ələ tutmuş iki bacı girdi, onlar elə kandardaca itin öldürülməsini, saxlama şəraitinin yaxşılaşdırılmasını tələb etdilər. İtin adını eşidən kimi Remorino güldü, Oliveyra isə əlinin tərlediyini hiss edib ayağa qalxdı və Trevelərə dedi ki, çıxıb bir az gəzişəcək, lap az və dərhal da qayıdacaq.

– Siz qalmalısınız, – inzibatçı dedi. – Siz şahidsiniz.

– Mən klinikada olacağam, – Oliveyra dedi. – Mendes

Delfino qanununa nəzər salsanız, orada belə bir hal nəzərdə tutulub.

– Mən də səninlə gedirəm, – Treveler dedi. – Beş dəqiqədən sonra qayıdırıq.

– Uzağa getməyin, – inzibatçı dedi.

– Təbii ki, – Treveler dedi. – Gedək, qardaşım, mənəcə, bağçaya düşsək, yaxşı olar. Haradan ağılıma gələrdi ki, belə olacaq, lap həvəsdən düşdüm.

– Birmənalı darıxdırıcıdır, – Oliveyra dedi. – Hətta bir dənə də dəli köynəyi lazım olmadı. Görürsən, hamısı itin öldürülməsini istəyir. Gedək, fəvvarənin yanında oturaq, su elə təmizdir ki, bəlkə, ona baxıb məsələnin nə yerdə olduğunu anlayaq.

– Neft qoxusu gəlir, – Treveler dedi. – Ona baxanda hər şeyi başa düşəcəyik.

– Bəs biz nə gözləyirdik? Görürsən, onlar hamısı axırda imzalamalı olurlar, onlarla bizim aramızda nə fərq var? Heç bir. Ona görə də bu müəssisə elə bizlikdir.

– Yox, – Treveler dedi, – fərq var: bizdən fərqli olaraq, burada hər şey cəhrayı rəngdədir.

– Bir bax, – Oliveyra yuxarıdakı mərtəbələri göstərərək dedi. – Hava, demək olar ki, qaralıb və üçüncü mərtəbənin pəncərələrində işıq ritmik şəkildə yanıb-söndü. Bir pəncərədən işıq gəlir, o birində qaranlıqdır. Əksinə. Bir mərtəbədə işıq yanır, o birində qaranlıqdır və əksinə.

– Başlandı, – Treveler dedi. – İmza çoxdur, ancaq kobud işdir, xoruzun quyruğu görünür.

Onlar qərara gəldilər ki, heç bir şey danışmadan, pən-cərələrdəki yanıb-sönən işıqlara baxa-baxa parlayan fəvvarənin yanında adama bir siqaret çəksinlər. Bu zaman Treveler qarşıdakı dəyişikliklərə işarə vurdu, araya sükut çökdü, sonra o, Horasionun qaranlıqda için-için güldüyünü eşitdi. Treveler dediyini yenə təkrar etdi, o yalnız əmin olmaq istəyirdi, ancaq əsas şeyi necə deyəcəyini bilmirdi, buna heç cür söz tapa bilmirdi.

– Biz qansoran xortdanlar kimiyik, bir-birimizin qanını soruruq, sanki, qan-damar sistemimiz birdir, bizi o birləşdirir, daha doğrusu, ayırır. Bəzən ikimizi, bəzən də hər üçümüzü, öz-özümüzü aldatmayaq. Bunun nə vaxt başladığını bilmirəm, ancaq bu belədir, buna göz yummaq da lazım

deyil. Mənə elə gəlir ki, biz bura ona görə gəlməmişik ki, direktor bizi dartıb gətirib. Sirkdə, Suares Melianın yanında qalmaqdan asan heç nə yox idi, biz öz işimizi bilirdik və bizi orada qiymətləndirirdilər. Amma yox – bura gəlmək lazım idi. Həm də hər üçümüzə. Bütün günahlar məndədir, ona görə ki, mən istəmirdim, Talita düşünsün ki, guya... Bir sözlə, mən səndən canımı qurtarmaq istəyirdim, sadəcə, səni hesaba almamışdım. Lənətə gəlmiş xudbinlik.

– Doğrudan da, – Oliveyra dedi, – bu təkliflə razılaşmaq mənim nəyimə lazımdır. Yaxşısı budur, sirkə gedərəm, ya da ümumiyyətlə, buradan uzaqlara. Buenos-Ayres böyükdür. Mən sənə bir dəfə demişdim.

– Deməyinə-demişdin, ancaq bizim söhbətimizdən sonra getməyə qərar verdin, başqa sözlə, bunu mənə görə etməyini qəbul etmirəm.

312

– Yaxşı görək, heç olmasa, izah elə görüm, hansı dəyişikliklərdən danışırısan?

– Bilmirəm, necə deyim, istəyirəm, izah edəm – ancaq hər şey daha da tutqunlaşır. Təxminən, belədir: səninlə birlikdə olanda problem olmur, ancaq tək qalan kimi hiss etməyə başlayıram ki, sanki, mənə təzyiq edirsən, öz otağından məni sıxırısan. Məndən mismar istədiyin gün yadırdadır? Talitayla da işlər yaxşı getmir, o, mənə baxır, ancaq mənə elə gəlir ki, baxışları sənə tuşlanıb, üçümüz bir yerdə olanda işə, əksinə, o, sanki, saatlarla sənə əhəmiyyət belə vermir. Mənə elə gəlir ki, sən özün də bunu anlamısan.

– Hə. Davam elə.

– Vəssalam, mən ona görə sənə qərar verməkdə kömək etmək istəmirdim. Sən özün hər şeyi həll etməliydin, indisə mən səni tələyə salıb hər şeyi dedim, sən qərar verməkdə azad deyilsən, çünki içindəki məsuliyyət hissi sənə diqtə edəcək və o halda yemək əlindən çıxacaq. Hazırkı durumda etika sənənin dostuna həyat bəxş etməyindən ibarətdir, ancaq mən sənənin sədəqəni qəbul etmirəm.

– Həə, – Oliveyra dedi, – demək, sən məni getməyə qoymursan və mən gedə bilmirəm. Sənə elə gəlmir ki, situasiya, demək olar ki, çəhrayı pijamalardakı kimidir?

– Ola bilər.

– Görürsən, nə maraqlıdır.

– Nədir maraqlı?

- Bütün işıqları birdən söndürdülər.
- Yəqin, axırıncı imzaya çatdılar. Klinika Dirin əlinə keçdi, Yaşasın Ferraquto.
- Məncə, indi onları razı salmaq üçün iti vurmaq lazımdır. Maraqlıdır, görəsən, o, onların zəhləsini necə aparıb.
- Yox, əşşi, zəhlələrini-filan aparmayıb. Hal-hazırda buradakıların ehtirasları o qədər də qızıışmayıb.
- Sənin tələbatın, dostum, radikal qərarlardır. Uzun müddət məndə də belə olub, sonra isə...

Qayıdarkən ehtiyatlı olmağa çalışdılar, çünki çəmənlərin və çığırların harada olduğunu xatırlamırdılar. Giriş qapısına çatanda ayaqlarının altında tabaşırla çəkilmiş xanalar gördülər, Treveler yavaşca güldü və bir ayağını qaldırıb damalardan tullandı. Qaranlıqda tabaşırla çəkilmiş xətlər zəif görünürdü.

- Bir dəfə belə gecələrdən birində, – Oliveyra dedi, – mən sənə orada nə baş verdiyini danışaram. Bu, mənim xoşuma gəlmir, ancaq ola bilər ki, iti öldürmək, əgər belə demək mümkündürsə, yeganə çıxış yoludur.

Treveler hoppanıb xanadan çıxdı və həmin dəmdə ikinci mərtəbədə bütün işıqlar yandı. Nəsə demək istəyən Oliveyra indicə yanan və hələ sönməyə macal tapmamış işıqda bir anlıq Trevelerin qaranlıqdan çıxan üzünü gördü və onun dişini ağardan mimikasının sir-sifətini tanınmaz hala saldığına heyrətləndi (bu mimikası latınca «rictus» sözüylə ifadə etmək olardı ki, bu da ağızın dartılması, dodaq əzələlərinin güləndə olduğu kimi sıxılması deməkdir).

- Yeri gəlmişkən, it haqqında, – Treveler dedi, – sən baş həkimin soyadına fikir verdin, – Ovexero, çoban. Belə-belə işlər.

- Sənin demək istədiyini bu deyildi.
- Yoxsa, mənim demədiyim fikirlərimdən və eyhamlarımdan gileyəlmək istəyirsən? – Treveler dedi. – Əlbəttə, sən haqlısan, ancaq bunda yox. Belə şeyləri danışmırlar. Yox, əgər istəyirsənsə... Ancaq mənə elə gəlir ki, indi artıq gəcdir, çə. Pizza soyudu, ona qayıtmağın mənası yoxdur. Yaxşısı budur, dərhal iş girişək, hər necə olsa da – əyləncədir.

Oliveyra cavab vermədi və onlar böyük müqavilənin gerçəkləşdiyi və inzibatçı ilə Ferraqutonun ikiqat kanya porsiyasını nuş etdikləri zala qaldılar. Oliveyra onlara qoşuldu,

Trevelersə divanda, yuxulu görkəmdə roman oxuyan Talitanın yanında oturdu. Axırncı imza atılan kimi Remorino bir anda siyahını və tədbirə qatılan xəstələri yığışdırdı. Treveler inzibatçının yuxarıdakı işi söndürüb onun əvəzinə stolüstü lampanı yandırdığına diqqət etdi; bir andaca hər şey həlim və yaşılmtraq oldu və hamı sakit, razılıqla danışmağa başladı. O, mərkəzdəki restoranlardan birinə gedib cenevrəsayağı içalat yemək planları qurulduğunu eşitdi. Talita kitabı bağlayıb yuxulu gözləriylə ona baxdı. O, əlini arvadının saçlarında gəzdirdi və özünü yaxşı hiss etdi. Nə olursa olsun, bu saatda, bu istidə içalat yemək fikri, sadəcə, axmaqlığın pik nöqtəsiydi.

(-69)

52

314

Zira, mahiyyətə, o, Trevelərə heç nə *danişa* bilməzdi. O, axıra çatdırmağa çalışdı, ancaq kələfin ucu uzandıqca-uzanırdı, metr-metr, lap metrmetriya kimi, sözmetriya, anatometriya, patriometriya, ağırmetriya, dəlilikmetriya, ürəkbulanmametriya, kələfdən başqa hər şey. Trevelərə eyham vurmaq lazım idi ki, deyilənləri həqiqi mənada başa düşmək lazım deyil (bəs hansı mənada?), ancaq bu nə obraz, nə də alleqoriyadır. Keçilməz fərq, səviyyə fərqliliyi, ancaq bunda onların heç birinin ağılı və biliyi heç bir rol oynamırdı, Trevelərlə bütün mümkün əyləncəli oyunları oynamaq, yaxud Con Donna barədə mübahisə etmək tamamilə başqa bir şey idi, bunlar hər ikisi üçün eyni zəmində baş verirdi, ancaq özünü insanlar arasında meymun kimi hiss etmək və meymunun özünün belə izah edə bilmədiyini müəyyən səbəblərə görə meymun olmaq istəyi tamamilə başqa məsələydi, çünki bu səbəblərdə tutarlı heç bir şey yoxdu və onların gücü də buradan hasil olan nəticələrlə bərabər məhz bundaydı.

Klinikada ilk gecələr sakit keçdi; getməli olan personal hələlik öz vəzifəsinin başındaydı, yenilər isə ancaq baxıb təcrübə toplayır, Talitanın aptekində toplaşırdılar, o isə ağappaq xalat geyinib həyəcanla yenidən emulsiya və bar-bituratları özü üçün kəşf edirdi. Problem inzibatçı kürsüsü -

nə möhkəm oturmuş və görünür, klinikada öz sərt qayda-qanunlarını qoymaqda qərarlı olan Kuka Ferraqutonun cilovunu bir az çəkməkdən ibarət idi, çünki Dir özü də gigiyena, tanrı-vətən-və-yurd, boz pijamalar və cökə çayı kimi terminləri ehtiva edən *new deal*¹ i ehtiramla dinləyirdi. Aptekə tez-tez girib-çıxan Kuka, onun fikrincə, yeni personalın aparacağı peşəkar söhbətlərə münasibətdə də ayıq-sayıq idi. Talitaya müəyyən qədər etibar edirdi, qızcığazın əməlli-başlı diplomu vardı, elə buradaca divardan asmışdı, ancaq əri ilə onun dostu şübhə oyadırdılar. Kukanın bədbəxtliyi ondaydı ki, onlardan son dərəcə xoşu gəlirdi, ona görə də kornelsayağı eyni anda həm məsuliyyət hissi, həm də platonik ehtiraslarla mücadilə etməliydi. Ferraquto özü də işə diqqət yetirməyə başlamışdı, odur ki tədricən qılıncoynandanların əvəzinə şizofreniklərə, yem əvəzinə isə insulin ampulalarına alışırdı. Üç nəfərdən ibarət həkim personalı səhərlər gəlir və o qədər də mane olmurdular. Daim klinikada olan poker həvəskarı növbətçi həkim, Oliveyra və Trevelerlə dostlaşmağa fürsət tapmışdı və onun üçüncü mərtəbədəki otağında bir fleş-royallar təşkil olunurdu ki, bir ələ ondan yüzədək sikkə oynanırdı, *voglio dire!*²

Xəstələr özlərini yaxşı hiss edirlər, sağ olun.

(-89)

53

Cümə axşamlarının birində, saat doqquzda – op-pa! – hamı öz yerinə. Axşam tərəfi köhnə personal qapıları çır-paraq birdəfəlik çıxıb getdi, Kuka ilə Ferraquto kimsəyə əlavə iş üçün pul ödəmədiklərinə görə qımışırdılar, xəstə heyəti isə gedənləri çığır-bağır uğurladı: «İtin axırı çatdı, itin axırı çatdı!» Ancaq bu, onların beş nəfərin imzaladığı və şokolad, axşam qəzeti və itin ölümünü tələb edən yeni məktubu Ferraqutoya vermələrinə mane olmadı. Təzəgəllənlər ümitsizlik içində tək qaldılar, ancaq Remorino baş-bilən rolunu öz üzərinə götürərək dedi ki, hər şey əla olacaq. «Mir» radiostansiyası görünməmiş istilik dalğası xəbəriylə buenos-ayreslilərin idman ruhunu yüksəldirdi.

¹ Yeni kurs (*ing.*)

² *Burada: gəl görəsən!* (*ital.*)

Bütün rekordlar əldə olunub, ona görə də kefin istəyən qədər vətənpərvər şəkildə tərləyə bilərsən, Remorino isə artıq künc-bucaqdan beş-altı pijama yığmışdı. O, Oliveyra ilə birlikdə pijama sahiblərini pijamanın, heç olmasa, şalvarını yenidən geyməyə inandıra bilmişdi. Doktor Ovexero Ferraqueto və Trevelerlə poker oynamağa başlamazdan öncə Talitaya heç bir narahatlıq keçirmədən altıncı, on səkkizinci və otuz birinci palatalar xaric hamıya limonad paylamağa icazə vermişdi. Belə hallarda otuz birinci həmişə ağlayırdı, odur ki Talita ona ikiqat porsiya verməli olurdu. Artıq *motu proprio*¹ fəaliyyətə başlayıb, iti gəbərtməyin vaxtıydı.

316

Ancaq hər addımda təccüblənmədən bu həyatı yaşamaq mümkün idi? Demək olar ki, hazırlıqsız, çünki Tomas Pardonun mağazasından aldıkları psixiatriya dərsləri hazırlıq mərhələsində Talitayla Trevelerə kömək etmədi. Heç bir təcrübə, heç bir istək, ümumiyyətlə, heç bir şey olmadan: doğrudan da, insan – bu ikiayaqlı heyvan hətta öyrəşə bilmədiyi şeyə də alışır. Götürək elə meyitxananı: Trevelerlə Oliveyranın bu haqda heç bir təsəvvürləri yox idi, ancaq buyurun, çərşənbə axşamı gecəsi Remorino doktor Ovexeronun əmrilə onların ardınca gəldi. Demə, elə indicə ikinci mərtəbədə əlli altıncı nömrə ölüb, yeri gəlmişkən, belə bir şey gözlənilən idi, ona görə də həm sanitara kömək etmək, həm də telepat olduğundan bəd şeyləri öncədən hiss edən Otuz birin diqqətini yayındırmaq lazım idi. Remorino onlara izah etdi ki, əvvəlki personal daim öz hüquqları uğrunda mübarizə aparır və əlavə işə görə ödəniş haqqında qanundan xəbər tutanadək iş cədvəlinə ciddi şəkildə əməl edirdi, amma indi onlar tək qalıblar, həm də bikaçılıqdır, odur ki işə girişmək, eyni zamanda təcrübə qazanmaq lazımdır.

Qəribə olsa da, böyük alqı-satqı günü inventar siyahı – sında meyitxananın adı yox idi. Hər halda, çə, ailəsi gələne, yaxud bələdiyyə furqon göndərənədək meyitləri haradasa saxlamaq lazımdır. Bəlkə də, siyahıda o, saxlama kamerası və ya tranzit zalı, yaxud soyuducu qurğu – bir sözlə, hansısa evfemizmlə ifadə olunmuş, bəlkə də, sadəcə, səkkiz soyuducudan biri kimi göstərilmişdi. Nə etmək olar, rəsmi sənəd – ləşmədə «meyitxana» sözü işlənmiş, – Remorino deyirdi.

¹ Sərbəst (*lat.*)

Bəs səkkiz soyuducu nəyə lazımdı? Bəs necə... Dövlət sanitariya və gigiyena departamentinin tələbidir, ya da əvvəlki inzibatçı onları təsadüfən əldə edib, ancaq hər halda, bu, pis deyil, bəzən elə axın olur ki, «San-Lorenzo» udan il olduğu kimi (hansı il olduğunu Remorino xatırlamırdı, bu, sadəcə, «San-Lorenzo»nun hamını udduğu il idi) – dörd xəstə birdən ipi qırdı, hələ ərzağı demirəm. Belə şey, əlbəttə, az-az olur, Əlli altıncı çoxdan can üstəydi, onunla hər şey aydın idi. Burada sakit danışın, kontingenti oyadarsınız. Sən bu vaxt koridorda nə gəzirsən, haydı, marş yatağına, cəld ol. Ağıllı oğlandır, görün, necə çalışqandır. Ancaq gecələr nəse koridordan əl çəkmir, elə bilməyin ki, qadın-filan məsələsidir, bu məsələdə bizdə hər şey qaydasındadır. Ona görə əl çəkmir ki, sadəcə, dəlidir, vəssalam, necə deyərlər, elə bizim kimi.

Oliveyra və Treveler qət etdilər ki, Remorino, sadəcə, möcüzədir. Olduqca göziüaçıq olduğu dərhal bilinirdi. Onlar sanitar vəzifəsini yerinə yetirməyəndə, sadəcə, Yeddinci nömrə (müalicəyə yaxşı reaksiya verir, ona görə də onu yüngül işə qəbul etmək olar) olan sanitarə kömək etdilər. Arabanı yük lifti ilə düşürdülər, liftdə sıxlıq idi, ona görə də hamı mələfənin altında hərəkətsiz uzanan Əlli altıncını hiss etdi. Ailəsi onun ardınca bazar ertəsi gələcək, onlar Trelevdən olan kasıb insanlardır. İyirmi ikincini isə hələ də aparmayıblar, lap ağı eləyiblər. Remorinoya görə, pullu adamlar həmişə belə edirlər: belə şey olmaz, əsl ləşyeyəndirlər, heç bir duyğular yoxdur. Bələdiyyə də yol verir ki, İyirmi ikinci..? Hə, məhkəmə eksperti də gəlmişdi. Günlər də keçir axı, artıq iki həftə keçib, indi özünüz görəcəksiniz: yaxşı ki, soyuducular var. Hə, bu odur, onlar artıq üç nəfərdir, çünki orada İkinci nömrə də var, o, buranın əsasını qoyanlardandır. İkincinin ailəsi yoxdur, ancaq dəfn idarəsi qırx səkkiz saat ərzində furqon göndərməyə söz verib. Remorino hesablayaraq güldü – artıq otuz altı saat keçib, otuz yeddinci saatdır. Qarını isə ona görə buranın əsasını qoyanlardan adlandırdı ki, o, bura lap çoxdan, buranı don Ferraqutoya satan doktordan da əvvəl gəlib. Don Ferraquto da, görünür, əla kişidir, hə? Deyilənə görə, onun əla sirkizadəsi olub.

Yeddinci lifti açdı, arabanı çıxarıb koridorla çapmağa başladı; buna lüzum yox idi, Remorino onu saxlayıb irəlidi

əlində açar dəmir qapını açmağa getdi, Trevelerlə Oliveyra isə eyni anda ciblərindən siqaret çıxartdılar, ah bu reflekslər... Onlar yaxşı olardı ki, paltolarını götürsünlər, çünki meyitxanada dəhşətli istilərin olacağı barədə heç bir informasiya yox idi, o daha çox içki anbarına oxşayırdı: bir divarın önündə uzun masa, o birisində isə tavanadək soyuducu.

– Pivə götür, – Remorino əmr etdi. – Hə, siz axı bilmirsiniz. Bəzən buradakı rejim həddən artıq... Yaxşısı budur, bu barədə don Ferraquতোya bir söz deməyin, bir sözlə, biz burada bəzən pivə də içirik, vəssalam.

Yeddinci soyuducunun qapılarından birinə yaxınlaşıb butulkanı götürdü. Remorino cib bıçağındakı xüsusi alətlə onu açarkən Treveler Oliveyraya baxdı, ancaq sükutu pozan Yeddinci oldu.

– Bəlkə, əvvəl onu qoyaq?

318

– Sən... – Remorino başladı və əlində açıq cib bıçağı dayandı. – Sən haqlısan, oğlum. Gəl qoyaq. Bura boşdur.

– Yox, – Yeddinci dedi.

– Mənə öyrədəcəksən?

– Bağışlayın məni, üzr istəyirəm, – Yeddinci dedi. – Ancaq o boşdur.

Remorino gözlərini ona zillədi, ancaq Yeddinci, sanki, əliylə onu salamlayaraq gülümsündü və haqqında danışılan qapıya yanaşib açdı. Kameradan parlaq işıq vurdu, elə bil, şimal parlıtı, ya da başqa bir parlaq göy cismiydi; parlıtının ortasında yetərincə iri ayaq pəncələri görünürdü.

– İyirmi ikinci, – Yeddinci dedi. – Mən nə deyirdim? Mən onların hamısını ayaqlarından tanıyıram. Burada isə İkinci -dir. Niyə mübahisə edək ki? İnanmırsınızsa, baxın. Əmin oldunuz? Bax belə, demək, bunu da bura qoyacağıq, bura boşdur. Kömək edin, ehtiyatla, əvvəlcə başını qoyaq.

– O, belə işlərdə çempiondur, – Remorino astaca Trevelerə dedi. – Doğrusu, bilmirəm, Ovexero niyə onu bura -da saxlayır. Stəkan yoxdur, çə, ona görə də butulkadan içməli olacağıq.

Şüşəni almazdan əvvəl Treveler elə dərin qullab vurdu ki, tüstü dizlərinə qədər getdi. Butulka dövrə vurdu və ilk ədəbsiz lətifəni Remorino danışdı.

Oliveyra ikinci mərtəbədəki otağının pəncərəsindən fontanlı həyəti, su fəvvarəsini, yerdə çəkilmiş xanalarda Səkkizinci nömrənin tullanıb-düşməsinə, kölgələrini əməkəməci ləklərinə və canlı hasara salmış üç ağacı və küçədə baş verənləri içəridəkilərdən gizləyən göydələnlə hasarı gördü. Səkkizinci, demək olar ki, bütün günü damalarla hoppanır, ancaq qalib gələ bilmirdi, Dördüncü ilə On ikinci Göyüzünü ondan almaq istəyirdilər, ancaq əbəs yerə, Səkkizincinin ayağı snayper silahı kimiydi, damaya atəş! – və daş həmişə ən yaxşı vəziyyətdə düşürdü, inanılmaz idi. Gecələr damalar azca işarırdı və pəncərədən onlara baxmaq Oliveyranın xoşuna gəlirdi. Səkkizinci indi yatağındadır, bir kub santimetr yuxu dərmanına məğlub olaraq, yəqin ki, vağ kimi yatır, xəyalında ayağının birini yığaraq o biriylə daşı vura-vura xəsis və nöqsansız hərəkətlə Göyüzü uğrunda mübarizə aparır, yəqin ki, tezliklə, həvəsdən düşəcək, çətin ki, onu fəth etsin. «Sən dözülməz romantiksən, – Oliveyra matesini soraraq öz-özünə düşündü. – Bəs çəhrayı pijama nədən ötrüdür?» Masanın üzərində rahatlıq tapa bilməyən Hekrepəndən balaca bir məktub vardı: bu, nə deməkdir, səni yalnız şənbə günləri buraxırlar, belə də həyat olar, əzizim, mən bu qədər müddəti tək qalmağa razı deyiləm, kaş otağımızı görəydin. Oliveyra matesini pəncərənin qabağına qoyub, cibindən qələm çıxartdı və cavab yazmağa başladı. «Əwəla, telefon var (sonra nömrə gəlirdi); ikincisi, onlar çox məşğuldurlar, ancaq yenidən təşkilatlanma iki həftədən çox çəkməyəcək, ondan sonra onlar çərşənbə, şənbə və bazar günləri görüşə biləcəklər. Üçüncüsü isə, onun otu qurtarmaq üzrədir». «Elə bil, həbsxanadan yazıram», – o, imza qoyaraq düşündü. On birə az qalmışdı, tezliklə üçüncü mərtəbədə növbə çəkən Treveleri dəyişəcəkdi. Təzə mate dəmləyib məktubu yenidən oxudu və zərfi yapışdırdı. O, yazmağa üstünlük verirdi, çünki telefon Hekreptenin əlində etibarsız alətə dönürdü, nə qədər izah etsən də, heç bir şey anlamırdı.

Sol cinahda aptekin işıqları söndü. Talita qapını açarla bağlayıb həyəətə çıxdı (o, ulduzlar səpələnmiş qaynar göyün altında çox gözəl görünürdü) və qeyri-ixtiyari fontana

320

yanaşdı. Oliveyra astadan onu fitlədi, ancaq Talita fontana baxmağındaydı, o hətta barmağını fəvvarəyə toxunduraraq suyu yoxladı. Sonra həyətdən, düz xanaların üzərindən keçərək Oliveyranın pəncərəsinin altında qeyb oldu. Bütün bunlar bir azca Leonora Karringtonun tablosunu xatırladırdı: gecə, Talita damaları görmədən onların üzərinə çıxır, fontandakı su fəvvarəsi. Haradansa çəhrayı geyinmiş fiqur çıxıb astaca damalara yaxınlaşanda, ancaq onların üzərinə çıxmağa ürək etməyəndə Oliveyra hər şeyin qaydasında olduğunu başa düşdü: bax indi çəhrayı fiqur mütləq Səkki - zincinin çiçək ləkinə düzdüyü daşlardan birini, yastısını seçəcək və Sibilla, çünki bu, Sibilla idi, sol ayağını yığaraq çəkməsinin burnuyla daşı birinci damaya göndərəcək. O, yuxarıdan Sibillanın saçlarını, çiyinlərinin mailini, müvazinətini saxlamaq üçün əllərini azca qaldıraraq xırda hoppanmalarla birinci damaya girdiyini və daşı ikinci damaya vurduğunu gördü (Oliveyra hətta titrədiyini hiss etdi, çünki daş, az qala, damadan kənara çıxmışdı, ancaq plitələrin düz olması onu düz xəttin yanında saxladı), sonra o, yüngül hərəkətlə ikinci damaya hoppandı və qaranlıqda üçüncü damayadək olan məsafəni hesablamazdan və çəkməsinin burnunu daşa yaxınlaşdırmazdan öncə çəhrayı flamingo kimi bir saniyəlik yerində qaldı.

Talita başını qaldırıb Oliveyranı pəncərədə gördü. O, Oliveyranı dərhal tanımadı və bir ayağı üstə tarazlığını qoruyaraq elə durdu ki, sanki, əlləriylə havadan tutmuşdu. Məyus və istehzalı baxışlarla ona baxan Oliveyra səhvini anladı, gördü ki, çəhrayı heç də çəhrayı deyilməmiş, Talitanın əynindəki bluz kül rəngdə, yubkası isə ağımılmış. Hər şey aydın oldu; Talita binaya girmiş və xanaların cazibəsinə uyaraq yenidən çıxmışdı, onun içəri girməsiylə yenidən bayıra çıxması arasındakı bir neçə saniyə Oliveyranın yanıması üçün bəs etmişdi, eynilə o uzaq gecədə gəminin göyörtəsində olduğu kimi, bəlkə də, belə gecələr çox olmuşdu. O, Talitanın əliylə verdiyi salamı güclə aldı, Talita isə yenidən başını aşağı salıb nişan alaraq fikrini cəmlədi; daş ikinci damadan çıxıb üçüncüyə uçdu, tını üstə düşüb diyirləndi və xətdən kənara çıxdı, xanalardan iki plitə uzaqlaşdı.

– Əgər Səkkizincini udmaq istəyirsənsə, – Oliveyra dedi, – sənə məşq etmək lazımdır.

– Sən burada nə edirsən?

– İstidir. On ikinin yarısında növbəyə çıxmalıyam. Məktub yazırdım.

– Həə, – Talita dedi. – Nə gözəl gecədir.

– Sehlidir, – Olliveyra dedi, Talita isə gülümsünüb qapının dalında yox oldu. Oliveyra onun pilləkənlə qalxmasını, sonra qapısı qarşısından keçərək (bəlkə, liftlə qalxırdı), üçüncü mərtəbəyə çatdığını eşitdi. «Etiraf etməliyəm ki, onlar çox oxşayırlar, – o düşündü. – Mən lap əbləhin biri-yəm, bu da izahı». O elə hey həyəətə, xanalara baxırdı, sanki, qəti əmin olmaq istəyirdi. On bir onda Treveler gəlib növbəni təhvil verdi. Beşinci nömrə çox narahatdır, bir şey olsa, Ovexeroya xəbər ver, qalanları yatıb.

Üçüncü mərtəbədə sakitlik idi, hətta Beşinci də sakitləşmişdi. Beşinci Oliveyranın verdiyi siqareti səylə alırdı dedi ki, naşirlər sözü bir yere qoyaraq onun kometalar haqqında gözəl əsərini çap etməyiblər, ancaq çap olunan kimi o, mütləq birini Oliveyraya avtoqrafla hədiyyə edəcək. Oliveyra qapını bir az aralı qoydu (çünki onun nəyə qadir olduğunu bildirdi), tədbirli Ovexeronun, inzibatçının və «Liber və Finkel» firmasının birgə söyləri ilə qapılara qoyulmuş gözlüklərdən palatalara baxa-baxa koridorda gəzişdi: on dördüncüdən başqa, hər bir otaq Van Eykin miniatürünə bənzəyirdi, On dördüncü həmişəki kimi gözlüyə marka yapışdırmışdı. Saat on ikidə Remorino əlində bir neçə yarımcıq cin şüşəsiylə gəldi; atlardan və futboldan danışdılar, sonra Remorino bir az yatmaq üçün aşağı düşdü. Beşinci tamam sakitləşdi, yarıqaranlıq dəhlizin sakitliyində bürkü adamı boğurdu. İndiyədək kiminsə onu öldürməyə cəhd edə biləcəyi Oliveyranın ağına gəlməmişdi, ancaq indi bu fikirlə bağlı ümumi təsəvvür, sezgi, hətta fikir də yox, sadəcə, vicvəcə belə kifayətədi ki, bu fikrin yeni olmadığını, bağlı qapılar arxasındakı və yük liftinin dərinlikdəki kölgəsinin uzaqdan göründüyü bu koridorda doğulmadığını artıq anlasın. Bəlkə də, onu günorta vaxtı Roke mağazasında, ya da saat beşdə metro tunelində qabaqcadan hiss etmişdi. Bəlkə, daha da əvvəl – Avropada, gecələrin birində boğazını kəsmək üçün içi çıxarılmış konserv bankalarının kifayət qədər olduğu yerlərdə avaralanarkən dəniz qüçə-də biriylə rastlaşanda. Liftə yaxınlaşıb aşağı, şaxtanın qara

322

uçurumuna baxdı və yenidən Fleqrey meydanları, yollar və tunellər barədə düşündü. Sirkdə əksinəydi: dəlik yuxarıdaydı, o, açıq fəzayla qovuşduran çıxış idi, tamamlama fiquruydu, burada isə o, uçurumun, Elevsina dəliyinin lap kənarındaydı, isti buğla nəfəs alan klinika isə bu keçidin, sulfatar buxarının, aşağı düşmənin qaranlıq mənasını qeydə alırdı. Üzünü döndərüb düz xətt boyunca koridorun dərinliyinə baxdı, ağ qapıların üzərində bənövşəyi lampalar işıq saçırdı. Və birdən səfehliyi tutdu: sol ayağını qatlayaraq bir ayağı üzərində koridorla xırda-xırda birinci qapıya doğru tullanmağa başladı, sol ayağını aşağı salıb yaşıl linoleumun üzərinə qoyanda möhkəm tərlədiyini hiss etdi. Hər dəfə tullananda dişlərinin arasından Manu deyirdi. «İnanmaq çətindir, ancaq mən bu keçidi qabaqcadan hiss etmişdim», – o, divara söykənərək düşündü. Hansısa fikrin birinci hissəsini gülməli olması üçün hissələrə parçalamaq mümkün deyil. Məsələn, keçid. Onu qabaqcadan hiss etməsinə inanmaq çətindir. Keçidi gözlədir. Artıq ayaqları üzərində qalmağa səy göstərmədi və divarla sürüşüb döşəməyə düşdü, linoleumu diqqətlə nəzərdən keçirdi. Keçid nəyə lazımdır? Nəyə görə klinika keçidlə xidmət etməlidir? Onun hansı məbədlərə, hansı havadarlara, hansı psixi və mənəvi hormonlara ehtiyacı var və onlar ona necə təsir etməlidirlər – içəridən, yoxsa bayırdan?

Talita əlində bir stəkan limonadla gələndə (ah, onun bir damcı südlə fəhlələrə yardım etmək kimi xeyriyyə məqsədilə məşhur olan ideyaları) o, dərhal hər şeyi danışdı. Talita heç bir şeyə təəccüb etmədi: üzbəüz oturub limonadı birməfəsə içməsinə baxdı.

– Kuka bizi döşəmənin üzərində oturmuş görseydi, özünü pis hiss edərdi. Guya, növbə çəkirsən. Hamı yatıb?

– Məncə, hə. On dördüncü gözlüyü bağlayıb, get bax, gör neyləyir orada. Onun qapısını açmağa mənim əlim qalxmadı, çə.

– Sən başdan-ayağa nəzakətsən, – Talita dedi. – Ancaq mənə olar, qadın-qadına...

Onun getməyilə-qayıtmağı bir oldu, bu dəfə divara söykənərək Oliveyanın yanında durdu.

– Quzu kimi yatıb. Yazıq Manuya isə dəhşətli kabus əziyyət verir. Həmişə belədir: sonra isə heç bir şey olmamış

kimi yuxuya gedəcək, mənə yata bilmirəm, axır, yataqdan qalxmağa məcbur oluram. Düşündüm ki, yəqin, sənə istidir, sənə, ya da Remorinoya, ona görə də sizə limonad hazırladım. Belə də yay olar, hələ bu divarlar qətiyyənlə hava buraxmır. Demək, mən o qadına bənzəyirəm, hə?

– Hə, bir az, – Oliveyra dedi, – ancaq bunun heç bir mənası yoxdur. Maraqlı odur ki, niyə mən səni çəhrayı paltar da gördüm?

– Şəraitin təsiridir, yəqin, burada çəhrayılara çox baxmısan.

– Hə, ola bilər. Bəs xana-xana oynamaq haradan ağlına gəldi? Ona da çox baxmışam?

– Haqlısan, – Talita dedi. – Niyə birdən? Bu oyun heç vaxt xoşuma gəlməyib. Ancaq, xahiş edirəm, nəzəriyyə oxuma, mən heç kəsin zombisi deyiləm.

– Qışqırmağa heç bir lüzum yoxdur.

– Heç kəsin, – Talita astaca təkrar etdi. – Sadəcə, qapının kandarında xanalar gördüm, daş da oradaydı... Uduzdum və getdim.

– Sən üçüncü damada uduzdun. Sibillada da belə olmuşdu, onda heç bir inadçılıq və məsafə hissiyyəti yoxdur, vaxt onun lap əlinin içindən uçub gedir, o isə qarşısına çıxan hər şeylə toqquşur. Elə buna görə də deməliyəm ki, başqalarının saxta kamilliyini fəvqəladə bir mükəmməlliklə ifşa edir. Ancaq mən sənə, deyəsən, yük liftindən danışdım.

– Hə, nəyə o barədə, sonra isə limonad içdin. Yox, dayan, öncə limonad içdin.

– Yəqin, sən gələndə mən çox bədbəxt görünürdüm: mən şaman kimi trans vəziyyətindəydim, bütün gümanlara – gəl onu bu gözəl sözlə adlandırmaq – son qoymaq üçün, az qala, özümü dəliyə atacaqdım.

– Dəlik zirzəmidə başa çatır, – Talita dedi. – Orada isə tarakanlar və cürbəcür cır-cındır var. Hər şey də yaş, qap - qara. Yanında da ölümlər. Manu mənə deyib.

– Manu yatıb?

– Hə. Deyəsən, kabus görürdü, qışqırıb deyirdi ki, hansısa qalstukunu itirib. Artıq bunu sənə demişəm.

– Bu gün bizdə böyük kəşflər gecəsidir, – Oliveyra ona ötəri nəzər salaraq dedi.

– Çox böyük, – Talita dedi. – Əvvəl Sibilla, sadəcə, ad idi, indisə onun sifəti də var. Ancaq görünür, hələlik paltarının rəngində səhv edir.

– Paltar onuncu dərəcəli məsələdir, get öyrən gör, bir də onu görəndə hansı geyimdə olacaq. Bəlkə, lüt olacaq, ya da qucağında uşaq və uşağa «*Les amants du Havre*» oxuyacaq, belə bir mahnı var, sən onu bilirsən.

– Bax yanılırsan, – Talita dedi. – Onu tez-tez «Belqra-no» radiosu ilə verirdilər. Lya-lya-lya, lya-lya-lya...

Oliveyra ona bir şillə vurdu, şillə alındı, ancaq yumşaq oldu: demək olar ki, vurmadı, sıgalladı. Talita başını arxaya çəkdi və divara vurdu. Üz-gözünü büzüşdürüb, peysərini ovuşdurdu, ancaq melodiyanı kəsmədi. Əvvəlcə şıqqıltı, onun ardınca isə dəhlizin göyə çalan qaranlığından vızıltı eşidildi. Lift qalxırdı və onlar ayağa qalxmazdan əvvəl boylandılar. Bu saatda kim olar... Yenə şıqqıltı, hə, birinci mərtəbədən gəlir, qazanxananın fişıltısı. Talita geri çəkilib Oliveyranın arxasında dayandı. Şıqqıltı. Şəbəkəli şüşə kubun içində çəhrayı pijama dəqiq seçilirdi. Oliveyra liftə sarı cumub qapını açdı. Oradan, demək olar ki, soyuq gəlirdi. Qoca ona baxdı, sanki, tanımayıb göyərçini tumarlamağına davam etdi. Göyərçinin haçansa ağgappaq olduğunu təsəvvür etmək çətin deyildi, ancaq qoca əllərinin aramsız sığalı onu bozartmışdı. Göyərçin gözlərini yumaraq qocanın ovcunda, köksü qarşısında hərəkətsiz qalmışdı, barmaqlar isə durmadan sığal çəkirdi, boynundan quyruğuna, boynundan quyruğuna.

– Gedin yatın, don Lopes, – Oliveyra ağır nəfəs alaraq dedi.

– Yataq istidir, – don Lopes dedi. – Görürsünüz, onu gəzdirdiyim üçün necə məmnundur.

– Artıq gecdir, otağınıza gedin.

– Mən də sizə soyuq limonad gətirərəm, – Talita söz verdi. – *Naytingeyl*.

Don Lopes göyərçini sıgallayıb liftdən çıxdı. Onlar onun pilləkənlərlə aşağı düşən ayaq səslərini eşitdilər.

– Burada kimin kefi nə istəyir, onu da edir, – Oliveyra liftin qapısını örtərək donquldandı. – Belə getsə, gecənin birində hamımızın başını üzəcəklər. Əlindəki göyərçin də, elə bil, tapançadır.

– Remorinoya demək lazımdır. Qoca zirzəmidən qaxdı, qərİbədİr.

– Bilİrsən, burada bir az gözlə, növbə çək, mən düşüm zirzəmiyə baxım, görüm, orada başqa nömrə çevirənlər yoxdur ki.

– Mən də sənİnlə gedirəm.

– Yaxşı, buradakılar hamısı sakitcə yatıblar.

Kabinənin işığı göyümtül İdi, lift elmi-fantastik filmlərdəki kimi vıylıtıyla aşağı düşdü. Zirzəmidə ins-cins yox İdi, ancaq soyuducuların birinin aralı qapısından işıq düşürdü. Talita əlini ağzına tutaraq qapının önündə dayandı, Oliveyra isə irəli getdi. Bu, Əlli altıncıydı, yaxşı yadındadır, onun ailəsi elə indilərdə Trelevdən gələcəkdi. Ancaq onlar götür-qoy edənə qədər Əlli altıncının dostu qonaq gəlmişdi; qocanın burada göyərçİnlə necə danışdığını təsəvvür edin, doğrudur, o, burada yalançı dialoqlarından birini aparıb, bu zaman həmsöhbət o birisinin nə danışdığını, ya da ümumiyyətlə, heç nə danışmamasına heç bir əhəmiyyət vermİr, yetər ki, o, burada olsun, onun nəyinin burada olması da mühüm deyil, üzü, yoxsa soyuducudan bayıra çıxan ayaqları. İndicə elə o özü də Talitayla beləcə danışırdı, gördükləri barədə danışırdı, deyirdi ki, qorxur, dəliklər və keçidlər barədə Talitaya, ya da başqa birisinə – soyuducudan çıxan pəncələre, nəyə olsa danışır, danışırdı, necə görünürsə görünsün, təkİ dinləsin və razılaşsın. O, soyuducunun qapısını bağladı, nəyə görəsə masanın kənarına söykəndi və hiss etdi ki, xatirələr ürəyini bulandırır; düşündü ki, hələ biriki gün əvvəl Trevelərə nəse danışmaq tamamilə mümkün-süz görünürdü, meymun insana heç nə danışa bilməz, ancaq birdən al gəldi – gördün, Talitaya necə danışır, elə bil, heç bu Talita deyil, Sibilladır və o bilir ki, bu, Sibilla deyil, ancaq buna rəğmən ona xanalar barədə, koridorda hiss etdiyi qorxu barədə və onu yoldan çıxaran dəlik barədə danışır. Deməli (Talita buradaydı, onun arxasında, dördcə metrlikdə gözləyirdi), bu axırıydı, o, başqasını mərhəmətə çağırırdı, getdiyi yolu geriye insan ailəsinə qayıdırdı, iyrenc şəkildə fırcıldayaraq şappıltıyla rinçin ortasına sərİlən süngər kimi. Hiss edirdi ki, sanki, öz-özündən qaçır, özünü atır, fərsiz oğul (it oğlu) özünü asan barışığın qucağına atır, oradan isə dünyaya, yaşadığı zamanın içindəki mümkün

həyata, bütün ədəbli argentinalıların və digər kiçik qüvvələrin əməllərini yönləndirən sağlam düşüncəyə daha asan döngə var. O, özünün kiçik, rahat, sərin Cəhənnəmindəydi, ancaq Evridikasız, onu hələ axtarmaq lazımdır, hələ bura yük liftində sakitcə düşdüyünü bir kənara qoyaq, indi soyuducunun qapısı artıq bağlandığı və pivə şüşəsi çıxarıldığı bir vaxtda nə desən mümkündür, təki bu komediya bitsin.

– Gəl bura, iç, – o çağırdı. – Sənin limonadından qat-qat yaxşıdır.

Talita bir addım atıb dayandı.

– Sənə nə olub, nekrofil sən bəyəm? – o dedi. – Çıx oradan.

– Razılaş ki, bu, yeganə sərin yerdir. Deyəsən, bura qatlama çarpayı qoymalı olacağam.

326

– Soyuqdan rəngin ağarıb, – Talita ona yaxınlaşaraq dedi. – Çıx oradan, bu, mənim xoşuma gəlmir.

– Xoşuna gəlmir? Qorxma, onlar məni yeməzlər, yuxarıdakılar daha qorxuludur.

– Çıx, Horasio, – Talita təkrarladı. – Mən sənin burada qalmasını istəmirəm.

– Sən... – Oliveyra qəzəblə ona baxdı və butulkanı stolun kənarında açmaq üçün dayandı. O, yağışlı bulvarı çox aydın gördü, ancaq bu dəfə heç kəsin əlindən tutmamışdı və heç kəsə təsəlli vermirdi, bu dəfə onun əlindən tutmuşdular, ona əl uzatmışdılar, ona yazıqları gəlmişdi və bu, sən demə, çox xoşmuş. Keçmiş devrilmişdi, işarəni əks tərəfə dəyişmişdi və ən nəhayət, belə çıxırdı ki, Mərhəmət məhv olmayıb. Bu qadın xana-xana oynamaq həvəskarıdır, ona yazığı gəldi, bu elə aydın idi ki, adamı yandırırdı.

– Biz yuxarıda da danışa bilərik, – Talita onu inandırdı.

– Butulkanı götür, mənə də bir az tökərsən.

– *Qui madame, bien sur madame*¹, – Oliveyra dedi.

– Nəhayət, fransızca danışdın. Amma biz Manu ilə elə bilirdik ki, sən and içmişən ki, heç vaxt...

– *Assez*, – Oliveyra dedi. – *Tu m'as eu, petite, Celine avait raison, tu croitencule d'un centimetre et on l'est deja de plusieurs metres*².

¹ Hə, madam, təbii, madam (fr.)

² Bəsdir. Sən istədiyinə nail oldun, quzum. Selin haqlıdır, sənə elə gəlir ki, cəmi bir santimetr güzəştə getdin, ancaq səndən bir metr kəsibləmiş. (fr.)

Talita anlaşılmaz baxışlarla ona baxdı və əli öz-özünə yuxarı qalxdı, Talita hətta bir anlıq Oliveyranın üzərinə yxılmasını da hiss etmədi. O, əlini çəkəndə Oliveyra, sanki, ona aşağıdan baxırdı və bu baxış, elə bil, uzaqlardan, yad ölkələrdən gəlirdi.

– Nə bilmək olar, – Oliveyra kiməsə dedi, ancaq bu, Talita deyildi. – Nə bilmək olar, bəlkə, indi mənə bu qədər mərhəməti tüpürən sən deyildin. Nə bilmək olar, bəlkə, doğrudan da, sevgidən ağlamaq və beş ləyən göz yaş tökmək lazımdır. Yaxud onların səninçün axdılmasını istəyirsənsə, o göz yaşları artıq axırlar.

Talita arxasını ona çevirib qapıya tərəf getdi. Ancaq tam təşviş içində dayanıb onu gözləyərkən hiss etdi ki, onu mütləq gözləmək lazımdır, çünki bu dəqiqələrdə ondan uzaqlaşmaq onun uçuruma (tarakanlarla və cürbəcür cırcırdırla dolu) düşməsinə razı olmaqdır. Talita onun gülümsədiyini və bu təbəssümün ona ünvanlanmadığını gördü. Onun bu cür gülümsədiyini heç vaxt görməmişdi: aciz bir təbəssümlə, ancaq sifəti səmimiydi, ironiyasız-filansız ona baxırdı, sanki, həyatın tən ortasından, o və o biri uçurumdan (tarakanların, cürbəcür cırcırdının və çirkli suda üzən sifətin olduğu yerdən) gələn nəyəsə diqqətlə baxırdı və o adı olmayan və onu gülümsəməyə məcbur edən şey ona daha yaxın olurdu. Ancaq o, onu öpmədi, bu, burada – meyit soyuducusuna və yatmış Manuya gülməli dərəcədə yaxınlıqda baş vermədi. Onlar, sanki, bir-birinə tamamilə başqa-başqa yerlərdən, özlərinin başqa tərəflərindən gələrək qovuşmuşdular, özləri də bunu bilməmişdilər, onlar, sanki, başqalarına haqq ödəmiş, ya da başqalarından xərac almışdılar, özlərisə, olsa-olsa, sahiblərinin baş tutmayan görüşlərinin qolemləri olmuşdular. Fleqrey meydanları da, Horasionun aşağı düşməklə bağlı donqudamaları da – bu elə bir cəfəngiyat idi ki, Manu da, Manuda olanlar da, Manu səviyyəsində olanlar da heç cür buna qatıla bilməzdilər; burada başqa bir şey başlayırdı: bu, göyərçini tumarılmaq, ya da yataqdan qaxıb növbətçiyə limonad hazırlamaq, yaxud da ayağını qısıb daşı vura-vura birinci damadan ikinciyə, ikincidən də üçüncüyə hoppanmaq kimi bir şey idi. Necə oldusa onlar başqa bir yerə girdilər, elə bir yerə ki, boz geyinib, çəhrayı görünmək olar, lap çoxdan çayda boğulub

(bunu Talita belə düşünmürdü), gecənin birində xanalarda onların elə indicə tapdığı obrazı – sonuncu xananı, mandala mərkəzini, başgicəlləndirən lıqqdrasil ağacını yenidən yaratmaq üçün Buenos-Ayresdə peyda olmaq olar, oradan da açıq sahilə, ucsuz-bucaqsız genişliyə, kirpiklərin altında əriyən dünyaya, daxilinə tuşlanmış baxışların tanıdığı və pərəstiş etdiyi dünyaya çıxmaq olar.

(-129)

55

328

Ancaq Treveler yatmamışdı, iki dəfə gördüyü kabus onu əldən salmışdı, axırda qalxıb yataqda oturmuş və işığı yandırmışdı. Talita, bu somnambul, gecəkəpənəyi yox idi. Treveler bir stəkan kanya içib pijama gödəkçəsini geydi. Hörmə kürsü yataqdan daha sərin idi, belə gecədə mütləq başqa çarə yoxdur. Hərdən koridordan addım səsləri eşidilirdi, Treveler iki dəfə gedib inzibati binanın üzərində yerləşən qapının arxasına baxdı. Ancaq heç kəsi, hətta inzibati binanı da görmədi. Talita, yaqın ki, aptekə işləməyə getmişdi, onun xəstəxana işinə, öz əcazçı tərəzisinə və həblərinə necə sevincək qayıtması heyranedicidi. Treveler kanya içə-içə oxumağa oturdu. Hər halda, çox qərİbədir, Talita aptekdən hələ də qayıtmayıb. Nəhayət, o, göydən düşmüş kimi peyda olanda kanya şüşənin dibinə enmişdi və Trevelerçün onu görüb-görməməsinin, demək olar ki, fərqi yox idi; onlar bir az nədən gəldi danışdılar və Talita gecə köynəyini götürərək hansısa nəzəriyyəni inkişaf etdirdi və Treveler belə durumlarda ürəyi yuxa olduğundan buna sakit yanaşdı. Talita arxası üstə uzanıb yuxuladı, yuxuda əl-qolunu oynadaraq inildədi. Həmişə belədir: Talita sakit olmayanadək Treveler yuxuya gedə bilmir, elə ki yorğunluq ona güc gəlir, Talita oyanır və bir daha gözlərinə yuxu getmir, çünki o, yuxuda deyindir, ya da qiyam qaldırır, beləcə, bütün gecəni biri yatanda, o biri oyaq olur. Ən pisi o idi ki, işıq söndürülməmiş qalırdı, durub söndürməksə çox müşkül idi, axırda ikisi də oyanır və Talita işığı söndürüb xəfİfcə Trevelerə sığınırdı, o isə yerində qıvrılır və tərləyirdi.

– Horasio bu gün Sibillanı görüb, – Talita dedi.
– Həyətdə, iki saat əvvəl, sən növbədə olanda.

– Həə, – Treveler arxası üstə uzanıb Brayl sistemiylə siqaretini axtararaq dedi. Sonra dumanlı bir cümlə dedi, görünür, elə indi oxumuşdu.

– Sibilla isə mən olmuşam, – Talita Trevelərə bir az da qısılaq dedi. – Bilmirəm, başa düşürsən, ya yox.

– Deyəsən, hə.

– Bu, nə vaxtsa olmalıydı. Bir şey qərībədir: niyə o, öz səhvinə bu qədər təəccübləndi.

– Sən Horasionun necə adam olduğunu bilirsən: özü aləmi bir-birinə vurur, sonra kənardan elə baxır ki, guya, heç nədən xəbəri yoxdur.

– Mənə elə gəlir ki, biz onu limanda qarşılayanda da ona belə gəlmişdi, – Talita dedi. – İnanmaq çətindir, o heç mənə baxmadı da, siz hər ikiniz məni it kimi qovdunuz, pişik qoltuğumda yola saldınız.

Treveler qarmaqarışq şəkildə nəşə mızıldandı.

– O, məni Sibillayla dəyişik salmışdı, – Talita ısrarla bildirdi.

Treveler onun dediklərinə qulaq asır, tale qadını olduğuna, talenin yazdığı vəziyyətə eyham vurmasını eşidirdi – kaş ki susaydı – ancaq Talita qızdırmalı kimi elə dediyini deyir, elə hey ona qısılaq nəyin bahasına olursa olsun, ona danışmaq, danışmaq, danışmaq istəyirdi. Treveler təslim oldu.

– Əvvəl qoca, əlində göyərçin gəldi və biz zirzəmiyə düşdük. Biz aşağı düşərkən Horasio elə hey ona rahatlıq verməyən hansısa dəlikdən danışdı. O, ümitsiz bir vəziyyətə deydi, Manu, onun təmkinli görünüşünə baxmaq qorxuluydu, əslində isə... Biz liftlə düşdük və o, soyuducunun qapısını örtməyə getdi, dəhşətdir.

– Demək, siz ora düşdünüz, – Treveler dedi. – Bəs sonra?

– Bu, sənin düşündüyün kimi deyil, – Talita dedi. – Məsələ bizim düşməyimizdə deyil. Biz danışdıq, ancaq mənə elə gəlirdi ki, guya, Horasio tamamilə başqa bir yerdədir və başqa bir qadınla danışır, deyək ki, suda batmış bir qadınla. Mənim elə indicə ağılıma gəldi, Horasio heç vaxt Sibillanın çayda boğulması haqda danışmayıb.

– O heç boğulmayıb da, – Treveler dedi. – Mən buna əminəm. Doğrudur, bununla bağlı heç bir məlumatım yoxdur, ancaq Horasionu tanımaq yetər.

– Horasio elə bilir ki, o ölüb, Manu, ancaq eyni zamanda onu yanında hiss edir, bu gecə mən o idim. O deyir ki, onu gəmidə də görüb, San-Martində körpünün altında. O, qarabasma görmüş kimi danışmır və inandırmağa çalışmır. O elə danışır ki, sanki, bütün bunlar doğrudan da var. O, soyuducunu bağlayanda mən qorxdum və nəşə, artıq yadımda deyil nə dedim, o, mənə elə baxdı ki, sanki, mənə yox, başqasına baxırdı. Ancaq mən qətiyyənlə zombi deyiləm, Manu və heç kəsin də zombisi olmaq istəmirəm.

Treveler əlini onun saçlarında gəzdirdi, ancaq Talita səbirsizcəsinə kənara çəkildi. Onlar çarpayıda oturmşdular və Treveler arvadının titrədiyini hiss etdi. Bu istidə – o titrəyir. O dedi ki, Horasio onu öpüb və bu öpüşün mahiyyətini izah etməyə çalışdı, ancaq söz tapmayıb qaranlıqda əlləriylə Trevelerə toxundu, yumşaq ovucularını üzünə, əllərinin üstünə qoydu, sinəsində, dizlərində gəzdirdi və bundan Trevelerlərin rədd edə bilməyəcəyi izahat doğdu, bu toxunuş ona sirayət edirdi, o, haradansa, çox dərinlikdən, ya da olduqca yüksək bir yerdən gəlirdi, haradansa, ancaq bu gecədən, bu otaqdan yox. Talita sirayətədiçi təmas vasitəsilə ərinə hakim olurdu, nəşə xəbər verməyə çalışan anlaşılmaz danışiq kimi, qabaqcadan hiss olunan görüşün əlaməti kimi, amma ona bu xəbəri gətirən səs titrəyir, sınırdı və bu xəbəri ona anlaşılmaz bir dildə çatdırırdı, ancaq hər halda, o, indi çox lazımdır və tələb edirdi ki, onu dinləyib qəbul etsinlər, tüstü və mantardan olan o lət məsaməli divara çırpılırdı, çılpaq, sürüşkən, anlaşılmaz – əldən sıçrayıb çıxır və göz yaşlarıyla birlikdə suya tökülürdü.

«Beynimizdə qotur var», – Treveler düşündü. O, qorxu, Horasio, lift, göyərçin haqqında nəşə eşitdi; qulağının informasiya qəbul etmək funksiyası yavaş-yavaş geri qayıtdı. Deməli belə, demək, o yazıq-bədbəxt qorxub, görəsən, onu öldürməyib ki, gülməlidir.

– O elə belə də dedi? İnanmaq çətindir, özün bilirsən, o, necə məğrurdur.

– Yox əşi, elə deyil, – Talita siqareti ondan alıb lal kinokadrdakı kimi acgözlüklə sümürərək dedi. – Mənə elə gəlir ki, onun hiss etdiyi qorxu sonuncu sığınacaq kimidir, bu, özünü aşağı atmazdan qabaq məhəccərdən yapışmaq

kimi bir şeydir. O, bu qorxunu bu gün hiss etməyinə necə də sevindi, mən bilirəm, çox sevindi.

– Bunu, – Treveler əsl yoq kimi nəfəs alaraq dedi, – hətta Kuka da başa düşməzdi, inan mənə. Mən belə bunun üçün bütün əqli potensialımı işə salmalıyam, çünki sənin sevincli qorxu haqqında bəyanatını, əzizim, razılaş ki, həzm etmək çətindir.

Talita bir az tərپənərək Trevelərə söykəndi. O, yenidən əriylə birlikdə olduğunu bildirdi, bildirdi ki, boğulmayıb, Manu onu suyun üzündə saxlayır, aşağıda isə suyun dərinliyində mərhəmət var, ecazkar mərhəmət. Onlar hər ikisi bunu eyni anda hiss etdilər və bir-birinə doğru əyildilər ki, sonra öz içlərinə – sözlərin, nəvazişlərin və dodaqların bir çevrədə fırlandığı öz ümumi torpaqlarına yığılsınlar – ah, bu sakitləşdirici metaforalar – hər şeyin əzəlki halına qayıtmasından məmnun əski həsrətlərinə dönsünlər və görsünlər ki, hər şey əvvəlkdir, sən yenə əvvəlki kimi üzürsən, fırtınalara, səni kimin çağırmasına və necə yığılmağına baxmayaraq.

56

Ciblərində daim rəngbərəng sap qırıqları gəzdirmək, onları bir-birinə bağlamaq, onları nişan yerinə kitabların arasına qoymaq, yaxud bu qırıqları yapışdıraraq müxtəlif fiqurlar düzəltmək vərdişi onda haradan yarandı? Oliveyra qara sapı qapının dəstəyinə dolayaraq özündən soruşdu: görəsən, bu sapların davamsızlığından saxta həzz almır ki? Və bu nəticəyə gəldi ki, *may be reut-etre*¹, nə bilmək olar. Bir şeyə əmin idi ki, saplar ona sevinc bəxş edir və ən ciddi iş isə, məsələn, nəhəng şəffaf onikiüzlü düzəltməkdir. Saatlarla bu mürəkkəb işlə məşğul olandan sonra kibritlə ona od vurub xırdaca sap alovların ora-bura uçuşmasına baxırdı, bu zaman Hekrepten *pə-ri-şan hal-da* belə gözəlliyi yandıрмаğın insafsızlıq olduğunu deyirdi. İzah etmək çətindir, amma əşya nə qədər zəif və davamsız alınırdısa, o daha böyük məmnuniyyətlə onu başa çatdırır, sonra isə məhv edirdi. Saplar Oliveyranın qondarmaları üçün yeganə xam materiallar idi, o yalnız hərdənbir küçədən tapdığı məftil

¹ Ola bilər. (*ing., fr.*)

qırıqından və ya metal halqadan istifadə edirdi. O düzəltdiyi şeylərdə daha çox boşluğun olmasını xoşlayırdı ki, havanın girib-çıxması, əsasən də çıxması asan olsun; o, kitablara, qadınlara, vəzifələrinə münasibətdə də beləydi, ancaq elə bir iddiası da yox idi ki, Hekrepten, ya da hansısa kardinal-primas onun sevincini başa düşsün.

Qara sapı qapının dəstəyinə dolamağa iki saatdan sonra başladı, çünki əvvəlcə bir çox şeyi otağında və otaqdan kənarında etməli olmuşdu. Ləyənlərlə bağlı ideya klassik idi, onu kəşf etməsiylə bağlı heç bir qürur duymurdu, lakin qaranlıqda suyla dolu ləyən bir sıra yetəncə məkrli müdafiə keyfiyyətlərinə malik idi: əgər «Fanakal», yaxud «Tonsa» firması çəkmələrinin suya girdiyini, corablarının islandığını, qoy lap az olsun, suyun isə getdikcə daha çox çəkmənin içərilərinə sızdığını görseydi, heyrətlənər, hətta dəhşətə gələrdi, hər halda, cin atına minərdi, bu arada pəncələri çəşqinlik içindədir, yaş corablardan necə xilas olacağını bilmir, corabları isə islanmış çəkmədə suda boğulan siçovullar, ya da qısqanc sultanların, ağız möhkəm tikilmiş kişələrdə (yəqin ki, saplarla: lazım olan şey, axırı, bir gün tapılır, çox maraqlıdır, su dolu ləyən və saplar düşüncələr sonucunu tapıldı, o, dəlil-sübutları qatıb-qarıxdırmağa başlayanadək deyil, ancaq burada Horasio müəyyən fərziyyələr irəli sürürdü: 1) dəlillərin ardıcılığı qətiyyəni fiziki zamana uyğun olmamalıdır, onun bütün «əvvəl» və «sonra»larıyla birlikdə və 2) tamamilə mümkündür ki, bütün bu dəlillər düşünülmədən onun üçün qurulub ki, onun sap qırıqlarından keçib, içində su olan ləyəne girməsini təmin etsin) Bosfora atdırdıqları tiplər kimi vurnuxurlar. Bir sözlə, təzəcə təhlil etməyə başlamışdı ki, dərhal ağır determinik şübhələrə qapıldı; bəlkə də, burada əməlli-başlı barrikada qurmaq lazımdır və dəlil-sübutlara, yaxşı və pis görünənə o qədər də əhəmiyyət vermək lazım deyil. Amma hər halda, hansı əvvəldir – saplar, yoxsa ləyən? Ən yaxşı edam, əlbəttə, ləyəndir, sapların məsələsi hələ xeyli əvvəl həll olunub. Əgər həyatımız qumara qoyulubsa, boş yerə başımızı niyə sındıraq; ləyənləri tapmaq qat-qat vacib idi və ilk yarım saat ikinci mərtəbəni, qismən də aşağıyı yaxşı-yaxşı axtarmağa sərf olundu, Oliveyra oradan orta ölçülü beş ləyənlə, üç tüpürçəkqabıyla və boş tənəkə batat (şirin kartof) şirniyyatı

qablarıyla geri döndü, ancaq əsas məsələ, əlbəttə, ləyənlər idi. Məlum oldu ki, On səkkizinci nömrə yatmayıb və nəyin bahasına olursa olsun, ona yoldaşlıq etmək istəyir; Oliveyra, axır, razı oldu, ancaq qərara gəldi ki, müdafiə əməliyyatı lazımı gücü toplayan kimi ondan canını qurtaracaq. On səkkizinci sap tapmaq sahəsində çox faydalı oldu: Oliveyra öz strateji ehtiyacları haqqında ona qısaca məlumat verməyə macal tapmamış o, acıqlı yaşıl gözlərini yumaraq dedi ki, Altıncının yeşiyi ağızınadək rəngbərəng saplarla doludur. Yeganə problem ondaydı ki, Altıncı aşağı mərtəbədə Remorionun cinahındaydı və əgər Remorino təsadüfən oyansa, bir səs-küy qaldıracaq... On səkkizinci onu da dedi ki, Altıncı əsl başdanxarabdır, odur ki onun otağına girmək çətin olacaq. O, məşum-qəşəng gözlərini qapayaraq Oliveyraya koridorda keşik çəkməyi təklif etdi, özü isə çəkmələrini soyunub sapların dalınca getmək istədi, ancaq bu, Oliveyraya çox riskli gəldi, ona görə də məsuliyyəti öz üzərinə götürüb bu saatda özü Altıncının otağına girməyə qərar verdi. Arxası üstə uzanıb xoruldayan qızın otağına girib istədiyini eləyə bilmək imkanında olduğu halda məsuliyyətdən danışmaq olduqca gülməlidir; ciblərini rəngbərəng saplar və kələflərlə doldurub, əllərinə də nə qədər mümkündür, yağın Oliveyra bir anlıq dayanıb ona baxdı və çiyinlərini elə çəkdi ki, sanki, məsuliyyət yükü artıq onun çiyinlərinə əvvəlki ağırlığını salmırdı. Otaqda gözlərini çarpayının üzərinə qalaqlanmış ləyənlərdən çəkməyən On səkkizinciyə elə gəldi, Oliveyra az gətirib. Öz yaşıl, məkrli-gözəl gözlərini yumub bəyan etdi ki, əsl müdafiə xətti qurmaq üçün rollerman və bum-pistol tapmaq lazımdır. Rollermanın nə olduğunu o qədər aydın təsəvvür edə bilməsə də, bu ideya Oliveyranın xoşuna gəldi, ancaq bum-pistolla bağlı təklifi dərhal rədd etdi. On səkkizinci məkrli-gözəl gözlərini açaraq dedi ki, bum-pistol qətiyyənlə doktorun düşündüyü şey deyil (o, «doktor» sözünü elə tonda tələffüz etdi ki, hər kəs onun rişxəndlə danışdığını anlaya bilərdi), ancaq bir halda ki, razı deyil, nə etmək olar, o gedib təkce rollerman tapmağa çalışar. Oliveyra onu bir daha geri qayıtmayacağı ümidilə buraxdı, o, tək qalmaq istəyirdi. Saat ikidə Remorino onu dəyişməlidir, ona qədər nəse düşünmək lazımdır. Əgər Remorino onu koridorda görməsə,

334

arxasınca otağa gələcək, bu isə olmaz, müdafiə xəttini onun üzərində sınağa bilməzdi. Hər halda, bu ideyadan imtina etməli oldu, çünki müdafiə tamamilə başqa bir hücum üçün düşünülmüşdü, Remorino isə tam başqa məqsədlə gələcəkdi. İndi o daha çox qorxurdu (qorxan kimi qolunu qaldırıb saatına baxırdı və qorxu artırdı); o, otağın müdafiə imkanlarını bir-bir nəzərdən keçirərək siqaret çəkməyə başladı və ikiye on dəqiqə qalmış Remorinonu şəxsən oyatmağa getdi. Növbəyə dair məlumatları ona verdi, məlumat da nə məlumat, başdan-ayağa kefi idi: birinci mərtəbədəki xəstələrin temperatur vərəqlərində xırda qalxıb-enmələr qeyd olunmuşdu, birinə yuxu dərmanı vermək lazım gəlmiş, o birilərinə xəstəlik simptomlarına üstün gəlməyə və təbii ehtiyaclarını qaydaya salmağa kömək olunmuşdu – bir sözlə, Remorino onlarla əməlli-başlı məşğul olmalıdır, bununla belə, elə həmin məlumata görə, ikinci mərtəbə dinclik və əmin-amanlıq şəraitində yatmışdır və zəruri olan yeganə şey – onları sabahadək oyatmamaq olmuşdur. Remorinonun key-key bu təyinatların doktor Ovexeronun yüksək avtoritetiylə təqdim olunub-olunmamasına dair verdiyi suala Oliveyra riyakarcasına, şəraitə uyğun təkhecalı cavab verdi. Bundan sonra onlar mehribanlıqla ayrıldılar və Remorino əsnəyə-əsnəyə bir mərtəbə, Oliveyra isə titrəyə-titrəyə iki mərtəbə yuxarı qalxdı. Yox, o nə olursa olsun, bum-pistolun köməyindən istifadə etmək fikrində deyil, bəs niyə rollermana razı oldu?!

Onun ixtiyarında qısa bir sakitlik vardı, çünki On sək-kizinci hələ gəlməmişdi, odur ki ləyənləri və tüpürcək-qabıları suyla doldurub saplardan çəkilməmiş sədlərdən azca arxada müdafiənin ön xəttinə qoymaq lazımdır (hələlik nəzəri olan, ancaq yaxşı düşünülmüş) və hücumun bütün mümkün variantlarını dəf etmək, müdafiənin birinci xətti yarıldıqda ikincini sınamaq. Ləyənləri doldura-doldura əlüzyuyana da su töküb əllərini və üzünü yudu, sonra boynunu və saçlarını islatdı. Elə hey siqaret çəksə də, heç bir siqareti yarisinacan çəkmir, pəncərəyə yanaşıb yarımçıq siqareti bayıra tullayır, yenisini alışdırırdı. Siqaret kötükləri xanaların üzərinə düşürdü və Oliveyra parlayan közlərin xanalarda azacıq da olsa yanmasına baxmaq istəyirdi; bu çox maraqlıydı. Arabir ağına tamamilə yad fikirlər, mənasız frazalar

gəlirdi: *dona nobis paset*¹, ya da kim ki qərarlıdır, demək, naharsızdır və sairə, yaxud da birdən-birə fikirləri, anlayışlarıyla hissiyyatları arasında nəsə orta bir şey qırılırdı, məsələn: burada barrikada qurmağa cəhd etmək – görünməmiş axmaqlıq, tamamilə cəfəng bir şeydir, bəlkə, başqa bir şey etmək daha yaxşı olar, bəlkə, müdafiə olunmaqdan, hücum keçmək yaxşıdır, burada əsə-əsə siqaret tüstü -lədib On Səkkizincinin Rollermanla geri dönməsini gözləməkdənsə, özü zərbə vursun; ancaq bu, çox davam etmədi, siqaretlə birlikdə o da yanıb qurtardı, onun əlləri əsirdi və o bilirdi ki, bundan savayı heç bir şey edə bilməz, ancaq birdən yeni xatirə pırtlayıb çıxdı, lap ümid kimi: kimsə belə bir fraza işlədib ki, yuxu və ayıqlıq saatları hələlik heç vaxt birlikdə olmayıb; sonra gülüş gəldi və o, bunu öz gülüşü şəklində eşitmədi, ancaq sifətində qırılan cizgilər buna açıq-aşkar şahid idi: bu birliyə hələ çox var və yuxuda zühur edən heç bir şeyin aşkarda heç bir dəyəri yoxdur, yaxud da əksinə. Əlbəttə, o özü də Trevelərə hücum çəkə bilərdi, ən yaxşı müdafiə hücumdur, ancaq bu, getdikcə daha çox qara kütlə kimi hiss etdiyi bir şeyə, gecəyarısı heç bir hücum gözləməyən insanların yatdığı əraziyə zorla girmək demək olardı, həm də elə bir bəhanəylə ki, həmin bu qara kütlənin deməyə sözü olmasın. Oliveyra bunu hiss edirdi, ancaq o, öz duyğularını qara kütlənin dilində söyləmək istəmədi, bu hissiyyat özü də qara kütlə kimiydi, ancaq Trevelerin indi yatdığı ərazinin günahı ucbatından deyil, onun öz günahı üzündən beləydi; ona görə də yaxşı olardı ki, heç qara kütlə kimi neqativ anlayışlardan istifadə etmədən bunu, sadəcə, ərazi adlandırsın, çünki tezliklə istər-istəməz hisslərini sözə çevirməli olacaqsın. Beləliklə, ərazi elə onun otağının qarşısından başlanırdı və əraziyə basqın etmək tövsiyə olunmurdu, çünki bu ərazinin bir hissəsinə hücum başa düşülməyəcək, hətta intuitiv olaraq qavranmaya -caqdı. Əgər o, öz otağında barrikada qursa və Trevelər ona hücum keçsə, onun bilmədən etdiyini heç kəs təsdiqləməyəcək, hücum obyektinə isə əksinə, öz hüquqlarını qoruya biləcək, çünki o, bir qayda olaraq, təhlükəsizlik tədbirlərinə və rollermanlara əl atacaq, sonuncuların işdə necə olacaqlarından asılı olmayaraq.

¹ Bizə rahatlıq göndər. (lat.)

336

Hələliklə, su dolu ləyənlər və tarım çəkilməmiş sapların dispozişiyasını öyrənərək pəncərənin qarşısında durub siqaret çəkmək, eyni zamanda onun otağı uğrunda başlanan bu ərazi münaqişəsində bu cür sınağa səbəb olan birlik üzərində düşünmək olar. Görünür, o, bəzən mərkəz adlandırdığı bu birlik üçün tərifi tapa bilmədiyinə görə həmişə əzab çəkməyə məhkumdur və onu daha dəqiq cizgilərlə təsvir edə bilmədiyinə görə qaraqışqırıq, arzular cəmiyyəti (indi o necə də uzaqdadır, o qırmızı şəraba boyanmış dan yerinin cəmiyyəti), hətta bu ada layiq həyat kimi obrazlardan istifadə edirdi, çünki (burada o, beşinci damanı nişan alıb siqareti atdı) o, yetərincə bədbəxtcəsinə formalaşmışdı, ondan sonra özünə layiqli bir həyat imkanı təsəvvür edə bilmək üçün bir-birinin ardınca nə qədər cürbəcür ləyaqətsiz addımlar atılmışdı. Bundan heç bir fikir yaranmamışdı, o, sadəcə, mədədə spazmaya səbəb olmuşdu – olduqca dərin, ya da qıncq nəfəsin ərazisi, tərlənmiş ovucların ərazisi – və siqareti siqaretin oduna yandıran kimi birdən-birə qarnı sancılanmağa başladı, ciyəri susuzluqdan yandı və lal qışqırıq qara kütləylə birlikdə boğazından tutdu (bu oyunda həmişə bir qara kütlə olurdu). Necə də yatmaq istəyirdi və yuxuya getmək necə də qorxuluydu, sakitləşmək olmurdu, bu yandan da göyərçin yadına düşdü, haçansa, doğrudur, ağ və rəngbərəng əsgü-üs-gü keçid ola biləcək yerin dərinliyində, Sirius da yuxarıda, sirk günbəzinin başında, bəsdir, sən Allah, çə, Tanrı xatirinə, bəsdir; hər halda, özünü burada hiss etmək yaxşı oldu və yalnız olduqca uzun müddətə burada, heç bir şey düşünmədən, sadəcə, burada olan və mədəsinə gənələr daraşmış məxluq kimi. Və bu məxluq ərazinin əleyhinədir, gerçəklik yuxunun əksidir. Ancaq «gerçəklik yuxunun əksidir», – demək yenidən dialektikaya girməkdir və birliyə heç bir ümid olmadığını bir daha təsdiq etməkdir. Ona görə də On səkkizincinin rollermanlarla birlikdə peyda olması müdafiyyə hazırlığı yenidən başlamaq üçün əla bəhanə oldu. Artıq saat düppədüz dördə iyirmi dəqiqə işləyirdi.

On səkkizinci məkrli-gözəl yaşıl gözlərini yumub rollermanları gətirdiyi dəsmalı açdı. O dedi ki, Remorinoya baş çəkməyə də vaxt tapıb: Remorinonun Otuz birinci, Yed-

dinci və Qırx beşinci ilə işi başından aşır. Yeddinci və Qırx beşinci olan yerdə o, ikinci mərtəbəyə qalxmaq barədə düşünməyə belə macal tapmayacaq. Deyəsən, xəstələr qəzəbləniblər və Remorinonun təqdim etdiyi terapevtik yeniliklərə var qüvvələriylə müqavimət göstərirlər, demək, onlara təyin olunan həbləri uddurmaq, iynələri vurmaq üçün xeyli vaxt lazım olacaqdı. Nə olursa olsun, Oliveyra qərara aldı ki, vaxt itirmək olmaz və On səkkizinciyyə rollermanları bildiyi kimi qarışdırmaq əmri verərək özü ləyənləri yoxlamaq üçün qorxusunu yenib koridora çıxdı, çünki bənövşəyi yarımqaranlığa çıxmaq qorxulu idi, sonra o, özünü Trevelerin yerinə qoyaraq gözüyumulu halda otağa qayıtdı və Trevelerin etdiyi kimi ayağının burnunu azca yuxarı qaldıraraq döşəmədə addımladı. İkinci addımda – bu zaman o, hər şeyi bilirdi – Oliveyra hər ehtimala qarşı sol ayağını suyla dolu tüpürcəkqabının içinə soxdu və ayağını çıxararaq tüpürcəkqabını yuxarı tolazladı, xoşbəxtlikdən, o, yatağa düşdü və səs çıxarmadı. Bu zaman masanın altıyla sürünən On səkkizinci rollermanları səpələyərək ayağa qalxdı və öz yaşıl məkrli-gözəl gözlərini yumaraq rollermanları ləyənlər düzülmiş iki sıranın arasına səpməyi məsləhət gördü: qoy ayağı yaxşıca büdrəsin, soyuq su ona əla sürpriz olacaq. Oliveyra heç nə demədi, ancaq bunu etməyə ona icazə verdi və su dolu tüpürcəkqabı öz yerinə qoyulanda qara sapı qapının dəstəyinə dolamağa başladı. Sonra həmin sapı yazı masasına tərəf çəkib stulun söykənəcəyinə bağladı; stul iki ayağı üstə qalxaraq əyildi və masaya dirəndi; qapı açılanda stul aşacaqdı. On səkkizinci məşq etmək üçün dəhlizə çıxdı, Oliveyra isə stulu tutdu ki, gurultu salmasın. Artıq onu elə hey məkrli-gözəl gözlərini yumaraq klinikaya necə düşməsinə danışmaq istəyən On səkkizincinin dostyana iştirakı bezikdirməyə başlamışdı. Doğrudur, onun divarın önündə utanıb başını aşağı salaraq beş dəqiqə susması üçün Oliveyranın barmağını dodaqlarına aparması kifayət idi, buna baxmayaraq, ona bir qutu ağzı açılmamış siqaret verib Remorinonun gözünə görünmədən yatmağa getməsinə əmr etdi.

– Mən sizinlə qalacağam, doktor, – On səkkizinci dedi.

– Yox, get. Mən mümkün qədər yaxşı müdafiə olunmağa çalışaram.

– Sizin bum-pistolunuz yoxdur, mən sizə demişəm. Çoxlu mismar vurun, sapları mismarlara bağlamaq daha yaxşıdır.

– Belə də edərdəm, dostum, – Oliveyra dedi. – Get yat, çox sağ ol.

– Oldu, doktor, arzu edirəm ki, hər şey ürəyinizcə olsun.

– Çao, gecən xeyrə qalsın.

– Rollermanlara diqqət edin, sizi pis vəziyyətdə qoymazlar. Qoyun olduqları yerlərdə qalsınlar, görərsiniz nə olacaq.

– Yaxşı.

– Əgər birdən bum-pistol istəsəniz, deyin, On altıncı da var.

– Sağ olun. Çao.

338

Dördün yarısında Oliveyra sapları çəkib qurtardı. On səkkizinci bütün söz-söhbəti və bir-birinin üzünə baxa-baxa siqaret sümürməyi özünə apardı. Yarımqaranlıqda əlində sap obaş-bubaşa, çarpayından-qapıya, əlüzyuyandan-şkafa doğru gedib səylə rollermanların üzünə basmamağa çalışaraq hörümçək kimi bir dəfəyə beş-altı sapı çəkmək qəribə iş idi (çünki stolüstü lampanın üzünə ördüyü yaşıl pulover yavaş-yavaş əriyirdi). Axırda o, pəncərəylə əyri divarın sağındakı yazı masası və soldakı divara tərəf çəkilmiş çarpayı arasında küncə sıxılmış vəziyyətə düşdü. Qapıyla sonuncu müdafiə xətti arasında siqnal ipləri uzanırdı (qapı dəstəyindən yazı masası arxasındakı stula, qapı dəstəyindən əlüzyuyanın kənarına qoyulmuş, üzərində «Martini» vermutu reklamı olan külqabıya, qapı dəstəyindən kitablarla və kağız-kuğuzla dolu və axıracan çəkilmiş komodun yeşiyinə); suyla dolu ləyənlər sol divardan sağ divara doğru iki əyri müdafiə xətti yaradırdı, başqa sözlə, birinci sıra əlüzyuyandan dolaba, ikinci sıra isə çarpayının ayaqlarından yazı masasının ayaqlarınadək uzanırdı. Yalnız ləyənlərin sonuncu sırasında üzərində çoxsaylı saplar çəkilmiş bir metrədən çox olmayan kiçik bir sahə və iki mərtəbə aşağıdakı həyətə açılan pəncərəylə altındakı divar boş qalmışdı. Oliveyra yazı masasının kənarında oturub yeni siqaret yandırdı və pəncərəyə baxmağa başladı; sonra köynəyini soyunub masanın altına soxdu. Artıq yanğı əziyyət versə də, su

içməyəcək. Beləcə, təkcə maykada oturub siqaret çəkəkə həyəətə baxdı, ancaq qapını bir an da yaddan çıxarmadı, hətta əylənmək xətrinə siqaretin kötüyünü xanalara tuşlayanda da. Masanın kənarı daş kimi bərk olsa da, o qədər də pis deyildi, lampanın üzərindəki puloverdən isə pis yanıq qoxusu gəlirdi. Nəhayət, bezib lampanı söndürdü və qapının altında bənövşəyi işıq zolağı əmələ gəldiyini gördü, deməli, Treveler qapıya yaxınlaşanda onun rezin şap-şapları bənövşəyi zolağı iki yerdən kəsəcək, yəni o özü də bilmədən hücumun başlaması barədə siqnal verməli olacaq. Treveler qapını açan kimi müxtəlif hadisələr baş verməlidir, ola bilər ki, daha çox şey olsun. Əvvəlcə hərəkətin səbəbdən səfeh asılılığı üzündən mexaniki və həlledici məqamlar işə düşəcək: stul – saplardan asılıdır, qapı dəstəyi – əldən, əl – iradədən, iradə – ... Ondan sonra elə şeylər gəlir ki, stulun aşmasından, külqabının qəlpələre parçalanmasından, komod yeşiyinin gurultusundan, bütün bunların Trevelərə, elə Oliveyranın özünə də təsirindən asılı olaraq həm ola, həm də olmaya bilər, çünki elə indicə o, çəkib qurtarmaqda olduğu siqaretinin oduna yenisini yandırdı, köhnəni isə onuncu damanı nişan alaraq aşağı tulladı, ancaq tülək səkkizinci damaya dəyib yeddinciyə düşdü, lənətə gəlmiş tülək – indi, yaqın ki, öz-özündən soruşmağın vaxtı gəldi: qapı açılanda və otağın yarısı darmadağın olanda, Treveler bərkədən bağıranda o nə edəcək, əgər Treveler bağıracaqsız və bərkədən bağıracaqsız. Deyəsən, bumpistoldan imtina etməkdə səfehlik etdi, çünki quş kimi yün - gül lampadan və küncdəki stuldan başqa müdafiə üçün heç bir silah yoxdur, əgər Treveler ləyənlərdən ibarət iki müdafiə xəttini yararsız və rollermanların üzərinə yaxşı basmazsa, yalnız lampa və stulla uzağa gedə bilməzsən. Lakin o, çətin ki, buna nail olsun; bütün strategiya məhz bunun üzərində qurulub: müdafiə silahı hücum silahı qədər dəqiq ola bilməz. Məsələn, yarımqaranlıqda irəliləyən Trevelərə saplar dəhşətli təsir göstərməlidir, o, üzünə, əllərinə və ayaqlarına toxunan zəif müqavimətin artdığını hiss etdikcə tora düşmüş adam kimi bunun qarşısını almağa cəhd edəcək. Hətta əgər o, iki həmləyə bütün sapları qırırsa, hətta ayaqlarını su ləyənlərinə və rollermanların üzərinə basmasa, pəncərənin qarşısına çatanda yarımqaranlıqda masanın kənarında

340

hərəkətsiz oturan fiquru tanıyacaq. Onun bura qədər gəlib çatması az inandırıcıdır, ancaq hər halda, gələrsə, Oliveyranın, şübhəsiz, bum-pistola ehtiyacı olmayacaq, ona görə yox ki, On səkkizinci ona mismarlar haqqında deyib, ona görə ki, görüş Trevelerin ehtimal olunan təsəvvürünə uyğun deyil, tamamilə başqa cür olacaq, bunu heç özü də təsəvvür edə bilmir, ancaq nə olacağını görüb-yaşadığı qədər yaxşı bilir: qara kütlə bayırda diyirlənir, o, bunu bilmədən bilir və budur o, qara kütlə – Treveler və indi masanın kənarında oturub siqaret çəkən arasında hesablanmamış qeyri-görüş. Gerçəklik yuxunun əksi olsa da (bir dəfə kimsə demişdi ki, yuxu və ayıqlıq saatları hələ heç vaxt görüşməyib), deyir ki: gerçəkliyin yuxunun əksi olması – nəticə etibarilə birliyə heç bir ümid yerinin olmaması deməkdir. Ancaq belə də ola bilər ki, əksinə, Trevelerin gəlişi birindən o birinə və eyni zamanda o birindən bu birinə, birinciyə tullanmağa bir daha cəhd edilən son nöqtə ola bilər, ancaq bu sıçrayış qətiyyənlə təkan ola bilməzdi, Oliveyra əmin idi ki, ərazi-Treveler ona çata bilməz, hətta üstünə tökülsələr də, maykasını çıxarıb, gözüne, ağızına tüpürsələr də, qollarını sındırıb pəncərədən atsalar da. Bir halda ki, bum-pistolun ərazi əleyhinə heç bir təsiri yoxdur, onda əgər On səkkizinciyə inansaq, bıçaq-Trevelerin, yaxud yumruq-Trevelerin layiq olduğu nəsə dabankeş kimi bir şeydir; bədbəxt bum-pistol, o, bir bədənin o birini, o birinin isə bu birini – birincini qəti surətdə rədd etdiyi məqamda iki bədən arasındakı qısalmayan məsafəni qısaltmaq gücündə deyil. Birdən Treveler, doğrudan da, onu öldürə bilər (nədənsə, ağız qurudu və əlləri tərlədi), lakin içindəki hər şey bu fərziyyəyə qarşı çıxdı, axı o, qatil deyildi. Hətta belə olsa da, yaxşısı budur, qatilin – qatil olmadığını, ərazinin – ərazi olmadığını düşünək, ərazini azaldaq, kiçildək və hesab etməyə ki, bütün bu həngamənin nəticəsi xıncım-xıncım olan külqabı və digər xırda xoşagəlməzliklərdir. Əgər nəyin bahasına olursa olsun (qorxuyla mücadilə edərək), bunun üzərində dursa, əraziylə düşməncəsinə toqquşmada müdafiə ən yaxşı hücum olar və ən dəhşətli zərbə iti bıçaqla deyil, zəif sapla vurulardı. Amma yeganə ağıllı hərəkətin qapının altındakı bənövşəyi işıq zolağından, ərazinin bu temperatur şkalasından gözünü çəkməmək olduğu bu xəlvəti gecə vaxtında bütün bu metaforalar nəyə lazımdır?

Dördə on dəqiqə qalmış Oliveyra dikəldi, salxmış çiynlərini hərəkətə gətirib pəncərənin qarşısında oturdu. Bu gecə bəxtinin gətirəcəyini və dəli olacağını düşünmək xoş idi, onda ərazi-Treveleri tamamilə darmadağın hesab etmək olardı. Bu qərar onun qüruru və təslim olmanın istənilən formasına qarşı çıxmaq arzusuyla daban-dabana zidd idi. Ancaq hər halda, Ferraquotonun onun adını xəstələr siyahısına salmasını, qapısı üzərinə nömrə asmasını və gecələr ona baxmaq üçün gözlük qoymasını bir təsəvvür edin... Talita da aptekdə ona həblər hazırlayacaq və həyətdə olduqca ehtiyatla gəzəcək ki, ayaqlarını bir də heç vaxt xanalara basmasın. Bəs Manu nə edəcək, zavallı, o, öz bacarıqsızlığı və axmaq hərəkətləri ucbatından tam ümitsiz bir duruma düşəcək. Pəncərənin qabağında arxası eşiyə tərəf oturub təhlükəli şəkildə yırğalanan Oliveyra hiss etdi ki, qorxusu keçib-gedir və bu, pis haldır. O, bənövşəyi zolaqdan gözünü çəkmirdi və hər dəfə nəfəsini çəkəndə içi sevinc və rahatlıqla dolurdu: axır ki, sözsüz, heç bir şeysiz, heç olmasa, nəşə əraziylə bağlı olsa da... Ancaq nəşə də elə bundaydı – ərazinin geri çəkilməsini hiss etməkdə. Bunun nə qədər davam edəcəyi önəmli deyil, hər dəfə nəfəs alanda dünyanın isti havası onunla barışırdı, bu, onun həyatında dəfələrlə olmuşdu. Siqaret çəkmək də lazım deyildi, o, bir neçə dəqiqəlik öz-özünü müqavilə də bağladı, ancaq bu ərazini ləğv etmək və ya döyüşü vuruşmadan udmaq, ya da gecəyarısı oyanıb yenidən yatmaq istəmək, gerçəkliyin və yuxunun ilk sularının qarışdığı və artıq fərqli suların olmadığını aydınlaşdığı yerdə olmaq kimi bir şey idi; bu pis idi, söz yox ki, bütün bunlar mütləq pozulacaq: birdən-birə iki qara kölgə bənövşəyi işıq zolağını kəsəcək və qapı zəhlətökən şəkildə cırıldayacaq. «Sən bunu istəyirdin, – Oliveyra düşündü və sürüşüb döşəməyə, masaya tərəf düşdü. – Bir az da orada qalsaydım, başı üstə xanaların üzərinə düşəcəkdim. Tez ol, çıx, Manu, sən ki mövcud deyilsən, ya da mən mövcud deyiləm, yaxud da biz sən ilə ikimiz də elə axmağın ki, bütün bunlara inanıq və elə indicə bir-birimizi öldürəcəyik, bu dəfə qəti şəkildə, tarap və pişiyin işi bitdi».

– Gəl görüm də, – o, bərkdən dedi, ancaq qapı açılmadı. Əvvəlki kimi yavaşca cırıldadı və yəqin ki, sırf təsadüfdən

342

aşağıda – fontanın yanında kimsə dayanmışdı – bir qadın idi, arxası ona dayanmışdı, uzun saçları, taqətsiz şəkildə yanlarına düşmüş qolları, özü isə su fəvvarəsinə dalmışdı. Gecənin qaranlığında o, tamamilə Sibilla və ya Talita, ya da buradakı dəli qadınlardan biri, hətta Pola da ola bilərdi, təbii ki, əgər israrla onun haqqında düşünsən. Heç kəs arxası ona tərəf olan bu qadına baxmağa mane olmurdu, hətta Treveler də bu anda daxil olsaydı, müdafiə qurğuları öz-özünə işə düşər və gözünü pəncərədən ayırıb Trevelerlə üz-üzə gəlməyə vaxtı çatardı. Hər halda, qərībədir, Treveler qapını cırmaqlamaqda davam edərək, sanki, onun yatıb-yatmadığını yoxlamaq istəyirdi, (yox, bu, Pola deyil, Polanın boynu qısadır, ombası da bilinir), əgər o da onu özündən çıxarmaq məqsədi güdən (bu yalnız Sibilla, ya da Talita ola bilər, onlar elə oxşayırlar ki, xüsusən də gecələr pəncərədən baxanda) xüsusi bir hücum planı hazırlayıbsa (hər halda, gecə saat birdən səhər saat səkkizədək, ancaq indi çətin ki, səkkizi keçmiş olsun, yox, o, heç vaxt Göyüzünə çata bilməyəcək və onun arzular cəmiyyətini əsla görməyəcək). «Nəyi gözləyirsən, Manu, – Oliveyra düşündü. – Bütün bunlar bizim nəyimizə lazımdır?» Hə, əlbəttə, bu, Talitadır, o, yuxarı baxdı və Oliveyra çılpaq qolunu pəncərədən çıxarıb ona əl yelləməkdən yorulanda yenidən yerində donub-qaldı.

– Yaxın gəl, Sibilla, – Oliveyra dedi. – Buradan baxanda elə oxşayırsan ki, hətta adını da dəyişmək olar.

– Pəncərəni bağla, Horasio, – Talita xahiş etdi.

– Olmaz, olmaz, dəhşətli isti var, sənın ərinse qapını elə cırmaqlayır ki, adam qorxuya düşür. Necə deyərlər, heç də xoşagələn durum deyil. Ancaq sən narahat olma, daşlar tap və məşq elə, nə bilmək olar, bəlkə, nə vaxtsa...

Yeşik, külqabı və stul eyni anda döşəməyə töküldülər. Azca diksinən Oliveyra gözləri qamaşa-qamaşa qapının və tərənən qara ləkənin yerini tutan bənövşəyi üçbucağa baxıb Trevelerın danlaqlarını eşitdi. Səs-küy, yaqın ki, aləmi yuxudan oyatmışdı.

– Allah bəlanı versin, – qapının kənarında dayanan Treveler dedi. – Sən istəyirsən ki, Dir hamımızı bayra atsın?

– Doğru yol göstərir, – Oliveyra Talitaya dedi. – O, həmişə mənə doğru ata olub.

– Pəncərəni bağla, lütfən, – Talita dedi.

– Açıq pəncərə mənə çox lazımdır, – Oliveyra dedi. – Öz ərinə qulaq as, görünür, ayaqları suya düşüb. Əminəm ki, üz-gözüne sap dolanıb, odur ki nə edəcəyini bilmir.

– Sənin ananı... – Treveler qaranlıqda əl-qolunu ölç-ölçə saplardan xilas olmağa çalışaraq dedi. – İşığı yandır, lənətə gəlmiş.

– Hələ yıxılmayıb, – Oliveyra xəbər verdi. – Rollermanlar yaxşı çıxmədilər.

– Başını pəncərədən çıxarma, – Talita əlini yuxarı qaldıraraq qışqırdı. Pəncərənin qabağında arxası ona tərəf oturmuş Oliveyra qızı görmək və danışmaq üçün hər dəfə daha çox əylirdi. Kuka Ferraquto qaçaraq həyəətə çıxdı və Oliveyraya indi aydın oldu ki, artıq gecə deyil: Kukanın əynindəki xalat həyətdəki daşlar və aptekin divarı rəngdəydi. Artıq hərbi əməliyyatlar cəbhəsinə diqqət etmək lazım olduğunu başa düşən Oliveyra qaranlığa baxdı və anladı ki, hücumun bütün çətinliklərinə rəğmən, Treveler, axır ki, qapını örtməyə qərar verib. O, bu vurhavadırda qapı sürgüsünün cingiltisini eşitdi.

– Bax bu mənlkdir, çe, – Oliveyra dedi. – İndi rinqdə kişi kimi üz-üzəyik, təkbətək.

– Sənin başına oyun açacağam, – hiddətlənmiş Treveler dedi. – Ayaqqabımın içi suyla dolub, ən zəhləm gedən şeydir. Heç olmasa, işığı yandır, heç nə görünmür.

– Kança-Rayadadakı döyüşdə də, yəqin, hər şey belə gözlənilmədən olmuşdu, – Oliveyra dedi. – Yadında saxla: mən öz üstünlüyümü əldən vermək fikrində deyiləm. Çox sağ ol de ki, səninlə danışırım, əslində, bunu etməmə - liydim.

O, Trevelerin necə ağır nəfəs aldığı eşitdi. Dəlixana - nın qapıları çırpıldı, Ferraqutonun səsi eşidildi, kimsə nəse soruşdu, nəse cavab verdilər. Trevelerin silueti getdikcə daha da aydınlaşdı; bütün əşyalar öz yerlərinə qoyuldu – beş ləyən, üç tüpürçəkqabı, onlarla rollerman. Və dəlinin ovcundakı göyərçinə çox bənzəyən bu bənövşəyi işığı, demək olar ki, güzgüdə özünə baxantək baxmaq olardı.

– Budur, – Treveler yıxılmış stulu həvəssiz qaldırıb üzə - rində oturaraq dedi. – Bəlkə, mənə bu həngamənin nə olduğunu izah edəsən.

– İzah etmək olduqca çətindir, çə, Danışmaq, özün bilirsən ki...

– Danışmaqdan ötrü nə hoqqalardan çıxarsan, – Treveler hirsle dedi. – Bununçün sən hər ikimizi qırx dərəcə istinin altında taxtanın üzərinə çıxarmağa nail ola bilməyəndə məni suyla dolu ləyəne soxursan və öz iyrenc saplarına dolaşdırırsan.

– Ancaq bizim vəziyyətimiz həmişə simmetrikdir, – Oliveyra dedi. – Yelləncəkdəki əkizlər, ya da ayna qarşısındakı kimi. *Doppelgänger*ə fikir vermişən?

Treveler heç bir söz demədən pijamasının cibindən siqaret çıxarıb alışırdı. Oliveyra da öz siqaretini çıxarıb, demək olar ki, onunla eyni vaxtda yandırdı. Onlar bir-birinə baxıb gülümsədilər.

344

– Əməlli-başlı başdanxarabsan, – Treveler dedi. – Sən dəlisən, qurtardı getdi. Belə təsəvvür etmək olar ki, guya, mən...

– «Təsəvvür» sözünü rahat burax, – Oliveyra dedi. – Sadəcə, ona diqqət et ki, mən ehtiyat tədbirləri gördüm və sən gəldin. Başqa heç kəs. Məhz sən. Səhər saat dördə.

– Talita mənə dedi ki, mən düşündüm ki... Bəs sənə nə olub, doğrudan da, düşündün ki, guya...?

– Bəlkə, bunsuz keçinmək mümkün deyil, Manu. Sənə elə gəlir ki, guya, məni sakitləşdirmək, dəstək olmaq üçün qalxmısan. Əgər mən yatmış olsaydım, sən istənilən biri kimi heç bir maneə olmadan içəri girər, sadəcə, güzgüyə yaxınlaşar, şübhəsiz, əlində sancaq sakitcə güzgüyə yaxınlaşar və onu soxardın, ancaq sancağın əvəzinə sən əlində bax, oranda – pijamanın cibində daşdığını tutardın.

– O, həmişə məndə olur, çə, – Treveler hirsle dedi. – Bu nə uşaq oyunudur. Guya, sən ona görə silahsız gəzirsən ki, başın yoxdur.

– Bax belə, – Oliveyra yenidən pəncərənin qabağında oturub Talita və Kukaya əlini yelləyərək dedi, – mənim bu barədə düşüncülərim həqiqətən olmalı olanlarla müqayisədə çox az məna kəsb edir, xoşumuza gəlsə də, gəlməsə də. Artıq bir müddətdir ki, biz səninlə, yerində fırlanaraq öz quyruğunu dişləmək istəyən köpək kimiyik. Bizim bir-biri – mizə nifrət etdiyimizi demək olmaz, əksinə. Sadəcə, səndən və məndən oyunda istifadə olunub, ağ və qara piyada kimi.

Deyək ki, iki tərəfdən birinin mütləq qalib gəlməli olduğu bir oyunda.

– Mən sənə nifrət etmirəm, – Treveler dedi. – Sadəcə, sən məni küncə sıxışdırmısan və mən nə edəcəyimi bilmirəm.

– *Mutatis mutandis*: sən məni limanda sülhlə, ağ bayraqla, hər şeyi unutmğa kədərli çağırışla qarşıladın. Mən də sənə nifrət etmirəm, qardaş, ancaq həqiqəti gözlərinin içinə deyirəm, sənə buna küncə sıxışdırmaq deyirsən.

– Mən diriyəm, – Treveler onun gözlərinə baxaraq dedi. – Sən nəyə görə yaşayırsan – mənə elə gəlir ki, bunun haqq-hesabını vermək lazımdır. Sənə vermək istəmirsən. Heç vaxt da istəməmişən. Xalis katar-ekzistensialistsən. Ya Sezar, ya da heç kim – sən həyata radikal yaşayırsan. Elə bilirsən, mən sənə öz bildiyim kimi heyran deyiləm? Elə bilirsən ki, sən intihar etsən, bu, məni valeh etməz? Əsl *Doppelgänger* sən özünsən, çünki, görünür, sən cisimsizsən, sən o yuxarıdakı yelqovan formasında olan azadlıq laxtasısan. Bunu istəyirəm, onu istəyirəm, şimalı istəyirəm, cənubu istəyirəm – hər şeyi də birdən, Sibillanı istəyirəm, Talitanı istəyirəm, al sənə – senyor bir dəqiqəlik meyixanaya girir və orada özünün ən yaxın dostunun arvadını öpür. Ona görə ki, onda realıqla xatirə tamamilə evklidsayağı bir-birinə qarışıb.

Oliveyra çiyinlərini çəkdi, ancaq bu zaman Trevelərə baxdı ki, o, bu jestin nifrət olmadığını anlasın. Necə deyər – sən, ona necə başa salasan: o şey ki, ərazidə əksinə öpüş adlanır, buna onlarda Talitanı, Sibillanı və ya Polanı öpmək deyilir – bu, onun indi apardığı oyuna oxşar yeni bir obraz oyunudur. Xana xətlərinin yanında donub-qalmış Sibillaya baxmaq üçün pəncərənin qabağında oturub çevrilir, bu vaxt Kuka, Remorino və Ferraquto qapının ağızına toplaşmış gözləyirlər ki, nəhayət, Treveler pəncərədə görünüb, hər şeyin qaydasında olduğunu elan edəcək. Nambutala həbləri sağ olsunlar, bəlkə də, dəli köynəyi sağ olsun, ancaq qısa müddətə, cəmi bir neçə saatlıq, oğlan tutmadan çıxana qədər. Qapının döyülməsi qarşılıqlı anlaşmanı yüngülləşdirmədi. Əgər Manu düşüdüklərinin burada, pəncərənin qabağında heç bir mənası olmadığını, əhəmiyyətlilərin yalnız orada, su dolu ləyənlərin və rollermanların yanında

olduğunu dərk etsəydi və əgər heç olmasa, bir dəqiqəlik yumruqlarıyla qapını sındırmağı dayandırsaydılar, onda, bəlkə də... Ancaq Sibilladan gözünü ayırmağa gücü yox idi, xana xətlərinin yanında o necə də gözəl idi, onun istədiyi yalnız Sibillanın daşları damadan-damaya, Yerdən Göyə vurmасыdı.

– ... qətiyyəni evklidsayağı deyil.

– Mən həmişə səni gözləmişəm, – Oliveyra yorğun halda deyir. – Özün bilirsen ki, səbəbsiz yerə mənə nifrət edilməsinə yol verə bilmərəm. Hər kəs necə hərəkət etmək lazım olduğunu özü bilir, Manu. Yox, əgər aşağıda baş verənlə bağlı izahat istəyirsənsə, bir şey deyəcəyəm: özün yaxşı bilirsen ki, bu, o deyil. Sən bilirsen ki, bu – Doppelgangerdir. Bu öpüşün səninçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur, elə onunçün də. İş burasındadır ki, bütün məsələ bizim özümüzdədir.

– Açın! Bu dəqiqə açın!

– Ciddi şəkildə narahat oldular, – Treveler qalxaraq dedi. – Açaq? Bu, yəqin ki, Ovexerodur.

– Olsun da...

– O, sənə iynə vurmağa hazırlaşır, görünür, Talita bütün dəlixananı ayağa qaldırıb.

– Biçarə qadınlar, – Oliveyra dedi. – Görürsən, orada xanaların yanında biri durub, necə də təvazökardır... Yox, yaxşısı budur, açma, Manu, bizə belə də yaxşıdır.

Treveler qapıya yaxınlaşıb ağzını kilidin dəliyinə dirədi. Gicbəsər sürüsü, çəkin qəmişinizi, bəsdir çıxır-bağır saldı- nız, bu, sizə dəhşət filmi deyil. Onlar Oliveyra ilə həqiqətən lazım olanda açacaqlar. Yaxşı olardı ki, hamıya qəhvə hazırlayasınız, bu klinikada əməlli-başlı yaşayış yoxdur.

Açıq-aydın eşidildi və Ferraquto bu xəbərdən məmnun qalmadı, lakin Ovexeronun müdrik və inadkar səsi guruldayaraq məsələyə son qoydu və qapını rahat buraxdılar. Səngiməyən narahatlığın yeganə əlaməti həyətdəki insanlar və üçüncü mərtəbədə gah sönən, gah da yanan işıq idi – adətən, Qırx üçüncü belə əylənirdi. Bir dəqiqədən sonra Ovexero ilə Ferraquto yenidən həyətə çıxıb pəncərədə oturan və onlara əl edən (guya, sizi salamlayıram və tək maykada olduğuma görə üzr istəyirəm) Oliveyraya daha böyük maraq və peşəkar diqqətlə baxmağa başladılar, sanki, o heç

Oliveyranın poker üzrə rəqibi deyildi. Bu, Oliveyraya gülməli və maraqlı göründü. Birinci mərtəbədə, demək olar ki, bütün pəncərələr açılmışdı və bir neçə xəstə baş verənlərdə fəvqəladə canfəşanlıqla iştirak edirdilər, halbuki xüsusi heç bir şey baş vermirdi. Sibilla Oliveyranın diqqətini cəlb etməyə çalışaraq sağ əlini qaldırdı, sanki, bu çox lazım idi və Treveleri pəncərəyə çağırmağı xahiş etdi. Oliveyra dəqiq və aydın şəkildə izah etdi ki, onun xahişini yerinə yetirmək imkansızdır, çünki bütün məkan pəncərənin yanından ibarət müdafiə zonasıdır, ancaq ola bilər ki, barışıq əldə etmək mümkün olsun. Və əlavə etdi ki, yuxarı qalxmış əl ona keçmişin aktrisalərini, birinci növbədə Emmi Destin, Melba, Marjori Lourens, Mutsio, Bori, hə, eyni zamanda Tedu Bara və Nitu Naldi kimi opera müğənnilərini xatırladır, – o, məmnuniyyətlə onu ad yağışına tutardı, ancaq Talita əlini aşağı saldı, sonra yalvararaq yenidən qaldırdı, – Eleonora Duze, əlbəttə, Vilma Banki və şübhəsiz, Qarbo, təbii, şəkildəki, Sara Bernar, onun da şəkli məktəb dəftərinin içərisinə yapışdırılmışdı, Karsavina da, Baronova da – bütün qadınlar, sanki, taleyin hökmünü əbədləşdirərək hökmən əllərini yuxarı qaldırırlar, lakin indi onun mehriban xahişini, təəssüf ki, yerinə yetirmək mümkün deyil.

Ferraquto ilə Kuka ucadan nəsə tələb edirdilər, deyəsən, çox şey, ancaq yuxulu halda qulaq asan Ovexero onlara susmaq işarəsi verdi ki, Talita Oliveyra ilə danışa bilsin. Ancaq bunların xeyri olmadı, çünki Oliveyra Sibillanın xahişini yeddinci dəfə dinləyib, arxasını ona çevirdi və gözəgö-rünməz Trevelerlə danışdı. Halbuki aşağıdakılar bu dialoqu eşidə bilməzdilər.

– Təsəvvür edirsən, onlar sənə baxmağını istəyirlər.

– Bəlkə, bir saniyəlik baxım, artıq yox. Mən sapların altından keçə bilərəm.

– Nə danışırısan? – Oliveyra dedi. – Bu, sonuncu müdafiə xəttidir, əgər onu yarsan, biz sənənlə infaytinqdə görüşəcəyik.

– Yaxşı, – Treveler stulda oturaraq dedi. – Sarsaqlaşmaqda davam et.

– Mən sarsaqqlamıram, – Oliveyra dedi. – Əgər sən bura keçmək istəyirsənsə, mənim razılığımı almana gərək yoxdur. Məncə, aydındır.

– Sən mənə and içə bilərsən ki, aşağı tullanmaya -
caqsan?

Oliveyra Trevelərə elə baxdı ki, sanki, qarşısında nəhəng
panda vardı.

– Gördün? – o dedi. – Kartlarını açdın. Sibilla da aşağıda
belə düşünür. Ancaq mən elə bilirdim ki, siz mənə lap az
tanıyırsınız.

– O, Sibilla deyil, – Treveler dedi. – Sən yaxşı bilirsən
ki, o, Sibilla deyil.

– O, Sibilla deyil, – Oliveyra dedi. – Mən yaxşı bilirəm
ki, o, Sibilla deyil. Və sən – bayraqdarsan, kapitulyasiya,
evə, doğma ocağa, nizam-intizama qayıtmaq tərəfdarısan.
Mənim sənə yazığım gəlir, oğlum.

– Məni yaddan çıxar, – Treveler kədərlə dedi. – Mən bir-
cə şey istəyirəm: mənə söz ver ki, axmaqlıq etməyəcəksən.

348

– Diqqət et: əgər özümü atsam, – Oliveyra dedi, – onda
düz Göyüzünə düşəcəyəm.

– Kənara çəkil, Horasio, qoy Ovexero ilə danışım. Mən
elə edərim ki, sabah bu heç kəsin yadına düşməz.

– Psixiatriya kitabını boş yerə oxumamısan, – Oliveyra,
demək olar ki, fəxrə dedi. – Yaddaşa bir bax.

– Qulaq as, – Treveler dedi. – Əgər mənə pəncərədən
baxmağa qoymasan, mən qapını açmağa məcbur olaca-
ğam, bu daha pisdir.

– Mənimçün fərqi yoxdur, qoy girsinlər, içəri girmək
başqa şeydir, bura yaxınlaşmağa – tamam başqa şey.

– Demək istəyirsən ki, səni tutmaq istəsələr, özünü
atacaqsan?

– Ola bilər, oradan, sənəin tərəfindən bu, belə görünür.

– Qulaq as, – Treveler bir addım ataraq dedi. – Sənə
elə gəlmir ki, bu bir kabusdur? Onlar elə bilər ki, sən,
doğrudan da, dəli olmusan və mən, doğrudan da, səni
öldürmək istəmişəm.

Oliveyra özünü bir qədər geri çəkdi və Treveler ikinci
ləyan sırasının qarşısında dayandı. Bir-iki rollərmanı təpiklə
vurub, irəliyə getməyə risk etmədi.

Oliveyra Kuka və Talitanın həyəcanlı fəryadları altında
yavaş-yavaş dikəldi və əliylə onlara sakitləşmək işarəsi verdi.
Özünü, guya, məğlub sayan Treveler stulu çəkib oturdu.
Qapını yenidən döydülər, ancaq bu dəfə yavaşdan.

– Daha başını sındırma, – Oliveyra dedi. – İzahat axtarmaq nəyə lazımdır? Hal-hazırda bizim aramızda olan əsas fərq mənim tək olmağımdadır. Ona görə yaxşı olar ki, sən özününkülərin yanına düşsən və biz mehriban dostlar kimi danışığı pəncərədən davam etdirək. Saat səkkizdə mən, onsuz da, buradan gedəcəyəm, Hekrepten məni səbirsizliklə gözləyir, mənimçün şirin qoğal bişirib, mate dəmləyib.

– Sən tək deyilsən, Horasio. Sən sırf şöhrətpərəstliyin üzündən tək olmaq, Buenos-Ayres Maldororu kimi görünmək istəyirsən. Sən *Doppelganger* deyirdin, eləmi? Buyur, doğrudan da, sənin hərəkətlərini təkrarlayan başqa biri də var, o da eynilə sənin kimidir, baxmayaraq ki lənətə gəlmiş sapların bu tərəfindədir.

– Təəssüf ki, – Oliveyra dedi, – sənin şöhrətpərəstlik haqqında təsəvvürlərin yastılanmış formadadır. Bütün məsələ də elə bundadır: nə olursa olsun, səninçün təsəvvür formalaşdırmaq lazımdır. Sən bir saniyəlik də olsa, elə bir fikir söyləyə bilərsən ki, hər şey, bəlkə də, elə deyil?

– Təsəvvür et ki, söyləmişəm. Sən, onsuz da, açıq pəncərədə oturub yırğalanırsan.

– Əgər sən, doğrudan da, hər şeyin belə olmadığını söyləsəydin, əgər, doğrudan da, problemin özəyinə gedib çıxıb bilsəydin... Heç kəs səndən gördüyünü inkar etməyi xahiş etmir, ancaq sən barmağını belə tərپətmədin...

– Əgər hər şey bu qədər sadə olsaydı, – Treveler dedi, – məsələ yalnız bu sarsaq saplarda olsaydı... Sən ki yalnız barmağını tərپətmisən, ancaq bax gör, bundan nələr orta - ya çıxıb.

– Burada pis nə var ki, çə? Açıq pəncərənin qabağında oturub səhərin təmiz havasını uduruq. Aşağıda isə hamı həyətdə gəzir, əladır, özləri də bilmədən idman edirlər. Kuka da, bir ona baxsana, Dir də, bu rahatlığa alışmış marmot da. Sənin arvadın da, o ki lap tənbelliyin özüdür. Elə sən özün də, görünməmiş işdir, səhərin gözü açılmamış artıq ayaq üstəsən, tam hazır vəziyyətdə, bilirsən də, nəyi nəzərdə tuturam?

– Ancaq mən, oğlum, düşünürəm ki, görəsən, hər şey tərsinə deyil ki.

– Oho, bu çox sadədir, belə şeylər yalnız populyar antologiyalardakı fantastik hekayələrdə olur. Əgər sən

350

şeylərin arxa tərəfini görmək qabiliyyətinə malik olsan, bəlkə də, buradan getmək istəməzdin. Əgər sən ərazidən kənara çıxıb bilsəydin, deyək ki, bax belə: birinci damadan ikinciyə, ya da ikincidən üçüncüyə keçərək... Bu çox çətindir, *Doppelganger*, mən bütün gecəni durmadan siqaret kötüyü tullamışam, ancaq səkkizinci damadan başqa heç birinə düşə bilməmişəm. Biz hamımız hansısa Arkadi kimi, xoşbəxtliyin, bəlkə də, buradakından daha az olduğu minillik səltənət istərdik, ancaq məsələ xoşbəxtlikdə deyil, *Doppelganger*, orada, ola bilsin ki, bizim əlli-altmış il məşğul olduğumuz bu alçaq dəyişmə oyunu olmazdı, orada, bəlkə də, əlimizi bir-birimizə uzatmaq mümkün olardı, yoxsa bu jesti qorxudan təkrarlamaz, ya da o birinin əlində bıçaq tutub-tutmadığını bilməkdən ötrü etməzdik. O ki qaldı dəyişmələrə, bizim səninlə eyni bezin qırağı, eyni şey olmağımız məni zərrə qədər təəccübləndirmir, ancaq sən bir, mənə o biri tərəfəm. Bir halda ki, sən mənə şöhrətpərəst deyirsən, mənə elə gəlir ki, daha yaxşı tərəfi seçmişəm, ancaq nə bilmək olar, *Manu*. Bircə şey aydındır: sənin olduğun tərəfdə mən ola bilmərəm, orada hər şey mənim əlimdə partlayır, adam dəli olar, əgər dəli olmaq bu qədər asan olsa. Sən əraziylə harmoniyadasan və mənim vurnuxmalarımı anlamaq istəmirsən: bax, mən cəhdlər edirəm, mənə nəse olur və beş min il ərzində məni məhv etmək üçün formalaşmış genlərim məni geriye atır və yenedən əraziyə düşüb iki həftə, iki il, on beş il orada çabalayıram... Günlərin bir günündə barmağımı soxuram, ancaq çox qəribədir, barmağım batıb qalır, deşib keçir və o biri tərəfdən çıxır, mənə elə gəlir ki, nəhayət, sonuncu damaya çatmağıma lap az qalıb, ancaq burada bir qadın boğulur, buyur, ya da mənim tutnam tutur, heç kəsə lazım olmayan iztirabların tutması, oh, bu iztirablar... Mən sənə dəyişmələr haqqında dedim? Çox iyrenc bir şeydir, *Manu*. Dəyişmələr haqqında Dostoyevskidən oxu, *Manu*. Budur, beş min il yenedən məni geriye çəkir, odur ki yenə də hər şeyi təzədən başlamaq lazımdır. Ona görə də sənin mənim *Doppelgangerim* olmağına təəssüf edirəm, mən elə hey sənə ərazidən özümünkünə adlamağa çalışıram, ancaq sonuncu uğursuz qaçışdan sonra öz ərazimdən sənə baxıram və sən orada qalıb qəmli-qəmli mənə baxan qılaf kimi

görünürsən və mənə elə gəlir ki, insanın mövcud olduğu bu beş min il bir metr yetmiş santimetrlik bədənimizə yığılaraq, öz damacığından tullanıb çıxmaq istəyən miskin təlxəyə baxır. Bax belə.

– Bəsdir əsəblərimizlə oynadınız, – Treveler qapını döyənlərə bağırdı. – Bu dəlixanada, çe, danışmağa da imkan vermirlər.

– Sən əsl insansan, qardaş, – kövrəlmiş Oliveyra dedi.

– Hər halda, – Treveler stulunu bir qədər də qabağa çəkərək dedi, – bu dəfə güllənin boşa çıxdığını, yəqin, danmzsan. Qulaf dəyişmələr və sair xırda-para şeylər öz yerində, ancaq sənin sevimli zarafatına görə biz yerimizi itirəcəyik və mənim daha çox Talitaya yazığım gəlir. Sən burada kefin istəyən qədər Sibilla haqqında danışa bilərsən, ancaq arvadımı mən saxlayıram.

– Sən tamamilə haqlısan, – Oliveyra dedi. – Adam hər-dən dünyadakı hər şeyi unudur, qaldı ki, yer ola. İstəyirsən, mən Ferraquto ilə danışım? O, fontanın yanındadır. Məni bağışla, Manu, mən bunu istəmirdim, demək, siz Sibillayla...

– Yeri gəlmişkən, niyə ona Sibilla deyirsən? Yalan danışma, Horasio.

– Mən onun Talita olduğunu bilirəm, ancaq bir az əvvəl o, Sibillaydı. Onlar iki dənədir, sənənlə mənim kimi.

– Bax buna başdanxarablıq deyilir, – Treveler dedi.

– Dünyada hər bir şey necəsə adlanır, adı, sadəcə, seçmək lazımdır. İndisə, əgər icazə versən, mən aşağıda toplaşanlarla danışmaq istədim, onlar, sadəcə, özlərində deyillər, bundan o yanı yoxdur.

– Mən gedirəm, – Treveler ayağa qalxıb dedi.

– Belə daha yaxşı olar, – Oliveyra dedi. – Yaxşısı budur, get, mənə həm sənənlə, həm də digərləriylə pəncərədən danışacağam. Yaxşısı budur, get və alçalma, belədə sən alçalırsan, mənə sənə nə olacağını açıq-aydın izah edəcəyəm, axı sən izahatları çox sevirsen, sən bu beş min ilin doğma balasısan. Əgər sən dostluq duyğularının və mənə qoyduğun diaqnozun təsiri altına düşüb üstümə tullansan, mən kənara sıçrayacağam – bilmirəm, yadındadır, yoxsa yox, biz balaca olanda Ançorena küçəsində cüdo məşqləri edirdik – sənə öz trayektoriyanı davam etdirərək pəncərədən uçub şappılıyla dördüncü damaya düşəcəksən və

səndən yalnız yaş yer qalacaq, bu ən yaxşı halda belədir, çünki sənin ikinci damaya düşmək ehtimalın daha yüksəkdir.

Treveler ona baxdı və Oliveyra onun gözlərinin yaşla olduğunu və uzaqdan, sanki, onun saçlarını sıgalladığını gördü.

Treveler bir saniyə də gözlədi, sonra qapıya yanaşdı onu açdı. Remorino daxil olmaq istədi (onun arxasından daha iki sanitar baxırdı), ancaq Treveler onun çiyindən tutub koridora itələdi.

– Onu rahat buraxın, – o əmr etdi. – Bir azdan hər şey qaydasına düşəcək. Onu tək buraxmaq lazımdır, adamı nə qədər təngə gətirmək olar.

Oliveyra tezliklə kvadroloqa, sekstiloqa və dodekaloqa çevrilən dialoqa qulaq asmayıb gözlərini yumdu və düşündü ki, burada onunçün çox yaxşıdır və Treveler, doğrudan da, ona qardaş kimidir. O, qapının bağlandığını və səslərin uzaqlaşdığını eşitdi. Oliveyranın göz qapaqları çətinliklə qalxmağa başlayanda qapı yenidən açıldı.

– Qapının cəftəsini bağla, – Treveler dedi. – Mən onlara çox da etibar etmirəm.

– Sağ ol, – Oliveyra dedi. – Həyatə çıx, Talita çox narahatdır.

O, salamat qalmış azsayılı sapların altından keçərək cəftəni keçirdi. Pəncərənin yanına qayıtmazdan öncə krani açıb heyvan kimi acgözlüklə və fıxıraraq su içməyə başladı. Aşağıda Remorinonun əmr verərək xəstələri otaqlara göndərdiyi eşidilirdi. O, sərinlənmiş və sakitləşmiş halda yenidən pəncərədən baxanda Trevelerlə Talitanın yanaşı durduqlarını gördü; Treveler əliylə onun belindən yapışmışdı. Trevelerin az öncə etdiklərindən sonra ətrafda hər şey ecazkar sakitliklə dolmuşdu və bu harmoniyayı pozmaq mümkün deyildi, qoy o lap mənasız olsun, ancaq o, buradaydı və o qədər gerçəkdi ki, ağız-burun əyməyə dəyməzdi, əslində, Treveler eləydi ki, gərək o da onun kimi olaydı, sadəcə, Trevelerdə bu lənətə gəlmiş təxəyyül bir azca azdır, o – ərazi adamıydı, o – yanlış yolla gedən bütöv bir nəslin düzəlməz səhvidir, lakin bu səhv çox gözəldir, bu beş min ilin, bu yanlış və yalan ərazinin nə qədər gözəlliyi var, bir dəqiqə öncə yaşla dolmuş bu gözlər necə də gözəldir, elə

ona: «qapının cəftəsini bağla, bunlara etibar yoxdur», – deyən səsdə, qadının belindən yapışan bu əldə nə qədər sevgi var. «Bəlkə də, – Oliveyra doktor Ovexeronun və Ferraquotonun mehriban jestlərinə (o qədər də mehriban demək olmazdı) cavab verərək düşündü, – yeganə mümkün yol ərazidən çıxıb getməkdir – bəlkə, bu, onun lap təpəsinə dırmaşmaqdır?» O bilirdi ki, bu haqda bir də düşünən kimi (bu barədə bir də) xəyalında soyuq küçələrdə yağışın altında qoca qarının əlindən tutan bir adam canlanacaq. «Nə bilmək olar, – o düşündü. – Nə bilmək olar, bəlkə, mən uçurumun lap kənarındaydım, dayandım, bəlkə, elə yol da oradan idi. Manu onu tapardı, mən əminəm, dəlidir bu Manu, dəli, ancaq heç vaxt axtarmaq istəmir, mənse – əksinə...»

– Ey, Oliveyra, bəlkə, düşüb qəhvə içəsiniz? – Ferraquoto Ovexeronun aşkar narazılığına rəğmən təklif etdi. – Siz mərci uddunuz, deyilmi? Bir Kukaya baxın, necə də pərişandır...

– Narahat olmayın, senyora, – Oliveyra dedi. – Sizin ki sirk təcrübəniz var, elə boş şeydən ötrü niyə həyəcanlanırsınız?

– Oy, Oliveyra, Trevelerlə siz, sadəcə, dəhşətsiniz, – Kuka dedi. – Siz ərimin təklifini qəbul etsəniz, çox yaxşı olar. Mən çox istərdim ki, biz bir yerdə qəhvə içək.

– Gəlin, düşünün aşağı, çə, – Ovexero sözarası dedi. – Mən iki fransız kitabı barədə sizinlə məsləhətləşmək istəyirdim.

– Buradan hər şey yaxşı eşidilir, – Oliveyra dedi.

– Oldu, dostum, – Ovexero dedi. – Nə vaxt istəsəniz, onda da düşərsiniz, biz səhər yeməyinə gedirik.

– Təzə bulkalarla, – Kuka dedi. – Gedək qəhvə dəm - ləyək, Talita?

– Bəsdir özünüzi axmaqlığa qoydunuz, – Talita cavab verdi və kəskin cavabın əmələ gətirdiyi qeyri-adi sakitlikdə Trevelerlə Oliveyra elə baxışdılar ki, sanki, iki quş havada toqquşdu və tora ilişərək doqquzuncu damaya düşdülər, hər halda, maraqlı şəxslər bundan o qədər də məmnun olmadılar. Kuka ilə Ferraquoto həyəcanla tövşüdülər və nəhayət, Kuka ağzını açıb gözünü yumdu: «Sizin təhqi - ramiz sözlərinizi necə başa düşək?». Ferraquoto isə sinəsini qabağa verərək Treveleri başdan-ayağa nifrətlə süzdü,

Treveler isə fəxrlə, ancaq bir qədər də məzəmmətlə arvadına baxdı. Burada, əlbəttə, Ovexero şəraitə uyğun elmi çıxış yolu tapıb quru tərzdə deyərdi: «Tipik isterikus latino-amerikus hadisəsidir, gedək mənimlə, mən sizə sakitləşdirici verim». Bu zaman Remorinonun əmrini pozan On səkkizinci həyətə çıxıb dedi ki, Otuz birinci çox narahatdır və Mar-del-Platadan telefona çağırırlar. Onun məsuliyyətini Remorinonun daşıyacağı məcburi çıxışı öz nüfuzunu o qədər də qurban vermək istəməyən doktor Ovexeroya və bütün idarəyə həyəti tərk etməkdə kömək etdi.

– Ay-ay-ay, – Oliveyra pəncərədə yırgalanaraq dedi, – elə bilirdim, əczaçılar qat-qat tərbiyəlidir.

– Təsəvvür edirsən? – Treveler dedi. – O çox əla idi.

– Mənə görə özünü qurban verdi, – Oliveyra dedi.

– Kuka onu həтта ölüm ayağında da bağışlamayacaq.

354

– Bağışlamasın, heç vecimə də deyil, – Talita dedi. – Təzə bulkalarla, gördünüz də.

– Ovexero da yaxşıydı, – Treveler dedi, – fransız kitabları! Çe, yalnız bananla başını aldatmadılar. Təəccüb edirəm, necə oldu ki, onları yağlaşdırmadın.

Hə, belə oldu, qəribədir, ancaq harmoniya uzandı, onunla danışan və xanalardan ona baxan bu iki nəfərin yaxşılığına cavab verməyə söz də tapa bilmirdi, çünki Talita özü də bilmədən üçüncü damada durmuşdu, Trevelerin isə bir ayağı altıncı damadaydı, ona görə də, Oliveyranın edə biləcəyi yeganə şey sağ əlini salamlama jesti olaraq qorxa-qorxa azca tərpedərək oturub Sibillaya, Manuya baxaraq öz-özünə düşünmək idi, axır ki, görüş alındı, halbuki, bəlkə də, ən yaxşısı heç bir biclik işlətmədən azca əyilib özünü şapp deyə aşağı buraxmaq idi, bəlkə də, heç bir şey bu dəhşətli şirin andan artıq davam edə bilməzdi! Vessalam.

* * *

(–135)

Digər tərəflərdən

(*Vacib olmayan fəsillər*)

57

– Mən Adgülün gəlişi münasibətilə bəzi məsələləri təzələmək istəyirəm. Necə bilirsən, onu Kluba gətirəkmi? Etyenlə Ronaldın ondan çox xoşları gələcək, o, tamam başdanxarabdır.

– Gətir.

– O, sənin də xoşuna gələ bilər.

– Niyə elə danışsən ki, elə bil, mən ölmüşəm.

– Bilmirəm, – Osip dedi. – Doğrudan, bilmirəm. Sadəcə, sənin görkəmin elədir ki.

– Bu gün səhər mən Etyenə öz yuxularımı danışdım, çox gülməliydi. İndisə sən sənimni şəkildə dəfn mərasimini təsvir etdin, mənim yuxularım başqa xatirələrimlə qarışdı. Yəqin, doğrudan da, mərasim həyəcanlı olub, çə. Yetərincə qeyri-adi işdir – eyni zamanda üç müxtəlif yerdə olmaq, ancaq bu gün mənim başıma məhz belə bir iş gəlib, bəlkə, bu Morellinin təsiridir. Hə, hə, indi danışacağam. Daha doğrusu, eyni zamanda dörd yerdə. Mən hər məkanda olmağa yaxınlaşıram, çə, oradan da düz dəli... Sən, yəqin ki, haqlısan, mən Adgülü görməyəcəyəm, ondan xeyli əvvəl yıxılacağam.

–Dzen-buddizm hər məkanda olmanın mümkünlü - yünü, sənin hiss etdiyinə bənzər bir şeyi izah edir, əgər sən bunu, doğrudan da, hiss etmişsənə.

– Əlbəttə, hiss etmişəm. Mən indi həmin o dörd yerdən gəlirəm: səhər yuxusu hələ də diridir və başımdan çıxır. Pola ilə bağlı hansısa təfsilatlar, səni onlardan xilas edirəm, uşağın dəfn olunmasıyla bağlı sənin parlaq təsvirlərin və yalnız indi başa düşürəm ki, mən eyni zamanda Trevelərə, mənim buenos-ayresli dostuma da cavab vermişəm; həmin bu Treveler öz lənətə gəlmiş həyatına rəğmən, mənim şeir - lərimi anladı, düşünsənə, onlar belə başlayırdı: «Mən öz yuxuma unitazla girirəm». Bu çox sadədir, əgər düşünsən, bəlkə də, başa düşərsən. Sən yuxuda gördüyün qırıq-qırıq

cənnət xəyallarıyla gerçəkliyə qayıdırsan, onlar suda boğulmuş adamın saçları kimi səndən asılı qalır: qorxunc ikrah, sıxıntı, ümitsizlik, yalan və başlıcası gərəksizlik duyğusu. Və sən öz içində boğulursan və nə qədər ki, dişlərini yuyursan, özünü lap unitaz kimi hiss edirsən, ağ köpüklü maye səni canına çəkir, sən dəliyə doğru sürüşürsən, bu dəlik səninlə birlikdə kırı, seliyi, irin-çirki, qartmağı, tüpürcəyi də sorur və sən haçansa başqa bir yerə, oyananadək olduğun başqa bir sifətdə qayıtmaq ümidilə buna izin verirsən və bu başqa hələ də buradadır, hələ də sənin içindədir, sənin özündədir, ancaq artıq getməyə başlayır... Hə, sən bir anlıq öz içində dağılırsan, ancaq bu zaman gerçəkliyin müdafiəsi – ifadəyə bax, dilə bax – sənin üzərinə atılaraq səni saxlayır.

– Tipik ekzistensialist hissiyyat, – Qreğorovius özündənrazı halda dedi.

356

– Yəqin ki, ancaq hər şey dozadan asılıdır. Məni, doğrudan da, unitaz çəkir, çə.

(–70)

58

– Yaxşı elədin ki, gəldin, – Hekrepten təzə aldığı otu qaba boşaldaraq dedi. – Nə deyirsən-de, ev daha yaxşıdır, tamamilə başqa şəraitdir. Sənə iki-üç gün məzuniyyət götürmək lazımdır.

– Şübhəsiz, – Oliveyra dedi. – Daha da çox, canım. Qızarmış qoğallar ən yüksək tərifə layiqdir.

– Nə əcəb, sənin xoşuna gəldi. Çox yemə, yoxsa qarnını ağrıdır.

– Qorxma, – Ovexero siqaretini alışıdıraraq dedi. – Siyestanı burada, mənim yanımda yatarsınız, axşamtərəfi mənə elə gəlir ki, fleş-royal və tuz-poker oynaya bilərsiniz.

– Tərpənmə, – Talita dedi. – Qəribədir, bircə saniyə sakit qala bilmirsən.

– Mənim arvadım çox narazıdır, – Ferraquto dedi.

– Bir dənə də qoğal götür, – Hekrepten dedi.

– Ona şirədən başqa heç nə verməyin, – Ovexero əmr etdi.

– Müxtəlif elm sahələri üzrə alimlərin milli korporasiyası və onların elmi müəssisələri, – Oliveyra zarafat etdi.

– Zarafatdan başqa, çə, sabahadək heç nə yeməyəcəksən, – Ovexero dedi.

– Bax bunu, bunun şirnişi çoxdur, – Hekrepten dedi.

– Çalış, yuxuya gedəsən, – Treveler dedi.

– Ey, Remorino, qapının ağzında dur və On səkkizinciyə onun zəhləsini tökməyə imkan vermə, – Ovexero dedi. – O, bir səs-küy qaldırıb ki, elə hey hansısa bum-pistoldan danışır.

– Yatmaq istəyirsənsə, pərdələri çəkim, – Hekrepten dedi. – Elə edəmə ki, don Kresponun radiosunu da eşitməzsən.

– Lazım deyil, qoy belə qalsın, – Oliveyra dedi. – Faludan nəşə verirlər.

– Saat beşdir, – Talita dedi. – Bir az yatmaq istəmirsən?

– Onun kompresini bir də dəyiş, – Treveler dedi. – Kompres ona yaxşı təsir edir.

– Onsuz da, kompresin içindədir, elə bil, vannada uzanıb, – Hekrepten dedi. – İstəyirsən, gedim «Notisias qrafikas» alım?

– Al, – Oliveyra dedi. – Bir qutu da siqaret.

– Güclə yuxuya getdi, – Treveler dedi. – Artıq sabahadək yatacaq, Ovexero ona ikiqat doza verdi.

– Özünü yaxşı apar, canım mənim, – Hekrepten dedi. – Mən bu dəqiqə qayıdıram. Axşama can ətindən qızartma bişirmişəm, istəyirsən?

– Salat da olsun, – Oliveyra dedi.

– Artıq yaxşı nəfəs alır, – Talita dedi.

– Sənə südlü sıyıq da bişirəcəyəm, – Hekrepten dedi. – İçəri girəndə elə pis görünürdün ki.

– Tramvay ağzınadək doluydu, – Oliveyra dedi. – Təsəvvür edirsən, bu istidə səhər saat səkkizdə ayaq üstə gedəsən.

– Sən inanırsan ki, o yatacaq, Manu?

– Cürət edə biləcəyim dərəcədə – hə.

– Onda gəl Dirin yanına gedək, qovmaq üçün bizi gözləməkdən gözünün kökü saraldı.

– Mənim arvadım olduqca narazıdır, – Ferraquto dedi.

– Bu təhqiramiz sözlər nə deməkdir?! – Kuka qışqırdı.

– Elə yaxşı uşaqlardır ki, – Ovexero dedi.

- Belələri azdır, – Remorino dedi.
- Adamın inanmağı gəlmir ki, ona bum-pistol lazım olub, – On səkkizinci dedi.
- Rədd ol otağına, yoxsa səni imalə etdirərəm, – Ovxero dedi.
- Köpəyə ölüm, – On səkkizinci dedi.

(–131)

59

Və o zaman onlar məxsusi olaraq vaxt keçirmək üçün yeməli balıqlar tuturlar; balıqların çürüməməsi üçün bütün sahil boyu balıqçılara tutduqları balıqları dərhal quma basdırmağı əmr edən plakatlar vurulub.

358

Claude Levi-Strauss, «Tristes tropiques»¹.

(–41)

60

Morelli çap olunmuş əsərlərinə daxil olmayan *acknowledgements*² siyahısı tərtib etdi. Yalnız bəzi adları siyahıya salmadı: Celli Roll Morton, Robert Muzil, Daydzets Teytaro Sudzuki, Raymon Russel, Kurt Şvitters, Vieyra da Silva, Akutaqava, Anton Vebern, Qreta Qarbo, Xose Lesama Lima, Bunyuel, Lui Armstronq, Borxes, Mişo, Dino Bussati, Maks Ernst, Pevzner, Gilqameş (?), Qarsilaso, Arçimboldo, Rene Kler, Pyero di Kozimo, Uoller Stivens, Ayzek Dinesen. Rembo, Pikasso, Çaplin, Alban Berq və daha bir neçə nəfərin adının üstündən nazik xətt çəkdi ki, əgər çox məşhur görünsələr, onları xatırlasın. Lakin görünür, onların hamısı beləydi, ona görə ki, Morelli öz əsərlərinin heç birini siyahıya daxil etməmişdi.

(–26)

¹ Klod Levi-Straus, “Kədərli tropiklər” (fr.)

² Minnətdarlıq (ing.)

Morellinin yarımçıq qeydləri

Mən heç vaxt hissiyyatlardan canımı qurtara bilmirəm, sanki, bax burada, düz gözümlün önündə barmaqlarıma dolaşaraq, işığa doğru gözqamaşdırıcı partlayış baş verir, sanki, məndən nəsə qoparaq başqa bir şeyə keçir və həmin başqa bir şey mənim içimə girir, nəsə kristal kimi şəffaf bir şey, zaman və məkan daxilində hüduzsuz. Qarşında, sanki, opaldan və brilyantdan qapı var, onu açıb girən kimi nəsənsə o olursan, ancaq bunu istəmirsən, bacarmırsan, gücün çatmır.

Bu yanğı və şübhə mənimçün yenilik deyil, lakin hər şey böyüyür, mənə gecəylə gündüz arasında gizli anlaşma təklif edən *surroqatlarla* nifaq da böyüyür, bu hadisələr və xatirələr arxivi də, məndən vaxt və dəri parçaları qoparan bu ehtiraslar da, gözümlün önündəkilərə, burnumun ucundakılara qətiyyətlə oxşamayan bu gizli aşkarlar da, illər uzununu küçələrdə sürünərək axtardığım xəyali azadlığı ifşa edən qarabasmanın bir addımlığında olan bəsirət də.

Çünki mən, olsa-olsa, gələcək zamanın bu və ya digər nöqtəsində çürüyən bu bədənəm, anaxronizm təşkil edən bu sümüklərəm və mən bədənimin nə tələb etdiyini hiss edirəm, o, etirafa səsləyərək əməliyyatlar tələb edir, hələlik bu anlaşılmazdır, ancaq bunun nəticəsində o, özündəki çürüməni dayandırır. Mənə aid olan bu bədən özünün bu durumundan və bu durumda olan korrelyatdan imtina etdiyi vəziyyəti qabaqcadan hiss edir, onun şüuru bu vəziyyəti bədənindən və dünyadan kənar qəbul edəcək ki, bu da varlığa əsl yaxınlaşma olacaq. Mənim bədənim yaşayacaq, ancaq bu Morellinin bədəni olmayacaq, mən min doqquz yüz əllinci ildə elə çürüməyəcəyəm ki, sanki, bayırda səksəninci ildir, mənim bədənim yaşayacaq, çünki orada, işıqdan olan qapının o tərəfində (sifətimi əhatə edən bu gerçəkliyi necə adlandırım) varlıq tamam başqa cür olacaq, sadəcə, bədən olmayacaq, sadəcə, bədən və ruh da olmayacaq, sadəcə, mən və başqaları və sadəcə, dünən və sabah da olmayacaq. Hər şey asılıdır... (bundan sonrası pozulub).

Mexaniki final: qəfil satori¹ – və hər şeyə icazə verilir. Ancaq bununçün tarixi geri çəkmək lazımdır, həm xarici, həm də daxili – özününkünü. *Trop tard pour moi. Crever en italien, voire en occidental, c'est njen ce qui me reste. Mon petit café-crime le matin, si agreable...*²

(-33)

62

Bir zamanlar Morelli bir kitab yazmaq istəyirdi, ancaq həmin kitab pərakəndə qeydlər şəklində qaldı. Bu qeydlərdən biri onun ideyasını çox gözəl ifadə edir: «Psixologiya sözünün özü qoca qarıya bənzəyir. Bir isveçli təfəkkürün kimyəvi nəzəriyyəsini hazırlayır³. Kimya, elektromaqnitizm, canlı materiyanın gizli axınlarıdır – bütün bunlar, qəribə olsa

360

¹ İşıqlanma, aydınlaşma (yap.)

² Mənimçün çox gecdir. Mənə qalan yalnız italyan kimi ölmək, dünyanı avropalı kimi dərk etməkdir. Səhərlər bir fincan qəhvə necə də xoşdur... (fr.)

³ "Ekspress", Paris, tarixsiz.

"İki ay öncə İsveçin Höteburq Universitetindən olan neyrobiooloq Holger Hiden San-Fransiskoya toplaşmış, dünyanın ən məşhur mütəxəssislərinə mental proseslərin kimyəvi təbiəti nəzəriyyəsini təqdim etdi. Hidenin fikrincə, təfəkkür, yaddaş, hissiyyat və hər hansı qərarın qəbul edilməsi faktının özü beyində, beyni digər orqanlarla, xarici təzahürlərin təsiri altında əsəb hüceyrələrinin əmələ gətirdiyi xüsusi molekullarla əlaqələndirən əsəb tellərində əks olunur. (...) İsveç alimləri diri dovşan toxumalarında hüceyrələrin iki sinfini bir-birindən incə şəkildə ayırmağa nail ola bilməmişlər, onları çəkərək (qramın milyonda bir hissəsində) analiz nəticəsində bu hüceyrələrin hansı şəraitdə qidalandıqları maddə enerjisindən istifadə etdiyini müəyyənləşdirmişlər.

Neyronların əsas funksiyalarından biri əsəb impulslarının ötürülməsidir. Bu ötürmə, demək olar ki, ani elektrokimyəvi reaksiyalar yoluyla baş verir. Əsəb hüceyrəsinin hərəkət anını yaxalamaq asan məsələ deyil, ancaq deyəsən, isveçlilər müxtəlif metodlardan uğurla istifadə edərək buna nail olublar.

Təsdiq olunmuşdur ki, stimül neyronlarda məqsəd xarakterindən asılı olaraq molekulu dəyişən proteinlərin artmasında ifadə olunur. Eyni zamanda, proteinlər öz ehtiyatlarını neyronların xeyrinə verdikdə hüceyrə-satellitlərdə onların miqdarı azalır. Protein molekuluadakı informasiya, Hidenə görə, neyronun öz qonşularına göndərdiyi impulsa çevrilir.

Baş beynin ali funksiyaları – yaddaş və düşünmə qabiliyyəti, Hidenə görə, hər dəfəsində qıcıqlanmanın tipinə müvafiq olan protein molekuluunun xüsusi forması ilə izah edilir. Baş beynin hər bir neyronunda müxtəlif ribonuklein turşularının onları təşkil edən sadə elementlərinin düzümünə görə milyonlarla ayrılan

da, yaddaşda mana məfhumunu əmələ gətirir; beləcə, sosial əxlaq xaricində tamam başqa bir mühitin kiminsə oynadığı bilyardın şarlarına bənzəyən qarşılıqlı təsirini güman etmək olardı, Edipsiz, Rastinyaksız, Fedrasız dram, şəxssiz dram, çünki personajların şüurları və ehtirasları yalnız *a posteriori*² cəlbedici olur. Əgər subliminal qatlar dramın iştirakçıları arasındakı münasibətlər yumağını özləri düyünləyib-açsalar, necə olsun? Ya da – isveçlinin şadlığına səbəb – bəzi individumlar heç bir məqsəd güdmədən başqa adamların kimyəvi proseslərinin dərinliyinə girsəydilər və əksinə, beləliklə, fəvqəladə maraqlı və həyəcanlandıncı zəncirvari parçalanma və dəyişilmə reaksiyaları əmələ gəlsəydi, necə olardı?

Belə olduğu halda, kiçik bir ekstrapolyasiya yetərlidir ki, sözün bu köhnə, klassik mənasında psixoloji reaksiya verdiyini güman edən bir qrup insan zənn edəsən, lakin o şeylər ki, əslində, mənəvi materiya axınından, qədim əyyamlarda arzu, rəğbət, iradə, əqidə adlanan saysız münasibətlərdən başqa bir şey deyil, onlar burada təhlilə və təsvirə sığmayan şeylər kimi çıxış edirlər: içimizdə məskunlaşan yad qüvvələr yaşayış hüququ əldə etmək üçün hücum keçirlər; bizdən daha yüksək olan nəyinsə axtarışına çıxır və *homo sapiens* durumundan uzaqlaşmağa dumanlı

molekulu var. Ribonuklein turşularının (RNT) hər bir xüsusi molekulunu proteinin tamamilə müəyyənləşmiş molekuluna açar kilidə düşən kimi uyğundur. Nuklein turşuları neyrona protein molekulunun necə əmələ gəlməsini diqtə edir. İsveç tədqiqatçılarından fikrincə, bu molekullar düşüncənin kimyəvi ifadəsidir.

Beləliklə, yaddaş, sanki, müasir kompüterlərdədeşilmiş kartların oynadığı rolu yerinə yetirən nuklein turşuları molekullarının beyində paylanması uyğun gəlir. Məsələn, qulaq tərəfindən tutulan “mənim” informasiyasına müvafiq impuls məhz bu qıcıqlanmaya uyğun gələn bütün RNT molekulu tərkibli neyronlara çatanaqədər dərhal bir neyrona digərinə doğru sürüşür. Hüceyrələr dərhal bu turşu tərəfindən idarə olunan proteina uyğun molekul əmələ gətirir və biz informasiyanı “əşidirik”.

Düşüncələrin zənginliyi və rəngarəngliyi o faktla izah olunur ki, orta ölçülü hər bir baş beyinə on milyardlarla neyron daxildir, onların da hər birində bir neçə milyon müxtəlif cür nuklein turşulu molekul var; mümkün kombinasiyaların sayı astronomikdir. Bu nəzəriyyənin bir üstünlüyü də beyində ali beyin fəaliyyətinin hər bir ayrı funksiyasına cavab verən dəqiq zonaların aşkar edilməməsini izah etməsindədir; bir halda ki hər bir neyron müxtəlif cür nuklein turşularına malikdir, o, müxtəlif mental proseslərdə iştirak edə və ən rəngarəng fikirlər və xatirələr oyada bilər”. (*Müəllifin qeydi*)

¹ Burada: ondan sonra (*lat.*)

ehtiyac duyaraq bizdən vasitə kimi istifadə edirlər... hansı homodan? Çünki sapiens – daha bir köhnə, köhnə sözdür, o sözlərdəndir ki, onu əvvəlcə yaxşı-yaxşı yuyub-təmizləmək, sonra məna verib işlətmək lazımdır.

Əgər belə bir kitabı mən yazsaydım, standart davranış formalarını (ən qeyri-adiləri də daxil olmaqla, bu bolluğu da özümüzdə rəva bilək) adi psixoloji instrumentarının köməyilə izah etmək mümkün olmazdı. İştirakçılar ya xəstə, ya da sadəcə olaraq, başdanxarab təsiri bağışlayardılar. Məsələ onda deyil ki, onların adi *challenge and response*¹ – sevgiyə, qısqanclığa, əzab-əziyyətə və ondan doğan bütün nəticələrə qabiliyyətləri çatmazdı, sadəcə olaraq, onlarda olan o şeyləri ki, *homo sapiens* sublimasiya nahiyəsində saxlayır, üçüncü göz² alın sümüyünün altından gərgin vəziyyətdə baxdığı müddətdə onlar çətin ki, özlərinə yol açar bilərdilər. Və hər şey narahatlığa, həyəcana, durmadan məhv olmaya çevrilirdi, başqa sözlə, bu ərazidə psixoloji təsadüf başıpozuqluq qarşısında geri çəkilər və marionetlər arasına qarırdılar, sevr, yaxud bir-birini tanıyardılar, hətta həyatın açarını dəyişdirmək cəhdindən (onların içində, onların vasitəsilə və onların xətrinə) və insanın içində hələ güclə sezilən yeni bir cəhdin doğulmasından da şübhələnməzdilər, necə ki başqa dövrlərdə açar-ağılın, açar-hissin, açar-praqmatizmin doğuşundan şübhələnmədilər. Və bu insan başqa bir şeydir, olmaq istədiyi, sözlər, əməllər, qana bulaşmış sevinc və bunabənzər şeylər içərisində çapalayaraq qarşısına məqsəd qoyduğu bir şey kimi».

(-23)

63

– Qurdalanma, – Talita dedi. – Mən söndürülmüş əhəng deyil, soyuq kompres qoyuram.

– Elə bil, elektrik cərəyanı vurur, – Oliveyra dedi.

– Boş-boş danışma.

– Gözlərimə də Norman Mak-Larenin filmlərindəki kimi nələr görünür.

¹ Çağırış və hesabat (*ing.*)

² Vonqun qeydi (*karandaşla*): “Fikrin istiqamətini göstərmək üçün şüurlu şəkildə seçilmiş metafora”. (*Müəllifin qeydi*)

– Başını bir az qaldırsana, yastığın çox balacadır, mən sənə başqasını verərəm.

– Yastığı burax, yaxşısı budur, başqa baş ver, – Oliveyra dedi. – Ancaq etiraf etmək lazımdır ki, bizdə cərrahiyyə hələ də bələkdən çıxmayıb.

(–88)

64

Bir dəfə onlar, adətləri üzrə, Latın məhəlləsində görüş-dülər, Pola dayanıb asfalta baxırdı, ətrafdakı sayısız-hesabsız insan kütləsi də asfalta baxırdı. O da dayanıb profildən Napoleonun portretinə, onun yanında olan Şartr kilsəsinin gözəl təsvirinə və bir az aralıda, göy çəmənlidəki madyanla dayçaya baxmalı oldu. Tabloların müəllifləri iki sarışın oğlan və bir hind-çin simalı gənc qız idi. Tabaşir qutu on və iyirmi franklıq sikkələrlə dolmuşdu. Rəssamlardan biri arabir əyilib tabloya nəsə bir cizgi əlavə edir və ianələrin cingiltisi dərhal artırdı.

– Penelopanın sistemiylə silahlanıblar, yalnız bir fərq var – axıracan getmirlər, – Oliveyra dedi. – Bax, məsələn, bu senyora, Tsonq-Tsonq dizini yerə atıb mavi gözlü sarışın gözəlin ora-burasını düzəltməyəne qədər əlini cibinə salmağı belə düşünmürdü. Gün kimi aydındır ki, onları iş prosesi həyəcanlandırır.

– Onun adı Tsonq-Tsonqdur? – Pola soruşdu.

– Mən nə bilim? Topuqları çox gözəldir.

– Bu qədər zəhmət çəkilib, axşamsa süpürgəçilər gəlib hamısını o söz.

– Bütün ləzzət də elə bundadır da. Rəngli tabaşirlər, sanki, esxatoloji obrazlardır, dissertasiya üçün pis mövzu deyil, eləmi? Əgər bələdiyyə süpürgəçiləri səhərə yaxın bunun axırına çıxmasalar, onda Tsonq-Tsonq özü bir vedrə suyla gələcək. Yalnız o şey həqiqətən başa çatır ki, hər səhər yenidən başlanır. Adamlar pulları atarkən ağıllarına belə gəlmir ki, onları aldadırlar, ona görə ki, bu rəsmlər, əslində, silinmir. Onlar başqa bir səkiddə, yaxud başqa bir rəngdə yenidən əmələ gəlirlər, axı əl öyrəşib, yalnız tabaşirlər fərqli ola bilər, bütün hərəkətlər və cizgilər isə həmin -kilər olacaq. Əslində, uşaqlardan biri asfaltın üzərində

Napoleonu çəkdiyi kimi səhər-səhər əlini havada oynatsa, o da beləcə on frank qazanmağa layıqdır. Ancaq bizə dəlilsübut lazımdır. O da ki, var. Xəsislik etmə, on frank at onlara.

– Mən sən gələndək artıq atmışam.

– Əla. Əslində, biz bu pulları ölənlərin ağına qoyuruq, yenə də həmin günahyuyan obol¹. Müvəqqəti olana ehtiramımızı bildiririk ki, bu kilsə elə suyun bir anda yuyacağı tabaşir olaraq qalsın. Pulu qutuya saldın, vəssalam, sabah kilsə yenidən qulluğunda hazırdır. Biz ölməzliyə görə, anı saxlamaq üçün pul veririk. *No money, no cathedral*². Bəlkə, sən özün də tabaşirlə çəkilmisən?

364

Ancaq Pola cavab vermədi; əlini onun çiyinə qoydu və onlar yenidən Bul-Mişlə aşağı və yuxarı addımladılar, sonra isə yavaşca Dofin küçəsinə keçdilər. Rəngli tabaşirlərlə çəkilmiş dünya ətrafda fırlanaraq onları öz oyununa çəkirdi: qızardılmış kartof – sarı tabaşirlə, şərab – qırmızı, solğun və zərif göy üzü – çayın üzərindəki yaşılmtıl mavi-səməvi ilə. Kilsəni saxlamaq, yoxa çıxmağa qoymamaq, daha doğrusu, su şırnağının altında yox olub yenidən cizgi-cizgi, qara, göy, sarı tabaşirlərlə bura qayıtması şərt ilə yoxluğa məhkum etmək üçün siqar qutusuna yenə pul atmaq lazımdır. Dofin küçəsi – boz, pilləkən – tünd qara, pərdələr – ağ, otağın gözəndən yayınan ümumi görünüşü – yaşıl tabaşirlə məhəretlə çəkilib; yatağın üzərində göy qurşağının bütün rənglərində – ponço – Yaşasın Meksika; sevgi – onu bugünkü zəif durumunda möhkəmləndirəcək fiksatorun həsrətini çəkən tabaşirlərlə, sevgi – ətirli tabaşirlərə, dodaqlar – narıncı, kədər və sıxıntı – preslənmiş tabaşir kimi yatan üzlərə və bədənələrə həsrətlə qonan rəngsiz toz tabaşirlərlə çəkilib.

– Sən nəyə toxunursansa, dərhal dağılır, hətta baxmağın belə kifayətdir, – Pola dedi. – Elə bil, qorxunc sulfat turşususan, mən səndən qorxuram.

– Bəzi metaforalara çox həssas yanaşırsan.

– Məsələ sözlərdə deyil, şeylərə baxışın özündədir... Bilmirəm, necə izah edim, ancaq sən, sanki, sorucu qıfsan. Hərdən mənə elə gəlir ki, bu dəqiqə sənin əlindən sürüşüb

¹ Qədim Yunanıstanda xırda gümüş pul

² Pul yoxdursa, kilsə də yoxdur. (*ing.*)

quyuya düşəcəyəm. Bu isə yuxuda boşluğa yıxılmaqdan daha pisdir.

– Ola bilər, – Oliveyra dedi, – sən hələ tam məhv olmamısan.

– Xahiş edirəm, mənə əzab vermə. Necə yaşamaq lazım olduğunu mən özüm bilirəm. Burada, əşyalarım və dostlarım arasında necə istəyirəm, elə də yaşayırım, mənimçün belə yaxşıdır.

– Sadala, sadala. Özünü adlara bağla – onda yıxılmazsan. Budur o – masa, pəncərənin çəkilməmiş pərdəsi, Klodett yenə həmin nömrəylə gedir, Danton–34-dür, nədir və sənə Eks-an-Provansdan məktub yazan anan. Hər şey qaydasındadır.

– Mən səndən qorxuram, latınamerikalı əcinnə, – Pola ona qısılarlaq dedi. – Axı biz mənim evimdə danışdıq ki, bu barədə...

– Rəngbərəng tabaşırlər barədə.

– Bunların hamısı.

Oliveyra «Qoluz»-ını alışırdı və gecə masasının üzərindəki iki qatlanmış kağıza baxdı.

– Analizlər üçün göndərişdir?

– Hə, istəyirlər ki, təcili gedim. Bura əlini vur, bir həftə əvvəlkindən daha pisdir.

Hava, demək olar ki, tamam qaralmışdı və Pola Bonnarın yatağa uzanmış modelinə bənzəyirdi, günəş son solğun, sarımtıl-yaşıl şüasını onun üzərinə salmışdı.

«Kaş ki dan yeri öz süpürgəsiylə gələydi, – Oliveyra əyi-lərək onun sinəsindən, indicə barmağını yavaşca toxun - durduğu yerdən öpdü. – Ancaq onlar dördüncü mərtəbəyə qalxırlar, mən süpürgəçilərin və susəpənlərin dördüncü mərtəbəyə dırmaşdıqlarını eşitməmişəm. Sabah yalnız rəssam gələcək və bu tablону, üzərində nəşə... olan bu incə çıxıntını olduğu kimi təkrarlayacaq». O, özünü düşün - məməyə məcbur etdi və onu elə öpdü ki, bu ancaq öpüş olsun, başqa heç bir şey.

(–155)

Klub kartotekası üçün kartoçka nümunəsi

Qreqorovius, Osip.

Vətənsiz.

Aydın görünən tərəfi (əks tərəfi peyklərə qədərki dövrlərdə gözə görünmürdü): kraterlər? dənizlər? toz?

Qara, boz, tünd geyinməyə meyillidir. Onu heç vaxt kostyumda görünməyib. Bəzilərinin dediyinə görə, onun üç kostyumu var, ancaq həmişə bir kostyumun şalvarını, o birinin pencəyini geyinir. Buna əmin olmaq çətin deyil.

Yaşı: dediyinə görə, qırx səkkizdir.

Sənəti: intelligent. Böyük nənəsi ona cüzi vəsait göndərir.

366

*Carte de sejour*¹ AC 3456923 (müvəqqəti, altı ay müddəti var. Doqquz dəfə artırılıb, hər dəfə də daha böyük çətinliklərlə).

Doğum yeri: Borjok (Qreqoroviusun Paris polisində verdiyi məlumatla əsaslanaraq, şəhadətnamədəki qeyd, görünür, saxtadır. Bu ehtimalın əsası polisdəki kartotekada saxlanılır).

Doğum yeri: onun doğulduğu ildə Borjok Avstriya-Macarıstan imperiyasının tərkibinə daxil idi. Macar mənşəli olduğu şübhəsizdir. Ancaq o, məmnuniyyətlə çex olduğunu bildirir.

Doğum yeri: ehtimal ki, Böyük Britaniyadır. Qreqorovius, güman ki, Qlazqoda anadan olub, atası dənizçi, anası isə quru sakinidir; yəqin ki, dünyaya gəlməsinə görə məcburi dayanacağına, tələm-tələsik yükləmə-boşaltmaya, *stout ale*²-yə və Stüart-Stritdə 22 sayılı evdə yaşayan miss Marcori Babbinqtonun bütün xaricilərə qarşı hiss etdiyi son dərəcə güclü ehtirasa borcludur.

Tarixəqədərki bic doğumu barədə danışmaq və analarının (kefilik etiraflarına əsasən, onların sayı üçdür) adını onlara lazımsız şəbədələr qoşaraq bədnam etmək Qreqoroviusun xoşuna gəlir; həmişə viski və konyakdan sonra

¹ Şəxsiyyət vəsiqəsi (*fr.*)

² Pivə (*ing.*)

peyda olan hersoginya Maqda Razensvil lesbiyan olub və *carezza*¹ haqqında psevdo-elmi traktatın (dörd xarici dile tərcümə olunub) müəllifidir. Materialı cin buğundan olan Miss Babbinqton öz həyatını Malta adasında fahişəliklə başa vurdu. Üçüncü anası peyda olanda şahidlər – Etyen, Ronald və Oliveyra bojole, kote-dü-ron və ya burqundiya aliqotesinin təsiri altında heç vaxt tam ayıq olmurdular. Bəzən onun adı Gül, bəzən Adgül və ya Minti olur, gah Hersoqovinada və ya Neapolda yaşayır, gah da vodevil truppasıyla Birləşmiş Ştatlara gedirdi. O, İspaniyada ilk siqaret çəkən qadındır, Vyana operasının girişində bənövşə satır, embrion əleyhinə vasitələr kəşf edir və günlərin birində yatalaقدan ölsə və ya kor olsa da, hələ də Uertdə yaşayır. Sarskoe Seloda o, çarın sürücüsünə qoşulub qaçıb, uzun illərdir, öz oğlunun qəlbini həyəcanlandırır, bundan başqa, su müalicəsiylə məşğul olur, Pontuazdan olan bir keşişlə şübhəli əlaqələr qurur, bütün bunlardan savayı, həm də Santos-Dümonun oğlu olan Qreqorovius dünyaya gələrkən vəfat etmişdir. Şahidlərin dediyinə görə, Qreqoroviusun üçüncü anası haqqında ardıcıl (ya da eyni zamanda) ipostasiyalarda söylədiyi bütün bu hekayələr, nədənsə, həmişə Gürciyevin adıyla müşayiət olunur, Qreqorovius onu növbəylə gah tərifləyir, gah da söyür.

(-11)

66

Morellinin müxtəlif yönələri: o, «Buvara və Peküşə» ideyası daşıyıcısıdır və ədəbiyyat almanaxını tərtib edib (bəzən bütün yazdıqlarına «Almanax» deyir).

Hərdən o, bəzi fikirlərinin *rəsmi*ni çəkmək istəyir, ancaq bunu edə bilmir. Onun qeydlərinin kənarlarında rast gələn rəsmləri çox pis idi. Sançidəki həvəngdəstəni bəzəyən spirala oxşayan titrək spiralın ritmik şəkildə zəhlətökən təkrarı.

O, tamamlanmamış kitabı üçün çoxsaylı finallardan birini hazırlamış və maket düzəltmişdi. Səhifədə cəmi bir cümlə vardı: «Qəlbinin dərinliyində o bilirdi ki, qıraqla getmək olmaz, çünki orada heç nə yoxdur». Cümlə səhifədə

¹ Nəvazişlər (*ital.*)

divar, maneə duyğusu yaradaraq durmadan təkrarlanır. Səhifədə nə nöqtə, nə də vergül var, hətta kənar boşluqlar da yoxdur. Doğrudan da, elə bil, cümlələrin mənasını illüstrasiya edən söz divandır, sanki, arxasında heç bir şey olmayan maneəyə rast gəlirsən. Ancaq səhifənin aşağı sol küncündəki bir cümlədə «heç nə» sözü çatışmır. Lakin iti göz kərpiclərdəki bu boşluğu və ondan keçən işığı görür.

(-149)

67

368

Mən həyatımdan tam razı, fit çala-çala çəkmələrimin bağını bağlayıram və birdən hiss edirəm ki, bədbəxtəm. Bu dəfə səni tuta bildim, qüssə, mən hələ səni beynim qeydiyatdan keçirməzdən *öncə*, o, sənə öz mənfəi hökmünü çıxaranadək hiss etmişdim. Əgər boz rəng ağrı, mədə ağrısı olsaydı, nə olardı? Və *demək olar ki*, dərhal (lakin sonra, bu dəfə sən məni aldada bilməzsən) vərdiş etdiyimiz izahat ortaya çıxır: «Hə, bir gün də yaşamalıyam və s.» Bundan sonra da: «Canım sıxılır, ona görə ki... və s.»

Düşüncələr bütün yelkənlərdə çaparaq gedirlər, ancaq əsas yelkənləri üfürən küləkdir ki, aşağıdan əsir (aşağıdan – xalis fiziki əlamət). Lakin külək dəyişən kimi (onun istiqaməti nəyi dəyişir ki?) rəngbərəng yelkənli xoşbəxt gəmilər üzüb gəlir. «Ancaq şikayətlənməyə də dəyməz, çə» – və bunabənzər şeylər.

Yuxudan duranda jalüzlərin arasından sübh şəfəqlərini gördüm. Mən gecənin elə bir dərinliyindən çıxdım ki, elə bilirdim, öz-özümü qaytarıram; məni hər şeyin həmişəki kimi və həmin ki ruhsuz ardıcılıqla olacağı yeni gün qorxudurdu: şüur işə düşür, işıq duyğusu əmələ gəlir, gözlər açılır, jalüzlər və aralarındakı işıq görünür.

Elə bu an mən yarıyuxulu halda dinləri heyrətə gətirən və məftun edən bütün dəhşəti başa düşdüm: kainatın əbədi kamilliyi və yer kürəsinin öz oxu ətrafında daim fırlanması. Və qəm-qüssədən, dözülməz əlacsızlıq duyğusundan boğuldum. *Mən hər səhər günəşin çıxmasına dözməyə məcburam*. Bu dəhşətdir. *Qeyri-insanidir*.

Mən yenidən yuxuya getməkdən ötrü dəyişə bilən plastik dünyanı təsəvvür etdim (gördüm), elə bir dünyanı ki, onun üzərində möcüzələr bəxş edən kor təsadüf dolaşır, göy üzü isə yığılıb-açıla bilər, günəş çıxmaya, ya da göydə donub-qala bilər, yaxud formasını dəyişə bilər.

Və dəhşətli dərəcədə bürclərin dəqiq şəklinin – bu İlahi Saatsaz *Trust*¹in iyrenc işıq reklamının dağılmasını istədim.

(-83)

68

Noemanı təzəcə basıb əzmişdi ki, şirin-şirin ləpələndi, sanki, hər ikisi, onların bütün batıqlarını axırıncı qəbzlərinədək gödərəkdürlü kinləndirən turş-təzə intiqamdan çapalamağa başladılar. Və layla bağlayaraq məlahətli və lətafətli hərifləmə yaxınlaşdı. Və kişvəli durnuxmağa qədər tarladı, xumarladı, sağladı. Ancaq bu yalnız ofsunlamaydı...²

(-9)

69

(«Renoviço», № 5)

Daha bir intiharçı

«Orto-qrafiko»nun bu il martın 1-də San-Luis-Potoside potpolkovnik (istefaya göndərilməyin polkovnik rütpəsi verilmiş) Adolfo Abila Sañçesin ölümünə dair verdiyi xəbər ağır surpriz oldu. Ona görə ağır surpriz deyirəm ki, onun ölümü hakda biz heş nə bilmirdük. Artıq bir müddətdir ki, biz onu intiharçı dostlarımızdan hesab edirik və bir dəfə «Renoviço»da nəzəri cəlb edən simptomlardan yazmışdılar. Ancaq Abila Sañçes antiklerikal yazıcı Giyermo Delora kimi tapancanı, ya da fransız esperanto bilicisi Euxenio Lanti kimi kəndiri seçməmişdi.

Abila Sañçes çox hörmətəlayiq bir insan idi. O, namıslı əskər idi, öz xidməti ilə orduya həm nəzəri, praktiki baxımnan şərəf gətirmişdi. O, sözün əsl mənasında şərəfli bir

¹ Trest (ing.)

² İzahlara bax.

əskər idi və döyüşlərdə iştirak etmişdi. Yüksək mədəniyyətli bir insandı, gənclərə və yetkin insanlara elim öyrətmişdi. Mütəfəkkir idi, tez-tez qəzetlərdə yazırdı, onun çap olunmamış əsərləri də qalır, o cümlədən «Kazarma maksimalər». Şair idi, müxtəlif janırlarda çox hasanlıqla şeirlər qoşurdu. Rəssam idi, karandaş və qələmnən eyni ustalıqnan istifadə edərək dəfələrlə öz əsərlərini bizə bəxş etmişdi. Linqvist idi, o, öz əsərlərini ingiliz, esperanto və digər dillərə tərcümə etməyi sevirdi.

Qisası, Abila Sançes hərəkəd, fikir, mənəviyyət və mədəniyyət adamıydı. Onun varlığının əsas nöqtələri bunlar idi.

370

Hekayənin tamamilə təbii tərəddüdlərlə onun şəxsi həyatı üzərindəki pərdəni qaldıran ikinci fəsilində, həm də təkcə onda deyil. İştimai xadim belə ola bilməyi, ancaq Abila Sançes beləydi, onun şəxsi həyatı yox idi və bizi əvvəllər medalın o biri tərəfində nəyin oldığı maraqlandırdı. Biz, bioqraflar və tarixçilər çox da xırdaçı olmamalıyıq.

Biz Abila Sançesi şəxsən hələ 1936-cı ildən Linaresdən, tanıyırdıq, sonra isə Montereidə evində olmuşduq, onun evi çox gözəl və xoşbəxt idi. Uzun illər sonra biz onu Samoredə ziyarət edəndə bizdə təzadlı təsəvvür oyandı və biz başa düşdük ki, onun ailəsi dağılır, belə də oldu, bir neçə həftə sonra əvvəlcə arvadı onu tərg etdi, sonra isə uşaqları. Sonradan o San-Luis-Potosidə gənç və gözəl bir xanıma ras gəldi, o qızın xoşuna gəldi və qız ona əre getməyə razılıq verdi: beləcə, o, ikinci dəfə ailə qurdu, bu ailəsi onu fəda-karcasına dəstəklədi və tərg etmədi.

Abila Sançesdə ilk başlayan nə oldu – əqli pozğunluq, yoxsa alkoqolizm? Biz bunu bilmirik, ancaq həm bu, həm də o biri onun həyatını məf edərək ölümünə səbəp oldı. Son illər o ağır xəstəydi, biz bilirdik ki, o ümitsizdir, sonluğa doğru səylə yuvarlanan intiharçıdır. Yaxın və faciəvi qüruba belə dəqiqliklə gedən insanlara ras gələndə insan fatalist olur.

Rəhəmətlik xoşbəxliyin oldığı gələcək həyata inanırdı. Bu xoşbəxliyə onu müxtəlif cür başa düşən hər bir insan evladı can atır.

(–52)

«Mən öz ilk ipostasiyamda olanda Tanrıya inanmırdım...; mən ancaq özümü sevirdim, başqa heç nəyi; mən sevdiyim şey idim və nə idimsə onu sevirdim, mən Tanrıdan və hər şeydən azad idim... Ona görə də biz Tanrıya yalvarırıq ki, bizi Tanrıdan azad etsin və bizə həqiqəti anlamağı və orada, ali uca mələklərin, xırda mığmığaların və qəlblərin bir olduğu yerdə ondan əbədi həzz almağı versin, o yerdə ki, orada olmuşam və nə olmuşamsa onu sevmişəm və sevən adam olmuşam...»

*Mayster Ekhart, «Veati pauperes spiritu»¹ moizəsi.
(-147)*

Morellinamə

Minillik səltənət, Cənnət, o dünya ideyası mahiyyətə nə deməkdir? Günümüzdə nə yazılırsa və nəyi oxumağa dəyərsə, hamısı bu nostalgiya üzərində israr edir. Arkadi kompleksi, böyük qucağa qayıdış, *back to Adam, le bon sauvage*². Cənnət itirilib və mən onu axtarıram və mən indi əbədi olaraq işıq üzünə həsrətəm... Başımda isə adalar (bax. Muzilya), ya da quru (ancaq Parsidən Bombeyə təyyarə biletinə pulu haradan tapasan) kabus kimi fırlanır, yaxud da qabağında bir fincan qəhvə, oturub ora-bura baxırsan və fincan da fincan deyil, təpədən-dırnağadək girdiyimiz səfehlik və cəfəngiyatın həminki inanılmaz ölçüsünə şahiddir, əgər kütbeyin jurnalistin biri bizə kvantın nə demək olduğunu, Plankın və Heyzenberqin kim olduğunu sadə dildə izah etmək barədə tapşırıq alıbsa, tullanmağa hazır -laşan, ancaq hidrogen və kobaltın nəhəng sıçrayışının nə vaxt baş verəcəyini və hamımızın baş-ayaq olacağımızı gözləyən pişik kimi ətrafda titrəyən və əsən üç sütunda isbat etməyə çalışaraq dəridən-qabıqdan çıxırsa, ona eləcə bir fincan qəhvə də demək olmaz axı. Hə, kobud ifadələr yetər.

¹ «Məzlumlar xoşbəxtidir» (lat.)

² Adəmə doğru geriye (ing.), xeyirxah vəhşiyə doğru (fr.)

372

Qəhvə fincanı – ağdır, xeyirxah vəhşi – qarabuğdaydır, Plank isə – qeyri-adi bir almandır. Bütün bunların arxasında (ona görə ki, *arxasında* həmişə nəşə «hə» deməkdir, razılaşmaq lazımdır ki, bu – müasir düşüncənin aparıcı ideyasıdır) – Cənnət, o dünya, göz yaşları içində kor-koranə axtarılan rüsvay edilmiş məsumluq, Hurqaliya torpağı var. Hər necə olursa-olsun, hamı onu axtarır, hamı ora girib şadlanmaq üçün qapını açmaq istəyir. Ancaq məsələ Cənnətdə deyil, qətiyyənlə Cənnətdə deyil, sadəcə, reaktiv təyyarələrin, Duaytın, Şarlın, ya da Fransiskonun fizionomiyasının arxada qalmasını istəyirsən, istəyirsən ki, bir daha zənglərə oyanmayan, tibbi termometrler və banklara ehtiyac olmasın və dalından bir təpik vurub təqaüdə yollamasınlar (qırx il dalını döyənək edirsən ki, son məqamda çox da ağırlı olmasın, ancaq yenə də ağırlıdır, çəkmənin burnu, onsuz da, elə batır ki, təpik vurulur və çəkmənin iti ucu bədbəxt kassirin, podporuçikin, ədəbiyyat professorunun, tibb bacısının dalına girir), – əlqərəz, *homo sapiens* ona görə qapı axtarmır ki, minillik səltənətə daxil olsun (halbuki bunda pis bir şey ola bilməzdi, and içirəm, heç bir pis şey), yalnız onunçün axtarır ki, bu qapını arxasınca bağlasın və köpək kimi arxasını məmnuniyyətlə burcudaraq bilsin ki, bu alçaq həyatda təpik qapınının o tərəfində qaldı və çəkmə bağlı qapını döyəcəyir, sənə rahatca nəfəs alıb, arxayınlaşa bilərsən, öz zavallı arxanı büzmədən ayağa qalxıb gül-çiçəyə tamaşa edə-edə bağ-bağcanı dolaşa, oturub lap beş min il, əgər mümkündürsə lap elə iyirmi min il buludlara baxa bilərsən və heç kəs sənə hirsənməyəcək, burada qalıb ürəyin istəyən qədər çiçəklərə-buludlara da baxa bilərsən.

Zaman-zaman çox çalışmalarına rəğmən, arxalarını zərbələrdən qoruya bilməyənlərin legionlarında elələri olur ki, hər üç ənənəvi ölçüdə olan təpiklərdən qorunmaqçün yalnız qapıları bağlamaqla kifayətlənmək istəməzdilər. Hələ düşüncəmizin özündən, özündənrazı ağılımızın çürüyüb-kiflənmiş prinsiplərindən və digər saysız cəfəng şeylərdən gələnleri demirik. Ancaq bundan savayı, bu subyektlər də o biri sarsaqlar kimi inanırlar ki, biz bu dünyada yoxuq, nəhəng əcdadlarımız bizi axına qarşı buraxıblar və əgər ömrünü at heykəli, yaxud nəvələrə örnək göstərilən nümunəvi baba kimi başa vurmaq istəmirsənsə, buradan çıxmaq

lazımdır və əgər hər şeyin itirildiyini və 1907-ci ilin gözəl bir avqust günündə o məşhur fəhlələrin anladığı kimi sıfırdan başlamaq gərəkdiyini deməyə kişiliyin çatarsa, demək hələ heç nə itirilməyib. Onlar başa düşdülər ki, Monte-Brasko tuneli düzgün istiqamət götürməyib və yuqoslaviyalı fəhlələrin Dublinadan çəkdiyi qarşidan gələn tunele çatanda on beş metr kənara çıxmış olacaqlar. Bəs onda o misilsiz fəhlələr neylədilər? Onlar tuneldən çıxıb bir neçə gün Pyemont aşxanalarında oturaraq gecə-gündüz hər şeyi götür-qoy etdilər və bütün məsuliyyəti öz üzərlərinə götürərək Braskonun başqa bir yerindən qazımağa başladılar. Yuqoslaviyalı fəhlələri unudaraq dörd ay beş gün qazıdılar və nəticədə Dublinanın cənubunda onları öz gözləriylə görən (onlar da onu gördülər) istifada olan məktəb müəlliminin evinin vanna otağının yanından çıxdılar. Təqdirəlayiq misaldır və bundan, açığına deyək, gecəyarısı mehmanxana otağının pəncərəsindən bədəninin yarısını təhlükəli şəkildə bayıra çıxaran bir çox şairlər kimi mövcud olmayan tunelle birləşməyə doğru israrla gedən Dublin fəhlələri də nümunə götürməliydilər (doğrudur, misilsiz fəhlələr öz məramlarını heç kəsə bildirməmişdilər).

Kimşə bu sözləri qeyri-ciddi hesab edib gülə də bilər, ancaq bu söhbət tamamilə ciddidir və gülüşün özü yer üzündə, dünyadakı bütün göz yaşlarından qat-qat çox və faydalı tunellər qazıb, halbuki Melpomenanın Kraliça Məbdən daha xeyirli olduğunu iddia edən təkəbbürlü adamlar bununla razı deyil. Bununla birdəfəlik razılaşmamaq daha doğru olardı. Yəqin ki, bir çıxış yolu var və bu çıxış həm də giriş olmalıdır. Əlbəttə, minillik səltənət də var, ancaq düşmən gülləsindən qaçan qalanı tuta bilməz. Ancaq elə bu günün özündə də əsrimiz min cür şeydən qaçır, qapı axtarır və hərdən onları vurub yıxır. Sonra nə olduğu isə məlum deyil, kimşə görə də bilər, ancaq sonradan biriləri həlak oldular və yaddaşlardan silinib getdilər, başqaları xırda qaçışla, şəhər kənarındaki balaca evlə, elmi və ədəbi məşğuliyətlə, turizmle kifayətlənirlər. Qaçışlar planlaşdırılır, onların modullar və neylon düsturunun köməyiylə hazırlanma texnologiyaları və qaydaları var. Üsullardan birinin əyyaşlıq, narkomaniya və ya homoseksualizm olduğuna inanan ağılsızlar da var. Ola bilər ki, istənilən şey öz-özlüyündə

374

əla və ya vecsiz olsun, ancaq onun tərifini axtarılan səltənətə açar kimi göylərə qaldırmaq səfehlikdir. Bəlkə də, bu dünyanın içərisində başqa bir dünya da var, ancaq əgər biz onun ümumi cizgilərini aqlasığmaz nizamsızlıqla üst-üstə qalaqlanmış günlərimiz və həyatımızdan çıxış edərək biçməyə qalxsaq, onda onu tapa bilməyəcəyik, biz onu həyatımızın nə ölgünləşmiş, nə də hipertrofiyaya tutulmuş formalarında tapa bilməyəcəyik. Həmin dünya mövcud deyil, onu simurq quşu kimi yaratmaq lazımdır. Həmin dünya su kimi bizim oksigenimizdə və hidrogenimizdədir, yaxud da «İspan dilinin akademik lüğəti»nin 78, 457, 271, 688, 75 və 456-cı səhifələrində olduğu kimi, Qarsilasonun hər hansı onbirhecalı sətrinin bütün zəruri yazılış qaydaları var. Belə deyək: həmin dünya oxunması gərəkən bir fiqurdur. Onu yalnız oxuyandan sonra necə yaratmaq lazım olduğunu anlaya bilərik. Öz-özliyündə lüğət kimə lazımdır? Əgər mürəkkəb əl-kimyəvi manipulyasiyalar nəticəsində, diffuziya və sadə şeylərin qarışığı sonucu çayın sahilində Beatriça meydana çıxırsa, bundan əmələ gələn şeyi qabaqcadan hiss etmək mümkündürmü? Öz-özünü şişirdən, iki həftəlik rejimini durmadan təkrarlayan insanın məşğuliyəti nə qədər mənasızdır: eyni yeməklər, işlər də həminkindir, ancaq yenidən, qəzet də elə həmin qəzetdir və dəyişməyən durumlarda dəyişən prinsiplər. Bəlkə də, minillik səltənət var, ancaq əgər biz haçansa ora gedib çıxsaq, o olsaq, onda o, belə adlanmayacaq. Hətta əgər zamandan tarixin şallaqlayan qamçılarını alsaq, hətta əgər bütün *həttalardan* qalaq vurmasaq belə, biz yenə də əvvəlkitək gözəlliyi məqsəd, dünyadakı əmin-amanlığı *desideratum*¹ kimi qəbul edəcək və qapının bu tərəfində, mahiyyətə heç də hər şeyin pis olmadığı və bir çoxunun həyatı tamamilə məqbul, qoxuları xoş, məvacibi yaxşı, ədəbiyyatı yüksək bədii, səsi stereofonik hesab etdiyi yerdə qalacağıq. Bir halda ki belədir, nədən narahat oluruq, bir halda ki dünya bütün hallarda fanidir, tarix isə öz optimal nöqtəsinə yaxınlaşır, insan soyu isə orta əsrlərdən birbaşa kibernetika dövrünə qədəm qoyur. *Tout va tres bien, madame la Marquise, tout va tres bien, tout va tres bien*².

¹ Arzuların son həddi (*lat.*)

² Hər şey yaxşıdır, gözəl markiza, hər şey yaxşıdır, hər şey yaxşıdır (*fr.*)

Bir anlıq ömrü olan bu tip nostalji tutmalarına beş dəqiqədən artıq vaxt sərf etmək üçün ya əməlli-başlı başdanxarab olmaq, ya da şair olub göylərdə uçmaq lazımdır. Beynəlxalq firma rəhbərlərinin və ya elm xadimlərinin hər bir yığıncağı, hər bir yeni süni peyk, hormon və ya atom reaktoru yalan ümidlərə tədricən son qoyur. Səltənət özü də, yaqın, plastikdir, mütləq plastikedir və məsələ bunda deyil ki, yeni dünya Oruell və ya Haksli kabusundan ibarət olacaq; hər şey qat-qat pis olacaq, o, öz sakinlərinin zövqünə uyğun olduqca rahat bir dünya olacaq, orada taxtabitilər və savadsızlar olmayacaq, toyuqlar isə nəhəng ölçüdə olacaq və hər birinin, yaqın ki, on səkkiz ayağı olacaq və hər şey gözəl olacaq – vannalar telemexanika ilə idarə olunacaq, suyu rəngbərəng olacaq, həftənin hər gününün öz rəngi olacaq, hər şey ən yüksək səviyyədə milli sanitariya və gigiyena xidmətinin tələblərinə uyğun olacaq. Hərənin otağında öz televizoru, misalçün, Reykyavik sakinlərinə ən yaxşı tropik mənzərələr, havanalılar üçün iqlu¹ şəkli, istənilən mümkün narazılığı sakitləşdirmək üçün hər kəsə çox incə kompensasiyalar.

Və s. və i.a.

Başqa sözlə, ağıllı adamları tam qane edən bir dünya. Bəs onda bir nəfər də olsa ağılsız qalacaqmı?

Haradasa, hamının yaddan çıxardığı bir künçdə, hər halda, unudulmuş səltənətin izi qalacaq. Və hər cür zorakı ölüm həmin səltənəti xatırlamağa görə cəza olacaq. Və səltənət kiminsə gülüşündə, kiminsə göz yaşlarında yəni-dən canlanacaq. İnsanın insan öldürməklə qurtaracağı ağılabatan deyil. O, bundan qaçacaq, elektron maşının dəstəyindən, ulduz raketinin sükanından yapışacaq, kənara tullanacaq, orada isə nə olur-olsun. Hər şeyi öldürmək olar, təkcə səltənət həsrətindən başqa: o, bizim gözümüzün rəngində, hər birimizin sevgisindədir, qəlbimizdə fırtına qoparmağa qadir olan, bizi buxovdan qurtaran və aldadan hər bir şeydədir. *Wishful thinking*², ola bilər; hər halda, bu lələksiz ikiyaqlının daha bir mümkün tərifi.

(-5)

¹ İqlu – eskimoslarda buz koma

² Xoşbəxt arzular (*ing.*)

72

– Yaxşı ki, evə gəldin, əzizim, bir halda ki, yorulmuşdun.
 – *There's not a place like home*¹, – Oliveyra dedi.
 – Gəl mate iç, indicə dəmləmişəm.
 – Gözlərini yumanda o, adama daha da tünd gəlir, inanılmazdır. Qoy mən bir az yatım, sənə hələlik jurnaldan-zaddan oxu.

– Yaxşı, əzizim, – Hekrepten göz yaşlarını silərək dedi və itaətkarlıq göstərərək «İdilio»nu axtarmağa başladı, çünki oxumaq onsuz da kömək etməyəcəkdi.

– Hekrepten.

– Hə, əzizim.

– Kefini pozma, əzizim.

376

– Əlbəttə, pozmaram, həyatım. Dayan, sənin soyuq kompresini dəyişim.

– Tezliklə ayağa qalxacağam və biz səninlə Almaqaronu ələk-vələk edəcəyik. Bəlkə də, orada rəngli-musiqili film gedir.

– Sabah, sevgilim, indisə dincəl. Sən gələndə sifətin...

– İşim belədir, nə etmək olar. Ancaq sən narahat olma.

Qulaq as, gör Yüz-Peso necə yanıqlı oxuyur.

– Yəqin, yemini vaxtında verirlər, – Hekrepten dedi.

– O da təşəkkür edir...

– Təşəkkür edir, – Oliveyra təkrarladı. – Bəs onu qəfəs - də saxlayanlara necə təşəkkür etsin?

– Heyvanlar bunu anlamırlar.

– Heyvanlar, – Oliveyra təkrar etdi.

(–77)

73

Hə, ancaq kim bizi bu səssiz alovdan qoruyacaq, axşam - üstü Yuşett küçəsində zamanın sürtüb-ağartdığı giriş qapı - larından və balaca dəhlizlərdən qopan rəngsiz alovdan, daşları yalayan və qapı oyuqlarında pusquda duran simasız alovdan, nə etməli, onun vurduğu sağalmayan, zamana və xatirələrə qarışaraq, bizə yapışan və bizi burada saxlayan,

¹ Evdən yaxşı heç nə yoxdur (*ing.*)

hər şeyə suvaşaraq içimizdə yaşayan, bizi daşa döndərə-nək içimizdə acı-acı və şirin-şirin közərən şirin yanıq yerlə-rini necə sağaltmalı? Bir halda ki belədir, pişiklə məmir kimi dilbir olmaq, fisıldayan qapıçılarla, qurumuş budaqla oynaya-oymaya pəncərənin önündə keşik çəkən rəngi qaçmış məxluqlarla tezbazar dostlaşmaq və bətnindən cücərən döl kimi içindən başlayan və yavaş-yavaş yayılan alovu hiss edərək və dözərək fasiləsiz yanmaq və sonsuz daş cəngəl-liklərdə alovlanan bu ocağın nəbzinə çevrilmək və qanımızın durmayan kor axınına boyun əyərək həyatımızın gecə yollarında ağır-ağır dolaşmaq lazımdır.

Neçə dəfə özümdən soruşmuşam: nöqsansız tənliklər və konformizm ştamplayan maşınlar arasında vurnuxaraq özümüzü aldatdığımız halda əsrimiz haqqında olan bu cizma-qara boşuna deyilmi? Hər halda, vərdişlərimiz çərçivə-sindən kənara çıxa biləcəyikmi, yoxsa özümüzü şən kibernetikanın hakimiyətinə tabe edək? – deyə özündən soruşmaq da qəlizdir, deyilmi? Qiyam, konformizm, mənəvi əzab-lar, dünyəvi qida – bunlar hamısı dixotomiyadır: İn və Yan, tamaşa və ya *Tatigkeit*¹, yulaf çəngəsi, yaxud *faisandeess*² kəkliklər, Lasko və Matye – budur diapazon, pijamadakı tufanlarla və qonaq otağındakı kataklizmlərlə birlikdə cib dialektikası. Bir şeyi ki sən özündən soruşursan, özün seçirsən, o şey seçiləni ləkələyir və bulandırır. *Ya – hə, ya da – yox, ya olacaq, ya da yox*. Sanki, seçimdə dialektika ola bilməz, seçimin olması onu birləşdirir, saxtalaşdırır, tamam başqa bir şeyə çevirir. İn ilə Yan arasında neçə eon var? «Hə» və «yox» arasında nə qədər «ola bilər»? Bunlar hamısı ədəbiyyatdır, başqa sözlə, belletristikadır. Namuslu mülkiy -yətçinin sakitləşməsinə xidmət edən doğrunun – həqiqətin bizə nə faydası var? Bizim mümkün həqiqətimiz *uydurma* olmalıdır, başqa sözlə, ədəbiyyat, belletristika, esseistika, romanistika, ekvilibiristika – dünyadakı bütün istikalar olmalıdır. Deyərlər – istika, qüdsiyyət – istika, cəmiyyət – istika, sevgi – ən böyük istika, gözəllik – istikalar istikası. Kitablarnın birində Morelli bir neçə il qapısının kandarında oturub döşəmədəki vintciyə baxan neapolludan bəhs edir. Gecə vaxtı onu götürüb döşəyinin altına qoyur. Vintcik əvvəlcə

¹ Yaradıcılıq (*alm.*)

² Tünd sousda (*fr.*)

378

gülüş obyektı olur, sonra istehza, ümumi acıq hədəfinə çevrilir, sonra ərazidəki bütün sakinləri birləşdirir, vətəndaşlıq borcunu pozma simvoluna çevrilir və axırda hamı çiyini çəkərək sülh və əmin-amanlıq hiss edir, vintcik barışıq rəmzinə çevrilir, heç kəs gözünün ucuyla ona baxmadan və vintciyin bu dünya olduğunu hiss etmədən küçədən keçmir. Bir gün həmin adam yıxılıb ölür, haraya gələn qonşular vintciyin itdiyini görürlər. Deyəsən, onlardan biri vintciyi əlində saxlayır, hərdənbir xəlvətcə çıxarıb baxır, sonra yenidən gizlədib anlaşılmaz hissələr keçirərək zavoda gedir. Yalnız vintciyi çıxarıandan sonra sakitləşir; o, kiminsə addım səslərini eşidənə qədər vintciyə baxır, sonra tələsik gizlədir. Morelli hesab edirdi ki, bu vintcik – vintcik deyil, nəşə başqa bir şeydir; məsələn, Tanrıdır, ya da onabənzər bir şeydir. Olduqca sadə məsələdir. Ola bilər yanlış ondadır ki, bu predmet vintcik formasında olduğuna görə onu vintcik kimi qəbul edəblər. Pikasso oyuncaq avtomobili götürüb onu kinokefal çənəsinə çevirir. Bəlkə, o neapollu axmağın biriymiş, bəlkə də, böyük bir dünya kəşf edibmiş. Vintcikdən – gözə, gözdən – ulduza... Niyə mütləq Böyük vərdişin hakimiyyətinə tabe olmalıyıq? Eyni zamanda istikanı, ixtiranı, başqa sözlə, vintciyi və ya oyuncaq avtomobili necə seçmək olar. Paris də bax beləcə... bizi yavaş-yavaş, şirin-şirin məhv edir, öz çiçəkləri və şərab ləkələrinə bulaşmış kağız süfrələri arasında sürtüb ovxalayır, bizi zamanın sürtüb yediyi giriş qapılarından qopan rəngsiz alovuyla yandırır-yaxır. Bizi uydurulmuş alov qarsır, bu, qıpqırmızı qızarmış istikadır, insan soyunun tələsidir, əslində, Böyük Vintcikdən başqa bir şey olmayan şəhərdir, dəhşətli iynədir və sap-Sena onun dəliyindən gecənin gözünü dəlib keçən kimi keçir, bu şəhər şəbəkəli işgəncə kamerasıdır, saysız-hesabsız qaranquşların ölümqabağı kədərinin şişib partlatdığı qəfəsdır. Biz öz qurub-yaratdıqlarımızın içində yanırıq, bizim öldürücü və əfsanəvi əzəmətimiz və yanmayan simurq quşuna məğrur çağırışımız bundadır. Heç kəs bizi bu səs-siz, axşamüstü Yuşett küçəsinə can atan rəngsiz alovdan qorumayacaq. Sağalmadan, qətiyyənlə sağalmadan biz öz istikamızla Böyük Vintciyi seçib qarşısında baş əyir, ona daxil oluruq və hər gün onu yenidən kəşf edib-uydururuq, süfrədəki hər bir şərab ləkəsində, Kur-de-Roanda dan yeri

ağaranda hər öpüşdə biz özümüz öz yanğınımızı uydururuq və o, əvvəlcə içimizdən başlanır, sonra bizi tamamilə çulğayır, bəlkə də, bizim seçimimiz də elə bundan ibarətdir, bizsə onu çörəyi salfetə bükən kimi sözə bükürük, ətri və nəfəs alan yumşaq yeri içəridə qalır, hər cür «yox»suz «hə», yaxud əksinə, hər cür «hə»süz «yox», manalarsız, Hörmüzsüz, yaxud Əhrimənsiz gün, həmişəlik, vəssalam, bu qədər.

(-1)

74

Camaşırxanadan gələn hesaba sancaqlanmış balaca kağızda yazılmış qeydlərə görə, Morellinin gözündə non-konformist: «Küçənin ortasına döşənmiş çaydaşını da qəbul edir, Kentavr bürcünün beta-ulduzunu da; çünki birincisindən havalanan olmaz, ikincisinə isə – toxunan. Bu adam ortaya, başqa sözlə, insanların adi mənəvi birliyinə məhəl qoymadan yalnız ən yüksək, yaxud da ən aşağı sıxlıqda hərəkət edir. Real şəraiti məhv etmək durumunda olmadığı halda, onlara arxa çevirməyə cəhd edir; onları məhv etməyə çalışanlara qoşulmağı bacarmır, hesab edir ki, o yalnız daha zərərli və dözülməz olan başqa şəraitlərlə əvəz olunacaq, ona görə də çiyinlərini çəkib kənara durur. Onun boş şeylərdən, uşaq hərəkətlərindən, bir parça sapdan, ya da Sten Getsin hər hansı solosundan həzz alması faktı dostları tərəfindən təəssüf doğuran mənəvi yoxsulluq kimi qiymət ləndirilir; onlara başqa tərəflər, hansısa başlıca mahiyyətə yaxınlaşma məlum deyil, həmin mahiyyətə yaxınlaşdıqca o uzaqlaşır, əriyir, gizlənir, ancaq onu durmadan təqib edirlər; bu qovhaqov o adamın ölümüylə də qurtarmır, çünki onun ölümü Ziqfridin matəm marşını dinləyə bilən qulaqlara çatan sıxlıqların arasındakı sahənin ölümü olmayacaq».

Ola bilər ki, bu qeydlərin dəbdəbəli tonunu düzəltmək xətrinə sarılmış kağıza karandaşla cızılıb: «Çaydaşı və ulduz: mənasız simvollarıdır. Lakin hamar daşı anlamaq bacarığı keçidə yaxınlaşdırır; əl ilə çaydaşı arasında zaman xaricində olan akkord titrəyir. Parlaq... (anlaşılmaz söz) Kentavr bürcündəki beta kimi: adlar və həcmilər geri çəkilir, əriyirlər, elmin onlara verdiyi tərifə uyğunluqlarını durdururlar. Və öz xalis hallarına qayıdırlar: titrəyən əllə titrəyən şəffaf daşı

tutaraq». Aşağıda mürəkkəblə yazılıb: «Söhbət panteizmdən, yuxarı, göy üzünə qalxan, dənizlərin qurtaracağında alovlanan şirin xəyallardan getmir».

Başqa bir yerdə isə izahat verilir: «Aşağı və yuxarı sıxlıqdan danışmaq yenə də *idola fori*¹-yə, Qərb dünyasının illüziyalarından biri olan elmi terminologiyaya boyun əymək deməkdir. Mənim nonkonformistimə² əyləncə xətrinə çərpələng düzəltmək, sonra onu buraxıb ətrafa toplaşmış uşaqları sevindirmək boş məşğuliyyət kimi deyil, ayrı-ayrı saf elementlərin uyğunlaşdırılması kimi görünür ki, buradan da yerdə qalan hər şeyi çıxarmaqda ona kömək edəcək ani harmoniya, məmnunluq duyğusu yaranır. Eynilə bu şəkildə onu bir göz qırpımında onunçün cənnət ola biləcək bir yerdən kənara tullayan xoşbəxt uzaqlaşma, ani tənhalıq ona çərpələng düzəltməkdən daha böyük təcrübə kimi görünür; bu, sanki, hər şeyin sonudur, ancaq onun təcrübəsinin üzərində və ondan kənarda deyil. Bu, vaxt baxımından son deyil, ancaq nəyəyə yanaşmadır, hansısa zənginləşdirici sıçrayışdır: bunu başa düşmək olar, vaterklozetdə oturarkən, xüsusən də qadınla birlikdə olanda, yaxud da tüstü burumları içərisində mənasız kultun icrasına dönmə bazar qəzetlərinin mütləsinə dalanda.

Gündəlik planda mənim nonkonformistimin davranışı sınıanmış ideyalar, ənənələr, qorxuya və yalançı qarşılıqlı maraqlar üzərində qurulmuş ortabab strukturlar qoxuyan hər şeyin inkarına yönəlib. O heç bir zəhmət çəkmədən Robinzon ola bilərdi. O, mizantrop³ deyil, ancaq kişilərdə və qadınlarda yalnız ictimai üstqurumlar tərəfindən qəlibə salınmamış cəhətləri qəbul edir; onun bədəninin yansı – matrisadır və o, bunu bilir, ancaq onun bilgisi aktivdir, o, ayaqlardan sallanan qandallara tay deyil. O, gün uzununu bıkar əli ilə öz üzünə şapalaq vurur, arabir başqalarına da şillə çəkir və onlar da ona üçqat cavab verirlər. O, sevgililərin, dostların, kreditorların və məmurların iştirak etdiyi saysız-hesabsız dolaşq hadisələrə cəlb olunur, qısamüddətli sərbəst vaxtlarında isə öz azadlığına qarşı elə bir hoqqa dur -

¹ Meydan bütələri (*lat.*) *Burada*: qeyri-dəqiqlik, adı danışığın şərtiliyi ilə müşayiət olunan yanılma

² Nonkonformist – sektaçı, fərqli düşüncə daşıyıcısı

³ Mizantrop – insanlara nifrət edən

ğuzur ki, hamı heyretə gəlir və həmişə onun özünə və tamamilə real iddialarına layiq xırda, gülməli qəzalarla başa çatır; onun içində özgə, gizli və yad baxışa əl verməyən bir azadlıq yaşayır, ancaq təkcə o özü (o da ki çətin) onun oyunlarının mahiyyətindən baş açə bilər».

(-6)

75

Həyatın möhtəşəm qayda-qanunlarına boyun əyərək yaşadığını hiss etdiyini o əski çağlar necə də gözəl idi; o zamanlar ki, sonetlərin, ulduzlarla dialoqların, Buenos-Ayres gecələrinin fonundakı düşüncələrin, «Kolumb» kafesinin salonlarındakı, yaxud xarici maestronun mühazirələrindəki Gete sakitliyinin yaşamağa tam haqqı vardı. Onu hələ də məhz bu cür yaşayan, özünü bu cür – şüurlu dərəcədə gözəl və geyinib-kecinmiş, ustalıqla yaradılmış şəkildə sevən dünya əhatə edirdi. İndi onu bu kolumbaridən¹ ayıran məsafəni hiss etməkçün Oliveyranın dünənki günün ağıllı frazalarını, danışmağı və susmağı bacarmaq kimi təmtəraqlı ayınlarını acı gülüslə təqlid etməkdən savayı heç nəyi qalmamışdı. Bu qorxu paytaxtı Buenos-Ayresdə o, yenidən özünü sağlam düşüncə kimi qəbul edilən iti tinlərin hər yerdə hamarlanıb düzəldilməsi şəraitində hiss etdi, bundan başqa, bütün qoca və cavan səslərin təmtəraqla guruldadığı özündən müştəbeh təkəbbür və görünənin həqiqət kimi qəbul olunmasını, guya ki, guya ki... (sıxılmış ovcunda diş məcunu tübiki güzgü qarşısında dayanmış Oliveyra öz-özünə qəhqəhəylə gülüb fırçanı orduna soxdu və onu güzgüdəki əksinə yaxınlaşdırıb çəhrayı məcunu sifətinə yaxaraq ağız şəkli çəkdi, ağızın içində ürək, əllər, ayaqlar, sonra isə həflər və ədəbsiz sözlər yazdı – beləcə, o, gülməkdən qıvrıla-qıvrıla tübiki var gücüylə sıxaraq Hekrepten əlində süngər həyəcanla özünü yetirənədək fırçayla güzgünü rənglədi və s. və i.a.)

(-43)

¹ Kolumbari – krematoriyada yandırılmış meyitin külü olan qabların saxlandığı yer

Polayla da həmişəki kimi hər şey əllərdən başladı. Axşam yaxınlaşır, kafedə həmişə eyni şeyləri yazan qəzetləri oxumağa sərf olunmuş vaxt yorulub əldən düşüb, pivə isə qapaq kimi yavaş-yavaş mədəni sıxır. Sən hər şeyə hazırsan və inersiya və dalğınlığın ən pis tələsinə düşə bilərsən, birdən qadın qəhvənin pulunu ödəməkçün çantasını açır, barmaqları ilgəyi dartıdırır, o isə həmişəki kimi açılmır. Adama elə gəlir ki, ilgək zodiak xanasına girişi qoruyur və qadının barmaqları nazik qızılı mili tərpadən kimi kilid bir göz qırpımında yarım dövrə vurub açılacaq və həmin pərdədən velosiped yarışından başını itirən azarkeşlərin üstünə nəse axıb-töküləcək, bəlkə, ümumiyyətlə, onları udacaq: bənövşəyi, məxməri qıf dünyanı yerindən oynadacaq, Lüksemburq bağıyla, Sufflo küçəsiylə, Gey-Lüssak küçəsiylə, «Kapuald» kafesiylə, Mediçi fontanıylə, Müsyö-le-Prens küçəsiylə birlikdə, bunların hamısını sonuncu gurultulu qur-qurun içində fırladacaq və yalnız boş masacıq, açıq çantacıq, yüzfranklığı çıxarıb Raqon dayıya uzadan qadın barmaqları və əlbəttə ki, qəzadan sağ-salamat qurtulan və elə bu zaman qəşəng cavan oğlan Horasio Oliveyra böyük kataklizmlər haqqında deyilənləri danışmağa hazırlaşır.

382

– Ah, bilirsinizmi, – Pola cavab verdi, – qorxu mənim güclü cəhətlərimə aid deyil.

Pola dedi: «*Oh, vous savez*»¹ – bir az tapmaca tapmağa hazırlaşan sfinksin sözlərinə oxşadı: o, sanki, üzr istəyərək və məlum olduğu kimi, böyük olan nüfuzundan sui-istifadə etmək istəmədən belə deyərdi. Ya da müəllifləri vaxt itirmək istəməyən çoxsaylı romanların qadın qəhrəmanları belə danışirlər, ona görə də ən dəyərli fikirlərini dialoqlarda verir və beləliklə, xoş olanla faydalı olanı birləşdirirlər.

– Mən qorxu deyəndə, – Oliveyra sfinksdən sağ tərəfdə qırmızı məxmər çəkilməmiş həmin ki kətildə oturduğu yerdə dedi, – mən, hər şeydən öncə, əks tərəf haqqında düşünürəm. Sizin əliniz elə tərpendi ki, elə bil, arxasında dünyanın o biri tərəfi olan hüduda toxundu, orada, məsələn, mən sizin çantanız, siz isə Raqon dayı ola bilərsiniz.

¹ Siz bilirsiniz (*fr.*)

O gözləyirdi ki, Pola güləcək və hər şey belə son dərəcə zərif olmayacaq, ancaq Pola (onun adının Pola olduğunu sonradan öyrəndi) bu imkanı elə də mənasız saymadı. O gülümsünərək xırda düppədüz dişlərini göstərdi və tündnarıncı boyadığı dodaqları azca nazildi, ancaq Oliveyra onun əllərindən ayrıla bilmədi. Onu həmişə qadınların əlləri cəlb edirdi; onlara toxunmaq, sadəcə, ona lazım idi: barmaq sümüklərini bir-bir nəzərdən keçirmək, yapon kinesioloqu kimi venaların hiss olunmaz yolunu bir hərəkətdə yoxlamaq, dırnaqlar haqqında hər şeyi öyrənmək və falçı kimi ovucdakı bədbəxt və xoşbəxt cizgiləri tapmaq, balaca məhəbbətdən, ya da çay dolu fincandan azacıq nəmlənmiş ovucu qulağına tutaraq ayın uğultusunu eşitmək.

(-101)

77

– Siz başa düşürsünüz ki, bundan sonra...
 – *Res, non verba*¹, – Oliveyra dedi. – Səkkiz gün, güne təxminən yetmiş peso, səkkiz vuraq yetmiş – beş yüz altmış, deyək ki, beş yüz əlli edər, yerdə qalan on pesoya da xəstələrə koka-kola alarsınız.
 – Zəhmət olmasa, şeylərinizi də tez götürün.
 – Yaxşı, bu gün, ya da sabah, yəqin ki, sabah, nəinki bu gün.
 – Bu da pul. Zəhmət olmasa, buyurun, qol çəkin.
 – Zəhmətsiz-filansız, qol çəkəcəyəm, vəssalam. *Ecco*².
 – Arvadım olduqca narazıdır, – Ferraquato arxasını ona çevirərək və sıqarı ağzında çeynəyərək dedi.
 – Qadın həssaslığına klimaks deyirlər.
 – Buna ləyaqət hissi deyilir, senyor.
 – Mən də elə bu barədə düşündüm. Bir halda ki söhbət ləyaqətdən düşdü, mənə sirkə götürdüyünüzdə görə sağ olun. Maraqlıydı, bir az iş də vardı.
 – Arvadım heç cür başa düşə bilmir, – Ferraquato dedi, ancaq Oliveyra artıq qapının ağzındaydı. Onlardan biri gözlərini açdı, ya da əksinə, yumdu. Qapıda da gözə oxşayan nəşə vardı: gah açılır, gah da bağlanırdı. Ferraquato

¹ *Burada*: bəsdir danışdın, işə keç (*lat.*)

² Belə (*ital.*)

siqarını yenidən alışdırıb əllərini ciblərinə soxdu. Düşündü ki, bu dayanmaq bilməyən qanmaz gələndə ona nə deyəcək. Oliveyra alınə kompres qoymağa izin verdi (bəlkə, o məhz gözlərini yumdu) və düşündü ki, Ferraquto onu çağırtdıranda nə deyəcək.

(-131)

78

384

Trevelerlərin yaxınlığı. Mən onlarla giriş qapısında və ya tündəki kafedə vidalaşanda qəfildən onların yanında qalmaq və necə yaşadıklarına yaxından baxmaq arzusu kimi bir şey keçir ürəyimdən, arzusuz *voyeur*¹, dostcasına bir qədər də kədərli münasibət. Yaxınlıq – necə də yumşaq və məhrəm bir sözdür. Başqa hansı bir söz Talitanın, Manolonun və mənim dostluğumuzun səbəbini öz epitelisi² ilə örtə və izah edə bilər. İnsanlar özlərini ona görə bir-birinə dost hesab edirlər ki, həftənin bir neçə saatını bir divanın üstündə, bir kinozalda, bir yataqda keçirirlər, ya da ona görə ki, bir yerdə eyni işi görməyə məcbur olurlar. Gənclikdə bir kafedə oturaraq, olurdu ki, tənhalığın aldadıcı təsirindən özümüzü dostlarla xoşbəxt hiss edirdik. Biz özümüzü yalnız davranışlarına görə tanıdığımız kişilərin və qadınların həyatıyla əlaqədə hiss edirdik, ona görə ki, onlar ancaq ümumi cəhətlərini göstərirdilər. Zamanın yaddaşından poza bilmədiyi Buenos-Ayres kafelərini yaxşı xatırlayıram: orada biz ailə qayğılarından və vəzifələrimizdən azad bir neçə saatlıq olurduq, bu tüstülü ərazidə özümüzə və dostlara necə də inanırıq, davamsız olan bizə möhkəm görünürdü, bu isə özünəməxsus tərzdə ölümsüzlük vəd edirdi. Biz, iyirmi-yaşlılar orada ən səmimi sözlərimizi söyləyirdik, ən dərin sevgimizi etiraf edirdik, biz yarımliitrlik şəffaf şüşələr üzərindəki tanrılara və qədəhdəki Kuba romuna bənzəyirdik. Ah, göylər hifz etsin bu kafeləri, sən – cənnətin səmasısan. Küçədə isə həmişəki kimi, sonradan qaçaq düşürdü və mələk öz odsaçan qılıncıyla Korrentyes və san-Martin küçələrinin tinindəki hərəkəti tənzimləyirdi. Qaçacaq – evə,

¹ Burada: göz-qulaq olan (fr.)

² Epiteli – əzələlərin və bədən boşluqlarının üstünü örtən toxuma

artıq gecdir, kontor kağızlarına, nikah yatağına, qarının səninçün hazırladığı cökə həliminə, sabah yox birigünkü imtahana, yaxud Viki Baumu oxuyan mənasız nişanına, onunla evlənəcəyik axı, nə etmək olar.

(Bu Talita qəribə qadındır. Adama elə gəlir ki, başında yanan şam tutaraq gedir və yol göstərir. Elə də təvazökardır ki, diplomu olan argentinalı qadınçün nadir xüsusiyyətdir; burada qadına miskin bir yerölçən vəzifəsi vermək kifayətdir ki, bir havaya girsin, gəl görəsən. Bunun əlinin altında o boyda aptek var, elə bir nəhəng işdir ki, başını qaşımağa macalı yoxdur. Ancaq bu, saçını elə mehribancasına darayır ki.)

İndisə Manolonun yaxın olduğuna görə Manu çağırıldığını söyləməyin vaxtıdır. Talita Manolonu Manu çağırmağı tamamilə təbii sayır; o başa düşür ki, bu, dostları həyəcanlandırır, bu, onların yaralarına duz tökmək kimi bir şeydir. Ancaq mənim buna hansı... Fərsiz oğulun hansı haqları ola bilərdi. Yeri gəlmişkən deyim ki, fərsiz oğul özünə iş tapmalıydı, qalan vəsaitin sonuncu təftişi speleoloji axtarışlardan da təmiz görünürdü. Əgər yalnız mənimlə yatmaq xətrinə hər şeyə hazır olan Hekreptenin qayğılarına boyun əysəm, o zaman qalmağa yerim, təmiz köynəyim və s. və i.a. olardı. Ev-ev dolaşib parça satmaq o qədər də axmaq fikir deyildi, sadəcə, sınaqdan keçirmək lazım idi, əlbəttə, Manolo və Talitanın yerinə sirkə baş çəkmək də maraqlı olardı. Sirkə işə girmək – əla variantdır. Əvvəl sirkə vardı, bu – Kamminqsin şeridir və orada deyilir ki, Qoca bu dünyanı yaradarkən ciyərlərini və sirkin günbəzini şişirdib. Yox əşi, bəlkə də, ancaq deyəsən, başqa cür olub: sirkin günbəzini havayla doldurub. Bizsə Hekreptenin ənalarını qəbul edirik; o, əla qızıdır və bu, bizə Manolo və Talitayla qonşuluqda yaşamağa imkan verir, topoqrafiya dilində desək, bizi yalnız iki divar və nazik hava layı ayırır. Görüş evi əlinin altında, dükən qonşuluqda, bazar da böyürdə. İşə bir bax, Hekrepten məni gözləyirmiş. Qəribədir, belə şeylər başqalarının da başına gəlir. Bütün qəhrəmanlıqlar bir ailədə baş verməliymiş, buyurun dinləyin: qız Trevelerlərin evində mənim xaricdəki məğlubiyyətimi eşidir, ancaq buna baxmayaraq, öz Odisseyini gözləyə-gözləyə eyni bənövşəyi puloveri durmadan toxuyub-sökür, eyni zamanda

Maypu küçəsindəki mağazada işləyir. Hekrepteni rədd etmək, onun bədbəxt taleyinə biganə qalmaq yaxşı deyil. «Sən öz abırsızlığından əl çəkməyəcəksən//və həmişə özün olaraq qalacaqsan». Mənfur Odyssey.

Hər halda, açığı desək, bizim yaşadığımızı zənn etdiyimiz həyatlarda ən mənasız şey əlaqələrimizin saxtılığıdır. Hər kəsin öz orbiti var, yalnız arabil təsadüfi əlsixmalar, beş dəqiqəlik söhbətlər, küçələrdə ora-bura vurnuxmaqla keçən gün, gecəni – operada və birdən bədənin yadına düşür və gözənilmədən hamı özünü daha əvəzolunmaz hiss edir (bu elə belədir, ancaq artıq başa çatır, çətin ki, hər şey öz yoluna qayıd). Bununla belə, dostların, əlaqələrin olduğuna görə, razılıqlar və ziddiyyətlər dərin və möhkəm olduğuna görə arxayın yaşayırsan. Biz bir-birimizə nifrət edəndə bilmirik, xəbərimiz olmur ki, zərifliyin özü də həmin nifrətin canlı formasıdır və dərin nifrətin səbəbi bizim mərkəzdən yığılmamıza gedib çıxır, ona görə ki, keçilməz fəza «mən» və «sən»in, «bu» ilə «o»nun arasından keçir. Sevgi və zəriflik isə – təkərin altından çıxan ontoloji çamurun mahiyyətidir, çə, ələ keçirilməsi mümkün olmayana sahib olmaq cəhdidir və mən Trevelerlərə ona görə yaxınlaşmaq istəyirəm ki, onları daha yaxşı tanıyım, onlarla əsl dost olum, əslində isə – Manunun manasına, Talitanın sehlərinə, onların şeylərə baxış üslubuna, onların mənəvinə qətiyyətlə oxşamayan indisine və gələcəyinə yiyələnmək üçün. Bu mənəvi istilalar maniyası səndə haradandır, Horasio. Bu qəsbkarlıq xiffəti-nostalji səndə haradandır ki, romalıların mənəvi hakimiyyəti altında olan şərəfli paytaxtına təşviş və ümitsizlik toxumu (bəlkə, mən elə Montevideoda bir az çox qalıb, bir az yaxşı axtarmalıydım) səpirsən? İndi isə buyur: öz həyatının parlaq səhifəsi ilə tam şüurlu şəkildə vidalaşmağa macal tapmamış, hətta özünü cəmisi bir neçə ay qabaq çeynəməyi sevdiyin şirin ləhcəndə düşünmək hüququndan məhrum edərək, elə buradaca, ziddiyyətlər içində çəşmə qalan budala kimi Trevelerlərə yaxınlaşmaq, Trevelerlərin ailəsinə girmək, hətta Trevelerlərin sirkinə soxulmaqdan ötrü dəridən-qabıqdan çıxırsan (ancaq direktor çətin ki, mənə iş versin, ona görə də matros paltarı geyinib namuslu senyorlara qabardin parça təklif etmək haqqında ciddi düşünmək lazımdır). Eh, qanmazın

biri. Sən burada ümitsizlik toxumu səpib insanların rahatlığını pozmaqdan qorxmursan? Özünü İuda sayan o tip necə oldu? Elə bu səbəbdən onun həyatı yüksək Buenos-Ayres cəmiyyətində puç oldu. Lovğalıq etmək lazım deyil. Sən kimsən axı – olsa-olsa bir dəfə doğru deyildiyi kimi, mehriban bir inkvizitor. Baxın, cənablar, nə gözəl parçadır. Metrəsi altmış beş pesoya, yalnız sizinçün. Sizin əriniz... Bağışlayın, əriniz fahişə..., üzr istəyirəm, kitabxanadan qayıdanda çox sevinəcək. Şadlığından lap divara dırmaşacaq, inanın, sizə «Rio Belen»dən olan matros sözü verirəm. Nə etmək olar, balaca bir qaçaqmalıdır, dolanışıq üçün, uşağım raxitdir, arvad... həyat yoldaşım da dükanda dərzilik edir, ona kömək lazımdır, yazıqdır, məni başa düşürsünüz də.

(-40)

79

387

Morellinin olduqca kiçik bir qeydi: «mətnin fərqli dəyərləri nəzərdə tutduğu və antropofanik məqsədlərə xidmət etdiyi şəkildə «roman comique» yazmağa cəhd etməyi biz hələ də mümkün hesab edirik. Görünür, adi roman oxucunu öz dairəsi ilə məhdudlaşdıraraq bu cür axtarımlar aparmağa imkan vermir, xüsusilə də müəllif nə qədər yaxşı yazıçıdırsa, dairə bir o qədər açıqdır. Müxtəlif dramatik, psixoloji, tragik, satirik və ya siyasi pillələrdə dayanmalar və dalana dirənmələr qaçılmazdır. Oxucunu çox da maraqlandırmayan, ancaq şərti mənada inkişaf edən təhkiyənin çatısı altında ezoterik yolları pıçıldayaraq mütləq onun həmsöhbətinə çevrilən belə bir mətn yaratmağa cəhd etmək. Dişi oxucu, istehlakçı (o, demək olar ki, ilk səhifələrdən qabağa getməyəcək, çaşıb qalacaq, peşman olacaq və pulunu havaya sovurduğu üçün özünü söyəcək) üçün nəzərdə tutulmuş demotik, bəzi özəllikləriylə iyera-tik¹ məktub.

Daranmamış, düynüləri yaxşı-yaxşı bağlanmamış, heç nəyə oxşamayan, tamamilə antiroman formasında mətn quraşdırıb-yazmaq (antiroman ruhunda olmasına baxmayaraq). Tələb olunanda bu janrın ən yaxşı priyomlarından istifadə etməyi özünə yasaqlamamaq, Andre Jidin məsləhətini

¹ İyeratik yazı – Qədim Misirdə heroqlif yazısı

heç vaxt unutmayın: «*Ne jamais profiter de l'elan acquis*»¹. Qərbin bütün seçkin əsərləri kimi, roman da qapalı struktura malikdir. Buna qarşı qətiyyətlə çıxaraq strukturu açmaq imkanları tapmaq, bunun üçün xarakter və situasiyaların sisteməlik konstruksiyalarını kökündən baltalamaq. Metod: ironiya, öz-özünə qarşı daimi tənqidi baxış, inkonqruentlik, heç kəsə tabe olmayan təxəyyül.

Bu cür strukturu yaratmağa cəhd özlüyündə ədəbiyyatdan imtinaya əsaslanır; qismən imtinaya, çünki o da öz növbəsində müəllif və oxucunun girişdiyi bütün əməliyyatlarda sözə söykənir. Qıssası, romandan tapançadan sülh naminə istifadə olunduğu kimi istifadə etmək və bununla onun mahiyyətini və xarakterini dəyişmək. Ədəbiyyatdan insandan insana canlı körpü olanı götürmək, necə ki elmi traktat, yaxud esse yalnız mütəxəssislər üçündür. Təhkiyə mesaj üçün bəhanə olmamalıdır (öz-özlüyündə mesaj yoxdur, elçilər var, mesaj da elə onlar özləridir, sevən kəsin sevgisi kimi); yaşamış insan ömrünü koaqluyasiya edən maddə kimi fəaliyyət göstərən təhkiyə dumanlı və çətin qavranan anlayışların katalizatoru kimidir və ilk növbədə yazının özündə əks olunur, – budur antiroman, eyni zamanda istənilən qapalı struktur bizi elçiyə çevirə bilən, bizi öz həddimizə yaxınlaşdıran hər şeyi sisteməlik olaraq özündən kənar saxlayacaq, bizi, onunla üz-üzə görüşməkdən hələ çox uzaq olanları.

Müəllif öz əsəri tərəfindən qərribə bir əks yaradıcılığa məruz qalır. Əgər yaşadığımız gün olan bu maqmadan antropofanik dəyərləri çıxarıb işə salsaq, onda təmiz ağılla, ağıllı ağılla neyləyəcəyik? Eleatlar dövründən bəri dialektik tənqiddən bar-bəhər vermək üçün yetərincə vaxtı olub. Həmin bar-bəhəri indi biz yeyirik, onlar olduqca dadlı olsalar da, radioaktivlik sızdırırlar. Və niyə min doqquz yüz neçənci ildə bu ziyafətin sonunda iştirak edərkən biz bu qədər kədərliyik, qardaşlar?»

Daha bir qeyd, göründüyü kimi, əlavə olaraq:

«Oxucunun durumu. Hər yazıçı, bir qayda olaraq, oxucudan öz şəxsi təcrübəsi nöqtəyi-nəzərindən onu başa düşməsinə, yaxud müvafiq mesajı anlamasına və öz təcrübəsinə tətbiq etməsinə umur. Romantik yazıçı istəyir ki, onu

¹ Heç vaxt əldə etdiyinizdən sui-istifadə etməyin (fr.)

birbaşa və ya qəhrəmanları vasitəsilə anlasınlar; klassik realizm üslubunda yazan yazıçı isə öyrətmək, tarixdə iz buraxmaq istəyir.

Üçüncü imkan: oxucunu şərik, yol yoldaşı etmək. Onları eyni vaxtda birləşdirmək, çünki müəllif oxucunun vaxtından alıb müəllifin vaxtına verir. Beləliklə, oxucu həmin andaca və həmin formadaca yazıcının keçirmiş olduğu təcrübəyə acıyan yoldaş olur. Bütün estetik fənlər bu durumda faydasızdır: materiya köhnəlməli və yetişməlidir, mütləq həyat təcrübəsi lazımdır (hansısa vasitəylə çatdırılan söz, hər halda, estetik baxımdan daha az yüklənmiş sözdür: bax belədir, ironiyası, antikulminasiyası və xüsusi məqsədlər güdən digər cəhətləriylə fərqlənən «komik» roman).

Bu oxucu üçün, «*mon semblable, mon frere*»¹, komik roman (bəs «Uliss nədir?») adi hadisələrin arxasında daha ciddi mətləblərin gizləndiyi və bizim həmişə anlaya bilmədiyimiz yuxu kimi olmalıdır. Bu mənada komik roman qeyri-adi dərəcədə sadə olmalıdır: o, oxucunu yoldan çıxartmır, emosiyaları və ya digər duyğuları cilovlamır, lakin ona inşaat materialı, palçıq verir ki, onun üzərində qəlibə salınmalı şeyləri yalnız ümumi şəkildə nişanlamaq olar və ola bilər ki, özündə individual deyil, kollektiv yaradıcılığın nəticəsi olan nəyinsə izlərini daşıyır. Daha dəqiq desək, bu, arxasında sirr gizlənən qapılı-pəncərəli fasada bənzəyir, həmin sirri oxucu özü axtarıb tapmalıdır (şəriklik də elə bundadır), amma axtarmaya da bilər (belə olduğu halda – onun dərdinə şəriklik). Roman müəllifinin özü üçün əldə etdiyi şeyləri oxucu-şərik də əldə edəcək (dəfələrlə, möcüzə də elə bundadır). O ki qaldı dişi oxucuya, o, fasadın önündə dayanacaq, fasadlar isə məlum olduğu kimi, çox gözəl olurlar, fəvqəladə *trompe l'oeil*² və onun fonunda tam məmnuniyyətlə *honnête homme*³ komediyalar və faciələr oynamaq olar. Hər kəsin böyük məmnunluğuna rəğmən, kimsə etiraz edəcəksə, görün onu beri-beri⁴ olsun».

(–22)

¹ Mənim yaxınım, mənim qardaşım. (fr.)

² Həqiqiyə oxşar (fr.)

³ Nəcib adam haqqında (fr.)

⁴ Beri-beri – avitaminoz (yeyintidə vitaminlərin azalması nəticəsində törəyən xəstəlik)

Elə ki dırnaqlarımı kəsib, başımı yuyuram, yaxud indiki kimi, sadəcə, yazmağa başlayıram, mädəm dərhal quruldamağa başlayır və bədənimin haradasa oralarda qalması barədə hisslərim yenidən baş qaldırır (mən dualizmin səhvlərini təkrarlamıram, sadəcə, özümlə dırnaqlarım arasına fərq qoyuram).

Sanki, bədəndə nəse yaxşı deyil hissi: o ya çatışmır, ya da lap çoxdur (situasiyadan asılı olaraq).

390 Başqa cür: biz, yəqin ki, hər halda, yaxşı mexanizmə layiqlik. Psixoanaliz göstərir ki, bədəne həddən artıq diqqət erkən komplekslər doğurur. (Sartre qadının «deşilməsi» faktında onun bütün həyatına möhür vuran ekzistensial ziddiyət görür.) Bizim öz bədənimizi ötüb-keçməyimizi düşünmək ağırdır, ancaq bu ötüb-keçmə yanlış və çətindir, bəlkə də, tamamilə hədə bir şeydir, çünki bu dırnaqlar, bu göbək, mən başqa şey demək istəyirəm, demək olar ki, anlaşılmaz bir şey: mənim «canım» (mənim «mən-dırnaq-deyiləm») – mövcud olmayan bədənimin canıdır. Bəlkə də, bir zamanlar can insanı bədənini təkmilləşdirməyə sövq etmişdir, ancaq sonradan onu dartışdırmaqdan yorulmuşdur, odur ki indi tək gedir. İki addım irəli və – can irəli cumur, ona görə ki onun əsl bədəni mövcud deyil, ona görə də onu yıxılmağa qoyur, şapp.

və zavallı evə qayıdır və s. və i.a. Ancaq bu, mənim hazırladığım deyildi... Nə isə, axır ki.

Trevelerlə dəlilik haqqında uzun bir söhbət. Yuxular haqqında danışaraq, demək olar ki, biz eyni vaxtda ona diqqət yetirdik ki, bəzən yuxuda gördüyümüz şeylər aşkarda dəliliyin adi forması kimi görünərdi. Yuxuda bizə dəlilik bacarığımızı müftə məşq etdirmək imkanı verilib. Və biz hər cür dəliliyin aşkarda təsbit olunan yuxu olduğuna şübhə edirik.

Xalq müdrikliyi: başına hava gəlib, yoxsa yuxuda görmüsən...

81

Aristofana görə, sofistlər yeni ideyalar irəli sürmək qabiliyyətinə malikdirlər.

Gəlin yeni ehtiraslar yaradaq, ya da köhnələri eyni dərəcədə yenidən canlandıraraq.

Kökləri Paskala gedib çıxan bu nəticəni bir də təhlil edirəm: əsl inam mövhumatla azadfikirlilik arasındadır.

Xose Lesama Lima, «Havana haqqında traktatlar».

(-74)

82

Morellinamə

Niyə yazıram? Fikirlərim aydın deyil, ümumiyyətlə, heç bir fikrim-filanım da yoxdur. Ayrı-ayrı parçalar, həyəcanlar, bloklar var ki, bunların hamısı hələ forma axtarışındadır, ancaq qəflətən oyuna ritm daxil olur və mən ritmi tutub yazmağa başlayıram, qətiyyənlə fikir deyilən şeylə, bədii, ya da başqa bir nəsr yaratmaqla deyil, bu ritmlə hərəkətə gələn ritmə tabe olaraq yazıram. Əvvəlcə yalnız sözdə ifadə edilməsi mümkün olan anlaşılmaz situasiya olur: mən bu qaranlıqdan yola çıxıram və əgər mənim demək istədiyim şeyin (əgər o şey deyilmək istəyirsə) gücü çatırsa, onda həmin *swing*, məni üzərinə mindirən ritmik yırğalanma yaranır, hər şeyi işıqlandırır, bu dumanlı materiyayı qovuşdurur və svinq də ona qovuşaraq üçüncüyə, aydın və az qala, məşum ipostasiyə – cümləyə, abzasa, səhifəyə, fəsilə, kitaba keçir. Bu yırğalanmadır, dumanlı materiyanın tökül-düyü svinqdir, mənimçün yeganə doğru və zəruri olandır, çünki o dayanan kimi mən dərhal başa düşürəm ki, deməyə sözüm yoxdur. Həm də əməyimə görə yeganə mükafatdır: yazdıqlarımın pişik beli kimi əl altında olduğunu hiss edən kimi, o, hər tərəfə qığılıcı saçır və ahəngdar-rəvan şəkildə bükülür. Mən yazıram və beləcə, vulkana düşürəm, ana Qaynaqlara yaxınlaşıram, nə olur-olsun Mərkəzə toxunuram. Mənimçün yazmaq öz mandalasını çəkmək və

eyni zamanda onun üzərindən keçmək, təmizlənərək təmizlənməni uydurmaq kimi bir şeydir. Lap neylon corab geymiş ağ şamana yaraşan məşğuliyətdir.

(-99)

83

İnsan hər dəfə öz bədənini həşərat kimi, öz «mən»inə doğru çəkən qurd kimi hiss edər-etməz öz canını, ruhunu düşünüb-tapmağa meyillidir. Yaşadığını hiss etmək kifayətdir ki (və sadəcə, həyatı ehtimal kimi, yax-şı-ki-be-lə-dir kimi hiss etmək deyil), bədəninin ən yaxın və ən sevimli hissəsi, məsələn, sağ əlin öz ikili vəziyyəti ucbatından iyrenc bir əşyaya çevrilir: bir tərəfdən bu mənəm, digər tərəfdən isə – sənə yapışan nəşə.

392

Mən şorba içirəm. Və birdən mütaliedən ayrılaraq düşünürəm: «Şorba mənim içimdədir, o, mənim heç vaxt görməyəcəyim kisəmdədir, mənim mədəmdədir». İki barmağımla özümü əlləyirəm, barmaqlarımın altında köp və yeməyin içəridəki hərəkətini hiss edirəm. Belə çıxır ki, mən yemək doldurulmuş kisəyəm.

Elə burada da can doğulur: «Yox, mən – bu deyiləm».

Yox əşi (heç olmasa, bir dəfə düz olaq) –

mən – məhz buyam. Kiçik düzəlişlə, çox zərif təbiətlər üçün: «Mən – həm də buyam». Yaxud daha bir pillə: «Mən – bundayam».

Mən «*The Waves*» oxuyuram, bu gurultulu ədəbi sicilləmənin süjeti, sanki, köpükdəndir. Aşağıda isə, gözlərimdən otuz santimetr aralıda, mədə-kisədə şorba yavaş-yavaş tərpənir, qıçımda tüklər bitir və kürəyimdə zəruri piy qatı əmələ gəlir.

Bir dəfə axıra yaxın – Balzak bunu orgiya adlandırardı – metafizikaya tam yabançı bir tip zarafatla mənə dedi ki, qarnını boşaldarkən onda irrealıq duyğusu yaranır. Onun sözlərini yaxşı xatırlayıram: «Qalxırsan, dönürsən, baxırsan və düşünürsən: yəni bunu mən etmişəm?»

(Lorkanın şerində olduğu kimi: «Kömək etməyəcək, yavrum, püskür. Heç nə kömək etməyəcək». Sviftdə də elədir, lap dəli olub: «Ancaq Seliya, Seliya, Seliya qarnını boşaldır».)

Fiziki ağrıda da metafizik təəssüfdə olduğu kimi böyük bir ədəbiyyat var. İstənilən ağrı mənə iki cür təsir edir: heç vaxt olmadığı kimi, mənim «mən»imin və mənim bədənimin tamamilə iki fərqli şey olduğunu hiss etməyə məcbur edir (və bu bölgü saxtadır və təsəlli xətrinə düşünlüb) və eyni zamanda, mənim bədənim mənə yaxınlaşır və ağrı-acı içində yanıma gəlir. Ağrını mən həzzdən və ya sinesteziyadan daha çox özümünkü hiss edirəm. Bu, əsl əlaqədir. Əgər mən rəsm çəkməyi bacarsaydım, ağrının canı bədənə necə qovmasını alleqorik şəkildə elə təsvir edərdim ki, bu zaman hər şeyin yalan olduğu təəssüratı yaranardı, zira bu, eyni kompleksin tərəfləridir, onların birliyi də məhz onlar arasında birliyin olmamasındadır.

(-142)

Selesten bulvarında dolaşa-dolaşa quru yarpaqları basdalayıram, birini qaldırıb yaxşı-yaxşı baxanda görürəm ki, o, narın qızıl tozcuqlarıyla doludur, altında isə yer sərvətləri öz mamırlı nəfəsiylə ovcuma yapışır. Sonra mən yarpağı otağıma gətirirəm və lampanın plafonuna yapışdırıram. Osip gəlmişdi, iki saat oturdu, ancaq lampaya sarı baxmadı belə. Ertəsi gün Etyen təşrif buyurur və beretini əlindən yerə qoymamış, *dis dons, c'est epatant ça!*, lampanı qaldırır, yarpağı nəzərdən keçirir, həyəcanlanır: Dürer, damarcıqları və hər şeyi ilə.

İki eyni situasiya və iki variant... Mən görmədiyim bütün yarpaqlar haqqında düşünürəm, mən quru yarpaqlar toplayıram və yəqin, burada, ətrafda olan daha nələr barədə düşünürəm, onları isə gözlə görmək mümkün deyil, kitablar, filmlər və qurudulmuş güllər arasında vurnuxan bədbəxt yarasalar. Hər yer, yəqin ki, lampadır, hər yerdə, yəqin ki, yarpaqlardır və mən onları görməyəcəyəm.

Beləliklə, *des feuilles en aiguille*² mən müstəsna durumlarla bağlı düşüncələrə keçirəm, belə durumlarda biz qəflətdən gözəgörünməz lampaları və yarpaqları hiss edirik,

¹ Bu, başqa məsələ, əntiqədir (fr.)

² Burada söz oyunu: iynə dalında sancaqlanmış yarpaqlardan sap (fr.)

onların məkan xaricindəki havada varlığını duyuruq. Hər şey çox sadədir, istənilən həyəcan və ya depressiya məni ... üçün faydalı olan duruma itələyir –

onu para-görüntü adlandıracağam, –
yaxşısı budur, deyək (bəla burasındadır ki, demək lazımdır) –

qəflətən özünü özündən kənarında qəbul etmək bacarığı peyda olur, özündən kənarında, ya da öz içində, ancaq bir qədər başqa planda –

əgər özümə kənarından baxa bilsəydim, onda nə olardı – (daha yaxşı olardı – çünki əslində, mən özümü görmürəm – əgər kimsə mənim yerimə bircə anlıq yaşasaydı, onda necə).

394 Bu, zaman içində irəliləməyəcək, mən küçəylə bir-iki addım atan kimi dərinədən nəfəs alıram (bəzən oyanış da uzun çəkir, ancaq onda bu – xəyali duyğudur),

və bu anda mən nə olduğumu bilirəm, ona görə ki, mən nə olduğumu dəqiq bilirəm (sonra mən hiyləgərcəsinə bunu anlamayacağam). Ancaq sözlərlə təmiz görüntü, bu aşkar sədd arasındakı materiyani ifadə etməyə söz yoxdur. O anda mənim yaxaladığım və açıq-aşkar geriçəkilmə, ya da açıq-aşkar səhv, yaxud da açıq-aşkar qüsurlu olan kiçilməni dəqiq və əyani olaraq ifadə etmək mümkün deyil, amma –

bilmirəm, nə cür – necə?

Eyni şeyi deməyə başqa bir cəhd: belə şey baş verəndə artıq dünyaya, özümdən – başqasına baxan mən olmuram, ancaq bir anlığa mən özüm içimdəkiylə birlikdə dünya oluram, qalan hər şey isə mənə baxır. Mən özümü başqaları məni görəni kimi görürəm. Bu, misilsiz bir andır; ona görə də, demək olar ki, uzanmır. Mən özümün bütün kiçilməmi ölçürəm, bizim özümüzdə heç vaxt görmədiyimiz hər şeyi görürəm. Olmadığım şeyi görürəm; məsələn (bunu mən qayıdıandan sonra tikib-qururam, ancaq o, oradan gəlir): heç vaxt gedib çıxmadığım geniş zonalar da var, öyrənə bilmədiklərim isə sanki, heç mövcud deyil. Və belə bir arzu yaranır ki, var gücünlə qaçıb bu evə, bu dükanə girəsən, qatara minəsən, Juandonu birdəfəyə udasan, alman dilini öyrənəsən, Auranqabadı tanıyasan... Misallar olduqca lokal və miskinidir, bəs ideyanı necə ifadə edəsən (ideyanı?).

Eyni şeyi deməkçün daha bir üsul: kiçilmə adi təcrübə yoxluğundan daha çox intuisiyanın yoxsulluğunda hiss olunur. Və doğrudan da, Juandonu tamamilə oxumadığıma görə o qədər də məyus deyiləm, ən çox ona görə kədərlənirəm ki, dünyanın bütün kitabxanalarını belə qısa ömürə yerləşdirmək mümkün deyil və s. və i.a. Təcrübə çatışmazlığı – labüd məsələdir, əgər mən Coysu oxuyuramsa, avtomatik olaraq başqa bir kitabı qurban verməli oluram və əksinə və s. və i.a. Kiçilmənin hiss olunması qat-qat daha kəskindir –

Bu, bilirsiniz nəyə oxşayır: sanki, havada sənin başının, baxışlarının ətrafında xətlər var – baxışlarının yubandığı zonalar sənin iyilmə duyğun, sənin zövqündür – başqa sözlə, hər kəsin kənardan qoyulan qadağaları var – və sən bu qadağadan kənara çıxma bilmirsən, sənə elə gəlir ki, hansısa bir şeyi tam qəbul etməsən, bu şeyinsə aysberg kimi çox az bir hissəsi üzdedir, onun yerdə qalan nəhəng hissəsinə isə batmış «Titanik» kimi əlin çatmır. Ah, bu Oliveyra, misalsız yaşaya bilmir.

Gəlin ciddi danışaq. Osip lampanın üzərindəki quru yarpaqları, sadəcə, ona görə görmədi ki, onun hüdudu lampanın müəyyənləşdirdiyi qadağadan daha dardır. Etyen onları çox yaxşı gördü, ancaq onun hüdudu, əksinə, mənim dilxorluğuma və Pola ilə olan əhvalata görə çaşqın durumuma diqqət etməyə imkan vermədi. Lakin Osip bunu dərhal sezdi və mənə hiss etdirdi. Biz hamımız beləyik.

Mən yalançı ayaqlarını çıxararaq qidanı qamarlayan amyöb tipində bir adamam. Yalançı ayaqlar uzun və gödək olurlar, onlar tərpənir, dairəvi hərəkətlər edirlər. Günlərin bir gününü onların hərəkət nizamı möhkəmlənir (bu, elə formalaşmış insanın yetkinliyidir). Bir tərəfdən o, xeyli kənara uzana bilir, digər tərəfdən isə burnunun ucundakı lampanı görə bilmir. Və burada artıq heç bir şey etmək mümkün deyil, birinin, cinayətkarlar demişkən, burada bəxti gətirir, o birinin – orada. Və insan tam əminliklə yaşayır ki, maraqlı heç bir şey onun əlindən sürüşüb çıxmayacaq, nə qədər ki, kənara qəfil sıçrayışı bir anlıq da olsa (təəssüf ki, belə qısa görməyəcək, başa düşməyə macal da tapmayacaq ki nə məhz –

onun kiçilməsini, qeyri-normal yalançı ayaqlarını aşkar edəcək və şübhə yaranacaq ki, orada, uzaqda, mənə yalnız

təmiz havanın göründüyü yerdə – yaxud bu şübhələrdə, bu seçim ayrıcında, mən özüm mənə məlum olmayan həmin o digər gerçəklikdə –
gözləyəcəyəm və səylə ümid edəcəyəm.

(Süita)

Gete kimi individumlar bu cür artıq təcrübəyə malik olmamalıdırlar. Qabiliyyətlərinə və qətiyyətlərinə görə (dahi olmaq – dahiyənə seçmək və duymaq deməkdir) onların yalançı ayaqları bütün istiqamətlərdə maksimal dərəcədə uzanır. Onlar ətrafda, vahid radiusda olan hər şeyi ələ keçirir, onların hüdudu – onların ruhən nəhəng sahəyə yayılmış dərisidir. Düşünürəm ki, onlar nəhəng sferalarının xaricindən başlanan şeyi arzulamağa ehtiyac duymurlar. Elə buna görə də onlar klassiklərdir, çə.

396

Ancaq naməlum *uso nostro*¹ amyöbün üzərinə hər tərəfdən gəlir. Mən çox şey bilərəm və müəyyən planda çox yaşaya bilərəm, onda mənə ən zəif yerimdən *başqası* yaxınlaşır və öz soyuq barmaqlarıyla başımı qaşır. Bəla burasındadır ki, o qaşır, ancaq məndə qaşınmır, gicişmə başlayanda isə – mən bilmək istərdim – ətrafda hər şey tam, möhkəm və bütün lazımı yarlıqlarla qurulmuş, düzəldilmiş görünür və mən düşünməyə başlayıram: görsən, bütün bunlar yuxu deyil ki, mənə belə də yaxşıdır, məndə hər şey qaydasındadır və təxəyyülə uymamalıyam.

(Sonuncu süita)

Təxəyyülü həddən artıq çox tərifiyəblər. Bu zavallı isə yalançı ayaqlardan bircə santimetr də uzağa gedə bilmir. Bu həddə qədər böyük rəngarənglik və fəal həyat var. Rilkenin başının üzərində hiss etdiyi kosmik küləklərin əsdiyi başqa fəzada isə yaxşısı budur, qoy Təxəyyül Ledisi gəzişməsin. Ancaq *detto*².

(-4)

¹ *Burada: nəzərdən keçirdiyimiz (lat.)*

² *Dedi. (ital.)*

Qəzet və jurnallardakı ədəbi məqalələrə bənzər həyatlarda başlanğıc – dəbdəbəli, son isə haradasa – otuz ikinci səhifədə diş məcunu satışı elan və reklamlarının arasında itib-batmış zəif quyruqdur.

(-150)

Klubda iki nəfərdən başqa hamı təsdiq edirdi ki, Morellinin söylədiyi hətərən-pətərən sözlərdənsə, yazdığı sitatlar əsasında dərk etmək daha asandır. Vonq Fransadan ayrıldığı axırıncı dəqiqəyədək (polis onun *carte de sejour*-nu təzələmək istəmədi) deyirdi ki, əgər Povel və Berjenin aşağıdakı iki sitatı aşkar olunubsa, qocanın hoqqabazlıqlarını çox da çeynəmək lazım deyil.

«Ola bilər, insanda elə bir yer var ki, oradan reallığı bütövlükdə qəbul edə bilər. Bu hipoteza sayıqlamaya bənzəyir. Ogüst Kont deyirdi ki, ulduzların kimyəvi tərkibi, yəqin ki, heç vaxt öyrənilməyəcək. Bir il sonra Bunzen spektroskopu kəşf etdi».

.....

«Dil də, təfəkkür kimi, baş beynimizin ikiqiymətlik prinsipi əsasında fəaliyyətinin nəticəsidir. Biz hər şeyi «hə»yə və «yox»a, müsbətə və mənfiyə bölürük (...) Mənim dilimin isbat etdiyi yeganə şey lənglikdir, onunla biz ikiqiymətliklə məhdudlaşan dünyanı təmsil edirik. Dilin qüsurlu olduğu aşkardır və o daim giley-güzar doğurur. Belə olduğu halda təfəkkürün özünün ikiqiymətlik prinsipi əsasında qüsurlu - luğu haqqında nə demək olar? Beləliklə, varlığın daxili mahiyyəti, cisimlərin mənası gözdən yayınır. Işığın daimi və eyni zamanda dəyişən optik şüalanma olduğunu, benzol molekulunun bir-birini itələyən ikiqat rabitəyə malik altı atomdan ibarət olduğunu kəşf etmək olar: bütün bunlar yolveriləndir, ancaq dərk edilən deyil; araşdırılan köklü strukturlardakı

gerçəkliyi öz şəxsi strukturuna daxil etmək mümkün deyil. Buna nail olmaq üçün hər şeyi kökündən dəyişmək lazım idi, lazım idi ki, baş beyində başqa, fərqli mexanizmlər fəaliyyətdə olsun və təfəkkürün ikiqiymətlik prinsipi həmin köklü strukturların formalarının daxil olduğu və qəbul edilməz ritmlərini qəbul edən anoloji təfəkkürlə əvəzlənsin...»

«*Le matin des magiciens*»¹.

(-78)

87

1932-ci ildə Ellinqton «*Baby when you ain't there*»²ni, özünün ən az təriflənən və hətta sadıq Barri Ulanovun xatırlamağa belə layiq görmədiyi əsərini yazdı. Təəccüblü olsa da, Kuti Uilyams quru səslə oxuyur:

398

*I get the blues down North,
The blues down South,
Blues anywhere,
I get the blues down East,
Blues down West,
Blues anywhere.
I get the blues very well
O my baby when you ain't there
Ain't there, ain't there*³.

Görəsən, niyə hərdən «Mən bunu sevirəm» demək lazım gəlir? Mən o blyuzları, küçədə görünüb yox olan o surəti, o kasıb, qurumaqda olan şimal çayını sevirdim. Sanki, bizim hamımızı süpürüb atacaq qara heç nəylə mübarizəyə şahid durursan. Havada isə hələ də bu ovuntuların ətri qalıb:

¹ "Səhrəbazların səhəri" (fr.)

² "Sən yanımda yoxsansa" (ing.)

³ Cənub da iyrəncdir,
şimal da,
bütün dünya mənə iyrəncdir.
Şərq də iyrəncdir,
Qərb də,
Bütün dünya mənə iyrəncdir.
Mən iyrənirəm
Sən yanımda yoxsansa,
Yoxsansa, yoxsansa (ing.).

Lesbiyaya məxsus sərçəcik, yaddaşda kiçik, ətirli bir yer tutan bir neçə bluz, qravüralar və press-papye.

(-105)

88

– Ayağını tərپətmə, çə, yoxsa iynəni qabırğana batıram, – Treveler dedi.

– Yaxşısı budur, sarı rəngdən danış, – Oliveyra dedi.
– Mən gözlərimi yuman kimi hər şey kaleydoskopə görünür.

– Bütün sarılar, – Treveler onun ombasını pambıqla silərək dedi, – bütün sarıların işinə baxan Milli Korporasiyanın sərəncamındadır.

– Sarı tüklü heyvanlar, sarı güllü bitkilər və sarı minerallar, – Oliveyra itaətkar ibarətlə söylədi. – Məgər belə deyil? Cümə axşamı bizdə modaya ayrılıb, bazar günü işləmirik, şənbə günü səhərdən-axşamadək baş verən metamorfoza – insanlar son dərəcə rahat olurlar. Sən məni ele incidirsən ki, sadəcə, dəhşətdir. Mənə sarı metal yeritmişən ki?

– Distillə olunmuş sudur, – Treveler dedi. – Sənsə bunun morfi olduğunu düşünməlisən. Sən tamamilə haqlısan, Seferinin dünyası yalnız öz qanunlarını müqəddəs tutanlara qəribə görünə bilər, başqaları onların vecinə deyil. Ancaq bir fikirləş, səkidən körpüyə birçə addım atan kimi gör hər şey necə dəyişir və...

– Sarılardan pampalara¹ keçməyin heç bir fərqi yoxdur, – Oliveyra dedi. – Nəsə məni yuxu basır, çə.

– Bu, yuxu dərmanındandır. Şəxsən mən sənə məmnuniyyətlə başqa bir şey vurardım ki, daha da diribaş olasan.

– Yatmazdan qabaq mənə bir şeyi izah elə.

– Sənin yatacağına inanmıram, ancaq de görüm.

(-72)

89

Lisenziat Xuan Kuevasın iki məktubu vardı və onları hansı qaydada oxumaq barədə mübahisələr kəsilmək

¹ Cənubi Amerikada yaşayan hindu tayfası

bilmirdi. Birinci məktub lizenziatın «dünya hökmranlığı» adlandırdığı şeyin poetik ifadəsiydi; ikincisi də Santa-Dominqodakı müəssisədən olan makinaçıya diktə olunmuşdu və birincinin məcburi təmkinliliyi üzündən revanş götürmüşdü:

Bu məktubun istənilən qədər surətini çıxarmaq olar, xüsusilə də mahiyyətə murdar donuz və beynəlxalq çaqqal sürüsü olan BMT və dünya hökumətlərinin üzvləri üçün. Santa-Dominqodakı müəssisə bir tərəfdən gurultulu faciədir, digər tərəfdənsə o, mənim xoşuma gəlir, ona görə ki, mən tarixin nəhəng daşlarını ata bilirəm.

Bu daşlar arasında aşağıdakılar ola bilər:

400

Roma Papası – Tanrının heç bir nümayəndəsi-filanı deyil, tarixin ən nəhəng donuzudur; Roma klerikalizmi – xalis şeytan pox-püsürüdür; bütün Roma məbədlərini yerlə bir etmək lazımdır ki, insanların qəlblərinin dərinliyində yalnız İsa Məsih işığı parlasın, onların ürəyinə həm də bütün dünyanın işığı düşsün, mən bunu ona görə deyirəm ki, əvvəlki məktubu gözəl bir senyoritanın iştirakı ilə yazdığımdan çox şeyi açıq və kəskin deyə bilmədim, çünki senyorita mənə süzgün baxışlarla baxırdı.

Cəngavər lizenziat! Kantın qatı düşmənidir. O, «dahi humanist çağdaş dünya fəlsəfəsi yaratmaqda» israr edir və deyir:

Roman daha psixoloji-psixiatrik olmalıdır, başqa sözlərlə, ruhun əsl mənəvi elementləri müasir dünya psixiatriyasının nailiyyətləri səviyyəsində olmalıdır...

Qüdrətli dialektik arsenal zaman-zaman kənara çəkilib və onda dünyada dini hökmranlıq sürünməyə başlayıb:

Bundan belə və həmişə bəşəriyyət iki böyük vəsiyyətin göstərdiyi yolla gedəcək və dünyanın ən sərt daşları belə parlaq şüanın altında mum kimi yumşalacaq...

Əla şairdir!

Dünyanın bütün daşlarının səsi dünyanın bütün şələlələrində və dərələrində guruldayır, incə güümüşü zəng səsiylə cingildəyərək qadınlara və Tanrıya hədsiz sevgilərini izhar edirlər...

Birdən arxetipik görüntü meydana çıxır:

Kosmos və Yer – Tanrının hər yerdə mövcud olan, başını döndərüb qaranlıq dünyanı alovlar içində görə mələk sifətində Əhdi-Ətiqədə simvolik surətdə əks olunan və sonradan kondensasiya edilmiş materiyaya çevriləcək xəyali obrazıdır, mən, əlbəttə, Əhdi-Ətiqədə olan o yeri əzbər bilmirəm, ancaq orada, təxminən belə deyilir: Kainat, sanki, öz işıqlı üzünü kainat enerjisinin orbiti kimi Günəşin ətrafında duran Yerə sarı döndərib... Bütün Bəşəriyyət, bütün xalqlar da eynilə bunun kimi öz bədənlərini, öz qəlblərini və öz başlarını döndərməlidirlər... Çünki Kainat və bütün dünya Yerini bütün qanunlarını İsanın ayaqları altına sərərek ona tərəf dönüb...

Beləliklə də:

...bizə də qalır, xalqların qəlblərinin dərinliklərini işıqlandıran rəngarəng alovlardan ibarət kainat işığı kimi...

Pis odur ki, birdən-birə:

Xanımlar və cənablar! Bu məktubu dəhşətli səs-küy içərisində yazıram. Lakin mən yazıram, ancaq siz heç biriniz başa düşməyəcəksiniz ki, DÜNYA HÖKMRANLIĞININ daha mükəmməl yazılışına və ümumdünya anlaşmasına nail olmaq üçün mənə hərtərəfli yardım göstərməlisiniz, ona görə ki, bütün sətirlər və bütün hərfər bu cəfəngiyatın, onun yalançı anasının, it uşaqlarının anasının əvəzinə öz yerlərində dayanıblar, uşaqların da anası belə-belə olsun.

Ancaq eybi yoxdur. Növbəti sətirdə yenidən ekstaz var:

Dünyalar necə də gözəldir! Onlar da bütün xalqların qəlbindəki gözəl qızılğüllərin mənəvi işığı kimi çiçək açsın...

Məktub da sonda bir neçə maraqlı məqamı nəzərə almasaq, eyni rəngli çalarlarla başa çatırdı:

...Mən inanıram ki, İsanın dünyanı saran işığı kimi Kainat da təmizlənəcək, bəşəriyyətin hər bir çiçəyi özünün saysız-hesabsız ləçəkləriylə təmizlənəcək və dünyanın bütün yollarına əbədi işıq salacaq; onlar DÜNYA HÖKMRANLIĞININ işığıyla təmizlənəcəklər. Deyirlər, sən daha məni sevmirsən və indi səni başqası cəlb edir. – Dərin hörmətlə. Meksika, Fed. d. 20 sentyabr, 1956-cı il. – 5 may küç., 32, 111-ci Bina. «Paris», Lis. XUAN KUEVAS.

(-53)

90

402

O günlər şübhələr ona əzab verirdi, hər şeyi çeynəyib-cürütmək zərərli vərdişi onu lap cana yığmışdı. O, durmadan suallar sualını götür-qoy edir və Sibillayla Rokamadurun günahı ucbatından yaşadığı qarışıq vəziyyətin onu necə düyünə saldığı üzərində baş sındırırdı. Çıxılmaz vəziyyətə düşən Oliveyra bir kağız götürüb, üzərində düşüncələrinin ətrafında dolaşdığı böyük sözlər yazdı. Məsələn: «suallar sualı» və ya «düyün». Bu, şaqqanaq çəkib gülmək və növbəti mateni ləzzətlə içmək üçün yetərliyi. «İnsan, – Oliveyra yazırdı, – mən və odur». Oliveyranın bu yazılı işarələrə müraciəti başqalarının penisillinə müraciətinə bənzəyirdi. Bu əlac onun yaxşı düşünməsinə, ürəyinin rahatlanmasına kömək edirdi. «Qanunlar qanunu – şar kimi şişirtməyin», – Oliveyra öz-özünə deyirdi. Bundan sonra rahat düşünə bilər və sözlər onunla zarafat etməzdi. Ancaq irəliləmələr sırf metodik idi, ona görə ki, suallar sualının özü toxunulmamış qalırdı. «Kim deyirdi ki, oğlum, axırda sən metafizik olacaqsan, – Oliveyra təəccübləndi. – Əgər üçtaylı dolaba müqavimət göstərmək lazımdırsa, çə, heç olmasa, gecə yuxusuzluqlarının şahidi olan tumbaya razı ol». Ronald onu anlamadığı siyasi işlərə çağırmaq üçün gəlirdi və onlar bütün gecəni (onda Sibilla hələ Rokamaduru kəndə aparmamışdı) Arcuna ilə Vozniçi kimi nəyi seçmək barədə mübahisə edirdilər: fəaliyyəti, yoxsa passivliyi, gələcək – ictimai məqsədlər güdən hər cür fəaliyyəti daim şantaj edən bu arqument naminə indiylə risk etməyə dəyərmə, eyni zamanda, risk bu riskə gedən şəxsiyyətin acizliyini nə dərəcədə malalaya, onun gündəlik davranışındakı gündəlik əclafıqları necə ört-basdır edə bilər.

Oliveyranı qiyamçı əlcəzairililərin hərəkatının dəstəkləməsinin zəruriliyinə inandıra bilməyən Ronald burnunu sallayıb gedərdi. Oliveyranın isə bütün günü ağzından iyrenc dad getmirdi, çünki Ronald «yox» demək, bunu öz-özünə deməkdən qat-qat asan idi. O yalnız bircə şeyə əmin idi: satqınlıq eləmədən tabe olduğu və Parisə gəldiyi gündən içində yaşadığı passiv gözləmədən imtina etmək olmaz. Yüngül fədakarlığa uyaraq küçələrə plakat yapışdırmağa yollanmaq onunçün fani dünya işlərindən idi; hər şey, sanki, onun cəsəətini böyük suallara tapdığı cavablardan daha yüksək qiymətləndirəcək dostlarla münasibət planına keçirdi. O, hər şeyi mənasız-zaman və mütləq nöqtəy-nəzərdən ölçərək birinci halda səhv etdiyini və hədəfi ikincidə vurduğunu hiss etdi. Onun Əlcəzairin müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparmaması, irqçiliyə qarşı çıxmaması pis idi. Ancaq o tamamilə doğru olaraq yüngül kollektiv fəaliyyətlər uyuşdurucusundan imtina edərək, suallar sualı üzərində baş sındırır, eyni zamanda dörd, ya beş uc gizlə-nən, yaxud əksinə sallanan kələf kimi otərəf-butərəfə diyirləndərək yenidən öz acı matesi ilə təkbətək qalır.

Hər şey qaydasındadır, bəli, etiraf etmək lazımdır, onun xarakteri ayaqqabı altı kimidir – «Bhaqavadgita»ya bənzə-yən istənilən hərəkat dialektikasını əzir. Mateni özü dəmlə-sin, yoxsa Sibillaya dəmlətdirsən – burada şübhə yeri yox idi. Ancaq yerdə qalan hər şey çoxmənalıydı və dərhal antaqonist izahlar doğururdu; bir tərəfdən – xarakterin passivliyi, digər tərəfdən isə – maksimal azadlıq və bıkarlıq; prinsiplərin və əqidənin olmamasına görə (tənbəlliyin nəti-cəsində), o, həyatın öz mehvəri olduğunu daha kəskin hiss etdi (necə deyərlər, yelqovanın hiss olunması) və tənbəl-likdən nədənsə imtina etməyi, ancaq bundan imtina nəti-cəsində yaranan boşluğu qat-qat daha açıq, azad, necə deyərlər, daha ekumenik¹ şüurun və ya instinktin təsirilə azad şəkildə seçilmiş yeni bir şeylə doldurmağı bacardı.

«*Instinkt ekumenikdir*», – Oliveyra ehtiyatla dedi.

Bundan başqa, fəaliyyətin mənəvi faydası nədədir? Sin-dikalistlərin² hərəkatına bənzəyən sosial fəaliyyətlər tarixi

¹ Ekumenik – ümumdünya; bütün xristianları birliyə çağırır

² Sindikalist – həmkarlar təşkilatları tərəfdarı

404

zəmində özünü artıqlamasıyla doğruldu. O kəslər xoşbəxt-dirlər ki, tarixdə yaşayıb ölüblər. Fədakarlıq, demək olar ki, həmişə dini köklərə malik fəaliyyət xarakteri daşıyır. Xoşbəxt o kəslərdir ki, ona yaxın olanı özü kimi sevib. Hər necə olsa da, Oliveyra öz «mən»i üçün bu yolu inkar edirdi. Başqasının ağına bu xeyirxah soxulma, nəticə etibarilə onu atanı zənginləşdirəcək, ona insanlıq və müqəddəslik verəcək bu ontoloji bumeranq nəyə lazımdır. Başqasının hesabına həmişə müqəddəs olmaq olar və s. və i.a. Bu cür fəaliyyətin, özünə qarşı çıxmağın nə mənası vardı, ancaq o, özünə inanmayaraq bundan imtina etdi. O, satqınlıqdan – əgər plakatların yapışdırılmasına və ya başqa bir kollektiv fəaliyyətə razı olsa, baş verəcək satqınlıqdan qorxurdu; iş zövqü, gündəlik sevinclər, vicdan rahatlığı, borcun yerinə yetirilməsi duyğusu şəklində olan satqınlıq. O, Buenos-Ayresdə də, Parisdə də çox şeyə qadir olan və məsələn, şam yeməyinin ortasında yerindən sıçrayıb iclasa getməklə və ya hansısa tapşırığı yerinə yetirməklə onların gözündə «mübarizə» aparın və günahlarını yuyan xeyli kommunist tanıyırdı. Bu adamların ictimai fəaliyyəti ciddi şəkildə alibiyyə və bəhanəyə söykənirdi, bu, eynilə həyatda zəruri olan işlərlə məşğul olmaq istəməyən analar üçün uşaqların tez-tez bəhanəyə çevrilməsinə bənzəyirdi, erudisiya və gözlərin ətrafındakı halqalar isə qonşu məhəllədə yerləşən həbsxanada günahsız insanların edam olunmasını görməmək üçündür. Saxtakar fəaliyyət, demək olar ki, həmişə diqqəti cəlb edib və hörmətə layiq bilinib, şərəfləndirilib, sonda isə – at heykəli şəklində abidə olub. Ona girmək bir cüt çək-məyə girmək qədər asandır, o hətta tərifə də layiqdir («Yaxşı ki, əlcəzairilər, hər halda, müstəqilliyə nail oldular, biz bunda onlara bir az kömək etdik, – Oliveyra düşündü»); satqınlıq, hər zamankı kimi, əyalətin xeyrinə mərkəzdən imtina olub və eyni fəaliyyətlə məşğul olan başqa insanlara qarşı gözəl və fərəhli qardaşlıq duyğusu oyandırır. Ancaq harada ki, bəlli insan tipi özünü faciə qəhrəmanı kimi göstərə bilər, Oliveyra, əvvəlcədən də məlum olduğu kimi, ən iyrenc komediyaya məhkum idi. Bir halda ki belədir – iştirak edib günaha batmaqdan, etmədən günaha batmaq yaxşıdır. Aktyor olmaq parterdən imtina etmək deməkdir, o isə bütün hallarda birinci sıranın tamaşaçısıydı.

«Pis olan yalnız odur ki, – Oliveyra düşünürdü, – mən həm də fəal tamaşaçı olmaq istəyirəm, bütün bəlalər də bundandır».

«Mən – fəal tamaşaçıyam. Bu məsələ öyrənilməlidir». Bəzən birdən-birə bəzi rəsmlər, bəzi qadınlar, bəzi şeirlər ona ümid verirdilər ki, nə vaxtsa o da özüylə barışa biləcəyi və özünə qarşı bu cür nifrət və inamsızlıq duymayacağı xoşbəxt zonaya gedib çıxacaq. Onun böyük bir üstünlüyü vardı – ən pis qüsurları, bir qayda olaraq, ona hələ yol olmayan, fəqət əsl yola doğru həqiqi yaxınlıq axtarışlarında kömək edirdi. «Mənim gücüm – mənim zəifliyimdədir, – Oliveyra düşündü. – Ən böyük qərarları mən həmişə qaçmağımı ört-basdır edərək qəbul etmişəm». Onun düzüb-qoşduğu şeylərin çoxu «*not with a bang but a whimper*»¹lə başa çatırdı, böyük partlayışlar, şiddətli bang isə küncə sıxışdırılmış siçovulun gəmirməsindən başqa bir şey ola bilməzdi. O biri isə zaman və məkan daxilində, ya da öz-özünə bitərək, heç bir zorakılıq olmadan, yorğunluqdan tənənəli surətdə fırlanırdı – onun bütün sevgi macəraları belə başa çatırdı – ya da sadəcə, yavaş-yavaş çıxıb gedirdi, eynilə, məsələn, dostunu daha az-az yoxlamağa, hansısa şairi daha az oxumağa, kafeyə getməməyə başladığın kimi – bir sözlə, sənə yaxınlaşan bir şeyi yavaş-yavaş irəli buraxırsan ki, ağırlı olmasın.

«Əslində, mənə heç nə ola bilməz, – Oliveyra düşünürdü. – Hətta başıma gül dibçəyi də düşə bilməz». O zaman bu narahatlıq bəs haradandır, əgər yalnız bu qeyri-bədnam ziddiyyət ruhu özünü bildirirsə, çağırış və fəaliyyət üçün niyə darıxırıq? Bu narahatlığın təhlilə uyacaq dərəcədə təhlili hansısa düzənin mərkəzdən kənarlaşdırılması, uzaqlaşdırılması düşüncəsinə gətirib çıxarırdı, ancaq bu düzənin nə olduğunu Oliveyra özü də bilmirdi. O, özünü tamaşaya baxa bilməyən gözübağlı tamaşaçı kimi təsəvvür edirdi: hərdənbir hansısa cümlənin daxili mənası, hansısa musiqinin əks-sədası ona çataraq kədər və narahatlıq doğururdu, çünki o hətta bu vəziyyətdə də onların əsl mənasını dərk etməyə və duymağa qadir idi. Belə anlarda o, özünü mərkəzə, guya ki, təkər topu olduğuna əmin olaraq yaşayanlardan qat-qat yaxın hiss edirdi, ancaq onun yaxınlığı

¹ Nə partlayış, nə hüçqırıq (ing.)

406

Tantal anı kimi mənasız idi, ancaq Tantalın taleyindən fərqli olaraq onun anı edam gücünə malik deyildi. Bir dəfə o, məhəbbəti, mürgü döyən gücləri həyata səsləyən mənəvi zənginləşmə vasitəsi kimi sınamışdı. Sonra anladı ki, onun sevgisindəki şey saf deyil, çünki özündə bu ümidi saxlayır, eyni zamanda, həqiqətən, sevən sevgidən başqa heç nə gözləmədən sevir və günün daha da maviləşməsini, gecənin daha da şirinləşməsini, tramvayın isə daha az narahat olmasını kor-koranə qəbul edir. «Mənsə hətta şorba yeməyi də dialektik prosedura çevirməyi bacarıram», – Oliveyra düşündü. O, öz sevgililərini ən sonda rəfiqələrinə, ətrafdakı gerçəkliyi özünəməxsus şəkildə müşahidə edən ortaqlarına çevirirdi. Əvvəlcə qadınlar həmişə ona valeh olurdular (o, valehedici idi), heyran olurdular (o da onlara vurulurdu), sonradan nəsə onları boşluqdan şübhələnməyə sövq edirdi. Onlar geriye atılır, o isə qapını açmaqla onların qaçışını asanlaşdırırdı: qoy gedib başqa yerdə oynasınlar. İki halda o, azca rəhmə gəldi və onlara illüziyalar buraxmadı ki, onu başa düşsünlər, ancaq nəsə ona gizlicə söyləyirdi ki, bu mərhəmət həqiqi deyil və daha çox onun şəxsi eqoizminin, tənbelliyinin və vərdişlərinin bayağı təzahürünə bənzəyirdi. «Mərhəmət məhv edir», – Oliveyra düşünür və onları buraxırdı, sonra isə tezliklə unudurdu.

(–20)

91

Masanın üzərinə kağızlar səpələnib. (Vonqun) əli. Bir səs tələsmədən, dili topuq vura-vura oxuyur, «l»-lər ilişir, «e»lər anlaşılır. Eskizlər, kartoteka kartoçkalrı, bəzilərinə yalnız bircə söz, hansısa dildə bir şeir misrası var, qısaı, yazıcı mətbəxi. O biri əl (Ronaldın). Oxumaq bacaran adamın ciddi səsi. Günahkar vəziyyətdə daxil olan Osip və Oliveyra ilə salamlışırlar (qapını onlara Bəps açır, onun hər əlində bir bıçaq var). Konyak, qızılı işıq, divarlarda müqəddəs priçastıyanın ləkələnməsi əfsanəsinin təsviri, de Stalin rəsmi. Plaşları yataq otağına da qoymaq olar. Yataq otağının baş tərəfində qusar formasında olan manekenlə məftil və karton doldurulmuş yeşik qalağının arasında Brankuzinin heykəltəraşlıq işləri (ola bilər). Stul çatışmır,

Oliveyra iki kətıl gətirir. Sakitlik yaranır, Jenenin sözləriylə desək, bu sakitliyi yalnız yaxşı tərbiyə görmüş adamların salonda kiminsə səssizcə qaz buraxdığını hiss etdikləri vaxt yaranan sükutla müqayisə etmək olar. Etyen qovluğu açır kağızları çıxarır.

– Biz qərara gəldik ki, sən gələndək onları sahmana salaq, – o deyir. – Yalnız bir-iki kağıza baxmışıq. Bu başiboş, gül kimi qayğanağı zibil vedrəsinə atdı.

– O iylənmişdi, – Bəps dedi.

Qreqorovius titrədiyi hiss olunan əlini qovluqlardan birinin üzərinə qoyur. Bayırda dəhşətli soyuq var, ona ikiqat konyak süzün. İsti işıq isidir, qovluq da yaşıldır, bir sözlə, Klub. Oliveyra masanın ortasına baxır, siqaretin külü düşərək külqabının dibinə yığılan kül topasını bir az da böyüdür.

(–82)

İndi başa düşürdü ki, ən yüksək qabarma anlarında o heç vaxt dalğaların darağı altına baş vurmağı və görünməmiş dərəcədə coşan qanının arasından keçərək heç bir şey olmamış kimi üzə çıxmağı bacarmayıb. Sibillanı sevmək onun üçün aydınlaşacağı gözlənilməyən bir ayin idi; söz və hərəkət yaradıcı monotonluqla yoğrulurdu, ayın işıqlandırdığı döşəmədə bövlərin özünəməxsus yapışqan rəqsi, əks-sədada uzun bir oyun. O isə hələ də bu fərəhli sərxoşluqdan nəşə gözləyirdi – görəsən, yuxudan qəfil oyanıb ətrafındakı hər şeyin yaxşı olduğunu görsəydi, necə olardı, vacib deyil nəyi: mehmanxana otağının divar kağızlarını, yaxud öz hərəkətlərinin səbəblərini – gözləyirdi və başa düşmək istəmirdi ki, gözləməklə özünü məhdudlaşdıraraq bütün real imkanları məhv edir, sanki, özünü məhdud və dəyərsiz olan bugünkü günə öncədən məhkum edirdi. O, Sibilladan Polaya, bir yataqdan digərinə keçdi, bu zaman Sibillanı incitməyərək, ondan inciməyərək və özünü o qədər də çətinə salmadan Polanın çəhrayı qulaqlarını sıgallayaraq Sibillanın həyəcanlandırıcı adını pıçıldadı. Pola ilə uğursuzluğa düşər olmaq bu sıradan olan uğursuzluqların üzərinə birinin də əlavə olunması, öz-özlüyündə gözəl olan bir oyunu uzuzmaq demək idi, eyni zamanda, Sibilla ilə olan

macəradan da peşmançılıq hissi, xoşagəlməz çöküntü və ağzının küncündə dan yeri qoxusu verən siqaret kötüyü qalmışdı. Ona görə də o, Polanı da Valett küçəsindəki həmin otele apardı. Orada onları gülərlə və anlayışla salamlayan həmin qanını yenə gördülər, yəni, guya, belə zibil havada başqa nəylə məşğul olmaq olar. Yenə də şorba qoxusu gəlirdi, ancaq xalçadakı göy ləkəni təmizləməyə imkan tapıb yeni ləkələr üçün yer hazırlamışdılar.

– Burada niyə? – Pola təəccübləndi. O, sarı örtüyü, bozarıb kif atmış otağı, tavanın altındakı çəhrayı abajuru nəzərdən keçirdi.

– Buradamı, oradamı...

– Əgər pula görərsən, mən elə-belə soruşdum, əzizim.

– İyrənersən, de, başqa yerə gedək, sevgilim.

– Yox, iyənmirəm. Ancaq bura yaxşı deyil. Bəlkə də...

408

Onun əli Oliveyranın əlini onların hər ikisi əyilib örtüyü qaldırarkən tapdı. Və bütün axşamı yenidən, bir də, neçənci dəfə ironik və həyəcanlı halda, öz bədənini müşahidə edən şahid kimi bu mərasimin cəlbədicisi və ümitsiz peripetiyalarında gözlənilmədən iştirak edirdi. Şüursuz olaraq Sibilanın ritmlərinə öyrəşən Oliveyra birdən-birə yeni dənizə baş vurmuşdu və fərqli dalğalar onu avtomatik vərdişlərindən qoparıb, qarşısını kəsir, sanki, tənhalığın dolaşq xeyallarından məhrum etməyə hazır idilər. Bir dodağı o birinə dəyişmək, yumulu gözlərinlə əlinin elə indicə gəzdiyi boyunu axtarmaq nə qədər cazibədar və nə qədər kədərli, qəflətən hiss edirsən ki, əlinin altında başqa bir zəriflik var və o daha möhkəmdir, vətərləri azca gərilib, yəqin ki, o, öpmək, ya da yüngülcə dişləmək üçün qalxmaq istəyir. Bədəninin hər anı şirin bir yadlıq hiss edir, öncə lap yanında olan ağzını tapmaq üçün həmişəkindən bir az çox yaxınlaşmaq, yaxud başını aşağı salmaq lazımdır, o qədər də bərk olmayan budlarını tumarlayır, cavab nəvəzi gözləyirsən, ancaq almırsan, indi hər şeyi yenidən düşünməyin zərurətini anlayanadək dağınıq halda təkid edirsən, axı hələ yeni qanunlar formalaşmayıb, yeni kod və şifrə kəşf etmək lazımdır, onlar başqa cür olacaq və tamamilə başqa məna kəsb edəcəklər. Çəki, qoxu, gülüş və ya xahiş intonasiyası, ritmlər və ehtiraslar – hamısı eynidir və hamısı tam fərqlidir, hər şey yenidən doğulur, baxmayaraq ki bütün bunlar

ölməzdir, məhəbbət uydurma oyun oynayır, öz-özündən qaçır və qorxmuş spiralın yeni burumunda geri qayıdır, köksündə başqa cür oxuyur, dodaqların öpüşə başqa cür uzanır, yaxud, sanki, uzaqdan öpür. Əvvəlcə qəzəb və həyəcan dolu anlar indi qayğısız oyun və şadlıqla doludur, yaxud da əksinə, əvvəllər yuxunun əldən saldığı dəqiqələr indi şirin mızıltılara və nəvazişkar səfehliklərə çevrilmişdi; indi sən daim gərginsən və hiss edirsən ki, ürəyində nəse deyilməmiş bir şey zoğ vermək istəyir, nəse tamahkar qəzəb kimi bir şey. Yalnız həzzin son həyəcanı həminkidir, ona qədər və ondan sonra dünyada olanlarsa darmadağın oldular, odur ki hər şeyə yenidən ad vermək lazımdır, bir-birinin ardınca bütün barmaqlara da, dodaqlara da, ayrı-ayrılıqda hər bir kölgəyə də.

İkinci dəfə bu, Polanın Dofin küçəsindəki mənzilində oldu. Oliveyra onun bəzi cümlələrindən nə görəcəyini təsəvvür edirdi, ancaq gerçəklik təxəyyülündən bir qədər dərinə getdi. Hər şey öz yerindəydi və bu evdə hər şeyin öz yeri vardı. Müasir incəsənətin tarixi poçt açıqcaları vasitəsilə əlçatan formada təqdim olunmuşdu: birində – Kleye, birində – Polyakov, birində – Pikasso (bir qədər könül xoşluğu ilə), birində – Manessye, birində – Fotrye. Bir-birindən yaxşı düşünülmüş aralıqda bədii şəkildə divara vurulmuşdular. Kiçik dozada isə senyor Davidi – çətin deyil. Bir şüşə perno və bir dənə də konyak. Yataqda Meksika ponçosu. Arada Pola gitarada çalır – onun yayladakı əylən-cələrinin birindən qalma xatirə. Pola öz otağında lap Mişel Morqana oxşayırdı, ancaq qarabuğdayı. İki kitab rəfində Darrelin alınıb qaytarılmamış və qeydlərlə cızmaqara edilmiş «Aleksandr kvarteti», Dilan Tomasın dodaq boyası yaxılmış tərcümələri, «Two Cities»in, Kristiana Roşforun, Blondenin, Sarrotun (cırılmamış) bir neçə nömrəsi və «NRF» nüsxələri yerləşdirilmişdi. Yerdə qalan hər şey (fotoşəkillər, gündəlikdən qoparılmış vərəq, qurumuş çiçək) bu və ya digər dərəcədə Polanın intihar etmiş rəfiqəsini anaraq üzərində ağladığı yatağa aid idi. Artıq sonradan Polanın bəzi açıq-saçıqlıqları Oliveyraya qaribə görünmədi və onun daha mükəmməl həzlərə ilk yol açması onların gecəni, sanki, qumun sürünən yosunlu suların qarşısından asta-asta geri çəkildiyi çimərlikdə dolaşmasına gətirib çıxartdı.

Haçansa ilk dəfə onu zarafatla Pola – Parisin qütbü adlandırmış və bu, qızın xoşuna gəlmiş, onun «Pola – Parisin qütbüdür» pıçıldayan dodaqlarını nəvazişlə dişləyərək təkrar etmişdi, sanki, bu adı qəbul edib ona layiq olmağı arzulayırdı, Pola – Parisin qütbüdür, Polanın Parisi, neon reklamının yaşılımtıl işığı yanıb-söndü və sarı palma liflərindən olan pərdənin üzərində yenidən yandı, Pola – Paris, Pola – Paris, pərdə arxasında parıldayan reklamın ritminə uyğun həzzdən titrəyən çıpaq şəhər, Pola – Paris, Pola – Paris, hər dəfəsində daha sərbəst, artıq döşlər də heyrtləndirmir, qarnının cizgiləri də onu dəfələrlə sıgallayan əlin tanıdığı dəqiqlikdədir, heç bir qeyri-adi-qəribə şey yoxdur, nə əvvəl, nə də sonra, ağzını da öyrənib və tez tapa bilir, təkçə dili balaca və nazikdir, ağzının suyu azdır, dişləri iti deyil, dodaqları isə eynilə onun dodaqları kimi açıılır ki, o, dişinin ətinə toxuna bilsin, içeri girib azca konyak və tütün dadı verən bütün isti məsamələri dolaşsın.

(-103)

410

93

Ancaq məhəbbət elə bir sözdür ki... Ciddi əsaslar olmadan qızgın ehtiraslardan qorxan Moralist Horasio – bütün küçələrinin adından, bütün evlərindən, bütün mənzillərindən, otaqlarından, yataqlarından, bütün yuxularından, bütün huşsuzluqlarından və bütün xatirələrindən məhəbbət fişqıran bu şəhərdə özünü itirən bu qaraqabaq qəhrəman. Sevgilim, mən səni özümə görə, sənə görə, bizim ikimizə görə sevmirəm, mən səni ona görə sevmirəm ki, damarlarımda qanım qaynayır və məni səni sevməyə çağırır, mən səni ona görə sevirəm və istəyirəm ki, sən mənim deyilsən, ona görə ki, sən – o tərəfdəsən, o biri sahil dəsən və oradan məni özünə doğru tullanmağa səsləyirsən, ancaq mən tullana bilmirəm, çünki sənə nə qədər sahib olsam da, sən mənim içimdə deyilsən, mən səni tuta bilmirəm, sənin bədənindən, sənin gülüşündən o tərəfi dərk edə bilmirəm və bəzən məni sevdiyinə görə əzab çəkirəm («sevmək» – bu fel sənin necə də xoşuna gəlir, sən onu necə təmtəraqla boşqaba, döşəkağına salırsan, avtobusda düşürsən). Sənin körpüyə çevrilə bilməyən

sevgin mənə əzab verir, çünki körpü təkə bir sahilə söykənə bilməz, nə Rayt, nə də Le Korbüze bir sahilə söykənən körpü tikə bilməzlər və xahiş edirəm, mənə öz quş gözlərinlə belə baxma, səninçün sevgi proseduru çox sadədir və bu xəstəlikdən mənə nisbətən daha tez sağalacaqsan, halbuki sən də mənə mən səni sevdiyim kimi sevirən. Əlbəttə, sağalacaqsan, sən sadə və sağlam yaşayırsan, odur ki məndən sonra da sən kiminsə olacaq, kişi dəyişməklə lifçik dəyişməyin nə fərqi var ki. Bu məhəbbət-buraxılış, məhəbbət-bələdçi istəyən abırsız Horasionu dinləmək kədərlidir, elə bir məhəbbət ki, onunçün açar və tapança olsun və minlərlə Arqus gözü bölüb ona hər yerdə müntəzirlilik və musiqinin doğulduğu sükutu bəxş etsin və bu musiqinin atdığı kökdən söz çələngi hörmək mümkün olsun. Bu nə səfəhlikdir, axı bunların hamısı sən öz içində mürgü döyür, qalır yalnız yapon gülü kimi bir stəkan suyun içinə girmək, girən kimi yavaş-yavaş əlvan ləçəklər qabarıb-açılmağa, bükülüb-əyilməyə başlayacaq, öz gözəlliyini nümayiş etdirəcək. Sən mənə sonsuzluq bəxş edirsən, ancaq bağışla, mən onu götürə bilmirəm. Sən mənə alma uzadırsan, mənə protez çənəmi yataq otağında tumbanın üzərində unutmuşam. Dayan, bax belə. Kobud da ola bilərəm, təsəvvür edirsən? Yaxşı təsəvvür et, çünki bu, sənə baha oturacaq.

Niyə dayanasan? Qorxuram ki, saxtakarlıqla məşğul olam, bu elə asandır ki. Buradan fikri götürürsən, o biri rəfdən hissi və sözlərin, bu qara qancıqların köməyi ilə onları birləşdirirsən. Ümumiyyətlə, belə çıxır ki, mən səni öz bildiyim kimi sevirəm. O cümlədən səni arzulayıram. Nəticə: mən səni sevirəm. Mənim bir çox dostlarım beləcə yaşayırlar, hələ arvadlarını sevdiklərinə kor-koranə inanan əmimi və iki əmim oğlunu demirəm. Sözdən işə keçək, çə, adətən, *verba*¹-süz *res*² olmur. Bir çoxu məhəbbətin qadın seçib onunla evlənməkdən ibarət olduğunu düşünür. Seçirlər də, and içirəm, gözümle görmüşəm. Heç məhəbbət də seçmək olar, məgər məhəbbət səni həyatın ortasında qəfildən yaxalayıb yerə mıxlayan şimşək deyil? Deyə-cəksiniz ki, elə ona-görə-də-seçirlər-ki-sevsiñlər, mənə

¹ Söz (*lat.*)

² İş (*lat.*)

412

əksinə düşünürəm. Beatriçeni seçmirlər, Cülyettanı da seçmirlər. Axı konsert salonundan çıxanların başına tökülərək onları bir andaca təpədən-dırnağa isladan leysanı da seçmirlər. Mən də öz otağında oturub söz quraşdırıram ha, bu qara qancıqlar isə bacardıqları qədər qisas alırlar və masanın altından məni dişləyirlər. Necə doğrudur: masanın altında dişləyirlər, yoxsa masanın altından dişləyirlər? Nə fərqi var ki, onsuz da dişləyirlər. Niyə, niyə, *pourquoi, why, warum, perche*, niyə bu qara qancıqlardan bu qədər qorxuram? Fikir ver, onlar Neşin şeirlərində anlara çevrilirlər. Burada isə Oktavia Pasın ikicə sətrində, günəşin qızılı boyadığı baldırlar, unudulmuş anbar. Ancaq qadın bədənini Mari Brenvilye ola bilər, dan yerinin gözəlliyini seyr edərək dumanlanan gözlər isə asılan adamın əsməsinə məmnuniyyətlə baxan həmin optik cihazdan heç nəylə fərqlənmir. Mən sözlərin və mürəkkəbin proksenitizmindən qorxuram: dünyanın arxasını yalayan dillər dənizi. Sənin dilinin altında balla süd var... Hə, ancaq bir çəllək bal və bir qaşığı qatran, bir də bir vedrə ətri belə iyəndirəcək üfunətli milçəklər haqqında başqa bir ifadə də var. Daim sözlərlə müharibədə, əbədi müharibədə, axı bütün bunlar lazımdır, hətta ağılının ziddinə getməli olsan belə, bütün bunlar lazımdır axı, məsum xahişlərə qulaq asıb Röyter agentliyinin teleqramlarıyla, hörmətli qardaşımın məktublarıyla və kinofilmlər haqqında vird olunanlarla birlikdə xırtıldaayan kartof da almaq lazımdır axı. Çox maraqlıdır, Puttenham sözləri predmet, hətta öz, başqa həyatları olan canlı varlıqlar kimi qəbul edib. Mənə isə hərdən elə gəlir ki, onlar dünyanı yeyib-bitirəcək azğın qarışqalar selini doğururlar. Ah, kaş ki sükutun arxasında Ruh quşu olaydı... Loqos, *faute eclatante*¹. Rəssamlığın, rəqslərin, makrame və ya mücərrəd mimikanın köməyi ilə irqçiliyə başlamaq pis olmazdı. Onlar kökündə yalan gizlənən sözlərin qəsdən təhrif olunmasından yaxa qurtara bildilərmə? «*Honneur des hommes*»² və sairə. Bax belə, hər cümləni ləkələyən namus, namuslu qızlardan ibarət fahişə-xana kimidir, əgər belə bir şey mümkündürsə.

Məhəbbətdən – filologiyaya, hə və hə, Horasio. Günah - kar isə hər zaman Morellidir, o, sənə rahatlıq vermir, onun

¹ Qulaqbatırıcı yayınma (*fr.*)

² İnsan ləyaqəti, şərəf (*fr.*)

mənasız cəhdləri səni düşünməyə vadar edir, guya ki, itirilmiş cənnəti, zavallı preadamiti snək-bardan¹, qızıl əsrdən sellofan torbada qaytarmaq olar. *This is a plastic's age, man, a plastic's age*². Bu qancıqları yaddan çıxart. Yaxşı, cəhənnəm olsunlar, bizə düşünmək lazımdır, məhz düşünmək adlanan şey lazımdır, xüsusilə də: hiss etmək, möhkəmlənmək və ən qısa baş və ya budaq cümləyə qərar verməzdən qabaq nəyin necə olduğunu başa düşmək lazımdır. Paris – mərkəzdir, başa düşürsən, dialektikasız-filansız keçilməsi lazım olan mandaladır, o, praqmatik düsturların yalnız yolu bütünlüklə azmağa yaradığı labirintdir. Belə olduğu halda isə *cogito*³ belə lazımdır, sanki, Parisi ciyərlərinə çəkirsən, onun içinə girir və ona da sənə daxil olmağa icazə verirsən, qıساسı, loqos yox, pnevma. Argentinəli oğlan hər şeyin iki vur iki qədər aydın olduğu adı mədəniyyətlə silahlanmış halda okeanı üzüb keçdi; o, bu gün tələb olunan hər şeyi bilir, kifayət qədər geniş zövqə malikdir, bəşər övladı tarixinin ən nəhəng hadisələrindən xəbərdardır, bədii məsələlər, roman və qotika üslubları, fəlsəfi cərəyanlar, siyasi görüşlər barədə çox eşidib, «Şell Meks», fəaliyyət və düşünmə, kompromis və azadlıq, Pyerro della Françeska və Anton Vebern, kataloqlaşdırılmış texnologiya, «Lettera-22», «Fiat-1600», XVIII İohann haqqında məlumatı var. Çox gözəl, çox gözəl. Hələ Şerş-Medi küçəsində kitab mağazası, üzərimizə şığıyan isti dəli külək də vardı, axşamçağı da vardı, çiçəklərin tozlanma vaxtıydı və Söz də vardı (əvvəl Söz vardı) və özünü insan sayan insan vardı. Bu nə səfehlikdir, ilahi. O, kitab mağazasından çıxdı (yalnız indi başa düşürəm ki, bu – demək olar ki, metaforadır: o heç bir yerdən yox, məhz kitab dükənindən çıxır), biz bir-iki ağız deyişib adama bir qədəh *pelure d'oignon* içmək üçün Sevr-Babilin tinindəki kafeyə gedirik (bir halda ki məsələ metaforaya qədər gəlib çıxdı, onda mən – elə indicə gəlib çıxan zərif çini qab, EHTİYATLI OL, SINDİ-RARSAN, o isə – Babildir: zamanların kökü, ilk təməl, *primeval being*⁴, bütün başlanğıclardakı qorxu və həzz,

¹ Snək-bar – qəlyanaltı

² Bu, plastik əsridir, dostum, plastik əsri (*ing.*)

³ *Cogito ergo sum* – mən düşünürəm, buna görə də mövcudam (*lat.*)

⁴ İbtidai varlıq (*ing.*)

414

Atala romantizmi, əsl pələng yalnız ağac dalında gizlənilib). Beləliklə, Sevr və Babilistan adama bir qədər içməkçün getdilər, amma mənə, biz bir-birimizə baxmağa macal tapmamış bizdə bir arzu yarandı (yox, bu, sonradan Reomür küçəsində oldu) və unudulmaz bir söhbət oldu, mən – bir şeydən, o isə – başqa bir şeydən danışdı, ona görə də əllərimiz danışmağa başlayana, bir-birimizin əlini sıgallayana, bir-birimizə baxıb gülümsəyəne qədər danışığımız daim pauzalarla qırılırdı, sonra hərəməz bir «Qoluz» siqareti yandırdıq, bir-birimizdən alışdırıb ətrafa boylandıq, hər şeyə, hətta utandırıcı şeylərə razı və hazır gözlərimizlə hər şeyi yoxladıq. Paris isə elə indicə gəlmiş, həyata yenicə başlamış bizləri gözləyərək rəqs edirdi və ətrafdakı hər şeyin bizimçün adı yox idi, tarixi də yox idi (xüsusən də Babilistan üçün, zavallı Sevr isə var gücüylə özünü ələ almağa çalışırdı: Babilistanın bu tərzinə heyran olaraq qotikaya yarlıq yapışdırımadan elə-belə baxır, yaxud normand qaleralarının uzun burnuna baxaraq sahilə gəzişirdi). Sağollaşarkən biz özümüzü səs-küylü ad günündə dostlaşan və heç cür bir-birindən ayrılmaq istəməyən uşaqlar kimi hiss etdik, valideynlərimiz isə artıq əlimizdən tutub müxtəlif istiqamətlərə durtur, ürək şirin-şirin sancır və sən nəyi gözləyirsən: artıq bilirsen ki, onun adı Toni, o birininki isə – Luludur, vəssalam, ürək isə yetişmiş alma kimidir, bir də görəcəksən ki, qopub düşdü...

Ah, Horasio, Horasio.

Merde alors. Nə olsun ki? Mən oyunun bitməsi aydın olduğu halda kədərli final barədə deyil, o dövrlər haqqında danışiram, Sevr və Babilistanın mövcud olduğu dövrlər haqqında.

(- 68)

94

Morellinamə

Nəsr can ətindən bifişteks kəsilen tək hissələrə ayrılı bilər. Mən artıq bir neçə ildir ki yazdıqlarımın parçalanma əlamətlərini müşahidə edirəm. Məndə olduğu kimi, mənim prozamda da boğaz ağrısı, sarılıq, kor bağırsağ olur, fərq

ondadır ki, onun xəstəliklərinin nəticələri qat-qat ciddi olur. Hər şey çürüyəndən sonra qeyri-saf birləşmələr yoxa çıxır və kimyəvi cəhətdən saf olan natrium, maqnezium, karbon öz vəzifələrini yerinə yetirir. Mənim prozam sintaktik baxımdan çürüyür və bəsitliyə doğru – bununçün nə qədər zəhmət tələb olunur! – irəliləyir. Düşünürəm ki, mən buna görə artıq «hamar» yaza bilmirəm və başlayan kimi sözlər qabarmağa başlayır və – çatdıq. «*Fixer des vertiges*»¹ – çox gözəl. Ancaq mən hiss edirəm ki, elementlərə dayaq durmaq lazımdır. Şeyrlərdəki, romanlardakı, hekayələrdəki və ya pyeslərdəki bəzi situasiyalar bununçün mövcuddur. Qalan yerlərə, sadəcə, doldurmaq lazımdır, ancaq bu məndə pis alınır.

– Bəs elementlərin əsl mahiyyəti nədir? Ancaq karbon özlüyündə germanların tarixindən daha az diqqətəlayiqdir.

– Mən şübhə edirəm ki, haqqında danışdığım elementlər, sadəcə, *kompozisiyaya*, tərtibata daxil olan terminlərdir. Bu proses özünün son həddinə çatanda daha bəsit elementlər sahəsi açılacaq. Fikrimizi onların üzərində cəmləşdirək və əgər mümkündürsə, onlara çevrilək.

(-91)

95

Morelli gah bir, gah digər yazısında öz niyyətlərini maraqla bürüzə verir. O, qərribə anaxronizm nümayiş etdirərək o illərdə *beat generation*²-a gicikən kəpənəyindən az daxil olmayan dzen-buddizm kimi elmi və qeyri-elmi axtarışlarla məşğul olur. Onun anaxronizmi bunda deyildi, ondaydı ki, Morelli öz mənəvi ehtiyaclarında sanskrit dilindəki bir sözdən və konservləşdirilmiş pivədən eyni dərəcədə sərxoş olan kaliforniyalı gənclərə nisbətən daha radikal və daha gənc idi. Öz qeydlərindən birində o, Sudzukinin maneralarını bilavasitə öz daxili təcrübələrindən qaynaqlanan özünəməxsus haray və ya qışqırıq dili kimi qiymətləndirirdi. Bundan sonra müəllimlə şagird arasında rəşional qulaq və istənilən dualist və ya ikimənəli məntiq üçün tamamilə anlaşılmaz olan bir neçə dialoq nümunə göstərilirdi;

¹ Qabarmış aniliyi qeyd et (*fr.*)

² “Sındırılmış nəsil” (*ing.*)

şagirdlərin suallarına müəllimlərin cavabı, adətən, birincilərin başına taxtayla vurulması və ya bir bardaq soyuq su tökülməsi, təpiklə bayıra çıxarılma, yaxud ən yaxşı halda onların üzünə baxaraq öz suallarının təkrar olunmasıyla müşayiət olunurdu. Morelli, görünür, tamamilə mənasız görünən bu dünyada böyük məmnuniyyətlə vaxt keçirirdi, onun fikrincə, bu cür stereotiplər yüksək dərəcədə əyani dərs, şagirdin mənəvi gözünü açmaq və həqiqəti ona deməkçün yeganə vasitədir. Bu zorakı irrasionalıq ona *təbii* görünürdü, çünki o, Qərbin xarakterik xüsusiyyətlərini təmsil edən strukturları, insanın tarixi şüurunun hərləndiyi və diskursiv təfəkkürün (o cümlədən etik, hətta poetik duyğunun) seçim aləti olduğu mehvərləri dağıdırdı.

416 Bu qeydlərin tonu (qeydlər mnemotexnikaya, ya da hər hansı izah olunmayan başqa bir məqsədə hesablanmışdır), deyəsən, onu göstərir ki, Morelli məhz bu illərdə yazılmasına və çap olunmasına xeyli əmək sərf etdiyi bu işdə anoloji avantüraya yuvarlanmışdır. Onun bəzi oxucuları (elə özü də) təhkiyənin məntiqi sırasının diqqətdən kənar qaldığı bir roman yazmağa cəhd etmişdir. Və mürəkkəb qarşılıqlı fəaliyyətlər nəticəsində o, axır ki, metodu tapdı (istənilən halda təhkiyə tələb etməyən məqsəd üçün təhkiyə üsulu seçilməsinin əvvəlkitək mənasız görünməsinə baxmayaraq)*.

* Bəs niyə belə olmaz? Bu sualı Morelli özünə damaya aldığı səhifədə verir, həmin səhifədə tərəvəz siyahısı dairəyə alınıb, görünür, *memento buffandi*¹. Peyğəmbərlər, sufilər, qəlbin qaranlıqları: pritça və ya qarabasma formasında yazılmış hekayədə sıx-sıx təkrarlanan elementlər. Görünür, roman... Amma hər şeyi rəflərə düzüb təsnifat aparmaq kimi ürəkbulandırıcı nizamsızlıq, yəqin ki, əsl daxili ziddiyyətlərdən deyil, Qərb meymununa xas maniyadan törəyir **.

** Bundan əlavə, daxili ziddiyyətlər nə qədər şiddətli olarsa, dzen tipli texnika (onu belə adlandırmaq) daha kəsərli olar. Başa dəyən taxtanın əvəzinə – tamamilə antiroman tipində, narazılıq və hiddət doğuran, ancaq daha bəsirətli, bəlkə də, yeni yollar açan roman***.

*** Sonuncuya ümid edərək daha bir sitat (Sudzuki - dən): müəllimin qeyri-adi dilini anlayan şagird deyilən fikir - dəkə mənanı deyil, özünü dərk edəcək. Bic-müdrək avropalı

¹ *Burada: gülərək işi yadıma sal (lat. və it. təhrif ol.)*

filosofun gələ biləcəyi nəticəyə qarşı: dzen müəlliminin dili hissələr və ya arzular aşılamır, o, ideyalar verir. Ona görə də o, adətən, dilin oynadığı rolu oynamır; madam ki cümlələrin seçimi müəllimdən gəlir, möcüzə də ona xas olan sahədən gəlir və şagird öz-özünə açılır, özünü dərk edir və beləcə adi cümlə açara çevrilir ****.

**** Morellinin üsullarını təhlil edən Etyenə elə gəlirdi ki (Oliveyra bunu iflasın düzgün təminatı hesab edirdi), kitabın bəzi abzasları, bəzənsə bütöv fəsillər *ad usum homo sapiens*¹ üçün özünəməxsus nəhəng dzen-sillələrdir. Morellinin kitabındakı bu yerləri o, «arxezaslar» və «abzatiplər» adlandırır – cəfəng hibrid-sözlər, demək olar ki, lap Coysun sözləri kimi. Bəs onlar, bu «arxetiplər» nəyə lazımdır – bu mövzu Vonqa və Qreqoroviusa rahatlıq vermirdi *****.

***** Etyenin müşahidəsi: Morelli qətiyyəni bodxi ağacına, Sinaya, yaxud başqa bir vəhy vəd edən yüksəkliyə dirmaşmağa hazırlaşmır. O, qarşısına oxucunu yeni, çiçəklənən genişliklərə aparən magistral yol çəkmək kimi böyük məqsəd qoymayıb. O, xoşa gəlməyə çalışmadan (qoca mənşəcə italyan idi və etiraf etmək lazımdır ki, qətiyyəni lovğalanmırdı) elə yazırdı ki, sanki, özünü həyəcanla və həssaslıqla maarifçi müəllim kimi təsvir etməyə çalışırdı. O, bəzən bütün əlli səhifə boyunca dzen-cümlə deyir və ona qulaq asırdı – çox əcaib və cəfəng idi, bu səhifələrin yalnız oxucuya ünvanlanmasından şübhələnmək də qərəzli olardı. Morelli onları qismən çap da etdirirdi, çünki o, italyan idi («*Ritorna vincitor*»²), qismən ona görə ki, onların bu cür gözəl alınmasına heyran idi *****.

***** Etyen Morelliyyə qərb dünyasının əsl nümayəndəsi, müstəmləkəçi kimi baxırdı. O, cüzi buddist xaxşaşını toplayıb, onun toxumlarını Latın məhəlləsinə gətirib. Və əgər, əlbəttə, kəşf ondan ibarətdirsə ki, bəlkə də, o, lazım olduğundan qat-qat artığına ümid edirmiş, etiraf etmək lazımdır ki, onun kitabı istənilən halda təmiz ədəbi müəsisədir, ona görə ki, məhz ədəbi düsturları dağıtmaq məqsədilə düşünülüb *****.

***** Qərb dünyasının nümayəndəsi epiteti onu tərifləmək olardı, o həm də özünəməxsus şəkildə xristian

¹ Burada: xüsusi olaraq ağıllı adam üçün (*lat.*)

² Qələbəylə dön (*ital.*)

əqidəsi daşıyıcısıydı: o inanırdı ki, individual xilas (hər kəsin ayrılıqda) mümkün deyil və birinin səhvi hamını ləkələyir və əksinə. Bəlkə də, buna görə (Oliveyranın tapıntısı) o, öz sərsəri fikirləri üçün roman formasını seçib və çap etdirib, bu yolda o nəylə rastlaşdı, yaxud *rastlaşmayıb*.

(-146)

96

418

Xəbər toz-dumanı-kimi-yayıldı və axşam saat ona bütün Klub felən oradaydı. Etyen açarlarla, Vonq qapıçı qadının qəzəbini soyutmaq üçün yerədek təzim edir. *Mais qu'es qu'ils viennent fiché, non mais vraiment ces étrangers, écoutez, je veux bien vous laisser monter puisque vous dites que vous êtes des amis du vi... de monsieur Morelli, mais quand même il aurait fallu prévenir, quoi, une bande qui s'amène à dix heures du soir, non, vraiment, Gustave, tu devrais parler au syndic, ça devient trop con, etc.*¹. Bəps, Ronald demişkən, *the alligator's smile*², Ronald həyəcanla Etyenin kürəyinə vuraraq irəli itələyir, Periko Romero ədəbiyyatı lənətləyirdi. Birinci mərtəbə *RODEAU FOURRURES*, ikinci mərtəbə *DOCTEUR*, üçüncü mərtəbə *HUSSENOT*. Belə bir şeyin olacağına adamın inanacağı gəlmirdi, Ronald Etyenin böyrünü dümsükləyir, Oliveyranın ünvanına dişinin dibindən çıxanı deyirdi, *the bloody bastard, just another of his practical jokes I imagine, dis dons, tu vas me foutre la paix, toi*³, bu da Paris, görüm onu boş qalsın, lənətə gəlmiş pilləkən, biri qurtarmamış o biri baş - layır, yuxarı dirmaşmaqdan tənəyə gəldim, bu nədir, lənətə gələsən. «*Si tous les gars du monde*». Təntənəli yürüşün sonunda Vonq gedirdi, Qustava – təbəssüm, qapıçı qadına – gülümsəmə, *bloody bastard*, lənət şeytana, *ta gueule, salaud*. Dördüncü mərtəbədə qapı əvvəlcə üç santimetr

¹ Onlar niyə gəliblər, yox, əlbəttə ki, bunlar xaricilərdir, təbii ki, mən onları içəri buraxacağam, bir halda ki bu qoca müsyö Morellinin dostları olduğunuzu deyirsiniz, ancaq hər halda, xəbər vermək lazımdır, belə də zarafat olar, gecə saat onda bir dəstə adam doluşur içəri, yox, Allah haqqı, Qustav, sən müdirlə danışmalısan. Bu artıq dözülməzdir... (fr.)

² Timsah təbəssümüylə (ing.)

³ Alçaq yaramaz, növbəti hoqqabazlıq təşkil edib, təsəvvür edirəm (ing.), nə vaxt yaxamdan əl çəkəcəksən (fr.)

aralandı və Periko ağ gecə köynəyində bir gözüylə və bütün burnuyla baxan nəhəng siçovulu gördü. O, qapını örtməyə macal tapmamış Periko çəkməsini qapının arasına soxdu və uzunquyruq Amerika kərtənkələsinin bütün ilanlardan zəhərli və qorxulu olduğunu, bütün ilanlara qalib gəldiyini, ilanların onun bir fitindən keyidiyini, görkəminin onları qaçmağa məcbur etdiyini, baxışının isə öldürdüyünü ona danışdı. Qızlıq soyadı Fransilyon olan madam Rene Davallett çox az şey başa düşdü və fırxıb qapını çırpdı, ancaq Periko GÜPP-dan əvvəlki səkkizdə bir saniyədə ayağını çəke bildi. Beşinci mərtəbədə hamısı dayanıb Etyenin açarı təntənəylə kilidə soxmasına baxdı.

– Ola bilməz, – Ronald sonuncu dəfə təkrar etdi.
– Knyaginya Turn-und-Taksisin yanında deyildiyi kimi, biz yuxu görürük. Sən içki götürmüşsən, Bəps? Xarona onun gümüş pulları lazımdır, özün bilirsən. Budur, qapı açılır – və möcüzələr başlanır, bu gün mən nə desəniz gözləyirəm, elə bilərəm ki, dünyanın sonu yaxınlaşır.

– Küpəgirən qarı, az qala, ayağımı sındırmışdı, – Periko ayaqqabısına baxıb dedi. – Sən də aç görək də, pilləkəndə dayanmaqdan bezdik.

Vonq mərasim və ayinlər zamanı ən sadə yolla əngəl törədən Güclərə Səbir və Bicliklə qalib gəlməyin zəruri olduğunu israr etsə də, açar heç cür fırlanmaq bilmirdi. İşıq söndü. Lənət şeytana, tez olun, işığı yandırın.

Bəps	<i>Tu pourrais quand meme parler français, non? Ton copain l'argencul n'est pas la pour piger ton charabia¹.</i>
Ronald Etyen	Bu da kibrit, Ronald. Lənətə gəlmiş açar pas atıb, qoca onu stəkanda suyun içində saxlayıb. <i>Mon copain, mon copain, c'est pas mon copain².</i>
Etyen Vonq	Məncə, alınmayacaq. Sən onu tanı mırsan. Səndən yaxşıdır. Hə də. <i>Wanna bet something? Ah merde, mais c'est la tour de Babel, ma parole.</i>

¹ Fransızca da danışa bilərdin. Sənin argentinalı dostun bura cəfəngiyata qulaq asamağa gəlməyib (fr.)

² Dostum, dostum, haradan oldu e mənim dostum (fr.)

420

Periko *Amene ton briquet, Fleuve Jaune de mon cul, la poisse, quoi*¹. İn günlərində səbirli olmaq lazımdır. İki litr, ancaq yaxşısından. Tanrı xatirinə, səni pilləkəndə murdarlamasınlar.

Ronald

Periko

Vonq Alabamadakı bir gecə yadıma düşür. Ulduzlar elə gözəldir ki, əzizim. *How funny, you ought to be in the radio*².

Bəps

Etyen

Etyen Budur, qurdalanmağa başlayır, yerindən tərپənmə, bunlar hamısı elə İn deməkdir, əlbəttə, *stars fell on Alabama*³, gör ayağımı nə günə qoydu, yenə kibrit çək, heç nə görünmür, *ou qu'elle est*⁴. Heç cür. Kimsə məni arxadan tutur, əzizim... Tşş... Tş...

Bəps Ronald

Bəps Bəps

Ronald

Ronald Qoy birinci Vonq girib cin-şeyatindən danışsın. Yox, yox, qətiyyə. İtələ onu, Periko, hamımız buradayıq, çinli elə həmişə çinlidir.

Etyen

Hamı birlikdə

– İndisə sakit olun, – Ronald dedi. – Bura tamamilə başqa ərazidir, mən ciddi deyirəm. Əgər kimsə əylənməyə gəlibse, tez sürüşsün buradan. Butulkaları mənə ver, əzizim, sən həmişə həyəcanlananda onları əlindən salırsan.

– Qaranlıqda məni əlləşdirəndə heç xoşuma gəlmir, – Bəps Periko ilə Vonqa baxıb dedi.

Etyen əlini asta-asta qapı çərçivəsinin içəri tərəfində gəzdirdi. Hamı sakitcə onun elektrik açarını tapmasını gözləyirdi. Toz basmış mənzil balacaydı, rəm edilmiş zəif işıq öz qızılı örtüyü ilə hər tərəfi bürümüşdü və Klub rahat nəfəs alaraq təəssüratlarını bölüşə-bölüşə mənzili gözdən keçirməyə başladı: Ürdən gətirilmiş lövhəciyin reproduksiyası, «Müqəddəs priçastıyanın murdarlanması haqqında əfsanə»

¹ Nə olub orada? (*ing.*). Ah səni iblis, elə bil, Babilistan qala-sıdır, vallah. Bir yandan da bu lənətə gəlmiş çinli, işin tərsliyinə bax. (*fr.*)

² Ancaq radioda elə gülməli çıxırdı ki (*ing.*)

³ Alabamanın ulduzları (*ing.*)

⁴ Haradadır o? (*fr.*)

(Paolo Uçello, pinxit¹), Paund və Müzilin fotoşəkilləri, De Stalın kiçik portreti və döşəmədə, masaların üzərində, ayaqyolunda, yarısı iyələnmiş, yarısı isə daşlaşmış qayğanağın hələ də qaldığı balaca mətbəxdə saysız-hesabsız kitablar. Etyenin fikrincə, bu, ecazkar gözəllikdir, Bəpsə görə isə zibillik ondan ötrü ölür, ergo qızgın mübahisə düşür, bu ara Vonq ehtiramla Svingerin «*Dissertatio de morbis a fascino et fascino contra morbos*»-nu açır, Periko isə kətilin üzərinə çıxaraq, – sevimli məşğuliyət – ispan «qızıl əsr» şairlərinin sırasını, qalaydan və fil sümüyündən düzəldilmiş üstürləbi nəzərdən keçirir; Ronald hər qoltuğunun altında bir konyak şüşəsi Morellinin masasının önündə donub qalmış və yaşıl məxməri cildli qovluğa baxırdı; belə masada yazmaq Balzaka layiqdir, Morelliyyə yox. Deməli belə, qoca Klubun iki addımlığında yaşayırmış, dəyyus naşir isə hər dəfə telefonla Morellinin ünvanını xəbər alanda ya Avstriyada, ya da Kosta-Bravada yaşadığını deyirdi. Sağ-sol qovluqla doluydu, göy qurşağının bütün rənglərində iyirmidən qırxadək olardı, boş və dolu, ortada isə külqabı vardı, sanki, bu da Morellinin daha bir arxividi, küldən və yanmış kibritlərdən ibarət Pompey qalağı.

– Bu cür natürmortu zibilliyə atmaq lazımdır, – Etyen qəzəblə dedi. – Apar at, Sibilla, sən onun külünü göyə sovurardın. Ancaq burada susursan, əlbəttə, məlum məsələdir, ərin...

– Bir bax, – Ronald dedi və sakitləşməsi üçün masanı ona göstərdi. – Axı Bəps dedi ki, o iyələnib, tərslik nəyə lazımdır. Nə isə, iclası açıyıq. Etyen sədr olsun, nə etmək olar. Argentinalı hələ də yoxdur?

– Argentinalı və transilvaniyalı yoxdur, Gi şəhər kənarına gedib, Sibilla isə Allah bilir harada veyllənir. Hər halda, yetərsay var. Vonq qayda-qanuna nəzarət etsin.

– Gəlin Oliveyra ilə Osipi bir az gözləyək. Bəps nəzarət-təftiş olsun.

– Ronald sədr olsun. Bara cavabdeh. *Sweet, get some glasses, will you?*²

– Keçirik ikinci intermediyaya, – Etyen masanın yan tərəfində oturaraq dedi. – Bu gün Klub Morellinin arzusuna

¹ Canlı təsvir etmişdir (*lat.*)

² Əzizim, zəhmət olmasa, stəkanları çıxart (*ing.*)

uyğun olaraq toplanmışdır. Oliveyra gələnədək, birdən o heç gəlmədi, gəlin qocanın yenidən bu masanın arxasında əyləşməsinin şərəfinə içək. İlahi, nə miskin mənzerədir. Biz, bəlkə də, xəstəxanada Morellinin yuxusuna girən kabusa bənzəyirik. Dəhşətdir. Protokola elə belə də yazın.

– Hələlik sə gəlin onun barəsində danışaq, – konyak şüşəsini açmağa çalışan Ronaldın gözləri yaşla doldu. – Bir də belə yığıncaq olmayacaq, mən birinci il deyil ki, Klubdayam, ancaq belə bir şeyi xatırlamıram. Elə siz də, Periko, Vonq. Biz hamımız. *Damn it. I could cry*¹. Yəqin ki, dağın zirvəsini fəth edənlər, ya da rekord vuranlar belə hissələr keçirirlər, – bir sözlə, nə sə bunabənzər bir şey.

Etyen əlini onun çiyinə qoydu. Onlar masanın ətrafında oturmuşdular. Vonq yaşıl qovluğu işıqlandıran lampadan başqa bütün lampaları söndürdü. «Təxminən Eusa-piya Paladino üçün səhnə», – spiritizmə hörmətlə yanaşan Etyen düşündü. Onlar Morellinin kitabları haqqında danışa-danışa konyak içməyə başladılar.

(–94)

97

Qreqoroviusu, fərqli fəaliyyət göstərən güclər agentini Morellinin bir yazısı çoxdan düşündürdü: «Reallığa, yaxud reallığın mümkün ipostasiyasına girərək hiss edirsən ki, ilk vaxtlarda ən mənasız absurd kimi görünən şey başqa absurd formalarla qarışaraq və ya müxtəlif növ parçaların üzərində mükəmməl rəsm görünməyənədək qarışmayaraq yavaş-yavaş məna kəsb etməyə başlayır, bu məna yalnız əvvəlki ilə cəsarətsiz müqayisədə mənasız və ya sərsəmləmə, yaxud da anlaşılmaz görünə bilər. Əcəba, çox lov-ğalanmaqla günaha batmıram ki? Psixologiyadan imtina etmək və eyni zamanda, oxucunu (doğrudur, müəyyən oxucuları) öz daxili aləminlə, öz şəxsi təcrübənlə və düşün-cələriylə tanış etməyə cəsarət etmək... Mənim oxucumun körpüləri, ara birləşdiriciləri, səbəb əlaqələri çatışmayacaq. Hər şey ümumi görkəmdədir: əməllər, toplanan güclərin nəticələri, partlayışlar, qəzalar, təhqirlər. Harada ki ayrılma olmalıdır – divarda şəkil var; qışqırıq yerinə – qarmaq var;

¹ Lənət şeytana, ağlamaya bilmirəm (ing.)

ölüm mandolina triosuna çevriləcək. Ancaq bu, elə ayrılıqdır, qışqırıq və ölümdür, lakin kim yerindən tərpənməyə, özündən çıxmağa, olduğu mərkəzi tərk etməyə razıdır? Romanın zahiri formaları dəyişib, ancaq qəhrəmanları elə həminkilərdir – Tristan, Cen Eyr, Lafkadio, Leopold Blum, küçədəki adamlar, evdəki, yataqdakı adamlar, xarakterlər. Ulrix (*more¹ Müzil*), yaxud Molloy (*more Bekket*) qəhrəmanlara minlərlə Darli (*more Darrel*) tapılar. O ki qaldı mənə, onda soruşuram: görəsən, mənə haçansa məni maraqlandıran əsl və yeganə personajın oxucu olduğunu hiss etdirmək nəsb olacaqmı, yəni mənim yazdıqlarımdan nəsə onu dəyişə, yerindən tərpədə, heyrtləndirə, özündən çıxara biləcəkmimi? Məğlubiyyətin son cümlədəki səssiz etirafına baxmayaraq, Ronaldın fikrincə, bu qeyddə özünə-güvənmə sezilirdi və bu, onun xoşuna gəlmirdi.

(-18)

423

98

Belə çıxır ki, bizi maarifləndirənlərin özləri kordurlar.

Belə də olur: biri bunu dərk etmədən bizə doğru yol göstərir, ancaq özü bu yolla getməyə qadir deyil. Sibilla barmağının güzünün üzəriylə qaçan çatlağı hansı dəqiqliklə tapdığını, arabir susmasının və ya mənasız diqqətliyinin hansı dərəcəyədək olduğunu heç vaxt bilməyəcək, gözləri kor olmuş qırxayağın vurnuxmaları (öz içinə qapanmış, əslində isə heç bir yerdə olmayan) mənimçün parol və işarəydi. Al gəldi, bu da sənə çatlaq... «Əgər əbədi xoşbəxt olmaq istəyirsənsə, Horasio, poeziya sayıqlamasıyla vida -laşmaq lazımdır».

Obyektiv desək: o, mənə mənim ərazimin hüdudları daxilində heç bir şey göstərməyə qadir deyildi, öz ərazisində isə nizamsız və kor kimi hərəkət edirdi. Ağılsız yarasa uçuşu, otaqdakı milçəyin nizamsız hərəkəti. Mənə isə oturub ona baxdığım yerdə qəflətən göstəriş, fəhm gəldi. Onun təsəvvürü belə yoxdur ki, göz yaşlarının səbəbi, bazarlıq etmə üsulu, yaxud kartof qızartma tərzii *işarələrdən* ibarətdir. Morelli aşağıdakıları yazanda bunabənzər bir şeyi nəzərdə tuturdu. «Günortayadək Heyzenberqin mütaliəsi,

¹ Üsul (*lat.*). Burada: Müzildəki kimi

dəftərə və kartoçkalara etdiyi qeydlər. Qarıçı qadının oğlu poçtu mənə gətirir və biz onunla onların mətbəxində hazır vəziyyətdə olan aviamodel haqqında danışıq. O danışadansa iki dəfə sol ayağı üzərində, üç dəfə – sağ, iki dəfə – sol ayağı üzərində hoppanıb-düşür. Mən ondan nə üçün bir ayağı üzərində iki, o birində isə üç dəfə tullandığını, nədən hərəsində iki və ya üç dəfə tullanmadığını soruşuram. O, təəccüblə mənə baxır və heç nə başa düşmür. Belə təəssürat yaranır ki, guya, biz Heyzenberqlə hansısa ərazidən kənardayıq, eyni zamanda oğlan özü də bunu bilmədən bir ayağı ilə bu ərazidədir, o biri ilə isə ondan kənarıdır və elə indicə tullanıb ora düşəcək və bütün əlaqə itəcək. Nəylə əlaqə, nə üçün? Nə isə, gəlin davamını oxuyaq, bəlkə, Heyzenberq...»

(-38)

424

99

– Dilin yoxsul olmasına ilk dəfə işarə etmir, – Etyen dedi. – Mən bir neçə yer göstərə bilərəm ki, personajlar özlərini nitq və ya fikirlə təsvir olunmuş və bu rəsmi yalançı olduğunu hiss edərək ayaqları altındakı zəmini itirirlər. *Honneur des hommes, Saint Language...*¹ Ancaq bizim bunu bilməyimizə hələ çox var.

– O qədər də çox deyil, – Ronald dedi. – Morelli nə istəyir: dilə öz hüququnu qaytarmaq. O, dili təmizləmək, düzəltmək, təmizləyici vasitə olaraq «düşməyi» «enməyə» dəyişmək istəyir; ancaq mahiyyətcə «düşmək» felinə onun bütün parlaqlığını qaytarmaq istəyir ki, ondan dekorativ element, saysız-hesabsız yerlərdən biri kimi deyil, kibritdən istifadə etdiyimiz qədər yararlanmaq mümkün olsun.

– Hə, bu savaş da müxtəlif planlar üzrə inkişaf etdirilir, – Oliveyra uzun sürən sakitliyini pozaraq dedi. – Sənin indi bizə oxuduqların o deməkdir ki, Morelli dili gerçəkliyi insanları açıqlayan deyil, malalayıb ört-basdır edən yanlış optik əksətmə və qeyri-kamil *organum*² olmaqda suçlayır. Əslində, dil Morellini estetik planda maraqlandırır. Lakin onun «ethos»la bağlı təlimatı qüsursuzdur. Morelli estetik

¹ Şərəf, insan ləyaqəti, müqəddəs dil (fr.)

² Alət (lat.)

formada yazılan məktubun artıq öz-özlüyündə biclik və kələkbazlıq olduğunu, problem arzulayan oxucu deyil, dişi oxucu doğurduğunu başa düşür. Hazır qərarlar və ona uzaq problemlər olsun ki, rahat şəkildə kresloya yayxanıb əzab çəksin və onun dramı olacaq bu drama canını qoymaması mümkün olsun. Argentinada, əgər Klub mənə konkret misal çəkməyə icazə verirsə, bu cür fırıldaqçılıq yüz ildir ki, bizim rahatlığımızı və məmnunluğumuzu təmin edir.

– «Özünə belə fəal oxucular tapan kəs xoşbəxtdir», – Vonq oxudu. – Bax burada, mavi vərəqdə yazılıb, 21 sayılı qovluq. Mən Morellini ilk dəfə oxuyanda (Medonada, biz orada kubalı dostlarla gizli filmə baxırdıq), onun kitabı mənə arxası üstə çevrilmiş Nəhəng Tısbağa kimi göründü. Başa düşmək çətindir. Morelli – çox güclü filosofdur, ancaq bəzən kobud olur.

– Sənin kimi, – Periko kətildən düşüb oturanları aralayaraq masanın ətrafında əyləşdi. – Bu, onun dili düzəltməklə bağlı akademik layiq fantaziyasıdır ki, dil müəllimləri deməsinlər: «Düşmək», yaxud «enmək» – nə fərqi var, əsas odur ki, adam pilləkənlə aşağı enib, vəssalam.

– Periko bizi Morellinin bəzən olduqca meyilləndiyi hədsiz dəqiqləşdirmələrdən, mücərrədlik yığınınan qoruyacaq, – Etyen dedi.

– Bilirsən, – Periko hədələyici tonda dedi, – mənimçün bu mücərrədliklər, sanki...

Konyak boğazını yandırdı və Oliveyra qısa müddətə də olsa, özünü unutturacaq alicənab mübahisəyə girişdi. Yazılardan birində (dəqiq harada olduğunu xatırlamırdı, axtarmaq lazımdır) Morelli yazıçılıq metodunun özünə qiymət verirdi. Onunçün həmişə ən öncül problem – *necə yonmaqdır*: ağ vərəq qarşısında Mallarme sayağı qorxuya düşməklə bərabər, o, nəyin bahasına olursa olsun başla - mağa şiddətli zərurət duyurdu. Ona görə də onun yarıdıcılığının bir hissəsi labüd olaraq necə yazmaq problemi üzərində düşüncələrdən ibarət idi. Beləcə, o, peşəkar ədəbiyyatdan, əvvəllər qəbul etdiyi nəsr və şeir formalarından getdikcə daha çox uzaqlaşırı. Başqa bir yerdə Morelli deyir ki, uzun illər öncə yazdığı bəzi yazılarını nostalji və heyrət hissləriylə oxumuşdur. Bu açıq uydurma təhkiyəçi ilə heka - yenin arasına necə soxula bilər, bu möcüzəli, rahat və sadə

ikiləşmə onların arasında necə baş verə bilər? O vaxtlar ona elə gəlirdi ki, yazdıqlarının hamısı, sanki, qarşısındadır və yazmaq «Lettera-22» yazı makinasında görünməyən, ancaq olan sözlərin üzərində gəzişməkdir, almaz iyne valının şırımlarında gəzişdiyi kimi. Ancaq indi çox çətinliklə yazırdı, elə hey diqqətlə baxmalıydı ki, ziddiyyət varmı, yalan gizlənmə («Yenidən oxumaq lazımdır, – Oliveyra düşündü, – bu maraqlı hissə Etyenin çox xoşuna gəlmişdir»), o, hər cür aydın fikrin nəşə başqa bir şey – yanlış və yarımçıq doğru olduğuna şübhə edir və gözəl, özündənrazi zümrümə kimi ritmik səslənməyə cəhd edərək oxucunu hipnoz edən, bunun ardınca isə yazıcının özünü ilk qurbana çevirən sözlərə etibar etmirdi. («Bəs şeirlər necə olsun...») «Bəs onun, sanki, söz fırladaraq svinq haqqında danışdığı yer necə olsun...») Zaman-zaman Morelli kədərləndirici bəsit nəticəyə gəlmişdir: artıq onun deməyə sözü yoxdur, adət etdiyi peşəkar reflekslər üzündən o, zəruri olanı durğun-hərəkətsiz olanla qarışdırırdı – bu, əlli illik karyerası və bir yığın ədəbi mükafatı olan yazıçı üçün tipik haldır. Ancaq eyni zamanda o başa düşürdü ki, yazmağı hələ heç vaxt bu qədər arzulamayıb. Refleks, yoxsa ətalət – bu, özünə sətir-sətir mübarizə apardığın nə şirin və yorucu tələbatdır? Və nədən dərhal – əks-zərbə və kənara və boğucu şübhələr və sanki, hər şey birdən-birə qurudu və artıq heç nə lazım deyil?

426

– Çe, – Oliveyra dedi. – Haradadır o yer, orada sənin xoşuna gələn bir söz də var?

– Mən onu əzbər bilirdim, – Etyen dedi. – Bu, «əgər» sözüdür, ondan sonra haşiyə gəlir ki, onun da haşiyəsi var və öz növbəsində bu haşiyənin də haşiyəsi var. Mən elə indicə Perikoya deyirdim ki, Morellinin nəzəriyyəsi o qədər də orijinal deyil. Praktikada isə ona görə güclüdür ki, yazmamağa cəhd edə bilər, onun fikrincə, özünə (və hamıya) haqq qazandırmaq üçün insanların evinə tamamilə yeni formada girmək lazımdır.

– Sürrealistlər üçün onda bir yığın material var, – Periko dedi.

– Söhbət yalnız sözdə azadlıqdan getmir, – Etyen dedi. – Sürrealistlər hesab edirdilər ki, həqiqi dil və həqiqi realıq Qərbin rəasionalist və burjua strukturları tərəfindən senzura

və təqiblərə məruz qalır. Onlar haqlıydılar, istənilən şair bunu təsdiq edə bilər, lakin bu, bananın qabığının soyulması prosedurasının təkə bir məqamıdır. Ona görə də çoxları onu qabıqlı yedilər. Sürrealistlər Morellinin ilk sözündən başlayaraq istədiyi kimi, sözləri qaba surətdə kənara atmaq əvəzinə, onlarda itib-batırdılar. Onlar əsl söz fanatikləri, qəzəbli pifiyalardır, onlar hər şeyə hazırdırlar ki, tək söz qrammatik cəhətdən o qədər də doğru görünməsin. Onlar dil yaradıcılığı prosesinin, nəticə etibarilə öz əzəli mənasını versə də, insanın strukturunu (fərqi yoxdur, çinli, yaxud qırmızıdəri olsun) qəti şəkildə aşkara çıxardığı fikrini söyləmişdilər. Dil müəyyən gerçəklikdə olmaq, müəyyən gerçəklikdə yaşamaq deməkdir. O da doğrudur ki, istifadə etdiyimiz dil bizə xəyanət edir (və Morelli bu bərdə var gücylə qışqıran yeganə şəxs deyil), onu bütün tabularından xilas etmək üçün yalnız arzu etmək yetərli deyil. Onu yenidən yaşamaq, yenidən onun ürəyinə girmək lazımdır.

– Nəse son dərəcə elmi oldu, – Periko dedi.

– İstənilən normal fəlsəfi traktatda oxuya bilərsən, – entomoloq¹ öz obyektlərinə baxan kimi yuxulu halda qovluqlara baxan Qreqorovius utana-utana dedi. – Əgər tamamilə başqa cür başa düşməsən, bizim reallığımızı təşkil edən, demək olar ki, hər şeyə intuitiv şəkildə nüfuz etməsən, dili yenidən yaşamaq mümkün deyil. Varlıqdan sözə, sözdən varlığa deyil.

– İntuitiv nüfuz etmək, – Oliveyra dedi. – Bax həmin sözlərdən biri: xoşluqla olmasa, zorla. Gəlin Dilteyin, Qusserlin, yaxud Vitgenşteynin məşğul olduğu problemləri Morellinin ayağına yazmayaq. Qocanın bütün yazdıqlarından yalnız bircə şey tamamilə aydındır: əgər biz əvvəlki – tək dildən qəbul olunmuş üsulla və qəbul olunmuş məqsədlər naminə istifadə etsək, onda bu gün həftənin neçənci günü olduğunu bilmədən öləcəyik. Həyatın bizə, Malkolm Laurinin dediyi kimi, hazır detallar və bloklar şəklində satıldığını durmadan təkrarlamak səfehlikdir. Və Morellinin daim eyni şeyi təsdiqləməsi də axmaqlıqdır, hər halda, hədəfi düz vurdu: qoca öz təcrübəsiylə həm özünə, həm də bizə çıxış yolu göstərir. Axı yazıçı ədəbiyyatı dağıtmaqdan başqa

¹ Entomoloq – həşəratlarla məşğul olan alim

nəyə yarayır ki? Və bizlər, dişi oxucu olmaq istəməyənlər, əgər bu dağılmaya mümkün qədər kömək etmiriksə, onda biz nəyə lazımıq?

– Bəs bunun arxasında nə var, nə var bunun arxasında? – Bəps dedi.

– Mən də soruşuram, – Oliveyra dedi. – Hələ iyirmi il əvvəl böyük cavab vardı: Poeziya, fındıqburun, Poeziya. Bu böyük sözlə sənin ağzını dərhal bağlayardılar. Dünyanın poetik görünüşü, poetik gerçəkliyin fəthi. Ancaq müharibədən sonra, sonuncu müharibədən, məlum oldu ki, bu artıq bitib. Şairlər durur, mübahisə yoxdur, ancaq artıq onları oxuyan da yoxdur.

– Boş-boş danışma, – Periko dedi. – Şəxsən mən saysız-hesabsız şeir oxumuşam.

428

– Şəxsən mən də. Ancaq söhbət şeirdən getmir, çə, məsələ burasındadır ki, sürrealistlər hər bir şairin nə istədiyini və nə axtardığını bəyan etdilər, bədnam poetik gerçəklik haqqında xəbər verdilər. İnan ki, əzizim, əllinci ildən bu yana biz olduqca texnokratik gerçəklikdə yaşayırıq, hər halda, statistikaya inansaq. Bu, iyrendir, buna görə kədərlənə, saçlarını yola bilərsən, ancaq bu belədir.

– Tüpürüm bu texnokratiyaya, – Periko dedi. – Fray Luis, məsələn...

– İndi bayırda min doqquz yüz əlli neçənci ildir.

– Lənət olsun, mən bunu bilərəm.

– Hiss olunmur.

– Sən hesab edirsən ki, mən bu qancıq tarixiliyin arxasınca getməliyəm?

– Yox, ancaq qəzetləri oxumaq lazım idi. Mənim bu texnokratizmi heç də səndən az xoşlamıram, mən, sadəcə, hiss edirəm ki, son iyirmi ildə dünya dəyişib. Yaşı qırxı adlayan hər kəs bunu anlamalıdır, ona görə də Bəpsin sualı Morellini, elə bizi də divara dirəyir. Bizim həqiqət saydığımız, ruhun (bu sözə görə üzr istəyirəm) harasında yerləşdiyinə inanaraq əlçatan hesab etdiyimiz reallıq naminə pozğunlaşmış dilə, ədəbiyyat deyilən şeyə qarşı müharibə aparmaq çox gözəldir. Ancaq Morelli özü də bu müharibənin təkçə mənfi tərəfini görür. O, sən və bizim hamımız kimi bu müharibəni aparmalı olduğunu hiss edir. Bəs sonrası?

– Gəlin sırayla, – Etyen dedi. – Hələlik sənin «son-randa» dayanaq. Morelli dərsi – birinci mərhələ, hələlik bu qədər yetər.

– Əgər əsas hədəfi müəyyənləşdirə bilmirsənsə, mərhələlər barədə danışa bilməzsən.

– Gəlin bunu işçi fərziyyə, ya da bunabənzər bir şey adlandırmaq. Morelli bir şey istəyir – oxucunun təfəkkür vərdişlərini dağıtmaq. Gördüyün kimi, sadə məsələdir, Hannibalın Alp dağlarını aşmasıyla müqayisə oluna bilməz. Morelli bu günədək o qədər də çox metafizika aşkar etməyib, doğrudur, sən, Horasio, bizim Horatsi-Kuriatsisən, metafizikani hətta konservləşdirilmiş pomidor bankasında da axtarmağa qadirsən. Morelli incəsənət haqqında özünə-məxsus təsəvvürləri olan sənətkardır və bu təsəvvür əsas etibarilə ənənəvi formaları yıxmaqdan ibarətdir. Adətən, bütün əsl sənətkarlar bu cür olurlar. Məsələn, onun silsilə romandan zəhləsi gedir. Əvvəldən axıradək asanca oxunan kitabdan, sözbəxan uşaq kimi sakit kitabdan. Sən, yəqin ki, diqqət etmişən, o ən az təhkiyənin rabitəliliyinə, bir sözün başqa sözü arxasınca aparmasına fikir verir... Məndə belə təəssürat yaranır ki, o, sanki, çalışır ki, əməliyyat apardığı elementlər arasında daha az mexaniki, daha az səbəbli əlaqə olsun; əvvəl yazılan sonradan yazılanı, demək olar ki, şərtləndirmir, başlıcası isə yüzlərcə səhifə yazan qoca nə yazdığıнын çoxunu özü də xatırlamır.

– Və belə çıxır ki, – Periko dedi, – iyirminci səhifədəki cırtıdan yüzüncü səhifədə iki metr beş santimetr olur. Dəfələrlə diqqət etmişəm. Onun elə səhnələri var ki, axşam saat altıda başlayıb altının yarısında qurtarır. Adam iyənir.

– Bəs sən özün əhvalından asılı olaraq gah cırtıdan, gah da nəhəng olmamısan? – Ronald dedi.

– Mən mahiyyətdən danışırım, – Periko dedi.

– O, mahiyyətə inanır, – Oliveyra dedi. – Zamanın mahiyyətinə. O, zamana inanır, ona *qədərə* və ondan *sonraya*. Zavallı, o heç vaxt öz sınıq-salxaq masasının siyir - məsindən iyirmi illik məktub tapıb oxuyaraq anlamayıb: əgər vaxtdan az da olsa dayaq verməsən, heç nə yerində dayanmır və vaxt yalnız ona görə düşünülüb ki, aqlını tamam itirib dəli olmayasan.

– Bütün bunlar sənətin təfərrüatlarıdır, – Ronald dedi.
– Bunun arxasındakı bax buymuş...

– Sadəcə, şairdir, – Oliveyra səmimi mütəəssir olaraq dedi. – Səni *Behind*¹, ya da *Beyond*² adlandırmaq daha düzgün olardı, mənim əziz amerikalım. Yaxud da *Yonder*³ – bu da əla sözdür.

– Əgər bu «arxada», «dalda» olmasaydı, Morellinin yazdıqlarının heç bir mənası olmazdı, – Ronald dedi. – İstənilən bestseller Morellinin yazdıqlarından yaxşıdır. Və biz ona görə Morellini oxuyuruq və ona görə bu gecə buraya toplaşmışıq ki, Morellidə Berddə olan, bəzən Kammingdə və ya Cekson Pollokda rast gəlinən nəşə var. Nə isə, misallar yetər. Yeri gəlmişkən, niyə misallar yetər? – Ronald qəzəblə bağırırdı, Bəps isə heyranlıqla baxaraq onun hər sözündən-ləzzət alırdı. – Mən kefim istəyən bütün misalları çəkəcəyəm. Hamıya aydındır ki, Morelli öz həyatını ləzzət almaq xatirinə mürəkkəbləşdirmir və bundan əlavə, onun kitabı – dünyada zərrəcə dəyəri olan hər bir şey kimi açıq-aşkar təxribatdır. Haqqında danışdığımız bu texnokratik dünyada Morelli ölənləri xilas etmək istəyir, ancaq xilas etmək üçün əvvəlcə öldürməli, ya da heç olmasa qanını tam dəyişməlisən, belə bir diriltmə. Şair-futuristlərin səhvi ondadır ki, – Ronald Bəpsin heyranlığına rəğmən davam etdi, – onlar maşınlaşdırmanı izah etmək istəyirdilər və inanırdılar ki, bu yolla qanazlığından xilas olacaqlar. Lakin Kanaveral burnunda baş verən hadisələrlə bağlı ədəbi söhbətlərin köməyi ilə biz real gerçəkliyi daha yaxşı anlama-yacağıq, mən belə güman edirəm.

– Düz güman edirsən, – Oliveyra dedi. – Beləliklə, Yonder axtarışlarını davam etdiririk, bir-birinin ardınca saysız-hesabsız Yonder aşkarlamalı olacağıq. Başlanğıc üçün onu deyərdim ki, bu gün elm adamlarının və «Frans Suar» oxucularının qəbul etdiyi texnokratik realıq kortizon dünyasıdır, qamma şüalarıdır və plutoniumun təmizlənməsidir ki, «*Roman de la Rosa*»⁴ kimi real gerçəkliklə ümumi cəhətləri çox azdır. Perikodan isə ona görə yapış -

430

¹ Arxada, dalda (ing.)

² Uzaqlarda (ing.)

³ Bax orada (ing.)

⁴ «Qızılıgül haqqında roman» (fr.)

mışam ki, artıq onun estetik meyarlarının, dəyərlər şkalasının mövcud olmadığını anlasın. Bir vaxtlar hər şeyi ağıldan və ruhdan gözləyən insan indi özünü sadıq hesab edir və dumanlı şəkildə dərk edir ki, silah onun öz əleyhinə çevrilib, mədəniyyət, *civilta* onu dalana dirəyib və elmin barbar qəddarlığı tamamilə aydın olan cavab reaksiyasından başqa bir şey deyildir. Leksikona görə üzr istəyirəm.

– Bunu artıq Klages deyib, – Qreqorovius dedi.

– Mən prioritetə iddia etmirəm, – Oliveyra dedi. – Fikir bundan ibarətdir ki, reallıq: sənin Müqəddəs taxt-tacı, Rene Şarı və ya Oppengeymeri qəbul edib-etməməyindən asılı olmayaraq, elə həmişə reallıqdır, şərti, natamam və kəsik. Bəzilərinin elektron mikroskop qarşısında hiss etdiyi heyranlıq mənə qapıçı qadının Lurd möcüzələrinə heyranlığından zərrə qədər məhsuldar görünür. Materiya adlanan şeyə inanasan, yoxsa ruh deyilən şeyə, Emmanuel kimi yaşayasan, yoxsa dzen-buddizm normalarına uyğun, insan həyatına iqtisadi problem kimi baxasan, yoxsa xalis absurd kimi – bu siyahını sonsuzadək uzatmaq olar və seçim imkanları da çoxdur. Lakin seçimin olması və siyahının uzadıla bilməsi faktının özü sübut edir ki, biz tarixəqədərki və sivilizasiyayaqədərki dövrdə yaşayırıq. Mən optimist deyiləm və bizim haçansa əsl tarixə və əsl sivilizasiyaya nail olacağımıza olduqca şübhəylə yanaşırım. Ronaldın xatırladığı bədnam Yonderə çatmaq çox çətindir, çünki heç kəs inkar etməz ki, reallıq probleminə kollektiv mövqedən yanaşmaq lazımdır, ayrı-ayrı seçilmişlərin xilasından danışmaq mümkün deyil. O insanlar özlərini reallaşdırmış sayırlar ki, onlar zamanın xaricinə sıçrayaraq cəmiyyətə inteqrasiya oluna biliblər, belə deyək... Hə, düşünürəm ki, belələri olub və olacaqlar. Ancaq bu azdır, hiss edirəm ki, mənim xilasım, əgər belə güman etsək, bəlkə də, bütün insanların son nəfərinədək qurtulması deməkdir. Bax belə, dostum... Biz artıq Fransisk Assizskinin malikanəsində deyilik, odur ki bütün şagirdlərin müqəddəs atadan nümunə götürərək – ah, bu müqəddəslər, – və qurunun¹ sayəsində xilas olacağını gözləyə bilmərik.

– Benaresdən bizim yanımıza qayıt, – Etyen məsləhət verdi. – Məncə, biz Morellidən danışdıq. Yeri gəlmişkən,

¹ Quru – hindularda dini rəhbər, müəllim (*tərc.*)

elə sənin danışdıqların haqqında: mənə elə gəlir ki, bu bədnam Yonderi zaman və məkan daxilində gələcək kimi qəbul etmək olmaz. Əgər biz bundan sonra da Kantın kateqoriyalarından yapışıb qalacağıqsa, – mənə, Morelli bunu demək istəyirdi, – onda heç vaxt bataqlıqdan çıxma bilməyəcəyik. O şeyi ki biz reallıq, əsl gerçəklik adlandırırıq, ona həm də Yonder deyirik (bəzən qeyri-müəyyən varlığa çoxlu ad vermək faydalıdır, hər halda, bu zaman o, bir məfhumla məhdudlaşmır və batıb qalmır), – bu, əsl reallıqdır, təkrar edirəm, hansısa gələcək, hədəf, sonuncu pillə təkamülün sonu deyil. Yox, bu elə bir şeydir ki, artıq buradadır, bizdədir. O artıq hiss olunur, cəsarətini toplayıb qararıya əl uzatmaq yetər. Mən rəsm çəkəndə onu hiss edirəm.

– Bəlkə, o, iblisdir, – Oliveyra dedi. – Bəlkə də, sadəcə, estetik ekzaltasiyadır¹. Bəlkə də, odur. Hə, tamamilə mümkünür.

432

– Budur o, – Bəps alnına toxunaraq dedi. – Mən onu azca sərxoş olanda hiss edirəm və ...

O, qəhqəhə çəkib əlləriylə üzünü qapadı. Ronald mehribancasına onu itələdi.

– Hiss etmirəm, – Vonq dedi. – Ah, budur o.

– Bu yolla biz uzağa gedə bilmərik, – Oliveyra dedi. – Poeziya bizə duyğudan başqa nə verir? Sən, mən, Bəps... İnsanın hökmranlığı ayrı-ayrı seçilmişlərin aydınlandırılması sayəsində yaranmayıb. Bu, bütün dünyanın ürəyinə dammış duyğuydu, pis olan təkə oydur ki, sonra yenidən «*hinc* və *nunc*»²a düşdülər.

– Dayan, belə çıxır ki, səninlə absolyut terminlərlə danışmayanda heç nə başa düşmürsən, – Etyen dedi. – İmkan ver, fikrimi deyim. Morelli hesab edir ki, əgər, bizim Periko demişkən, lıroforlar daşlaşmış, durğun formaları dəlib keçə bilsəydilər, istər həmin yer şəraiti olsun, felin zaman forması olsun, ya da nə olur-olsun, onlar həyatda ilk dəfə fayda gətirərdilər. Dişi oxucunu ləğv edərək, ya da hər halda, onun hüquqlarını məhdudlaşdıraraq onlar Yonderin gəlişinə bu və ya digər şəkildə çalışan hər kəsə kömək edərdilər. Onun kimlərinin təhkiyə texnikası hər şeyi öz cızığından çıxarmağa çalışan nəsə başqa bir şeydir.

¹ Ekzaltasiya – hədsiz həyəcan, cusuşagəlmə

² Burada, indi (*lat.*)

– Hə, sonradan boğazadək palçığa batmaq üçün, – gecə saat on birə qalmış ziddiyyət damarı tutan Periko dedi.

– Heraklit, – Qreçorovius dedi, – boğazadək nəcisin içinə girib, sonra isə vadyankadan¹ müalicə olunub.

– Herakliti rahat burax, – Etyen dedi. – Bu mənasız söh - bətdən məni yuxu basır, ancaq hər halda, bunları demək istəyirəm: görünür, Morelli əmindir ki, əgər yazıçı ona alt paltarıyla, adıyla, dini inancı və milliyətiylə birgə satılmış dilin tabeliyi altında qalarsa, onun kitablarının yalnız estetik dəyəri olacaq, bu isə qocanın nəzərində, göründüyü kimi, getdikcə qiymətdən düşür. Bir yerdə bu, tamamilə aydın şəkildə deyilir: onun fikrincə, ifşa olunanın daxil olduğu sistemi içindən ifşa etmək mümkün deyil. Kapitalizmi onun öz zəmini üzərində formalaşan fikir və lüğət yüküylə ifşa etmək boşuna vaxt itirməkdir. Marksizm kimi tarixi nəticələr bunlara nail ola bilər; lakin Yonder – konkret hadisə deyil, Yonder – tarixin sularından başını çıxarıb baxaraq yapış - mağa nəşə axtaran barmaq ucları kimidir.

– Əla poetizmlərdir, – Periko dedi.

– Ona görə də yazıçı dili yandırmalı, durğun formalarla haqq-hesabı üzərək irəli getməli, bu dilin mümkünliyünü şübhə altına almalı, ifadə etmək istədiyi ilə əlaqəsini qorumamalıdır. Öz-özlüyündə sözlər deyil, bu ən başlıcası deyil, dilin ümumi strukturu, onun diskursiv tərəfi.

– Ümumiyyətlə, aydın olan dildən nə üçün istifadə olunur, – Periko dedi.

– Doğrudur. Morelli nə onomatopeyaya, nə də letrizmə inanır. Söhbət sintaksisi avtomatik konstruksiyaya, yaxud da başqa işəyarayan bir tryukla dəyişməkdən getmir. Morelli, yeri gəlsə, ədəbiyyat faktının özünü dağıtmaq istəyir. Bəzən söz vasitəsilə, bəzənsə sözün verdiyi vasitəylə. Belə bir partizanlıq: nə bacarırsa qoparıb, qalanı isə qoy öz yoluyla getsin. Amma sən onun ədib olmadığını söyləməzsən.

– Evə getmək lazımdır, – Bəps dedi; onu yuxu basırdı.

– İstədiyini deyə bilərsən, – Periko tərslik etdi, – ancaq heç bir əsl inqilab formalarının yığılması naminə edilmir. Söhbət həmişə əsaslardan gedir, əzizim, məzmunndan.

¹ Vadyanka – bədən boşluqlarına su yığılması xəstəliyi

– Bizim məzmunlu ədəbiyyatımız min il sayıb, – Oliveyra dedi, – nəticəsi isə göz qabağındadır. Mən ədəbiyyat vasitəsilə – işə bir bax! – sözdə və fikirdə toplaşanları dərk edirəm.

– Hələ onu demirik ki, məzmunla forma arasındakı fərq də yalandır, – Etyen dedi. – Bunu hər kəs çoxdan bilir. Daha doğrusu, biz mənalı elementlə, yəni özlüyündə dillə onun ifadə etdiyi, yaxud da şüurumuza çevrilən gerçəklik arasına fərq qoyuruq.

– Çox ehtimal ki, bu heç nə verməyəcək, – Oliveyra dedi. – Sadəcə, biz özümüzü bu dalanda – Qərb Dünyasının Böyük-İdeal-Real-Mənəvi-Materialist şöhrətpərəstliyində bir azca az tənha hiss edəcəyik.

– Sən elə düşünürsən ki, başqa birisi dilin içindən keçib köklərə toxuna bilərdi? – Ronald soruşdu.

434

– Hər şey ola bilər. Morellidə zəruri istedad və səbir çatışmır. O, yol göstərir, bəzi təxminlər irəli sürür... Doğrudur, kitab qoyub, ancaq bu, çox deyil.

– Gedək, – Bəps dedi. – Artıq gecdir, konyak da qurtar.

– Bir şeyi də deyim, – Oliveyra dedi. – Onun izlədiyi hədəf – absurddur, çünki heç kəs bildiyindən artıq bilmir, başqa sözlə, antropoloji məhdudiyət mövcuddur. Vixtensşteynə görə, problemlər zəncirvan olaraq geri gedir, yəni bir adamın bildiyi bir adamın biliyidir, ancaq insana özü haqqında bilinməsi zəruri olanların hamısı məlum deyil ki, onun gerçəklik anlayışı məqbul olsun. Qnoseoloqlar bu problemi qoyublar və hətta onlara elə gəlib ki, guya, yenidən irəli, metafizikaya doğru atılmaq üçün möhkəm zəmin də tapıblar. Lakin hansısa Dekartın gigiyenik geriçəkilməsi bu gün bizə natamam, hətta əhəmiyyətsiz görünür, çünki elə həmin məqamda hansısa klivlendli senyor elektrodlar və digər alətlər vasitəsilə təfəkkür prosesinin və elektromaqnit dövrəsində baş verən prosesin ekvivalentliyini isbatlayır (bu təzahürləri o, çox gözəl bildiyini zənn edir, çünki o, dili də, onun təyinedicisini də, və s. və i.a.-nı da əla bilir). Bu azmış kimi, bu yaxınlarda bir isveçli baş beyində baş verən kim-yəvi proseslərə dair fəvqəladə parlaq bir nəzəriyyə irəli sürmüşdür. Sən demə, təfəkkür adlarını xatırlamağa ərin-diyim turşuların qarşılıqlı fəaliyyətinin nəticəsiymiş. Mən

turşuyuram, *ergo sum*¹. Beyin qişasına bir damcı damızdırırsan – və buyurun: Oppengeymer və ya doktor Petio, məşhur qatil. Görürsən, mən necə *cogito*²; əsasən insana xas olan əməliyyatı bu gün kifayət qədər dumanlı sahəyə – haradasa elektromaqnit fizikasıyla kimyanın hüdduduna aid edirlər və çox ola bilsin ki, o, şimal parıltısı, yaxud infra-qırmızı şüalarda foto çəkmək kimi şeylərdən bizim düşündüyümüz dərəcədə fərqlənmiş. Budur o, sənin *cogito*-n, başgicəlləndirici güc axını halqası, onun pillələri 1950-ci ildə *inter alia*³ elektrik impulsları, molekullar, atomlar, neytronlar, protonlar, pozitronlar, mikropulsatorlar, radioaktiv izotoplar, kinovar zərrələr, kosmik şüalar adlanır – *words, words, words*, «Hamlet», deyəsən, ikinci pərdə. Hələ onu demirəm ki, – Oliveyra köks ötürərək əlavə etdi, – hər şey tərsinə çevrilə bilər və aydın olar ki, şimal parıltısı – ruhi təzahürdür və deməli, biz, doğrudan da, necə olmaq istəyiriksə, elə də varıq...

– Bu cür nihilizm şəraitində bircə yol var: xarakiri, – Etyen dedi.

– Əlbəttə ki, – Oliveyra dedi. – Gəlin qocanın yanına qayıdaq; əgər onun izlədiyi absurddursa, demək, Şuqar Rey Robinsonu bananla vurmaq kimi bir şeydir, başqa sözlə, bu, böhran və homo sapiensin klassik ideyalarının tam iflası durumunda tamamilə mənasız bir hücumdur. Yaddan çıxarmaq olmaz ki, sən – sənsən, mənse – mənəm, yaxud hər halda, bizə belə gəlir və nəhəng əcdadlarımızın hər şeyi təkzib olunmaz həqiqət kimi qəbul etmələrindən zərre qədər əmin olmasaq da, hər halda, bizim özümüz yaşayıb, *özümüz* qərar verməkdən, bizə saxta görünənlərin üzərinə Morelli kimi özümüz hücum etməkdən savayı yolumuz qalmayıb, qoy lap ola bilsin ki, yerdə qalan hər şey kimi etibarsız ola biləcək dumanlı bir hissiyyat naminə olsun, ancaq hər halda, başımızı yuxarı qaldırıb Arabacı bürcündəki keçiləri saymağa, yaxud Pleyadanı, uşaqlığımızın bu vəhşi heyvanlarını, bu anlaşılmaz işıldaquşları bir daha axtarıb tapmağa bizi məcbur etsin. Konyak verin!

– Qurtardı, – Bəps dedi. – Gedəyin, mən yuxulayıram.

¹ Demək, yaşayıram (*lat.*)

² Mən düşünürəm (*lat.*)

³ Yeri gəlmişkən

– Sonda yenə həmişəki kimi yalnız inam aktı, *autodafe*¹ qalır, – Etyen gülərək dedi. – Bu, əvvəlkitək insanın ən yaxşı tərifi. İndisə gəlin qayğanaq məsələsinə qayıdaq...

(–35)

100

436

O, jetonu yarığa salıb nömrəni asta-asta yığdı. Bu zaman Etyen, yəqin ki, rəsm çəkir və telefonun onu işdən ayırmasına qəti dözüümü yoxdur, buna baxmayaraq, zəng etmək lazımdır. Telefon xəttin o biri başında, İtaliya meydanı yaxınlığında, Danton küçəsindəki poçt şöbəsinin dörd kilometrliyindəki emalatxanada zıncıldadı. Bir suyu siçovula oxşayan qoca qarı şüşə budkanın qarşısına dikilib altdan-altdan skamyada oturub üzünü telefon aparatına yapışdıran Oliveyraya baxırdı; Oliveyra qarının ona baxdığını və artıq dəqiqələri saydığını hiss etdi. Budkanın şüşələrinin təmiz olması yetərinə nadir hadisəydi; adamlar poçt şöbəsinə girib-çıxır, markaları möhürləyən ştempelin fasiləsiz-boğuş (nədənsə, həm də kədərli) səsi eşidilirdi. Etyen o başdan cavab verdi və Oliveyra iyirmifranklıq jetonu həmişəlik udaraq əlaqə yaradan nikelli düyməni basdı.

– Sənin əlindən rahatlığım yoxdur, – Etyen, görünür, onu tanıyaraq donquldandı. – Sən ki mənim bu vaxtlar dəli kimi işlədiyimi bilirsən.

– Mən də, – Oliveyra dedi. – Mən də sənə elə işlədiyinə görə zəng etdim, mən yuxu görmüşəm.

– İş vaxtı?

– Hə də, gecə saat üçdə. Yuxuda gördüm ki, mətbəxə gedib bir dilim çörək kəsirəm. Ancaq çörək buranın deyil, Buenos-Ayresdə satılan fransız çörəyidir; bilirsən, bu çörək qətiyyənlə fransız çörəyi deyil, ancaq belə adlanır. Təsəvvür edirsən: ağappaq, şişmiş çörək, özü də ovulub tökülür. Belə çörəyi, adətən, yağla, cəmlə yeyirlər, başa düşürsən?

– Bilirəm, – Etyen dedi. – Mən belə çörəyi İtaliyada yemişəm.

– Nə danışırısan, dəli olmusan? Qətiyyənlə oxşamır. Mən sənə onu birtəhər təsvir edim ki, təsəvvürün olsun. O, for -

¹ “Kafirlərin” və din əleyhinə olan kitabların tonqalda yandırılması (orta əsrlərdə İspaniya və Portuqaliyada) (*tərc.*)

maca balığa oxşayır, enli və qısaadır, təxminən on beş santimetr, ortası qalıdır. Buenos-Ayresdə bişirilən fransız çörəyi.

– Buenos-Ayresdə bişirilən fransız çörəyi, – Etyen təkrarladı.

– Hə, ancaq yuxudakı hadisələr mətbəxdə baş verirdi, Tomb-İssuar küçəsində, Sibillanın yanına köçənədək yaşadığım evdə. Mən yemək istəyirdim və dilim kəsmək üçün çörəyi götürdüm. Bu zaman çörəyin ağıladığını eşitdim. Təbii ki, bu, yuxu idi, ancaq mən bıçağı ona batıranda çörək ağıladı. İşə bir bax, fransız çörəyi ağılayırdı. Mən oyandım və nə edəcəyimi bilmədim, bıçaqsa hələ də çörəyə sancılıb qalmışdı.

– Tiens, – Etyen dedi.

– İndi başa düşürsən, belə bir yuxudan oyanandan sonra koridora keçib başını kranın altına soxursan, təzədən yerinə uzanıb bütün gecəni siqaret çəkirsən... Nədənə, qərara gəldim ki, ən yaxşısı sənə zəng etməkdir, bəlkə, maşın vuran qocanın yanına gedək, yadıncadır, sənə danışmışdım.

– Zəng eləməkdə düz etmişən, – Etyen dedi. – Yuxun uşaq yuxusu kimidir. Yalnız uşaqlar yuxuda belə şeylər görə, ya da uydura bilirlər. Mənim bacım oğlu bir dəfə mənə danışmışdı ki, guya, ayda olub. Soruşdum ki, orada nə görüb. Cavab verdi ki, «Çörək və ürək». Hə, onun gözüne çörəkbişirmə sexi də görünüb. Ondan sonra uşaqlara qorxa-qorxa baxıram.

– Çörək və ürək, – Oliveyra təkrar etdi. – Hə, ancaq mən təkcə çörək görmüşəm, bax belə. Burada bir qarı gözləyir və artıq mənə əyri-əyri baxır. Avtomat telefonla neçə dəqiqə danışmaq olar?

– Altı. Bundan sonra isə şüşəni döyməyə başlayacaq - lar. Təkcə bir qarı gözləyir?

– Qarı, çəpgöz, uşaqılı bir qadın və ticarət agentinə oxşayan bir nəfər. Yəqin ki, ticarət agentidir, çünki əlində kitabça var və onu bərk-bərk vərəqləyir, döş cibində isə üç qələm görünür.

– Bəlkə, vergiyəğandır.

– Budur, iki nəfər də gəldi, on dörd yaşlarında bir oğlandır, durub burnunu qurdalayır, qarınınsa başında Kranaxın rəsmlərindəkinə oxşar qeyri-adi şlyapa var.

– Hə, artıq kefdəsən, – Etyen dedi.

– Hə. Burada budkada yerim pis deyil. Təəssüf ki, göz-ləyən çoxdur. Səncə, biz altı dəqiqə danışdıq?

– Yox, qətiyyə, – Etyen dedi. – Üç dəqiqə olar, ya olmaz.

– Demək, qarının şüşəni döyməyə haqqı çatmır?

– Qoy rədd olsun. Əlbəttə, yoxdur. Sənin altı dəqiqə qanuni vaxtın var və bütün yuxunu mənə danışa bilərsən.

– Mən yuxuda tək-cə bunu görmüşəm, – Oliveyra dedi.

– Ən qorxulusu oyanma adlanan şeydir... Bəs sənə elə gəlmir ki, əslində, mən yatmışam və yuxu görürəm?

– Kim bilir. Bu, çeynənmiş mövzudur, yadıındadır, filo-sof və kəpənək, hər kəs bilir.

– Bağışla, amma mən bir az da bu mövzuda danışa-cağam. İstərdim elə bir dünya təsəvvür edəsən ki, orada çörəkləri kəsərkən inildəməsinlər.

– Doğrudan da, təsəvvür etmək çətindir, – Etyen dedi.

– Mən ciddi deyirəm. Səndə belə bir şey olubmu ki, aydın şüurla yuxudan oyanıb, elə həmin andaca qeyri-adi dərəcədə yanılmağa başlayırsan?

– Mən məhz bu cür yanılarda gözəl tablolar çəkirəm, – Etyen dedi, – və mənimçün fərqi yoxdur ki, kiməm – kəpənək, yoxsa Fu-Mançu.

– Səhv, yanılma – nə fərqi var. Məncə, Kolumb da yanılaraq Quanaaniyə, ya da nəydi o adanın adı, gəlib çıxmışdı. Məgər həqiqət və yanılmanın bu yunan meyarı vacibdir.

– Mən belə demədim, – Etyen dilxor halda dedi. – Sən özün yanlışlar və səhvlər barədə danışdın.

– Bu, sadəcə, obraz idi, – Oliveyra dedi. – Ona yuxu da demək olar. Müəyyənləşdirmək çətindir, yanılma həm də o şeydir ki, hətta onun yanılma olduğunu demək də olmaz.

– Qarı indi şüşəni sındıracaq, – Etyen dedi. – Hətta mən də eşidirəm.

– Qoy rədd olsun, – Oliveyra dedi. – Ola bilməz ki, altı dəqiqədən çox keçmiş olsun.

– Təxminən. Bundan başqa, hamının təriflədiyi məşhur latınamerikan nəzakətini unutma.

– Yox, altı dəqiqə keçməyib. Şadam ki, yuxumu sənə danışdım, nə vaxt görüşək...

– İstədiyən vaxt gəl, – Etyen dedi. – Daha bu gün çəkməyəcəyəm, həvəsini öldürdün.

– Eşidirsən necə döyürlər? – Oliveyra dedi. – Yalnız siçovulsifət qarı deyil, oğlan da, çəpgöz də. Ona bax, nəzarətçi qaça-qaça gəlir.

– Hiss edirəm ki, özünü müdafiə etməli olacaqsan.

– Yox, nəyə görə? Mən məşhur üsuldan istifadə edəcəyəm – özümü elə aparacağam ki, guya, fransızca bir kəlmə də anlamıram.

– Sən, doğrudan da, çox şeyi başa düşmərsən, – Etyen dedi.

– Hə. Kədarlı odur ki, sizinçün bunlar zarafatdır, eyni zamanda, elə bil, gülməli heç nə yoxdur. Mən, sadəcə, anlamaq istəmirəm: əgər anlasan, bizim yanlış saydığımızı qəbul etməlisən. Çe, qarını açdılar, bir tip kürəyimə şəppilədir. Sağ ol ki, məni dinlədin, çao.

– Çao, – Etyen dedi.

Oliveyra pencəyini düzəldib budkadan çıxdı. Nəzarətçi avtomatdan istifadə qaydalarını düz onun qulağına bağırdı. «Əgər əlimdə bıçaq olsaydı, – Oliveyra siqaretini çıxarda-çıxarda düşündü, – bəlkə də, bu adam banlayardı, ya da bir dəstə gülə çevrilərdi». Ancaq şeylərin daşlaşma özəlliyi və uzun müddət belə qalma özəlliyi vardı, özünü yandırmadan siqaret alışdırmaq lazım idi, çünki əlləri əməlli-başlı əsirdi, – və uzaqlaşaraq hər üç addımdan bir Oliveyranı süzmək üçün dönüb arxaya baxan və öz hiddətini jestlərlə ifadə edən xidmətçinin fəryadlarını dinləmək, dinləmək lazım idi, ticarət agentiyə çəpgöz də bir gözləriylə ona baxırdılar, çünki o biriylə qarını güdürdülər ki, altı dəqiqədən artıq danışmasın, qarı isə budkada insan Muzeyindən olan Keçuan mumiyasına bənzəyirdi, yanındakı düyməni basanda işıqlanan mumiyaya. Ancaq yuxuda dəfələrlə olduğu kimi, hər şey tərsinəydi: qarı içəridə düyməni basıb bu hüduzsuz nəhəng yuxunun çatısı altına soxulmuş başqa bir qarıyla söhbətə başladı.

(–76)

101

Pola başını qaldıran kimi təqvimi gördü: yaşıl otlaqda qırmızı inək, uzaqlardasa mavi səma altında bənövşəyi dağlar, cümə axşamı – 1, cümə – 2, şənbə – 3, bazar – 4, bazar ertəsi – 5, çərşənbə axşamı – 6, *Saint Mamert, Sainte Solange, Saint Achille, Saint Servais, Saint Bonifake, lever 4 h. 12, coucher 19 h. 23, lever 4 h. 10, coucher 19 h. 24, lever coucher, lever coucher, levercoucher, coucher, coucher, coucher*¹.

440

O, üzünü Oliveyranın çiyinə sıxaraq tər, tütün və yuxu qoxuyan dərisini öpdü. Elə bil, uzaqlardan, azadlıqdan əlini uzadıb onun qarnını sığalladı, qıçlarında gəzdirdi, yumşaq tükleriyle oynadı, Oliveyranın hirsənərək zarafatla onu dişləməsi üçün barmaqlarını onların arasına salıb xəfifcə yoldu. Pilləkəndə kiməsə şap-şaplarını şappıldatdı, *Saint Ferdinand, Sainte Petronille, Saint Fortune, Sainte Blandine, un, deux, un, deux*² sağ, sol, sağ, sol, yaxşı, pis, yaxşı, pis, irəli, geri, irəli, geri. Əl kürəkdə gəzdi, hörümçək kimi ağır-ağır aşağı süründü: bir barmaq, o biri, üçüncü, *Saint Fortune, Sainte Blandine*, bu barmaq bura, o biri bura, bu yuxandan, o aşağıdan. O, sığalı yavaş-yavaş, sanki, başqa bir ölçüdə hiss edirdi. Bu artıq israfçılıqdır, *surplus*³, haydı, yavaşca dişlə, saxta titrəyişləri xəfifcə adla, dilinin ucunu dərisinə dirə, dırnaqlarını ehmalca batır, pıçıda: *coucher 19 h. 24, Saint Ferdinand*. Pola gözlərini qaldırıb Horasioya baxdı – onun gözləri qapalıydı. Qız düşündü ki, görəsən, o, öz rəfiqəsiylə, uşağın anasıyla da belədir? O, o biri, baş-qası haqqında danışmağı sevmirdi, sanki, ifrat zərurət olmadan onu xatırlamaqla özünə hörmət tələb edirdi. Qız iki barmağıyla onun gözlərini aralayıb, dodaqlarını hiddətlə ağızına yapışdıraraq soruşanda yeganə təsəllisi sükut, bax beləcə qabaq-qənşər uzanıb bir-birinin nəfəsinə qulaq asmaq, arabir əlini və ya ayağını yanında nəfəs alan

¹ Müqəddəs Mamert, müqəddəs Solanj, müqəddəs Axill, müqəddəs Serve, müqəddəs Bonifasi, doğma – 4.12, batma – 19.23, doğma – 4.10, batma – 19.24, doğma-batma, doğma-batma, doğmabatma, batma, batma, batma (fr.)

² Müqəddəs Ferdinand, müqəddəs Petronila, müqəddəs Fortuna, müqəddəs Blandina, bir, iki, bir, iki (fr.)

³ İfratçılıq (fr.)

bədəndə gəzdirmək, qeyri-inadkar, nəticəsiz gəzintilər, yataqda, havada sərf olunmuş nəvazişlərin qalıqları, öpüşlərin xəyalları, ətir və ya vərdişlərin bapbalaca çöhrələri olurdu. Yox, rəfiqəsi ilə o, bunu etmirdi, bunu ancaq Pola anlaya bilərdi, onun şiltaqlıqlarına yalnız o, bu cür tabe ola bilərdi. İnanılmaz idi: o, Horasioya necə də yaraşırdı. Hətta şikayətlənəndə də; çünki bir dəfə o şikayətlənməyə başladı və Horasio ondan canını qurtarmağa qərar verdi, ancaq gec idi, ilgək bağlanmışdı və onun qiyamı hər şeyi daha da dərinləşdirdi, şiddətli həzzi də, ağrını da, keçməli olduqları ikiqat anlaşılmazlığı da, ona görə ki, yalan idi, olmaz axı, elə hey eyni əllərlə qucaqlaşsınlar, əlbəttə ki, ola bilər, tamam başqa cür, əgər təkcə, hə də, tamam başqa cür.

(-144)

Təbiətə qarışqa olan Vonq, nəhayət, Morellinin kitabxanasında Müzilin avtoqrafı «Die Verringerung des Zoglings Törless» nüsxəsini eşələyib tapdı, nüsxənin bir yerinin altında yağı karandaşla xətt çəkilməsi:

Bunlar necə şeylərdir ki, mənə belə qəribə gəlir? Ən adi. Hər şeydən öncə – cansız əşyalar. Onlarda mənə qəribə görünən nədir? Nəse mənim bilmədiyim bir şey. Məhz bu! Lənət şeytana, mən bu «nəsə»ni haradan götürürəm? Hiss edirəm ki, o oradadır, mövcuddur və mənə elə gəlir ki, o, özünü bildirmək istəyir. Mən iflic olmuş adamın dodaqlarının tərpenişindən anlamağa çalışan, ancaq bacarmayan biri kimi hirsələnirəm. Elə bilirəm ki, guya, məndə beş adi duyğuya əlavə olaraq biri də var, fəqət qətiyyənlilik inkişaf etməyib, mövcuddur, ancaq işləmir. Mənimçün dünya səs-siz səslərlə doludur. O deməkdir ki, mən – gözüaçıqam, yaxud məndə qarabasma var?

Ronald, Hofmanstalin «Lord Çandosə məktubu»ndan sitatı tapdı:

Bir dəfə zərrəbinlə çeçələ barmağımın dərələr və tarlalarla şırımlanmış düzənliyə oxşayan nəhəng dərisini

gördüyüm kimi, insanları da əməlləriylə birgə gördüm. Artıq mən onlara sadə və adi gözlə baxa bilmərəm. Hər şey ayrı-ayrı tərkib hissələrinə bölünür ki, bunlar da öz növbəsində hissələrə bölünür; və artıq heç bir şeyi müəyyən anlayış çərçivəsinə salmaq olmur.

(- 45)

103

442

Pola onun nədən gecəyarısı qəflətən nəfəsini saxlayıb yanında yatan qadının bədəninin səslərini və xışıltılarını dinlədiyini anlaya bilməzdi. O, ağzınacan dolu, arxası üstə uzanaraq ağır-ağır nəfəs alırdı, yalnız arabit sayıq yuxuda əllərini tərpədir, yaxud alt dodağını uzadaraq tövşüyür və nəfəsi burnuna dolurdu. Horasio yerində donub qalmışdı, başını azca qaldıraraq yumruğuna dayamışdı, siqaret ağzının küncündən asılıb qalmışdı. Gecə saat üçə yaxın Dofin küçəsi sakitləşdi, nəfəs al, nəfəs al, nəfəs al, nəfəs ver, eynilə zəif qabarma və çəkilmə kimi, ancaq birdən xırda burulğan əmələ gəlir, içində nəsə tərpənir, ikinci həyatın hərəkəti kimi, bu zaman Oliveyra yavaşca qalxdı və qulağını çılpaq dəriyə söykədi, bərk, tarım, isti qarına sıxdı və dinlədi. Səslər, qalxıb-enmələr, toxunmalar, xışıltılar, lap xərcənglər və molyuskalar kimi bir-birinə ilişib-dolaşaraq sürünlər, qaranlıq, boğuc bir dünya məxməri səthlə sürünür, gah burada, gah da orada xırdaca işartılarla partlayaraq və yenidən onları boğaraq (Pola azca qımıldanaraq nəfəsini çəkdi). Gecələr kainat durulur, axır, yetişir, plazmalar qalxır və enir, maye buraxmayan qapalı, astagəl maşın həvəssiz hərəkət edir və birdən – cırıltı, demək olar ki, dərinin altında iti qaçış və hansısa maneənin, yaxud filtrin qarşısında qurultu: Polanın bətni, iri, nadir ulduzlarla, uçan kometa-larla dolu və fəryad edən saysız planetlərin fırlandığı qapqara göy üzü, planktonların pıçıladaşdığı, meduzaların xışıldadığı dəniz, Pola-mikrokosmos, Pola – onun öz kiçik gecəsində dolaşan və yetişən kainat gecəsinin yekunu, o gecədə kefirle ağ şərab ətə və yaşıl salata qarışır, kimyəvi mərkəz son dərəcə zəngindir, sirlidir, uzaqdır və sənə çox yaxındır.

(-108)

104

Həyat – bizim çata bilmədiyimiz nəse başqa bir şeyin *açıqlaması* kimi bir şeydir: o lap yaxındadır, bircə sıçrayış yetər, ancaq biz tullanmırıq.

Həyat – tarixi mövzuda baletdir, tarixsə – yaşanmış fakt haqqındadır, fakt isə real hadisə üzərində yaşanıb.

Həyat – noumenin fotosəklidir, qaranlıqda sahib olma-
dır (qadına, xortdana?), həyat – ölümün aradüzəldənidir, parlaq kart dəstidir, mənası unudulmuş və kiminsə podaq-
ralı əllərinin kədərli tənhalıqda payladığı oyun kartlarıdır.

(–10)

105

Morellinamə

Mən unudulmuş hərəkətlər, çoxsaylı jestlər və babala-
rımızın getdikcə itirdiyimiz və bizə çatmayan sözləri barədə
düşünürəm və onlar bir-birinin ardınca zamanın ağacından
tökülürlər. Bu gün axşam masanın üzərində şam tapdım,
onu asanlıqla yandırıb koridora çıxdım. Havanın hərəkəti, az
qala, onu üfürüb-söndürmüşdü və mən sol əlimin öz-özünə
qalxdığını, ovcumun əyildiyini, canlı şirmaya çevrilərək alovu
küləkdən qoruduğunu gördüm. Şamın alovu yenidən ehti-
yatla dikəldi, mənse bu jestin haçansa bizim hamımızda
olduğunu düşündüm (mən elə belə də düşündüm: *bizim*,
mən düz düşündüm, yoxsa doğru hiss elədim), o min illər
boyunca, bütün Od Dövrü ərzində, elektrik onu əvəz edənə-
dək bizim jestimiz olub. Mən başqa jestləri təsəvvürümə
gətirdim: qadınların tumanlarının ətəyini yığışdırmasını,
yaxud kişilərin qılınclarının qəbzəsinə əl atmasını. Elə bil,
qocaların ölüm ayağında son dəfə eşitdikləri uşaqlığın itiril-
miş sözləridir. İndi mənim evimdə «kamfara dolabı», «sac-
ayaq» sözləri eşidilmir. Onların vaxtı getdi, bu və ya digər
dövrün musiqisi kimi, nənə-babalarımızı rıqqətə gətirən iyir-
minci illər valslarının və polkalarının zamanı keçdiyi kimi.

Mən şeylər haqqında düşünürəm: mücrülər, bəzən
saraylarda, mətbəxlərdə, gizli künc-bucaqda rast gəlinən

və təyinatını artıq heç kəsin izah edə bilmədiyi ev avadanlığı əşyaları haqqında. Zamanın nə etdiyini, guya, anladığımızı düşünmək lovgalıqdan başqa bir şey deyil: o, öz ölümlərini basdırır və açarları saxlayır. Və yalnız yuxularda, yalnız poeziyada və oyunlarda belə şeylər olur: şamı yandırır dəhlizdən keçirsən – və birdən nə olduğumuz bəlli olmayan indiki halımıza düşənədək nə olduğumuzu görürsən.

(– 96)

106

Conni Templ:

*Between midnight and dawn, baby, we may ever have to part,
But there's one thing about it, baby, please remember
I've always been your heart¹.*

444

«The Yas Yas Girl»:

*Well it's blues in my house, from the roof to the ground,
And it's blues everywhere since my good man left town.
Blues in my mail-box 'cause I can't get no mail,
Says blues in my meal-barrel and there's blues upon my shelf
And there's blues my bed, 'cause I'm sleepin' by myself².*

(–13)

107

Morelli xəstəxanada yazırdı:

«Mənim əcdadlarımların ən yaxşı cəhəti odur ki, onlar ölüb gediblər; təvazökar səslənir, mən onların bu keyfiyyətini irsən alacağım anı şərəflə gözləyirəm. Mənim heykəlimi

¹ Və hətta əgər səninlə gün başlayanadək vidalaşsaq da,
Söz ver ki, unutmayaçaqsan,
O gecə məni necə sevdiniyi (ing.)

² Döşəmədən tavanadək hər yerdə kədər,
O, şəhərdən gedibdir, ev də birtəhər.
Poçt yeşiyim məktubdansa kədərlə dolu,
Kiflənil çörəkqabımda kədərli çörək falı.
Bankada ət kədərli, paltar dolabı kədərli,
Mən təkcə harada yatım, yataq yoxdur kədərli (ing.)

yonmağı yaddan çıxarmayacaq dostlarım var: mən üzü-qoylu torpağın üzərində uzanacağam və əsl qurbağalarla birgə gölməçəyə baxacağam. Yarığa sikkə salsaq, mənim suya tüpürməyimi və qurbağaların rahat hərəkət edərkən dəqiqə yarım durmadan quruldadığını görmək olar – heykələ olan bütün marağın itməsi üçün bu vaxt yetərlidir».

(-113)

108

– *La cloche, le clochard, la clocharde, clocharder.* Bilirsən, Sorbonnada hətta kloşarların psixologiyasına dair dissertasiya da yazılıb.

– Niyə də olmasın, – Oliveyra dedi. – Hər halda, onların Xuan Filloyu yoxdur ki, onlarçün «Kütlə» romanını yazsın. Maraqlıdır, görəsən, Filloyun axır necə oldu?

Təbii ki, Sibilla bunu bilə bilməzdi, ən azı, ona görə ki, belə bir adamın varlığından xəbərsizdir. Ona görə də Filloyun və «Kütlə»nin nə demək olduğunu ona başa salmaq lazımdır. Kitabın məzmunu – kroel linyerasların kloşarların bir qolu olması Sibillanın olduqca xoşuna gəldi. O, qəti əmin idi ki, linyerası dilənçiyə qarışdırmaq təhqiramizdir və onun Dez-ar körpüsündən olan avara qadına olan simpatiyasının əsaslandığı dəlillər indi ona elmi görünürdü. Ancaq əsas o idi ki, onlar sahilə gəzişdikləri həmin günlərdə avara qadının vurulduğuna şahid oldular və xeyirxahcasına hər şeyin yaxşı qurtarmasını arzuladılar və bu, Sibilla üçün onu həmişə həyəcanlandıran körpünün alaqaşları və uğurlu gəzintilər zamanı Oliveyranın küçədən tapdığı latun qırıqları və məftillər kimi bir şey oldu.

– Filloy, lənət şeytana, – Oliveyra Konserjyeri qülləsinə baxıb Kartuş haqqında düşünərək dedi. – Mənim vətənim necə də uzaqdadır, adamın inanmağı gəlmir ki, bu səfeh dünyada bu qədər duzlu su var.

– Əvəzində hava azdır, – Sibilla dedi. – Havayla otuz iki saat uçmaq lazımdır, vəssalam.

– Hə də. Bəs cingilti sikkə necə olsun?

– Və ora sürünmək arzusu. Şəxsən mənim belə bir arzum yoxdur.

– Mənim də. Ancaq. Nə etmək olar, olur.

– Sən heç vaxt geri qayıtmaq barədə danışmısan, – Sibilla dedi.

– Bu barədə danışmırlar, mənim ildırımli keçidim¹, bu barədə danışmırlar. Sadəcə, hiss edirlər; kimin ki cibi boşdur, buralar onunçün fasiləsiz xumarlıq kimidir.

– «Müftə Paris», – Sibilla sitat gətirdi. – Bunu biz tanış olduğumuz gün sən özün demisən. Avara qadına baxmaq – müftədir, məhəbbətlə məşğul olmaq – müftədir, sənə pis adamsan demək – müftədir, səni sevməmək... Niyə Pola ilə yatırsan?

– Bütün məsələ qoxudadır, – Oliveyra suyun qırağında dəmir dirəyin üzərində oturaraq dedi. – Mənə elə gəldi ki, ondan «Nəğmələr nəğməsi», darçın, mirra, nəse buna-bənzər qoxu gəlir. Sən demə, elə belə də varmış.

446

– Avara qadın bu gün gəlməyəcək. Yoxsa indiyə burada olardı. O, demək olar ki, həmişə gəlir.

– Bəzən onları həbsxanaya da salırlar, – Oliveyra dedi. – Yəqin, bitlərdən təmizləmək üçün, həm də ki şəhər də öz soyuq çayının sahillərində rahat yatsın. Avara quldurdan da betərdir, bunu hamı bilir; çünki ona heç nə eləmək olmadığından rahat buraxmağa məcbur olurlar.

– Mənə Poladan danış, bir də görəcəksən ki, avara qadın peyda oldu.

– Gecə düşür, amerikan turistləri artıq otellərdəki yerlərini xatırlayırlar, onların ayaqları sızıldayır, onlar artıq cürbəcür zirzibil almağa macal tapıblar, Sadın və Millerin əsərlərinə, o cümlədən «*Onze mille verges*»²ə, bədii fotoşəkillərə və ədəbsiz açıqcalara, bütün Saqana və bütün Büffeyə yiyələniblər. Bax, körpünün yanında heç kəs qalmadı. Polaya isə dəymə, o sayılmır. Budur, rəssam molbertini yığıdır, artıq heç kəs dayanıb onun nə çəkdiyinə baxmır. Hər şey necə də aydın görünür, hava orada qaçan qızın saçları kimi yuyulub, bax, görürsən, qırmızı paltarda.

– Mənə Poladan danış, – Sibilla əlinin arxasıyla onun kürəyinə vuraraq təkrar etdi.

– Çılpaq pornoqrafiya, – Oliveyra dedi. – Xoşuna gəlməyəcək.

¹ “İldırımli keçid” – ingilis yazıçısı Emiliya Brontenin məşhur romanı

² On bir min dəyənək (fr.)

– Ona necə, bizim bərimizdə danışsən?

– Yox. Ancaq ümumi şəkildə. Ona nə danışa bilərəm ki? Pola mövcud deyil, sən ki bilirsən. Hanı o? Göstər mənə onu.

– Sofizim, – onun Ronald və Etyenlə mübahisələrindən bəzi terminləri qapan Sibilla dedi. – Burada, bəlkə də, yoxdur, ancaq Dofin küçəsində, yəqin ki, var.

– Haradadır bu Dofin küçəsi? – Oliveyra dedi. – Tiens, *la clocharde qui s'amene*¹. Çe, o, gözqamaşdırıcıdır.

Avara qadın içindən dağılmış palto qolu, cırıq şərflər, zibil çəlləklərindən tapılmış şalvarlar, cır-cındır, hətta qaralmış məftil dolağı sallanan nəhəng tayın ağırlığı altında sən-dələyə-səndələyə pilləkənlə aşağı endi; o, ən axırncı pilləyə çatıb sahilə qədəm basdı və böyürtü, yoxsa köksötürmə olduğu bilinməyən bir səs çıxartdı. Əyninə nə geydiyi bəlli deyildi, yəqin ki, dərisinə tam yapışmış gecə köynəkləri, hədiyyə koftalar, ən məşum qadın döşünü belə saxlayacaq lifçik, bundan başqa, iki, üç, dörd donu zorla əyninə keçirmiş, bütöv bir qarderob, üstədən isə qolunun yarısı qopmuş kişi pencəyi, yaşıl və qırmızı qaşları olan tənəkə broşka sancılmış şərf geyinmiş, əcaib sarışın rəngə saldıq saçlarını birtərəfli yığaraq yaşıl tül sarıq bağlamışdı.

– O, çox cazibədardır, – Oliveyra dedi. – Körpünün altındakıları tovlamağa hazırlaşib.

– Dərhal bəlli olur ki, o vurulub, – Sibilla dedi. – Hələ dodaqlarına bax, gör necə boyayıb. Ən azı bir banka ənlilik işlədib.

– Lap Qroka oxşayır. Bəzən Ensoru da bu halda görmək mümkündür. O, göylərdədir. Bax, maraqlıdır, görəsən, onlar intim anlarda hansı vəziyyətdə olurlar? Yəqin ki, mənə onların məsafədən sevişdiklərinə inandırmağa çalışmayacaqsan.

– Mən «Sans» oteli yaxınlığında bir tövlə tanıyıram, avaralar oranı xüsusi olaraq sevişmək üçün bəyəniblər. Polis də onlara toxunmur. Madam Leoni mənə deyib ki, onların arasında həmişə bir xəbərçi olur, belə dəqiqələrdə isə sirr saxlamaq mümkün olmur. Deyirlər, kloşarlar oğru moruqlar haqqında çox şey bilirlər.

– Moruq, bu nə sözdür, – Oliveyra dedi. – Hə, əlbəttə, aydındır. Onlar cəmiyyətin lap kənarındadırlar. Çuxurun lap

¹ Bir bax, avara gəldi (fr.)

qırağında. Onlar rantye və ruhanilər haqda çox şey bilməlidirlər. Onların yerindən zibilliyin lap dibi görünür...

– Bu da o. Ayaq üstdə güclə durur. Zavallı, gör onu necə gözləyirmiş, hətta tayı da yerə atıb ona işarə edir, həyəcanlanır.

– Deyək ki, «Sans» otelinin yanındadırlar, axı onlar necə məşğul olurlar, – Oliveyra pıçıldadı. – Bu qədər paltarla, çə. O, isti havada belə iki-üçünü dərhal çıxarır, altda hələ beş-altısı qalır, hələ alt paltarı deyilən şeyləri demirəm. Təsəvvür edirsən, bütün bunlar çöllükdə necə görünər? Kişiyə elə də çətin deyil, şalvarın öhdəsindən hər kəs gələ bilər.

– Onlar soyunurlar, – Sibilla təxmin etdi. – Yoxsa polis onları yaxalayar. Hələ yağışı demirəm. Onlar bir küncə girirlər, çöllükdə çoxlu çuxurlar var – yarım metrlik, fəhlələr ora tikinti zibilləri və butulkaları atırlar. Yəqin ki, ayaq üstdə.

448

– Paltarlı? Sən demək istəyirsən ki, kişi onu heç vaxt çılpaq görməyib? Onda bu, sadəcə, heyvanlıqdır.

– Baxsana, onlar bir-birini necə sevirlər, – Sibilla dedi. – Gör bir necə baxırlar.

– Bu, onun içdiyi çaxırın təsirindəndir, gözləri xumarlanıb. Yaxşı tanın dozası ilə on bir dərəcəli zəriflik.

– Yox, Horasio, onlar bir-birini sevirlər. Onun adı Emmanueldir, bir vaxtlar hansısa əyalətdə fahişəlik edib. Bura *peniche*¹ ilə üzüb gəlib və limanda qalıb. Bir dəfə axşam darıxdım və biz onunla söhbətləşdik. Ondan dəhşətli iy gəlirdi, ona görə tez çıxıb getdim. Bilirsən, nə soruşdum ondan? Alt paltarını nə vaxt dəyişdiyini soruşdum. Belə bir şeyi soruşmaq lap səfehlikdir. O, çox yaxşıdır, yətinəcə başdanxarabdır, ancaq o axşam ona elə gəldi ki, plitə döşənmiş küçədə səhra çiçəkləri görür və o addımlayaraq onları öz adlarıyla çağırmağa başladı.

– Ofeliya kimi, – Horasio dedi. – Təbiət sənəti təqlid edir.

– Ofeliya?

– Bağışla, qəmişlik edirəm. Sən alt paltarı barədə soruşanda bəs o nə cavab verdi?

– O, şaqqanaq çəkdi və birnəfəsə yarım litri başına çəkdi. Sonra dedi ki, son dəfə ayaqlarımı qarışıq salmaq üçün nəyisə aşağıdan çıxarmışam. Paltarlar onun

¹ Barja (fr.)

bədənində çürüyüb. Qışda soyuqdan donub ölməməkçün nə gəldi geyinirlər.

– Xəstələnmək istəməzdim, istəmirəm məni gecə vaxtı xərəkdə aparsınlar. Mənim zehniyyətim belədir. Zehniyyət – cəmiyyəti üzərində saxlayan dirəklərdir. Mən içmək istəyirəm, Sibilla.

– Gət Polanın yanına, – Sibilla avara qadının öz dostuyla mazaqlaşmasına baxaraq dedi. – Baxsana, rəqs etməyə hazırlaşır, axşamlar bu vaxt o, həmişə rəqs edir.

– Kişi isə ayıya oxşayır.

– Gör o nə xoşbəxtidir, – Sibilla yerdən ağ bir daş götürüb hər tərəfinə baxaraq dedi.

Horasio daşı onun əlindən alıb yaladı. Daş duz dadırdı.

– O, mənimdir, – Sibilla dedi və daşı geri istədi.

– Sənindir, ancaq bax gör məndə nə rəngə düşdü.

Mənim əlimdə o, par-par parıldayır.

– Məndə isə o sakitdir. Ver mənə, o, mənimdir.

Onlar bir-birinə baxdılar. Pola.

– Yaxşı, oldu, – Horasio dedi. – İndi, ya da başqa vaxt, fərqi yoxdur. Axmaqsan sən, axmaq, əgər bilsəydin, çox rahat yatardın.

– Tək yatmaq da mənə ləzzət verir. Bax, görürsən, mən ağlamıram. Davam edə bilərsən, mənə ağlamayacağam. Mən onun kimiyəm, görürsən, necə oynayır; yara-xora basıb, ancaq oynayır. Ondan nümunə götürmək lazımdır. Mənim daşımı ver.

– Al. Bilirsən, sənə səni sevirəm demək nə qədər çətindir. İndi çox çətindir.

– Hə, bu, mənə surət kimi, surətçıxaranda çıxarılmış surət kimi görünərdi.

– Biz iki qartal kimi danışırıq, – Horasio dedi.

– Gülməlidir, vallah, – Sibilla dedi. – İstəyirsən daşı sənə verim, avara qadın oynayıb qurtaranadək səndə qalsın.

– Ver, – Horasio daşı aldı və onu yenidən yaladı. – Pola barədə danışmaq nəyimizə lazım? O, xəstə və tənhadır, mən ona baş çəkirəm, biz hələ də onunla yatırıq, yaxşı, bəsdir, onu sözə çevirmək istəmirəm, hətta səninlə də.

– Emmanuel indi suya yıxılacaq, – Sibilla dedi. – O, kişi - dən də betər sərxoşdur.

– Hər şey həmişəki kimi, alçaqlıqla başa çatacaq, – Oliveyra tirin üzərindən qalxaraq dedi. – Onlara yaxınlaşan nəcib hakimiyyət nümayəndəsini görürsən? Gedək, bu çox kədərlidir. Yazıq oynamaq istəyirdi, ancaq...

– Hansısa puritan qarı oradan, yuxarıdan haray-həşir qopardı. Əgər yolda qabağımıza çıxsın, arxasına bir təpik ilişdirərsən.

– Yaxşı. Sənsə mənim yerimə üzr istəyərsən, deyərsən ki, bilmədən oldu, ayağım belə atılır, guya, mərmə yaralayıb.

– Bu zaman sən də söhbətə qoşulub üzr istəyərsən.

– Bu məndə yaxşı alınır, çə, Palermo məhəlləsində öyrənmişəm. Gedək bir şey içək. Boylanmaq istəmirəm, belə də eşidirəm: polis ona dişinin dibindən çıxanı deyir. Bütün məsələ də bundadır. Məgər mən geri qayıdıb ona hücum çəkməməliyəm? Ah, Arcuna, məsləhət ver. Həm də uniformada mülki təhqir qoxusu. No detto. Gedək, bir də qaçaq. Mən sənin Emmanuelindən də çirkinəm, mənim qoturum artıq neçə əsrdir ki davam edir, Persil lave plus blanc¹, burada elə bir yuyucu vasitə lazımdır ki, yavrım, elə bir kosmik təmizləmə ki. Sən gözəl sözləri sevirsen? Salut, Qaston.

– *Salut messieurs dames*, – Qaston dedi. – *Alors, deux petits blanc secs comme d'habitude, hein?*

– *Comme d'habitude, mon vieux, comme d'habitude. Avec du Persil dedans*².

Qaston ona baxdı və başını bulayaraq kənara çəkildi. Oliveyra Sibillanın əlini ovcuna alıb barmaqlarını diqqətlə saydı. Sonra daşı onun ovcuna qoydu, barmaqlarını bir-bir qatlayıb üstəndən öpdü. Sibilla onun, sanki, qalib görkəmdə gözlərini yumduğunu gördü. «Hoqqabaz» – o, mehriban – liqla düşündü.

(–64)

Morelli bir yerdə başqa insanların, necə deyərlər, real şəkildə gözümüz önündə canlanan həyatının kinofilm deyil,

¹ “Persil” ağappaq ağardır. (fr.)

² – Xanımlar və cənablar salamlar olsun sizə... İki stəkan ağ kəməşirin, həmişəki kimi.

– Həmişəki kimi, dostum, həmişəki kimi. “Persil” da olsun. (fr.)

fotoşəkil olduğunu təsdiq edərək öz hekayəsinin yarımçıqlığına haqq qazandırmağa cəhd edir, başqa sözlə, biz bütün fəaliyyəti deyil, onun ayrı-ayrı fraqmentlərini eleat təsəvvürləri ruhunda qəbul edə bilərik. Yalnız həyatını anladığımızı güman etdiyimiz insanla yaşadığımız, yaxud bizə onun haqqında danışılan, ya da onun özü haqqında danışdığı və ya öz məqsədlərini açıqladığı ayrı-ayrı məqamları. Nəticədə, sanki, ayrı-ayrı anların donduğu fotoşəkil albomu qalır; şəkillənmə heç vaxt gözümüzün önündə baş vermir, dünəndən bu günə keçid də, unutmanın ilk tikişarası da bizdən gizli baş verir. Ona görə də Morellinin öz personajları haqqında əsəbi danışması təəccüblü deyil, fotoşəkillər seriyasını birləşdirib kinofilmə çevirmək (bəxtəvər olsun onun dişi oxucu adlandırdığı oxucuların başına) fotoşəkillər, ədəbiyyat, xəyallar, ehtimallar və uydurmalar arasındakı qovuşmanı tamamlamaq demək olardı. Bəzən fotoşəkildə yalnız qapıya söykənən kürək və ya əl, çöl yolunun sonu, qışqırmaq üçün açılan ağız, şkafdakı çəkmələr, Mars səhrasında adamlar, ödənilmiş marka, «Ma qriff» ətirlərinin qoxusu və s. bunabənzər şeylər görünürdü. Morelli güman edirdi ki, fotoşəkillərdə təqdim olunan və onun bütün kəskinliyi ilə göstərməyə çalışdığı həyat təcrübəsi oxucunu düşünməyə, demək olar ki, onun personajlarının taleyində iştirak etməyə məcbur etməliyi. Təxəyyülünün köməyi ilə onlar haqqında öyrəndiklərini dərhal fəaliyyətdə konkretləşdirir, ancaq bu zaman sənət priyomlarından istifadə edib bunu əvvəl yazdıqlarına daxil etmirdi. Yetərinəcə dumanlı təsvir olunmuş və zəif xarakterizə edilmiş həyatların ayrı-ayrı parçaları arasındakı körpüləri saç düzümündən tutmuş – əgər Morelli bu barədə heç nə deməyibse – ta hərəkətlərin və ya hərəkətsizliklərin – əgər onlar qeyri-adi və hətta çox qəribədirsə – səbəbinədək oxucu özü tamamlamalı və ya uydurmalydı. Kitab geştaltpsixoloqların rəsmlərinə oxşarmalıydı – bu rəsmlərdəki bəzi cizgilər onlara baxan insanı fiqurun tamamlanması üçün çatışmayanları təsəvvüründə canlandırmağa sövq edir. Lakin elə olurdu ki, çatışmayan cizgilər o qədər mühüm və müstəsna olurdu ki, onlara diqqət yetirməmək mümkün olmurdu. Bu sahədə Morellinin şıltaqlığının və şöhrətpərəstliyinin hüdudu yox idi.

Kitabı arabir oxuyanda elə təəssürat yaranırdı ki, sanki, Morelli bəlli miqdarda toplanmış parçaların özlərinin birdən-birə bütöv gerçəklik şəklinə düşəcəyini gözləyir. Ona görə də şəhərin salınması, xalçanın toxunması, mütləq təşəkkül perspektivində kişilər və qadınların meydana çıxması üçün birləşdirici körpücüklər düşünüb tapmağa, xalçanın ayrı-ayrı hissələrini tikməyə ehtiyac olmazdı və nəticədə Morelli, müəllif, gözləri önündə əriyib qarışan bu dünyanın ilk heyrətamiz seyrçisi olardı.

452

Lakin bu üsula çox da etibar etmək olmazdı, ona görə ki, bu ərimə mahiyyətə məkanın və zamanın assimilyasiyası, diş oxucunun tələbatının qaydaya salınması deməkdir. Morelli heç vaxt buna getməzdi, o, kiçik planetar sistemdə bədənin nizamsız hərəkətini pozmadan onun mövcudluğunun mənasını tam və əhatəli dərk edəcək bu cür kristallaşmaya can atırdı, bu nizamsızlıq onun acizliyi və əbəsliliyi olsa da. İçərisində diqqətdənkənar heç bir şey qalmayan kristallaşma, çünki iti göz kaleydoskopla dirənərək böyük alabəzək naxışları anlaya, onun vəhdətini qavraya bilər, kaleydoskopdan kənar qalan *imago mundi*¹ isə provansal üslubunda qonaq otağı, yaxud xanımların süfrə arxasına toplaşaraq «Beqli» qaletləriylə çay içməsi ola bilər.

(–27)

110

Yuxu çoxlu təbəqədən ibarət ucsuz-bucaqsız, göy üzü - nə yüksəlib gözdən itən, yaxud dövrə vuraraq aşağı düşüb yerin dərinliyinə işləyən qülləyə bənzəyirdi. O, məni öz dağları üzərində apardı, spirala doladı və həmin spiral labirintə çevrildi. Nə tavan vardı, nə də dib, nə divarlar, nə də geriye yol. Təkcə dəqiqliyinə və detallarınadək təkrarlanan və yenə də təkrarlanan mövzular vardı.

Anais Nun, «Winter of Artifice»².

(–48)

¹ Dünyanın obrazı (*lat.*)² «Şıltaqlıqlar qışı» (*ing.*)

Bu hekayəni onun qadın qəhrəmanı İvonn Gitri, Karlos Qardelin Boqotada dostlaşdığı Nikolas Diasa danışıb.

Mənim ailəm macar intelligensiyasına aid idi. Anam adını çəkmək istəmədiyim gözəl bir şəhərin elitasının uşaqlarının təhsil aldığı qadın gimnaziyasının direktoruydu. Müharibədən sonra taxtaqları, sosial sinifləri və quruluşları yıxan həyəcanlı illər başlayanda mən həyatda hansı yolu seçəcəyimi bilmirdim. Ailəm sərhədlərin (sic) dəyişməsinin qurbanı olaraq minlərlə başqaları kimi var-yoxunu itirdi. Güzəlliyim, gəncliyim və tərbiyəm sadə bir qadın olmağıma imkan vermədi. Bu zaman həyatımda yaraşlıq bir prins peyda oldu, o, yüksək kosmopolit dairələrdən, Avropa «resorts»¹larından olan aristokrat idi. Mən gəncliyə xas bütün illüziyalarıma ümid bəsləyərək, ailəmin mənim çox gənc, onunsə ecnəbi olduğuna əsaslanan etirazlarına məhəl qoymadan ona ərə getdim.

Toy səyahəti. Paris, Nitsa, Kapri. Sonra isə – xəyalların puç olması. Mən nə edəcəyimi bilmirdim, izdivacımın faciəsini yaxınlarıma da danışa bilmirdim. Ərim mənə analıq sevinci bəxş edəcək durumda deyildi. Mənsə, on altı yaşlı qız, sanki, qəm-qüssəmi dağıtmaqdan ötrü zəvvar kimi səyahət edirdim. Misir, Yava, Yaponiya, Göylər imperiyası, bütün Uzaq Şərq – başdan-ayağa şampən karnavalı və saxta əyləncə, ancaq qəlbim parça-parçaydı.

İllər keçir. 1927-ci ildə biz həmişəlik *Cote d'Azura*² yerləşdik. Mən yüksək zümrəyə və kazinoların, dansinqlərin, cıdır meydanlarının kosmopolit cəmiyyətinə mənsub bir qadın idim, mənə ehtiram göstərirdilər.

Günlərin bir yay günü ərimlə ayrılmağa qəti qərar verdim. Təbiət bütün güzəlliyi ilə gülümsəyirdi: dəniz, səma, çöllər məhəbbət himni oxuyur, gəncliyi mədh edirdi.

Kanda mimoza bayramı, Nitsada çiçək karnavalı, Parisin gülümsəyən baharı. Beləliklə, mən yuvamı, zənginliyi və dəbdəbəni tərk edib təkbaşına dünyaya atıldım...

Cəmisi on səkkiz yaşım vardı və mən nəylə məşğul olacağımı bilmədən Parisdə təkbaşına yaşamağa başladım. Paris, 1928-ci il.

¹ Kurortlar (ing.)

² Lacivərd sahilində (fr.)

Paris – orgiya, şampan şərabı çay kimi axır. Frankın heç bir dəyəri yoxdur. Paris – əcnəbilər üçün cənnət. Ağzınadək amerikan-yankilərlə, cənubi amerikalılarla, kiçik qızıl krallarıyla dolu. 1928-ci ilin Parisi, hər gün əcnəbilərin ciblərini boşaldan yeni kabarelər, yeni sensasiyalar doğulur.

On səkkiz yaşlı, mavigözlü sarışın təkbaşına Parisdə.

Fəlakəti daha da şirinləşdirmək üçün mən kef-damağın tən ortasına baş vurdum. Kabaredə diqqəti özümə cəlb etdim, çünki həmişə tək gəlir, rəqqasları şampanla suvarır, xidmətçilərə əfsanəvi çaypulular paylayırdım. Mən pulumun qədrini bilmirdim.

Necə oldusa kosmopolit mühitdə qazanc axtaran tiplərdən biri mənim gizli qəm-qüssəmi sezərək bunun əlacını təklif etdi... Kokain, morfi, narkotiklər. Və mən ekzotik yerlər axtarmağa başladım, qeyri-adi görkəmli rəqqaslar, qarabuğdayı və gur saçlı latınamerikalılar.

454

O vaxtlar Parisə yenidən gəlmiş bir kabare müğənnisi dinləyicilərin rəğbətini və böyük uğur qazanmışdı. O, ilk dəfə «Florida»da çıxış etmişdi və qeyri-adi dildə qeyri-adi mahnılar oxuyurdu.

O, oralarda indiyədək rast gəlinməyən ekzotik geyimlərdə çıxış edir, Argentina tanqoları, rançeroları və sambaları oxuyurdu. Arıq, qarayanız, ağdişli cavan oğlana Parisin bütün gözəl xanımları iltifat göstərirdilər. Onun adı Karlos Qardel idi.

Onun göz yaşları içində ürəkdən oxuduğu tanqosu tamaşaçıları ağlasığmaz dərəcədə rıqqətə gətirirdi. Onun «Kaminito», «La-Çakarera», «O sincab bürüncəyi», «Hindli qızın şikayəti», «Xəyallarda» kimi mahnıları müasir tanqolar deyil, köhnə Argentina mahnılarıydı. Bu mahnılarda ucsuz-bucaqsız çöllərdən olan qauçonun saf qəlbi döyünürdü. Qardel dəbə minmişdi. Elə bir gözəl nahar, elə bir təntənəli qəbul yox idi ki, Qardeli dəvət etməsinlər. Onun qarayanız üzü, ağ dişləri, səmimi, valehedici gülüşü hər yerdə – kabaredə, teatrlarda, müzik-hollarda, cıdırlarda parıldaırdı. O, «Oteyle» və «Lonşane»nin daimi qonağıydı.

Amma Qardel özü məhdud dairədə özü bildiyi kimi əylənməyi xoşlayırdı.

O zaman Parisin Klişi küçəsində «Palermo» adlı bir kabare vardı, ora, demək olar ki, yalnız cənubi amerikalılar gəlirdilər. Mən onunla elə orada da tanış oldum. Qardeli bütün qadınlar maraqlandırır, məni isə yalnız kokain və şampan şərabı... Təbii ki, Parisin ən dəbdə olan adamı sayılıb qadınların gözündə bütə çevrilmiş kişi ilə birgə görünməyim mənə zənanə məğrurluğu verirdi, ancaq ürəyim buz kimi soyuq olaraq qalırdı.

Sonrakı axşamlar, çiçəkli parklarda Parisin solğun ay işığındakı gəzintilər zamanı etdiyimiz səmimi söhbətlər bizim dostluğumuzu möhkəmləndirdi. Beləcə, romantik duyğularla dolu günlər keçdi. Bu adam mənim ürəyimə girmişdi. Onun sözləri ipək kimiydi, söhbətləri biganəliyimin buzunu yavaş-yavaş sındırdı. Başımı itirmişdim. Mənim rahat, fəqət kədərli mənzilim indi nurla dolmuşdu. Artıq kabareyə getmirdim. İndi mənim gözəl, mirvari dənəsi rəngdə olan qonaq otağında aydın, qarabuğdayı bir çöhrə görünürdü. Narahat ruhumun ölçüyəgəlməz sıxıntısına şahid olan mavi rəngli yataq otağım əsl sevgi yuvasına dönmüşdü. Bu mənim ilk məhəbbətim idi.

Günlər həyəcan və şiddətlə bir-birini əvəz edirdi. Nə qədər zaman keçdiyini bilmirəm. Öz şıltaqlıqlarıyla, *dernier cri*¹ tualetləriylə, rus kürüsünün və şampan şərabının mütləq və adi şeylər olduğu qonaqlıqlarıyla Parisi təəccübləndirən ekzotik sarışın gözəl qəflətən yoxa çıxdı.

Bir neçə aydan sonra isə «Palermo», «Florida» və «Qarona»nın daimi köhnə müştəriləri qəzetlərdən öyrəndilər ki, iyirmi yaşlı naviqözlü sarışın rəqqasə yalnız coşqun çiçəklənmə dövrünü yaşayan gənclərə xas görünməmiş naz-qəmzəylə, ifa etdiyi gözəl rəqsləriylə Argentina paytaxtının qızıl gəncliyinin ağlını başından alır.

Bu qadın İVONN GİTRİ idi.

(Və s. və i. a.)

«*Qardel məktəbi*», «Sisplatina» nəşriyyatı, Montevideo.

(-49)

112

Morellinamə

Hekayəni daha az ədəbi etmək üçün düzəldirəm. Təşəbbüs lap əvvəldən ümidverici deyildi, düzəliş zamanı tamamilə dözülməz şeylər pırtlayıb çıxır. Personaj pilləkənə yaxınlaşdı: «Ramon enişə baş...» Üzərindən xətt çəkib yazıram: «Ramon düşməyə başladı...» Düzəltməyi buraxıb yenidən və yenidən özümə sual verirəm ki, «ədəbi» dilə bu qədər nifrət etməmin əsl arqumentləri hansılardır. «Enişə

¹ Son dəbə uyğun (fr.)

başladı» – elə də pis deyil, əgər həddən artıq sadə deyilsə; amma «düşməyə başladı» – bu da elə həmin şeydir, hələ bir az da qabadır, qurudur (yəni, sadəcə, informasiya verir, vəssalam), eyni zamanda, başqa bir ifadə kimi, sanki, hər halda, faydalını xoş olanla birləşdirir. «Enişə başladı» formasında məni fel və isimdən dekorativ istifadə itələyir ki, biz bundan gündəlik ünsiyyət zamanı, demək olar ki, istifadə etmirik; bütövlükdə isə ədəbi dil məni çiyərəndirir (mən öz əsərlərimdəkini nəzərdə tuturam). Niyə?

456

Əgər mən bundan sonra da, demək olar ki, son illər yazdığım hər şeyi məzmunсуzlaşdıran bu xətti tutacağamsa, çox tezliklə ən bəsit fikri ifadə etməyə, ən sadə şeyi təsvir etməyə qadir olmayacağam. Əgər mənim arqumentlərim Hofmanstal lordu Çandosunku kimi olsaydı, şikayətlənməyə səbəb də olmazdı, ancaq ritorikaya qarşı bu nifrət çətin ki yalnızca sözlərin quruluğuyla, müvafiq və paralel olaraq mənim öz quruluşumla bağlıydı, belə olduğu halda ən yaxşısı hər cür yazı işlərindən birdəfəlik və həmişəlik imtina etməkdir. Yazılanı oxumaq indi mənimçün danxdırıcı idi. Ancaq bununla belə, bu qəsdli yoxsulluğun arxasında, «enişə başladı»nı əvəz edən bu «düşməyə başladı»nın arxasında məni ruhlandırان nəsə tuturam. Mən pis yazıram, ancaq bunun arasından nəsə ortaya çıxır. Əvvəlki «üslub» oxucu-torağay üçün güzgü kimi bir şey idi; oxucu onda özünə baxıb təsəlli tapdı, özünü tanıdı, gözləyən, tanıyan və hansısa Salakru, yaxud Anuy kimi personajların replikalarından ləzzət alan publika kimi. Bu cür yazmaq indi mənim çox istədiyim hekayə quraşdırmaqdan (demək olar ki, «sökməkdən») qat-qat asandır, çünki indiki halda oxucuyla dialoq və ya görüş baş vermir, yalnız hansısa uzaq oxucuyla dialoqa ümid var. Görünür, problem mənəvi planda baş verir. Bəlkə də, bu tendensiyanı arterioskleroz, yaş gücləndirir – yəqin ki, bir qədər mizantropik üslubda – ethosu tərifləmək və estetik üslubların – daha çox güzgü, nəinki metafizik çapalamalara yol olduğunu kəşf etmək (mənim bu kəşfim olduqca gecikib) lazımdır.

Mən elə indi də iyirmi yaşımıdakı kimi mütləq olanın həsrətindəyəm; ləzzətin şirin-şirin qıc olması, yaradıcılıq prosesinin kəskin və acı sevinci, yaxud gözəlliyi seyr etmək artıq mənimçün, sadəcə, mükafat, mütləq və qaneedic

gerçəkliyə yaxınlaşma kimi görünür. Mənə bu yaxınlaşmanı hələ də verə biləcək yalnız bircə gözəllik var, o, vasitə deyil, hədəfdir və ona görə elədir ki, onun yaradıcısının şüurunda insanın mahiyyəti ilə rəssamlığın məgzi oxşardır. Əksinə, estetik tərəf mənə yalnız estetik görünür, vəssalam. Bundan aydın izah edə bilmərəm.

(-154)

113

Qlasyer küçəsindən Sommerar küçəsinə piyada:

– Biz nə vaxtadək «R.X.-dən sonra» tarix qoyma qda davam edəcəyik?

– Ədəbi sənədlər iki yüz ildən sonra – daşlaşmış ifrazatdır.

– Klages haqlı idi.

– Morelli və onun dərsi. Bəzən iyrenc, qorxunc, miskin. Sözləri yuyub təmizləmək üçün nə qədər başqa söz, «Pive», «Karon», «Karven» ətiqlərini boğmaq üçün nə qədər natəmizlik lazımdır – bunlar hamısı «R.X.-dən sonra» üst-üstə qalaqlananlardır. Ola bilər ki, itirilmiş haqqı geri qaytarmaq və sözlərdən onların ilkin mənasında istifadə etməyi yəni-
dən öyrənmək üçün bütün bunların içindən keçmək lazım olsun.

– Onların ilkin mənasında (?). Qorxuram ki, bu boş sözdür.

– Balaca tabutcuq, siqaret qutusu kimi, Haron yalnız üfürdü – və o, gölməçəni, elə bil, beşikdə yırgalana-yırğalana üzüb keçdi. Qayıq – yalnız böyükklər üçündür. Xanım - lara və uşaqlara – pulsuzdur, yüngülvarı itələyirsən – və o biri sahilədən. Meksikansayağı ölüm, kəllə qənd: «Totenkinder Lieder»...

– Sonra Morelli Haronu görəcək. İki mif üz-üzə. Qarasularda öncədən bilinməyən səyahət!

– Səkidə xanalar: qırmızı xana, yaşıl xana. GÖYÜZÜ. Səki oradadır, Bursakoda, daş da bəyənilərək seçilib, çəkmənin burnuyla dəqiq vurmaq lazımdır, yavaş, yavaş, Göyüzü çox yaxında olsa da, bütün ömür qabaqdadır.

– Ücsuz-bucaqsız şahmat taxtasını təsəvvür etmək asandır. Ancaq çəkmənin qopmuş pəncəsindən soyuq

girir, mehmanxana pəncərəsində klouna bənzəyən sifət şüşə arxasında ağız-burnunu əyir. Göyərçinin kölgəsi itin nəcisinə toxundu: Paris.

– Pola – Parisin qütbü. Pola? Onun yanına getmək, *faire l'amour. Carezza*¹. Tamamilə tənbel sifətlər. Ancaq «sifət» sözü həm də «maska» deməkdir, Morelli bu barədə haradasa yazıb.

(–30)

114

4 may 195... il (AP Agentliyi). Vəkillərin bütün söylərinə və bu ayın 2-də keçirilmiş sonuncu apelyasiyaya baxmayaraq, Lui Vinsent bu səhər Kaliforniya ştatının San-Kintinq həbsxanasının qaz kamerasında edam olunmuşdur.

458

...əlləri və topuqları stula bağlanıb. Həbsxana gözətçisi dörd köməkçisinə kameradan çıxmağı əmr edir və Vinsentin çiyinlərinə şappıldadaraq onların arxasınca çıxır. Məhkum kamerada tək qalır, əlli üç şahid isə kiçik pəncərələrdən onu müşahidə edir.

...başını dala əyib dərindən nəfəs alır.

...iki dəqiqədən sonra onun sifətini tər basdı, barmaqları tərپənməyə başladı, sanki, qayıqlardan qurtulmaq istəyirdi...

...altı dəqiqə, qıcolmalar təkrarlanır. Vinsentin başı köksünə düşür, sonra isə arxaya əyilir. Ağzından köpük axmağa başlayır.

...səkkiz dəqiqə, sonuncu qıcolmalar və başı köksünə düşür.

...Saat on on ikidə doktor Reynolds məhkumun öldüyünü elan etdi. Aralarında üç jurnalistin olduğu şahidlər...

(–117)

115

Morellidən

Çoxusu bir-birinə zidd olan ayrı-ayrı qeydlərə əsaslanan Klub bu nəticəyə gəldi ki, Morelli təhkiyənin müasir üslu-

¹ Məhəbbətlə məşğul olmaq (*fr.*). Sığallar (*ital.*)

bunda uğursuz olaraq mücərrəd sənət adlandırılan şeyə doğru yaxınlaşma görürdü. «Musiqi melodiyadan, rəsm əsəri süjetdən, roman təsvirdən məhrum olur». Dialektik kollajlar ustası Vonq yekun vurur: «Bizi maraqlandıran roman öz personajlarını situasiyaya yerləşdirən deyil, personajlara situasiya təklif edən romandır. Bunun sayəsində sonuncular, sadəcə, personaj olmayaraq, personaya, şəxsiyyətə çevrilirlər. Ekstrapolyasiyaya bənzər bir şeyin vasitəsilə ya onlar bizim yanımıza gəlir, ya biz onlara gedirik. Kafkada K. – onun oxucusudur, ya da əksinə». Buna Morellinin epizodun ideyasını şərh etdiyi yetərincə dumanlı bir qeydi də əlavə etmək lazımdır, bu epizodda o, personajları adsız qoymağa hazırlaşır ki, güman olunan mücərrədlik hər bir ayrı halda mütləq hipotetik təyinatla əvəzlənsin.

(-14)

116

Morellidə bir yerdə – Corc Batayın «L'Abbe C»¹-dən epigrafi var: «Il souffrait d'avoir introduit des figures decharnees, qui se deplaçaient dans un monde dement, qui jamais ne pourraient convaincre»².

Daha sonra karandaşla, demək olar ki, oxunmur: «Hə, bəzən əzab çəkirsən, ancaq bu yeganə şərəfli çıxış yoludur. Hər şeyin çeynəndiyi yetərincə gedonist romanlar var, *psixoloji* romanlar var. Maksimuma can atmaq lazımdır, Rembonun istədiyi kimi voyant³ olmaq lazımdır. Gedonist romançı voyeur⁴ kimi başqa bir şeydir. Digər tərəfdən, yetərən sifət təsviri texnika, yetərən «əxlaq» romanları, yetərən əsl obrazlardan məhrum vicdanlı kinossenarilər».

Bunu başqa bir yerlə bağlamaq maraqlı olardı: «Mət - bəxsiz, makiyajsız, oxucuya arabir göz eləmədən necə *danı - şasan*? Yalnız təhkiyənin sənət olduğu fikrindən imtina etməklə. Onu sifətə maska üçün qoyulan gipsi hiss etdiyimiz kimi hiss etməklə. Ancaq sifət gerek özümüzünkü olsun».

¹ Söz oyunu: Abbat C və ABC (əlifba).

² O, bu mənasız dünyada fəaliyyət göstərən heç kəsi inandıra bilməyən zəif personajlar yaratdığı üçün əzab çəkirdi. (fr.)

³ Bəsirətli (fr.)

⁴ Gündükçü (fr.)

Bəlkə, bu ayrıca qeydə baxaq: «Lionello Venturi, Mane və onun «Olimpiyası» haqqında danışarkən qeyd edir ki, Mane plastik obraz üzərində fikrini toplamaq naminə təbiəti, gözəlliyi, hərəkəti və mənəvi arzuları kənarında saxlayır. Beləliklə, o özü də bilmədən müasir incəsənəti orta əsrlərə aparır. Orta əsrlərdə incəsənət obrazlar silsiləsi kimi başa düşülürdü, İntibah dövründə və müasir mərhələdə onun yerini gerçəkliyin təsviri tutdu. Venturi özü (ya da bu Culio Karlo Arqan?) əlavə edir: «Tarixi lağa qoyana lazım idi ki, real gerçəkliyin təsvirinin obyektiv və buna görə də fotoqrafik və mexaniki olmağa başladığı həmin məqamda real çəkməyə hazırlaşan parlaq bir parislini incəsənətdə obrazlar yaratmaq funksiyasını qaytarmağa təhrik etsin...»

460 Morelli əlavə edir: «Dolaşıqlıq olmasın deyə, «obraz» sözünün yerinə «fiqur» sözünü işlətməyə alışmaq lazımdır. Lakin söhbət orta əsrlərə, yaxud bunabənzər bir şeyə qayıtmaqdan getmir. Tarixi-mütləq zamanın mümkünliyünü güman etmək yanlışdır: zamanlar paralel olsalar da, müxtəlif olurlar. Bu mənada orta əsrlər deyilən dövrün vaxtlarından biri yeni tarix deyilən mərhələnin vaxtlarından biri ilə üst-üstə düşə bilər. Bu zamanda yaşayan rəssamlar və yazıçılar bunu dərk edərək mövcud şəraitə arxalanmaq və öz müasirlərinin düşüncəsi baxımından müasir olmaq istəməyə bilərlər, ancaq bu o demək deyil ki, guya, onlar anarxronik olmaq istəyirlər; onlar, sadəcə olaraq, sanki, öz dövrələrinin ən uc nöqtəsindədirlər və buradan, artıq hər şeyin «fiqur» xüsusiyyəti qazandığı, hər şeyin, sadəcə, təsvir üçün mövzu deyil, nişan dəyərinə malik olduğu başqa bir zaman - dan onlar əsərlər yaratmağa çalışırlar, bu əsərlər yabançı, hətta onların yaşadığı tarix və zamanda antoqonist görünə bilərlər, ancaq buna baxmayaraq, bu tarix və zaman onları özündə yerləşdirir, onları izah edir və nəticə etibarilə onları gözləyən və insanın ümid etdiyi transsendentliyə yönləndirir».

(-3)

Mən elmə, fəlsəfəyə, insanlığa, təcrübəyə, zamanənin ən humanist və yüksək ideyalarına zidd olaraq iki uşağı

ölümə məhkum etməyə məcbur etməkdən ötrü təzyiq edilən, hətta hədələnen məhkəmə görmüşəm.

Keçmişin yadigarları içərisindən xəcalətdən və qabalıqdan qızarmağa vadar edən presedentlər qazıb çıxaran dostum mister Marşall, Blekstounun bu cümləsini hansı səbəbdən oxumayıb:

«On dörd yaşı tamam olmamış, *culpa prima fasie es*¹ dərk etməyə qadir olmayan uşaq məhkəmənin və tribunalin qərarı ilə günahını dərk edən, nəyin yaxşı, nəyin pis olduğunu ayırd edən sayılaraq mühakimə edilə və ölüm cəzasına məhkum oluna bilərmi?»

Beləliklə, on üç yaşlı qızcığaz öz müəlliməsini öldürdü-yünə görə yandırıldı.

On və on bir yaşlarında iki oğlan uşağı öz yoldaşlarını öldürdüklərinə görə ölüm cəzasına məhkum edildi və on yaşlı uşaq asıldı.

Niyə?

Ona görə ki, o, yaxşı ilə pis arasındakı fərqi bilirdi. O, bunları bazar günü məktəbində mənimsəmişdi.

Klarens Derrou, «Leopoldun və Leybanın müdafiəsi», 1924.

(-15)

118

Qətlə yetirilmiş kəs öz qatilini onun gözüne görünmə - məli olduğuna necə inandıracaq?

Malkolm Lauri, «Under the Volcano»².

(-50)

119

AVSTRALIYA TUTUQUŞUSU QANAD ÇALMAQ İMKANIN - DAN MƏHRİM EDİLMİŞDİ!

İnspektor R. S. P. C. A., evə girib gördü ki, quş diametri 8 düymlük bir qəfəsə salınıb! Quşun sahibi 2 funt cərimə

¹ İlk günah (*lat.*)

² «Vulkan altında» (*ing.*)

ödəməli oldu. Məzlum canlıları qorumaq üçün bizə mənəvi yardımdan daha çox şey lazımdır. R. S. P. C. A. iqtisadi yardıma dəvət edir. Katibliyə müraciət edin və i.a.

«Obzerver», London.

(-51)

120

462

siyesta zamanı hamı yatmışdı və anamı oyatmadan yataqdan qalxıb xəlvətcə qapıya tərəf gedərək sakitcə bayıra çıxmaq və torpağın ətrini acgözlüklə ciyərlərimə çəkərək otlaqların başladığı yerə əklilməkdən asan heç nə yox idi; söyüd ağacları ipəkqurdu sürfələriylə doluydu. İreneo çox olanını seçdi, qarışqa yuvasının yanında oturub qurdun başını ipək dəlikdən çıxaranadək ehtiyatla, lap axırdan basıb çıxarmağa başladı, bundan sonra pişik kimi boynunun ardından tutub əzməməkçün səliqəylə, güc eləmədən dartıb çıxartdı və budur o, lüm-lüt, havada gülməli şəkildə qıvrılır; İreneo onu qarışqa yuvasının yanına qoydu, özü isə kölgəlikdə qarnı üstə uzanaraq gözlədi; bu zaman qara qarışqalar can-dildən çalışaraq yem daşıyır, hər tərəfdən diri və ölü həşəratları yuvalarına doğru dartırdılar, birdən kəşfiyyətçilərdən biri qurdu, gülməli şəkildə qıvrılan yumşaq vücudu gördü, sanki, bu cür uğurlu ova inanmaraq onu antennaları ilə yoxladı, ora-bura qaçdı, antennaları ilə başqa qarışqalara toxundu və bir dəqiqədən sonra artıq qurdu əhatəyə alıb üstünə mindilər, qurd ondan yapışan qısqaqlardan qurtulmaq üçün əbəs yerə dartınırdı, – qarışqalar onu yuvalarının daha yaxınına itələyirdilər; qarışqaların qurdu yuvaya soxa bilmədikdə özlərini itirməsi İreneoya xüsusi ləzzət eləmişdi, – oyun da elə bundan ibarət idi, qurdun yuvanın girişindən iri olmasını səfeh qarışqalar anlamaqda aciz idilər, ona görə də qəniməti yuvaya salmaq üçün hər tərəfdən səylə itələyirdilər, qurd isə həyəcanla qıvrılırdı, onun nələr hiss etdiyini düşünmək dəhşət idi, qarışqaların pəncələri və qısqaqları onun bədəninə, gözlərinə, dərisinə batırdı, o, var qüvvəsiylə müdafiə olunmağa çalışsa da, vəziyyət getdikcə daha da pisləşirdi, çünki yeni-yeni qarışqalar gəlirdi, bəziləri, sadəcə, quduzlaşmış-

dılar, qısqaclarını sancır və qurdun başı yuvanın içərisinə az da olsa girmədən əl çəkmirdilər, içəridə olanlar isə yəqin ki, var gücləriylə aşağı dartırdılar. İreneo da qarışqa yuvasının içərisində nə baş verdiyini, qarışqaların qısqaclarını qurdun gözlərinə, ağızına batıraraq onu necə dartışdırdıqlarını, var gücləriylə sürüdüklərini, onu bütövlükdə içəri sürüdüklərini, ən dərinliyə apardıqlarını, öldürdükələrini, didib parçaladıqlarını görməkçün yuvanın içərisində olmaq

(-16)

121

Morelli qırmızı mürəkkəb və aşkar məmnunluqla Ferlingettinin şerinin sonunu dəftərə köçürdü:

*Yet I have slept with beauty
in my own weird way
and I have made a hungry scene or two
with beauty in my bed
and so spilled out another poem or two
and so spilled out another poem or two
upon the Bosch-like world¹.*

(-36)

122

Tibb bacıları Hippokratdan danışa-danışa oyan-buyana gədirdilər. Azca səy göstərsə, gerçəkliyin kiçik parçası əla şeirə çevrilə bilər. Ancaq tapmaca quraşdırmaq Etyenin nəyinə lazım idi, o artıq öz bloknotunu çıxarmışdı və sevin - cək uzaqlara qaçan ağı qapıları, divarın döşündəki xərkələri, şüşəsindən boz-ıpəyi pərdə sallanan böyük pəncərəni, skelet ağacı və onun budağındakı burjuq çinədanlı iki göyərçini çəkirdi. Ona başqa bir yuxu danışmaq istəyirdi, qəribədir, çörək haqqında yuxu bütün səhəri ona rahatlıq

¹ Hələ mən gözəlliklə yatdım
öz xüsusi üslubümdə
gözəlliyi yatağa çəkəndə
bir neçə odlu dəqiqə
yenə də başqa misra püskürdüm
yenə də başqa misra püskürdüm
Bosxa bənzər dünyaya.

verməmişdi – birdən! – Rəspay və Monparnas bulvarlarının tinində başqa bir yuxu divar kimi burnunun ucuna dikildi, daha doğrusu, belə oldu: bütün səhəri inildəyən çörəklə bağlı yuxu divar kimi onun üzərinə yıxıldı və birdən-birə, geri fırladılan filmdə olduğu kimi divar onun üzərindən qalxıb öz yerində durdu, o isə digər yuxunun xatirələri ilə üz-üzə qaldı.

– İstənilən vaxt, – Etyen kitabçanı gizlədərək dedi. – İstədiyən vaxt, tələsik deyil. Mənim hələ qırx il yaşamaq fikrim var, yəni...

– «Time present and time past, – Oliveyra ibarəylə dedi, – *are both perhaps present in time future*»¹. Öncədən nəzərdə tutulub ki, bu gün hər şey T.-C.-nin şerinə əsaslanacaq. Mən gördüyüm yuxu barədə düşündüm, çə, başla. İndi gedərik.

464

– Yaxşı da, yuxu aydındır. Belədir də, içində gəzdirirsən, gəzdirirsən və qəflətən...

– Mən başqa yuxunu deyirdim.

– Misere! – Etyen söydü.

– Telefonda sənə ona görə danışmadım ki, yadıma düşmədi.

– Həm də sənin cəmisi altı dəqiqə vaxtın vardı, – Etyen dedi. – Yaxşı düşünsək, hökumətlər ağıllıdırlar. Biz onları söyürük, ancaq onlar, etiraf etmək lazımdır, nə etdiklərini bilirlər. Altı dəqiqə...

– Əgər yadıma düşsəydi, qonşu budkadan sənə zəng edərdim.

– Yaxşı, – Etyen dedi. – Beləliklə, sən mənə yuxunu danışdın və biz aşağı düşüb Manparnuxada adama bir stəkan çaxır vurduq. Sənin qəribə qocanı yuxuya dəyişirəm. O da, bu da – bu lap ağ olar.

– Sən düz hədəfə vurdun, – Oliveyra maraqla ona baxaraq dedi. – Məsələ burasındadır ki, bir şeyi o birisinə dəyişmək olarmı. Sən elə bu gün mənə dedin: kəpənək, yoxsa Çan Kayşı? Bəlkə, qocanı yuxuya dəyişməklə mənim yuxumu əlimdən almaq istəyirsən.

– Doğrusu, mənimçün fərqi yoxdur.

– Rəssam, – Oliveyra dedi.

¹ Keçmiş zaman da, indiki zaman da – o da, bu da, yaqın ki, gələcəklə bağlıdır. (ing.)

– Metafizik, – Etyen dedi. – Ancaq biz buradayıq, baxsana, o tibb bacısı bizə baxır və nə olduğumuzu başa düşür: yuxu, yoxsa iki fırladaqçı. Necə olacaq? Əgər o bizi qovmağa qalxsa, bu bizi qovan tibb bacısı, yaxud yuxuda xəstəxana, başqa şeylər və onların arasında qoca və qəzəblənmiş kəpənək görən iki filosofu qovan yuxu olacaq?

– O, xeyli sadəydi, – skamyada oturub azca yırğalanaq gözlərini qıyan Oliveyra dedi. – Sadəcə, uşaqlıqda mənim yaşadığım ev və Sibillanın otağı ikisi bir yerdə, bir yuxudaydı. Yadımda deyil, onu görən kimi təmiz yadımdan çıxdı, bu gün səhər isə çörəklə bağlı yuxunu xatırlayanda...

– Çörək barədə artıq mənə danışmışsan.

– Birdən yenə o biri olsa, onda çörəklə bağlı yuxu gedəcək işinin dalınca, çünki bu, müqayisəolunmazdır. Çörəklə bağlı yuxu, yəqin ki, mənə tuşlanıb... Tuşlanıb – sözə bir bax.

– Belə bir şeyi danışmağa utanmırsan, əgər, əlbəttə, mənim düşündüyümü nəzərdə tutursansa.

– Əlbəttə, mən uşağı nəzərdə tuturam. Təsadüfi assosiasiya. Ancaq mən özümü günahkar bilmirəm, çe. Onu mən öldürməmişəm.

– Bu qədər bəsit deyil, – Etyen özünü narahat hiss edərək dedi. – Yaxşı gedək qocanın yanına, səfeh yuxular yetər.

– Ancaq mən, deyəsən, onu danışa bilməyəcəyəm, – Oliveyra sakitləşərək dedi. – Təsəvvür elə ki, sən uçub Marsa düşürsən və səndən külün nə olduğunu soruşurlar. Təxminən belə bir şey.

– Yaxşı, qocanın yanına gedirik, ya yox?

– Mənimçün qətiyyəyən fərqi yoxdur. Bir halda ki, gəlmişik... Deyəsən, 10 sayılı çarpayıdır. Gərək ona bir şey gətirəydik, boş əllə gəlmək heç yaxşı olmadı. Heç olmasa, rəsmlərindən birini hədiyyə edərdik.

– Mənim rəsmlərim satılır, – Etyen dedi.

(–122)

Doğrudan da, yuxunun harada baş verdiyi bilinmədi, gerçəklikdə olsa da, hələ tam ayılmamışdı; ancaq burada

466

tamamilə başqa meyarlar gərəkdir, *yuxu görmək* və *oyanmaq* kimi kobud anlayışları tamamilə yaddan çıxarmaq lazımdır, onlar heç nə demirlər, yaxşısı budur belə: sən qəfil özünü uşaqlıqda yaşadığın evin yerləşdiyi zonada hiss edirsən, bütün xırdalıqınadək nəzəri cəlb edən və on yaşında sənə görünən rənglərdə qonaq otağı və bağça; sən qırmızının qırmızılığını, rəngbərəng vitrajların aralıqlarının göylüyünü, yarpaqların yaşıllığını, rayihələrin zümrüd rəngini, burnuna, gözlərinə və ağızına dolan qarışıq qoxuları və rəngləri görürsən. Ancaq yuxuda ikipəncərəli qonaq otağı həm də Sibillanın otağıydı, Buenos-Ayres yaxınlığında unudulmuş yer və Sommerar küçəsi heç bir çətinlik olmadan birləşmişdi, bir-birinin üzərinə qoyulmamış və bir-birinə bağlanmamışdılar, amma əriyib qarışmışdılar. Bütün mürəkəbliliklər asan və sadə yolla kənara çəkilmişdi və hiss edirdin ki, burada hər şey sənin ürəyincədir və bunlar hamısı – əsasların əsasıdır, necə ki, uşaq olanda sən zərrə qədər də şübhə etmirdin ki, bu qonaq otağı həmişə, bütün həyatın boyu səninki olaraq qalacaq. Beləliklə, Bursako məhəlləsindəki ev və Sommerar küçəsindəki balaca otaq yer idi və yuxuda bu yerdəki ən sakit yeri seçmək lazım idi. Yuxunun mənası da, görünür, bundaydı – ən sakit yeri seçmək. Orada bir adam da vardı – ona dinməz-söyləməz sakit bir guşə seçməkdə kömək edən bacısı, yuxuda olduğu kimi, sən bir adamı və ya əşyanı görürsən, ancaq onların burada olduğunu və iştirak etdiyini dəqiq bilmirsən; gözəgörünməz bir qüvvə, mövcud olan və yalnız iştirakıyla özünü hiss etdirən nəşə, zahiri cizgiləri isə görünəninin hüdudlarından kənarda qala bilər. Beləliklə, bacısıyla o, qonaq otağını *yerin* ən sakit hissəsi olaraq seçdilər və düz də etdilər, çünki Sibillanın otağında axşam saat ondan sonra pianoda çalmaq, yaxud radio dinləmək olmazdı – yuxarıdakı qoca dərhal tavanı taqqıldatmağa başlayır, ya da dördüncü mərtəbədəki qonşular çəpgöz cırtıdan arvadı onların üstünə göndərdilər. Bacısıyla bir kəlmə kəsməmiş, elə bil, o heç burada yox idi, onlar bağçaya çıxan qonaq otağını seçdilər və Sibillanın otağından imtina etdilər.

Elə bu zaman Oliveyra yuxudan oyandı, bəlkə də, Sibilla ayağını onun qıçlarında gəzdirdiyi üçün. Qaranlıqda yalnız bunu hiss etdi ki, elə indicə uşaqlığının qonaq ota-

ğında bacısıyla birlikdəydi və dəhşətli dərəcədə ayaqyoluna getməsi gəlirdi. Nəzakətsiz-filansız Sibillanın ayağını kənara itələyərək qalxıb pilləkənə çıxdı, ayaqyolunun zəif işığını əliylə tapıb yandırdı, qapını örtməyə zəhmət çəkmədən bir əliylə divardan tutaraq, yuxulamamağa və sürüşüb döşəməyə yıxılmamağa çalışaraq işəməyə başladı; o hələ də yuxuluydu və barmaqlarının arasından fişqırıb arabir unitazın saxsı kənarlarına toxunaraq dəliyində yox olan şırnağı görmədən baxırdı. Bəlkə də, əsl yuxunu elə indicə, Sommerar küçəsindəki evin beşinci mərtəbəsində səhər saat dördə oyanıb su başında durduğunu zənn etdiyi vaxt görürdü, ancaq bilirdi ki, Bursako məhəlləsində bağçaya çıxan qonaq otağı realıqdır, o, bunu bir para adamların aşkar şeyləri bildiyi kimi bilirdi, necə ki, özünün başqa birisi deyil, özün olduğunu bilirsən, ancaq belə düşünürsən və qətiyyənlə təəccüblənmədən və çaşmadan başa düşürdü ki, onun aşkardakı həyatı həmin qonaq otağının daimiliyi və möhkəmliyi ilə müqayisədə kövrək uydurmadan başqa bir şey deyil, halbuki geri dönüb yatağına qayıdanda heç bir qonaq otağı-filan olmayacaq, yalnız Sommerar küçəsindəki otaq olacaq; o bilirdi ki, əsl yer Bursakodakı iki pəncərədən içəri dolan yasəmən qoxulu, qədim Blütner royalı və qırmızı xalı olan, stulları ağ örtüklə üzələnmiş qonaq otağıdır və bacısı da nəyləse örtünüb. O, özünə güc gəlib yuxudan ayılmaq, onu aldadan yeri özündən uzaqlaşdırmaq istədi və yalanın, yuxunun, gerçəkliyin harada olduğunu hiss etmək üçün yetərinə ayıldı, ancaq son damcılar çırpıb, işığı söndürüb, gözlərini ovxalaya-ovxalaya pilləkəndən geri, yatağa qayıtdığı müddətdə yolda qarşısına çıxan hər şey mənfi işarəli və durdurulmuşdu; mənfi pilləkən, mənfi işıq, mənfi yataq, mənfi Sibilla. Ağır nəfəs alaraq «Sibilla» pıçıldadı, «Paris» pıçıldadı, bəlkə də, «bu gün» pıçıldadı. Ancaq bütün bunlar, sanki, çox-çox uzaqlardan səsləndi, boş-boşuna səsləndi, elə bil, bunlar heç yaşanmamışdı. Sonra o yenidən yuxuya gedib elə bir duyğuyla yatdı ki, o duyğuyla yağışlı və küləkli havada doyunca gəzərək doğma evi axtarırlar.

(-145)

124

468

Morelliyə görə, hər cür məşhurluqdan uzaq olmağa çalışmaq lazımdır. Bu cəhəndə onun nəyə nail olduğunu romanlarındakı dünyanın son dərəcə yoxsullaşmasına əsasən dəyərləndirmək olar – bu yalnız onun personajlarının, demək olar ki, meymun kimi primitivliyində deyil, həm də onların fəaliyyətində, fəaliyyətsizliyində özünü göstərir. Axırda, ümumiyyətlə, onların başına heç bir iş gəlmir, onlar durmadan öz vecsizliklərini müzakirə edir və lağa qoyur, özlərini elə göstərirlər ki, guya, özlərinin kəşf etdikləri gülünc bütlərə pərəstiş edir, bununla dəhşətli dərəcədə lovğalanırlar. Morelli, yəqin ki, bunu çox vacib hesab edirdi, çünki onda mehvər, bəzənsə astana adlandırdığı çılpalığı axtarıb tapmaq, onları olduqca sıx-sıx immanent və transendent etikanın gedilmiş yolundan çıxarmaq üçün qəti və güclü vasitə tapmağın zəruriliyi fikrinə rast gəlirik. Hara aparar nəyin astanası? O, belə bir nəticəyə gəldi ki, hər şeyi əlcək kimi çevirmək və miflərin, dinlərin, sistem və məhdudluqların vasitəçiliyi olmadan çılpaq gerçəkliklə kobud əlaqəyə girmək lazımdır. Maraqlıdır ki, Morelli fizika və biologiya sahəsində ən sonuncu işçi fərziyyələrə ruh yüksəkliyi ilə yanaşırdı, görünür, əski dualizmin materiya ilə ruhun enerji anlayışına bağlanmasına dair qəbul olunmuş təsəvvürlər qarşısında çat verdiyinə əmin idi. Nəticədə onun alim meymunları bir tərəfdən sıxışdırılmış və şüurun zənn etdiyi instrumentari ilə satılmış gerçəklik xülyalarını, digər tərəfdən isə, həm də öz mifik-poetik güclərini, «qəblərini» yox edərək elə hey özlərinə doğru geri çəkilməyə başladılar ki, nəhayət, bütün insanlıqlarını son qığılcımınadək itirərək *ab ovo*¹ ilə özünəməxsus görüşə gəlsinlər. Görünür, o, buna-benzər xarici və daxili yoxolmadan başlanan yol təklif edir, ancaq düsturunu göstərmirdi. Lakin onun, demək olar ki, sözü, insanları, əşyaları və yəqin ki, potensial oxucuları qalmamışdı. Klub dilxor və əsəbi halda içini çəkdi, – həmişə belə olurdu, yaxud, bütün hallarda, demək olar ki, həmişə.

(–128)

¹ Yumurtadan, lap əvvəldən başlamaq (*lat.*)

İnsanlar arasında necə it olasan: iki qədər kanyadan sonra qatı və süst düşüncələr, getdikcə artan şübhələr altında, alfanın doğurduğu omeqa kimi, şəhər kənarındakı gəzintilər, aralıq mərhələyə, hər cür epsilonlara və lambdalara¹ diqqət yetirməksə döşəməyə mıxlanmış bir ayaq üzərində fırlanmaq kimi bir şeydir. Ox yaydan çıxıb hədəfə doğru şütüyür: onunçün yan yol yoxdur, X ərslə XXX arasında XX əsr yoxdur. Gərək insan öz insan cinsindən aralanmaq qabiliyyəti əxz edib ya iti, ya da qərribə bir balığı öz-özünə gedən yolda özü üçün qaynaq, başlanğıc nöqtəsi seçəydi. Filologiya doktoru üçün heç bir hərəkət yoxdur, məşhur allerqoloq üçün də heç bir yol açılmaz. Onlar özünəməxsus bir lövhəyə möhkəmcə bağlanıblar və nə olmalıdırlarsa, o da olacaqlar, bu olmazlarsa, ümumiyyətlə, heç bir şey olmayacaqlar. Olduqca şərəfli, heç bir söz ola bilməz, ancaq hər zaman epsilon, lambda, yaxud pi; lakin heç vaxt nə alfa, nə də omeqa. Haqqında söhbət gedən insan bu cür yalançı reallaşdırmanı, Qərbin bu böyük və çürük maskasını qəbul etmir. Avaralana-avaralana San-Martin küçəsindəki körpüyə gəlib çatan, indisə tində dayanıb siqaret çəkə-çəkə corabını düzəldən qadına baxan tipin reallaşdırma haqqında təsəvvürləri tamamilə mənasızdır və ona Tirso de Molinanın əsərlərində cerunda həsr olunmuş dissertasiyadansa, dənin və it hürüşünün məhz bu mənasızlıqda omeqaya daha yaxın olduğunu deyəndə qətiyyənlə təəssüflənir. Nə səfeh metaforalardır. Ancaq o, dediyindən dönmür, bunu qeyd etmək lazımdır. O, nə axtarır? Özünü axtarır? Əgər artıq tapmasaydı, o, özünü axtarmazdı. Başqa sözlə, o, bəzən özünü tapırdı (deməli, bu qətiyyənlə mənasız məşğuliyyət deyildi, *ergo* ruhdan düşmək olmaz. Bir balaca ixtiyar verən kimi Ağıl dərhal sənə hazır ştamp soxuşdurur, heç yana aparmayan silsilədə ilk sillogizmi təşkil edir, hara aparacaqdı ki, diploma, yoxsa uşaqların ən cazibədar anaların nəzarəti altında xalça üzərində oynadığı Kaliforniya üslubunda kotecə). Gəlin sakitcə araşdıraq. Axı bu tip nə axtarır? Özünü axtarır? Şəxsiyyət

¹ Epsilon, lambda – yunan əlifbasında hərf adları

470

kimi axtarır? Əgər şəxsiyyət kimi axtarırsa, onda, necə deyirlər, hansı zaman xaricində olan, yaxud tarixi məxluqu? Əgər ikincidirsə, hesab elə ki, boşuna vaxt itirir. Əgər, əksinə, özünü mümkün olanın o tərəfində, haradasa itin yanında axtarırsa, bu, o qədər də pis deyil. Ancaq gəlin sakitcə ayırd edək (onun belə danışmaqdan ötrü ürəyi gedir, atayla oğul kimi, axırda uşaqlara qocanı necə lazımdırsa təpikləmək kefi yaşatmaqdan ötrü), haydı, gəl yavaşca-sakitcə ayırd edək görək, bu nə axtarışdır. Bax belə, heç bir *axtarış-zad deyil*. Çox qəliz olmadı ki? Heç bir axtarış-filan yoxdur, çünki artıq hər şey tapılıb. Bir problem var: tapılan yapışmır. Ət var, kartof var, soğan-kəvər də var, amma qazan yoxdur. Ya da artıq biz digərləriylə bir yerdə deyilik və artıq vətəndaş da deyilik (nədənsə, məni hər yerdən dartıb çıxarırlar, döyürlər, qoy Lütəsiya təsdiqləsin), lakin biz adı olmayan bir şeyin (gəlin onu razılaşma, bənşiq adlandırmaq) yanına gəlməkçün itdən uzaqlaşma bilmədik.

Mərkəzi hər yerdə olan, çevrəsi isə heç yerdə olmayan dairədə ayağının birini götürüb o birini qoymaq dəhşətdir – əgər sxolastikanın dilinə müraciət etsək. Nə axtarılır axı? Nə axtarıyıq? Bu sualı divara çəkic vuran kimi beş min dəfə döyəcləyək. Nə axtarıyıq? Bu nə bənşiqdir ki, onsuz həyat – həyat deyil, nifrət oyandıran məzhəkədir? Bu, müqəddəs olanın bənşiqi deyil, ona görə ki, itə qədər enmək, hər şeyi yenidən, itdən və ya balıqdan, yaxud pəlçiqdən, ayıbdan, miskinlikdən, zəiflikdən, yaxud da istənilən cüzi xırdalıqdan başlamaq çabasında hər zaman müqəddəsliyə həsrət var, lakin müqəddəsliyin dini olması istənilmir (bütün cəfəngiyat da buradan başlanır), *fərqliliklərin olmadığı* və qüdsiyyətsiz bir durumda olmaq istəyirsən (ona görə ki, müqəddəs – həmişə müqəddəsdir və kim ki müqəddəs deyil, həmin bədbəxt başını aşağı salıb burulmuş corabını düzəldən qıza baxanlar kimi utanaraq həyəcan keçirir), başqa sözlə, bu bənşiq müqəddəslikdən fərqli bir durum olmalıdır, başdan ayağadək və büsbütün müstəsna bir vəziyyət olmalıdır. İmmanent olan qurğuşunu qızıl naminə, selofanı şüşə naminə, azı çox naminə qurban vermək lazım deyil. Mənəvi əməliyyatlar və onların nəticəsi üçün belə bir əl-kimya, belə bir qeyri-Evklid həndəsəsi, belə bir *up to date*¹ qeyri-müəy-

¹ Tələbatlar səviyyəsində, ən yeni (*ing.*)

yənlik. Məsələ qətiyyəən *yüksəlməkdə* deyil, tarixin təkzib etdiyi bu köhnə uydurma bütələ, qart yerköküylə artıq heç bir uzunqulağı aldatmaq mümkün deyil. İş heç də kamilləşməkdə, böyüməkdə, günahları yumaqda, seçməkdə, hər şeyi əlində tutmaqda, alfadan omeqaya getməkdə deyil. *Artıq hər şey var.* Hər necə olsa da, var. Güllə artıq silahdadır, təkcə tətii çəkmək qalır, ancaq barmağımız bunu etməkdənsə avtobusa «saxla» işarəsi verir, ya da buna bənzər bir şey.

Nə çox danışır bu, dudkeş kimi tüstüleyə-tüstüleyə şəhər kənarlarında gəzmək həvəskarı. Artıq qız corablarını qaydaya salıb. Görürsən? Barışıq formaları bax bunlardır. *Il supplizio...*¹ Yəqin ki, bu çox sadədir: ilgəyi bir az çəkib barmaqlarını yaşlayırsan və qaçan ilməni onunla sütürsən. Yəqin ki, burnundan tutub qulağına doğru çəkmək, adət etdiyin rahat şəraiti pozmaq kimi kiçik bir hərəkət yetərliydi. Yox, bu da yaramaz. Ən asan yol bizdən kənarında olan hər şeyi tərəzinin üzərinə atmaqdır, bəlkə də, sən dəqiq bilirsən: və bizdən xaricdə olanlar da, içimizdə olanlar da bir evi saxlayan tirlərdir. Lakin hər şey iyərəndir, tarix sənə bu barədə deyir; bu da sən: bunları yaşamaq əvəzinə düşünürsən ki, demək, hər şey iyərəndir, demək, biz kainatın disharmoniyasına qarışmışıq və bütün etirazlarımız və itilaflarımız ictimai qurumlarla, tarixlə, ion üslubuyla maskalanır, sağlam İntibah sevinciylə və romantizmin səthi kədəriylə; beləcə yaşayırıq, peşman olsaq da.

(– 44)

126

– Niyə məni öz iblisənə badələrinlə birinci həyatımın rahatlığından dartıb qopardın?.. Günəş də, ay da mənimçün, sadəcə, işıq saçdı; dan yeri ağaranda sakit və dinc yuxudan oyanıb səhifələri çevirərək dua edərdim. Heç bir pislik görməzdim, çünki gözlərim yox idi, heç bir yamanlıq eşitməzdim, çünki qulaqlarım yox idi; ancaq mən qisas alacağam!

«Misirli İzabella»dan Mandraqoranın nitqi
Axim fon Arnim

(– 21)

¹ İşgəncələr məni əldən salır... (ital.)

127

472

İnsan cinsindən olan bu canavarlar Kukarı məsxərəyə qoyub gülürdülər ki, aptekdən tez çıxıb getsin və onları rahat buraxsın. Eyni zamanda qat-qat ciddi şəkildə Seferino Pirisin sistemini və Morellinin ideyalarını müzakirə edirdilər. Argentinada Morelli az tanındığından Oliveyra onun kitablarını oxumağa verir və müxtəlif vaxtlarda tanış olduğu ayrı-ayrı yazıları haqqında danışdı. Onlar bundan sonra da, yaqın ki, sanitar işləyəcək və mətə və ya bir qədəh kanya içmək zamanı gələndə mütləq peyda olan Remorinonun, Roberto Arltın böyük bilicisi olduğunu bildirdilər; bu kəşf onları həyəcanlandırmışdı, odur ki bütün həftəni Arlt və xalılara üstünlük verilən bir ölkədə onun ponçosuna kimsənin toxunmamasından danışdılar. Ancaq bəzən bir-birinə xüsusi nəzərlərlə baxaraq hər şeydən çox və ən ciddi şəkildə Seferinodan danışdılar: hər üçü gözlerini qaldırır və anlayırdılar ki, üçü də eyni şeyi ediblər: məhz bir-birinə xüsusi və anlaşılmaz nəzərlərlə baxıblar, adamlar, adətən, truko oynayan zaman bir-birinə belə baxırlar, ya da ümid-sizcəsinə aşıq olan kişi müxtəlif xanımların, hətta ölkədə vəziyyətin niyə belə iyrenc olduğunun səbəbini izah edən istifadə olan polkovnikin olduğu məclisdə peçenyə ilə çay paylaşmaq əvəzinə, stulda oturub hamıya belə baxır: həm polkovnikə, həm sevdiyi qadına, həm qadının xala-bibilərinə mehribanlıqla baxır, çünki bu həqiqətdir, biabırçılıqdır, həm də axı polkovnik özü də dedi ki, ölkə kommunistlərini ovlayan quldur dəstəsinin əlinə keçib, ancaq bu zaman sinidəki soldan üçüncü kremli pirojnadan və xalaların tikdiyi süfrənin üzərindəki çay qaşığından yumşaq bir baxış yuxarı qalxaraq havadaca tünd yaşılı plastmas qənddandan pərvazlanan başqa bir baxışla toqquşur və yenidən – heç bir şey, zamanın xaricində baş verən şey şirin sirrə çevrilir və əgər zərərçəkmiş kişilər, iyrenc «mavi» deyil, cavan oğlan, əsl kişi olsaydılar («Rikardo, xahiş edirəm, bəsdir!» – «Yaxşı, Karmen, ölkədə nə baş verdiyini düşünən kimi dəli oluram, də-li-o-lu-ram»), *mutatis mutandis*¹, bu, arabil gizlicə və qısamüddətli bir-birinə baxan yırtıcıların baxışlarına oxşa -

¹ Bəzi düzəlişlərlə (*lat.*)

yırdı və uzun-uzadı bir-birinin gözlərinə baxanda hər şey sirlə dolu, ancaq apaydın olur, boş yerə vəhşi deyillər ki, – Kuka ərinə belə deyirdi, ancaq bu üç nəfər özlərini saxlaya bilməyib şaqqanaq çəkirdilər, belə baxdıqlarına görə xəcalət çəkirdilər, baxmayaraq ki truko oynayır və yasaq ehtiraslardan əzab çəkmirdilər. Bəlkə də.

(–56)

128

Nous sommes quelques-uns a cette époque a avoir voulu attenter aux choses, creer en nous des espaces a la vie, des espaces qui n'étaient pas et ne semblaient pas devoir trouver place dans l'espace.

Aryaud, «Le Pese-nerfs»¹

(– 24)

129

Ancaq Treveler yatmamışdı, iki dəfə gördüyü kabus onu əldən saldığından axırı yataqda oturub işığı yandırdı. Talita – bu gecəquşu, yuxusuz gecə kəpənəyi yox idi. Treveler bir stəkan kanya içib pijama gödəkçəsini geydi. Həsir kreslo yataqdan sərin gəldi, belə gecədə Seferino Pirisi oxumağın əsl məqamıydı.

«Dans cet annonce ou carte, – Seferino təxminən deyirdi, – ye reponds devant ou sur votre demande de suggerer ideas pour UNESCO et escrit en el journal «El Diario» de Montevideo»².

Fransız üslubunda Seferino! Ancaq qorxulu bir şey yoxdur, Trevelerin sahib olduğu və dəyərləndirdiyi «Yer

¹ Biz, bir neçə şəxs qərara gəldik ki, yaşamaq üçün öz içimizdə bir məkan yaradaq, elə bir məkan ki, ondan olmasın, yaqın ki, fəzada da olmamalıdır.

Arto, “Əsəbləri asmaq üçün avadanlıq” (fr.)

² Bu bukletdə mən sizin suallarınıza cavab verir və Montevideoda çap olunan “El Diario” qəzetində şərh etdiyim YUNESKO üçün ideyalarımı təklif edirəm. (fr. təhr. ed.)

üzündə Dünya işığı» əsəri gözəl ispan dilində yazılmışdı, məsələn, elə girişini götürək:

Bu nəşrdə mən «Yer üzündə Dünya işığı» başlıqlı əsərimdən parçaları təqdim edirəm. Əsər bütövlükdə təqdim olunmuşdur, daha doğrusu, beynəlxalq müsabiqəyə təqdim olunur... ona görə də mən əsəri sizə tam şəkildə təqdim edə bilmirəm, çünki Jurnal buna imkan vermir ki, bəlli zaman ərzində başqalarına göstərdiyim bütöv şəkildə Jurnalda çap olunsun...

O səbəbdən də mən bu məqalədə təqdim olunan bütöv bir əsərin hələlik ayrı-ayrı parçalarını nəşr etdirməklə kifayətlənirəm, çünki indi hamısını çap edə bilmirlər.

474

Məsələn, Xulian Mariasin oxşar mətnindən xeyli aydın yazılıb. İki qədəh kanyanın köməyi ilə əlaqə qurulur və irəli. Yataqdan qalxması və Talitanın haradasa ruhi romantizmə qapılaraq veyllənməsi hətta Trevelerin xoşuna gəlməyə başladı. O, Seferinonun mətnini onuncu dəfə yavaş-yavaş didişdirməyə başladı:

Bu kitabda bizim «Yer üzündə sülh naminə böyük düstur» adlandırma biləcəyimiz bir şey təklif olunur. Millətlər Cəmiyyəti, yaxud MC həmin böyük düstura daxildir. Bu cəmiyyət bütün dəyərləri (ən dəyərliləri və s.) və insan irqlərini qoruyacaqdır və beynəlxalq miqyasda mübahisəsiz örnək, hamı üçün nümunəvi sayılan 45 Milli Korporasiyadan, yaxud sadəcə, nazirliklərdən və 4 Dövlət hakimiyyətindən ibarət bir ölkə ona daxil olacaqdır.

Sən bir buna bax: sadəcə, nazirlik. Ay səni, Seferino, həvəskar-filosof, Uruqvay cənnəti ideyasının herbarisi¹, nefelibatım mənim...

Digər tərəfdən bu böyük düstur, hansı ki, yabançı deyil, müvafiq olaraq gələcəkdən xəbər verir; əsas prinsiplərin təbiəti, hansı ki, düsturda belə göstərilib, öz adından çıxış edir və heç bir dəyişikliyə yol vermir; və s. və i.a.

¹ Herbari – qurudulmuş bitkilər kolleksiyası

Görünür, filosof, adəti üzrə, qəzavü-qədəre və intuisi-yaya ümid bağlayırmış, *homo occidentalisin*¹ qanında olan klassifikasiya maniyası isə Seferinoya rahatlıq vermirmiş, odur ki o, mate içə-içə bütün sivilizasiyanı üç mərhələyə bölmüşdür:

Sivilizasiyanın birinci mərhələsi

Ən qədim zamanlardan 1940-cı ilədək olan dövrü sivilizasiyanın birinci mərhələsi hesab etmək olar. Bu mərhələnin mahiyyəti hər şeyin ən qədim zamanlardan 1940-cı ilədək dünya müharibəsinə aparmasından ibarətdir.

Sivilizasiyanın ikinci mərhələsi

1940-cı ildən – 1953-cü ilədək olan dövrü sivilizasiyanın ikinci mərhələsi saymaq olar. Bu mərhələnin mahiyyəti hər şeyin bütün dünyada sülhə və dünyanın yenidən qurulmasına doğru aparmasından ibarətdir.

(Dünyanın yenidən qurulması: elə etmək ki, hər kəsin sahib olduğu şey onun özündə qalsın; əvvəllər dağıdılmış hər bir şeyi effektiv şəkildə bərpa etmək: binaları, insan hüquqlarını, dünya qiymətlərinin tarazlığını v s. və i.a.)

Sivilizasiyanın üçüncü mərhələsi

Bu gün, yaxud da indiki zamanda sivilizasiyanın üçüncü mərhələsini 1953-cü ildən – gələcək 2000-ci ilədək qəbul etmək olar. Mərhələnin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, hər bir şey qəti şəkildə öz effektiv həllini tapacaqdır.

Görünür, Toinbi üçün... Lakin Seferinonun antropoloji ideyalarının qarşısında bütün tənqidlər acizdir.

Beləliklə, insanlar üç mərhələdə:

A) İkinci mərhələdə yaşayan insanlar birinci mərhələ haqqında o qədər də düşünməmişlər.

¹ Qərb insanı (lat.)

B) *Üçüncü mərhələdə yaşayan insanlar, yeni bu günü yaşayan bizlər düşünmürük, yaxud belə də demək olar ki, ikinci mərhələnin necə olması haqqında düşünmürük.*

C) *Sonradan, yaxud 2000-ci ildən sonra başlayacaq gələcəkdə yaşayan adamlar da üçüncü mərhələ – bizim günlərimiz haqqında xüsusi olaraq düşünməyəcəklər.*

«O qədər də düşünmürlər» ifadəsinə yetərinə dəqiq diqqət yetirilib, beati pauperes spiritu, Sefereno isə öz klassifikasiyasına əsasən Pol Rivedən başladı və bu ona axşamlar don Kresponun həyatində yaman ləzzət elədi, çünki:

Dünyada altıyadək insan irqi saymaq olar: ağ, sarı, qəhvəyi, qara, qırmızı və pampa irqi.

476

Ağ irq: bu irqdən olan insanların hamısı ağ dərilidir, Baltıyanı, şimal, Avropa, Amerika və s. ölkələrin əhalisi kimi.

Sarı irq: bu irqdən olan insanların hamısı sarı dərilidir, çinlilər, yaponlar, monqollar, hinduların çoxu kimi və s.

Qəhvəyi irq: bu irqdən olan insanların hamısı təbiətən qəhvəyi dərilidir, qəhvəyi dərilili türklər, qaraçılar və s. kimi.

Qara irq: bu irqdən olan insanların hamısı qara dərilidir, Şərqi Afrika əhalisinin əksəriyyəti kimi və s.

Qırmızı irq: bu irqdən olan insanların hamısı qırmızı dərilidir, hansı ki, həbəşlərin çoxunun dərisi tünd qırmızı rəngdədir, NEQUS, yaxud Həbəşistan kralı kimi. Hinduların böyük əksəriyyəti də tünd qırmızı və ya qəhvəyi rəngdədir; misirlilərin də böyük əksəriyyəti tünd qırmızı dərilidir və s.

Pampa irqi: bu irqə malik insanların yaşadığı cəmiyyətdə əhalinin hamısı müxtəlif rəngdə, yaxud pampa rəngindədir, hər üç Amerikanın hinduları kimi.

– Hə, Horasionun yeri görünür, – Treveler öz-özünə dedi. – Bu hissəni o əla şərh edərdi. Axı bu niyə yaramır ki? Zavallı Sefe klassik çətinliklərdə ilişib qaldı – Yarlıqda. O, əlindən gələni edir, Linney, ya da ensiklopediyalar üçün əyani cədvəllər tərtib edən kimi. Onun qəhvəyi irqi isə – etiraf etmək lazımdır ki, sadəcə, dahiyənə kəşfdir.

Addım səsləri eşidildi və Treveler inzibati binanın üzərindəki koridora baxdı. Seferinonun dediyi kimi, birinci qapı, ikinci qapı və üçüncü qapı. Yəqin, Talita öz yerinə, aptekə gedib, inanılmazdır, o, öz elminə, aptek tərəzisinə və hərərət salan həblərə necə də sevincək qayıtdı.

Seferino xırdalıqlara varmayaraq öz Millətlər Cəmiyyətinin izahına keçdi.

Cəmiyyət dünyanın istənilən hissəsində yaradıla bilər, ancaq bunun üçün ən yaxşı yer Avropadır. Cəmiyyət daimi, yəni bütün iş günlərində fəaliyyət göstərməlidir. Cəmiyyətin böyük iqamətgahı, yaxud ən azı 7 zaldan, ya da böyük otaqlardan ibarət sarayı olmalıdır. Və i.a.

Beləliklə, belə bir cəmiyyətin sarayının bu cür yeddi zalı nəyə xidmət etməlidir: birinci zal ağ irq nümayəndələri və dərisi onlarınki rəngdə olan Prezident üçündür; ikinci zal sarı irq nümayəndələri və dərisi onlarınki rəngdə olan Prezident üçündür; üçüncü...

Beləcə – bütün irqlər bir-birinin ardınca, ola bilər ki, əlbəttə, sadalanaraq tullana bilərlər, ancaq dörd qədəh kanyadan sonra indi artıq bunun fərqi vardı («Ankap» yox, təəssüf ki, «Mariposa», çünki bu patriotik söz ifrazatı belə bir şeyə tamamilə layiqdir); bunun əməlli-başlı fərqi vardı, çünki Seferinonun təfəkkürü kristalloqrafik idi və bütün hüdudların və kəsişmə nöqtələrinin mütləq olmasını tələb edir, simmetriya və *horror vacui*¹ qanunlarına tabe idi, ona görə də:

...üçüncü zal qəhvəyi irq nümayəndələri və dərisi onlarınki rəngdə olan Prezident üçündür; dördüncü zal qara irq nümayəndələri və dərisi onlarınki rəngdə olan Prezident üçündür; beşinci zal qırmızı irq nümayəndələri və dərisi onlarınki rəngdə olan Prezident üçündür; altıncı zal pampa irqi nümayəndələri və dərisi onlarınki rəngdə olan Prezident üçündür; yalnız biri – həmin yeddinci zal həmin bu Millətlər Cəmiyyətinin «Qərargahı» üçündür.

¹ Boşluq qorxusu (lat.)

Sistemin ciddi kristallikliyi dağdan bu «həmin» Treveleri həmişə heyran edirdi, necə deyirlər, sapfir «bağındakı» sapfirdə – əlvan daşın içindəki müəmmalı nöqtədə olan gizli qüsurlar kimi, bəlkə də, bu bütün sistemin bir-birinə qarışmasını müəyyənləşdirir, elə buna görə də sapfirdə mavi rəngli şəffaf xaç bərq vurur – daşın cövhərində donub qalmış enerji kimi. (Bəs niyə ona «bağ» deyilir, bəlkə, Şərq nağıllarında daş bağlarla assosiasiyaya görə?)

Mənasız mühakimələrə qətiyyənlə meyilli olmayan Seferino, sadəcə olaraq, bu məsələnin əhəmiyyətini izah etdi.

Sözügedən yeddinci zal haqqında əlavə təfsilatlar: Millətlər Cəmiyyəti sarayının həmin yeddinci zalında həmin Cəmiyyətin baş katibi və həmin Cəmiyyətin Baş Prezidenti əyləşməlidir ki, həmin baş katib eyni zamanda həmin Baş Prezidentin katibi olmalıdır...

478

Digər əlavə təfsilatlar: birinci zalda müvafiq prezident əyləşməlidir, hansı ki, həmin birinci zalda daimi sədrlik etməlidir; əgər ikinci zaldan danışsaq, onda idem¹; əgər üçüncü zaldan danışsaq, onda idem; əgər dördüncü zaldan danışsaq, onda idem; əgər beşinci zaldan danışsaq, onda idem; əgər altıncı zaldan danışsaq, onda idem;

Həmin bu «idem» Treveleri təsirləndirirdi, yəqin ki, o, Seferinoya elə-bele başa gəlməmişdi. Burada o, qeyri-adi dərəcədə oxucu səviyyəsinə enirdi. Lakin iş problemin düz mərkəzinə gedib çıxmışdı və indi tam Seferinonun adlandırdığı kimi sadalanırdı: «Millətlər Cəmiyyəti modelinin incə vəzifələri»:

1) Dünyada dövr edən qiymətlərin, yaxud pulun dəyərinin nəzərdən keçirilməsi (müəyyənləşdirilməsi deməmək üçün); 2) Fəhlələrə işəməzd ödəmə, qulluqçulara maaş təyin olunması və s. 3) Beynəlxalq həyatın rifahı naminə bütün dəyərləri müəyyənləşdirmək (bütün satılan malların dəqiq qiymətini müəyyənləşdirmək və nəyin neçəyə oldu - ğunu, kimə nədən nə qədər düşdüyünü göstərmək: ölkə nə qədər hərbi silaha malik olmalıdır; beynəlxalq razılaşmaya əsasən, hər qadın neçə uşaq doğmalıdır və s.)

¹ Həmçinin (lat.)

4) Təqəüdə çıxan hər bir adamın nə qədər müavinət almali olduğunu müəyyənləşdirmək və s. 5) Dünyada hər bir qadın neçə uşaq doğmalıdır; 6) Hər şeyin beynəlxalq miqyasda bölüşdürülməsi nə qədər ədalətlidir və i.a.

Niyə? – Treveler ağıllı bir sual verdi, – o elə hey azadlıq, qarın və demoqrafiya haqqında danışır? Üçüncü maddədə bu barədə dəyərlər kimi danışılır, beşincidə isə Cəmiyyətin kompetensiyasına aid konkret məsələ kimi qoyulur. Simmetriyanın, ardıcıl və nizamlı sadalamanın qərribə şəkildə pozulması, ancaq ola bilər ki, onlar elə narahatlığın və klassik nizamın həmişə həqiqəti gözəlliyə qurban verməsinə şübhənin təzahürüdür. Lakin Seferino, Trevelerin şübhələndiyi romantizmi dərhal kənara qoyur və bölüşdürməyə bariz nümunə verirdi:

Hərbi silahın bölüşdürülməsi:

Dünyanın hər bir ölkəsinin müvafiq kvadrat kilometr ərazisi olduğu bəllidir:

Beləliklə, məsələn:

A) Tutaq ki, 1000 kvadrat kilometr ərazisi olan ölkənin 1000 topu olmalıdır, 5000 kvadrat kilometr ərazisi olan ölkənin 5000 topu olmalıdır və i.a.

(Buradan hər kvadrat metrə bir top lüləsinin düşdüyü məlum olur);

B) Tutaq ki, 1000 kvadrat kilometr ərazisi olan ölkənin 2000 tüfəngi olmalıdır; 5000 kvadrat kilometr ərazisi olan ölkənin 10 000 tüfəngi olmalıdır və i.a.

(Buradan hər kvadrat metrə 2 tüfəng düşdüyü məlum olur) və i.a.

Bu, dünyada mövcud olan bütün müvafiq ölkələrə aiddir: Fransa – hər kvadrat kilometrə 2 tüfəng; İspaniya idem; Belçika idem; Rusiya idem; Şimali Amerika idem; Uruqvay idem; Çin idem və i.a. Bu, eyni zamanda, digər mövcud silah-sursata da aiddir: a) tanklar; b) pulemyotlar; c) terror bombaları; tüfənglər və i.a.

(– 139)

130

«Şimşək» riski

«British Medical Journal» uşaqların başına gələ biləcək bədbəxt hadisələrin yeni tipi haqqında məlumat verir. Bizim tibbi məsələlər üzrə müxbirimiz xəbər verir ki, həmin bədbəxt hadisələrin səbəbləri bundan ibarətdir ki, uşaq şalvarlarının miyançasında düymə əvəzinə «şimşəklərdən» istifadə olunmağa başlanılıb.

Təhlükə bundan ibarətdir ki, uşaqların cinsi orqanı «şimşəyin» ilgəyi arasında sıxılıb əzilə bilər. Artıq iki belə hal qeydə alınıb və hər iki halda uşağı ağrıdan xilas etmək üçün sünnət etmək zorunda qalınıb.

480

Bədbəxt hadisə daha çox uşaqlar ayaqyoluna təkbaşına gedəndə baş verir. Ona kömək etmək istəyən valideynlər sürgünü qeyri-düzgün istiqamətə çəkməklə vəziyyəti daha da gərginləşdirə bilərlər, çünki uşaq bədbəxt hadisənin sürgünü açarkən, yoxsa bağlayarkən baş verdiyini izah edə bilmir. Əgər uşaq sünnət olunubsa, zədə daha ağır ola bilər.

Həkim hesab edir ki, «şimşəyin» üst hissəsini kəlbətin və ya yastıağızla kəsdikdən sonra onu asanlıqla aralamaq olar. Lakin dəriyə girən hissələri çıxarmaq üçün yerli narcozdan istifadə qaçılmaz olacaq.

«Obzerver», London.

(– 151)

131

– Necə düşünürsən, bəlkə, xaçla sehrbazlıq edən milli rahiblər korporasiyasına daxil olaq?

– Əgər bu milli korporasiya ilə milli büdcə arasında seçim edəsi olsa...

– Əladır, orada nəylə məşğul olacağıq, – Treveler Oliveyranın nəfəs almasını müşahidə edərək dedi. – Mənim yaxşı yadımdadır: bizim vəzifəmiz dua etmək və həm adamları, həm əşyaları, həm də Seferinonun ayrı-ayrı yerlərin müxtəlif hissələri adlandırdığı gizli sahələri xaçla qorumaq olacaq.

– Bu yer, yəqin ki, təkdir, – Oliveyra, sanki, uzaqdan dedi. – Tək və tamamilə bəlli, qardaşım.

– Xaç işarəsiylə əkinləri və xoşbəxt rəqibləri olduğundan əzab çəkən adaxlıları da qoruyacağıq.

– Seferinonu çağır, – Oliveyranın səsi, elə bil, ayrı bir yerin hansısa hissəsindən gəldi. – Nə yaxşı olardı... Çe, ancaq Seferino, yəqin ki, uruqvaylıdır.

Treveler heç nə demədi və içəri girən Ovexeroya baxdı, o aşağı əyilib tipik latınamerikus isterikusun nəbzini yoxladı.

– Rahiblər daim hər cür şər ruhlarla mübarizə aparma-lıdırlar, – Oliveyra tam aydın şəkildə dedi.

– Aha, – Ovexero onu ruhlandırmaq üçün dedi.

(– 58)

132

Kimşə nəyisə izah etməyə başlayan kimi, nədənsə, mən də kafedə, bütün kafelərdə peyda oluram: «Elefant ənd Kastl»da, «Düpon Barbe»də, «Saşer»də, «Pedrokki»də, «Gijon»da, «Qreko»da, «Kafe de-la-pe»də, «Kafe Motsart»da, «Floriana»da, «Kapuald»da, «Le de Maqo»da, stulları Kolleone meydanına düzülən barda, Skaligerlərin qəbirlərindən əlli metr aralı olan və misirli Müqəddəs Məryəmin göz yaşlarından çəhrayı sarkofaqda yanmış kimi görünən «Dante» kafesində, kasıblamış markizlərin özlərini səfir kimi qələmə verən çallaşmış qocalarla uzun-uzadı və səylə çay içdikləri Cudekka adası qarşısındakı kafedə, «Jandilye»də, «Flokkos»da, «Klyuni»də, «Riçmond de suipaça»da, «El Olmo»da, «Klozeri de Lila»da, «Stefan»da (Mallarme küçəsində), «Tokio»da (Çivilkoy şəhərində), «Şen-ki-Fym» kafesində, «Operi Kafe»də, «Ev»də, «Kafe dyü Vyo Por»da,

*We make our meek adjustments,
Contented with such random consolations
As the wind deposits
In slithered and too ample pockets.¹ –*

olan bütün kafelərdə.

¹ Öz miskin qovhaqovumuzda ikən
ötəri bəxtimizdən də razıyıq,
ölçüsüz yağlı ciblərdə
küləyə qoyulan sərmayə kimi.

Hart Krein dixit¹. Bunlar, sadəcə, kafe deyil, onlar – qəlbləriylə vidalaşmış insanların neytral əraziləridir, onlar – bütün qoşqularda hərəkət edən təkərin öz-özünü çəkib aparən hərəkətsiz mərkəzidir. Özünü oralara girib-çıxan görmək, qadınlardan, veksellərdən, yaxud epistemiologiya² dissertasiyasından ötrü dəli kimi çalışıb-çapalamaq və hər gün qəhvə fincanlara süzülərkə sən kənardan təftiş edib balans çıxarmağa cəhd edə bilərsən, öz-özündən müəyyən məsafədə qalaraq, bir saat əvvəl kafeyə girən və bir saat sonra kafedən çıxan özündən. Öz tərcümeyi-halına istehzayla baxan iki siqaret arasında özün-özünə şahid və özün-özünə hakimsən.

482

Kafedə həmişə yuxularımı xatırlayıram, bir *no man's land*³ o birini arxasınca aparır; indi biri yadıma düşdü, amma yox, deyəsən, ancaq hansisa ecazkar bir yuxunu xatırladım, axırda hiss elədim ki, sanki, məni yuxudan qovurlar (bəlkə də, mən özüm qaçırdım, ancaq məcburən) və yuxuda olanların hamısı elə həmişəlik orada da qaldı. Hətta deyəsən, arxamda qapı da çırpıldı, deyəsən, belə oldu; hər halda, gördüyüm yuxu (mükəmməl, sferik, bitkin) qəflətən indiki zamandan ayrıldı. Lakin mən yatmaqda davam edir, qovulma və çırpılmış qapını da yuxuda görürdüm. Axırda həmin bu yuxudan-yuxuya keçmək anında dəhşətli əminlik hissi mənə hakim kəsildi: qovulma o demək idi ki, bayaqkı ecazkar yuxu tamamilə və büsbütün yaddan çıxmışdır. Ola bilsin ki, guya, arxamda qapı çırpılmasını hiss etməyim həmin anda hər şeyin həmişəlik unudulmasından əmələ gəlmişdi. Ancaq ən maraqlısı odur ki, yuxuda nə gördüyümü, ondan əvvəlki yuxumu necə unutduğumu və bu yuxunu da unutmaq *lazım olduğunu* xatırlayırdım (mən onun qapalı sferasından qovulmuşdum).

Bütün bunların kökü, mənə elə gəlir ki, cənnətə gedib çıxır. Yəqin ki, cənnət, bizim onu xəyal etməyə çalışdığımız kimi, yaxşı anların hələ şüursuz döl şəklində olduğu mifoloji-poetik proyeksiyasıdır. Belə olduğu halda, Mazaçqodan qorxan Adəmin jestləri mənə aydın olur. O, gözlərinin gördüyünü, ona məxsus olanları qorumaq üçün üzünü

¹ Dedi. (*lat.*)

² Epistemiologiya – idrak nəzəriyyəsini öyrənən fəlsəfi təlim

³ İnsansız yer (*ing.*)

qapayır; əli ilə etdiyi bu kiçik hərəkətlə o, cənnətin son mənzərəsini qoruyur. Sonra ağlayır (çünki onun jesti belədir – ağlamanın doğurduğu jest), çünki başa düşür: hər şey əbəsdir və əsl cəza bu dəqiqədən başlayır; Cənnəti unutmaq öküzlə itaətkarlığını, alın təriylə görülən işin ucuz və qaba sevincini və növbəti ödənişli məzuniyyəti qəbul etmək deməkdir.

(-61)

133

«Əlbəttə, – Treveler dərhal düşündü, – yalnız nəticələr hesaba alınır. Ancaq bu pragmatizm nəyə lazımdır?» O, Seferinoya qarşı ədalətsiz olmuşdu, yalnız ona görə ki, ikinci özünün eyni dərəcədə ağılsız olan başqalarına bənzəməyən geopolitik sistemini yaratmaq istəmişdi (elə ona görə də, etiraf etmək lazımdır ki, çox şey vəd edirdi). Sefe nəzəri planda yorulmadan çalışırdı və növbəti mübarizə nümunələrini ortaya qoyurdu:

Dünyada fəhlələrin əmək haqqının ödənilməsi:

Millətlər Cəmiyyəti ilə razılığa əsasən, əgər, məsələn, fransız fəhləsi, deyək ki, dəmirçi, gün ərzində minimum 8.00 dollardan maksimum 10.00 dollaradək qazanırsa, onda italyan fəhləsi də o qədər qazanmalıdır: gündə 8.00 dollardan 10.00 dollaradək, lakin: əgər italyan dəmirçisi gündə 8.00 dollardan 10.00 dollaradək qazanırsa, onda ispan dəmirçisi də gündə 8.00 dollardan 10.00 dollaradək qazanmalıdır, lakin: əgər ispan dəmirçisi gündə 8.00 dollardan 10.00 dollaradək qazanırsa, onda rus dəmirçisi də gündə 8.00 dollardan 10.00 dollaradək qazanmalıdır, lakin: əgər rus dəmirçisi gündə 8.00 dollardan 10.00 dollaradək qazanırsa, onda Şimali Amerika dəmirçisi də gündə 8.00 dollardan 10.00 dollaradək qazanmalıdır və s.

Bu «və s.»-nin mənası nədir, görəsən? – Treveler düşündü. – Nədən Seferino birdən-birə dayanır və onunçün bu qədər ağır olan bu «və s.» ilə kifayətlənir? Ola bilməz ki, o, təkrarlardan yorulsun, çünki bu tamamilə ayındır: təkrarlar ona ləzzət verir, monotonluğu hiss etdiyinə

görə deyil, bu da aydındır: monotonluq da ona ləzzət edir (və artıq onun üslubuna çevrilib). Bu «və s.», yəqin ki, Seferinoya – onu əsəbiləşdirən *reader's digest*¹ tərtib etməyə məcbur olan kosmoloq² sıxıntı gətirir. Zavallı dəmirçi siyahısının altına bunları əlavə etməklə canını qurtardı:

(Bu bəndə daxil olacaq digər məsələlərə gəlincə, buraya müvafiq olaraq bütün ölkələr daxildir, yaxud daxil olmalıdır, yaxud da, daha doğrusu, bütün müvafiq ölkələrin dəmirçiləri.)

«Hər halda, – Treveler özünə yenə kanya süzüb soda əlavə edərək düşündü, – maraqlıdır, görəsən Talita niyə qayıtmır? Gedib baxmaq lazımdır». Ancaq Seferinonun nizamə salınmış dünyasını tərk etməyə heyfi gəlirdi, həm elə bir məqamda ki, Sefe 45 Milli korporasiyanı sadalayaraq onlardan təşkil olunan nümunəvi ölkənin adını çəkməliydi:

484

1) DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ MİLLİ KORPORASIYASI (Daxili işlər nazirliyinin bütün şöbələri və qulluqçuları). (Bütün müəssisələri sabitləşdirmə idarəsi); 2) MALİYYƏ NAZİRLİYİ MİLLİ KORPORASIYASI (Maliyyə Nazirliyinin bütün şöbələri və qulluqçuları). (Ölkə ərazisində bütün rifaha (bütün mülkiyyətə) himayədarlıq üsulu idarəsi və s.); 3) ...

Beləcə – bütün qırx beş korporasiya bir-birinin ardınca düzülür, onların arasında 5, 10, 11 və 12-ci bəndlər seçilirdi:

5) QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏR MİLLİ KORPORASIYASI (həmin Nazirliyin bütün şöbələri və qulluqçuları). (Təhsil, maarif. Qohumlara və başqalarına sevgi. Nəzarət. Uçot (uçot dəftərləri), Sağlamlıq, Cinsi tərbiyə və s.) (İdarəetmə, yaxud Nəzarət və Uçot (hüquq...)) «Tərbiyə Məhkəmələri», «Mülki Məhkəmələr», «Uşaq məsələləri üzrə Şuralar», «Azyaşlılar üzrə Məhkəmələr», doğum, ölüm və s. üzrə «Qeydiyyat şöbəsi» ilə tamamlanacaq.) (Qarşılıqlı münasibətlərə dair hər şeyin idarə olunması: NİKAH, ATA, OĞUL, QONŞU, DOĞUM YERİ, İNSAN, YAXŞI VƏ YA PİS DAVRA-

¹ Burada: primitiv əsər (ing.)

² Kosmoloq – kosmologiya (kainatın quruluşu haqqında ümumi nəzəriyyə) ilə məşğul olan

NIŞLI ADAM, MƏNƏVİYYATSIZ ADAM, SARSAQ XƏSTƏ-LİKLƏRİ OLAN ADAM, YUVA (və AİLƏ), ARZUOLUNMAZ ŞƏXSİYYƏT, AİLƏ BAŞÇISI, UŞAQ, AZYAŞLI, NIŞANLI, NİKAHDANKƏNAR BİRGƏYAŞAYIŞ və s.)

10) *ESTANSİYALAR (Böyük təsərrüfatlı bütün kənd müəssisələri və bu müəssisələrin işçiləri) ÜZRƏ MİLLİ KORPORASIYA. (Böyük təsərrüfatlar, yaxud iri heyvanların – öküzlərin, atların, dəvəquşuların, fillərin, dəvələrin, zürafələrin, balinaların və s. yetişdirilməsi);*

11) *FERMALAR ÜZRƏ MİLLİ KORPORASIYA (bütün kənd təsərrüfatı fermaları, yaxud böyük mülklər və bu cür müəssisələrin işçiləri). (Bütün müvafiq bitki növlərinin əkilməsi, tərəvəzlər və meyvə ağacları istisna olunmaqla);*

12) *HEYVANDARLIQLA MƏŞĞUL OLAN EVLƏR ÜZRƏ MİLLİ KORPORASIYA (Xırda bəslənilmə üzrə bütün müəssisələr və belə müəssisələrin işçiləri). (Xırda bəsləmə, yaxud xırda heyvanların – donuzların, qoyunların, keçilərin, itlərin, pələnglərin, şirlərin, pişiklərin, dovşanların, toyuqların, ördəklərin, arıların, balıqların, kəpənəklərin, siçovulların, həşəratların, mikrobların və s. bəslənilməsi).*

Treveler təsirlənərək vaxtın necə keçdiyini və butulkanın boşaldığını hiss etməmişdi. Hər bir yeni problem onu rıqqətə gətirirdi. Tərəvəzlər və meyvə ağacları niyə istisna olunurdu ki? Niyə «arı» sözündə nəsə bir anlaşılmazlıq vardı? Keçilərin pələnglərlə, siçovullarla, kəpənəklərlə, şirlərlə və mikroblarla bərabər bəslənildiyi, demək olar ki, cənnət kimi bir malikanə... O, gülməkdən uğunaraq dəhlizə çıxdı. İşçilərinin balınanı necə bəsləmək barədə mübahisə etdikləri estansiyanın təxmini mənzərəsinin qarşısını qaranlıq dəhlizin sərt görünüşü tutmuşdu. Mövcud məkan və zaman üçün bu qarabasma tamamilə yerinə düşürdü və korporasiyanın ciddi qayda-qanunlarının adamı yol göstərən məşəl kimi arxasınca apardığı bir məqamda Talitanın aptekdə, ya da həyətdə nə etməsi barədə sual vermək, sadəcə, mənasız görünürdü.

25) XƏSTƏXANA VƏ BƏNZƏR MÜƏSSİSƏLƏR MİLLİ KORPORASIYASI (bütün növ xəstəxanalar, təmir, istehsal və dəri məmulatlarının təmiri emalatxanaları, at saxlanan tövlələr, diş klinikaları, bərbərxanalar, ağacların və digər bitkilərin daranmasıyla məşğul olan müəssisələr, dolaşq məhkəmə işlərini açmaqla məşğul olan müəssisələr və s., həmçinin belə müəssisələrin bütün işçiləri).

486

– Budu ha, – Treveler dedi. – Məhz bu calaşdırma Seferinonun nə qədər sağlam biri olduğunu sübut edir. Horasio haqlıdır; nizam-intizamı bizə təqdim olunduğu şəkildə qəbul etmək lazım deyil. Seferino hesab edir ki, diş həkimini dolaşq məhkəmə işlərinə calayan da, bu və ya digər halda nəyinsə dəyişdirilməsini tələb edən də həmin faktdır; beləcə, yol qəzaları da benzinlə birlikdə gedəcək... Bu ki əməlli-başlı poeziyadır, qardaşım. Sefe beynimizi basmış qartmağı təmizləyir, yadıma düşmür, amma kimsə demişdi ki, artıq dünyanı tamamilə başqa bucaq altında görməyə başlayıb. Təbii ki, buna görə ona başdanxarab deyirlər.

Talita gələndə o, iyirmi səkkizinci Korporasiyaya keçmişdi:

28) SƏYYAH XƏFİYYƏLƏR VƏ ONLARIN ELMİ MÜƏSSİSƏLƏRİ MİLLİ KORPORASIYASI (axtarış üzrə bütün müəssisələr və / və ya polis detektivləri kontorları, bütün təhqiqat müəssisələri (səyyar) və elmi tədqiqatlar üzrə bütün müəssisələr, həmçinin bu cür müəssisələrin işçiləri). (Sözügedən bütün işçilər «SƏYYAH» adlandırılmalı olan sinfə aiddirlər.)

Bu hissə Talita və Trevelerin o qədər də xoşuna gəlmədi – Seferinonu əldən salan narahatlıq burada onu tərk edirdi. Bəlkə də, səyahətlə bağlı elmi axtarışı Seferino ciddi axtarış saymırdı, səyahət xarakterli olması ona donkixotluq notları gətirir, buna görə də oturaq həyata məhkum olunmuş Seferino onu xüsusi olaraq vurğulamaq istəməyib.

29) ƏRİZƏLİ XƏFİYYƏLƏRİN VƏ ONLARIN ELMİ MÜƏSSİSƏLƏRİNİN MİLLİ KORPORASIYASI (axtarış üzrə bütün müəssisələr və / və ya polis detektivləri kontorları, bütün təhqiqat müəssisələri və bu cür müəssisələrin bütün işçiləri). (Sözügedən bütün işçilər «ƏRİZƏLİ» adlandırılmalı olan sinfə aiddirlər və bu sinfə aid müəssisələr və qulluqçular «SƏYYAH» kimi sözügedən başqa siniflərdən ayrılmadırlar.)

30) ELMİ XƏFİYYƏLƏRİN (SONRAKI QIYMƏTLƏNDİRİCİLƏR) VƏ ONLARIN ELMİ MÜƏSSİSƏLƏRİNİN MİLLİ KORPORASIYASI (bütün axtarış müəssisələri və / və ya polis xəfiyələri kontorları, bütün tədqiqat müəssisələri və bu cür müəssisələrin işçiləri). (Bütün sözügedən işçilər «SONRAKILAR ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRİCİLƏR» adlandırılmalı olan sinfə aiddirlər; bu sinfə aid müəssisələr və qulluqçular «SƏYYAH» və «ƏRİZƏLİ» kimi sözügedən başqa siniflərdən ayrılmadırlar.)

– Elə görünür ki, sanki, söhbət cəngavər ordenlərindən gedir, – Talita əminliklə dedi. – Bir şey qəribədir: xəfiyələrə aid hər üç korporasiyada yalnız binalardan danışılır.

– Başqa tərəfdən də bu «sonrakılar üzrə qiymətləndiricilər» nə deməkdir?

– Bu, yəqin ki, «sonrakılar üzrə» deyil, «sonrakı»dır. Ancaq bu da məsələni aydınlaşdırmır. Nə fərqi var ki.

– Nə fərqi var, – Treveler təkrar etdi. – Sən tamamilə haqlısan. Bütün cazibədarlıq ondadır ki, səyyah xəfiyələr, həmçinin ərizəli və sonrakı qiymətləndirici xəfiyələrin olduğu hər yerdə əmin-amanlıq mümkündür. Ona görə də Seferinonun cəngavər ordenlərindən ortada qısaca olaraq çağdaş elmə qiymət verərək (bunsuz olmaz axı) dini ordenlərə keçməsi mənə tamamilə təbii görünür. Beləliklə, oxuyuram:

31) MÜXTƏLİF ELMLƏR ÜZRƏ ALİMLƏRİN VƏ ONLARIN ELMİ MÜƏSSİSƏLƏRİNİN MİLLİ KORPORASIYASI (müxtəlif elmlər üzrə alimlərin bütün müəssisələri və idarələri onların təmayüllərinə uyğundur və alimlər özləri belədirlər). (Müxtəlif elmlər üzrə alimlərin müvafiq təmayülləri: həkimlər, homeopatlar, təbiblər (bütün cərrahlar),

mamalar, texniklər, mexaniklər (bütün növ texniklər), ikinci dərəcəli mühəndislər, yaxud bütün müvafiq sahələr üzrə memarlar (əvvəlcədən hazırlanmış layihələrin bütün iştirakçıları sözügedən ikinci dərəcəli mühəndislər kimi), bütün klassifikatorların hamısı, astronomlar, astroloqlar, spiritlər, hər cür elmlər doktorları, bütün hüquqşünaslar (hər cür ekspertlər), bütün növ klassifikatorlar, mühasiblər, tərcüməçilər, ibtidai məktəb müəllimləri (bütün bəstəkarlar), qətl işləri üzrə əməliyyat müvəkkili olan kişilər, konduktorlar və ya bələdçilər, bağbanlar, bərbərlər və s.)

– İndi özün fikirləş! – Treveler qədəhi başına çəkərək dedi. – Lap dahiyənədir!

488

– Ölkə deyil e, bərbərlər üçün cənnətdir, – Talita yataqda gərnəşib gözlərini yumaraq dedi. – Necə olub ki, onları ictimai nərdivanla bu qədər yuxarı dırmaşdırıb? Ancaq bir şeyi başa düşmürəm: niyə qətl işləri üzrə əməliyyat müvəkilləri mütləq kişilər olmalıdır?

– Heç vaxt qadının ölüm işi araşdırdığını eşitməmişəm, – Treveler dedi. – Görünür, Seferino da bunu inandırıcı saymır. Sən, yəqin ki, fikir verdin, seks məsələsində o, əsl puritandır – bu, hər addımbaşı belli olur.

– Dəhşətli isti var, – Talita dedi. – Fikir verdinsə, o, klassifikatorlardan necə böyük məmnuniyyətlə söz edir, hətta onları iki dəfə xatırladır. Gəl mistikaya baş vuraq, sən mənə nəse oxumaq istəyirdin?

– Dinlə, – Treveler dedi.

32) XAÇ İŞARƏSİ İLƏ SEHRBAZLIQ EDƏN RAHİBLƏR VƏ ONLARIN ELMİ MÜƏSSİSƏLƏRİNİN MİLLİ KORPORASIYASI (bütün monastır icmaları və bütün rahiblər). (Rahiblər və şəfaverən kişilər, yalnız və istisna olaraq söz dünyasına və şəfa möcüzələrinə və «qurtuluşa» aid olan qəribə ayınlərə inananlar.) (Rahiblər daim şər ruhlarla, əşyalara və bədənlərə göndərilmiş bütün pisliklərə qarşı mübarizə aparmalıdırlar və s.) (Peşman olmuş rahib və tərki-dünyalar dua etməli və xaç işarəsilə həm insanları, həm də əşyaları, həmçinin ayrı-ayrı yerlərin müxtəlif hissələrini, əkinləri, xoşbəxt rəqib səbəbindən əzab çəkən adaxlıları qorumalıdırlar və s.)

33) *KOLLEKSİYA QORUYAN DİNDARLARIN VƏ ONLARIN SAXLAMA YERLƏRİNİN MİLLİ KORPORASİYASI* (bütün kolleksiya saxlama yerləri və idem, bazalar, arxivlər, muzeylər, qəbiristanlıqlar, həbsxanalar, yetimxanalar və əlillər evi, korlar evi və s., o cümlədən bu kimi müəssisələrin bütün qulluqçuları). (Kolleksiyalar; məsələn: arxivlərdə iş kolleksiyaları saxlanılır; qəbiristanlıqda meyit kolleksiyaları; həbsxanalarda məhkumlar kolleksiyası və s.)

– Qəbiristanlıq məsələsi heç Espronsedanın da ağılına gəlməzdi, – Treveler dedi. – Belə şey olar – Fındıqburunla arxivi eyniləşdirəsən... Seferino əlaqələri və nisbəti duyur, əslində, elə əsl ağıl da budur, necə düşünürsən? Bu cür girişdən sonra onun final təsnifatı qətiyyənlə qəribə görünür, əksinə. Kaş ki, belə bir dünya layihələşdirməyi sınağa biləydik.

Talita heç nə demədi, yalnız yuxarı dodağını qabardıb nəfəsini buraxdı, necə deyərlər, ilk yuxunun ilk nəfəsi. Treveler isə növbəti qədəhi içib, sonuncu və həlledici Korporasiyalara girişdi:

40) *BÜTÜN KÜRƏN VƏ QIRMIZILARIN İŞİ ÜZRƏ MÜVƏKKİLLƏRİN VƏ BÜTÜN KÜRƏN VƏ QIRMIZILARLA BAĞLI FƏAL İŞ APARAN MÜƏSSİSƏLƏRİN MİLLİ KORPORASİYASI* (bütün kürən və qırmızılardan işi üzrə bütün birliklər və bu cür müvəkkillərin əsas kontorları, həmçinin bu cür müvəkkillərin özləri). (Kürən və qırmızı görünən hər şey: kürən yunlu heyvanlar, qırmızı güllü bitkilər, qırmızı rəngli minerallar).

41) *BÜTÜN QARALARIN İŞİ ÜZRƏ MÜVƏKKİLLƏRİN VƏ BÜTÜN QARALARLA BAĞLI FƏAL İŞ APARAN MÜƏSSİSƏLƏRİN MİLLİ KORPORASİYASI* (bütün qaraların işi üzrə bütün birliklər və bu cür müvəkkillərin əsas kontorları, həmçinin bu cür müvəkkillərin özləri). (Qara, yaxud sadəcə, qara görünən hər şey: qara yunlu heyvanlar, qara güllü bitkilər, qara rəngli minerallar).

42) *BÜTÜN QƏHVƏYİLƏRİN İŞİ ÜZRƏ MÜVƏKKİLLƏRİN VƏ BÜTÜN QƏHVƏYİLƏRLƏ BAĞLI FƏAL İŞ APARAN MÜƏSSİSƏLƏRİN MİLLİ KORPORASİYASI* (bütün qəhvəylərin işi üzrə bütün birliklər və bu cür müvəkkillərin əsas

kontorları, həmçinin bu cür müvəkillərin özləri). (Qəhvəyi, yaxud sadəcə, qəhvəyi görünən hər şey: qəhvəyi yunlu heyvanlar, qəhvəyi güllü bitkilər, qəhvəyi rəngli minerallar).

43) BÜTÜN SARILARIN İŞİ ÜZRƏ MÜVƏKKİLLƏRİN VƏ BÜTÜN SARILARLA BAĞLI FƏAL İŞ APARAN MÜƏSSİSƏLƏRİN MİLLİ KORPORASIYASI (bütün sarıların işi üzrə bütün birliklər və bu cür müvəkillərin əsas kontorları, həmçinin bu cür müvəkillərin özləri). (Sarı, yaxud sadəcə, sarı görünən hər şey: sarı yunlu heyvanlar, sarı güllü bitkilər, sarı rəngli minerallar).

44) BÜTÜN AĞLARIN İŞİ ÜZRƏ MÜVƏKKİLLƏRİN VƏ BÜTÜN AĞLARLA BAĞLI FƏAL İŞ APARAN MÜƏSSİSƏLƏRİN MİLLİ KORPORASIYASI (bütün ağların işi üzrə bütün birliklər və bu cür müvəkillərin əsas kontorları, həmçinin bu cür müvəkillərin özləri). (Ağ, yaxud sadəcə, ağ görünən hər şey: ağ yunlu heyvanlar, ağ güllü bitkilər, ağ rəngli minerallar).

490

45) BÜTÜN PAMPALARIN İŞİ ÜZRƏ MÜVƏKKİLLƏRİN VƏ BÜTÜN PAMPALARLA BAĞLI FƏAL İŞ APARAN MÜƏSSİSƏLƏRİN MİLLİ KORPORASIYASI (bütün pampaların işi üzrə bütün birliklər və bu cür müvəkillərin əsas kontorları, həmçinin bu cür müvəkillərin özləri). (Pampa, yaxud sadəcə, pampa rəngində görünən hər şey: pampa rəngində yunu olan heyvanlar, pampa rəngində güllü olan bitkilər, pampa rəngində minerallar).

Beynimizi basan qartmağı təmizləmək... Seferinonun yazdıqları özünə necə görünürdü? Hansı gözqamaşdırıcı gerçəklik (yaxud əksinə) ona ağ ayıların nəhəng körpülərin altındakı yasəmən kolları arasında gəzməsiylə bağlı təsvirlər verirdi? Yoxsa qarğalar başlarında qara lalədən tac qayalarda antrasiti deşib yuva qururdular... Və niyə «qara görünən», «ağ görünən»? Niyə «qara rəngdə», «ağ rəngdə» deyil? Və «sarı görünən, yaxud sadəcə, sarı» nə deməkdir? Bunlar necə rənglərdir ki, heç bir marixuana onları nə Mişoda, nə də Haxslidə görməyə kömək edə bilməz? Seferinonun açıqlamaları yalnız adamı çaşdırmağa yarayırdı (o da yarasa) ki, bunu da düz-əməlli edə bilmirdi. Ancaq hər halda:

Sözügedən pampa rəngi haqqında: pampa rəngi – hər cür mürəkkəb rəngə, ya da iki və ya daha artıq rəngdən əmələ gələn rəngə deyilir.

Daha bir olduqca zəruri açıqlama:

Sözügedən müxtəlif növlər üzrə bu cür müvəkkil edilmişlər barədə: Qubernatorların hansı səlahiyyətləri olmalıdır ki, dünyada növlərin öz aralarında bir-birinə qarışmasına yol verməsinlər; bütün müxtəlif növlər öz sinifləri daxilində kəsişməsinlər, siniflərlə tiplər, irqlərlə irqlər qarışmasınlar, bir rəng o biri rənglə üst-üstə düşməsin və s.

«Nə yaman purist, nə yaman rasist, Seferino Piris! Bir saf rəngin dünyası, tam Mondrianda olduğu kimi, adamın ürəyi ağzına gəlir! Sən təhlükəlisən, Seferino Piris, səni lap deputat, hətta prezident də seçmək olar! Ayıq ol, Şərq Respublikası! Hə, yatmazdan qabaq sonuncu qədəhi də gillətmək lazımdır». Bu arada Sefe saf rənglərdən məst olaraq sonuncu poemaya girişdi, burada Ensorun nəhəng tablosundakı kimi, alışa bilən hər şey od tutub yandı, maskalarda və antimaskalarda. Hərbi məsələlər onun sistemine soxuldu, uruqvaylı filosofa xas müdrikliyin Trismegist pəltəkiyə necə çırpıldığını görmək lazım idi. Beləliklə:

O ki qaldı mənim «Yer üzündə Dünya işığı» əsərimə, orada hərbi məsələlər haqqında geniş şərh verilir, burada isə biz aşağıdakı qısa izahatları verəcəyik:

Qvardiya (Şəhər mühafizəsi tipində) – Qoç bürcü altında doğulan hərbcilər üçün; Sindikatlar (hökumətin əsas xəttinə qarşı çıxanlar) – Buğa bürcü altında doğulan hərbcilər üçün; Bayramların və ictimai toplantıların (rəqslər, axşam ziyafətləri, nişan mərasimlərinin təşkili: adaxlıların seçilməsi və s.) keçirilməsi və kurasıya olunması üzrə müdiriyyət – Əkizlər bürcü altında doğulan hərbcilər üçün; Aviasiya (hərbi) – Xərçəng bürcü altında doğulan hərbcilər üçün; Hökumət lehinə yazarlıq (hərbi jurnalistika, hakimiyyətin və hökumətin xeyrinə bütün gizli siyasi məsələlər üzrə

jurnalistika) – Şir bürcü altında doğulan hərbcilər üçün; Artilneriya (ağır artilleriya və bombalar) – Qız bürcü altında doğulan hərbcilər üçün; Bütün ictimai və milli bayramların kurasiya edilməsi və praktik olaraq həyata keçirilməsi (maskarad geyimləri, hərbi paradlar zamanı paltar dəyişmə, «üzüm yığımlı» karnavalı və ya bayramı üçün statistlər və s.) – Əqrəb bürcü altında doğulan hərbcilər üçün; Kavalneriya (adi kavalneriya və motorlu kavalneriya, müvafiq olaraq atıcıların, ulanların²⁵, nizəli əsgərlərin, bıçaqatanların (ulanlar, istehkamçılar; adi misal: Respublika qvardiyası), qılıncoynadanların və s. iştirakı ilə) – Oğlaq bürcü altında doğulan hərbcilər üçün; praktik hərbi qulluqçular (çaparlar, qasidlər, yanğınsöndürənlər, təbliğatçılar, xidmətçilər və s.) – Dolça bürcü altında doğulan hərbcilər üçün.

492

Talita bezib əsəbiləşdi və gözlərini açdı, Treveler hərbi məsələlərə dair hissəni oxuyandan sonra hər ikisi bütün klinikanı yuxudan oyatmamaq üçün başlarını yastığın altına soxdular. Amma əvvəlcə bu nəticəyə gəldilər ki, Argentina hərbcilərinin çoxu Buğa bürcü altında doğulanlardır. Əqrəb bürcü altında doğulan Treveler sərxoş idi və dərhal özünə leytenant rütbəsi tələb edəcəyini bəyan etdi ki, özünü maskarad geyimlərinə və hərbi paradlar zamanı paltardəyişməyə həsr etsin.

– Biz möhtəşəm üzüm yığımlı bayramı təşkil edirik, – Treveler başını yastığın altına soxub-çıxararaq və bu zaman cümləsini güclə tamamlayaraq deyirdi. – Sən pampa irqindən olan öz həmtayfalarınla gələrsən, mən sənənin pampa irqindən olmana şübhə etmirəm, çünki səndə iki, hətta daha çox rəng var.

– Mən ağam, – Talita dedi. – Və çox təəssüflər olsun ki, sən Oğlaq bürcü altında doğulmamasın, çox istərdim ki, sən qılıncoynadan olasan. Hec olmasa çapar, ya da qasid.

– Bütün çaparlar – Dolçadırlar, çə. Horasio, deyəsən, Xərçəngdir.

– Xərçəng olmasa da, tamamilə ona layıqdır, – Talita gözlərini yumaraq dedi.

– Ona təkçə aviasiya düşdü. Təsəvvür edirsən, o, Banq-Banqda alçaqdan uçaraq camaat peçenye ilə çay içdiyi

¹ Ulan – nizəli süvari əsgər

zaman «Qartal» şirniyyatçısı üzərindən sürətlə şığıyb keçir. Yaman olardı.

Talita işığı söndürüb Trevelərə qısıldı, o isə hər tərəfdən zodiak bürcüylə, sarı minerallarla, milli korporasiyalarla əhatə olunaraq qan-tər içində qovrulurdu.

– Horasio bu gün Sibillanı görüb, – Talita, sanki, yuxulu-yuxulu dedi. – Həyətdə, iki saat bundan qabaq sən növbədə olanda.

– Həə, – Treveler arxası üstə çevrilərək tumbanın üzərindəki siqaretini Brayl sistemi ilə axtararaq dedi. – Yəqin ki, onu harasa dini kolleksiyaların arasına soxmuşam.

– Sibilla isə mən olmuşam, – Talita Trevelərə bir az da qısılaaraq dedi. – Bilmirəm, başa düşürsən, ya yox.

– Deyəsən, hə.

– Bu nə vaxtsa olmalıydı. Bir şey qəribədir: niyə o, öz səhvinə bu qədər təəccübləndi?

– Sən ki, Horasionun necə adam olduğunu bilirsen: aləmi bir-birinə vurur, sonra kənardan elə baxır ki, guya, heç nədən xəbəri yoxdur.

– Mənə elə gəlir ki, biz onu limanda qarşılıyanda da ona belə gəlmişdi, – Talita dedi. – İnanmaq çətinidir, o heç mənə baxmadı da, siz hər ikiniz məni it kimi qovdunuz, pişik qoltuğumda yola saldınız.

– Xırda becərmə obyektini, – Treveler dedi.

– O, məni Sibillayla dəyişik salmışdı, – Talita ısrarla bildirdi. – Yerdə qalanlar isə mütləq baş verməliyi, Seferinin mütləq sadalamaları kimi, bir-birinin ardınca.

– Sibilla da, – Treveler siqareti elə sümürdü ki, qaranlıqda bütün sifəti işıqlandı, – uruqvaylıdır. Ona görə də tamamilə qanunauyğundur.

– Qoy danışım, Manu.

– Danışmasan yaxşıdır. Mənası yoxdur.

– Əvvəl qoca əlində göyərçin gəldi və biz zirzəmiyə düşdük. Biz aşağı düşərkən Horasio elə hey ona rahatlıq verməyən hansısa dəlikdən danışdı. O, ümitsiz bir vəziyyət deydi, Manu, onun təmkinli görünüşünə baxmaq qorxulu ydu, əslində isə... Biz liftlə düşdük və o, soyuducunun qapısını örtməyə getdi, dəhşət idi.

– Demək, siz ora düşdünüz, – Treveler dedi. – Bəs sonra.

– Bu, sənin düşündüyün kimi deyil, – Talita dedi. – Məsələ bizim düşməyimizdə deyil. Biz danışdıq, ancaq mənə elə gəlirdi ki, guya, Horasio tamamilə başqa bir yerdədir və başqa bir qadınla danışır, deyək ki, suda batmış bir qadınla. Mənim elə indicə ağıma gəldi, Horasio heç vaxt Sibillanın çayda boğulması barədə danışmayıb.

– O heç boğulmayıb da, – Treveler dedi. Mən buna əminəm. Doğrudur, bununla bağlı heç bir məlumatım yoxdur. Ancaq Horasionu tanımaq yetər.

– Horasio elə bilir ki, o ölüb, Manu, ancaq eyni zamanda onu yanında hiss edir, bu gecə mən o idim. O deyir ki, onu gəmidə də görüb, San-Martində körpünün altında da... O, qarabasma görürmüş kimi danışmır və inandırmağa çalışmır. O, elə danışır ki, guya, bütün bunlar, doğrudan da, var. O, soyuducunu bağlayanda mən qorxdum və nəşə, artıq yadımda deyil nə dedim, o, mənə elə baxdı ki, sanki, mənə yox, başqasına baxırdı. Ancaq mən qətiyyənlə zombi deyiləm, Manu və heç kəsin də zombisi olmaq istəmirəm.

494

Treveler əlini onun saçlarında gəzdirdi, ancaq Talita səbirsizcəsinə kənara çəkildi. Onlar çarpayıda oturmuşdular və Treveler arvadının titrədiyini hiss etdi. Bu istidə – o titrəyir. O dedi ki, Horasio onu öpüb və bu öpüşün mahiyyətini izah etməyə çalışdı, ancaq söz tapmayıb qaralıqda əlləriylə Trevelərə toxundu, yumşaq ovucularını üzünə, əllərinin üstünə qoydu, sinəsində, dizlərində gəzdirdi və bundan Trevelerin imtina edə bilməyəcəyi izahat doğdu, bu toxunuş ona sirayət edirdi, o, haradansa çox dərinlikdən, ya da olduqca yüksək bir yerdən gəlirdi, haradansa, ancaq bu gecədən, bu otaqdan yox, sirayətəddi təmas, onun vasitəsilə Talita ərinə hakim olurdu, nəşə xəbər verməyə çalışan anlaşılmaz danışq kimi, qabaqcadan hiss olunan görüşün əlaməti kimi, amma ona bu xəbəri gətirən səs titrəyir, sınırdı və bu xəbəri ona anlaşılmaz bir dildə çatdırırdı, ancaq hər halda, o, indi çox lazımdır və tələb edirdi ki, onu dinləyib qəbul etsinlər, tüstü və mantardan olan o lət məsaməli divara çırpılırdı, çılpaq, sürüşkən, anlaşılmaz – əldən sürüşüb çıxır və göz yaşlarıyla birlikdə suya tökülürdü.

«Beynimizdə qotur var», – Treveler düşündü. O, qorxu, Horasio, lift, göyərçin haqqında nəşə eşitdi; qulağının

informasiya qəbul etmək funksiyası yavaş-yavaş geri qayıtdı. Deməli belə, demək, o, yazıq-bədbəxt qorxub, görəsən onu öldürməyib ki, gülməlidir.

– O elə belə də dedi? İnanmaq çətinidir, özün bilirsən, o necə məğrurdur.

– Yox əşi, elə deyil, – Talita siqareti ondan alıb lal kinokadrdakı kimi acgözlüklə sümürərək dedi. – Mənə elə gəlir ki, onun hiss etdiyi qorxu – sonuncu sığınacaq kimidir, bu özünü aşağı atmazdan qabaq məhəccərdən yapışmaq kimi bir şeydir. O, bu qorxunu bu gün hiss etməyinə necə də sevindi, mən bilirəm, çox sevindi.

– Bunu, – Treveler əsl yoqa kimi nəfəs alaraq dedi, – hətta Kuka da başa düşməzdi, inan mənə. Mən belə bunun üçün bütün əqli potensialımı işə salmalıyam, çünki sənin sevincli qorxu haqqında bəyanatını, əzizim, razılaş ki, həzm etmək çətinidir.

Talita bir az tərپənərək Trevelərə söykəndi. O, yenedən əriylə birlikdə olduğunu bildirdi, bildirdi ki, boğulmayıb, Manu onu suyun üzündə saxlayır, aşağıda isə suyun dərinliyində mərhəmət var, ecazkar mərhəmət. Onlar hər ikisi bunu eyni anda hiss etdilər və bir-birinə doğru əyildilər ki, sonra öz içlərinə, sözlərin, nəvazişlərin və dodaqların bir çevrədə fırlandığı ümumi yerlərinə yığılsınlar – ah, bu sakitləşdirici metaforalar, – hər şeyin əzəlki halına qayıtmasından məmnun əski həsrətlərinə dönsünlər və görsünlər ki, hər şey əvvəlkidir, sən yenə əvvəlki kimi üzürsən, fırtınalara, səni kimin çağırmasına və necə yuxılmağına baxmayaraq.

(– 140)

134

Sizin ba ğ

Yadda saxlamaq lazımdır ki, necə deyərlər, «fransız üslubunda» planlaşdırılmış, çiçək ləklərinin, qazonların, çıxırların ciddi həndəsi ölçülər əsasında salındığı ba ğ yük-sək səviyyəli bilik və ciddi qulluq tələb edir.

İngilis üslubunda olan ba ğda isə, əksinə, həvəskar ba ğbanın buraxa biləcəyi səhvlər asanlıqla ört-basdır edilə bilər. Bir neçə kol, bir kvadrat qazon, divar və ya canlı hasar

boyu çiçək ləkləri – bütün bunlar dekorativ və olduqca praktik ansamblın bir-birinin ardınca nəzəri cəlb etməyən əsas elementləridir.

Əgər bədbəxtlikdən ayrı-ayrı nüsxələr lazımi nəticəni verməsələr, onları başqa bir yerə əkmək olduqca asandır; və onlar bütün bağın qeyri-mükəmməl olduğu və baxımsızlıq duyğusu yaratmayacaqlar, çünki bağın hər tərəfinə səpələnmiş müxtəlif rəngdə və boyda olan güllər hər zaman göz oxşamağa qadirdir.

Bu planlaşdırma üsulu Böyük Britaniya və Birləşmiş Ştatlarda fəvqəladə qiymətli və «mixed border» adlanır, yəni «qarıxıq qazon». Bu şəkildə əkilmiş çiçəklər sarmaşaraq bir-birinə qarışır və əgər onlar özləri bitiblərsə, bağa təbii görünüş verirlər, eyni zamanda, kvadrat və dairəvi ləklərdə əkilmiş çiçəklər də hər zaman süni mənzərə yaradaraq qüsursuzluq və mükəmməllik tələb edir.

496

Başqa sözlə, həm praktik, həm də estetik baxımdan həvəskar bağbana mixed border tövsiyə olunur.

«*Almanque Hachette*»¹.

(– 25)

135

– Beş barmağının beşini də yalayacaqsan, – Hekrepten dedi, – mən qızarda-qızarda ikisini yemişəm, çox ləzzətli.

– Şəkərsiz mate də dəmlə, əzizim, – Oliveyra dedi.

– Bu dəqiqə, sevgilim. Qoy soyuq kompresini dəyişim.

– Sağ ol. Qəribədir, gözübağlı qoğallar da varmış, çə. Yəqin ki, bizimçün kosmosu kəşf etmək istəyənlər belə məşq edirlər.

– Sən Aya xüsusi aparatlarla uçanları deyirsən? Onları, deyəsən, kapsulun, ya da ona bənzər bir şeyin içinə soxurlar, eləmi?

– Tamamilə doğrudur, əllərinə də mate ilə qoğal verirlər.

(– 63)

¹ “Aşett” almanaxı (fr.)

136

Morelli sitat dəlisidir:

«Mənə niyə eyni kitabda poemalar nəşr etdirib, eyni zamanda poeziyanı inkar etməyimi, ölmüş adamın gündəliyinə prelatın¹, mənim dostumun qeydlərini əlavə etməyimi izah etmək çətin olardı...»

Georges Bataile «Haine de la poesie»².

(- 12)

137

Morellidən

Əgər əsərin həcmi və üslubu müəllifin ümumi nəticə çıxarmaq səviyyəsinə qalxmaq istəməsi fikrini oyatmağa başlayırsa, dərhal göstərmək lazımdır ki, onu tamamilə əks bir şey – əhəmiyyətsiz nəticələrlə qalmaq təhlükəsi gözləyir.

(- 17)

138

Bəzən biz Sibilla ilə qəfildən xatirələrimizi ləkələməyə girişirik. Səbəbləri çox mənasız ola bilər: hərdən olur da, adam uzun-uzadı bir-birinin gözlərinə baxanda əhvalı pozulur, ya da danxır. Söz sözü çəkir və söhbət xırdalana-xırdalana bizi xatirələrə aparıb çıxarır. Sözlərimizin arxasında iki tamamilə müxtəlif, bir-birinə yad olan və demək olar ki, daim barışmaz dünyalar durur, elə bil, lağlağıya başlamaq barədə razılığa gəlirik. Adətən, mən başlayıram, bir zamanlar dostlara pərəstiş etdiyimi nifrətlə xatırlayıram, mən necə də sadıqdim, ancaq məni başa düşmədilər, sədaqətimə nə cür qiymət verdilər, siyasi nümayişlərdə plakat daşdığım müti inadkarlığımı xatırlayıram, intellektual mübahisələri və alovlu sevgiləri xatırlayıram. Mən özüm və başqaları üçün

¹ Pre lat – katolik kilsəsində yüksək ruhani vəzifəsi

² Corc Batay, "Poeziyaya nifrət" (fr.)

dəfələrlə ayı xidmətinə çevrilən şübhəli dürüstlüyümə gülürəm, halbuki eyni zamanda satqınlıq və nadürüstlük öz torunu hörürmüş; mən onlara mane ola bilmədim, yalnız etiraf etdim ki, gözlərimin önündə satqın və şərəfsiz işlər görülür, mənse onlara əngəl olmaqçün heç nə etmirəm, ona görə də ikiqat günahkaram. Mən təmiz və ləyaqətli adamlar olduqları halda, ağappaq nişastalı yaxalıqlarda boğazacan çirkəbə batan əmilərimə də gülürəm. Onlara zibilin içində olduqlarını desən, heyrətdən ağızları açıla qalar, axı onlardan biri Tukumanı, o biri isə Doqquz iyulu müqəddəs sayır və hər ikisi eyibsiz argentinalı ruhunun təmsilçiləridir (bu ifadə hər fəhərf onlara məxsusdur). Hər halda, mənə onlardan yaxşı xatirələr qalıb. Mənse Parisin stresi Sibilla ilə məni əldən saldığı zaman bir-birimizi incitmək istəyəndə bu xatirələri ləkələyirəm.

498

Birdən Sibilla gülməyini kəsərək məndən niyə əmilərim haqqında belə şeylər danışdığını soruşur və mən hiss edirəm ki, əmilərimin burada, qapının arxasında beşinci mərtəbədə olan qoca kimi bizə qulaq asmalarını istəyirəm. Mən cavab verməzdən qabaq yaxşı-yaxşı düşünürəm, çünki ədalətsiz davranmaq və heç nəyi şişirtmək istəmirəm. Bir də yaxşı olar ki, bu, mənəvi məsələlərdən heç vaxt baş çıxarmayan Sibillanın xeyrinə olsun (Etyen kimi, lakin o daha az eqoistdir, hazırkı məqam qarşısında məsuliyyətli olmağa inanır, o məqamda ki, xeyirxah və alicənab olmaq gərəkdir; mahiyyətə səbəblər Etyendəki kimi eyni dərəcədə gedonistik¹ və eqoistik xarakter daşıyır).

Və izah edirəm ki, mənim düzgünlük mücəssəməsi olan iki əmimi əkinçilik-heyvandarlıq və kontor işindən ibarət fəaliyyətlərinin iki qütbü arasında inkişaf edən həyatlərinin zirvəsi sayılan 1915-ci ildə nümunəvi argentinalılar adlandırıldılar. Yox, əgər qədim gözəl çağların kreollarından² söhbət açsaq, onda antisemitizm, ksenofobiya, şəxsi mülklərindən ötrü bağrı çatlayan xırda burjuvalardan da danışmaq lazımdır. O mülklərdən ki, orada mulat qızlar onlara ayı on pesoya mate dəmləyib verirlər, ağ-qəhvəyi

¹ Gedonistik – həyatın zövq və səfa üçün yaradıldığını iddia edən qədim yunan əxlaq nəzəriyyəsi

² Kreol – Avropadan Cənubi Amerikaya köçmüş ilk kolonistlər nəslə

vətənpərvərlik duyğuları çiçəklənir, bütün hərbiçilərə və çöllükdəki ekspedisiyalara böyük hörmət var, orada köynəklər də düjünlə ütülənir, halbuki məvacibin bütün ailənin «rus» adlandırdığı və hamının üstünə qışqırıb hədələdiyi, ən yaxşı halda isə lağa qoyduğu bu bədbəxt məxluqun pulunu verməyə çatmır. Sibilla haqqında heç vaxt elementar təsəvvürü belə olmayan şeylərə qarşı bu münasibətlə razılaşan kimi mən ona sübut etməyə çalışıram ki, bütün bunlara baxmayaraq, əmilərim və onların ailələri çox gözəl xüsusiyyətlərə malikdirlər. Onlar seçki hüququna saygı duyan və ən hörmətli qəzetləri oxuyan sadıq atalar və oğullardır, həm rəhbərlik, həm də işçilər tərəfindən sevilən namuslu qulluqçulardır, onlar bütün gecəni xəstənin yatağı başında keşik çəkə, yaxud kimə lazımdırsa torba tikə bilirlər. Sibilla çaşqın halda mənə baxır ki, görsün lağlağı etmirəm ki. Mən öz əmilərimi niyə belə çox sevdiyimi sübut və izah etməli oluram və niyə arabir küçələr və hava zəhləmizi tökəndə mən birdən-birə bu kirli ağları dartıb çıxarır və onlardan qalan xatirələri tapdaq edirəm. Sibilla bir az dirçəlir və məqamından asılı olaraq həm sevdiyi, həm də nifrət etdiyi anasından gileyilməyə başlayır. Bəzən onun uşaqlığı haqqında danışdığı bir hekayə məni dəhşətə gətirir, əvvəllər əyləncəli əhvalat kimi danışılıb güldüyü şeylər qəflətən dəhşətli dünyinə, bataqlığa çevrilir, qaynaşan zəlilər və gənələr kimi bir-birinin qanını sormağa başlayır. Belə anlarda Sibillanın üzü tülkü sifətinə oxşayır, burun pərləri gərilir, rəngi ağarır, dili dolaşır, barmaqlarını sındırır və ağır nəfəs alır, elə bil, saqqızdan şişirilmiş nəhəng hava şarının içində anasının qabarıq sifəti peyda olur; özüdür ki var, nimsdəş geyimdə və körpünün üstündə qalan köhnə tüpürcəkqabı kimi şəhər kənarındakı küçədə və yoxsulluq, anasının yağlı əsgiyə qazan yuyan əlləri. Dərd burasıdır ki, Sibilla uzun müddət danışa bilmir, o, ağlamağa başlayır, üzünü mənə sıxaraq elə dəhşətli əzab çəkir ki, ona çay dəmləyib hər şeyi unutturmaq, harasa getmək, ya da sevişmək lazım gəlir, bütün əmilərsiz və anlarsız, sadəcə, sevişmək (həmişə belə olur), yaxud da yatmaq, ancaq demək olar ki, həmişə belə olur.

(- 127)

139

Fortepiano üçün notlar (lya, re, mi-bemol, do, si-bemol, mi, sol), skripka üçün notlar (lya, mi, si-bemol, mi), sümsü üçün notlar (lya, si-bemol, lya, si-bemol, mi, sol) Arnold Schoenberg, Anton Webern, Alban Berg adlarının musiqi ekvivalentidir (alman sisteminə görə H – si, B – si-bemol və S (ES) – mi-bemoldur). Bu özünəməxsus musiqi anaqramında¹ yeni heç bir şey yoxdur. Yada salaq ki, Bax da öz adından bu cür istifadə edirmiş və XVI əsrin polifoniya ustaları da bunu dəb salıblar (...). Skripka konserti üçün mühüm olan məqamlardan biri də ciddi simmetriyadır. Skripka konserti üçün açar rəqəm ikidir: iki müstəqil mövzu və onların hər biri iki yerə bölünür, bundan əlavə, yeni bölünmələr də vardır: skripka və orkestr. «Kammer Konzert» isə belə deyil, orada açar rəqəm üçdür: premyerada Maestro və onun iki tələbəsi təqdim olunur; alətlər üç qrupa bölünür: fortepiano, skripka və nəfəs alətləri; konsertin özü də üç qarşılıqlı mövzu üzərində qurulur və onlardan hər biri bu və ya digər dərəcədə üçhissəli kompozisiyadan ibarət olur.

500

Albana Berqin skripka, fortepiano və 13 nəfəs aləti üçün Kamera konsertinə anonim şərhindən (Pahe Voxun qeydi, PL, 8660)

(- 133)

140

Daha maraqlı şeylər tapmaq intizarında söyüşə-söyüşə məşq etmək, eyni zamanda qəribə sözlər uydurmaq üçün Kuka güc-toplamaq-üçün-yatmağa gedəndən sonra (ya da ona qədər ki, tez getsin) gecə yarısı ilə saat iki arasında aptekə toplaşmışdılar; Kuka inadkarlıq göstərir, getmir, ancaq insan cinsindən olan yırtıcıların bütün şifahi təhqirlərinə cavab olaraq təbii və xoş təbəssümlə müşayiət olunan bu müqavimət onu əldən salır. O hər dəfə daha erkən yatmağa gedir, ancaq insan cinsindən olan yırtıcılar ona

¹ Anaqram – bir kəlmənin hərfləri ilə başqa bir söz düzəltmə

şirin yuxu arzulayaraq nəzakətlə gülümsəyirlər. Onların ən neytralı olan Talita bu zaman etiketlər yapışdırır və qalın «*Index Pharmacorum Gottinga*» cildinin içində eşələnir.

Məsələn, belə çalışmalar olur: məşhur soneti küfrlərlə təhrif edərək tərcümə etmək:

Son dərəcə ölü, dəhşətli keçmiş,
Öz lovğa uçuşunla bizi yenidən dirildəcəksənmi?

Yaxud: Trevelerin qeyd dəftərçəsindən bir səhifə: «Bərbərxanada növbəmi gözləyərkən «YUNESKO»-nun broşu - rasına nəzər salıb aşağıdakı sözlərə diqqət etdim: «Opintotveri (Tuöldisopiskelija) Työvdenopisto». Pedaqogika üzrə fin jurnallarını xatırladır. Oxucu üçün əvvəldən axıracan irrealıqdır. Onlar mövcuddurmu? Ancaq milyonlarla sarışın üçün «Opintotveri» – Ümumtəhsil məktəbi üçün vəsait»dir. Mənimçünsə... (Əsəb tutması.) Ancaq onlara «cafisho» sözünün oğru dilində «fırıldaqçı» mənası verdiyi bəlli deyil. İrrealıq artır. İşə bir bax, bu texnokratlar hesab edirlər ki, guya, «Boinq-707»də Helsinkiyə bir neçə saata uçmaq olar... Nəticəni hər kəs özü çıxarır. Məni isə zəhmət olmasa, massaj edin, Pedro».

Mənanın tapılması üzrə çalışmalar üçün söz birləşmələri. Talita Genshiryoku, Kokunai, Jijo sözləri üzərində baş sındırır və qərara gəlir ki, onlar böyük ehtimalla Yaponiyada nüvə araşdırmalarının inkişafı mənasındadır. O, sözləri otərəf-butərəfə çevirərək buna daha çox əmin olurdu, bu zaman onun əri, düşünmək üçün bərbərxanadan topladığı materialları verən məkrli tədarükçü daha bir söz birləşməsi atır: Genshiryoku Kaigai Jijo, yəqin ki, xaricdə nüvə tədqiqatlarının inkişafı mənasındadır. Talita analiz edərək nəticə çıxarır və sevincdən həyəcanlanır: Kokunai = Yaponiya, Kaigai isə = xaric deməkdir. Ancaq Laskano küçəsində yaşayan boyaqçı Matsiu bu tapıntıyla razı deyil, odur ki zavallı Talita uğursuz poliqlot kimi quyruğunu qısmalı olur.

Müəyyən fərziyyələrə əsasən ləkələmə: məsələn, «İsanın hiss olunan ikincinsliyi» məşhur sətri bu fərziyyələrə cavab verən bütöv bir sistemi hərəkətə gətirir. Məsələn, Bethovenin koprofaq¹ olduğu haqda fikir söyləmək və s. Ser Rocer Keyzmentin şəksiz müqəddəsliyinin müdafiəsi

¹ Koprofaq – nəcislə qidalanan

«*The Black Diaries*»¹dən gəlir. Buna tamamilə əmin olan və bu fikri bölüşən Kukanın təcəübünə rəğmən.

Mahiyət etibarilə bu o deməkdir ki, beyinlərin yuyulması peşəyə sədaqətdən doğur. Hələlik buna gülürlər (ancaq bəlkə də, Atilla marka toplayırmış), ancaq *Arbeit macht frei*² nəticə verəcək, inanın, Kuka. Bax, məsələn, Fano yepiskopunun zorlanması, bax buna deyərəm hadisə...

(– 138)

141

502

Morellinin tamamilə başqa şeyi nəzərdə tutduğuna əmin olmaqçün cəmi bir neçə səhifə oxumaq yetər. O, *Zeitgeistin*³ dərin qatlarına eyham vurur, o yerə ki, orada onun düşüncədən məhrum məntiqi özünü ayaqqabı bağlarıyla boğur, qanunla elan edilmiş düşüncəsizliyi rədd etmək gücündə deyil – bunu əsərin yetkin-məntiqi ideyası da sübut edir. Morelli məkanın mənəvi əsasları adlandırılmalı olan bütün tarazlıq qanunlarını və prinsipləri pozaraq gah irəli atılır, gah da geri çəkilib, ona görə də tamamilə mümkün idi ki (halbuki belə bir şey heç olmayıb da, lakin olmayacağına da heç bir əminlik yoxdur), danışdığı əhvallata cəmisi beş dəqiqə ayıraraq Avstriya anşlyusunun Aktium döyüşünü təsvir etsin (üç əsas sözün «a» hərfiylə başlaması onunçün tarixi məqamların seçilməsində həll edici rol oynaya bilər), ya da, məsələn, Koçabamba küçəsində min ikiyüzüncü evin qapısını döyən adam içəri keçəndən sonra Pompeydəki Menandrın evinin həyatına düşə bilər. Bütün bunlar kifayət qədər bayağı, Bunyuelvari idi, ancaq onların başlıca dəyəri Klubun gözündən yayınmırdı: təhrikçilik, daha dərin və kəskin olan başqa mənaya qarşı açıq kinayə ortadaydı. Daha çox İncillərdə, Üpanişadlarda və şaman trinitrotoluollarından⁴ başlayan digər söhbətlərdə parlaq şəkildə təqdim olunan kəndirbazlıqlara oxşayan bu cür oyunbazlıqlara müraciət edən Morelli öz məşğuliyətini

¹ «Qara gündəliklər» (ing.)

² İş azadlıq deməkdir. (alm.)

³ Zamanın ruhu (alm.)

⁴ Trinitrotoluol – partlayıcı maddə

davam etdirməkdən və mahiyyət etibarilə fitnə-fəsad, göz-dənsalma və lağlağıdan ibarət ədəbiyyat uydurmaqdan həzz alırdı.

Qəflətən sözlər, bütün dil, bütöv üslubun qurulması, semantika, psixologiya, məharətlə qurulan bütöv bir inşa – hər şey dəhşətli xarikiyə yönəlirdi. Banzay! Və heç bir təminat olmadan yeni qayda-qanunlara, lakin axırda həmişə kitabdan kənara uzanan və hansısa «mümkünə», hansısa «ola bilər»ə tuşlanmış bir ip olur ki, bu da birdən-birə əsər haqqında donmuş daş təsəvvürləri havadan asılı vəziyyətə gətirir. Dəqiqliyə ehtiyacı olan Periko Romeronu həyəcanlandıran, Oliveyranı ləzzətdən titrəməyə məcbur edən, Etyenin xəyallarını alt-üst edən, Sibillanı hər əlində bir ənginar ayaqyalın oynadan da elə buydu.

Alma arağı və tütünlə zəhərlənən mübahisələrdə Etyenlə Oliveyra elə hey sual verirdilər ki, görəsən, niyə Morelli ədəbiyyata bu qədər nifrət edir və nədən «Exeunt» Rembonu təkrarlamaqdan, yaxud «kolt-32»nin tərifləyici dəqiqliyini sol gicgahında yoxlamaqdan, ədəbiyyatın içindən ona nifrət edir. Oliveyra güman edirdi ki, Morelli ədəbi yaradıcılığın iblisənə təbiətinə şübhə edir (onda bəs ədəbiyyat nədir, hətta əgər o içdiyimiz gnosis, praxis, yaxud ethos və haradasa mövcud olan bir çox, bəlkə də, sadəcə, uydurma həblər kimi olsa belə). O ən qızıqdırıcı yerləri araşdıraraq Morellinin yazdığı hər şeyi boyayıb-bəzəyən xüsusi üslubu yeni qüvvəylə hiss etdi. Bu üslubda ən çox hiss olunan məyusluq (lakin gizlicə hiss olunurdu ki, bu məyusluq heç də kitabda təsvir olunan şəraitə və hədi-sələrə aid deyil, məhz onlardan danışmaq manerasına aiddir), – Morelli bunu bacardığı qədər malalayır – bu məyusluq bütün təhkiyəyə sirayət edirdi. Yalançı konfliktin və formanın ləğvi özlüyündə qocanın forma materiallarını öz üsulundan istifadə edərək ifşa etməsində ifadə olunur – du; əmək alətlərinə şübhəylə yanaşdığından əməyin bu alətlərlə əldə olunmuş nəticələrini də inkar etmiş olurdu. Kitabda danışılanlar heç kəsə lazım deyildi, orada heç nə yox idi, çünki təhkiyə pis idi, ona görə ki, sadəcə, danışılırdı və bu, ədəbiyyatdan başqa bir şey deyildi. Müəllifi hirsələn-dirən bir məqam da özünün yazdığı və ümumiyyətlə, kiminsə yazdığıydı. Aşkar paradoks ondan ibarət idi ki,

504

Morelli uydurduğu epizodları üst-üstə qalaqlayır və öz işini bilən yazıçının əlində olan bütün mümkün vasitələrdən istifadə edərək müxtəlif formalar hazırlayırdı. Elə təəssürat yaranmırdı ki, o, yeni nəzəriyyə təklif edir, orada intellektual düşüncələr üçün material yox idi, lakin hər hansı quru izahat və ya analitik araşdırmadansa, dünyanın bu qədər çürüməsi, onun faş etdiyi yalanlar və dünyanın üzərinə dağıtmaq deyil, qurmaq naminə hücum etməsi onun yazdıqlarında daha aydın və dəqiq ifadə olunurdu, odur ki geniş, gurultulu haşiyələrin, dəqiq, səliqəylə qurulmuş epizodların, ədəbi xoşbəxtliyin görüntüsü arxasında, demək olar ki, iblisənə ironiyalar eşitmək mümkün idi – o bütün bunlarla çoxdan hekayə və roman oxucuları arasında özünə şöhrət qazanmışdı. Çox gözəl orkestrləşdirilmiş dünya həssas qulağa heç nə eşitdirə bilmirdi; elə sirr də buradan başlanırdı, çünki intuitiv əsərin ümumi nihilizminin qabaqcadan hiss olunmasıyla, eyni zamanda bir qədər gecikməylə şübhə doğurdu ki, Morellinin ideyası qətiyyənlə belə deyil, yəni kitabın hər bir ayrıca hissəsində yer alan özünüməhv etmə dağlardakı nəcib metal axtarışı kimiydi. Qapını səhv salmamaq və əllaməlik etməmək üçün buradaca dayanmaq lazımdır. Oliveyra ilə Etyenin ən qızgın mübahisələri də məhz buna ümid etdiklərindən doğurdu, çünki ən çox səhv edəcəklərindən qorxurdular və onlar iki yekəbaş axmaq kimi tərslik edir və Babil qülləsini tikməyin mümkün olduğuna inanmırlar, əgər nəticə etibarilə o heç kəsə lazım olmasa belə. Bu məqamda Qərb mənəviyyatı onlara istər-istəməz üç min il ərzində irsən alınan, mənim - sənən və çeynənən bütün arzu və xəyalları bir-birinin ardınca ifadə edən vasitəçi kimi görünür. Çiçəyin heç bir şey üçün deyil, elə-belə də gözəl ola biləcəyi inancından imtina etmək çətindir; zülmət qaranlıqda rəqs etməyin mümkünlüyünü etiraf etmək acıdır. Morellinin daha saf bir görüntüyə hazırlığın labüdü mərhələsini keçmək naminə işarələri əks istiqamətə dəyişməyin və dünyanı başqa ölçülərdə və ölçülərdən görməyin mümkün olduğuna yönəlik eyhamları (bütün bunlar eyni zamanda həm lağlağı, həm də güzgülüyə baxan adamın soyuq ironiyasının hiss olunduğu parlaq şəkildə yazılmış bir pasaja yerləşdirilmişdi), – bu eyhamlar onları əsəbiləşdirirdi, çünki onlara ümid vermək -

çün, haqq qazandıрмаqçün saman çöpü uzadır, ancaq eyni zamanda dözülməz riyakarlıqla etibarlılıq duyğularını tamamilə əllərindən alırdılar. Bircə təsəlli vardı: yaqın ki, Morelli ilk əsl ifası tam sakitlikdə səslənməli olan əsərini orkestrləşdirəndə də həmin riyakarlıq duyğusunu yaşayırdı. Beləcə, onlar lənətlər yağdıraraq və heyrətlənərək səhifə-səhifə irəli gedirdilər, Sibilla isə daima anlaşılmazlıqdan yorularaq pişik kimi kreslodə qıvrılıb gözləri ilə bağlı pəncərə və mənasız qızmar gecə arasındakı hər şeyi dələrək şifonerin başından sökülən dan yerinə baxırdı.

(- 60)

142

1. – Mən onun necə olduğunu bilmirəm, – Ronald dedi. – Və biz bunu heç vaxt bilməyəcəyik. Yalnız onun başqalarına necə təsir etdiyini bilirik. Biz, müəyyən mənada, onun güzgüsü olmuşuq. İzah etmək çətindir.

2. – O elə axmaq idi ki, – Etyen dedi. – Xoşbəxt səfəhlər və s. və i.a. And içirəm ki, tamamilə doğru deyirəm. Onun axmaqlığı məni əsəbiləşdirirdi, Horasio deyirdi ki, bu, informasiya çatışmazlığındandır, ancaq səhv edirdi. Hamıya məlumdur ki, cahillik və axmaqlıq – tamamilə başqa şeylərdir, bunu hamı bilir, axmaqdan başqa, bu da onun xoşbəxtliyidir. O hesab edirdi ki, məşğuliyyət, populyar peşə onun aqlını artıracaq. İki anlayışı qarışdırırdı: bilmək və anlamaq. Bədbəxtin bizim məhz çox bildiyimizdən anlama - dığımız bir çox şeylərdən əla başı çıxırdı.

3. – İbarəbazlıq etmə, – Ronald dedi. – Antinomiya¹ və əks məfhumlardan ibarət ucuz dəst. Mənə elə gəlir ki, onun axmaqlığı, tamamilə bitki kimi, ilbiz kimi olması bütün varlığıyla ən sirlilə şeylərə yapışmasının əvəziydi. Buyur görək: o, adlara inana bilmirdi, gerek barmağıyla əşyaya toxunaydı ki, onun varlığını etiraf etsin. Ancaq bununla uzağa gedə bilməzsən. Bu, Qərbin bütün kəşflərinə, bütün fəlsəfi məktəblərə arxa çevirmək kimi bir şey idi. Belə olduğun halda şəhərdə yaşamaq və çörəkpulu qazanmaq pis şeydir. Bu onu gicişdirirdi.

¹ Antinomiya – eyni dərəcədə düzgün hesab edilən iki qanun, müddəə, prinsip, kateqoriya arasındakı ziddiyyət

4. – Hə, əlbəttə, ancaq onun xoşbəxtliyinin həddi-hüdudu yox idi, dəfələrlə ona baxıb qıbtə etmişəm. Məsələn, stəkanın forması. Bəs mən rəssamlıqda nə axtarıram, lütfən deyin? Əzab-əziyyət çəkirsən, nə qədər yollardan keçirsən – hamısı da çəngələ və iki zeytun ağacına gedib çatmaq üçün. Duzun hamısı və dünyanın mərkəzi burada toplanmalıdır, süfrənin bu tərəfində. O isə gəlir və bunu hiss edir. Bir dəfə o, mənim yanıma – emalatxanaya gəlmişdi, mən onu səhər-səhər bitirdiyim rəsmnin önündə gördüm. Elə ağlayırdı ki, bu cür yalnız o özü ağlaya bilərdi, bütün sifətiylə. Onun üzü qorxunc və qəribəydi. O, mənim rəsmimə baxıb ağlayırdı. Səhər-səhər özümün də ağladığımı ona deməyə cürətim çatmadı. Halbuki bu onu sakitləşdirə bilərdi, sən ki onun necə əzab çəkdiyini bilirsen, bizim – bu ədəbaz yekəxanaların yanında özünü olduqca əhəmiyyətsiz sayırdı.

506

5. – İnsanlar nələrə ağlamırlar, – Ronald dedi. – Göz yaşları heç nəyi sübut etmir.

6. – Nə deyirsən de, onlar əlaqəni isbatlayır. Kətan parçanın qarşısında dayanaraq ondan-bundan eşitdiyi tərifləri yağıdınlar çox olub, ağızlarına gələni danışılar, hamısı da ətrafında. Bilirsən, iki şeyi birləşdirməyi öyrənmək üçün müəyyən səviyyəyə yüksəlmək lazımdır. Mənə elə gəlir ki, mən yüksəlmişəm, ancaq mənim kimilər çox deyil.

7. – Çox az adam Tanrının rəhmətinə layıqdır, – Ronald dedi. – Özünü az təriflə...

6. – Mən bilirəm ki, bu belədir, – Etyen dedi. – Bu belədir, mən bilirəm. Ancaq mənim həyatım iki əli birləşdir – məyə sərf olunub, sol əlimi – ürəyimlə, sağ əlimi isə – fırça və kətanla. Əvvəl mən başqaları kimi Rafaelə baxıb Perucino haqqında düşünürdüm, Leon Battista Albertini zəli kimi sorurdum, onları birləşdirib bir araya gətirirdim, bu – Piko de Mirandoladandır, bu – Lorenzo Balladır, diqqət et, gör Burkhard nə danışır, Berenson nəyi inkar edir, Arqan necə hesab edir, bu mavi rəng lap siyena freskalarındakı kimidir, bu kətan – Mazaççodandır. Nə vaxt olduğunu xatırlamıram, ancaq bu, Romada, Barberini qaleresiyasında olmuşdu, mən Andrea del Sartunun rəsminə baxıb təhlil aparırdım və birdən gördüm ki... Xahiş eləmə, onsuz da deyən deyiləm. Mən bütün rəsmi deyil, arxa plandakı bir

detali, yoldaki fiquru görmüşdüm. Gözlərim yaşardı, vəsalam, nə deyə bilərəm ki.

5. – Göz yaşları heç nəyi sübut etmir, – Ronald dedi. – İnsanlar nələrə ağlamırlar.

4. – Sənə cavab verməyin əhəmiyyəti yoxdur. Ancaq o başa düşərdi. Əslində, biz hamımız eyni yolun yolçularıyıq, ancaq biriləri öz yolunu sol tərəfdən, başqaları isə sağdan başlayır. Və bəzən olur ki, kimsə düz ortada süfrənin kənarını, qədəhi, çəngəli, zeytunu görür.

3. – Yenə obrazlar, – Ronald dedi. – Daim eyni şeylər.

2. – İtirilmişə, yadlaşmışa yaxınlaşmağın başqa üsulu yoxdur. Sibilla isə ona yaxın olub və bütün bunları hiss edib. Onun yeganə səhvi yaxınlığının bizim mübahisələrimizdən dəyərli olduğunu isbatlamaq istəyi olub. Ancaq bu sübutu ona heç kəs verə bilməzdi; birincisi, ona görə ki, biz özümüz onu anlamağa qadir deyilik, ikincisi isə elə, ya da belə, biz hamımız özümüzü heç də pis hiss etmirik və kollektiv biliyimizdən tam məmnunuq. Biz Littrenin bütün cavablarıyla həmişə əlimizin altında olduğunu xatırlayıq, odur ki arxayın yata bilərik. Bizə hər şey ona görə aydındır ki, hər şeyin kökünü qazıyan suallar verməyi bacarmırıq. Ancaq Sibilla soruşanda ki, niyə ağaclar yayda geyinir... yox, dostum, bunun nə mənası var, yaxşısı budur susaq.

1. – Hə, bunu izah edə bilməzsən, – Ronald dedi.

(– 34)

Səhərlər zəngli saatin zəhlətökən çıxırtısının belə qovub ayıqlığın aydınlığı və kəskinliyi ilə əvəz edə bilmədiyi yarıyuxulu vəziyyətdə onlar gördükləri yuxuları ətrafıca bir-birinə danışdılar. Başlarını toxunduraraq, ayaqlarını və əllərini dolaşdıraraq bir-birini sığallayır və gecənin şüursuz saatlarında yaşadıklarını xarici aləmin sözləriylə bir-birinə çatdırmağa çalışırdılar. Talitanın yuxuları və danışdığı yuxudan asılı olaraq sıxılan, yaxud gülümsəyən dodaqları, hekayəsini qüvvətləndirən jestləri və nidaları və gördüyü yuxunun səbəbi və mənasıyla bağlı sadələvh fərziyyələri Treve-leri – Oliveyanın gənclik dostunu ovsunlayırdı. Sonra onun

danışmaq növbəsi çatırdı və bəzən yarıya çatmamış arvadının əlləri onun əllərinə sığal çəkməyə başlayırdı və onlar yuxudan sevişməyə keçir, yenidən yuxuya gədirdilər, sonra da hər yerə gecikirdilər.

Talıtaya, onun yumşaq, yuxulu səsinə qulaq asan Treveler arvadının yastığa dağılan saçlarına baxaraq təəccüblənirdi: bu necə ola bilər? O, barmağıyla Talitanın alınına, gicgahına toxunur («İrene xala mənim bacım idi, deyəsən, beləydi, ancaq əmin deyiləm»), sanki, başının bir neçə santimetrliyində maneə hiss edirdi («Mənsə kövsənlikdə çılpaq idim və ağappaq bir çay gördüm, o, nəhəng dalğalarıyla şahə qalxmışdı...»). Onlar baş-başa yatmışdılar, fiziki baxımdan yan-yanaydılar, hərəkətləri, pozaları da təxminən eyniydi, eyni otaqda, eyni balıqların üzərində nəfəs alırdılar, həmin qaranlıqda, həmin zəngli saatın çıqqıltısı altında, oyanmanın hər ikisi üçün eyni olan küçə və şəhər mənbəyində, hər ikisi üçün eyni olan maqnit şüalanmasında, eyni növ qəhvə və ulduzların eyni düzöldüyü gecə də onlar üçün, bir-birinə sarılaraq yatanlar üçün eyniydi, ancaq buna baxmayaraq, onlar fərqli yuxular görür, tamamilə bənzərsiz şeylər yaşayırdılar və biri gülmürdü, eyni vaxtda o biri qorxu içində qaçırırdı və o, yenə cəbrdən imtahan verməliydi, o biri isə bu zaman ağ daşdan olan şəhərə gəlmişdi.

Talitanın səhər hekayəsində sevinc də səslənə bilərdi, kədər də, ancaq Treveler uyğunluq aramaqdan yorulmurdu. Necə ola bilərdi ki, gündüzləri hər şeydə bir olsular, gecələr isə mütləq uyğunsuzluq baş versin və insan yuxuda dözülməz dərəcədə tənha olsun? Bəzən Treveler Talitanın yuxusuna girir, ya da əksinə, Talitanın obrazı Trevelerin gördüyü kabusu bölüşürdü. Ancaq onlar oyanandan sonra bu barədə danışmaq lazım olduğunu bilmirdilər: «Bu vaxt sən mənim əlimdən tutub deyersən...» Və Treveler müəyyən etdi ki, o, Talitanın yuxusunda arvadının əlindən tutub danışdığı zaman öz yuxusunda onun ən yaxın rəfi-qəsilə yatır, ya da «Las-Esterlas» sirkinin direktoruyla danışır, yaxud da La-Plata körfəzində üzür. Başqasının yuxusuna xəyalat kimi girmək onu tikinti materialı səviyyəsinə endirirdi və bu zaman o hətta gecə görüntülərinin vacib dekorasiyaları olan bütün bu fiqurları, naməlum şəhərləri, vağzalları və giriş pilləkənlərini görmək imkanın-

dan da məhrum olurdu. Talitaya lap yaxınlaşaraq, barmaqlarını və dodaqlarını onun üzünə və başına toxunduraraq Treveler hiss etdi ki, bu dəfolunmaz maneə uçurum kimi keçilməzdir, bu məsafəni sevgidə də aşmaq mümkün deyil. Uzun müddət o, möcüzə gözləmişdi, ümid etmişdi ki, gözəl səhərlərin birində Talita ona elə bir yuxu danışacaq ki, eyni yuxunu o da görmüş olacaq. O, bunu gözləyirdi, buna nail olmağa çalışırdı, bütün mümkün analogiyaları köməyə çağıraraq uyğunluq tapır, tanımaya apara biləcək oxşarlıq axtarırdı. Yalnız birçə dəfə (ancaq Talita buna zərrə qədər əhəmiyyət vermədi) onlar oxşar yuxu görmüşdülər. Talita anasıyla birgə gəlidiyi və hərəsinin özüylə bir stul gətirməli olduğu mehmanxana haqqında danışdı. Bu zaman Treveler öz yuxusunu xatırladı: mehmanxanada vanna otağı yox idi və yuyunmaq üçün məhrəbəylə vağzaldan keçib getmək lazım idi. O dedi: «Biz, təxminən eyni yuxunu görmüşük: vanna otağı və stulların olmadığı mehmanxanayı». Talita güldü: çox gülməlidir, qalxmaq lazımdır, artıq gecdir, ayıbdır, bu qədər yatmaq olar?

Treveler inanır və ümid edirdi, ancaq getdikcə daha az. Yuxular təkrarlanırdı, ancaq hər kəsinki ayrı-ayrılıqda. Başlar bir-birinə toxunaraq yuxulayırdı və hər birində fərqli səhnələrdə fərqli pərdələr qalxırdı. Treveler gülümsünərək düşünəndə ki, o və Talita Laval küçəsindəki qonşu binalarda yerləşən iki kinoteatr kimidirlər, ümidini itirirdi. Artıq ürəkdən arzuladığı şeyin baş verəcəyinə inanmırdı və bilirdi ki, əgər inanmırsa, deməli, heç olmayacaq. O bilirdi: inan - masan, olmalı olan əsla olmayacaq, inansan da, demək olar ki, olmayacaq.

(- 100)

144

Ətirlər, orfik¹ himnlər, müşk və ənbər... Burada sən sardoniks² qoxuyursan. Burada isə – xrizopraz³. Burada, dayan bir, buradan, deyəsən, ot qoxusu gəlir, cəfəri qoxusu,

¹ Orfik – Qədim yunan müğənnisi Orteyin adından götürülmüş; melodik, mistik, sirlı musiqi deməkdir.

² Sardoniks – qiymətli daş

³ Xrizopraz – yarımqiymətli daş

510

az-maz, elə bil, maral dərilərinin arasında cəfəri yarpağı qalib. Burada isə sənin qoxun başlayır. Doğrudan da, qəribədir, qadın öz qoxusunu kişi onu hiss etdiyi kimi hiss edə bilməz. Məsələn, burada. Tərpənmə görüm. Burada sən gecə kremi, tütüncəsinə qoyulmuş bal qoxuyursan, burada isə yosun, nə isə bu adi məsələdir, bu barədə danışmağa dəyməz. Amma yosunların da qoxusu müxtəlif olur. Sibilla sonuncu dəniz dalğasının sahilə atdığı təzə-tər yosun ətri qoxuyurdu. Və dalğa qoxuyurdu. Və bəzən elə günlər olurdu ki, yosunların qoxusu nəşə daha tünd qoxuya qarışırdı, onda mən başqa bir qabiliyyətimi köməyə çağırmalı olurdum... Və onda bütün qoxular qəflətən qırılırdı, qəribə tərzdə qırılırdı və hər şey dada çevrilirdi, köhnə şirələr ağzımı yandırır və hər şey qaranlığa qərq olurdu, *the primeval darkness*¹, hər şey ətrafında yaratdığı həyatın fırlandığı bu həyatverici oxda qapanırdı. Və heyvanlarla ümumiliyini daha kəskin hiss etdiyin anda gözünün qabağına varlığın başlanğıcını və hüdudlarını tamamlayan obrazlar gəlir və sənə hər gün rahatlıq gətirən nəm çökəklikdə birdən-birə Aldebaran titrəyir, genlər və bürclər alışır, alfa və omeqa, minilliklər, Armageddon, tetramitsin bir-birinə qovuşurlar, ah, kəs səsinə, lazım deyil, orada, yuxarıda, sən daha pissən, güzgüyə yaxılmış əks kimi özünə oxşamırsan. Sənin dərinə nə qədər sükut var, bu necə uçurumdur ki, dibində zümrüddən olan oyun zərləri atılır, orada mığmı-ğalar uçuşur, orada simurq quşu və kraterlər var...

(– 92)

145

Morellidən

Sitat:

«Məni ayrı-ayrı hissələrdən ibarət əsər yazmağa vadar edən ən mühüm, başlıca və fəlsəfi səbəblər bunlardır: əsərin bütöv bir yaradıcılığın tərkib hissəsi olması konsepsiya - sından çıxış etmək, insanı bədənin və ruhun ayrı-ayrı hissə - lərinin qarışığı kimi nəzərdən keçirmək, eyni zamanda bütün Bəşəriyyətə müxtəlif hissəciklərin qatışığı kimi baxmaq.

¹ Əzəli qaranlıq (*ing.*)

Əgər mənə etiraz edənlər tapılsa ki, mənim hissəciklər konsepsiyam, doğrudan da, heç bir konsepsiya-filan deyil, başdan-başa masqara, lağlağı, axmaq zarafat və yalandır və mən ciddi qayda-qanunlara və sənətin kanonlarına riayət etmək əvəzinə, məsuliyyətsiz və qəribə hərəkətlərlə onların üzərindən adlamağa çalışıram, mən cavab verirəm: bəli, mənim məqsədım elə budur. Və Tanrı xatirinə, heç bir tərəddüd-filan etmədən boynuma alıram ki, sizin İncəsənətinizdən uzaq olmağı arzulayıram, elə sizin özünüzdən də, çünki sizdən də, sizin İncəsənətinizdən də, sizin konsepsiyalarınızdan da, sizin artistlik fəaliyyətinizdən də və ümumiyyətlə, sizin artistlik mühitinizdən də zəhləm gedir!»

Qombroviç, IV fəsil, «Ferdidurka».

(– 122)

146

«Obzerver»ə məktub:

Hörmətli cənab redaktor!

Oxucularınızdan kimsə bu il kəpənəklərin olduqca az olduğuna diqqət yetiribmi? Adətən, kəpənəklərin bol olduğu bizim tərəflərdə bir neçə kələm kəpənəyindən savayı, demək olar ki, heç bir kəpənəyə rast gəlməmişəm. Mart ayından bu yana bircə dənə Cigeno, bir neçə dənə Teclas, bir dənə də Queonia görmüşəm, amma nə Etreə, nə alabəzək kəpənək, nə Catocala, nə də qırmızı admiral görməmişəm, halbuki keçən yayda bağım bunlarla doluydu.

Zəhmət olmasa deyin, bu hər yerdəmi müşahidə olunur, əgər elədirsə nəylə bağlıdır?

*M. Uoşbern.
Pitçkomb, Qlos.*

(– 29)

147

Niyə tanrılardan bu qədər uzağıq? Bəlkə də, bu sualı verdiyimizə görə.

Nə olsun ki? İnsan – sual verən heyvandır. Həqiqətən sual verməyi öyrənəcəyimiz gün dialoq başlanacaq. Hələlikse suallarımız bizi yalnız başgicəlləndirici şəkildə cavablardan uzaqlaşdırır. Ən yalançı azadlıqda boğulduğumuz halda hansı epifaniyanı¹ gözləyirik? Bizim Novum Organum² həqiqətimiz çatışmır, pəncərələri taybatay açıb, hər şeyi çölə tullamaq lazımdır, ancaq ən əvvəl pəncərənin özünü və bizi də onunla birlikdə atmaq gərəkdir. Ya həlak olmaq, ya da vaxt itirmədən buradan tullanmaq. Bunu etmək, nə olursa-olsun etmək lazımdır. Cəsarətini toplayıb şənliyin şıdırdığı vaxtında peyda olur və qəşəng yaşıl qurbağanı gecə hədiyyəsi olaraq həşəmətli ev sahibəsinin başına qoyursan və qorxmadan nökrələrin intiqamına tamaşa edirsən.

(– 31)

512

148

Qabi Bassın *persona* sözünə verdiyi etimoloji izah.

Mənim fikrimcə, Qabi Bass öz traktatında müdrik və çox incə bir izahat verir. «Sözlərin mənşəyi haqqında» əsərində *persona* sözünü maska kimi izah edir. Hesab edir ki, bu söz *personare* – dayandırmaq felindən törəyib. Fikrini isə belə izah edir: «Maska sifəti tamamilə örtmür, ona ağız üçün delik qoyulur və səs bu delikdən çıxmaq üçün sıxıldığından müxtəlif istiqamətlərə dağılmır, ona görə də daha bərk və dərin çıxır. Beləliklə, maska insan səsini daha gur və təsirli etdiyi üçün onu *persona* adlandırmışlar, bu səbəbdən də bu sözün formalarında *o* səsi uzundur».

Avl Gelle, «Attika gecələri»

(– 42)

¹ Epifaniya – Tanrının zühuru (6 yanvarda qeyd olunan bayram)

² Yeni alət (*lat.*)

149

Bu küçəylə addımlayıram
 Addım səslərim
 Tamam başqa bir prospektdə.
 Və orada
 Eşidirəm
 addımlayan özümü necə də,
 Təkcə
 Dumanın həqiqi olduğu gecədə.

Oktavio Pas

(– 54)

150

513

Ağrı və iztirab çəkənlər haqqında.

York qraflığı xəstəxanasından xəbər verilir ki, keçən bazar ayağını sındırmış dul hersoginya Qrefton dünənki gününü sakit keçirib.

«Sandi Tayms», London.

(– 95)

151

Morellinamə

Pişiyin və ya milçəyin hərəkətlərinə adi gözlə baxmaq kifayətdir ki, bunun elmi cəlb edən yeni görüntü olduğunu hiss edəsən, bioloq və fiziklərin instinkt və bioloji həyat kimi təzahürlərlə əlaqədə yeganə imkan qismində təkidlə bizə təklif etdikləri bu deantropomorfizasiya nəsə buddizmin bəzi müddəalarında, vedantda, sufizmdə, qərb mistikasında eşidilən, keçmişdə qırılmış və unudulmuş israrlı çağırış kimi başqa bir şeydir və bizi ölümü həmişəlik rədd etmək ideyası ilə ovsunlayır.

(– 152)

152

Y a n ı l m a

Yaşadığım bu ev hər şeyi ilə öz evimə oxşayır: otaqların yerləşməsi, girişdəki qoxu, mebel və işıq, səhərlər günəşin çəpəki, günortalar ilıq, axşamüstü zəif şüaları; hər şey eynidir, hətta cığırılar da, bağçadakı ağaclar da, köhnə sınıq doqqaz da, döşənmiş həyət də.

Keçən vaxtın saatları və dəqiqələri də mənim həyatımın saat və dəqiqələrinə bənzəyir. Onlar qaçır, mənse düşünürəm: «Doğrudan da, oxşayırlar. İndi yaşadığım saatlara necə də oxşayırlar!»

514 O ki qaldı mənə, evdəki bütün əksətmə səthlərini ləğv etməyimə baxmayaraq, pəncərənin şüşəsi (onsuz keçinmək mümkün deyil) əksimi özümə qaytarmağa cəhd edir, mən orada özümünkünə oxşayan sifət görürəm. Hə, yaman oxşayır, boynuma alıram!

Lakin qoy, guya, onun mən olduğumu israr etməyə çalışmasınlar! Bax belə! Burada hər şey saxtadır. Bax *mənim* evimi və *mənim* həyatımı mənə qaytaranda, əsl sifətim də özümə qayıdacaq.

Jan Tardye

(– 143)

153

– Siz əsl buenos-ayreslisiniz, əsnəyirsiniz, onlar sizi aldadacaqlar.

– Çalışaram əsnəməyim.

– Yaxşı olar.

Kambasares «Sentimental musiqi».

(– 19)

154

Axır ki, çəkmələrini linoleumun üzərinə basdı, burnuna şirin-kəskin aseptika qoxusu vurdu, çarpayıda iki yastığa

söykənmiş qoca oturmuşdu, qarmağa oxşayan burnu, sanki, öz sahibini oturmuş vəziyyətdə havadan asmışdı. Kətan kimi ağappaq idi, çuxura düşmüş gözlərinin kənarlarında qara ləkələr gözə dəyirdi. Hərərəti göstərən vərəqdə qeyri-adi ziqzaq vardı. Niyə özlərinə nahaq zəhmət veriblər?

Onlar heç nə danışmadılar: argentinalı dost bədbəxt hadisənin şahididir, fransız dost isə – mançist rəssamdır, bütün xəstəxanalar istisnasız iyrencirlər. Morelli də yazıçıdır.

– Ola bilməz, – Etyen dedi.

Niyə olmur ki, bütün tiraj suya atılan daş kimi, lupp, indi bilərsən. Morelli cəmisini dörd yüz nüsxə satıldığını (və hədiyyə edildiyini) onlara danışmağa ərinmədi. Hə, ikisi Yeni Zelandiyada – təsirli təfsilatdır.

Oliveyra əli əsə-əsə siqaret çıxartdı və xəstəxana xidmətçisinə baxdı, xidmətçi başını tərpədiyib onları iki saralmış pərdənin arasında qoyaraq çıxdı. Onlar dəftərləri və bürmələnmiş kağızları çıxararaq yatağın ayaq tərəfində oturdular.

– Əgər bizə qəzətdə məlumat rast gəlsə... – Etyen dedi.

– «Fiqaro»da çıxmışdı, – Morelli dedi. – Çirkin qar adamı barədə teleqramın altında.

– Belə də şey olar? – Oliveyra, nəhayət, pıçiltıyla dedi.

– Digər tərəfdən, bəlkə də, belə yaxşıdır. Yoxsa ətli-əndamlı qarılar əllərində albom və bankalarda ev jelesi avtoqraf üçün bura cumuşardılar.

– Ravənddən, – Morelli dedi. – Ən dadlısı odur. Bəlkə də, gəlməmələri daha yaxşı oldu.

– Bəs biz? – Oliveyra doğruçu təlaşla dilləndi, – əgər biz də sizi narahat ediriksə, deyin. Hələ fürsət olacaq və s. və i.a. Nəyi nəzərdə tutduğumu bilirsiniz...

– Siz məni tanımadığınız halda yanıma gəlmisiniz. Ona görə də hesab edirəm ki, bir az qalsanız yaxşı olar. Palata sakitdir, ən böyük hay-küychü bu gecə saat ikidə susdu. Pərdələr də əladır, həkim təşkil ələyib, o, mənə necə yazdığımı gördü. Ümumiyyətlə, o, mənə işləməyi qadağan edib, ancaq xidmətçi qadınlar pərdə asdılar, odur ki zəhləmi tökən yoxdur.

– Evə nə vaxt qayıdacaqsınız?

– Heç vaxt, – Morelli dedi. – Mənim sümüklərim burada qalacaq, uşaqlar.

– Boş şeydir, – Etyen ehtiramla dedi.

– İndi bu, zaman məsələsidir. Ancaq mən özümü yaxşı hiss edirəm, qapıçı qadınla da problemim yoxdur. Heç kəs məktub gətirmir, hətta Yeni Zelandiyadan da... Oranın markaları elə gözəldir ki. Ölü doğulmuş kitab işıq üzü görəndə yeganə nəticəsi azsaylı, ancaq dürüst müxbirlər olur. Yeni Zelandiyalı senyora, Şeffildli oğlan. Kiçik frankmason təşkilatı, üzvlərinin az olması onlara ləzzət edir. İndisə həqiqətən...

– Sizə yazmaq mənim heç ağılıma da gəlməyib, – Oliveyra dedi. – Biz dostlarla sizin yaradıcılığınıza bələdik, amma o bizə elə... Mən artıq sözlər danışmaq istəmirəm, siz özünüz çox gözəl bilirsiniz. Biz bütün gecəni müzakirə aparmışıq, mübahisə etmişik, sizin Parisdə olduğunuz heç ağılımıza da gəlməzdi.

516

– Keçən ilədek Vyerzonda yaşayırdım. Parisə kitabxanalarda qurdalanmağa gəlmişəm. Vyerzon, əlbəttə... Naşirə mənim ünvanımı kimsəyə verməmək tapşırılmışdı. Heç bilmirəm mənim azsaylı pərəstişkarlarım onu haradan əldə ediblər. Belim yaman ağrıyır, uşaqlar.

– İstəyirsiniz, biz gedək, – Ronald dedi. – Eybi yoxdur, biz sabah da gələ bilərik.

– O, sizsiz də ağrıyacaq, – Morelli dedi. – Gəlin fürsətdən istifadə edib siqaret çəkək, mənə qadağan ediblər.

Ədəbi deyil, adi dil tapmaq lazım idi.

Tibb bacısı yanlarından keçəndə Morelli əlindəki siqaret kötüyünü şeytan çevikliyi ilə ağızına soxub Oliveyraya elə baxdı ki, sanki, o, qoca paltar geyinmiş oğlan uşağıydı, kefdi, vallah.

...qismən Ezra Paundun əsas fikirlərindən çıxış edərək, lakin onun pedantizmi¹ və ikinci dərəcəli simvollarının, başlıca kəmiyyətlərinin dolaşığı olmadan.

Otuz səkkiz və iki. Otuz yeddi və beş. Otuz səkkiz və üç. Rentgen: (oxunmur).

...və həm də çox az adamın onlara – yeni ədəbi oyunlara inanmadan bu sözlərə yaxınlaşa biləcəyini öyrənmək.

¹ Pedantizm – xırdaçılıq

*Benissimo*¹. Bəla burasındadır ki, hələ nə qədər şey çatışmır, o isə oyunu bitirmədən öləcək.

– İyirmi beşinci partiya, qaralar təslim olur, – Morelli dedi və başını arxaya əydi. Və birdən tamamilə taqətsiz göründü. – Təəssüf, oyun çox maraqlıydı. Görəsən, doğrudur ki, hind şahmatında hər bir tərəf altmış fiqurla oynayır?

– Tamamilə mümkündür, – Oliveyra dedi. – Sonsuz partiya.

– Mərkəzi tutan qalib sayılır. Orada bütün imkanlar onun əlinə keçir və rəqibin oyunu davam etdirməsinin heç bir mənası qalmır. Ancaq mərkəz yan damaların birində, ya da ümumiyyətlə, taxtadan kənarında yerləşə bilər.

– Ya da jiletin cibində.

– Yenə obrazlar, – Morelli dedi. – Onlarsız keçinmək necə də çətin, onlar çox gözəldirlər. Ağıllı qadınlar kimidirlər, doğru sözümdür. Çox istədim ki, Mallarmeni daha yaxşı anlayım, onda «yoxluq» və «sükut» anlayışları, sadəcə, sonuncu vasitə deyil, metafizik *impasse*²dir. Xeres-de-la-Fronterada topun məndən iyirmi metr aralıda atəş açdığını eşitdim və sükutun daha bir anlamını kəşf etdim. Bizim qulağımızın eşitmədiyi fiti eşidən itlər isə... Siz, mənə, rəssamsınız.

Əllər vərəqləri yığa-yığa, əzik səhifələri düzəldə-düzəldə öz-özünə hərəkət edirdi. Arabir Morelli danışığını kəsmədən səhifənin birinə baxır və onu sancaqlanmış digər vərəqlərə qoşurdu. İki dəfə cibindən karandaş çıxarıb səhifəni nömrələdi.

– Səzsə, mənə elə gəlir ki, yazırsınız.

– Yox, – Oliveyra dedi. – Necə yazasan, bununçün, ən azı, yaşadığına əmin olmalısən.

– Mövcud olmaq mahiyyətdən əvvəl gəlir, – Morelli gülümsəyərək dedi.

– Bəlkə də. Lakin mənim durumumda qətiyyətlə belə deyil.

– Siz yorulmusunuz, – Etyen dedi. – Gedək, Horasio, sən danışmağa başlasan... Mən onu tanıyıram, senyor, o dəhşətdir.

¹ Gözəldir. (*ital.*)

² Dalan (*fr.*)

Morelli isə elə hey gülümsəyir və səhifələri götürüb baxır, onlarda nəseə tapıb müqayisə edirdi. O, başıyla yas-tığa söykənmək üçün azca aşağı sürüşdü. Oliveyra ayağa qalxdı.

– Bu, mənzilin açarıdır, – Morelli dedi. – Mən şad olurdım, doğru sözümüdü.

– Biz orada aləmi qarışdıraraq, – Oliveyra dedi.

– Yox, bu, düşündüyünüz qədər çətin deyil. Qovluqlar özləri sizə kömək edəcək, mənim rənglər, rəqəmlər və hərflərdən ibarət öz sistemim var. Baxan kimi hər şey aydın olur. Bax, məsələn, bu səhifələr göy qovluğundur, o, mənim dəniz adlandırdığım hissədə yerləşir, bu, nəyin necə olduğunu daha asan başa düşmək üçün özünəməxsus bir oyundur. Nömrə 52: demək, sadəcə, onu yerinə – 51 və 53-cü nömrələrin arasına qoymaq lazımdır. Dünyada ən asan nömrələmə sırası ərəb rəqəmləriylədir.

518

– Amma siz özünüz də bunu bir neçə gündən sonra edə bilərsiniz, – Etyen dedi.

– Mən pis yatıram. Elə bil, qovluqdan düşmüşəm. Bir halda ki, gəlmisiniz, mənə kömək edin. Bunların hamısını yerinə qoysanız, mən burada özümü yaxşı hiss edəcəyəm. Xəstəxana çox gözəldir.

Etyen Oliveyraya, Oliveyra da Etyenə baxdı və i.a. Gözləmədikləri şərəfə layiq görülmələri çox təəccüblüydü.

– Sonra hamısını çap edib avanqardist ədəbiyyat nəşiri Pakuya göndərsiniz. Arbr-Sek küçəsinə. Siz bilirsiniz ki, Paku Hermesin akkad adıdır? Mənə həmişə elə gəlib ki... Nə isə, bu bərdə sonra danışarıq.

– Siz qorxmursunuz ki, biz hər şeyi elə dolaşığa salarıq ki, sonra heç kəs baş aç a bilməz? – Oliveyra dedi.

– Sizin birinci cildinizdə mürəkkəb yerlər vardı, biz xeyli mübahisə etdik, düşündük ki, bəlkə, mətbəədə mətnləri səhv salıblar.

– Bunun heç bir əhəmiyyəti yoxdur, – Morelli dedi. – Mənim kitabımı hər kəs öz bildiyi kimi oxuya bilər. *Liber Fulguralis*¹, mantik² vərəqlər və ilaxır. Mən, sadəcə, onları oxumaq istədiyim şəkildə qoyuram. Ancaq hətta hər şey

¹ Şimşəklə fal kitabı (*lat.*)

² Yuxarı qatlanan

bir-birinə qarışsa belə, bəlkə də, əla bir kitab ortaya çıxa bilər. Bu, mahir tələ və kələk ustası Hermes-Pakunun zara-fatı olacaq. Bu sözlər xoşunuza gəlir?

– Yox, – Oliveyra dedi. – Nə mahir, nə də tələ. Kifayət qədər çeynənmiş sözlərdir.

– Ehtiyatlı olun, – Morelli gözlərini yumaraq dedi. – Biz hamımız saflıq, təmizlik axtarıqlarında əlləşib-vuruşuruq, turşumuş tuluqları boşaltmağa çalışaraq əldən düşürük. Bir dəfə Xose Berqaminin iki səhifəsinin içəlatını tökdüyüm üçün, az qala, ölmüşdü... Ona görə də ehtiyatlı olun, dostlar, ola bilər ki, bizim saflıq adlandırdığımız şeylər...

– Maleviç kvadratı, – Etyen dedi.

– Ecco. Başqa cür deyək – Hermes haqqında da düşünmək, ona atılıb-düşmək imkanı vermək lazımdır. Götürün və hər şeyi qaydaya salın, bir halda ki gəlmisiniz. Bir də görərsiniz ki, mən buradan çıxıb gəlmişəm və sizinlə birlikdə baxıram.

– Əgər istəyirsinizsə, biz sabah yenə gələrik.

– Yaxşı. Sabaha, yəqin ki, yenisini yazacağam. Sizi dəli edəcəyəm, özünüzü qoruyun. Mənə siqaret verin.

Etyen «Qoluz» qutusunu ona uzatdı. Oliveyra açarı əlində tutmuşdu və nə deyəcəyini bilmirdi. Yenə olmadı, bu gün bunlar olmamalıydı, altmış fiqurlu mənasız şahmat oyunu, dərin kədərin qızğın çağında gərəksiz sevinc, onu milçək kimi qovmaq və kədəri seçmək lazım idi, bununla belə, əlində tutduğu yeganə şey sevincə aparıcı açar idi, heyran olduğu və ona lazım olan şeyin bir addımlığındaydı, Morellinin qapısını açan açar Morelli dünyasına qapıydı, ancaq bu sevincin ortasında özünü kədərli və iyrenc hiss edirdi, yuxusuz gecə və günahkarlıq qoxuyan dərisi yorulmuş, gözləri çirklənmişdi, çünki artıq kimsə yox idi və bütün bu günləri doğru hərəkət etdiyini və ya etmədiyini anlaması üçün vaxt da hələ gəlib çatmamışdı, Sibillanın hıçqırıqlarını, tavanın döyülməsini ayırd etmək, sifətini döyəcləyən yağışa, Pon-Mari üzərindəki şəfəqə, kanya və araqla qarışmış acı çaxır gəyirtisinə yenidən dözmək və ciblərində əlini hiss etmək, özününkünü yox, Rokamadurun əlini və gecənin tüpürcəyə bulaşmış bir parçasını, büsbütün yaş olmuş bir bələkdə, – necə də yubandı bu sevinc, bəlkə, çox erkən gəldi və hələ heç qazanılmayıb; demək, ola bilər ki, *villeicht*,

*maybe, forse, peut-etre*¹, ah, zibilə dönəsən, zibilə, sabaha qədər, maestro, zibil zibilə qarışıb, hər yan çirkaba bulaşıb, hə, ziyarət saatında, hər tərəf çirkab içindədir, çirkabla suvanıb: sifətlər də, dünya da, biz ona meyvə gətirərik, arxınəcis super nəcisin üzərində, fövqəlnəcisi təqib edir, *dans cet Hopital Laennec decouvert l'auscultation*² və bəlkə də, hələ... Açar, sözlə deyilə bilməyən obrazdır. Bəlkə, hər halda, açar cibində küçəyə çıxsın. Bəlkə də, hər halda, açar-Morelli, açarı buracaqsan və tamamilə başqa bir aləmə düşəcəksən, bəlkə də, hər halda.

– Əslində, bu, ölümqabağı görüş idi, bir gün gec, bir gün tez, – Etyen kafədə dedi.

– Yaxşı görək, – Oliveyra dedi. – Bu cür fikirləşməyin yaxşı deyil. Ronaldo Perikoya xəbər ver, saat onda qocanın mənzilində görüşək.

– Pis vaxtdır, – Etyen dedi. – Qapıçı arvad buraxmayacaq.

Oliveyra açarı çıxartdı, onu günəşin şüaları altında fırlatdı və Etyenə elə uzatdı ki, elə bil, açarla birlikdə şəhəri də ona təhvil verdi.

(– 85)

155

Ağlasığmazdır, şalvarın cibindən nə qədər şey çıxar; quş tükü, saat, qəzet parçaları, ovxalanmış aspirin. Gözəl anların birində dəsmal çıxarmaq üçün əlini cibinə salır və dəsmalla birlikdə ölü siçan çıxarırsan – tamamilə mümkündür. Etyenin yanına gedərkən yolda hələ çörəklə bağlı gördüyü və küçədə «part!» – deyə baş verən bədbəxt hadisə kimi (nə etmək olar) qəflətən onu yaxalayan digər yuxunun təəssüratlarını üzərindən çırpmamış düz Raspay və Monparnas bulvarlarının tinində Oliveyra əlini qəhvəyi velvet şalvarının cibinə salaraq, dalğın halda xalat geyinmiş qıvrılan nəhəng quru qurbağasına baxdı – Balzak-Roden, yaxud Roden-Balzak, iki qıvrılan şimşəyin savaşımdan ibarət qatmaqarışıq bir şey – və Buenos-Ayres şəhərinin növbətçi

¹ Ola bilər (*alm., ing., it., fr.*)

² Bu xəstəxanada Lennek auskultasiya açıb. (*fr.*)

apteklərinin siyahısı olan kağız qırığını, bir də görücü və kartla baxan falçıların elanı olan qəzet parçasını çıxartdı. Macar görücü (onun tamamilə Qreqoroviusun analarından biri olması mümkün idi) senyora Kolomyenin Abess küçəsində yaşadığını və *secrets des bohemes pour retour d'affections perdues*¹ qabiliyyətinə malik olduğunu öyrənmək maraqlıydı. Bundan sonra, tamamilə təbii olaraq, böyük vəd gəlirdi: *desenvouements*², ondan sonra da *sur photo*³ xatırlatması bir qədər gülməli görünürdü. Həvəskar şerqşünas olan Etyenə professor *Min'in vs offre le verit. Talisman de l'Arbe Sacre de l'Inde. Broch. c. I NF timb. B. P/27, Cannes*⁴. Bilmək maraqlı olardı. Madam Sansonun varlığına necə təəccüb etməyəsən, Medium – *Tarots, predict, etonnantes, 23 rue Hermel*⁵ (məhz buna görə, zooloq olduğu güman edilən Hermel küçəsində, ancaq onun adı kimyəgərə daha çox uyğun gəlir), sonra öz latın-amerikan könlünü Anitanın böyük ümidlər verən elanı ilə məmnun etmək, *cartes, dates precises*⁶, *Joanna Jopes (sic!), secret indiens, tarots espagnols*⁷ və madam *Xuanita, voyante par domino, coquillage, fleur*⁸. Sibilla ilə mütləq madam Xuanitanın yanına getmək lazımdır. *Coquillage, fleur!* Amma Sibilla ilə yox, artıq Sibilla ilə yox. Amma Sibilla güllərlə falına baxdırmağı çox istəyərdi. *Seule MARZAK prouve retour affection*⁹. Olmayan bir şeyi vəd etməyin nə mənası var? Bunu heç nəsiz, dərhal bilmək olar. Ən yaxşısı Jan de Ninin elmi üslubudur, *reprend ses VISIONS exates sur photogq, cheveux, escrit. Tour magnetiste integral*¹⁰. Monparnas qəbiristanlığına çatanda Oliveyra yaxşı bir kağız kürecik düzəltdi və yaxşıca nişan alaraq görücüləri birbaşa hasarın o tayına – Bodlerin, Deverianın, Aloizius Bertranın,

¹ Keçmiş məhəbbəti qaytaran qaraçı sirləri (fr.)

² Cadunun götürülməsi (fr.)

³ Şəkillə baxma (fr.)

⁴ Müqəddəs Hind Ağacının əsl tilsimini təklif edir. (fr.)

⁵ Medium, taro kartları, heyrətəməz görücülük, Hermel küçəsi 23. (fr.)

⁶ Kartlar, dəqiq faktlar (fr.)

⁷ Beləl (lat.), hind sirləri, ispan taro kartları (fr.)

⁸ Domino, balıqqulağı, güllərlə fal (fr.)

⁹ Yalnız Marzak hisslərin geri qaytarılmasını vəd edə bilər. (fr.)

¹⁰ Şəkillə, saçlarla yazılı formada dəqiq öncəgörmə. Ümumi integral maqnetizm (fr.)

bir sözlə, ovuclarında madam Frederik kimi *la voyante de l'élite parisienne et internationale, celebre par ses predictions dans la presse et la radio mondiales, de retour de Cannes*¹ falçıların fal açmasına layiq olanların yanına göndərdi. Çe, orada imkanı olsa onların hamısını yandırmağa hazır olan Barbe d'Orevilyi də, əlbəttə, Mopassan da var, yaxşı olardı ki, kağız kürəcik Mopassanın, ya da Aloiziusun qəbrinə düşəydi, ancaq haradan biləsən, çünki hələ hasarın bu tərəfindəsən.

522

Etyen hesab edirdi ki, onu səhər tezdən narahat etmək səfehlikdir, ona görə də Oliveyranı gözlədi ki, yeni çəkdiyi üç rəsmi ona göstərsin, ancaq Oliveyra kandarda görünərgörünməz Monparnas bulvarı üzərində gözəl gün çıxdığını və bundan istifadə edərək Nekker xəstəxanasına qədər gedib ondan sonra qocaya baş çəkəcəklərini bəyan etdi. Etyen astaca söyləyib emalatxananı bağladı. Onlara aşıq olan qapıçı qadın dedi ki, hər ikisinin sifəti meyit, yaxud kosmosda yaşayanlar rəngdədir, bundan belə anladılar ki, madam Bobe elmi-fantastik əsərlər oxuyur, ancaq bu lap ağ olardı. «Şen-ki-Füm» kafesinə gəlib adama bir stəkan ağ şərab götürdülər, yuxular və rəssamlığın NATO-ya və günümüzün digər yaralarına dərman ola bilib-bilməyəcəyi haqqında söhbət etdilər. Oliveyranın tanımadığı adamı yoluxmağa getməsi Etyenə o qədər də qəribə gəlmədi, hər ikisi bunun tamamilə münasib olduğu qənaətinə gəldilər və s. və i.a. Piştaxtanın qarşısında durmuş bir senyora qızğın ehtirasla Nantın günbatan çağını təsvir edirdi, dediyinə görə, qızı orada yaşayırdı. Etyenlə Oliveyra onun bütün sözlərini diqqətlə dinlədilər: günəş, meh, canlı hasar, ay, sağ-sağanlar, sakitlik, axsaq qadın, Allah-taala, altı min beş yüz frank, duman, rododendronlar, qocalıq, Allah bilir nədir, ilahi, Allah eləsin, yaddan çıxmasın, gül dibçəkləri. Sonra lövhəyə baxıb təəccübləndilər: «DANS CET HOPITAL, LAENNEC DECOUVRIT L'AUSCULTATION»² və hər ikisi bu qənaətə gəldilər (və bərkdən dedilər) ki, auskultasiya³, doğrudan da, Nekkerin xəstəxanasında uzun müddətdən

¹ Öz öncəgörmələriylə dünya mətbuatında və radioda məşhur olan, Parisin və beynəlxalq elitanın Kanndan qayıdan baxıcısı (fr.)

² Bu xəstəxanada Lennek auskultasiya açıb. (fr.)

³ Auskultasiya – xəstəyə qulaq asma

bəri gizlənen bir salamandır, ya da ilandır ki, onu bütün dəhliz və zirzəmilərlə qovaraq, axır ki, küncə sıxışdınlr və gənc alimə təslim ediblər. Oliveyra məlumat alandan sonra onlar Şoffarın palatasına yollandılar, ikinci mərtəbə, sağ tərəfdə.

– Bəlkə, onun yanına kimsə getmir, – Oliveyra dedi.
– Ola bilər ki, adının Morelli olması da təsadüfdür.

– Yaxşısı budur, get öyrən gör, ölməyib ki, – Etyen açıq həyətin ortasındakı qızıl balıqlar üzən fontana baxıb dedi.

– Belə şey olsaydı, mənə deyərdilər. Ancaq üzümə baxmaqla kifayətləndilər, vəssalam. Bizə qədər yanına kiminsə gəlib-gəlmədiyini soruşmaq istəmədim.

– Onun yanına məlumat almadan birbaşa da gedə bilərdik.

Və s. və i.a. Bəzən elə anlar olur ki, – özünü elə pis hiss edirsən, elə qorxursan ki, ya da sadəcə, ikinci mərtəbəyə qalxmaq istəyirsən, amma fenol qoxusu gəlir, – söhbət də mənasız alınır, təxminən uşağı ölmüş anaya verilən təselli kimi, onun yanında oturur, boş-boş çərənləyir, xələtinin bir qədər açılmış yaxasını düymələyir və arsız-arsız deyirlər: «Bax belə, yoxsa soyuqlayarsan». Ana ah çəkir: «Sağ olun». Ona deyirlər: «Sənə elə gəlir ki, soyuq deyil, ancaq bu vaxtlar axşam tərəfi soyuq olur». Ana deyir: «Hə, elədir». Ona deyirlər: «Bəlkə, yaylığını bağlayasan?» Yox. «İstilik» fəslə başa çatır. «Daxili istilik» fəslinə keçirlər: «Qoy sənə çay dəmləyim». Yox, yox, o bunu da istəmir. «Ancaq sən nəyə yeməlisən. Belə olmaz – nə vaxtdır heç nə yemirsən». O, saatın neçə olduğunu bilmir. «Ona işləyib. Ancaq altının yarısından bəri sənənin boğazından heç nə keçməyib. Elə səhər də cəmi bir buterbrod yedin. Sən bir şey yeməlisən, heç olmasa, cəmlə çörək ye». O istəmir. «Hə, mənim xətrinə, bircə tikə, başla, sonra özün istəyəcəksən». Köks ötürür, nə hə, nə yox. «Bax gördün, əlbəttə, ac idin. Bu dəqi-qə sənə çay da verərəm». Əgər bundan da bir şey çıxmasa, qalır necə oturmaq problemi. «Belə oturma, ayağın keyi-yər». Eybi yox, yaxşıdır. «Yox, nə danışırısan, yəqin, kürəyin tamam qovuşub, bütün günü bu sərt kreslodə oturmaqlar? Bir az uzansana». Ah yox, nə danışırınsınız. Bu, sirli bir şeydir: yatağa uzanmaq xəyanət kimi bir şeydir. «Gəl, gəl, bəlkə, bir az mürgüləyəsən də». İkiqat xəyanət. «Bu sənə

lazımdır, yorğunluğun çıxacaq, bax görərsən. Mən də səninlə olacağam». Yox, yox, ona belə yaxşıdır. «Yaxşı, onda qoy yastıq gətirim, dirsəklən». Yaxşı. «Ayaqların şişəcək, kətil gətirim, ayaqlarını qoy». Sağ olun. «Sonra isə – yatağa. Mənə söz ver». Dərindən nəfəs. «Hə, hə, tərslik etmə. Bunları sənə həkim desəydi, qulaq asardın». Və nəhayət: «Yatmaq lazımdır, əzizim». Variantlar – *ad libitum*¹.

– *Perchance to dream*², – pilləkəndə variantları bir-bir çeynəyən Etyen pıçıldadı.

– Gərək ona bir şüşə konyak alaydıq, – Oliveyra dedi.
– Sən almalyydın, səndə pul var.

– Axı biz heç nə bilmirik, bəlkə, doğrudan da, ölüb. Bu sarışına baxsana, məmnuniyyətlə ona özümü ovdurardım. Bilirsən, bəzən xəyala dalıram ki, xəstə yatıram, yanımda isə tibb bacısı var. Səndə olmur?

524

– On beş yaşında olurdu. Dəhşət idi. Erosun əlində ox əvəzinə şpris var, dünya gözəli qızlar məni çimzdirirlər, mənə onların əlində ölürəm.

– Sən onanistin birisən, vəssalam.

– Nə olsun ki? Burada ayıb nə var? Başqalarıyla müqayisədə kiçik bir incəsənətdir, ancaq fərqi yoxdur, onun da öz gözəl proporsiyaları, öz vaxt bölünməzliyi, yeri, dinamikası və digər çərçivələri var. Doqquz yaşında mən onunla obmunun altında məşğul olurdum, məgər bu, vətənpərvər əməl deyil?

– Ombu?

– Baobab kimi bir ağacdır, – Oliveyra dedi. – Sənə söyləyirəm, and iç ki, heç bir fransızla danışmayacaqsan. Ombu ağac deyil, otdur.

– Belə de, onda qorxulu deyil.

– Bəs fransız oğlan uşaqları bunu necə edir?

– Yadımda deyil.

– Lap yaxşı yadımdadır. Biz böyük bir sistem işləyib hazırlamışdıq... Bəzi tanqolara qulaq asa bilmirəm, dərhal xalamın necə çalmağı yadıma düşür, çə.

– Nə əlaqəsi var? – Etyen dedi.

– Çünki pianonu görmürsən. Piano ilə divarın arasında yer vardı və mən orada gizləndim. Xalam «Milongita»-nı, ya

¹ Sərbəst (*lat.*)

² Yuxu görməkçün yatmaq (*ing.*)

da «Siyah çiçəkləri» çalardı, olduqca kədərliydi... istəyirsən, sənə fitlə çalım, çox qəmli musiqidir...

– Xəstəxanada fit çalmazlar. Onsuz da kədərləndim. Sənə qulaq asmaq iyərəndir, Horasio.

– Mənsə kefimi açıram. Bir şeylə təsəlli tapmaq lazımdır, ya yox? Əgər qadına görə etdiyimi düşünürsənsə... Ombu, ya da qadın, mahiyyətə, hər şey otdur, çə.

– Bayağıdır, – Etyen dedi. – Çox bayağıdır. Bərbad filmlərdə olduğu kimi, dialoqların haqqı metrə ödənilir, nəticədə nə alındığını özün bilirsən. İkinci mərtəbə, dayan. Madam...

– *Par la!*, – tibb bacısı dedi.

– Biz hələ də askultasiyanı görməmişik, – Oliveyra ona dedi.

– Boş-boş danışmayın, – tibb bacısı dedi.

– Bax belə, – Etyen dedi. – Yuxuda inildəyən çörək görürsən, hamını barmağına dolayırsan, indi də şit zara-fatlar edirsən. Bəlkə, bir şəhər kənarına, təbiət qoynuna çıxasan? Yoxsa sifətini, qardaşım, elə bil, Sutin çəkib.

– Əslinə baxsan, – Oliveyra dedi, – səni cana yığmışam, yaralarını qoparmışam, sənə həmrəylik naminə mənimlə Parisi dolaşırsan, həm də dəfndən bir gün sonra. Dostun kədərli, onu bir az əyləndirmək lazımdır. Dostun sənə telefonla zəng edir və sən də məcbursan. Dostun xəstəxana haqqında danışır, yaxşı, gedək.

– Doğrusunu bilmək istəsən, – Etyen dedi, – getdikcə sən məni daha az maraqlandırırısan. İndi zavallı Lusi ilə şəhəri gəzmək lazımdır. Bu ona lazımdır.

– Yanılırsan, – Oliveyra skamyada oturaraq dedi. – Sibillanın yanında Osip var, məşğuliyyəti də var – Hüqo Volf və başqaları. Əslinə baxsan, Sibillanın özünəməxsus bir həyatı var, bunu anlamaq üçün az vaxtım getmədi. Mənsə, əksinə, boşam, bomboş, hüduzsuz azadlıq, kefin istəyən qəder arzula və avaralan, bütün oyuncaqlar qırılıb-qurtarıb, heç bir problem yoxdur. Alışqanını ver görüm.

– Xəstəxanada çəkmək olmaz.

– *We are the makers of manners*², çə. Bu, askultasiya üçün olduqca faydalıdır.

¹ Bura (*fr.*)

² Qaydaları biz qoyuruq. (*ing.*)

Budur, Şoffarın palatası, – Etyen dedi. – Bütün günü
skamyada oturmayaçağım ki.

– Dayan, siqaretimi çəkim.

–

(–123)

Hekayələr

MENADLAR¹

528

Don Peres haradansa yağlı kağızda çap olunmuş proqramı tapıb məni öz yerimə ötürdü. Doqquzuncu sıranın azca sağında gözəl akustik tarazlıq! Şükür Tanrıya ki, Korona teatrını tanıyıram – o, isteriyalı qadından şıltaqdır. Dostlarıma neçə dəfə demişəm, on üçüncü cərgəyə bilet almayın, ora quyu kimidir, musiqini eşitmək olmur. Əgər soldaki beletajda otursan, özünü lap Florensiyanın «Teatro Kommunale»sindəkitək hiss edəcəksən: bəzi alətlər, sanki, orkestrdən ayrılaraq havada uçur; məsələn, fleyta üçcə metrliyinizdə çala bilər, orkestr isə səhnədə – öz yerində qalır. Bu çox əyləncəlidir, ancaq o qədər də ləzzət ələmir.

Proqrama baxdım – görəsən, bu gün bizi nəyə qonaq edəcəklər? «Yay gecəsi yuxusu», «Don-Juan», «Dəniz» və Beşinci simfoniya. Burada gülməyəsən, neyləyəsən? Ah, Maestro, qoca tülkü, konsert proqramınızda yenə həmişəki kimi abırsız estetik özbaşınalıq, ancaq... o, müzik-holl rejissorlarının, konsert məşhurlarının və klassik gülüş təşkilatçılarının, bir qayda olaraq, bu qədər səxavətlə bölündüyü əla psixoloji duyumu ört-basdır edə bilər. Adam yalnız darıxdığından Ştrausdan sonra Debüssinin, ardınca da qətiyyənlə yerinə düşmədən dərhal Bethovendən verilən konsertə gələ bilər. Ancaq Maestro öz publikasını tanıyırdı. Repertuar Korona teatrının daimi ziyarətçilərinə hesablanmışdı, onlar sadə adamlardır və pisi yaxşıdan üstün tuturdular, yetər ki, adət etdikləri tanış şeylər olsun. Təki çətin həzm olunan və rahatlıqlarını pozan bir şey olmasın. Mendelson onlar üçün yüngül və sadədir, sonra da «Don-Juan», belə bol, girdə, bütün melodiyalarını da əzbər bilirsən, istədiyini oxuya bilərsən. Debüssi isə başqa məsələdir, Debüssi ilə onlar özlərini əsl incəsənət adamı hesab edirlər: onun musiqisini başa düşmək hər oğulun işi deyil. Sonra isə əsas yemək

¹ Menad – azğın, qəzəbli

– Bethoven, qorxunc səs masajı, bu cür yalnız tale qapını döyür, ah, bu kar dahi, qələbə onun simvolu – V hərfidir. Bəs sonra, sonra isə qaçaraq evə, sabah iş boğazdandır.

Əslində, Maestroya olduqca incə duyğular bəsləyirdim, çünki o, bizim sənətdən xəbəri olmayan və onca il bundan qabaq «Traviata» və «Quarani»nin uvertürasından o yana gedə bilməyən şəhərimizə yaxşı musiqi gətirmişdi. Maestro zirək impressario ilə bağlanmış müqaviləyə əsasən buraya gəlib çıxmış və doğrudan da, birincidərəcəli sayıla biləcək orkestr yaratmışdı. Yavaş-yavaş onun repertuarında Bramsın, Malerin, impressionistlərin, daha sonra isə Ştraus və Musorqskinin musiqiləri səslənməyə başlandı... İlk vaxtlar loja sahibləri narazı halda donquldandır, Maestro isə konsert proqramlarına operalardan parçalar əlavə edirdi. Getdikcə hətta əvvəllər ehtiyatla səsləndirdiyi Bethoven belə sürəkli və gurultulu alqışlarla qarşılanmağa başladı və bu, onunla qurtardı ki, Maestroya hər şeyə görə çəpik çaldılar, çox zaman, sadəcə, səhnədə görünməsinə görə, elə indiki kimi, o peyda olantək görünməmiş gurultudan qulaq tutuldu. Ümumiyyətlə, konsert mövsümünün başlanğıcında dinləyicilər alqış məsələsində olduqca əliaçıq olur, ovuclarına zərrə qədər rəhm etmədən xüsusi zövqlə şappaşap salırlar, ancaq nə deyirsinizsə deyin, tamaşaçılara, xüsusi səy göstərmədən və həmişə olduğu kimi, quru-quru təzim edərək, cəld orkestrə tərəf dönüb bir göz qırpımında nəyiyləsə dəniz quldurunu xatırladan Maestroya hamı bir nəfər kimi pərəstiş edirdi. Məndən solda senyora Conatan oturmuşdu, onunla təzəcə tanış olsam da, meloman qadın olduğunu eşitmişdim. Senyora qızararaq zarımağa başladı:

– Budur! Bu adam elə bir zirvəyə çatıb ki, başqaları bunu yalnız arzu edə bilər! O, təkcə orkestri deyil, bizi – tamaşaçıları da yaradıb! Bu, olduqca heyrətamizdir!

– Hə, – mən üzüyola olduğumdan razılaşdım.

– Hərdən mənə elə gəlir ki, o, üzü tamaşaçılara sarı dirijorluq etməlidir, axı müəyyən mənada biz də onun musiqçiləriyik.

– Zəhmət olmasa, məni çıxın! – mən dedim. – Təəssüflər olsun ki, mənim musiqi haqqındakı təsəvvürlərim olduqca dumanlıdır. Məsələn, bu proqram mənə çox dəhşətli görünür. Ancaq ola bilər ki, yanılıram...

Senyora Conatan məzəmmətlə mənə baxıb, dərhal üzünü döndərdi, ancaq onun fitri mehribanlıqı üstün gəldiyindən mən geniş izahatı dinləmək zorunda qaldım.

– Bu proqrama əsl şedevrlər daxil edilib, həm də pərəstişkarların məktublarına əsasən tərtib olunub. Məgər siz bu gün Maestronun musiqi ilə izdivacının gümüş ildönümünü olduğunu bilmirsiniz? O ki qaldı orkestrin beş yaşının tamam olmasına, proqrama baxın, kağızın arxa tərəfində professor Palasinin çox gözəl məqaləsi var.

Mən Maestronun şərəfinə gurultulu alqışlara səbəb olan Mendelson və Ştrausdan sonra fasilədə professor Palasinin məqaləsini oxudum. Foyədə gəzə-gəzə öz-özümə sual verdim: görəsən, bu iki əsərin ifası bu dərəcədə coşub-daşan hiss-həyəcana layiqdirmi və ümumiyyətlə, mənim çoxlu müşahidələrimə görə, xüsusi alicənablığı ilə seçilməyən tamaşaçı niyə bu gün bu qədər özündən çıxıb. Ancaq hər bir yubiley səfeh adamların üzünə taybatay açılan qapıdır, odur ki bu gün Maestronun tərəfdarları özlərini tamam itirmişdilər. Barda doktor Epifaniya və ailəsi ilə rastlaşdım, onların xətrinə bir neçə dəqiqəmdən keçməli oldum. Epifaniyanın qızarıb-pörtmüş və həyəcanlanmış qızları məni araya alaraq, bir-birinin sözünü kəsə-kəsə qaçqıldaşdılar (onlar, ümumiyyətlə, müxtəlif növdən olan lələklilərə bənzəyirdilər). İlahi, Mendelson necə də gözəldir, musiqi deyil, lap məxmərdir, ən zərif ipəkdir, hər notunda xariqülədə romantizm var. Noktürn? Noktürnü ömrünün sonunadək dinləyə bilərsən, skertso isə mələklərin əlləriylə çalınır. Bebanın Ştraus xoşuna gəlmişdi – onda həqiqi qüdrət var, əsl alman Don-Juanıdır, trombonların və valtornaların səmindən isə tükləri ürpə-rirmiş. Nədənə, mən bu sözləri onların hərfi mənasında başa düşdüm. Doktor təkəbbürlə gülümsəyərək qızlarına baxdı.

– Ah, gənclik, gənclik! Risleri eşitmədiyiniz dərhal bəlli olur və fon Bülovun necə dirijorluq etməsini də görməmişsiniz... Gözəl çağlar idi!

Qızlar hirsələndilər. Rosario dedi ki, indiki orkestrlər əlli il bundan əvvəlkilərdən qat-qat yaxşıdır, Beba isə atasının Maestronun müstəsna keyfiyyətlərinə şübhə etmək cəhdinin qarşısını qətiyyətlə aldı.

– Əlbəttə, əlbəttə, – doktor Epifaniya razılaşdı. – Mən özüm də bu gün onun dahiyənə olduğunu etiraf edirəm. Necə də qaynar və coşqundur... Baxın, zövq alın!

Doktor Epifaniya ovuclarnı qürurla mənə uzatdı, baxanda deyərdin ki, çuğundur sızır. Qəribəydi, ancaq məndə tamam başqa bir təəssürat yarandı – mənə hətta elə gəldi ki, Maestronun kefi yerində deyil, yəqin ki, qaraciyəri xəstəydi, o, necə deyərlər, içini tökə bilmirdi, təmkinli və darıxdırıcıydı. Yəqin ki, Korona teatrında belə düşünən yeganə adam mən idim, çünki Kayo Rodrigues məni haqlayıb, az qala, ayağımı tapdalamışdı.

– «Don-Juan» – parlaqdır! Maestro isə – fəvqəladə dirijordur! – o bağirdi. – Mendelsonun «Skertso»sundakı o yer yadımdadır, elə bil, orkestr çalmır, cin-şəyatin pıçıldadır.

– Bilirsən, – mən dedim, – əvvəlcə o cin-şəyatının pıçılısını eşitmək lazımdır.

– Bəsdir görək, – Kayo mırıldadı, onun, doğrudan da, hiddətləndiyini gördüm. – Yəni sən belə bir şeyi anlamırsan! Bizim Maestro dahidir və bu gün o, özünə də üstün gəldi, aydındır? Məncə, sən əbəs yerə özünü karlığa vurmusan.

Bu dəqiqələrdə Gilermina Fontan bizi yaxaladı və doktor Epifaniyanın qızlarının üyüdüb-töküklərini sözbəsöz təkrarladı, sonra isə onlar Kayo ilə sevinclərinin həmahəngliyindən müəssir olaraq, insanın qəlbini uzun müddətə olmasa da, saflaşdıran göz yaşları içərisində səmimiyyətlə baxışdılar. Mən heç nə anlamadan bu heyranlığın səbəbini dərk etməyə çalışaraq onlara baxdım. Tutaq ki, mən hər axşam konsertə getmirəm və onlardan fərqli olaraq, bəzən Bramsla Brukneri, yaxud əksini bir-birinə qarşıdırma bilərəm, ancaq onların mühitində bu, kobud səhv sayılır. Və bütün bu qızarıb-şişmiş sifətlər, tərlı boyunlar, harada gəldi – foyədə, küçənin ortasında çəpik çalmaq xəstəliyi məndə atmosfer təsirləri, havanın rütubətliliyi, günəş ləkələri, bir sözlə, insanın davranışına, şübhəsiz, təsir göstərən şeylər haqqında fikir oyadırdı. Yadımdadır, mən hətta zalda insanları qızıdırıb həyəcana gətirməkçün doktor Oksun məşhur təcrübəsini təkrarlayacaq məzəli bir adamın olub-olmaması haqqında düşünürdüm. Gilermina qolumdan tutub darta - raq düşüncələrimi yarımqıq qoydu (halbuki biz yenicə tanış olmuşduq).

– İndi Debüssi olacaq! – o, yüksək həyəcanla pıçıldadı.
– Dövrə vuran su oyunu, «*La mer*»¹.

– Təsəvvür edirsiniz, «Dəniz» bizim Maestroda necə gözəl səslənir!

– Qüsursuz, – mən fikrimə necə yanaşacağını müşahidə etmək üçün düz onun üzünə baxaraq dedim.

Məndə yanılan Gilermina dərhal susuzluqdan havalanmış dəvətək sodalı su qurtumlayan Kayoya tərəf döndü və hər ikisi dua edirmiş kimi «Dəniz»in ikinci hissəsinin nə verəcəyi, Maestronun üçüncü hissədə hansı görünməmiş qüdrətə çatacağıyla bağlı önqənaətlərə qapıldılar. Mən koridorları gəzməyə başladım, sonra isə foyeyə çıxdım. Məni bütün tamaşaçıların birinci hissədən sonra belə özlərindən çıxmaları rıqqətə gətirməklə yanaşı, həm də əsəbiləşdirirdi. Dağıdılmış arı pətəyinin dəhşətli vızılması əsəblərimə toxunurdu – birdən-birə özüm də bərk həyəcanlandım və adətən, içdiyim sodalı suyun qədərini iki dəfə artırdım. Bu tamaşada iştirak etmədiyimə, daha doğrusu, entomoloq-alim kimi hamını kənardan müşahidə etdiyimə görə müəyyən qədər heyifsilənirdim də. Ancaq nə etmək olardı! Mən hər yerdə və həmişə beləyəm, ancaq belə olduğum həyatda heç bir şeyə ciddi bağlanmamağıma kömək də edir.

532

Parterə qayıdanda artıq hamı yerində oturmuşdu, ona görə də öz kresloma gedib çatmaq üçün bütün cərgəni ayağa qaldırdım. Səbirsiz tamaşaçıların fikirli, sanki, səhnəyə zorla çıxarılan musiqiçilərin gəlməsini gözləmədən yerlərində əyləşmələrində gülməli nəşə vardı. Mən qalereyaya və balkonlara baxdım – başdan-başa qara kütləydi, elə bil, mürəbbə bankasına qara milçəklər daraşmışdı. Parterin ora-burasında işıqlar yanıb-sönürdü – bunlar özləriylə partituralar gətirən melomanlardı, öz fənlərini yoxlayırdılar. Nəhəng mərkəzi çilçirəq yavaş-yavaş tutqunlaşmağa başlayanda yarımqaranlıqda səhnəyə çıxan Maestro gurlutulu alqışlarla qarşılandı. Mənə elə gəldi ki, getdikcə artan səslər, sanki, işığı azaltdı və beş duyğumdan birini işə düşməyə məcbur etdi, digəri isə bu zaman dincəlmək fürsəti tapdı. Məndən solda təkə senyora Conatan deyil, bütün sıra ovuclarına rəhm etmədən şappaşap salmışdı. Ancaq qarşı yan tərəfdə bir adamın başını azca əyərək hərəkətsiz

¹ «Dəniz» (fr.)

oturduğunu gördüm. Kor idi?! Əlbəttə, kor idi, mən hətta xəyalən ağ rəngli cilalı əlağacının gümüşü parıltısını və lüzumsuz eynəyi də gördüm. Bütün zalda yalnız biz ikimiz əl çalmırdıq və təbii olaraq, məndə bu kor adama ciddi maraq oyandı. Onun yanında oturmaq, onunla söhbətə girişib danışmaq istəyim qarşısını almaz idi. Axı necə olsa da, Maestronu alqışlamamağa cürəti çatan yeganə adam o idi. İrəlində Epifaniyanın qızları özlərini unudaraq ovuclarını bir-birinə şappıldadırdılar, kişi özü də qızlarından geri qalmırdı. Maestro tamaşaçılara saymazyanə baş əydi, gözlərini yuxarı qaldırdı, orada, sanki, nəhəng rolıklərə sarınmış gurultu parter və lojanın alqışlarına qarışmışdı. Mənə elə gəldi ki, Maestronun üzünün ifadəsi nə sınaqçı, nə də qayğılıdır, onun təcrübəli qulağı, yəqin ki, bugünkü yubiley konsertində tamaşaçıların özlərini nəsə başqa cür aparmasını eşidirdi. «Dəniz» Rixard Ştrausdan heç də geri qalmayan gurultulu alqışlara səbəb oldu. Mən özüm də finalın səs dalğaları və gurultuları qarşısında tab gətirə bilmədim və ovuclarımı ağrıyanadək bir-birinə vurdum. Senyora Conatan ağladı.

– Ağlasığmazdır, – o, sanki, iri yağış damcılarından tamamilə islanmış üzünü mənə döndərərək pıçıldadı. – Sadəcə, ağlasığmazdır!

Maestro gah yoxa çıxır, gah da peyda olurdu, həmişəki kimi qəşəng geyinmişdi və hərrac satıcıları kimi dirijor səhnəciyinin üzərinə asanlıqla sıçrayırdı. O, musiqiçiləri ayağa qaldırdı və cavabında yeni alqışlar və yeni «əhsən!» –lər ikiqat gurultu qopardı. Məndən sağda oturan kor da çəpik çalırdı, ancaq ovuclarına rəhm edərək, olduqca xəsisliklə. Onun bu entuziazm partlayışını necə təmkinlə, səliqə-sahmanla, hətta laqeydcəsinə (başını aşağı dik –mişdi) dəstəkləməsini izləmək mənə olduqca ləzzət verirdi. Əvvəlcə alqışlar konsertin birinci hissəsində olduğu kimi o qədər də gurultulu deyildi, indisə, sanki, musiqi arxa plana keçmişdi, artıq «Don-Juan»a və «Dəniz»ə deyil, Maestronun özüne, bir də ki, əlbəttə, musiqidən anlayənları birləşdirən duyğuların həmrəyliyinə çəpik çalındılar. Mən əsəbi halda ətrafa baxırdım və birdən sol tərəfimdəki qır –mızı paltarlı qadını gördüm – o, lojaların arasında qaçaraq səhnənin qarşısında, düz Maestronun ayaqlarının yanında dayandı. Maestro tamaşaçıların qarşısında bir də əyiləndə

qarşısındakı qırmızı geyimli senyoranı görüb diksindi və geri sıçrayıb dikəldi. Lakin yuxarıdan, qalereyadan elə bir uğultu qopdu ki, yenidən baş əyməli və yuxarı qaldırıldığı əliylə publikanı salamlamalı oldu – o, bunu olduqca nadir hallarda edərdi – bu hərəkət yeni coşquya səbəb oldu; loja və beletajlardakı şiddətli alqışlara ayaq tappılıtları da qoşuldu. Bu lap ağ oldu.

Fasilə olmasa da, Maestro bir neçə dəqiqəlik aradan çıxdı və mən zalı daha yaxşı nəzərdən keçirmək üçün ayağa qalxdım. Rütubət, qatı bürkü və həyəcan adamların çoxunu miskin, islanmış dəniz xərçənginə döndərmişdi. Yüzlərcə əzik dəsmal elə indicə sona yetmiş «La mer»in ardından, sanki, gülməli şəkildə əmələ gələn yeni dəniz kimi dalğalanırdı. Çoxları bir stəkan limonad və pivə ilə yanğısını söndürmək üçün tez-tələsik özünü foyeyə atdı, nəse çox mühüm, əhəmiyyətli bir şeyi buraxmamaq üçün qarşı gələnlərlə toqquşa-toqquşa qaçaraq zala cumdular. Parterin əsas girişində basabas əmələ gəldi, ancaq hər hansı narazılığa eyham vuran belə yox idi, insanlar bir-birinə qarşı hədsiz mehribanlıq göstəriridilər, daha doğrusu, birdən-birə onların hamısının bir-birini anladığı və duyduğu hansısa ümum-millî mərhəmət anı yetişmişdi. Ensiz kresloya özünü zorla pərçimləmiş senyora Conatan baxışlarını mənə tuşladı – mən hələ də ayaq üstəydim – onun sifəti heyrətamiz dərəcədə dəyib yetişmiş şalğamı xatırladırdı. «Ağlasıqmazdır! – o inildədi. – Sadəcə, ağlasıqmazdır!»

534

Mən səhnəyə çıxan Maestronu görüb, demək olar ki, sevindim; təəssüflər olsun ki, özümün də daxil olduğum bu sürü məndə qüssə və nifrət oyadırdı. Zalda olanlar içərisində yalnız Maestro özü və onun musiqiçiləri insanlıq ləyaqətlərini qoruyub saxlayırdılar. Hə, bir də sağda sim kimi düppədüz əyləşib çəpik çalmayan bu kor adam – təmkinli və səbirli.

– Beşinci! – senyora Conatan yaş nəfəsini qulağıma üfördü. – Faciə ekstazi!

Mən dərhal düşündüm ki, bu, film adı kimi pis deyil və gözlərimi yumdum. Yəqin ki, mən ümitsiz halda ilişib qaldığım bu tələbə sürüsü içərisində yeganə insan məxluqu olan kora bənzəmək istəyirdim. Və qarşımda qaranquş kimi süzüb gedən balaca yaşıl işıqları görəndə Bethovenin sim-

foniyasının ilk frazası torpaqqazan çalovuyla üzərimə töküldü və məni səhnəyə baxmağa məcbur etdi. Maestro, demək olar ki, əlaydı – incə, bəsirətli çöhrəsi və əlləri, onlara sürəkli alqışların gurultusunu bir anda boğan böyük sakitlikdə bütün motorlarıyla uğuldayan orkestri də əlavə etmək olar. Ancaq, doğrusunu desəm, mənə elə gəldi ki, Maestro öz maşınını bu sakitlikdən azca əvvəl işə salmışdı. İlk mövzu haradasa, başımızın üzərindən ötüb-keçdi; öz rəmzləri, xatirə işıqlarıyla, adət elədiyi tamamilə sadə ta-ta-ta-larıyla. Dirijor çubuğuyla cızılan ikinci hissə zala yayıldı və mənə elə gəldi ki, hava alova qərç oldu. Ancaq bu alov soyuq idi, gözəgörünməz idi, içəridən yandırırdı. Yəqin ki, məndən savayı heç kəs olduqca qısa və boğuq olan ilk qışqırtıya əhəmiyyət vermədi. Mən onu ağac və misdən olan nəfəsli alətlərin akkordlarında eşitdim, çünki titrətmə tutmuş qız düz qarşımda oturmuşdu. Qışqırtı isterik ürəktutma, yaxud sevgi ekstazında olduğu kimi quru və qısaydı. Qız başını arxaya əyərək boynunu parterdəki kresloların başına qoyulmuş oyma taydişə söykəmişdi, ayaqlarını döşəməyə elə zərblə döyürdü ki, yanında oturanlar onu güclə saxlayırdılar. Yuxarıdan, birinci yarusdan daha bir çığırta və daha qəzəbli ayaq tappılıtsı eşidildi. İkinci hissə bitər-bitməz, Maestro dərhal, ara vermədən üçüncüyə keçdi. Birdən marağ məni büürdü, görəsən, dirijor bu səsləri eşidirmi, yoxsa o, tamamilə orkestrin səs stixiyasının əsiridir. Qabaq cərgədə oturan qız isə getdikcə elə hey aşağı, aşağı əylirdi, bir qadın da (yəqin ki, anasıydı) onun çiyinlərini qucaqlamışdı. Mən onlara kömək etmək istərdim, ancaq konsert zamanı başqa cərgədə, tamamilə yad adamların əhatəsində oturanlara nəsə etmək olduqca riskliydi. Hətta ağılıma gəldi ki, senyora Conatanı köməyə çağırım, axı qadınlar daha fərasətlidirlər və belə hallarda nə etmək lazım olduğunu yaxşı bilirlər. Amma senyora Conatan gözələrini Maestronun arxasından ayırmırdı – büsbütün musiqiyə dalmışdı. Mənə elə gəldi ki, onun çənəsində, alt dodağından aşağıda nəsə parıldayır. Birdən bizdən qabaqda smokinç geymiş ucaboy bir senyor peyda oldu, onun qüvvətli kürəkləri Maestronu tamamilə görünməz etdi. Konsertin ortasında kiminsə ayağa qalxması çox qəribəydi. Məgər tamaşaçıların bu bağirtulara əhəmiyyət verməməsi, zavallı qızın əsl isterik

ürəktutmasını görməməsi qərribə deyildimi? Birdən gözlərim parterin ortasındakı qeyri-müəyyən qırmızı ləkəyə sataşdı. Əlbəttə, bu, fasilə zamanı səhnəyə doğru cuman həmin qadın idi! O, asta-asta səhnəyə doğru irəliləyirdi, qamətini dik tutsa da, deyərdim ki, sanki, yerimir, xəlvəti sürünürdü, yerışı onu ələ verirdi: addımları tilsimlənmiş adam kimi astaydı, elə bil, tullanmağa hazırlaşdı. O, gözlərini Maestrodan ayırmırdı, mən hətta onun gözlərindəki dəlisov parıltını da gördüm. Bir kişi yerindən qalxıb onun ardınca getdi – onlar artıq haradasa beşinci cərgədə, bəlkə də, daha yaxındaydılar, yanlarında daha üç nəfər vardı. İndi final olacaq, Maestronun əmrinə əsasən artıq onun ilk əzəmətli və vüsətli akkordları zala yayılmışdı; yüksək dərəcədə müntəzəm, mükəmməl qabarıq formalar, ağı və yaşıl hündür sütunlar, Karnak səsləri, qırmızı paltarlı qadın və onu müşayiət edənlər ehtiyatla irəliləyirdilər.

536

Orkestrin qopardığı iki gurultu arasında mən sağdakı lojadan yenə qışqırtı, daha doğrusu, fəryad eşitdim. Onunla bərabər, azca gözləməyə səbri çatmayan alqışlar da musiqinin səsinə batırdılar, elə bil, bütün zal ehtirasdan alışb-yanırdı, bu nəhəng və təngnəfəs diş, orkestrin kişi həzzini gözləyə bilmir, özündən çıxaraq öz-özündən ləzzət alırdı. Narahat kürsü dönüb geri baxmağıma mane olurdu, hiss edirdim ki, Maestronun eynilə qılincını məharətlə öküzlün peysərinə soxan matador kimi dirijor çubuğunu musiqinin son sədalarına sancdığı və sanki, hava dalğasının güclü təsiri altında irəli əyildi bu dəqiqələrdə səhnəyə doğru qaçan qırmızı paltarlı qadına və onun yoldaşlarına dəmtü - tanlar çoxalır, hərəkətə gəlirdi. Maestro dikələndə bütün zal ayaq üstəydi, təbii ki, mən də. Məkan isə şüşəyə dönmüşdü – bir meşə iti alqış və bağırtı nizəsi ona sancılaraq, onu olduqca kobud, şişmiş və qaçan camış sürüsünə oxşayan xüsusi ölçülü kütləyə çevirmişdi. Parter hər tərəfdən adamlarla dolurdu, hətta iki kişinin lojadan birbaşa zala tullanmalarını mənə olduqca təəccübləndirdi. Senyora Conatan eynilə boğulmuş siçovul kimi civildəyərək, nəhayət, öz bədənini kreslodan qopardı və əllərini səhnəyə uzadaraq artıq qışqırmır, vəcdə gələrək fəryad qoparırdı. Bütün bu vaxt ərzində Maestro arxası tamaşaçılara tərəf dayanmışdı, sanki, onlara nifrətini belə ifadə edirdi, musiqiçilərə isə, yəqin ki, razılıqla

baxırdı. Budur, o tələsmədən başını döndərdi, tamaşaçıları ilk dəfə yüngül təzimlə şərəfləndirdi. Onun sifəti ağappaq idi, elə bil, yorğunluq ona əzab verirdi, hətta bir anlıq mənə elə gəldi ki (duyğu qarışıqlığında, fikir qırıqlıklarında, bu şadlıq cəhənnəmində mənə əhatə edən hər şeyin ani coşmasında), o, bu dəqiqə huşunu itirəcək. Maestro ikinci dəfə təzim etdi və sağ tərəfə baxaraq smokinq geyinmiş həmin sarışın cənabın, ardınca da daha iki nəfərin səhnəyə dırmaşdığını gördü. Mənə elə gəldi ki, Maestro qeyri-müəyyən hərəkət edərək, sanki, səhnəcikdən düşmək istədi, ancaq o dəqiqə də gördüm ki, bu hərəkət əsəbilikdən doğur, o xilas olmaq istəyir, ancaq bacarmır. Doğrudan da, beləydi: qırmızı geyimli qadın onun ayaqlarından yapışmışdı. O, bütün varlığıyla Maestroya can atır və bu zaman qışqırırdı, hər halda, mən onun geniş açılmış ağzını görürdüm. Düşünürəm ki, hamı kimi o da qışqırırdı, heç mən özüm də istisna deyildim. Maestro çubuğu əlindən yerə saldı və həyəcanlanaraq kənara çəkildi. O, açıq-aşkar nəsə deyirdi, ancaq nə danışdığı belli deyildi. Qadının yoldaşlarından biri əlləriylə Maestronun o biri ayağından yapışdı, Maestro, sanki, imdad diləyircəsinə yazıq-yazıq dönüb musiqiçilərə baxdı. Yerlərindən hövlnak sıçrayan musiqiçilər soffitlərin¹ gözqamaşdırıcı işıqları altında yerə atılmış alətlərin üzərinə çıxdılar. Səhnəyə elə hey pilləkənlərdə basabas salan yeni adamlar qalxırdılar; onlar elə çoxalmışdılar ki, basabasda musiqiçiləri seçmək mümkün olmurdu. Püpitrlər² biçilmiş zəmi kimi dösəməyə sərilməmişdi. Rəngi avazımış Maestro ayağını xilas etməyə çalışaraq səhnəciyin üzərinə dırmaşmış bir adamdan yapışdı, ancaq onun musiqiçi olmadığını görüb qəflətən geri sıçradı. Bu zaman iki qol onun belinə sarıldı. Sonra mən qırmızı paltarlı qadının, sanki, yalvararaq ona qucaq açdığını gördüm və birdən Maestro yoxa çıxdı – ağılı itirmiş pərəstişkar kütləsi onu səhnədən götürüb harasa, parterin dərinliklərinə apardı. Mən hələ də bu ümumi azğınlaşmanı heyranlıq və dəhşət içərisində izləyirdim. Hər şey mənə xüsusi yüksəklikdən, bəlkə də, əksinə – haradansa aşağıdan aydın olurdu. Və qəflətən qulaqbatırıcı,

¹ Soffit – teatr səhnəsinin yuxarısında və yanlarında üfüqi şəkildə düzülmüş lampalar

² Püpitrlər – üzərinə not qoymaq üçün maili lövhəsi olan ştativ

kəskin bir qışqırtı qopdu. Çığırın kor idi – o, dimdik ayağa qalxıb əllərini dəyirman pərləri kimi yellədirək nəsə xahiş edir, yalvarıb-yaxarırdı. Bu artıq bütün əndazələri aşmaq demək idi – mən daha zalda qala bilməzdim, artıq özümü bu dəli həyəcan coşqunluğunun tam iştirakçısı kimi hiss edirdim, odur ki yerimdən sıçrayaraq səhnəyə cumdum. Bir həmləyə səhnəyə qalxdım, havalanmış kişi və qadınlar bağıraraq skripkaçıların alətlərini dartıb əllərindən alırdılar (skripkalar xırçıldayıb və nəhəng sarı tarakanlar tək partlayırdı), sonra musiqiçilərin hamısını zala atmağa başladılar; orada isə başqa divanələr onlara hücum çəkirdi. Maraqlıydı, mən də bu azğınlaşmanın qarşısını necəse almağa zərrə qədər də istək yox idi. Mən yalnız hamının yanında olmaq, bu ağlasığmaz yubileydə hər şeyi öz gözlərimlə görmək istəyirdim. Məndə hələ bu musiqiçilərin, görəsən, nədən səhnə arxasına əkilmədiklərini düşünməyə dərrakə şərtləri qalmışdı. Ancaq dərhal başa düşdüm ki, bu mümkün deyil, çünki tamaşaçılar irəli şığıyaraq alətləri basıb əzən, püpitrləri yuxarı tozalayan, çəpik çalaraq dəhşətli bağırtılarla boğazını yırtan kordon yaradaraq səhnənin hər iki qanadını tutmuşdular. Zalda elə dəhşətli gurultu vardı ki, artıq onu sükut kimi qəbul etmək olardı. Bir şişman əlində klarnet düz üstümə gəldi və mən az qaldım onu tutum və ya badalaq vurum ki, o qəzəblənmiş kütlənin qucağına düşsün. Ancaq, təbii ki, buna cəsarətim çatmadı və sinəsində mirvari dənələri atılıb-düşən nəhəng boyunbağılı və döşüaçıq dekolte geymiş sarısfət senyora nifrət və meydan oxuyan baxışlarını mənə tuşladı. O, öz klarnetini gizlədən klarnetçini hansısa kişilərin yanına sürüdü, onlara artıq sakitləşmiş musiqiçini ehtirasların pik həddinə çatdığı lojalara apardılar.

Bağırtılar arasından alqışların səsi güclə eşidilirdi, bir də ki hamının musiqiçiləri dəli kimi tutub bağına basdığı məqamda çəpik çalan kim idi. Getdikcə zal daha dəhşətli qulaqbatırıcı səslə nərildəyirdi, oradan-buradan yüksələn bağırtılar, mənə elə gəlirdi ki, aralarında tamamilə xüsusi, adamın əl-ayağını sındıra biləcəyi bu mərəkədə və qaçaqçaqda heç də təəccüblü olmayan fiziki ağrılarla müşayiət olunan dəhşətli fəryadları da yanıb keçirdi. Ancaq mən yenə də boşalmış səhnədən cəsarətlə musiqiçilərin müxtəlif istiqamətlərə dartıldığı – kimini qeyri-müəyyən vurnuxma gedən

lojalara, kimini də foyeyə aparən yan keçidlərə dartırdılar – parterə atıldım. Budur, sən demə, ümitsiz ulma səsi benuar¹ lojalarından gəlirmiş. Yəqin ki, bitib-tükənməyən qucaqlaşmalardan tənğnəfəs olan musiqçilər idi: yalvarırdılar ki, onları buraxsınlar. Parterdə əyləşənlər indi lojanın girişində toplaşmışdılar, mən də oyma kürsülərin taxta-bəndləri arasından keçib ora üz tutdum. Zaldakı dalğalanmanın artdığı müşahidə olunurdu, işıq sürətlə zəifləməyə başlamışdı, lampaların qırmızımtıl közərtisində sifətlər güclə sezilirdi, adamların fiqurları da titrəyən bədənsiz kölgələri, bir-birinə gah yaxınlaşan, gah da uzaqlaşan formasız həcm-lər yığınını xatırladırdı. Mənə elə gəldi ki, lap yanımda olan ikinci lojada Maestronun gümüşü başını görürəm. Ancaq Maestro dərhal itdi, harasa yoxa çıxdı, sanki, onu diz çökməyə məcbur etdilər. Yanımda kəskin və qısa çığırtı qopdu və mən qaçan senyora Conatanı gördüm, azca arxada isə Epifaniyanın kiçik qızı yüyürdü. Hər ikisi ikinci lojanın yanındakı topaya girdi. Artıq Maestronun da, qırmızı paltarlı qadının da məhz bu lojada olmalarına qəti şəkk-şüb-həm yox idi. Doktorun qızı əl barmaqlarını bir-birinə keçirərək senyora Conatanın ayaqları altına qoydu, o isə qoçaq süvari ayağını üzəngiyə basantək, onların üzərinə çıxıb lojaya baş vurdu. Epifaniyanın qızı məni tanıyıb nəsə qışqırdı, yəqin ki, ona yardım etməyimi istəyirdi, ancaq mən heyranlıqdan başlarını itirərək bir-biriylə dalaşmağa belə hazır olan bu insanların işlərinə qarışmamaq üçün baxışlarımı yayındırdım. Mən Kayo Rodriguesin burnunun trombonla vurulub əzildiyini gördüm, demək, orkestr üzvlərinin səhnə-dən parterə atılmasında xüsusi fərqlənən o imiş! Kayonun qanamış sifəti məndə heç bir mərhəmət oyatmadı, mənim heç iməkləyə-iməkləyə kreslolara ilişən, nişanlardan məhrum olan bu simmetrik meşədə azmış kora da yazığım gəlmirdi. Artıq məni heç bir şey həyəcanlandırmırdı. Yalnız onu bilmək istəyirdim ki, beletaj lojalarından qalxaraq ağılı itirmiş adamların əvvəlkitək hər şeyi və hamını kənara itələyərək lojalara soxulduğu parterdə qamarlanan bu bağırtılar nə vaxt kəsiləcək. Qapının ağzına toplaşan kütlənin arasından lojaya keçə bilməyəcəklərini görən ümitsizlər ora senyora Conatan kimi tullanırdılar. Mən bunların hamısını

¹ Benuar – teatrda alt lojalar

görür, dərk edirdim, ancaq bu kütləvi dəlilik yarışına qatılmağa zərrə qədər də həvəsim yox idi. Bəlkə də, laqeydliyim içimdə qəribə bir suçluluq duyğusu oyadırdı, guya, mənim davranışım nəsə ayıb bir şeydir, bu kütləvi biabırçılıqda bağışlanmaz rüsvayçılıqdır. Artıq bir neçə dəqiqəydi ki, parterin boş cərgəsində oturmuşdum və haradasa etinasızlığımın sərhədlərindən o tərəfdə kütlənin əvvəlkitək azğın və şiddətli böyürtüsündə səngimənin başlanğıcını hiss edirdim. Bağırtılar, doğrudan da, azalmağa başlamışdı, tezliklə kəsildilər və hər şey geriçəkilmənin qeyri-müəyyən xışiltısıyla doldu. Mənə elə gəldi ki, artıq getmək vaxtıdır, odur ki cəld yandakı keçidə sarı yönəlib maneəsiz foyeyə çıxdım. Tək-tük fiqurlar sərxoş adamlar kimi hərəkət edirdilər. Kimi dəsmalıyla ağzını silir, kimi pencəyini çəkib düzəldir, yaxud yaxalığını səliqəyə salırdı. Foyədə çantalarını eşələyərək güzgü axtaran qadınları gördüm. Onlardan biri əlində yumrulanmış qanlı dəsmal tutmuşdu – deyəsən, yaralanmışdı. Sonra doktor Epifaniyanın hər iki qızını gördüm. Onlar qaşqabaqlı halda qaçırdılar, yəqin, lojaya düşə bilmədiklərindən hirsələnmişdilər. Hər ikisi mənə elə baxdı ki, sanki, hər şeyə baskar mən idim. Öz aləmində onların küçəyə çıxmasını gözlədim və çıxışa aparan əsas pilləkənə doğru getdim. Elə bu vaxt foyədə öz vəfalı dostlarıyla birlikdə qırmızı paltarlı qadın peyda oldu. Kişilər topayla onun arxasınca düşmüşdülər, elə bil, əzilmiş və cırılmış kostyumlarından utanırdılar. Qırmızı paltarlı qadın isə məğrur addımlarla mənə doğru irəliləyirdi. Mən onun bir-iki dəfə diliylə dodaqlarını yaladığını gördüm; yavaş-yavaş, sanki, tamahsılanaraq, diliylə təbəssümdən dartılıb uzanan dodaqlarını yalaydı.

PARKLARIN ARAMSIZLIĞI

O, romanı bir neçə gün öncə oxumağa başlamışdı. Təcili işləri olduğundan kitabı bir kənara atmış və yalnız malikanəyə geri qayıdarkən vaqonda oxumağa davam etmişdi: süjet xəttinin inkişafı, personajların simaları onu getdikcə daha çox maraqlandırır. Axşam tərəfi vəkilinə məktub yazıb, işlər müdiri ilə icarə məsələlərini müzakirə edəndən sonra yenidən pəncərəsi palıd ağaclarının yaşıllandırdığı parka açılan otağın sakitliyində kitabı açdı. Sevimli kreslosunda yerini rahatlayıb, arxasını görünüşü arzuolunmaz ziyarətçiləri xatırladan qapıya tərəf çevirdi, sol əliylə yaşıl məxməri tumarlaya-tumarlaya sonuncu fəsiləri oxumağa başladı. Qəhrəmanların adları və xarakterləri asanlıqla yaddaşına həkk olunurdu; demək olar ki, dərhal süjetin maraqlı intriqalarına daxil oldu. O, hansısa qeyri-adi ləzzətlə hər sətiri oxuduqca adət etdiyi mühitdən daha da uzaqlaşır və eyni zamanda hiss edirdi ki, başı hündür söykənəcəyin məxməri səthində rahat-rahat dincəlir, siqareti əlinin altındadır, bayırda isə, palıd ağaclarının arasında axşamın sərin havası şırıldaıyır. Obrazları getdikcə daha aydınlaşan və yaxınlaşan, hərəkət etməyə və yaşamağa başlayan qəhrəmanların xoşagəlməz dava-dalaşlarını sözbəsöz içinə hopduraraq onların dağdakı komada baş tutan son görüşlərinin şahidi oldu. Əvvəlcə ora ehtiyatla qadın daxil oldu; onun arxasınca sevgilisi gəldi, sifətində təzə sıyrıq yeri qızarırdı: elə indicə ağacın budağı cızmışdı. Qadın fədakarcasına qanı öpüşləriylə dayandırdı, ancaq o, üzünü çevirdi, o, bura quru yarpaq kütləsinin və cığır labirintinin yad gözlərdən qoruduğu gizli əlaqənin adətlərini təkrarlamağa gəlməmişdi. Onun köksündə xəncər, altında isə çoxdan gözlədiyi azadlığa inam vardı. Həyəcanlı dialoq səhifələrin üzəriylə ilan kimi sürünürdü, hiss olunurdu ki, hər şey çoxdan həll olunub. Hətta guya, onu saxlamaq və fikrindən daşındırmaq arzusuyla məşuqunun bədənini aldadan bu

nəvazişlər də məhz məhv olunması planlaşdırılan başqa bir bədənin mənfur təsvirini xatırladırdı. Heç nə unudulmamışdı: alibilər, təsadüflər, mümkün səhvlər. Bu saatdan başlayaraq hər bir anın öz xüsusi təyinatı vardı. Onlar planı iki dəfə təkrarladılar və tələsik pıçıladaşma yanaqları sığalayan əllərin hərəkətiylə kəsildi. Hava qaralırdı.

Artıq bir-birinə baxmadan, ümumi işin möhkəm bağladığı sevgililər daxmanın qapısında ayrıldılar. Qadın şimala aparan cığırla getməliydi. Əks tərəfə hərəkət edən kişi bir saniyəlik dönüb onun necə uzaqlaşmasına, qaçmasına, açıq saçlarının dalğalanmasına və arxaya uçmasına baxdı, sonra qapıların və çəpərlərin arxasında gizlənərək qaçdı, nəhayət, axşamın ala qararlığında evə aparan yasəmənli xiyabanı gördü. İtlər hümməməliyidilər və hümmədilər. Bu saatda işlər müdiriylə də qarşılaşmamalıydı və o da yox idi. Məşuq üç pillə keçib eyvana qalxdı və evə daxil oldu. Qulaqlarında vuran qanın arasından qadının sözlərini eşitdi: əvvəlcə mavi qonaq otağı, sonra qalereya, içəridə isə xalça sərilmiş pilləkən. Yuxarıda iki qapı var. Birinci və ikinci qapıda kimsə yoxdur. Kabinetin qapısı və burada xəncəri əlinə al, pəncərədən düşən zəif işıq, kreslonun yaşıl məxmərlə üzlənmiş hündür söykənəcəyi və kresloda oturub roman oxuyan adamın başı.

BİZİ TƏRPƏDƏN ŞEY

İnana da bilərsiniz, inanmaya da, ancaq burada hər şey bayoqraf¹ lentlərindəki kimidir, nə göstərirlər, ona da bax, istəmərsən – çıx get, ancaq pulunu qaytarmayacaqlar. Hara fırlatsan da, artıq iyirmi il keçib və hər şey keçmişdə qalıb, ancaq mən hər şeyi danışacağam, əgər kimsə şışirdiyimi düşünəcəksə, rədd olub gedə bilər.

Montesi avqustda, gecə limanda öldürmüşdülər. Bəlkə, doğrudan da, o, hansısa qadını təhqir etmiş və onun əri də Montesin payını artıqlamasıyla vermişdi. Ancaq Montesi arxadan vurmuşdular, peysərindən atəş açmışdılar, ona görə də bunu bağışlamaq olmazdı. Monteslə mən iynəylə sap kimiydik, daim zənci Padilyanın dükanında qəhvə içib kart oynayırdıq, hə, siz zəncini tanımırsınız. Onu da öldürmüşdülər, istəsəniz, bir gün bu barədə də danışaram.

Nə isə, mənə Montesin canını tapşırıldığını söyləyəndə gəlib gördüm ki, artıq bacısı onun meyiti üzərində göz yaşları tökərək özündən gedib. Mən Montesə baxdım – o, göz-ləri açıq vəziyyətdə uzanmışdı və and içdim ki, o tipin uzağa getməsinə imkan verməyəcəyəm. Elə həmin gecə Barrosla danışdım, indi elə biləcəksiniz ki, şışirdirəm. Ancaq məsələ burasındaydı ki, atəş açıldıqdan sonra ilk gələn Barros olub və Montesi son nəfəsində qalın paraisokolunun altında tapıb. Barros zirək tərپənib və çalışıb ki, qatilin adını öyrənsin. Montes söyləmək istəyib, ancaq başını güllə deşmiş adamın bunu deyə bilməsi, yəqin ki, elə də asan deyil. Ona görə də Barros çox şey öyrənə bilməyib. Hər halda, Montes nəse deyə bilib (can verən adamın sayıqlamalarına fikir verin), guya, «onun əli göymüş», sonra nəse «tatuirovka»ya bənzər bir şey deyib. Biz başa düşdük ki, bu tip dənizçi olub, vəssalam. Axı «Lopes» və ya «Fernandes» deməkdə çətin nə vardı, ancaq kəlləyə sancılmış gülləylə

¹ Bayoqraf –1896-cı ildə ABŞ-da Diksonun yaratdığı ilk kinematografiya sistemlərindən biri

– özünüz fikirləşin də. Bəlkə də, Montes onun adını bilmirmiş, ancaq döyməni görüb, adı isə soruşmaq lazımdır və yəqin ki, heç əsl adını deməyib.

İndi isə gülə bilərsiniz, çünki artıq bir həftədən sonra Barrosla mən o oğlanı tapdıq, ancaq dünyanın ən yaxşı polisi hələ də limanda və ətraf yerlərdə axtarış aparır. Bizim özümüzmə məxsus axtarış üsulumuz vardı, ancaq təfsilatıyla başınızı ağrıtmayacağam. Ən gülməlisi odur ki, bizim adam o tipin əlamətlərini deyə bilmədi, yalnız onun fransız gəmisində matros kimi deyil, sərnəşin kimi yola düşdüyünü dedi – gözəl həyatdır! Ona görə də bu qənaətə gəldik ki, oğlan artıq dənizçilik etmir, ancaq aradan çıxmaq üçün bundan istifadə edib. Yeganə bildiyimiz şey onun argentinalı olması və üçüncü dərəcədə getməsiydi. Təəccüblü bir şey yox idi, hansısa qrinqo¹ Montesin öhdəsindən gələ bilməzdi, ancaq ən qərribəsi bizim adamın bu oğlanın soyadını bilməməsiydi. Daha doğrusu, ona birini demişdilər, ancaq gəmi sərnəşinlərinin arasında beləsi yox idi. Axı insanlar qorxurlar, yəqin ki, otuz sikkəyə məlumatları bizim adamın ovcuna qoyan o tip də adı bilərəkdən səhv demişdi. Bəlkə də, oğlan son anda özünə başqa sənədlər düzəltmişdi. Beləcə, bayoqraf fırlanmağında idi – Barrosla mən bütün gecəni danışdıq, səhərisi mən sənədlərin dalınca departamentə getdim. O zaman pasport almaq o qədər də çətin deyildi. Nə isə, qıtası, bizimkilər mənə bilet düzəldilər və budur, mən axşam saat onda şəxsən gəmiyə minib Marselə üzəcəyəm, fransızların körpüsü belə adlanır. Görürəm ki, danı xırınsınız, odur ki danışmaya da bilərəm. Yaxşı, bir az da kanya süzün və təsəvvür edin ki, «Qraf Monte-Kristo»nu oxuyursunuz. Axı mən sizə dedim, belə şey nadir hallarda olur, dövr də o zaman başqaydı.

Gəmi, demək olar ki, boş idi, ona görə də mənə tək başıma dörd çarpayılı kayut vermişdilər. Bax buna deyərəm rahatlıq! Bütün pal-paltarımı sərəndən sonra yenə də yer qalırdı. Siz heç Avropaya səfər etmisiniz, uşaqlar? Yaxşı, mən elə-belə, gülməkçün dedim. Nə isə, kayutlar dəhlizə açılır, koridorun bir başında bufet var, o biri tərəfində isə pilləkənlərlə qalxıb gəminin burnuna çıxıb bilərsən. Birinci axşamı göyörtədə keçirdim, uzaqlarda gözdən itən Buenos-

¹ Qrinqo – ingiliscə danışan əcnəbi

Ayresə baxdım. Ertəsi gün dərhal təqibə başladım. Montevideoda heç kəs düşmədi, gəmi heç sahilə yanaşmadı da. Dənizə çıxdıqdan sonra hər şeyə dözməli oldum, bağırsaqlarım tərsinə çevrildi, heç kəsə belə şey arzulamıram. Ancaq ən çətini bu deyildi, çünki bufetdə hər şey dərhal bəlli olacaqdı, sən demə, iyirmi neçə sərnişindən on beşi qadın, qalanları isə ispanlar və italyanlarmış. Argentinalılar, mənə saymasaq, cəmi üç nəfər idi və artıq bir dəqiqədən sonra dördümüz də pivələne-pivələne bilyard oynayırdıq.

Üç nəfərdən biri qocaydı, buna baxmayaraq, kimi istəsən qorxuda bilərdi. Digər ikisininə mənəmi kimi otuz yaş olardı. Pereyra ilə dərhal dostlaşdıq, ancaq Lamas bir az qaraqabaq idi, nəşə kədərliydi. Mən qulaqlarımı şəkləmişdim görüm ki, kimsə dənizçi jarqonunda danışacaqmı, hey gəmi haqqında danışdırdım ki, bəlkə, kimsə tora düşə. Ancaq tezliklə anladım ki, düzgün yol tutmamışam, mənəmi dənizçim elə ehtiyatlıydı ki, yuxuda da yerini islatmaqdan qorxurdu. Gəmi haqqında elə cəfəng şeylər danışdırdılar ki, bunlar mənə də məlum idi. Bundan başqa, dəhşətli soyuq kimsəyə pencəyini və ya sviterini soyunmağa imkan vermirdi.

Hər üçü Marselə getdiyini söylədi, Brazilyada gözqulaq oldum, doğrudan da, heç kəs aradan çıxmadı. Hava qızanda mən nümunə göstərmək üçün maykada çıxdım, ancaq onlar köynəklərini soyunmadılar, yalnız qollarını dirşeyədək çırmaladılar. Qoca Ferro qulluqçuya girişdiyimi görüb gülür və elə hey kayutumdakı boş döşəklərə eyham vururdu. Pereyra da ona qarmaq atırdı, ancaq ehtiraslı ispan gözəlçəsi Petrona hər ikimizi tora saldı. Gəminin üzməsi və bizə verilən iyrenc yemək haqqında danışmaq belə istəmirəm.

Görəndə ki, Pereyra Petrona ilə ciddi məşğul olmağa başlayıb, mən tədbir görməyə başladım. Koridorda qızla toqquşub ona dedim ki, mənəmi kayutumu su basır. O inandı və içəri girən kimi mən qapını arxadan bağladım. Onu qucaqlayanda mənə şillə vurdu, ancaq gülümsədi. Sonra quzu kimi fağırlaşdı. Hə, qoca Ferronun dediyi kimi, çarpayıların sayına vura bilərsiniz. Doğrusunu desəm, bu dəfə elə bir şey olmadı, ancaq ertəsi gün onu əməlli-başlı qızdırdım, məsələ burasındaydı ki, ispan gözəli buna dəyərdi. Doğrudan da, dəyərdi!

Mən bu barədə Lamasa və Pereyraya danışdım, əvvəlcə onlar inanmaq istəmədilər, ya da guya, təəccübləndilər. Lamas həmişəki kimi susurdu, Pereyra isə həyəcanlanmışdı, mən onun niyyətini duydum. Özümü səfehliyə vurdum, o isə dodağını dişləyərək getdi. O gecə qız mənim kayutumaya gəlmədi, mən onların düşün yanında söhbət etdiklərini gördüm. İspan gözəlçəsinin məni niyə belə tez atdığına anladınız mı? Yaxşı, hər şeyi danışacağam. Bir kanareyka¹ verdim, lazımı informasiyanı əldə edəcəyi təqdirdə birini də vəd etdim və Petrona can-dildən işə girişdi. Təbii ki, mən Pereyranın qolunda hər hansı işarə olmasının nəyimə lazım olduğunu ona demədim; biz boş-boş şeylər haqqında laqçırtı vurub dəli kimi güldükdük.

546

Ertəsi gün mən Lamasla danışdım, biz gəminin burnun -dakı kanatın üzərində oturduq. O dedi ki, Fransaya səfirlikdə kuryer, ya da bunabənzər bir işdə işləməyə gedir. O, ümumiyyətlə, qaradınmız adam idi, nəse qüssəliydi, ancaq mənimlə yetərinçə səmimiyyəti. Mən onun gözlərinə baxdım və birdən yaddaşımda ölmüş Montesin sifəti canlandı, bacısının fəryadlarını, meyiti yarıb gətirəndən sonra keçirdiyim yuxusuz gecələri xatırladım. Lamasın yaxasından tutub bunu onun edib-etmədiyini birbaşa ondan soruşmaq istədim. Ancaq belə heç nəyə nail ola bilməz, hər şeyi məhv edərdim. Yaxşısı budur, Petronanın kayutumaya gəlməsini gözləyirəm.

Beşə qalmış o, qapını döydü. Gülməkdən uğunub gedirdi və dərhal elan etdi ki, Pereyranın qolunda heç nə yoxdur. «Ona hər tərəfdən yaxşı-yaxşı baxmaq üçün imkan oldu», – o dedi və dəli kimi qaqqıldayıb güldü. Mən ən çox rəğbət bəslədiyim Laması xatırladım və təəssüratlara dalmağın necə baha başa gəldiyini anladım. Demək belə! Bir halda ki, Ferro və Pereyralıq bir iş yoxdur, demək, hər şey aydındır. Qəzəbimdən elə buradaca Petronanı altına yıxdım, ancaq o istəmirdi, tez soyunması üçün ona bir-ikisini çəkməli oldum. Yoldaşlarının şübhələnməməsi üçün onu şam yeməyinə yaxın buraxdım: artıq onu axtarırdılar. Danışdıq ki, sabah axşama gəlsin. Sonra mən yeməyə getdim. Bizə, dörd həmyerlini ispanlardan və italyanlardan aralıda bir masa ətrafında oturdular, Lamas mənimlə üz-üzə oturmuşdu. Uf, nədən ona bu cür baxıb Montesi xatırlayırdım!

¹ Kanareyka – yüz pesoluq sarı assiqnasiya

Artıq onun Montesin öhdəsindən gəlməsinə zərrə qədər şübhə etmirdim, o, etibar tələqin edən ciddi görünüşüylə istənilən adamın qabağına doqquzluq qoyar. Artıq Pereyranı hesaba almırdım, axırda fikir verdim ki, o, Petrona haqqında heç nə demir, axı elə hey ispan gözəlçəsini necə bişirəcəyini aləmə car çəkirdi. Birdən yadıma düşdü ki, Petrona da onun haqqında əsas məsələdən başqa bir şey demədi. Ancaq hər ehtimala qarşı, gecəyarısına yaxın qapının arasından güdüb, onun gizlicə Pereyranın kayutuna girdiyini gördüm.

Ertəsi gün Petrona gəlmədi. Mən onu vanna otaqlarından birində divara sıxıb nə olduğunu soruşdum. Dedi ki, heç nə, sadəcə, işi çoxdur.

– Dünən yenə Pereyranın yanında olmusan? – birdən soruşdum.

– Mən? Bu, haradan ağılına gəldi? Yox, olmamışam, – o yalan dedi.

Əgər sənin əlindən qadınını alırlarsa, bu, zarafat deyil, əgər bunda sən özün günahkarsansa, artıq bu, başa düşürsünüz də, dəhşətdir. Mən ona elə bu axşam gəlməsini əmr edəndə o ağıladı, başladı ki, baş matros, nə bilim, bosman ona əyri-əyri baxır, onlar hər şeyi başa düşüblər, o, işini itirmək istəmir və sair buna bənzər şeylər. Yəqin ki, mən elə onda işin nə yerdə olduğunu anladım və düşünməyə başladım. İspan gözəlçəsi vecimə deyildi, ancaq bu iş heysiyyətə toxunurdu. Lakin daha əhəmiyyətli məsələlər vardı və mən bütün gecəni götür-qoy etdim. Həmin gecə Petronanın yenidən Pereyranın kayutuna girdiyini gördüm.

Səhəri qoca Ferro ilə danışmağa fürsət axtardım. Artıq çoxdan ondan şübhələnmirdim, ancaq tam əmin olmaq istəyirdim. O, Fransaya, fransıza ərə gedib bir sürü uşaq doğmuş qızının yanına getdiyini bir daha təfərrüatıyla danışdı. Qoca köçünü yığmamışdan qabaq nəvələrini görmək istəyirmiş, odur ki ailə şəkilləriylə dolu portmanatını özüylə gəzdirirdi. Pereyra gec gəldi, yuxuluydu. Yenə də... Lamas isə fransız dili öyrədən dərs kitabıyla dolaşırdı. Əla kompaniyadır!

Marselə çatanadək, demək olar ki, belə davam etdi. Yalnız mən Petronanı bir-iki dəfə koridorda sıxışdırdım, ancaq onun kayutumaya gəlməsinə nail ola bilmədim. O hətta vəd

etdiyim pulları da vecinə almadı, halbuki hər dəfə yadına salırdım. Ona verdiyim pesolanı yadına salanda burnunu qırırdı və mən haqlı olduğumu anladım, hər şey aydın idi. Mənzilbaşına çatmazdan bir gün öncə axşam onu göyertədə gördüm – hava alırdı. Pereyra da yanındaydı, mənə görüb özünü elə göstərdi ki, guya, onluq heç nə yoxdur. Mən bir saat gözlədim, yatmaq vaxtı çatanda harasa tələsən Petronanın qabağını kəsdim.

– Gələcəksən? – onun yumşaq yerini tumarlayaraq soruşdum.

O, cin vurmuş kimi geri sıçradı, sonra özünü bicliyə vurdu.

– Gələ bilmərəm, – o dedi. – Sənə dedim axı, mənə izləyirlər.

548

Ona mənə uşaq yerinə qoymaması üçün bir-ikisini ilişdirmək istədim, ancaq özümü saxladım. Artıq zarafat vaxtı deyildi.

– De görüm, Pereyra haqqında dediklərinə əminsən? – Mən soruşdum. – Bu çox vacibdir ha, bəlkə, yaxşı baxmamısan.

Mən onun gözlərində qorxu və gülmək arzusu gördüm.

– Nə danışsan, axı sənə dedim ki, onda heç bir şey yoxdur. İstəyirsən, yoxlama üçün yenə onun yanına gedim.

Və güldü it qızı, mənə maymaq hesab edir. Ona yüngülvanı ilişdirib kayutuma qayıtdım. Artıq mənimçün fərqi yox idi, o, Pereyranın yanına gedəcək, ya yox.

Səhər tezdən artıq çamadanımı yığmış, lazım olan hər şeyi hazırlamışdım. Fransız bufetçi ispanca guruldayaraq bir neçə kəlməylə mənə izah etdi ki, Marseldə polis göyər-təyə qalxıb sənədləri yoxlayır. Yalnız bundan sonra gəmidən düşməyə icazə verir. Biz növbəyə dayanıb bir-bir kağız-kuğuzumuzu göstərməyə başladıq. Mən əvvəlcə Pereyraya yol verdim, o biri tərəfə keçəndən sonra onun qolundan tutub kayutuma bir qədər kanya içməyə dəvət etdim. O, mənim kanyamın dadına baxmışdı, ona görə də dərhal razı oldu. Mən qapının cəftəsini kilidləyib onun gözlərinə baxdım.

– Bəs kanya? – o soruşdu, ancaq əlimdəkini görəndə rəngi ağardı və geri sıçradı. – Vəhşilik etmə... Bir qızdan ötrü... – o deyə bildi.

Kayut darsqal idi, ona görə də bıçağı suya atmaq üçün meyitin üzərindən keçməli oldum. Artıq bunun əhəmiyyəti olmasa da, Petronanın yalan deyib-deməməsini bilməkçün əyilib baxdım. Çamadanımı götürdüm, kayutu açarla bağlayıb çıxdım. Ferro artıq sahildəydi və bağıraraq mənimlə sağollaşdı. Lamas həmişəki kimi lal-dinməz öz növbəsini gözləyirdi. Mən yaxınlaşıb onun qulağına bir-iki kəlmə pıçıldadım. Elə bilirdim, dəhşətə gələcək, ancaq yanılmışdım. O, bir az düşünüb, razı oldu. Sırrə görə sırr və hər ikimiz sözü müzə əməl etdik. Məni öz fransız dostlarının yanına düzəltdikdən sonra onun barəsində daha heç nə eşitmədim. Üç ildən sonra artıq mən geri qayıda bilərdim. Buenos-Ayres üçün yaman darıxmışdım...

İzahlar

İZAHLAR

552

s.17: *Antonio Martini* (1720-1809) – İtalyan yazıçı və kilsə xadimi.

s.18, 237: *Sesar Bruto* (Karlos Uornesin təxəllüsü, ?-1984) – məşhur Argentina karikatura rəssamı və satirik yazıçısı.

s.19: *Jak Vaşe* (1896-1919) – fransız dadaist yazıçı, birinci dünya müharibəsi illərində onun fransız sürrealistlərinin başçısı, şair və nasir Andre Bretona (1896-1966) məktubundan sitat gətirilir.

s.19: *Sibilla* – antik müəlliflər tərəfindən adı çəkilən əfsanəvi qadın kahinlərə verilən ad, gələcəkdən xəbər verən, görücü, cadugər.

s.19: *Jorj Brak* (1882-1963) – fransız kubist rəssamı.

s.19, 34: *Domeniko Girlandayo* (1449-1494) – Florensiya rəssamı.

s.19, 147, 358: *Maks Ernst* (1891-1976) – alman sürrealist rəssamı.

s.20: *Valkiriya* – Skandinaviya əfsanələrində müharibə pərisi.

s.20: “...a la mer qui est plus felonnesse...” – Jan de Juenvilin “Memuarlar”ından qeyri-dəqiq sitat (aşağı bax): orijinalda – “qışda yaya nisbətən daha məkrli”.

s.20: *Jan de Juenvil* (təx. 1224-1317) – fransız kralı IX Müqəddəs Lüdovikin yaxın adamı, onun 1248-ci ildə Misirə təşkil etdiyi VII Səlib yürüşünün iştirakçısı və salnaməçisi; krala sadiq olmasına baxmayaraq, 1270-ci ildə Tunisə yürüşdən imtina etmişdir; görünür, Kortasarın qəhrəmanları da Juenvili Parisdəki Monsuri parkında Tunis səfərinə görə xatırlayırlar, bu parkda 1967-ci ildən etibarən “Tunis pavilyonu” adlı sərgi fəaliyyət göstərir.

s.21: *Genzel və Qretel* – Qrimm qardaşlarının eyni adlı nağılının qəhrəmanları; bu nağılın süjeti alman şairi Fridrix Rükkertin Avstriya bəstəkarı Qustav Malerin (1860-1911) “Ölmüş uşaqlar haqqında nəğmələr” vokal silsiləsinə daxil olan şerinin əsasını təşkil edir. Romanın ən önəmli mövzularından biri bunun üzərində qurulur.

s.22: *Pedro Fiqari* (1861-1938) – uruqvaylı rəssam və şair, zəncilərin həyatından çəkdiyi rəsmləriylə məşhurdur.

s.22, 27: *Paul Kleye* (1879-1940) – isveçrəli rəssam-ekspressionist.

s.22, 27: *Xoan (Joan) Miro* (1893-1983) – ispan (katalon) rəssamı, qrafikaçı və avanqardist heykəltəraş.

s.22, 90: *Mari-Elen Vieyra da Silva* (1908-1992) – abstraksionizmə yaxın portuqal mənşəli fransız rəssamı.

s.23: *Harold Lloyd* (1893-1971) – amerikalı kinoaktyor.

s.23: *Georq Vilhelm Pabst* (1885-1967) – alman kino-rejissoru.

s.23: *Fris Lanq* (1890-1976) – alman kinorejissoru.

s.24: *Albertina* – Marsel Prustun “İtirilmiş vaxtın sorağında” romanının qadın qəhrəmanı..

s.24: *Patafizika haqqında...* – Önsözə bax.

s.24: *Maldodor* – Uruqvay mənşəli fransız şairi Lotreamonun (təxəllüsü: İsidora Dyukkas, 1846–1870) şeirlər kitabının demonik qəhrəmanı.

s.24: *Sərsəri Melmot* – ingilis yazıçısı Çarlz Robert Metyurinin romanının baş qəhrəmanı; romanın birinci hissəsinin II fəslində qəhrəman Treveler (səyyah) adlandırılır, Kortasarın romanının II hissəsindəki personajın da adı belədir.

s.25: *...totemlər və tabular haqqında...* – məşhur Avstriya psixiatri və psixoloqu Ziqmund Freydin “Totem və tabu” əsərinə eyham vurulur.

s.28, 29: *Rokamadur* – Fransanın Kaqor şəhəri yaxın -lığında yerləşən dini ziyarətgahın adından götürülmüş oğlan uşağının adı.

s.28: *“Porgi və Bess”* – Amerika bəstəkarı Corc Gerşvinin (1898-1937) caz operası.

s.28: *Leonora Akvitanskaya* (1122-1204) – Fransa və İngiltərə kraliçası; çox güman ki, onun öz coşqun həyatını başa vurduğu Montevro monastırındakı məzarı üzərində olan şəkli nəzərdə tutulur.

s.29, 31: *Hüqo Volf* (1860-1930) – Avstriya bəstəkarı, alman romantiklərinin şeirlərinə bəstələnmiş mahnıların müəllifi.

s.29, 88: ...*ergo*... – klassik rasionlizmdə özünü aydın şəkildə dərk etməklə bağlı fransız filosofu Rene Dekartın (1596-1650) “Metod haqqında düşüncələr” əsərinin IV hissəsində qısa şəkildə ifadə etdiyi “düşünürəmsə, demək, yaşayıram” prinsipinə bütün roman boyu keçən işarə (Kortasarin qəhrəmanlarının digər simvolik opponentləri – Spinoza və Kantın rasionlizmi, eyni zamanda Fixte, Hegel və başqalarının fəaliyyət fəlsəfəsiylə birlikdə).

s.29: *Jazz cool* – “soyuq” (“sərin”) caz, öz sadələyi ilə əvvəlki dövrlərin kəskin üslubuna qarşı olan 40-cı illərin sonundakı caz musiqisi.

s.30, 301: *Sören Kyerkeqor* (1813-1855) – danimarkalı ilahiyatçı və filosof irrasionlist, Hegel fəlsəfəsinin tənqidçisi, sonralar eksiztensializmin və dialektik ilahiyatın formalaşmasına təsir göstərmişdir.

554

s.31: *Manixeylik* – Yaxın Şərqdə Mani (III əsr) tərəfindən əsas qoyulan, dünyada və insanda iki başlanğıcın – işıq və qaranlıqın, xeyir və şərin əzəli vəhdəti və mübarizəsi ideyasını inkişaf etdirən dini təlim.

s.31, 83: *Bibop* (yaxud, sadəcə, bop) – 40-cı illərin əvvəlində yüksək təsirliliyə canatmanın, improvizasiyalı başlanğıcın və s. xarakterik olduğu caz musiqisi.

s.31, 63: Blyuz – Amerika zəncilərinin solo mahnıları, Uilyam Həndinin “Sent-Lui blyuz” adlı ilk caz kompozisiyaları onların əsasında yaranmışdır.

s.31: ...*ox*... – ola bilsin ki, həm də Meksika şairi Oktavio Pasın “Salamandra” əsərinə daxil olan şerinin başlığına işarədir.

s.32: *Omfalos* (*hərfi mənada: “göbək”*) – Apollonun Delfiyadakı məbəbində müqəddəs daş, məcazi mənada – “dünyanın mərkəzi”.

s.32: *Xose Orteqa-i-Qaset* (1883-1955) – ispan filosofu.

s.32: *Maks Şeler* (1874-1928) – alman filosofu, dəyərlər təliminin yaradıcısı.

s.34, 244: *Bartolome Mitre* (1821-1906) – Argentina siyasi xadimi, tarixçi və yazıçı, 1862–1868-ci illərdə ölkə prezidenti.

s.35: *Tupak Amaru* (1740-1781) – Peruda xalq üsyanının rəhbəri, ispanlar tərəfindən edam olunmuşdur.

s.36: ...*mən bir şeyi bilirəm ki, heç nə bilmirəm*... – Sokratın fəlsəfi görüşlərinin əsası.

s.36, 314: “*San-Lorenzo*”, “*Bokayunions*” – Argentina idman klubları.

s.36: "...animula vagula blandula..." – imperator Adrianın (76-138) Uolter Paterin romanının VIII fəslinin, həmçinin fransız yazıçısı Marqerit Yursenarın Kortasar tərəfindən tərcümə olunmuş "Adrianın xatirələri" romanının epigrafinə çıxarılmış ölümqabağı epigramının ilk sətiri; çağdaş poeziyada böyük əks-səda doğurmuşdur (T.S.Eliot, E.Paund, L.Serunda və s.).

s.36: "Hamlet, revenge!" – Şekspir "Hamlet" (1, 5).

s.36: ...çippendeyl kreslosu... – Tomas Çippendeyl (1718-1779) – ingilis mebel ustası.

s.36: ...suriyalı... Marfanı təriflədi... – İncilə ironik işarə; olduqca canfəşanlıq edən Marfaya deyilmişdi: "...sən çox üzülüb təlaş edirsən, ancaq bircə şey lazımdır" (Luka, 10, 41-42).

s.36, 402: Arcuna – "Mahabharata" hind dastanında həlledici döyüş ərəfəsində tərəddüd edərək arabaçısı tanrı Krişna tərəfindən ruhlandırılan hökmdar-döyüşçü.

s.36: ...daim təhlükədə yaşamaq... – Fridrix Nitsşenin "Zərdüşt belə söylədi" kitabından dəyişdirilmiş sitat.

s.36: Epikürçü Mariya – ingilis yazıçısı Uolter Paterin (1839-1943) II əsr Roma həyatından bəhs edən romanının baş qəhrəmanı.

s.36: Riçard Houp Hillari (1919-1943) – ingilis hərbi təyyarəçisi, məşhur "Sonuncu düşmən" xatirələrinin müəllifi.

s.36: Kio – gizli inqilabçı, fransız yazıçısı Andre Malronun "İnsan yaşamının şərtləri" romanının qəhrəmanı.

s.36: Tomas Edvard Lourens (1888-1935) – Yaxın Şərqdə ingilis kəşfiyyatçısı, "Müdrikliyin yeddi sütunu" xatirələrinin müəllifi; Homerin "Odiseya" əsərini tərcümə etmişdir.

s.37: Xuan Bautista Kabral (?-1813) – Amerikadakı ispan koloniyalarının müstəqilliyi uğrunda savaşıq qəhrəmanı, San-Lorenzo yaxınlığındakı döyüşdə general San-Martini xilas edərək həlak olmuş argentinalı serjant.

s.37: Müqəddəs Foma – Sibilla orta əsr kilsə xadimlərindən biri, mütəfəkkir-sxolast Foma Akvinskini gözüylə görməyənədək dirilməyə inanmaqdan imtina edən İncil apostolu Əkiz Foma (İohan, 20, 25-29) ilə dəyişik salır; bu dolaşılıqlığın Rene Krevelin daha sonra xatırlanan "Sizin ağılıq başınızdadır?" romanının III hissəsindən sitat gətirildiyi istisna olunmur.

s.39: İsaak Pitman (1813-1897) – ingilis pedaqoqu və leksikoqrafi.

s.39: ...saatsaz lövhəsi... – 28-ci fəsildə (altıncı mərtəbədəki saatsaz və onun taleyin Bethoven zərbələri kimi səslənən taqqıltısı) inkişaf etdirilən 67-ci fəsildə isə İlahi Saatsaz obrazında başa çatdırılan motivin başlanğıcı.

s.41: *Nikola Retif de la Bretoni* (1734-1806) – fransız yazıçısı.

s.42: *Şarl-Lui Monteskyö* (1689-1755) – fransız maarifçi filosofu.

s.42: *Raymon Radige* (1903-1923) – fransız şairi və romançısı.

s.42: *Teofil Qotye* (1811-1872) – fransız şairi, nasiri, ədəbi tənqidçisi.

s.42: ...*ox atıcılığında*... – daosizmin əsasını qoyan çin filosofu Çjuan-Tsizinin (e.ə. təx. 369-286) traktatındakı hekayəyə işarə.

556

s.42, 230: *Dzen (çan)* – orta əsrlər çin buddizmində fəlsəfi məktəb. Sonralar bu təlim Yaponiyada yayılmış, XX əsrdə isə ABŞ və Qərbi Avropada populyar olmuşdur.

s.42: *Anri Fokonye* (1879-1955) – fransız yazıçısı.

s.43: ...*mikro və makroaləmin qovuşduğu şüə şar*... – Xorxe Luis Borxesin “Alef” novellasındakı kəşfin simvolu.

s.44, 196: *Jan Batist Tropman* – 1870-ci ilin 19 yanvarında edam olunmuş fransız cinayətkar, İ.S. Turqenev öz məşhur oçerkini ona həsr etmişdir.

s.44, 435: *Petio, Vaydman, Con Kristi* – cinayətkarlar; Kortasar “Gün ərzində səksən dünya” kitabındakı oçerklərindən birində onlar haqqında yazmışdır.

s.44: *Siyena rəssamlığı* – XIII-XIV əsrlərdə italiya rəssamlıq məktəbi.

s.45: *Pasifaya* – yunan mifologiyasında Krit çarı Mino-sın arvadı, tanrı Poseydon çardan qisas almaq üçün onun arvadını öküzlə cinsi əlaqədə olmağa məcbur etmişdi.

s.47, 316: *Dilan Tomas* (1914-1953) – ingilis şairi, nasiri və dramaturqu.

s.47: *Fransua Moriak* (1885-1970) – fransız nasiri və esseisti.

s.47, 292: *Uilyam Folkner* (1897-1962) – Amerika yazıçısı.

s.47, 522: *Şarl Bodler* (1821-1867) – fransız şairi və esseisti.

s.47, 106: *Roberto Arlt* (1900-1942) – Argentina yazıçısı.

s.47: *Müqəddəs Avqustin* (350-430) – xristian ilahiyatçısı.

s.48: *Panç və Cudi* – ingilis xalq kukla tetrində komik cütlük.

s.50: *Cotto* (1266–1337) – italyan rəssamı.

s.51: *Maksimillian Berlits* (1852–1921) – alman linqvisti və pedaqoqu, ABŞ-da dərs demiş, xarici dilləri izahat - sız və tərcüməsiz öyrənmə texnikasını işləyib hazırlamışdır.

s.51: *Anri Tuluz-Lotrek* (1864–1901) fransız rəssam və qrafikaçı.

s.51: *...Duinodan olan...* – Avstriya şairi Rayner Mariya Rilkenin (1875–1926) uzun illər yaşadığı Adriatik dənizi sahillərindəki Duino qəsri, o, özünün məşhur “Duino elegiyaları” silsilə şeirlərini burada yazmağa başlamışdı.

s.52, 470: *Tirso de Molina* (1583–1648) – ispan dramaturqu.

s.52, 53: *Pit Mondrian* (1872–1944) – Niderland abstraksionist rəssamı.

s.53: *Pedro de Mendosa* (təx. 1487–1537) – Buenos-Ayresin əsasını qoymuş (1536) ispan konkistadoru.

s.55, 56: *Biks* – *Leon Beyderbek* (1903–1931) – Amerikan caz musiqiçisi (kornet).

s.55: *Eddi Lanq* (1904–1933) – amerikan caz gitaraçısı.

s.56: *Sten (Stenli) Gets* (1927) – amerikan saksafonçusu, kul-cazın ən parlaq nümayəndələrindən biri.

s.56, 475: *Xulian Marias* (1914–2005) – ispan filosofu.

s.57, 388: *Eleatlar* – e.ə. VI-V əsrlərdə qədim yunan fəlsəfi məktəbi, əsasən adı təfəkkürün məntiqi paradokslarını nümayiş etdirərək rəşional idrakın imkanlarını və sərhədlərini müəyyənləşdirmişdir.

s.57: *Lester Uillis Yanq* (1909–1959) – amerikan saksatenoru və klarnetçisi.

s.57: *Dikki (Uilyam) Uells* (1907–1985) – amerikan caz bəstəkarı, müğənnisi və musiqiçisi (trombon).

s.57: *Co (Cozef) Buşkin* (1916–2004) – caz bəstəkarı və pianoçusu.

s.57: *Bill (Uilyam) Kolmen* (1904–1981) – caz trubaçısı və müğənnisi.

s.57: *Con Ceykob Simmons* (1918–1979) – amerikan caz musiqiçisi (kontrabas).

s.57: *Co (Conatan) Cons* (1911) – caz-zərb alətləri.

s.58: *Layonel Hempton* (1908–2002) – amerikan caz musiqiçisi, orkestr rəhbəri.

s.59: *Karson Mak-Kallers* (1917–1967) – Amerika yazıçısı.

s.59, 446: *Henri Miller* (1891-1980) – Amerika nasiri.

s.59, 105: *Raymon Keno* (1903-1976) – fransız şairi və nasiri.

s.59: ...*səma köpəyi*... – ingilis şairi Frensis Tompsonun (1859-1907) şerinin adı; onun daha sonra misal götürülən başlanğıcı öz növbəsində ingilis şairi Con Miltonun “İtrilmiş Cənnət” (1667; 11-ci nəşmə) poemasına işarədir.

s.59: “...*getdikcə daha da yuxarı qalxdığını*...” – ispan şairi və dindar yazıçısı San-Xuan de la Krusun (1542-1591) şerindən.

s.60, 64: *Kolmen Houkins* (1904-1969) – amerikan caz-saksafonçusu.

s.61, 62: *Dizzi (Con Berks) Gillespi* (1917-1993) – trubaçı, caz orkestri rəhbəri.

s.62: *Pol Uaytmen* (1890-1967) – amerikan musiqiçisi, E. Lanqın, L. Beyderbekin və başqalarının çaldığı ilk simfonik caz orkestrlərindən birinin yaradıcısı.

558

s.62, 64: *Bessi Smit* (1895-1937) – amerikan caz müğənnisi.

s.65, 66: *Satçmo* – Kortasarin çox sevdiyi musiqiçilərdən biri, amerikan trubaçısı, müğənnisi və bəstəkarı Lui Armstronqun ləqəbi.

s.66, 83: *Svinq* (“yırğalanma”) – 30-cu illərdə D.Ellinqtonun adı ilə bağlı olan caz musiqisi üslubu, alətlərin dialoqu nəticəsində nail olunan xarakter effektə əsasən bu cür adlandırılmışdır.

s.67: ...*hisslərini tərbiyə etmək üçün*... – Qustav Floberin romanının başlığına işarə.

s.67: *Emiliya Pardo Basan* (1852-1921) – fransız naturalizminə yaxın olan ispan yazıçısı.

s.67: *Uilyam Con Koltrey*n (1926-1967) – caz-saksafonçu.

s.67, 106: *Sidni Beşe* (1891-1959) – amerikan caz bəstəkarı və ifaçısı (klarnet, saksofon).

s.67: *Oktav Mirbo* (1848 və ya 1850-1917) – fransız naturalist yazıçısı, bir sıra əsərləri (“İşgəncə bağı” və s.) qəddarlıq səhnələri ilə zəngindir.

s.68: *Çəşir pişiyi* – ingilis folkloru personajı, sonralar Luis Kerollanın “Alisa möcüzələr diyarında” nağıllarının qəhrəmanı: onun gəlişini xəbər verən təbəssüm o gedəndən sonra yox olur.

s.69, 73: *Uilyam Li Kopli Brunzi* (“Böyük Bill”, 1893-1958) – müğənni və gitaraçı, kantri-blyuzların ifaçısı.

s.70, 88: *Gertruda Ma Reyni* (1886-1939) – Amerika müğənnisi, blyuz ifaçısı.

s.70: *Tomas Fats Uoller* (1904-1943) – Amerika caz bəstəkarı, pianoçu və müğənni.

s.70, 72: *Benni (Bennet Lester) Karter* (1907-2003) – Amerika caz bəstəkarı, müğənni, saksfonçu və trubaçalan.

s.71, 72: *Çyu Berri* (1910-1941) – caz saks-tenoru.

s.71: *Teddi (Teodor) Uilson* (1912-1986) – caz pianoçu.

s.72: *Cek Düpre* (1910) – caz müğənnisi və pianoçusu.

s.76, 398: *Dyuk (Eduard) Ellinqton* (1899-1974) – Amerika caz pianoçusu, orkestr rəhbəri.

s.76: *İda Koks* (1899-1967) – D.Ellinqtonun orkestrinin solisti.

s.76: *Conni (Con) Hoces* (1906-1970) – Amerika caz bəstəkarı və saksfonçu.

s.77: *Rene Domal* (1908-1944) – sufi alim G.İ.Gürciyəvə yaxın fransız şairi, nasiri, induizm və buddizmə aid dini mətnlərin tərcüməçisi; onun ölümündən sonra çap olunan “Oxşarlar yığımı” (1952) kitabındakı Oliveyra və Trevelerə həsr olunmuş hekayədən sitat gətirilir.

s.78, 244: *Erl Kennet Hayns* (1905-1983) – Amerika caz pianoçusu və bəstəkarı.

s.78: *Sen-Jon Pers* (1887-1975) – fransız şairi, onun “Oriyentirlər” poeməsindən sitat gətirilir.

s.78, 413: *Pyero della Françeska* (1416-1492) – Florensiya rəssamı.

s.80, 358: *Celli Roll Morton* (1885-1941) – Amerika pianoçusu, orkestrin rəhbəri.

s.82: *Pizanello* (1395-1455) – italyan rəssamı və modelyeri.

s.82, 152: *Arnold Şenberq* (1874-1951) – Avstriya eksprionist-bəstəkarı, atonal musiqinin banisi.

s.82: *Sonni Rollins* (1929) – amerikalı saks-tenor.

s.82, 430: *Cekson Pollok* (1912-1956) – amerikalı abstraksionist rəssam.

s.82: *Mark Tobi* (1890-1976) – amrikalı avanqardist rəssam.

s.83: *Freddi Keppard* (1889-1933) – caz trubaçı.

s.83: *Uilyam Cerri Conson* (1879-1949) – caz musiqiçisi (truba, kornet).

s.83: *Telonius Monk* (1917-1982) – amerikalı caz pianoçu.

s.83: *Xores Silver* (1928) – bəstəkar və caz-pianoçu.

s.83: *Ted (Tadeus) Cons* (1923) – caz trubaçı və bəstəkar.

s.83: *Errol Qarner* (1921-1977) – caz müğənnisi və pianoçu.

s.83: *Art (Artur) Teytum* (1910-1956) – caz pianoçu.

s.83: “*Star Dust*” (1927) – amerikan caz musiqiçisi Hoqlend Karmaykln (1899–1981) Mitçell Perisin sözlərinə yazdığı mahnı.

s.84: *Ella Fitscerald* (1917-1996) – amerikan caz müğənnisi.

s.84: *Kenni (Kennet) Klark* (1914-1985) – caz zərb alətləri ifaçısı.

s.84, 90: *Oskar Piterson* (1925-2007) – caz pianoçu, müğənni və bəstəkar.

s.85: *Exnaton* – IV Amenxoten, Misir fironu, e.ə. XV əsr – də dini islahatçı.

s.86: *Kartezi* – fransız filosofu Rene Dekartın latınlaşdırılmış adı.

s.86, 328: *Mandala* – buddist mifologiyada dünyanın simvolik modeli, içərisinə kvadrat çəkilmiş dairənin içərisinə çəkilmiş daha kiçik dairə universal ibtidai obraz olaraq K.Yunq və digər mifoloqlar tərəfindən araşdırılmışdır; Kortasar əvvəl öz romanını belə adlandırmaq istəmişdi.

s.87: “*Maşkul canavarları*” (1858) – ata Aleksandr Dumanın romanı.

s.87: *Jan-Pyer Brisse* – fransız esseisti, onun “Məntiqi qrammatika” (1883) və digər əsərlərində dilin özünəməxsus təhlili sonradan sürrealistlərin (A.Breton) və kulturoloqların (M.Fuko) diqqətini cəlb etmişdir.

s.88, 453: *Albert Nikolas* (1900-1973) – caz saksa-fonçu və klarnetçalan.

s.88: *Oldli Haksdos* – ingilis nasiri Oldos Hakslinin (1894-1963) anaqramlaşdırılmış adı.

s.88: ...*The rest is...* – Hamletin sonuncu replikasının dəyişdirilmiş şəkli.

s.88: *Zutti (Artur Ceyms) Sinqleton* (1898) – caz zərb alətləri ifaçısı.

s.88: ...*April is the cruelest month...* – ingilis şairi, dramaturqu və esseisti Tomas Sterns Eliotun “Bəhərsiz torpaq” (1922) poemasının başlanğıcı.

s.88: ...*Beware of the Jabberwocky...* – Luis Kerollanın absurd janrda yazdığı şeirdən sitat.

s.90: ...*ədəbiyyat*... – Pol Verlenin “Poeziya sənəti” şeirinin son misrasına işarə: “Qalan hər şey – ədəbiyyatdır”. Sitat Verlenin digər şeirlərindəki obrazlar əsasında hazırlanmışdır – insan royaldır, yağışsa pəncərənin arxasında.

s.93: ...*I Fransiskonun portretinə*... – bu fransız monarxının Jan Kluenin və Titsianın fırçalarından çıxmış portretləri (hər ikisi Luvradır) məlumdur.

s.93: *Ambruaz Pare* (1509, 1510, yaxud 1517-1590) – fransız cərrahı.

s.94: ...*Monte-Kaseros döyüşü*... – Argentinadakı vətəndaş müharibələrindən bir epizod; 1852-ci il fevralın 3-də baş verən bu döyüşdə general Urkisin ordusu qalib gələrək Xuan Manuel de Rosasın diktaturasına son qoymuşdur.

s.98: *Bob Houp* (1903-2003) – Amerika komik teatr və kino aktyoru.

s.99: ...*yumşaq qəlbli samariyalı*... – İncildəki hekayəyə işarə (Luka, 10, 33-35); Jan Duassonun “Qana” romanının “Samarialı və KO” fəslinə aralıq allyuziya da ola bilər.

s.102: *Senada naməlum qadın* – fransız şairi və nasiri Jül Süpervelin (1884–1960) “Axın uşaqları” kitabından olan novellasının adı.

s.102: *Dao (Yol)* – Daosizm fəlsəfəsində mərkəzi anlayış-simvol, varlığın mənşəyi və qanunu.

s.103: *Averroes* – ərəb filosofu və təbiətşünası İbn Rüşdinin (1126-1198) latınlaşdırılmış adı.

s.105, 227 : *Lorens Darrel* (1912-1990) – ingilis yazıçısı.

s.105: *Simona de Bovuar* (1908-1986) – ekzistensia - lizmə yaxın fransız yazıçısı.

s.105: *Marqerit Dūra* (1914) – fransız avanqardist yazıçısı.

s.105: *Jan Duasso* – Fransız yazıçısı.

s.105, 106: *Natali Sarrot* (1900-1999) – fransız yazıçısı, “yeni roman” ədəbi məktəbinin nümayəndəsi.

s.105, 106: *Rene Kreve*l (1900-1935) – fransız sürrealist şairi, nasiri və ədəbi tənqidçisi.

s.105: *Anton Arto* (1896-1948) – fransız şairi və avanqardist dramaturqu, teatr nəzəriyyəçisi.

s.105: *Edqar Varez* (1885-1965) – fransız bəstəkarı və ifaçısı.

s.106: *Konrad Adenauer* (1876-1967) – Almaniyada dövlət və siyasi xadimi.

s.106: *Mijanü Bardo* – məşhur fransız kinoaktrisası Brijit Bardonun bacısı.

s.106: *Mişel Byutor* (1926) – fransız nasiri, nəzəriyyəçi.

s.106: *Vladimir Nabokov* (1899-1977) – rus və amerikalı nasiri, şairi və tərcüməçisi.

s.106: *Tsao-Vuki* (1920) – Paris məktəbi rəssamı.

s.106: *Luison (Lui) Bobe* (1925) – 50-ci illərdə fransız velosipedçisi.

s.106: *Lino Eneas Spilimberqo* (1896-1964) – Argentina rəssamı.

s.106, 301: *Xusto Antonio Suares* (1909-1938) – Argentina boksçusu.

s.106: *Bonini* – Kortasarın “Gün ərzində səksən dünya” kitabındakı öçerklərindən birini həsr etdiyi cina-yətkar.

562

s.106: *İreneo Legisamo* (1903-1973) – Argentina jokeyi.

s.106: *Alfred Jarri* (1873-1907) – fransız yazıçısı.

s.107, 238: *Xulio de Karo* (1899-1980) – Argentina bəstəkarı və ifaçısı (skripka), məşhur tanqo sekstetinin rəhbəri; Kortasarın onun “Xana-xana oyunu” tanqosundan xəbəri olmaya bilməzdi.

s.107: *...Horasio, sən Kvint deyilsən...* – Roma şairi Kvint Horatsi Flakkın adının ispanca mənalandırılmasını nəzərdə tutan söz oyunu.

s.107: *Leo Ferre* (1916-1993) – fransız bəstəkarı və müğənnisi; “J’habite a Saint-Germain-des-Pres...” – sözləri onun “Sen-Jermen-de-Pre” mahnısındanıdır.

s.107: *Jilber Beko* (1927-2001) – fransız şansonyesi.

s.107: *Gi Bear* (1930) – fransız ifaçısı və mahnılar müəllifi.

s.110: *Benedikt (Barux) Spinoza* (1632-1677) – Niderland rasionalist mütəfəkkiri.

s.110, 111: *Benito Peres Haldos* (1843-1920) – ispan realist yazıçısı.

s.112: *Edqar Allan Po* (1809-1849) – Amerika şairi, nasiri, ədəbi tənqidçisi, Kortasarın onun nəsr əsərlərini tərcümə etmişdir; burada sağlığında qəbul edilməyən, tənhalıq və yoxsulluq içərisində vəfat edən yazıçılar sırasında yad olunur.

s.112: *Pol Verlen* (1844-1896) – fransız şairi.

s.112: *Jerar de Nerval* (1808-1855) – fransız şairi və vizioner nasiri.

s.112: *Con Kits* (1795-1821) – ingilis romantik şairi, 40-cı illərdə Kortasar onun haqqında kitab yazıb.

s.113: ...*adanı duymasını*... – E.Heminqueyin “Əcəl zəngi” romanında ingilis barokko şairi Con Donun (1572-1631) “Ada kimi tənha insan yoxdur, hər kəs materikin bir hissəsidir...” fikrinə işarə.

s.115: *Monfave* – Avinyon yaxınlığındakı Voklyuz departemində fransız şəhərçiyi.

s.116: *Filip Mari Lekrek* (1902-1947) – Fransa marşalı.

s.116, 117: *Aliks Aliks* – Jak Martenin 1948-ci ildə yazmağa başladığı “Qalliya üslubunda” roman-komikslər seriyası qəhrəmanının adının ikiləşdirilməsi.

s.116, 117: *Leo Delib* (1836-1891) – fransız bəstəkarı.

s.116, 117: *Kamil Sen-Sans* (1835-1921) – fransız bəstəkarı.

s.118: ...*kimsəsiz adasına soxulacağam, hamar qumuna öz ləpirlərimi salacağam*... – Daniel Defonun Kortasar tərəfindən tərcümə edilmiş “Robinzon Kruzo” romanından.

s.119: ... *vebernsayağı pauzalar*... – Anton Vebern (1883-1945) – Avstriyalı bəstəkar-avanqardist.

s.120: *Salambo* – Qustav Floberin eyniadlı romanında karfagen çarının qızı.

s.120, 535: “*Don Juan*” – alman bəstəkarı Rixard Ştrausun (1864-1949) simfonik poeması.

s.121: *Alov rəqsi* – ispan bəstəkarı Manuel de Falyanın “Məhəbbət cadusu” baletindən epizod.

s.121, 532: *Eduard Risler* (1873-1929) – fransız pianoçusu.

s.121: *Lui Ferdinand Selin* (1894-1961) – fransız nasiri.

s.122: “*Le Rouet d’Omphale*” (1871) – K.Sen-Sansın simfonik poeması.

s.122,123: “*Les Filles de Cadix*” – L.Delibin Alfred Müssenin sözlərinə mahnısı.

s.122: “*Mon coeur s’ouvre a ta voix*” – K.Sen-Sansın “Samson və Dalila” operasından ariya.

s.122: “*Lakme*” – L. Delibin operası.

s.123: “*Danse Macabre*” – K.Sen-Sansın simfonik poeması.

s.123: “*Kopelliya*” – L.Delibin baleti.

s.123: “*Hymne a Victor Hugo*” – K.Sen-Sansın simfonik poeması.

- s.123: “*Jean de Nivelle*” (1880) – L.Delibin operası.
- s.123: “*Ou va la jeune hindoue*” – “Lakme” operasından ariya.
- s.123, 147: *Pyer Bulez* – fransız avanqardist rəssamı.
- s.124: *Fridrix Nitsşe* (1844-1900) – alman filosofu.
- s.126: ...*kral Ubyuya bənzəyirdi...* – “Kral Ubyu” – Alfred Jarrinin səhnə məzhəkəsi.
- s.126: *Erik Sati* (1866-1925) – fransız bəstəkarı.
- s.127: *Jak Tibo* (1880-1953) – fransız skripkaçısı.
- s.127: *Fransis Pulenk* (1899-1963) – fransız bəstəkarı.
- s.129: *Alber Tibode* (1874-1936) – fransız ədəbiyyat tarixçisi və ədəbi tənqidçisi.
- s.130: *Qızıl budaq* – Vergilinin “Eneida” poemasında ölüm üzərində hakimiyyət nişanəsi: Eney onu qaranlıq dünya ilahəsi Prozerpinaya gətirmək üçün ölümlər dünyasına gedib, sonra geri qayıtmalıdır.
- s.130: ...*zeytun...* – İncildəki Zeytun bağına işarə.
- s.130: *Fulkanelli* – əl-kimya və okkultizm kitablarının fransız müəllifinin təxəllüsü; burada onun məşhur “Kilsələrin sirri, yaxud Böyük Yaradılışın germetik simvollarının ezoterik yozumu” əsəri nəzərdə tutulur.
- s.131: *Jermen Tayfer* (1892-1983) – fransız pianoçusu və bəstəkarı.
- s.131: *Marqaret Lonq* (1874-1966) – fransız pianoçusu.
- s.132: *Jozef Konrad* (1857-1924) – ingilis nasiri, burada – dəniz və “ekzotik” romanların müəllifi.
- s.133: *Ninon de Lanklo* (1620-1705) – fransız kurti-zanka.
- s.140: ...*gözəl duyğulardan axmaq ədəbiyyat yaranır...* – fransız yazıçısı Andre Jidin 1940-cı ilə aid “Qeyd dəftərçəsi”ndən.
- s.140: *Mayya örtüyü* – qədim hind fəlsəfəsində görüş – nən hər şeyin xəyali simvolu.
- s.141: ...*axsaq şeytan...* – ispan yazıçısı Luis Veles de Gevaranın fransız yazıçısı Alen Rene Lesaj tərəfindən yenidən işlənərək daha da məşhurlaşmış romanı.
- s.143: “*Zenda məhbusu*” – ingilis yazıçısı Entoni Houpun dəfələrlə ekranlaşdırılmış (1937, 1952) kəskin süjetli romanı.
- s.144: “*Alors mon p’tit voyou...*” – Leo Ferrenin “Mənim kiçik dəcəlim” mahnısından.
- s.145: *Lev Şestov* (1866-1938) – rus ekzistensialist filosofu.

s.145, 146: *Blez Paskal* (1623-1662) – fransız alimi, filosofu və ilahiyyatçısı; onun Misir çarıçası Kleopatranın burnu haqqında məşhur fikri nəzərdə tutulur; guya, onun burnu bir az qısa olsaydı dünyanın gərdişi dəyişərdi.

s.147: *Jan-Mişel Atlan* (1913-1960) – fransız rəssamı və qrafikaçısı.

s.147: *Moris Estev* (1904-2001) – fransız rəssamı.

s.147, 409: *Alfred Manessye* (1911) – fransız avanqardist rəssamı.

s.147: *Vifredo Lam* (1902-1982) – Kuba rəssamı, uzun müddət Parisdə çalışmışdır.

s.147: *Jan Pyober* (1900) – fransız rəssamı.

s.147: *Jan-Jak Deyrol* (1911) – fransız kubist rəssamı, sonralar abstraksionizmə meyillənmişdir.

s.147: *Roje Bisyer* (1886-1964) – fransız rəssamı.

s.147: *Conni Fridlender* – alman rəssamı, Parisdə yaşayıb yaratmışdır.

s.147: *Jak Viyon* (1875-1963) – fransız kubist rəssamı.

s.147: *Kumi Suqay* – fransız rəssamı, qrafikaçısı və kalliqrafı.

s.147: *Vodu* – Haiti zənciləri arasında yayılmış Afrika arxaik kultu.

s.147: *Jan Tingeli* – İsveçrə rəssamı və heykəlyonarı.

s.148: *Alfred Metro* (1902-1963) – fransız etnoqrafı, Latin Amerikasını hindlilərinin tədqiqatçısı, suya sitayiş haqqında kitabın müəllifi.

s.148: *Malte Laurids Briqqe* – R.M. Rilkenin romanının baş qəhrəmanı.

s.154: *Mario Del Monako* (1915-1982) – italyalı tenor müğənni.

s.157: *“The rest is silence...”* – Şekspirin faciəsindən Hamletin son sözləri.

s.157: *Herard David* (1460-1470 arası – 1523) – Niderland rəssamı.

s.157: *Rogip van der Veyden* (təx.1400-1464) – Niderland rəssamı.

s.157: *Flemal ustası* – Niderland rəssamı, burada Robert Kampenlə (təx. 1378-1444) eyniləşdirilir.

s.159: *Perondan sonra* – yəni Argentinada ölkə prezidenti Xuan Dominqo Peronun (1895–1974) diktator rejiminə son qoyulan 1955-ci ilin sentyabrından sonra.

s.162: “*Un soir, l’ame du vin...*” – Ş.Bodlerin “Şərabın ruhu” şeirin ilk mısrası.

s.166: *Rip Van Vinkl* – amerikalı nasir Vaşinqton İrvinqin (1783-1859) eyniadlı novellasının uzunmüddətli yuxudan sonra tanınmaz vəziyyətə düşmüş doğma qəsəbəyə qayıdan qəhrəmanı.

s.167, 379: *Todesmusik Ziqfrid* – alman bəstəkarı Rixard Vaqnerin “Nibelunqun üzüyü” – “Tanrıların ölümü” opera tetralogiyasının son hissəsindən epizod.

s.167, 358: *Xorxe Luis Borxes* (1899-1986) – Argentina şairi, nasiri, esseisti və tərcüməçisi, milli folklorun nəhəng ustadı, Kortasarın hekayə yaradıcılığına dərin təsir göstərmişdir.

s.170: *Yelena Blavatskaya* (1831-1891) – okkultizm fəlsəfəsini inkişaf etdirən rus yazıçısı.

s.170: ...*Alas, poor Yorick...* – Şekspir, “Hamlet” (V, 1).

566

s.170: *Sezar (Çezare) Borcia* (1457-1507) – italyan kilsə və siyasi xadimi, çoxsaylı qəsdləri və cinayətləri ilə məşhurdur.

s.171: *Frits Kreysler* (1875-1962) – Avstriya skripkacısı və bəstəkarı.

s.172,173: “*Bardo*” – Avropada “Tibet ölü kitabı” adıyla məşhur olan və Tibet buddizmində axirət dünyası haqqında mifoloji təsəvvürlər toplusu; sözün özü ölənin həyat gücü məhv olduqdan sonra yenidən doğuşu gözlədiyi aralıq durumu mənasındadır.

s.172: *Henri Mur* (1898-1986) – ingilis heykəltəraşı.

s.173, 246: *Karl Qustav Yunq* (1875-1961) – isveçrəli psixoloq, Z.Freydin şagirdi, şüurun ibtidai strukturlarını tədqiq edərək onlarda mifoloji qalıqlar aşkar etmiş və bunula bağlı “Tibet ölü kitabı” ilə maraqlanmışdır (kitabı şəxsən tərcümə etmiş və “Bardo”ya Uolter Evans-Ventslə birlikdə şərh yazmışdır).

s.173, 390: *Jan-Pol Sartr* (1905-1980) – fransız filosofu və yazıçısı, ateistik ekzistensializmin banisi.

s.173: *Jorj de Latur* (1593-1652) – fransız rəssamı.

s.174: “*Il faut tenter de vivre...*” – fransız şairi Pol Valerinin (1871-1945) “Dəniz qəbiristanlığı” şeirindən.

s.175. 377, 420: *İn, Yan* – çin fəlsəfəsində dünyanın ikiqütblü (ışıq və qaranlıq, kişi və qadın, səma və torpaq və s.) başlanğıcının simvolik ifadəsi.

s.176, 428: *Lüdvig Vitgenşteyn* (1889-1951) – Avstriya filosofu, məntiqçisi və riyaziyyatçısı, dil fəlsəfəsi üzrə əsərlər müəllifi.

s.178, 431: *Lüdviq Klages* (1872-1956) – alman filozofu və psixoloq-irrasionalist, onun “Ruh cana qarşı” (1929-1932) əsərinin leytmotivi sitat gətirilir.

s.181, 321: *Yan qardaşları* (təx. 1390-1441) və Xubert (təx. 1370-1426) Van Eyk – Niderland rəssamları.

s.184: *Müsyö Valdemar* – E.Ponun “Mister Valdemarin başına gələnələr doğrudur” qroteks novellasının spiritik üsulla “dirilmiş” qəhrəmanı.

s.185: ...*bu mümkün aləmlərin ən yaxşısında hər şey yaxşılığa doğrudur...* – Volterin “Kandid” povestində Panqlossa məxsus qabaqcadan müəyyən olunmuş harmoniyanın Leybnits prinsipinin parodik formulu.

s.185: ...*dalbadal bir neçə zərbə...* – Bethovenin beşinci simfoniyasının tez-tez Taleyin döyüntüləri kimi yozulan ilk taktları.

s.188: ...*bülbülə yayın nə xeyri...* – ispan şairi Luis Serundanın “Qaçmaq? Hərərətlə və sakitcə...” şeirindən təxmini sitat.

s.190: “*Mənim gecəm qüssəlidir*” – XX əsrin 10-cu illərinin tanqosu, Paskual Kontursinin tanqo dünyası haqqında məşhur filmin (1952) adına çevrilmiş sözlərinə Samuel Kastriotun musiqisi; Karlos Qardelin repertuarına daxil olmuşdur.

s.191: “*Sparkenbrok*” – ingilis yazıçısı Çarlz Morqanın (1894-1958) romanı; romanın 4-cü kitabında onun baş qəhrəmanı italyan şəhəri Lukkada yaşayır.

s.191, 362: *Challenge and response* – ingilis tarixçisi Arnold Toynbinin (1889–1975) “Tarixin tədqiqi” əsərində mədəniyyətin hərəkətverici gücünü göstərən açar mifologem-anlayış.

s.193: *Tetraqramaton* – İudaizmdə və kabbala təlimlərində Tanrının dörd hərflə gizli adı.

s.193: *Səfər Yetsir* (III-IV əsrlərdə yaradılış kitabı) – yəhudi kabbalist fəlsəfəsinin əsas traktatı.

s.196: *Ayaks* – ehtimal ki, yunan mifoloji qəhrəmanı, igid döyüşçü Ayaks Telamond, dəliliklə cəzalandırılaraq özünə qəsd etmiş, Odisseyin ona baş çəkdiyi cəhənnəmdə belə barışmaz mövqeyini saxlamışdır (“Odisseya”, XI nəğmə).

s.196: *Jak Kleman* (1567-1589) – III Henrixi öldürmüş fransız dominikan rahibi, çarlığa çəkilərək yandırılmışdır.

s.196: *Vilhelm Keytel* (1882-1946) – Hitler ordusunda baş qərargah rəisi, Beynəlxalq tribunalın hökmüylə hərbi cinayətkar kimi edam olunmuşdur.

s.198, 206: “*Nous ne sommes pas au monde...*” – Artur Rembonun “Sayıqlamalar” (“Cəhənnəm mövsümü”) əsərindəki şeirdə İncil reminissensiyası.

s.198: *Nefelibatlar* (buludda gəzənlər) – Sokratın və digər sofistlərin Aristofanın “Buludlar” komediyasındakı, daha sonra isə Fransua Rable (“Pantaqruel”, 4-cü k., 56-cı f.) tərəfindən iqtibas olunmuş ironik təxəllüsləri.

s.199, 200: *Rekonkista, Kordova...* – daha sonra Buenos-Ayres küçələrinin adı hallandırılır, onlarla birlikdə linqvistik (Sarmento, Florida və Korrentes), tarixi və ədəbi reallıqlara işarə olunur.

s.199, 200: *Esmeralda* – V.Hüqonun “Paris Notr-Dam kilsəsi” romanının qəhrəmanı.

s.199, 200: *Dominqo Faustino Sarmento* (1811-1888) – Argentina yazıçısı, pedaqoqu, dövlət xadimi, 1868-1874-cü illərdə ölkə prezidenti, X.M.Rosasın diktaturası dövründə Çilidə mühacirətdə yaşamışdır.

568

s.200: ...*ingilislərə elədiklərimiz...* – 1806-cı ildə şəhəri zəbt etmiş ingilis eskadrasının Buenos-Ayresdən qovulması və 1807-ci ildəki təkrar mühasirənin dəf olunması.

s.200: ...*Kordova – çox müdrik...* – Ərəb xilafətinin paytaxtı Kordovada elm və incəsənətin çiçəklənməsi nəzərdə tutulur.

s.200, 303: *İpolito İriqoyen* (1852-1933) – Argentina dövlət xadimi, 1916-1922-ci və 1928-1933-cü illərdə ölkə prezidenti.

s.200: *Simon Bolivar* (1783-1830) – hərbi və siyasi xadim, Latın Amerikasını ispan hökmranlığından xilas etmişdir.

s.200: *Bernardino Rivadaviya* (1780-1845) – Argentina siyasi xadimi, ispanlara qarşı azadlıq mübarizəsinin rəhbərlərindən biri, 1826-1827-ci illərdə ölkə prezidenti.

s.200: *Xuan Qalo Lavalye* (1797-1841) – müstəqillik uğrunda müharibədə argentinalı hərbi komandır.

s.200: *Xuan Martin Pueyrredon* (1776-1850) – Argentina hərbi və siyasi xadimi, ingilis müdaxiləsinə qarşı mübarizəyə başçılıq etmişdir.

s.201: *Peres Haldosun romanı...* – 34-cü fəsildə sitat gətirilən “Qadağan olunmuş meyvə” (1855) romanı nəzərdə tutulur.

s.201, 385: *Viki Baum* (1888-1960) – Avstriya nasiri.

s.201: *Roje Martin dü Qar* (1881-1958) – fransız romançısı.

s.201, 209: *Fransua Tristan L’Ermit* (1601-1655) – fransız şairi və dramaturqu; “les reves de l’eau qui songe”

– onun “İki sevgilinin gəzintisi” şerindən gətirilən qeyri-dəqiq sitatla həm də fransız filosofu Qaston Başlyarın “Su və xəyallar” adlı məşhur kulturoloji əsərinə işarə edilir.

s.201, 358: *Kurt Şvitters* (1887-1948) – alman rəssamı və dadaist yazıçısı.

s.201: *Con Passos* (1896-1970) – Amerika nasiri.

s.205: “*Potyomkin gəmisi*” (1925) – Sergey Eyzənşteynin filmi.

s.206: *Yanmayan qübbə* – Musa peyğəmbərə görünən mələk.

s.207: *Luis Qonsales Bravo* (1811-1871) – ispan siyasətçisi.

s.208: *Xuan Bravo Murilyo* (1803-1873) – ispan siyasətçisi.

s.209: *Boris de Şletser* (1881-1969) – fransız filosofu, tarixçisi, musiqi nəzəriyyəçisi, yazıçısı.

s.211: *...itirilmiş vaxt...* – M.Prustun romanına işarə.

s.213: *Hokusay* (1760-1849) – yapon rəssamı və nəqqaş, onun “Küləkli gündə qızlar” adlı qrafik silsiləsi nəzərdə tutulur.

s.214: *Simona Eskofye* – fransız dilçisi və dialektoloqu.

s.214, 407: *Nikolya de Stal* (1914-1955) – fransız abstraksionist rəssamı.

s.216: “*Vade retro, Asmodeo*” – şeytanın qovulmasının İncildəki formulu (Matfey, 4, 10 və s.)

s.216: *Empus* – ölümlər səltənətinin əcaib məxluqu, çox zaman gözəl qız şəklində peyda olur və öz aşıqlərini (həm də uşaqları) başdan çıxararaq məhv edir; tez-tez cəhənnəmin qaniçən bədheybəti Lamiya ilə birləşir; onun haqqında ingilis eruditi Robert Berton özünün “Melanxoliyanın anatomiyası” əsərində yazmış, Kortasarin çap olunmamış “Con Kitsin obrazı” kitabında ətraflı bəhs etdiyi Con Kits “Lamiya” poemasiyla onun ardınca getmişdir.

s.217: “*O toi que voila...*” – Pol Verlenin şerindən.

s.221, 307: *Pyer Kūri* (1859-1906) – fransız fiziki.

s.221: *Kubla Xan* – ingilis romantik şairi Semuel Kolricin (1772-1834) eyni adlı lirik fraqmentində öz sarayında dustaq edilmiş qəhrəman. X.L.Borxesin “Kolricin yuxusu” əsəsində də ondan bəhs olunur.

s.224: *Böyük Ana* – Kiçik Asiyada bərəkət ilahəsi Kibela; azğınlaşmış kahinlərin və ayin iştirakçılarının müşayiəti ilə Romaya gətirilmişdir. Dünyanın bir çox əsətilərində

məşhur olan bu arxaik ibtidai obraz K.Yunq və başqaları tərəfindən araşdırılmışdır.

s.225: *İohan Qotlib Fixte* (1762-1814) – özünün dialektik idrak nəzəriyyəsində fəal təfəkkür subyektinə əsaslanan alman filosofu.

s.225, 226: *Efesli Heraklit* (e.ə. 544-483) – qədim yunan filosofu, ifadə mürəkkəbliyinə görə Qara adlandırılmışdır; onun vadyankadan müalicə olunmasının tarixçəsini Laertli Diogen (IV kitab) xatırlayır.

s.225: *...qu quşunun boynunu qırın...* – Meksika şairi Enrike Qonsales Martinesin (1871-1952) ispandilli “modernizmin” epiqonlarına qarşı yazdığı proqram şerindən.

s.226: *“La mort du loup”* – fransız şairi Alfred de Vininin (1796-1863) müntəxəbat şeri.

s.226: *“Martin Fyerro”* – Argentina şairi Xose Ernandesin (1834-1886) müntəxəbat şeri.

s.227: *Panta rhei* – Laertli Diogenin Heraklitə istinadən bu şəkildə işlətdiyi ifadə (IV kitab).

s.227: *“Kvartet”* – Lorens Darrelin “İskəndər kvarteti” (1957-1960) roman tetralogiyası.

s.228, 229: *“Le temps des cerises”* – fransız şairi Jan-Batist Klemanın (1836-1903) nəğməsi.

s.230: *...l'azuru nişan alaraq...* – fransız şairi Stefan Mallarmenin (1842-1898) ironik-əlçətməz əbədiyyəti ondan ayıran xəstəxana şüşəsi motivi ilə birləşdirən “Pəncərələr” və “Göyüzü” şeirlərinin kontaminasiyası.

s.231: *Flatus vocis (səsin dəyişməsi)* – orta əsr filosof-sxolastı İohan Rossellinin fikrincə, varlıq haqqında ümumi anlayışların təbiəti belədir: yalnız nadir şeylər realdır.

s.231: *“Les mamelles de Tiresias”* (1917) – fransız şairi Giyom Apollinerin (1880-1918) komik dramı.

s.232: *Fileas Teylor Barnum* (1810-1891) – Amerika sirk antrepenerörü.

s.233, 241: *Karlos Qardel* (1890-1935) – Argentina müğənnisi və aktyoru, “tanqo kralı”.

s.236: *Marimon* – Argentinəli avtoralliçi.

s.236: *...soteriologiya və şüşə kürəciklərə ironik maraq...* – ola bilər ki, Borxesin “İudanın üç versiyası” və “Alef” novellalarına işarədir.

s.236: *Alraune* – mandraqoranın sirlə mənşəyinin və ondan düzəldilmiş ruh-insancığın romantik nəsr süjetindən bəlli olan almanca adı.

- s.236: *Merlin Monro* (1926-1962) – Amerika kino akt-risası.
- s.237: *Paskualito (Paskual) Peres* (1926-1977) – Argen-tina boksçusu.
- s.237: *Xuan Manuel Fanxio* (1911-1995) – “əyriyaq” ləqəbli Argentinəli avtorallığı.
- s.239: *Xose Betinoti* (1878-1915) – sonuncu Argentina payyadorlarından (xalq üslubunda mahnı bəstələyən və ifa edən) biri.
- s.240: *Klorinda Testa* (1923) – Argentina avanqardist rəssamı.
- s.240: *Leopold Torre Nilson* (1924-1978) – Argentina kinorejissoru.
- s.240, 241: *Adolfo Bioy Kasares* (1914-1999) – Argen-tina nasiri, Borxesin dostu və yaradıcılıq üslubu ona yaxın olan müəllif ortağı.
- s.240: *David Vinyas* (1929) – Argentina nasiri.
- s.240: *Leonardo Kastellani* (1895-1979) – argentinəli ruhani və yazıçı.
- s.240: *Xuan Xose Manauta* (1920) – Argentina yazıçısı.
- s.240: *Andre-Pyer de Mandyarq* (1909) – fransız şairi və nasiri.
- s.241: “*Gümüşü ayın altında*” – K.Qardelin repertua-rına daxil olan “Ətrafın melodiyası” tanqosundan.
- s.241: *Xulio Kasares Sançes* (1877-1964) – ispan leksikoqrafı.
- s.241: *Merovinqlər* – V-VIII əsrlərdə frank krallarının ilk sülaləsi.
- s.244: *Euxenio Kambaseres* (1843-1888) – Argentina naturalist yazıçısı.
- s.244: ...*Hayns Mitre Pasanın buraxılışları...* – Argen-tina mətbuatının kralları – Alberto Hayns Pasa (“Prensa” qəzeti) və Xorxe Mitrenin (“Nasyon” və “Notisias qrafikas” qəzeti) adlarının kontaminasiyası.
- s.244, 296: *Baqaula* – Argentina folklorunda musiqi janrı, ölkənin And dağları bölgəsində qadın və uşaqlara aid qədim mahnılar.
- s.244: *Boedo* – Buenos-Ayresin bir qrup realist nasirə (A.Yunke, L.Barletta və b.) ad bəxş edən və tanqo dünyasıyla bağlı demokratik rayonu.
- s.249: *Şiva* – İnduizmin üç baş tanrısından biri, onun rəqsi kosmik harmoniyanın rəmzi kimi zühur edirdi.

s.249: *Xitanafora (hərf. – qaraçı anaforası)* – səs təqlidinə əsaslanan oyun, 20-ci illərin sonunda Meksika şairi və nasiri Alfonso Reyes tərəfindən ədəbi-məişət əyləncəsi zəminində kəşf edilmişdir.

s.250: *“Tom dayının koması”* (1852) – Amerika yazıçısı Harriet Biçer-Stounun (1811-1896) abolisionist romanı.

s.251: *Horror vacui* – Aristotel fəlsəfəsində təbiətin özəlliklərindən biri.

s.251: *Düşünən qarğı* – B.Paskalın “Düşüncə”lərində insanın formulu.

s.253: *Snorri Sturluson* (1178-1241) – Borxesin şeirlərində və nəsrində tez-tez xatırlanan island skald-şairi.

s.253: *...ulduzu alınma...* – Raymon Russelin (1924) pyesinə işarə ola bilər.

s.254: *Norvey Tensinq* (1914-1985) – milliyyətçə şerp (Nepalda kiçik xalq) olan hind alpinisti, 1953-cü ildə yeni zelandiyalı Edmond Hillari ilə birlikdə Everest zirvəsini ilk dəfə fəth etmişdir.

s.263: *Anri Bremon* (1865-1933) – fransız ruhani və yazıçı, 20-ci illərin ortalarında Pol Valerinin poetik sözlün özünəməxsusluğu ideyalarını inkişaf etdirmişdir; onun “Saf poeziya” kitabını Kortasar ispan dilinə çevirmişdir.

s.266: *Paulina Singerman* (1911-1984) – Argentina kino və teatr aktrisası.

s.267: *Toko Tarantola* – Argentina aktrisası.

s.272: *“Yüngül süvari qoşun”* (1866) – Avstriya bəstəkarı Frans fon Zuppenin (1819-1895) operettası.

s.273: *Cüzeppe Unqaretti* (1888-1970) – italyan şairi.

s.273: *“Ölülər kitabı”* – e.ə. XV yüzilə aid qədim Misir ayin yazısı.

s.273: *Dinu Lipiatti* (1917-1950) – Rumıniya piano - çusu və bəstəkarı.

s.274: *“Çakarita-yuniors”* – Argentina idman klubu.

s.274: *Tot* – ruhları ölülər səltənətinə aparan Misir müdriklik, hesab və yazı tanrısı, sonralar antik tanrı Hermeslə eyniləşdirilmişdir.

s.274: *...obyektiv korrelyat...* – T.-S.Eliotun vasitəsiz və nəzarətsiz duyğu romantizminə qarşı qoyulmuş estetik nəzəriyyə anlayışı: Eliotun fikrincə, hər cür şəxsi duyğu üçün onun fəvqəlbəşər düsturu olan “obyektiv” predmetləri, hadisələri və ya situasiyaları tapmaq lazımdır. Qusserlin fəlsəfəsində bu – maddi dünyaya işarədir.

s.275: *Egeriya* – italyan bulaq pərisi, çar Numa Pompiliyanın məsləhətçisi, gövüçü və doğuşlara icazə verən.

s.277, 379: *Manalar* – italyan əsətirində axirət dünyası tanrıları, sonralar ölmüş əcdadların ruhlarının ilahiləşdirilməsi.

s.278, 324: *Semuel Bekket* (1906-1989) – İrlandiya romançısı və dramaturqu, “absurd teatrının” təmsilçisi.

s.278: “*Qəfəs*” – Rafael Tueqolsun Armando Taxininin sözlərinə tanqosu.

s.279: “*Musiqi... kədarli qidadır!*” – Şekspir, “Antonio və Kleopatra” (11, 5): “Mən musiqi dinlərdim. O, sevnələr üçün ən mühüm qidadır”.

s.279: “*Liber penitentialis*” – penitensialiya, tövbə kitabı – kilsənin möminlərin günahları və bu günahlara aid cəzalarla bağlı müəyyənləşdirdiyi siyahı.

s.280: “*Morq küçəsində ölüm*” – Edqar Ponun detektiv novellası.

s.282: *Loenqrin Qusu* – Rixard Vaqnerin “Loenqrin” operasının baş qəhrəmanı ona minib üzür.

s.283: “...*əcəli yetişib sə...*” – Amerika kinorejissoru Alfred Hiçkokun kəskin süjetli “Şimali-şimali-qərbə” (1959) filminin ispanidilli prokatda adı.

s.284: “*Piranezi həbsxanası*” – italyan rəssamı və memarı Cambattista Piranezinin (1720-1778) qrafik görüntülər silsiləsi.

s.286: “*Falabaxan tutuquşu*” – Alfredo de Frankonun Xose de Qrandisin sözlərinə bəstələdiyi və K.Qardelin ifa etdiyi tanqo.

s.286: *Astrana Marin* (1889-1960) – ispan ədəbiyyat - şünası, Şekspirin tərcüməçisi.

s.286: *Aksium* – İon dənizində burun, Roma imperatoru Oktavian, Antoni və Kleopatranın donanmasına e.ə. 31-ci ildə burada qələbə çalmışdı. Şekspir, “Antoni və Kleopatra” (III, 8-10)

s.288: ...*Mark Antoni Alp dağlarında nə sə qəribə ət yeyib...* – yenə orada, I, 4.

s.288: ...*ikiyayaqlı lələksiz...* – Psevdo-Platonda insanın kinik Diogen tərəfindən lağa qoyulmuş formulu (Laertli Diogen, Kitab IV).

s.288, 289: ...*Kleopatra...* kinoda görmüşəm... – süjet dəfələrlə ekranlaşdırılmışdır: 1917-ci ildə (baş rolda Teda Bara), 1934-cü ildə (Klodet Kolber), 1945-ci ildə (Viviyan Li),

Amerika rejissoru Cozef Mankeviçin Elizabet Teyloru çəkdiyi filmi daha məşhurdur (1962).

s.289: ...*O, mandraqora içmək istəyir...* – Şekspir, “Antoni və Kleopatra” (I, 5).

s.290: *Syelito* – Argentina folklor janrı, günün maraqlı məsələləri haqqında kupletlər.

s.290, 492: *Trismegist* – yunan allahı Hermesə sonralar verilən antik ad. E.ə. III yüzillə – eramızın III yüzili arasında ortaya çıxan mistik təlimlər (hermetizm) onun adıyla bağlıdır.

s.290, 291: “*Fitnə-fəsad*” – Argentina bəstəkarı, skripkaçısı və orkestr rəhbəri Xuan de Dyos Filibertonun (1885-1964) tanqosu.

s.291: ...*Enobarb adında biri...* – Şekspir, “Antoni və Kleopatra” (IV, 9).

s.297: *Alida Valli* (1921-2006) – italyan kinoaktrisası.

s.299, 380: *idola fori* – ingilis filosofu Frensis Bekonun (1561-1626) “Yeni orqanon” traktatında insanın yanılması belə adlandırılır.

s.303: *Mana* – melanez əsətirində həyat gücü.

s.303: *Okinava savaşı* – Amerika qoşunlarının 1945-ci il aprelin 1-də Yaponiya ərazisinə girməsi.

s.305: *Monika Vitti* (1931) – italyan kinoaktrisası.

s.306, 311: *Eustakio Mendes Delfino* (1897-1962) – argentinalı hüquqşünas.

s.310: *Edvic Feyer* (1907) – fransız aktrisası.

s.310: *Nerio Roxas* (1890) – argentinalı həkim və ictimai xadim.

s.315: *New deal* – 1929–1933 illərdəki iqtisadi böhrandan sonra ABŞ prezidenti F.Ruzveltin ölkədə sabitliyin bərpasına yönəlmiş tədbirlər planı.

s.315: ...*Kornelsayağı...* – Pyer Kornel (1606-1684) – fransız dramaturqu, personajları duyğularla məsuliyyət hissi arasında qalmış qəhrəmanlıq faciələrinin müəllifi.

s.320: *Leonora Karrington* (1917) – sürrealist rəssam, nəzm və nəsr əsərlərinin müəllifidir.

s.322, 327: *Fleqrey meydanları* – qədim yunan mifologiyasında nəhənglərin doğulduğu və Olimp tanrılarıyla savaşıqları yer.

s.322: *Elevsin* – Qədim Yunanıstanda şəhər, yeraltı ilahələr Demetra və Persefonanın şərəfinə hər ilin sentyabrında təşkil olunan bayramlarla tanınır. Bu ayınlər ciddi sirlərlə əhatə olunurdu.

s.323, 330: *Zombi* – Haiti su ayinində ovsunlanmış insanların iradəsiz bədəni.

s.324: *Florens Naytingeyl* (1820-1910) – 1853-1856 – illər Krım müharibəsi zamanı yaralıları fədakarcasına xilas edən ingilis mərhəmət bacısı; onun şərəfinə medal təsis olunmuşdur.

s.327: *Qolem* – yəhudi əfsanələrində yaranışı XVI-XVII əsr Praqa xaxamı Lyova ilə əlaqələndirilən dirilmiş gil nəhəng; bu süjet dünya ədəbiyyatında (Hofman, Meyrink, Borxes) və kinoda dəfələrlə işıqlandırılmışdır.

s.328: *İqqdrasil* – skandinaviya əsətirində göylə yeri bir-birinə bağlayan “dünya ağacının” universal simvolunun təəcəssümü, tanrı Odin müdrikliyə çatanndan sonra özünü at üstündə ona mıxlamışdı.

s.329, 494: *Lui Brayl* (1809-1852) – korlar üçün qabarıq əlifbanı təkmilləşdirən fransız alimi.

s.331: *56-cı fəsil*. – Otaqda maneələrin quraşdırılması fransız avanqardçı rəssamı Marsel Düşampın (1887-1968) tərcümeyi-halının Buenos-Ayres epizodu və sürrealistlərin 1942-ci ildə Nyu-Yorkda təşkil olunmuş sərgisində onun zəlinin dizaynı haqqında təsəvvür yaradır, Oliveyra ilə Trevelerin dialoqu isə F.M.Dostoyevskinin “İdiot” romanında knyaz Mışkinlə Roqojin arasındakı son səhnədən götürülmüşdür.

s.343: *Kança-Rayada* – Çilidə general San-Martinin xilaskar ordusunun dəstələrindən birinin 1918-ci il martın 19-da məğlub olduğu düzənlik.

s.345: *Katarlar (yunanca – təmizlər)* – XI-XIII yüzilliklərdə Avropada xristian xurafatı, mütləq tərkidünyalıq tərəfdarları – Kortasarın, həm də “62. Yığım üçün model” romanının qəhrəmanlarının xarakterlərində inkişaf etdiyi motiv.

s.347: *Emmi Destin* (1878-1930) – çex soprano müğənnisi.

s.347: *Melba* (1861-1931) – Avstraliya müğənnisi.

s.347: *Marjori Lourens* (1907-1979) – Avstraliya müğənnisi.

s.347: *Klaudia Mutsio* (1889-1936) – italyan müğən-nisi.

s.347: *Lukresiya Bori* (1888-1960) – ispan müğənnisi.

s.347: *Teda Bara* (1890-1955) – Amerika kinoaktrisi - sası.

s.347: *Nita Naldi* (1899-1961) – Amerika kinoaktrisasi.

s.347: *Eleonora Duze* (1858-1924) – italyan aktrisasi.

s.347: *Vilma Banki* (1901-1991) – Amerika kinoaktrisası.

s.347: *Qreta Qarbo* (1905-1990) – Amerika kinoaktrisası.

s.347: *Sara Bernar* (1844-1923) – fransız teatr aktrisası.

s.347: *Tamara Karsavina* (1885-1978) – rus balerinası.

s.347: *İrina Baronova* (1919-2008) – fransız balet artisti.

s.350, 371: *Minillik səltənət* – erkən xristian qnostiklərinin, sonradan isə Reformasiya tərəfdarlarının inandıqları gələcək səltənət; Apokalipsisə (20-ci fəsil) daxil olan bu utopiyanın özünəməxsus variantı Robert Müzilin “Xasiyyətsiz adam” romanının III hissəsində verilmişdir.

s.352: *...yanlış yolla gedən bütöv bir nəslin düzəlməz səhvi...* – 28-ci fəsildə adı keçən L.Klagesin fikirlərinə göndərmə.

576

s.357: *Eduardo Falu* – Argentina bəstəkarı və müğənnisi.

s.358: *Claude Levi-Strauss* (1908-2009) – fransız strukturalist etnoloqu; o, “Kədərli cığırlar” (1955) adlı oçerkində 30-cu illərdə Braziliya hinduları arasındakı işindən bəhs edir.

s.358, 421: *Robert Müzil* (1880-1942) – Avstriya yazıçısı.

s.358, 416: *Daydzets Teytaro Sudzuki* (1870-1960) – Amerika filosofu, dzen-buddizmin görkəmli şərhçisi.

s.358: *Raymon Russel* (1877-1933) – fransız sürrealist yazıçısı.

s.358: *Akutaqava Rünöske* (1892-1927) – yapon nasiri.

s.358: *Xose Lesama Lima* (1910-1976) – Kuba şairi, nasiri və esseisti, Kortasar onun haqqında yazdığı oçerki “Gün ərzində 80 dünya” kitabına daxil etmişdir.

s.358: *Luis Bunyuel* (1900-1983) – ispan kinorejissoru.

s.358: *Anri Mişo* (1899-1984) – fransız şairi və nasiri.

s.358: *Dino Bussati* (1906-1972) – italyan yazıçısı.

s.358: *Antuan Pevzner* (1884-1962) – rus və fransız rəssamı və konstruktivist heykəltəraşı.

s.358: *Gilqamış* – şumer-akkad poeması “Gilqamış dastanı”nın ölümsüzlük axtaran qəhrəmanı.

s.358, 374: *Qarsilaso de la Veqa* (1501-1536) – ispan novator şairi.

s.358: *Arçimboldo* (1527-1593) – italyan rəssamı.

- s.358: *Rene Kler* (1898-1981) – fransız kinorejissoru.
- s.358: *Pyero di Kozimo* (1462-1521) – Florensiya rəssamı.
- s.358: *Uoller Stivens* (1879-1955) – Amerika şairi.
- s.358: *Ayzeq Dinesen* – Danimarka şairi Karen Blik-sen-Finekenin (1885-1962) təxəllüsü .
- s.358, 501: *Alban Berq* (1885-1935) – Avstriya eks-pressionist bəstəkarı.
- s.360: *Satori* – dzen-buddizmdə ani işıqlanmanın durumu.
- s.360: *62-ci fəsil*. – Burada şərh olunan prinsip Kortasarin “62. Yığım üçün model” romanının poetikasını müəyyənləşdirir.
- s.361: *Edip* – Sofoklun “Çar Edip” faciəsinin mifoloji qəhrəmanı, ədəbiyyatda və yeni dövr incəsənətində onun sonrakı versiyaları.
- s.361: *Rastınyak* – Onore de Balzakın “Bəşəri kome-diya” roman silsiləsinin qəhrəmanı.
- s.361: *Fedra* – Sofoklun və Evripidin faciələrinin qəhrəmanı.
- s.362: *Üçüncü göz* – Hindus tanrısı Şivanın atributu, sonrakı mistik təlimlərdə və onların ədəbi versiyalarında (R.Domal) əbədiyyəti dərk etmə orqanı.
- s.362: *Norman Mak-Laren* (1914-1987) – Kanada kinorejissoru, multiplikatoru.
- s.365: *Pyer Bonnar* (1867-1947) – fransız rəssamı.
- s.367: *Alberto Santos-Dümon* (1873-1932) – Braziliya təyyarəçisi.
- s.367: *Georgi İvanoviç Gürciyev* (1877-1949) – Avro-pada və ABŞ-da məşhur olan rus mistik filosofu.
- s.367: “*Buvar və Peküşe*” (1881) – Qustav Floberin yarımçıq qalmış qrotesk romanı.
- s.367: *Sançidəki həvəngdə* – hind kəndində yerləşən e.ə. II–III əsrlər buddist memarlıq abidəsi.
- s.369: *İlahi Saatsaz* – Avropa fəlsəfəsi və təbiətşünas-lığının rasionalizm mərhələsində, xüsusilə Dekartda (“Fəl-səfənin başlanğıcı”, IV kitab), Volterdə (“Metafizika haq-qında traktat”) və b. formalaşmış təsəvvür.
- s.369: *Noema* – Platondan başlayaraq Qusserlin fenomenologiyasına qədər olan fəlsəfi ənənədə bütöv fikrin ifadəçisi, müvafiq fəsildə mənaca qeyri-müəyyən neolo-gizmlər öz qrammatik formalarına görə müəyyən mənə daşıyırlar.

s.371: *Mayster Ekhart* (1260-1327, yaxud 1328) – alman mistiki, dominikan rahibi.

s.371: ...*Cənnət itirilib...* – ispan şairi Rafael Albertinin (1902) “İtirilmiş cənnət” şerindən.

s.371: *Quru* – induizm təlimlərində mənəvi müəllim.

s.371, 372: *Maks Plank* (1858-1947) – alman fiziki, kvant nəzəriyyəsinin banisi.

s.371, 424: *Verner Heyzenberq* (1901-1976) – alman fiziki, kvant mexanikasının banilərindən biri.

s.372: *Hurqaliya* – müsəlman təriqətçiliyində (Sührəverdi, İsfahan məktəbi və s.) insanlarla ruhlar arasında vasitəçilik edən “üçüncü dünya”, ruhların əkslərin güzgüdə göründüyü kimi olduğu xəyali sahə.

s.372: ...*özündənrazı ağılınızın çürüyüb-kiflənmiş prinsiplərindən...* – yenə R.Dekartın ibtidai prinsipinə və İ.Kantın “Təmiz idrakin tənqidi” əsərinə işarə.

578

s.373: *Kraliça Meb* – ədəbiyyatın dəfələrlə müraciət etdiyi (Şekspir, “Romeo və Cülyetta”, P.-B.Şelli “Kraliça Meb”) ingilis nağıl folkloru personajı; burada azad təxəyyülün və islahedici gülüşün simvolu olaraq Melpomen faciəsi muzasına qarşı qoyulmuşdur.

s.373: *Modulor* – 40-cı illərdə inşaatda fransız memarı Şarl Eduar Le Korbüze (1887-1965) tərəfindən irəli sürülən harmonik proporsiyalar düsturu.

s.374: ...*çayın sahilində Beatriça...* – daha dəqiqi, unutduran Leta çayı sahilində – Dantenin “İlahi Komediya”sından səhnə (“Əraf”, XXX-XXXI).

s.375: *Corc Oruell* (1903-1950) – ingilis yazıçısı, burada roman-antiutopiyanın müəllifi.

s.375, 491: *Oldos Haksli* – onun “Gözəl yeni dünya” antiutopiya romanı (1932) nəzərdə tutulur.

s.377: *Lasko* – Fransada son paleolit dövrünə aid divar rəsmləri olan mağara.

s.377: *Corc Matye* (1921) – fransız abstraksionist rəssamı.

s.377: *Eon* – qədim yunan fəlsəfəsində və daha sonrakı mistik təlimlərdə (manixeylik və s.) mənəvi tamlıq, əbədiyyət, “yüzcillik” kimi anlaşılan zaman məfhumu.

s.385, 430: *Edvard Estlin Kamminqs* (1894-1962) – Amerika şairi, onun “Tanrı yaratmağa qərar verəndə” şerindən sitat gətirilir.

s.388: “...*Ne jamais profiter de l'elan acquis...*” – Andre Jidin “Saxta pulkəsənlər” romanına aid 3 yanvar 1924-cü il tarixli qeyd dəftərçəsindən.

s.388: ...*təmiz ağılla*... – İ.Kantın “Təmiz idrakın tənqidi” əsərinə işarə və Avropa rəsonalizmi ənənəsi ilə polemika.

s.389: ...*mon semblable, mon frere*... – Ş.Bodlerin, T.Eliotun “Bəhərsiz torpaq” poemasında sitat gətirdiyi “Oxucuya” şərinə: “...Oxucu, sən yalançısan, mənim qardaşım və mənim oxşarımsan”.

s.389: “*Uliss*” (1922) – irland yazıçısı Ceyms Coysun (1882-1941) məşhur romanı.

s.391: ...*yeni ideyalar irəli sürmək*... – Aristofanın “Buludlar” komediyasında sofistlərin xarakteri.

s.392: ...*ana Qaynaqlara*... – Getenin “Faust”unda (I, II h.) antik əsətdən gətirilmiş obraz.

s.392: “*The Waves*” (“*Dalğalar*”, 1931) – ingilis yazıçısı Virciniya Vulfun (1882-1941) romanı.

s.392: “...*Kömək etməyəcək, yavrum, püşkür*...” – F.Q. Lor - kanın “Ürəyi bulanan kütlənin panoraması” şeirindən.

s.392: *Seliya* – XVII-XVIII əsr ingilis poeziyasında Sviftin “aşağılayıcı” replikasına səbəb olan ideallaşdırılmış sevgili.

s.393: *Dürer* – Dürerin qrafikasında bitkilərin öyrənilməsi nəzərdə tutulur (“Yekə parça çim” və s.)

s.394, 395: *Marsel Juando* (1888-1979) – fransız nasiri və esseisti.

s.397: *Lui Povel* (1920) – fransız romançı, G.İ.Gürceyevin teosofiyası və B.Paskal haqqında kitabın müəllifi; Jak Berje (1912-1978) – fransız publisisti; onların paranormal fenomenlər və rəsonal təfəkkürün sərhədləri haqqında “Sehrbazların səhəri, yaxud fantastik realizmə giriş” kitabından sitat gətirilir.

s.397: *Ogüst Kont* (1798-1857) – fransız filosofu və pozitivist sosioloqu.

s.397: *Robert Vilhelm Bunzen* (1811-1899) – alman kimyaçısı, spektral analiz banisi.

s.398: *Barri Ulanov* (1918-2000) – Amerika sənətşünası, cazın təbliğatçısı, D.Ellinqton və başqaları haqqında monoqrafiyaların müəllifi.

s.398: *Kuti Uilyams* (1910-1985) – Amerika caz trubaçısı.

s.398: ...*Lesbiyaya məxsus sərçəcik*... – Roma şairi Qay Valeri Katullanın Lesbiya adıyla tərənnüm etdiyi sevgilisinin sərçəsinin ölümünə.

s.403: “*Bhaqavadgita*” – qədim hind poeması “Mahab - harata”nın Krişna ilə Arcuna arasında dialoq formasında olan və induizmin əsaslarını şərh edən hissəsi.

s.405: ...*Mənim gücüm – mənim zəifliyimdədir...* – İncil reminissensiyası (2 Kor., 12, 9-10).

s.405: “...*not with a bang but a whimper...*” – T.S.Eliotun “Boş adamlar” poemasının son misrası.

s.406: ...*müqəddəs priçastıyanın ləkələnməsi əfsanəsi...* – (daha dəqiqi, “Ləkələnmiş priçastıyanın möcüzəsi”, 1465-1469) – Florensiya rəssamı Paolo Uçellonun XIV əsr italyan trarixçisi Covanni Villaninin “Xronika”sının (VII, 143) süjetinə mehrib yazısı; Uçellonun yaradıcılığı sürrealistləri (A.Arto və b.) heyran etmişdir.

s.406: *Konstantin Brankuzi* (Brınkuşı, 1876-1957) – rumın mənşəli avanqardist heykəltəraş, Fransada yaşayıb-yaratmışdır.

s.407: *Jan Jene* (1910-1986) – fransız şairi və dramaturqu.

s.409: *Serj Polyakov* (1906-1970) – fransız avanqardist rəssamı.

s.409: *Jan Fortye* (1897-1964) – fransız rəssamı.

s.409: “*David*” – Mikelancelonun monumental əsəri (təx. 1504).

s.409: *Mişel Morqan* (1920) – fransız kino aktrisası.

s.409: “*Two Cities*” – 1959-1964-cü illərdə Parisdə nəşr olunan ingilis-fransız dilində jurnal.

s.409: *Kristiana Roşfor* (1917-1998) – XX əsrin 50-60-cı illərində nonkonformist gənclik arasında məşhur olan fransız yazıçısı.

s.409: *Antuan Blonden* (1922-1991) – fransız yumorist nasiri.

s.411: *Frank Lloyd Rayt* (1869-1959) – Amerika memarı.

s.411: *Arqus* – qədim yunan əsətirində çoxgözlü nəhəng, Zevsin sevgilisi İonun keşikçisi. Herakl tərəfindən yuxuya verilərək öldürülür.

s.411: ...*yapon gülü...* – suda gözəl hamaşçıçayə çevrilən kağız ləçəklərdən düzəldilmiş oyuncaq; M.Prustun “İtirlmiş vaxtın sorağında” romanında xatırlanır.

s.412: *Tomas Neş* (1567 - təx. 1601) – ingilis şairi, nasiri və dramaturqu.

s.412: *Mari Madlen d’Obre markiza de Brenvilye* (1630-1676) – fransız pozğun aristokrat qadın, törətdiyi cinayətlərə görə edam olunmuşdur” E.Skribin, V.Sardunun və b. məşhur pyeslərinin qəhrəmanı.

s.412: ...*günəşin qızılı boyadığı baldırlar...* – Oktavio Pasın “Sənin aydın kölgəndə” poemasından sitat.

s.412: ...*Sənin dilinin altında balla süd var...* – “Mahnılar mahnısı”, IV, II.

s.412: *Corc Puttenham* (1529-1590) – ingilis yazıçısı, ilk ingilisdilli nəzəri əsərlərdən biri “İngilis poeziyası sənəti”nin müəllifi.

s.412: *Ruh quşu* – ərəb əsətirində və “Min bir gecə” nağıllarında obraz.

s.412: “...*faute eclatante...*” – Pol Valerinin “İlanın eskizi” şerindən.

s.412: “*Honneur des hommes*” – yenə onun “Pifiya” şeirindən.

s.412: ...*Məhəbbətdən – filologiyaya...* – yuxarıda göstərilən loqos və məhəbbət elə yunan “filologiyasını” – sözə (fikrə) sevgini əmələ gətirir.

s.413: ...*loqos yox, pnevma...* – qədim yunan əsətiri fəlsəfi terminlərində ağıl deyil, can (ruh).

s.413: “*Şell Meks*” – yanacaq istehsal edən firma.

s.413: ...*isti dəli külək də vardı...* – Nikaraqua şairi Ruben Darnonun “Bütpərəst surələri” kitabının ilk şeirindən.

s.413: ...*axşam çaği da vardı...* – Argentina romantik şairi Esteban Eçeverrinin (1805-1851) poeması.

s.413: ...*çiçəklərin tozlanma vaxtıydı...* – ispan barokko şairi Luis de Qonqorun (1561-1627) “Tənhalıq poeması”nın ilk misrası.

s.413: ...*əvvəl Söz vardı...* – İohan, 1, 1.

s.414: *Atala* – fransız romantik yazıçısı Rene de Şatobriannın (1768-1848) povestinin baş qəhrəmanı.

s.415: “...*fixer des vertiges...*” – Artur Rembonun “Söz kimyası” şerindən.

s.415: *Germantlar* – M.Prustun “İtirilmiş vaxtın sorasında” romanında kübar ailə.

s.415: *Beat generation* – 50-60-cı illərdə Amerikada ədəbi cərəyan, burada – hər şeydən öncə Cek Keruakın “Dharma avaraları” (1958) romanının dzen-buddizmlə məşğul olan qəhrəmanları.

s.416: ...*qəlbin qaranlıqları...* – daha dəqiqi, qəlbin qaranlıq gecəsi – San-Xuan de la Krusun (1582-1585) eyni adlı şeirlə başlanan traktatı.

s.417: “*Ritorna vincitor*” – Cüzeppe Verdinin “Aida” operasından.

s.418: “*Si tous les gars du monde*” – fransız şairi Pol Forun (1872-1960) “Yer kürəsi ətrafında xorovod”

balladasından, sonralar fransız kinorejissoru Kristian Jakın məşhur filminin adı (1955).

s.419: *Knyaginya Turn-und-Taksis – Mariya fon Turn-und-Taksis* (1855-1934) – alman kübar qadın, yazıçı, onun Duinodakı qəsriində yaşayan R.M.Rilke haqqında memuarlar müəllifi.

s.420: *“Stars fell on Alabama”* – Amerika nasiri Karl Karmenin (1893-1976) Cənubun yoxsul həyatı haqqında oçerklər kitabı.

s.420: *Ur* – qədim Mesopotamiyada mixi yazıların zəngin arxivinin tapıldığı şəhər.

s.421: *Ezra Paund* (1885-1972) – Amerikan və ingilis şairi, esseisti və tərcüməçisi.

s.421: *Teodor Svinger* (1533-1588) – isveçrəli həkim və yazıçı-esseist, “Həyat gücünün xəstəliyə, xəstəliyin isə həyat gücünə təsiri haqqında” traktatın müəllifi.

582

s.423: *Tristan* – Avropa orta əsr əfsanələri və qəhrəmanlıq dastanlarının qəhrəmanı, sonralar ədəbiyyat və incəsənət bu obraza dönə-dönə müraciət etmişdir (R.Vaqnerin “Tristan və İzolda” operası və s.).

s.423: *Cen Eyr* – ingilis yazıçısı Şarlotta Brontenin (1841) romanının baş qəhrəmanı.

s.423: *Lafkadio* – A.Jidin “Vatikanın zirzəmisini” romanının qəhrəmanı.

s.423: *Leopold Blum* – Dublinli obivatel, C.Coysun “Ullis” (1922) romanının üç əsas qəhrəmanından biri.

s.423: *Ulrix* – R.Müzilin “Xasiyyətsiz adam” romanının əsas qəhrəmanı.

s.423: *Molloy* – S.Bekketin eyniadlı romanının qəhrəmanı.

s.423: *Darli* – L.Darrelin “İskəndəriyyə kvarteti” (“Jüstina”, “Baltasar”, “Klia”, “Muantoliv” romanında üçüncü şəxsə təsvir olunan personajlardan biridir) tetralogiyasının üç romanının hekayəçi-qəhrəmanı.

s.423: *...bizi maarifləndirənlərin özləri kordurlar...* – bir neçə İncil reminissensiyasının birləşdirilməsi (İohann, 1, 9; Matfey, 15, 14; Luka, 6, 39 və s.)

s.423: *...əgər əbədi...* – ispan (katalon) şairi Xoakina Bartrinanın (1850-1880) “Lətifə” (“Nəsə” toplusu) şerindən dəyişdirilmiş sitat; orjinalda – “əbədi təhlillə vidalaşmaq lazımdır”.

s.427: *Vilhelm Diltey* (1883-1911) – alman filosofu, psixoloqu, mədəniyyətşünası; elmdə “anlayış” metodunun əsasını qoymuşdur.

s.427: *Edmund Qusserl* (1859-1938) – alman filosofu, fenomenoloji cərəyanın banisi, humanitar fənlər metodologiyası reformatoru.

s.427,461: *Malkolm Lauri* (1909-1957) – Kanada nasiri.

s.428: *Fray Luis de Leon* (1527-1591) – ispan mistik yazıçısı, lirik odalar müəllifi, “Mahnılar mahnısının” tərcüməçisi.

s.429: ...*Hannibalın Alp dağlarını aşması...* – Karfagenlə Roma arasında Pun savaşıdan 2-ci epizod (e.ə. 218-201) .

s.429: *Horatsi-Kuriatsi* – Roma əsətirindəki qəhrəmanların adları: Horatsi soyundan olan üç gənc döyüşdə öz əmisi oğlanları Kuriatsi qardaşlarını məğlub edərək Roma ilə Alba-Lonqa arasındakı savaşa son qoymuşlar.

s.430: *Börd (ing. bird – quş)* – amerikalı caz-sak-sofonçu, “bop” üslubunun yaradıcısı Çarlz Parkerin (1920-1955) ləqəbi.

s.430: “*Roman de la Rosa*” – “Qızılıgül haqqında roman” – XIII yüzil fransız alleqorik poeması.

s.431: *Rene Şar* (1907-1988) – fransız şairi.

s.431: *Robert Oppengeymer* (1904-1967) – Amerika fiziki, ABŞ-da atom bombasının ixtiraçısı, sonralar hidrogen silahına qarşı mübariz.

s.431: *Fransisk Assizski* (1192-1226) – italyan din xadimi və şair, yoxsul rahiblər cəmiyyətinin yaradıcısı.

s.432: *Lirofor* – Ruben Dario “Verlenə cavab” şerində Verleni “səma liroforu” adlandırır.

s.435: *Şuqar Rey Robinson* (1921-1989) – Amerika boksçusu.

s.437: *Lukas Kranax* (1472-1553) – alman rəssamı və qrafikaçısı.

s.438: ...*filosof və kəpənək...* – söhbət filosofun özünü yuxuda kəpənək kimi görməsi haqqında “Çju-an Tszi” traktatındakı ibrətamiz hekayətdən gedir. Bu hekayət Borxesin məşhur “Fantastik ədəbiyyat antologiyası”na daxil olmuş və onun tərəfindən dəfələrlə şərh olunmuşdur.

s.438: *Fu-Mançu* – ingilis (irland) yazıçısı Saks Romeirin (1883-1959) dəfələrlə ekranlaşdırılmış romanındakı cinayətkar həkim.

s.441: “*Die Verrirunger des Zorplings Törless*” – R.Müzilin povesti.

s.441: “*Lord Çandosə məktub*” – Avstriya yazıçısı Huqo fon Hofmanstalin (1874-1929) povesti.

s.444: *...Zamanın... o, öz ölülərini basdırır...* – İncildən reminissensiya (Matfey, 8, 22; Luka, 9, 60).

s.445: *Xuan Filloy* – Argentina avanqardist nasiri, “Kütlə” romanının və digər kitabların müəllifi.

s.445: *Konserjyeri* – Parisdə qədim həbsxana.

s.445: *Lui-Dominik Kartuş* (1693-1721) – fransız cinayətkar, kütləvi ədəbiyyatda və kinoda romantik qəhrəman.

s.446: *“İldırımli keçid”* (1847) – ingilis yazıçısı Emili Brontenin (1818-1848) dəfələrlə ekranlaşdırılmış romanı.

s.446: *Donasyen Alfons Fransua de Sad* (1740-1814) – fransız nasiri, dramaturqu və esseisti, zorakılıq probleminin istənilən, hətta ən intim münasibətlərdə cəsərtli təhlilçisi.

s.446: *“Onze mille verges”* – Giyom Apollinerin erotik romanı.

584

s.446: *Fransuaza Saqan* (1935-2004) – fransız yazıçısı.

s.446: *Bernar Büffe* (1928-1999) – fransız rəssamı və qrafikaçısı.

s.447: *Qrok* – İsveçrəli kloun Adrian Vettaxın (1880-1959) səhnə adı.

s.447: *Ceyms Ensor* (1860-1949) – Belçika simvolist rəssamı.

s.448: *...təbiət sənəti təqlid edir...* – Andre Jidin “Saxta pulkəsənlər” romanına dair qeyd dəftərçəsində Oskar Uaylddan sitat gətirilmiş bu kredo Ovidinin “Metamorfozalar”ına da daxil olmuşdur.

s.451: *Geştaltpsixologiya* – 1920-1930-cu illər psixologiya elmində psixoloji tədrisin bütövlüyünün əsasını xüsusi test-şəkillərlə eksperimental olaraq nümayiş etdirən cərəyan (geştaltlar, obrazlar) – görmə, yaddaş qavrayışı strukturu və s.

s.452: *İmago mundi* – fransız mifoloqu Mirçi Eliadenin çoxsaylı əsərlərində mandala simvolikasası belə şərh olunurdu.

s.452: *Anais Nun* (1903-1977) – Amerika yazıçısı.

s.456: *Arman Salakru* (1899-1989) – fransız dramaturqu.

s.456: *Jan Anuy* (1910-1987) – fransız dramaturqu.

s.458: *...Sifətlər...* – ispanca larvas həm də “sifətlər”, maskalar deməkdir, bundan başqa burada Kortasara yaxın olan Argentina nasiri Elias Kastelnuovonun eyni adlı hekayələr kitabına, eyni zamanda Roma əsatirindəki lar-

valara (lemurlara) – günahsız ölənlərin və qisası alınmayanların ruhlarına işarə olunur.

s.459: *K.* – Avstriya yazıçısı Frans Kafkanın bir sıra əsərlərinin (“Məhkəmə”, “Qəsr”, “Yuxu” və s.) personajı.

s.459: *Corc Batay* (1897-1962) – fransız şairi, nasiri və esseisti, öz kitablarında daim zorakılığın təbiəti məsələsinə qayıtmışdır; “Erotun göz yaşları” (1961) əsəsində 14-cü fəsilə sözügədən işgəncə fotoları haqqında yazmışdır.

s.459: *Voyant* – A.Rembonun 1871-ci ildə J.İzambaryaya və P.Demeniyə məktublarında poeziyanı gələcəyi görmək kimi dəyərləndirməsi nəzərdə tutulur.

s.460: *Lionello Venturi* (1885-1961) – italyan rəssamlıq tarixçisi, impressionist rəssamlar haqqında çox yazmışdır.

s.460: *Eduard Mane* (1832-1883) – fransız impressionist rəssamı, onun sensasiyaya səbəb olmuş “Olimpiya” tablosu nəzərdə tutulur.

s.460: *Culio Karlo Arqan* (1909-1992) – italyan sənətşünası.

s.460: *Zamanlar paralel olsalar da, müxtəlif olurlar...* – Borxesin “Ayrılan cığırlar bağçası” novellasının əsas motivi.

s.461: *Luis Marşall* (1856-1929) – Amerika hüquqşünası.

s.461: *Uilyam Bləkstoun* (1723-1780) – ingilis hüquqşünası.

s.461: *Klarens Syuord Derrou* (1857-1938) – Amerika hüquqşünası.

s.463: *Lourens Ferlingetti* (1919) – Amerika şairi və “itirilmiş nəslin” nasiri, onun “Qəlbimin Koni-Aylendi” kitabına daxil olan “Mən ömrümdə gözəlliyə yalan söyləmədim” şerindən sitat gətirilir.

s.463: *...Bosxa bənzər dünya...* – İeronimus Bosx (təx. 1460–1516) – Niderland rəssamı.

s.464: “...*Time present and time past...*” – T.S.Eliotun “Dörd kvartet” kitabına daxil olan “Berit-Norton” poemasının ilk misrası.

s.464: *Çan Kayşi* (1887-1975) – qomından rejimi başçısı, Tayvan adasının diktatoru; burada – Çjuan Tszının 100-cü fəslindəki hekayə bilərəkdən Çan Kayşi ilə qarışdırılaraq xatırlanır.

s.469: *...Əgər artıq tapmasaydı, o, özünü axtarmazdı...* – Paskalın “Düşüncələr”indən.

s.470: ...*Mərkəzi hər yerdə olan, çevrəsi isə heç yerdə olmayan dairədə...* – Şolastikanın xatırlanması bu cümləni “İlahiyyat qanunları” əsərində işlədən fransız şairi, filosofu və dinşünası Alan Lillskiyə (1128-1202) işarədir. Bu metaforanın Paskalın antik “Düşüncələr”indəki şəkli Borxesin “Paskalın sferası” əssesində dəyişdirilərək tədqiq edilmişdir.

s.471: *Axim fon Arnim* (1781-1831) – alman romantik yazıçısı; “Misirli İzabella” – onun qələm mövzusunda fantastik poemasıdır.

s.475: ...*sivilisasiyanın mərhələləri...* – A.Toynbinin “Tarixin öyrənilməsi” əsərində inkişaf etdirdiyi sivilisasiyanın doğuşu, çiçəklənməsi və məhv olması konsepsiyası.

s.476: *Pol Rive* (1876-1958) – fransız etnoqrafı, Latın Amerikasını hindu mədəniyyətinin tədqiqatçısı.

s.476: *Karl Linney* (1707-1778) – İsveç təbiətşünası, bitki və heyvanat aləminin universal klassifikasiyasının yaradıcısı.

s.481: *Skaligerlər* – XIII-XIV əsrlərdə Veronanı idarə edən italyan soyu.

s.482: *Hart Krein* (1899-1932) – Amerika şairi, onun “Ağ binalar” kitabına daxil olan “Çaplin ruhunda” şeirindən sitat gətirilir.

s.482, 506: *Mazaçço* (1401-1428) – italyan rəssamı; onun Florensiya kapellası Brankaççidə “Adəm və Həvvanın cənnətdən qovulması” freskası nəzərdə tutulur.

s.489: *Xose de Espronseda* (1808-1842) – italyan şairi, nasiri və dramaturqu, onun “Salamank tələbəsi” poeması – nın qəbiristanlıq motivləri nəzərdə tutulur.

s.498: *Tukuman, Doqquz iyul*. – ispan hökmranlığından azad edilmiş La-Plata Birləşmiş Əyalətlərinin 1816-cı ilin 9 iyulunda ölkənin müstəqilliyini elan etdiyi Tukuman konqresi.

s.501: *Rocer Keyzment* (1864-1916) – irland siyasi xadimi, onun 1959-cu ildə çap olunmuş “Qara gündəliklər”i (müəllifi hələ də mübahisəli olan) intim xarakterli şok təfərrüatlara malik olmaqla açıq qalmaqala səbəb olmuşdur.

s.502: *Atilla* – V əsrdə hunların Avropaya hücumlarına başçılıq etmiş hun hökmdarı.

s.502: *Zeitgeist* – alman filosofu İohan Qotfrid Herderə məxsus ifadə.

s.502: *Anşlyus* – 12 mart 1938-ci ildə alman faşistlərinin Avstriyaya soxulması.

s.502: *Upanişadlar* – e.ə. VI əsrlə eramızın XV əsri arasında Hindistanda meydana çıxmış dini traktatlar külliyyatı.

s.503: *“Exeunt” Rembo* – burada Şekspir dövrünün adi teatr remarkaları ilə A.Rembonun XIX əsrin 70-ci illərindəki ədəbiyyat və bütün əvvəlki həyatından uzaqlaşması xarakterizə olunur.

s.506: *Pyetro Perucino* (1445 və 1452 arasında-1523) – Umbriya məktəbindən olan italyan rəssamı, Rafaelin müəllimi.

s.506: *Leon Battista Alberti* (1404-1472) – italyan memarı və incəsənət nəzəriyyəçisi.

s.506: *Covanni Piko de Mirandola* (1463-1494) – italyan humanist mütəfəkkiri.

s.506: *Lorenzo Balla* (1405, yaxud 1407-1457) – italyan intibah mütəfəkkiri.

s.506: *Yakob Burkhard* (1818-1897) – İntibah mədəniyyətini öyrənən isveçrəli tarixçi.

s.506: *Bernard Berenson* (1865-1959) – Renessans mədəniyyətini öyrənən Amerika tarixçisi.

s.506: *Andrea del Sarto* (1486-1551) – Florensiya rəssamı.

s.507: *Emil Littre* (1801-1881) – fransız pozitivist filosofu, məşhur “Fransız dili lüğəti”nin tərtibatçısı.

s.510: *Armageddon* – xristian ənənəsində antrixrist qoşunlarıyla döyüş yeri, sonralar döyüşün adı.

s.511: *Vitold Qombroviç* (1904-1969) – polyak yazıçısı, “Ferdidurka” (1938) povestinin müəllifi, 1939-cu ildən Argentinada yaşamışdır.

s.512: *“Novum Organum”* – Frensis Bekonun (1620) elmin rəşional metodu haqqında əsas əsərinin adıyla bağlı oyun.

s.512: *Avl Gelle* (təx. 130-180) – latın yazıçısı, çoxcildli kompilyativ “Attika gecələri” əsərinin müəllifi; imperator Trayan Qabi Bassın dövründə yaşamış Roma eruditindən V (7) kitabda sitat gətirilir.

s.513: *Bu küçəylə addımlayram...* – O.Pasın “Burada” şeri.

s.514: *Jan Tardye* (1903) – fransız şairi və dramaturqu.

s.514: *“Sentimental musiqi”* (1884) – Euxenio Kamba - saresin romanı.

s.517: *Mövcud olmaq mahiyyətdən əvvəl gəlir...* – ekzistensializm fəlsəfəsinin J.-P. Sartr (“Ekzistensializm

– humanizmdir”) tərəfindən irəli sürülən əsas formulu, lakin buna yaxın formada daha öncə Martin Haydegger (“Varlıq və heç nə”) və b. tərəfindən deyilmişdir.

s.519: *Xose Berqamin* (1897-1983) – ispan şairi və nasiri.

s.519: *Kazimir Severinoviç Maleviç* (1878-1935) – rus avanqardist rəssamı, onun “Qara kvadrat” və “Ağ kvadrat” tablolu nəzərdə tutulur.

s.520: *Rene Teofil Lennek* (1781-1826) – stetoskopu kəşf etmiş və ilk dəfə auskultasiya tətbiq etmiş fransız həkim.

s.520: *Roden-Balzak* – Balzakin Ogüst Rodenin müəlifli olduğu heykəli nəzərdə tutulur; onun antiparad xarakteri qalmaqala səbəb olmuşdu.

s.521: *Deveria* – qardaş fransız rəssamları; Aşil (1800-1857) – qrafikaçı, illüstrasiyaçı və Ejen (1805-1865) – rəssam.

s.521: *Aloizius Bertran* (1807-1841) – fransız şairi.

s.522: *Barbe d’Orevilyi* (1808-1889) – fransız yazıçısı.

s.524: *Perchance to dream* – Şekspir, “Hamlet”, III, I.

s.524: “*Milongita*” – Argentina bəstəkarı Enrike Pedro Delfinonun K.Qardelin ifasında məşhur olan tanqosu.

s.525: “*Siyah çiçəklər*” Xulio De Karonun tanqosu.

s.525: *Xaim Sutin* (1911-1943) – əslən rusiyalı Paris məktəbi rəssamı.

s.529: “*Quarani*” – Braziliya bəstəkarı Karlos Antonio Qomesin (1836-1896) opera-baleti.

s.530: *Eduard Risler* (1873-1894) – fransız pianoçusu.

s.530: *Hans Fon Byulov* (1830-1894) – alman pianoçusu, dirijoru və bəstəkarı.

s.536: *Karnak* – burada: Qədim Misirdə böyük məbəəd ansamblı.

MUASIR DUNYA ADEBIYATI XULIO KORTASAR

5 9

Xulio Kortasar

Seçilmiş əsərləri

MÜNDƏRİCAT

Arzular cəmiyyəti sorağında 5

ROMAN

Xana-xana oyunu 15

HEKAYƏLƏR

Menadlar 528

Parkların aramsızlığı 541

Bizi tərpədən şey 543

İzahlar 551

**Xulio
Kortasar**

MÜASİR DÜNYA ƏDƏBİYYATI

Xulio Kortasar. Seçilmiş əsərləri.

Çapa imzalanmışdır 14.03.2010. Format 60×84 $\frac{1}{16}$. Ofset çap üsulu.
Fiziki çap vərəqi 37. Sifariş 50. Tiraj 7000.

“Şərq-Qərb” ASC-də çap olunmuşdur
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+994 12) 374-75-62
Faks: (+994 12) 370-18-49
e-mail: sharq.qarb@gmail.com